Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу
Інститут державного управління та гуманітарної підготовки
Кафедра суспільних наук

Олег Малярчук
Марія Санкович
Михайло Палагнюк
Андрій Бойда

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ (1944–1991)

Івано-Франківськ
«Симфонія форте»
2025

УДК 94(477.8) ″1944/1991″
М 21

Ухвалено до друку Вченою радою
Івано-Франківського національного технічного університету
нафти і газу (протокол № 16/688 від 29 жовтня 2025 року)

Рецензенти:
Ігор Чудик – доктор технічних наук, професор *(ректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу)*;
Василь Ільницький – доктор історичних наук, професор *(завідувач кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка);*
Ігор Райківський – доктор історичних наук, професор *(завідувач кафедри історії України і методики викладання історії Карпатського національного університету імені Василя Стефаника).*

Малярчук О. М.

М 21 Соціально-гуманітарні виміри безпеки України: Івано-Франківська область в історичній ретроспективі (1944–1991) : колективна монографія / О. М. Малярчук, М. В. Санкович, М. М. Палагнюк, А. В. Бойда. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2025. – 404 с.
ISBN 978-966-286-319-2

У монографії проаналізовано напрацьований досвід, особливості промислового і сільськогосподарського потенціалу на прикладі Івано-Франківської (до 9 листопада 1962 р. – Станіславської області) Української РСР. Простежено трансформаційні зміни у традиційних галузях промисловості – лісовій і деревообробній, видобуванні нафти і газу, калійному виробництві, а також системі землеробства та структурі тваринництва. З'ясовано вклад області в республіканський та загальносоюзний народногосподарські комплекси, стан і тенденції економічної політики, головні напрями і наслідки промислового реформування в радянські часи. У монографії розкрито специфіку реконструкції галузей промисловості і становлення нових – машинобудування, хімічної індустрії; охарактеризовано етапи формування економіки, модернізацію виробництва, людський потенціал. Окремий сегмент дослідження – відродження історичної пам'яті завдяки першим «неформальним» громадсько-культурологічним об'єднанням, комітетам, товариствам, асоціаціям, організаціям.

Для науковців, викладачів, студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477.8) ″19441991/″

ISBN 978-966-286-319-2

© Малярчук О. М., Санкович М. В.,
Палагнюк М. М., Бойда А. В., 2025

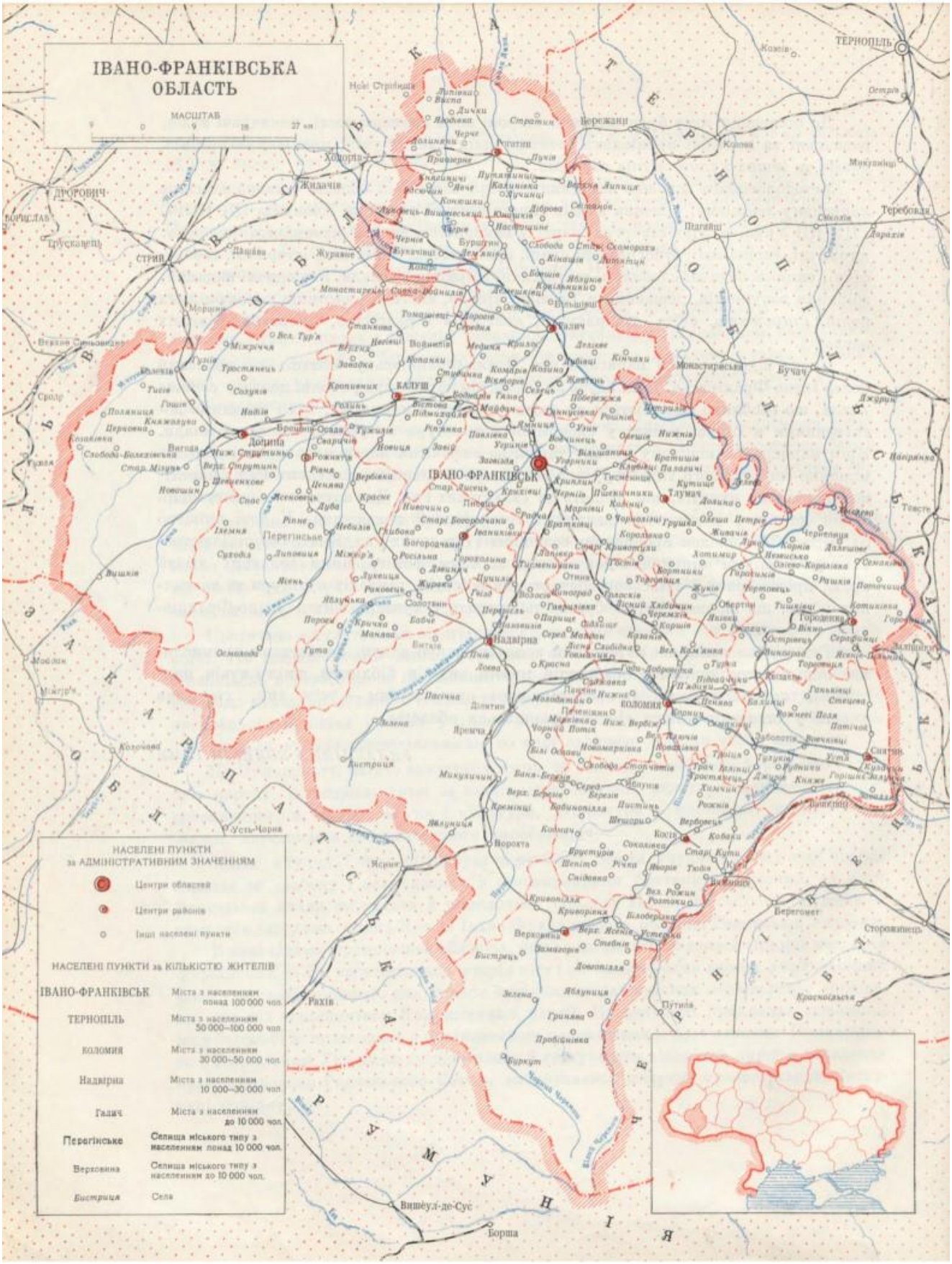
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ
МАСШТАБ
9 0 9 18 27 км
ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
ТЕРНОПІЛЬ
КАЛУШ
ДОЛИНА
ГАЛИЧ
НАДВІРНА
КОЛОМИЯ
ДОРОГОВИЧ
СТРИЙ
ЖИДАЧІВ
РОГАТИН
БЕРЕЖАНИ
ТЕРЕБОВЛЯ
БУЧАЧ
МОНАСТИРИСЬКА
РАХІВ
ВИШЕУЛ-ДЕ-СУС
БОРША
НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ
за АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ
Центри областей
Центри районів
Інші населені пункти
НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ за КІЛЬКІСТЮ ЖИТЕЛІВ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬК Міста з населенням понад 100 000 чол.
ТЕРНОПІЛЬ Міста з населенням 50 000–100 000 чол.
КОЛОМИЯ Міста з населенням 30 000–50 000 чол.
Надвірна Міста з населенням 10 000–30 000 чол.
Галич Міста з населенням до 10 000 чол.
Перегінське Селища міського типу з населенням понад 10 000 чол.
Верховина Селища міського типу з населенням до 10 000 чол.
Бистриця Села

ЗМІСТ

Вступ.....6

Частина 1 (1944–1964)

Розділ 1. Інтеграція краю до УРСР у складі СРСР (1944–1954 рр.)

1.1. Друга радянізація Станіславської області.....9
1.2. Пріоритети економічної концепції.....20
1.3. Соціалістичні експерименти на селі 41

Розділ 2. Індустріалізаційні процеси (1955–1964 рр.)

2.1. Зміни в стратегії розвитку економіки 60
2.2. Лібералізація аграрної політики.....69
2.3. Урбанізаційні зміни.....82

Розділ 3. Система підготовки трудових ресурсів

3.1. Розбудова авторитарної освіти.....90
3.2. Соціокультурна сфера.....104
3.3. Побут, зайнятість населення 115

Висновки. 127
Список використаних джерел і літератури..……133
Додатки.. 156

Частина 2 (1965–1991)

Розділ 4. Стратегічні напрями економіки

4.1. Зміни в економічній концепції СРСР… 165
4.2. Індустріалізація західного регіону УРСР 182
4.3. Інженерно-технічний потенціал.....198

Розділ 5. Розбудова промисловості
5.1. Лісова, паперова та деревообробна галузі.....212
5.2. Видобуток нафти і газу.....222
5.3. Хімічно-гірничий комплекс.....239

Розділ 6. «Новий курс» у сільському господарстві
6.1. Провідні тенденції аграрної політики.....250
6.2. Система землеробства.....265
6.3. Структура тваринництва.....274

Розділ 7. Соціальна політика
7.1. Трудові ресурси.....284
7.2. Інституції духовного обслуговування населення та охорони здоров'я 298
7.3. Інфраструктура побуту 308

Розділ 8. Суспільна активність людей
8.1. Самодіяльні громадські організації 318
8.2. Форми протесту окупаційному радянському режиму.....329
8.3. Івано-Франківське обласне культурно-наукове товариство «Рух».....337

Висновки.....351
Список використаних джерел і літератури……...365
Додатки 399

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає у вивченні історичного досвіду відбудови економіки України та цивільної інфраструктури після руйнувань, заподіяних Другою світовою війною – російська агресія загострила увагу до осмислення радянського минулого. Станіславська (Івано-Франківська) область, як і Львівська, стала показовою, де насаджувалася комуністична ідеологічна доктрина та заснована на її засадах соціально-економічна організація суспільства. У зв'язку з цим у вітчизняній науці посилюватиметься увага до критичного осмислення змін у суспільстві та економіці, які відображалися на рівні життя учасників цих процесів упродовж радянського періоду історії. Важливим науковим завданням істориків є дослідження особливостей відбудови, модернізації та реконструкції промисловості, сільського господарства, соціальних трансформацій.

Суспільно-політичні події на західних землях України у XX ст. неодноразово визначалися московським імперіалізмом та більшовицькою партією. Для кількох поколінь мешканців Західної України російські окупації 1914–1920 рр., «радянізації» внесли докорінні зміни в напрацьовані століттями життєві устої та традиції. Упродовж віків на західних землях України сформувалися певні особливості історичного та культурного розвитку. Характерною ознакою було домінування українського сільського населення над міським. У містечках Галичини переважали представники інших народів та віросповідань. Визначальною ознакою економіки Станіславської (Івано-Франківської) області були соляні промисли, лісозаготівля, дещо пізніше – нафтогазовидобування і розроблення калійних солей, озокериту, вугілля. Радянська влада докорінно змінила сформовану віками етносоціальну та релігійну палітру, а також політичну, економічну, культурну сфери.

Колосальний вплив на всі сфери політичного, економічного і духовного життя України справила діяльність Організації українських націоналістів, збройна боротьба Української повстанської армії, місія Української греко-католицької церкви. Вони обстоювали концепцію, яка базувалася на здобутках вітчизняного і світового економічного досвіду – «вільної праці на рідній землі», враховувала землеробські, культурні, духовні традиції місцевого українського населення. В умовах військово-політичного протистояння, з одного боку, місцевого населення західних земель України, підпілля ОУН і відділів УПА, а з іншого – окупаційного режиму («органів партійно-радянської

влади»), каральних військових підрозділів СРСР – тривала драматична боротьба. Український народ був змушений винести весь тягар безпрецедентної війни та соціалістичних експериментів.

На західноукраїнських землях на початку 1950-х років завершено суцільну колективізацію сільського господарства та розпочато масштабну індустріалізацію. У місцях залягання природних ресурсів з'явилися нові українізовані міста, розбудувалися старі, зазнала змін інфраструктура селищ та сіл. У західному регіоні УРСР виникли нові галузі промисловості, докорінно змінилася галузева структура економіки, яка базувалася на власній сировині, енергетичному потенціалі й трудових ресурсах. У західних областях Української РСР темпи економічного зростання були значно вищими, ніж в інших регіонах республіки. Села, які традиційно мали значний надлишок робочої сили і виступали головними постачальниками емігрантів «за океан», спрямували своїх мешканців у розбудову українських міст та регіонів СРСР. Урбанізаційний перехід став логічним результатом попередніх історичних епох і водночас знаменував якісно новий етап суспільного буття – переважання городян над мешканцями сільських місцевостей, промисловості – над сільськогосподарським виробництвом.

Особливу увагу радянської влади викликали родовища нафти і газу, ліси, поклади калійних солей, сірки, озокериту, вугілля. Галичина – один із найстаріших нафтогазовидобувних регіонів Європи, колиска нафтогазової промисловості України. У західному регіоні республіки було створено потужну інфраструктуру: розвідувальні та видобувні підприємства, нафтопереробні заводи, підземні сховища газу, нафтогазопроводи, навчальні заклади і дослідні організації. Основним нафтогазоносним районом України у 1950–1960 рр. був Західний, який охоплював територію Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької і Закарпатської областей.

Індустріалізація другої половини XX ст. створила могутній промисловий потенціал регіону, призвела до різкого збільшення міського населення та розбудови інфраструктури сіл і міст. Союзні та республіканські галузеві міністерства були замовниками будівництва промислових підприємств, яким органи місцевої влади надавали повне сприяння та підтримку. Поряд із наявними населеними пунктами закладали нові міста і селища на територіях, що становили цінність для сировинної бази народного господарства СРСР.

Найважливішими були інтереси країни, а не регіону, проблеми екології чи охорони здоров'я. З одного боку, промислові підприємства забезпечили роботою економічно активне населення, що вплинуло на розбудову житла, побутової інфраструктури, підтримку соціальної сфери, з іншого – завдали руйнівного впливу природним ресурсам і здоров'ю людей. Наукові установи переважно впроваджували промислово-технічні розробки, які необхідно було постійно доробляти без прогнозування кінцевих результатів їхньої діяльності на навколишнє середовище.

Далекосяжні плани комуністичної партії полягали в уніфікації усіх сторін життя західних українців і використанні корисних копалин, трудових ресурсів, економічного та наукового потенціалу для формування єдиного загальнодержавного військово-промислового комплексу. Витоки економічних, технологічних, екологічних, соціальних та інших сучасних проблем знаходяться у радянській добі.

Промисловість західного регіону України освоїла виробництво сотні видів нової продукції: автобусів, комбайнів, телевізорів, універсальних грейферних навантажувачів, глибинних манометрів, аеросилу, харчового парафіну, металевого магнію, калійних без хлорних мінддобрив, цементу, стінних панелей, деревостружкових плит та ін. Проте умови подальшого розвитку зумовили нові завдання. На базі створеного в різні історичні епохи досвіду необхідно в нових політичних умовах розв'язувати питання обороноздатності України, забезпечення держави продовольчими ресурсами, енергією, нафтою, газом, вугіллям, чорними і кольоровими металами та іншими видами сировини. Радянська епоха, що дедалі відходить у минуле, привертає увагу своїм напрацьованим досвідом.

Україна перебувала в центрі геополітичних протистоянь під час воєнних дій Першої і Другої світових війн. В умовах російсько-української війни, що розпочалася у 2014 р. і повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р., яке триває донині, дослідження української історії повинно бути поставлено на якісно новий рівень. Переосмислення досвіду цілих поколінь, збереження історичної пам'яті має стати ключовим аспектом сучасної науки. Історична та колективна пам'ять не лише інтерпретує минуле, але й дозволяє зберегти рідну мову, самобутню культуру, вікові традиції. Без цього неможливо розвивати національну систему освіти і виховувати нові покоління, здатні протистояти агресивній політиці східного сусіда.

Частина 1 (1944–1964)

Розділ 1
ІНТЕГРАЦІЯ КРАЮ ДО УРСР У СКЛАДІ СРСР (1944–1954 рр.)

1.1. Друга радянізація Станіславської області

У квітні 1944 р., у ході військових дій Другої світової війни, червона армія ввійшла у п'ять районів Станіславської області (Снятинський, Заболотівський, Гвіздецький, Городенківський, Коломийський) і місто Коломию. У них до моменту витіснення німецьких військ з інших районів області в серпні 1944 р. партійно-комсомольські осередки під прикриттям армії, підрозділів НКВС та НКДБ проголосили районні й сільські ради депутатів трудящих, виконавчі комітети. 13 жовтня 1943 р. ЦК КП(б)У зобов'язав обкоми партії східних областей і наркомати УРСР відряджати людей у розпорядження відділу кадрів ЦК КП(б)У з метою долучення їх до так званого кадрового резерву [321, с. 93]. У кожну західноукраїнську область відправляли мобільну групу з 60–100 осіб, із яких формували керівний склад обкомів, облвиконкомів, райкомів, райвиконкомів, а також апарат НКВС і НКДБ Української РСР, які разом із частинами червоної армії вступали на зайняту територію західного регіону. Так, згідно з рішенням ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У у Харкові були сформовані оперативні групи партійно-радянського, комсомольського і господарського активу для роботи у західних областях України.

Протягом весни-літа 1944 р. у західні області УРСР прибували оперативні групи, які негайно приступали до створення партійних, радянських, комсомольських, фінансових, торгових, господарських організацій та установ на місцях. Станом на 1 серпня 1944 р. у Львівській, Тернопільській, Дрогобицькій, Волинській, Станіславській і Чернівецькій областях почали діяти утворені таким чином обласні комітети КП(б)У та ЛКСМУ, виконкоми обласних Рад депутатів трудящих і обласні Ради профспілок. З 220 райкомів і 19 міськкомів партії, що діяли тут напередодні війни, розпочали роботу 180 райкомів і 15 міськкомів. Було створено 1556 первинних партійних організацій, 32 кандидатські та 2 партійно-комсомольські групи, які нараховували 5709 членів і кандидатів у члени партії [365, с. 402].

У середині серпня 1944 р. у західних областях України вже було створено 564 первинні комсомольські організації, що нараховували 5068 членів [400, с. 68]. Ці партійно-комсомольські сили чисельністю майже одинадцять тисяч осіб й узяли на себе функцію «радянського будівництва» – другої радянізації в шести областях західного регіону України на засадах партійно-військової дисципліни. Первинні партійні та комсомольські організації виступали беззастережними провідниками політики більшовицької партії з Москви. У партійних директивах наголос робився «на створенні партійних і комсомольських організацій у селах, які мали рости за рахунок місцевого активу» [1, арк. 3]. За кількістю первинних партійних і комсомольських організацій в області після обкому на перших місцях знаходилися Станіславське облуправління НКДБ – 150 членів та кандидатів і 41 комсомолець та Станіславське облуправління НКВС – 100 членів та кандидатів і 29 комсомольців [40, арк. 35].

На місцях ситуація розгорталася таким чином. Новоприбулий секретар райкому КП(б)У разом зі своєю групою плюс поодинокі прислужники («місцеві активісти»), якщо такі виявлялися, прибував у райцентр. Їх прикривали відділи НКВС, НКДБ і невеликий військовий гарнізон (разом 50–70 бійців і десяток офіцерів). Вони формували робочу групу і перед нею «ставили задачу». Її суть полягала у створенні та проголошенні дискредитованих у 1939–1941 рр. органів радянської влади у містах і селах – міських і сільських Рад депутатів трудящих та їх виконавчих комітетів, проведенні районного мітингу. Усіх спеціалістів району намагалися взяти на облік і розпочинати з відновлення роботи промисловості (пекарень, тартаків, млинів, артілей) спочатку у райцентрі та довколишніх селах. Наступне – провести загальний облік збитків, нанесених війною. Згодом організувати роботу шкіл, клубів, лікарень і т. д. Щотижневі наради голів, їх заступників мали виступити дієвим механізмом для негайного насадження політики більшовицької партії і радянського уряду на виконання поточних завдань, пов’язаних з мобілізацією необхідних матеріальних і людських ресурсів для подальшого просування фронту в Центральну Європу.

Аналіз архівних партійних документів і директив Державного Комітету Оборони (ДКО) СРСР окреслює коло першочергових проблем: видобуток нафти і газу та переробка їх на місці; лісозаготівля та регулярні залізно дорожні перевезення; централізована хлібоздача;

підготовка і проведення осінньої сівби. Відступаючі німецькі війська частково пошкодили транспортні артерії та вивезли відповідне обладнання. Одночасно розпочинали свою діяльність військові комісаріати для мобілізації чоловіків віком від 18 до 50 років до червоної армії. Директори промислових підприємств і керівники установ перед загрозою особистої кримінальної відповідальності мали право набирати на роботу місцевих військовозобов'язаних тільки з санкції відповідного райвійськкомату. Так, протягом 1945 р. у Станіславській області було мобілізовано 37342 особи, у тому числі 1764 в містах і 35578 у сільській місцевості. Кількість демобілізованих, що прибули в область цього ж року склала 15594 особи, у тому числі в містах 2029 і в сільській місцевості 13567 осіб [105, арк. 8].

Перша радянізація, що тривала з вересня 1939 р. до червня 1941 р., була занадто малим відтинком часу і не заклала фундаменту сталінської політичної системи. Репресивна політика (терор, депортації, націоналізація, атеїзм) не сприяла появі до неї симпатій у місцевого населення. У свідомості західноукраїнського населення новий тип радянської політичної системи асоціювався з жорстоким насиллям та безбожництвом. Назавжди закарбувалися в пам'яті народу переповнені тюрми і катівні невинно вбитими та замордованими людьми у червні 1941 р.

Про партійність і чисельність приїжджого елементу можна довідатися з довідки «По Оргінструкторському Відділу Станіславського Обкому КП(б)У» від 25 жовтня 1944 р. Склад обласної парторганізації: членів ВКП(б) – 1246, кандидатів в члени ВКП(б) – 317 (разом 1563); кількість первинних парторганізацій – 167, із них промислових – 4, транспортних – 11, зв'язку – 4. Поступило заяв від комуністів, що залишалися на окупованій німцями території – 83, розглянуто – 12. Організовано РК КП(б)У – 36, МК КП(б)У – 2. Склад обласної комсомольської організації – 771 особа. Кількість комсомольських організацій – 118. Зареєстровано комсомольців, що залишалися на окупованій німцями території – 886. Розглянуто заяв 58, відновлено – 55, виключено – 3. Прийнято в члени ЛКСМУ – 28. Організовано МК, РК ЛКСМУ – 38. Організовано виконкомів райрад, міськрад депутатів трудящих – 38. Організовано обкомів профспілок – 6 (політпросвітпрацівників, працівників лісу і сплаву, працівників зв'язку, працівників держторгівлі, працівників середніх і початкових навчальних шкіл, працівників земельних органів) [34, арк. 3–4]. До війни на партійному

обліку у Станіславській області стояло 3429, із них членів ВКП(б) – 2697, кандидатів у члени ВКП(б) – 732 [36, арк. 23].

У жовтні 1945 р. на території Станіславської області укомплектовані місцевими активістами органи радянського режиму охоплювали: районні ради депутатів трудящих – 36, міські ради обласного підпорядкування – 2, районного – 10, селищних рад депутатів трудящих – 25, сільських рад депутатів трудящих – 695. При сільських радах створено 3641 постійно діючу комісію, до роботи в яких залучено більше 12 тис. осіб місцевого сільського населення. Пройшли підготовку на трьохмісячних курсах у Харкові 53 особи, у річній школі в Києві – 24 особи. З початку 1945 р. при облвиконкомі на місячних курсах навчалися дві групи голів і секретарів сільських рад в кількості 120 осіб [36, арк. 35].

Місцевих активістів піддавали ретельній перевірці й за умови найменшої підозри у зв'язках із антибільшовицьким рухом Опору чи нелояльності до влади ув'язнювали. Поширеною була практика, коли районне партійне керівництво через страх взяти на роботу «засланого бандерівця» чи інший «сумнівний елемент» віддавали перевагу полякам. На загал корінне населення розглядалося радянським режимом як потенційні вороги, з якими укладається угода про співпрацю. Джерелом поповнення нової окупаційної влади виступали місцеві селяни та інтелігенція, часто поляки за національністю. Дехто з поляків розцінював свій дещо новий статус «совєтських урядовців» чи у «винищувальних загонах» – «стрибках» («совєтських поліцаїв») як такий, що може бути корисним для захисту місцевого польського населення. Окупаційний режим був обізнаний з антисовєтськими настроями поляків, але вважав за необхідність використати їх як тимчасових союзників у війні проти спільного ворога – українського визвольного руху. Так, у сусідній Тернопільській області на початок 1945 р. у винищувальних загонах («яструбках») нараховувалося більше чотирьох тисяч осіб, де поляки складали 60% [289, с. 99].

З ідеологічних переконань у своїй більшості місцеві українці намагалися уникати зайвих контактів зі сталіністами – «москалями», «совєтами», «совітами», «східняками», «більшовиками», «червоними» і т. д. Інша частина населення, будучи аполітичною, все-таки не хотіла ідентифікувати себе з цим режимом та ставати співучасниками репресій проти своїх земляків і батьківської віри. Були й такі, котрі боялися бути вбитими чи переслідуваними за співпрацю з новими

окупантами. «Місцеве населення розглядалося “радянізаторами” однозначно як вороже налаштоване проти більшовицьких нововведень, – підсумовує І. Сушик, – а штучне протиставлення “східняків” “західнякам” і навпаки – місцевих уродженців приїжджим стало характерною прикметою повоєнного життя Волині, як і усієї Західної України» [378, с. 193].

Формування управлінського корпусу тоталітарного режиму ускладнювалося організованим збройним протистоянням сил ОУН та УПА. У керівних колах українського націоналістичного підпілля була надія, що «у Росії (при певній сприятливій ситуації) ініціативу перебере власовщина в тій чи іншій формі, керована вчорашніми антисталінськими партійними кадрами. На Україні так само можуть перебрати ініціативу вчорашні комуністичні українські кадри з КП(б)У, ЛКСМ тощо, оформившись у певну українську політичну формацію» [133, с. 246].

Супротивні сторони взаємно знищували одна одну і не гребували використанням жорстоких методів та засобів відстоювання своїх позицій. Далеко непоодинокими були випадки фізичного знищення та залякування прислужників радянського окупаційного режиму («місцевих активістів»), насамперед голів сільрад, заступників, секретарів, бійців винищувальних загонів і т. д. Вони опинилися під «перехресним вогнем» постійної небезпеки з боку українських повстанців та окупаційного режиму. Практика показала, що партійне керівництво воліло усі свої помилки зводити до єдиного знаменника – політичної неблагонадійності місцевих висуванців чи невиправданої довіри. Освіта у цих людей, як правило, була невисокою. Відповідальності за кадрові прорахунки опосередковано розподілялися між різними ланками вертикальної структури управління.

Сучасник тих подій І. Базюк стверджує, що у с. Вороненка Яблуницького району Станіславської області чекісти заарештували секретаря сільради В. Павлюка за підозру у зв’язках із підпіллям, бо всіх працівників сільських рад довколишніх сіл було знищено повстанцями. Сам В. Павлюк свідчив, що «ми дійсно були зв’язані з партизанкою (УПА. – *Авт.*), бо вночі керували наші, а вдень – большевики» [167]. Збройне протистояння в регіоні породило своєрідний дуалізм режиму, що дозволяло певним чином нівелювати тоталітарну політику.

Робота голови сільської ради, секретаря, активіста в ті роки була небезпечною. Окупаційний режим вимагав від своїх прислужників виконання нереальних планів: зі збору податків (контингенту) – заготівля молока, м'яса, картоплі, вовни, сіна, лісу й т. д. Окремо оцінювалася робота, спрямована на розповсюдження облігацій державної позики. За невиконання чи недовиконання цих часто непосильних завдань можна було не лише позбутися роботи, але й отримати декілька років тюремного ув'язнення або висилку. З іншого боку, якщо голова сільради запопадливо старався і таким чином явно співпрацював з радянським режимом, то міг отримати покарання від боївки служби безпеки УПА. Часто особи, яких в силу різних обставин призначали головами чи секретарями, намагалися якомога швидше позбутися цієї посади і виїхати в іншу область чи зникнути [170].

На основі статистичних звітів можна проаналізувати склад і змінність на посадах голів сільських і селищних рад депутатів трудящих Станіславської області. Станом на 1 січня 1947 р. із 711 осіб менше 6 місяців пропрацювали – 103; від 6 місяці до 12 місяців – 204; від 1 року до 3 років – 398; від 3 до 5 років – 6; більше 5 років – 0 [46, арк. 1–5].

Станом на 8 грудня 1944 р. у Станіславську область було надіслано майже 2000 осіб партійно-комсомольських та безпартійних працівників. Ними і розпоряджався обком партії у створенні партійних, правоохоронних, господарських, фінансових, освітянських, медичних, торгових структур у обласному центрі (109 організацій), 36 районах, 2 містах (Станіслав і Коломия). Згідно з переліком посад, що входили в номенклатуру Станіславського обкому КП(б)У, підібрано і працювало 194 із 730 осіб (вакансій – 536) [32, арк. 1]. Методи відбору кадрів для роботи в західних областях УРСР не вирізнялися оригінальністю. Більшість із них їхала за наказом партійного керівництва, але були й такі, що зголошувалися добровільно у пошуках кращої долі.

Вітчизняна вчена Г. Стародубець провела детальний аналіз партійної номенклатури західного регіону України: «Унаслідок специфічної кадрової політики влади в західному регіоні сформувалося високоідейне, але не надто фахове й морально невибагливе управлінське середовище, притаманне радянським органам влади загалом, адже призначення на посади за партійною ознакою, нехтуючи освітою та фаховими навичками висуванця, було загальносоюзною тенденцією, що сформувалася у 1930-х роках унаслідок повної узурпації влади комуністами. Користуючись нагодою, очільники обкомів східних

українських земель, які за рознарядками ЦК КП(б)У відряджали в регіон не надто компетентних осіб, намагалися в такий спосіб позбутися кадрового баласту в підконтрольних їм відомствах та організаціях. Чимало прибулих керівників, не виявивши належних навичок управління, були звільнені з посад через фахову непридатність, що спричиняло плинність кадрів. Непоодинокими ставали випадки, коли поведінка новоприбулих керівників була настільки кричущо аморальною, що навіть в умовах кадрового голоду їх змушені були звільняти з обійманих посад. Упродовж 1945 р. із цих мотивів усунуто з посад 1194 особи номенклатури ЦК КП(б)У, що становило 30% від загальної кількості звільнених» [368, с. 142].

Запотребування у чиновниках обласної і районної управлінської ланки передбачало чисельність майже 5000 осіб. Укомплектованість апарату Станіславської області працівниками на початок 1945 р. становила 40%. Абсолютна більшість із новоприбулих і відряджених раніше не працювали в західних областях і «слабо володіли» українською мовою [3, арк. 30]. Втрати убитими і «пропавшими через націоналістів» становили 200 осіб, або 10% – кожний десятий [27, арк. 12; 17]. Не випадково побутувала думка, як згадує В. Драпак, що якщо поїхати у віддалене село, особливо гірське, то «живим звідти не повернешся» [169]. Побоювання сталінських чиновників мали реальні підстави, адже вбивства партійно-радянського активу та надісланих фахівців у 1944–1950 рр. були звичним явищем.

Командувач Прикарпатським військовим округом генерал-майор Деміш на засіданні обласного партійного активу Станіславської області 8 грудня 1944 р. наводив цифри щодо боротьби з повстанцями за листопад. Так, затримано в лісах, а також тих що переховувалися в бункерах, на дахах, сіновалах – 6500 осіб, знищено – 2000 осіб. При цьому взято зброї: 24 станкові кулемети, 61 ручний кулемет, 7 мінометів, 1000 автоматів і гвинтівок, 70 тисяч патронів, 108 коней, 30 голів корів і т. д. У лісах знищено 15 таборів [27, арк. 49].

Постанови ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР «Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, визволених від німецьких окупантів» (серпень 1943 р.), «Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР» (вересень 1944 р.), «Про заходи допомоги західним областям Української РСР у справі покращення масово-політичної і культурно-освітньої роботи» (грудень 1944 р.) та інші визначали основні завдання розвитку соціально-економічного й

суспільно-політичного життя західних областей. З ідеологічних міркувань ці так звані «політико-господарські заходи», які проводилися партійно-комсомольськими силами, полягали в «розгортанні масово-політичної роботи» серед місцевого населення [6, арк. 305]. На практиці за окремими сільрадами закріплювалися поіменно представники райкому партії та комсомольці з відповідною озброєною військовою охороною. Труднощі щодо виконання свідомо непосильних сільськогосподарських податків полягали ще й у тому, що частина господарств селян в ході військових дій були спалені, а їх на загал облікували і включили у звітність. Так, у Жовтневому районі в с. Тумир із 280 господарств залишилося тільки 19, у селі Хворостки із 100 залишилося 13 і т. д. [26, арк. 18].

Обласний комітет більшовицької партії вимагав від секретарів райкомів, голів райвиконкомів «широкого розвороту» щоденної роботи на нафтопромислах і в ліспромгоспах для негайного виконання поставок, встановлених ДКО. У службових звітах вказано, що нафтова промисловість Станіславської області уже на четвертий день під радянським режимом розпочала свою діяльність на Надвірнянщині (нафтопромисел № 7 – Битків) та Рожнятівщині (нафтопромисел № 6 – Ріпне), що охоронялися військами і підрозділами НКВС. На 1 вересня 1944 р. нафтопромисел № 7 видобував 52 тонни нафти на добу (у 1941 р. – 71,1 тонни), 58680 м^3 газу з якого отримували 5000 кг газоліну. На той час уже працювала 161 свердловина (у 1941 р. – 234) [29, арк. 144]. Нафтопромисел № 6 у Ріпному видобував 76,2 тонни на добу (у 1941 р. – 90 тонн); працювала 321 свердловина, з яких 41 простоювала (у 1941 р. – 262). Станом на 8 грудня 1944 р. для 4-го Українського фронту, який увійшов на територію Угорщини, надіслано 2800 тонн бензину, 800 тонн газоліну, 2170 тонн керосину. У відповідності з постановою ДКО № 6589 від 24 вересня 1944 р. і наказу Народного Комісаріату Нафтової промисловості № 362 від 25 вересня 1944 р. було дозволено проводити відновлювальні роботи, а також буріння свердловин без затвердження відповідної документації і кошторисно-фінансових розрахунків [29, арк. 104].

Згідно з рішенням ДКО СРСР Станіславській області на четвертий квартал 1944 р. було встановлено план у розмірі 348 тисяч кубометрів деревини: 190 тис. для прифронтових залізних доріг, 113 тис. – ділової деревини, 35 тис. – кріплення для шахт Донбасу, 10 тис. – виготовлення залізно дорожних шпал. Так, із 29 районів

Станіславщини, які мали план по лісозаготівлях, на 5 грудня виконали план тільки в Надвірнянському районі і через 5-6 днів мали завершити виконання плану в асортименті в Калуському районі. Калуський район щодо «вивозу дров до залізно дорожних станцій для подальшої погрузки» знаходився на першому місці в області [72, арк. 45–46].

Станіславською обласною прокуратурою 13 листопада 1944 р. було розіслано усім міськрайпрокурорам наказ прокурора СРСР № 248 від 14.10.1944 р. «Про нагляд за виконанням Наказу Прокурора Союзу РСР № 288-с». Апаратом обласної прокуратури було організовано перевірки в Облліспромтресті про причини невиконання планів заготівлі і вивезення дров та лісоматеріалів у світлі постанови ДКО від 10 жовтня 1944 року. Правоохоронні органи викрили масові «факти формальної мобілізації як робочої сили, так і транспорту головним чином головами сільрад в силу відсутності необхідного контролю головним чином зі сторони голів виконкомів райрад…». У «саботажі» та «злісному ухилянні від мобілізації на лісозаготівлю» були звинувачені десятки працівників низової управлінської ланки, за що отримали різні терміни покарання. Прокурори в кожному районі області оформляли кримінальні справи за ст. 56, 54 Кримінального кодексу УРСР і направляли справи у військовий трибунал. У звітах перевірок вказувалося, що суттєвий вплив на зрив планів лісозаготівлі мали українські повстанці. Так, у Богородчанському районі не працював лісопильний завод через відсутність лісоматеріалів. Повстанці заборонили проводити вирубку лісу. У 15 лісорубів відібрали пили, сокири і попередили, що у випадку повторної появи в лісі вони будуть розстріляні [42, арк. 64].

Станіславське відділення залізно дорожнього руху, яке вважалося структурною частиною Львівського, не виконувало завдань ні «по технічній», ні «по дільничній» швидкості – 19,3 км за годину замість 22,4 км. Станіславське відділення паровозного господарства недовиконували завдань технічної швидкості і середньодобового пробігу паровозів, який сягав лише 186,2 кілометрів за добу замість 232. Коломийське відділення руху транспорту не виконували завдань з технічної швидкості – 22,3 км/год, замість 28 км/год [27, арк. 48].

На перешкоді далекосяжних геополітичних амбіцій більшовицької партії у поширенні свого військово-політичного впливу у країнах Східної Європи стояли ОУН і УПА. Головне завдання полягало в тому, щоб налаштувати місцеве населення проти підтримки українських

повстанців – всіляко дискредитувати саме слово «оунівець», «бандерівець», «націоналіст». Частина місцевого населення у своїх поглядах в силу різноманітних підступних заходів окупаційного режиму ставала іншою, ніж чотири-п'ять місяців тому – заручниками ситуації. У багатьох сім'ях батько, чоловік, брат були мобілізовані до червоної армії. Уже сам факт «зв'язку» населення з червоною армією зігравав свою роль – мимоволі демонстрував «зрощення» з радянською державою. І якщо п'ять місяців тому місцеве населення у своїй основній масі беззастережно допомогало українському визвольному руху, то тепер воно часто «пасивно» відмовлялося від допомоги. Завдання партійно-радянських органів полягало в тому, щоб «закріпити і розгорнути подальші свої успіхи у справі мобілізації населення проти оунівців і бандерівців» [27, арк. 7].

Упродовж століть різноманітні влади застосовували принципи так званої збірної, тобто колективної, відповідальності населення. Більшовицька влада мала чи не найбільший досвід, апробований на неозорих просторах СРСР. Перший секретар Станіславського обкому КП(б)У М. Слонь у своїх настановах щодо «накачки» партактиву неодноразово наголошував: «Щоб налаштувати населення проти «бандитів», необхідно проводити відновлювальні роботи щодо спалених мостів, знищених будівель силами місцевого населення і його матеріалами. Все це покласти на шию місцевим. Треба, щоб населення відчуло, що все, що роблять «бандити», у повній мірі відбивалося на них» [27, арк. 54]. З одного боку, «показати народу, що радянська влада – це не польська і не австрійська – капіталістична, а їхня «рідна» і що вони повинні її захищати. З другого – «оунівці» і «бандерівці» – це люті вороги українського народу, і з ними треба боротися, як з пособниками німців, фашистів. При цьому послуговуватися лише такими словами, як «бандити», «головорізи», «кати» [27, арк. 5].

«Наша основна задача, – повчав перший секретар обкому, – вести жорстоку боротьбу як збройну, так й ідеологічну з німецько-українськими націоналістами – ланцюговими собаками німецького фашизму – і своєчасно організувати трудящих області на загальну допомогу фронту, на виконання господарсько-політичних задач. Основними і найважливішими задачами нашої області, партійної організації на сьогодні являється виконання плану хлібозаготівлі по фонду Червоній Армії. Я повинен сказати, що справа виконання хліба у фонд Червоної Армії у нас в області ведеться погано, нетерпимо. На 5

грудня ми маємо виконання плану на 30%. ЦК партії зобов'язав нас до 15 грудня завершити цю справу» [27, арк. 58]. У 1945 р. кращі партійні, радянські та господарські керівники за успішне виконання державного плану хлібозаготівель були удостоєні бойових нагород СРСР. У Станіславській області указом президії Верховної Ради СРСР від 1 лютого 1945 р. орденом «Вітчизняної війни I ступеня» нагороджено 57 осіб, орденом «Вітчизняної війни II ступеня» – 16 [289, с. 41].

Спеціальним розпорядженням Станіславського обкому КП(б)У уповноважений Я. Лисенко по підписці листа (поеми) Й. Сталіну одночасно виконував доручення, пов'язані з хлібозаготівлею та збором коштів на танкову колону. Він інформував обком про проведену роботу у Богородчанському районі: «Внесено готівки 51224 крб; завезено 800 пудів хліба; зібрано 5315 підписів на 46 аркушах тов. Сталіну. На зборах всі уважно слухали, але по закінченню більшість людей їхала додому, не підписавши листа. Наприклад, у Старих Богородчанах присутніх було понад тисячу людей, а підписали листа лише 150. Така ситуація була і по інших селах. На вечір 16 вересня було зібрано лише 1361 підпис. Враховуючи такий стан, було дано вказівку всьому активу, щоб там, де проведені загальні збори, підписку листа проводити по хатах. Цей метод до деякої міри виправдав себе. 19 вересня знову був розісланий актив, де зібрали 5135 підписів. Багато було таких, що уникали підписатись. Ворожий елемент пустив чутки, що всі ті, що підписалися, будуть забрані до Росії на роботу» [34, арк. 2].

У грудні 1944 р. відновили свою діяльність два виконкоми міських рад (Станіслав і Коломия), 36 районних виконавчих комітетів, 696 сільських рад, 27 селищних рад і 10 міських рад районного підпорядкування Станіславської області (Див. *Додаток Б*). В апараті облвиконкому працювало на різних посадах 39 осіб, із них зі східних областей – 32 і 7 підібрано із місцевих. Членів і кандидатів у члени ВКП(б) – 19, комсомольців – 5, безпартійних – 15 осіб. З вищою освітою – 1, середньою – 33, нижчою – 5. Чоловіки – 22, жінки – 17. Вперше працювали на цій роботі – 25 осіб [31, арк. 1–2].

У виступі на XIII пленумі ЦК КП(б)У 15–17 серпня 1946 р. секретар Дрогобицького обкому КП(б)У С. Олексенко, характеризуючи відряджених зі східних областей УРСР спеціалістів, наголосив: «Багато потрапило до нас таких кадрів, які нам не потрібні». Резонансним став виступ секретаря Ровенського обкому КП(б)У В. Бегми: «Очевидно,

ряд обкомів партії, такі як Полтавський, Ворошиловградський, відбираючи спеціалістів у західні області, підійшли до цього серйозного питання недбало, по шаблону і керувалися принципом – «на тобі небоже, що нам не гоже». Це люди, які «розклалися» і мали «брудні хвости» [289, с. 72].

Таким чином, сталінська політика в західному регіоні України була не кращою за гітлерівський «новий порядок» – характеризувалися спільними рисами: репресіями, насиллям, пограбуванням. Усі зусилля окупаційної партійно-радянської влади у перші місяці в Станіславській області концентрувалися довкола «боротьби» за нафту, газ, ліс, хліб, мобілізацію людей у ЧА, збройне та ідеологічне протистояння українському національно-визвольному руху. Саме цими визначальними рисами характеризувалася друга радянізація – друга окупація західного регіону України і Станіславської області зокрема. Особливістю було те, що у гірській і пригірській місцевості області позиції радянського режиму були надто слабкими. Засилля чужинців у владних кабінетах посилювало в місцевого населення вороже ставлення до радянської влади, яку вважали прийшлою – знову приїхали «на танках». Попри кадровий голод, представники сталінського тоталітарного режиму не поспішали наділяти владними повноваженнями вихідців з місцевого населення, яких при першій невдалій спробі різних експериментів влади робили винними. Докорінний злам традиційно усталених в Станіславській, як і в західному регіоні України, основ соціально-економічного та суспільно-політичного життя здійснювався під гаслами радянізації. При цьому йшлося не про обумовленість потребами розвитку економіки краю критерії, а насамперед про формування управлінських структур найнижчої і середньої ланки з місцевих прислужників, а середньої – обласної ланки з надісланих апаратників. Головна мета тоталітарного режиму полягала в якнайскорішій інтеграції західних областей в існуючу в СРСР політичну систему.

1.2. Пріоритети економічної концепції

У всіх областях України була проведена робота з обліку збитків, завданих війною. На території Станіславської області було зруйновано і спалено: промислових підприємств – 1315; торгових – 586; комунальних – 47; МТС і радгоспів – 63; колгоспів – 189; музеїв, театрів, клубів – 60. Разом майже 4000 різноманітних об’єктів. Загальні збитки

народному господарству від німецької окупації склали 14 млдр 996,2 млн крб. У порівнянні зі східними областями України і Союзу в цілому, забезпеченість робочою силою (офіційно – «рабсилою») становила «значний надлишок». У промисловості, на залізниці, в державних установах (станом на 1 жовтня 1946 р.) було зайнято лише 81410 осіб, або 13,1% від усього працездатного населення області [104, арк. 7]. Трудові ресурси Станіславської області становили неабиякий інтерес для окупаційного радянського режиму. Так, трудові ресурси (мужчини у віці 16–59 років, жінки – 16–54 роки) одноосібних селянських господарств у 1945 р. становили 385 тис. осіб. З них, окремою графою фігурували люди похилого віку здатні працювати – 44 тис. осіб і підлітки у віці 12–15 років – 80 тис. осіб [107, арк. 8, 59].

Відповідно до звіту уповноваженого Держплану при РНК СРСР по Станіславській області І. Калмикова від 25 січня 1945 р. більшість основних підприємств відновили роботу і працювали. Це підприємства вугільної, озокеритної, нафтогазовидобувної, нафтопереробної, хімічної, промисловості будівельних матеріалів (промбудматеріалів), лісової, харчової, легкої, торф'яної галузей промисловості. Об'єм випущеної продукції на 1 січня 1945 р. склав 11 млн 563 тис. крб. Більшість підприємств відновили роботу із вересня–жовтня 1944 р., тому річні плани їм «не доводили». План четвертого кварталу всією промисловістю області був виконаний на 78,8%, план грудня – на 86,9% [29, акр. 99]. У м. Станіславі із 24 діючих промислових підприємств промислові програми за 1944 р. виконали 20 (шкірзавод, спиртзавод, пивоварний, машинообробний). Із 4926 робітників, зайнятих на підприємствах міста, 3217 уже були охоплені «соціалістичним змаганням», серед яких 849 ударників, 910 стаханівців [36, акр. 15].

Через те, що шкоди здебільшого було завдано надзвичайно нерівномірно (міста Коломия, Станіслав, Калуш), тоді як пригірські та гірські території залишилися відносно неушкодженими. Ключові сектори економіки – вугільна, нафтогазовидобування, хімічна, лісорозробки змогли швидко відновитися. Промислова діяльність розгорталася в обласному центрі Станіславі, містах Коломиї і Калуші та низинних районах. У пригірських і гірських районах через активний визвольний рух ОУН, УПА це робити було надзвичайно складно.

У повоєнному трактуванні українського націоналізму на базі програми, оформленої на третьому Надзвичайному Зборі Організації

українських націоналістів, вказувалося, що ОУН розв'язує питання: «національні, соціальні, культурні. Національні питання розв'язує в той спосіб, що признає нації право на визначення, а в УССД признає національним меншостям право на культурну автономію. Соціяльні питання розв'язує в той спосіб, що признає інтерес продукційних суспільних станів, а не паразитичних. Селянство має право власності на землю. Воно одержить безплатно всю землю колгоспів, поміщиків, монастирів і церков. Нормою в Україні буде самостійне господарство. Робітництво – в промисловості допускається потрійна власність: державна, кооперативна і приватна. Робітники будуть забезпечені згідно з їх потребами» [202, с. 267].

Секретар КП(б)У Яблунівського району М. Анісімов 13 січня 1945 р. інформував обком, що «в районі розпочати роботи, пов'язані з діяльністю промисловості, було неможливо. У селі Космач, де знаходилися нафтові вишки, перебував бандерівський центр. Доступ туди партійно-державним органам був унеможливлений. У село Ковалівка, де знаходилися три вугільні шахти, щодня заходили бандерівці. Необхідно надіслати військові підрозділи для охорони відповідних об'єктів та комунікацій. Райвійськоматом було видано бронь на 500 кваліфікованих робітників, із яких 90% пішли в ліс воювати, а частина сидить вдома, де ми покищо не можемо розпочати радянську роботу» [29, арк. 72–74].

Із доповідних записок райкомів партії складається загальна характеристика економіки Станіславської області. Станом на 22 червня 1941 р. у високогірному Яблунівському районі діяла промисловість: нафтова (із 9 свердловин за добу викачували 200 тонн сировини), вугільна (3 шахти за добу видавали 60 тонн бурого вугілля), соляна, деревообробна, м'ясо-молочна (маслозавод), мукомельна (3 водяні млини). Окреме місце посідали народні промисли (ремесла) – вичинка шкіри, ткацтво, різьбярство, вишивка [29, арк. 73]. У пригірському Болехівському районі працював ліспромкомбінат (виробничою потужністю: заготівля лісу – 60 тис. кубометрів, вивіз – 70 тис. кубометрів, розпилювання – 20 тис. кубометрів), райпромкомбінат, нафтоперегонний завод, сільзавод, цегляний завод, шкірзавод, електростанція, залізнодорожна станція Болехів загальною чисельністю робітників і службовців – 1039 осіб із населенням у 22638 осіб [43, арк. 3]. Промислова характеристика низинного району на прикладі Снятинського на початок 1945 р.: цегельні заводи (випуск 2 млн 500 тис. штук на

рік); лісопильні, деревообробні заводи; спиртзавод; маслопром; заготскот; держмлини; райпромкомбінат (цехи – шкіряний, слюсарний, ковальський, миловарний); кравецька артіль; артіль хімпром; плодоовоч. Окреме місце посідала райспоживспілка, яка мала 22 крамниці, їдальню громадського харчування [29, арк. 46].

На загал райони Станіславської області характеризувалися галузями промисловості в залежності від географічного розташування – низинні (придністровські), передгірські (пригірські) й гірські (високогірні) райони. У гірських і передгірських функціонували лісова і деревообробна, нафтова і газова, вугільна, соляна, торф'яна, шкіряна промисловість. У низинних – лісова і деревообробна, торф'яна, спиртова, шкіряна, хутро-шубна, мукомельна, гардинно-трикотажна, тютюнова, цукрова, виробництво цегли, скла, гіпсу, вапна та гончарного посуду (Див. *Додаток А, Г*).

Після завершення Другої світової війни Львівщина та Станіславщина стали показовими західноукраїнськими областями, де насаджувалася соціалістична модель економіки та більшовицькі ідеали. У першому післявоєнному п'ятирічному плані СРСР поставлено завдання – перетворити місто Львів у великий індустріальний центр України. У 1946 р. Львівська область виконала план з виробництва валової продукції на 98,3%. Проте об'єм випущеної продукції складав лише 75% від рівня 1940 р., у той час як кількість підприємств станом на 1 січня 1947 р. на 123 одиниці перевищувала їх чисельність. План капітальних робіт у Львівській області в 1945 р. був виконаний в сумі 145,5 млн крб23– 59%. У 1946 р. відповідно – 179,5 млн крб – 67,1% [112, арк. 1–2].

У Станіславській області план (лімітних) капітальних вкладень в об'єкти союзного значення (Калуський калійний комбінат, Станіславський паровозо- ремонтний завод, Нафтопромисел № 6 і № 7, Озокеритне рудоуправління № 2, Автоматична телефонна станція, Машинно-тракторні станції – МТС) за 1946 р. склав 23 млн 430 тис., або 102,8% у порівнянні з 1945 р. План капітальних вкладень в об'єкти республіканського і обласного підпорядкування (Ліспромтрест, Ланчинський сільзавод, Облздороввідділ, Спиртотрест, Станіславський птахокомбінат) відповідно – 32 млн 424 тис., або 90,5% [104, акр. 18–20].

Головною причиною зриву планів капітальних робіт тоталітарна система вважала організаційний чинник. У звітах перевірок вказувало-

ся, що «керівники більшості будівельних організацій не зуміли правильно організувати працю, не використали досвід передових будов, не направили активність й ініціативу робітників, інженерів, техніків на удосконалення методів виробництва та підвищення продуктивності праці. Часто кадри розставлялися неправильно, робочі місця не організовувалися, недостатньо звертали уваги на механізацію…» [104, арк. 9]. Архівні матеріали підтверджують тезу «про незадовільне використання рабсили». Використання фонду робочого часу відповідно до звітності основних підрядних організацій в 1946 р. склала 87%. Неявка на роботу – 176284 людино-дні. В офіційних документах вказано, що «винятково незадовільно використовувалася праця військовополонених і засуджених, особливо у першому півріччі 1946 р., які займали від 60% до 80% і більше на будівництві… Середній виробіток на військовополоненого був надзвичайно низьким через відсутність елементарної організації праці і надзору. Норми виконувалися в середньому на 25–35%. У 1946 р. 75% військовополонених і засуджених, які працювали на будівництві автозбірного, електроламповового заводів і заводу № 647 (військового), не виконали норм виробітку» [113, арк. 3].

Складовою тоталітарної системи в СРСР було використання примусової праці громадян переможених держав Східної Європи, як військовополонених, так і цивільних осіб звинувачених за різними статтями чи депортованими за квотами (якщо не вистачало військовому командуванню для звітності безпосередньо взятих у полон). Вони надходили в розпорядження Головного управління у справах військовополених та інтернованих НКВС, яке мало власну систему, аналогічну ГУЛАГУ. Їх перевозили в транзитні табори та території Західної України та використовували, як безплатну робочу силу на будівельних роботах.

Пріоритет у вирішенні будівельних питань у Станіславській області надавався військово-будівельним дільницям № 455 і № 141 управління Прикарпатського військового округу, які відбудовували стратегічні об’єкти, солдатські казарми, будинки для офіцерського складу та ін. Укомплектованість робочою силою в основному була за рахунок військовополонених. Із загальної кількості 557 робітників дільниці № 455 – 311 військовополонені, 170 солдати і 76 вільнонайняті [45, арк. 112].

Не кращою була ситуація і з вільнонайманою робочою силою. Через незадовільні побутові умови та низьку заробітну плату із прийнятих у 1946 р. у м. Львів 5602 осіб на кінець року вибуло 5227 [114, арк. 4]. На промислових підприємствах Станіславської області звільнилося протягом року 3896 осіб, або 67,7% [104, арк. 31] Така плинність робочої сили зберігалася і в наступні десятиліття та унеможливлювала створення відповідних кадрів будівельних професій і збільшення кількості кваліфікованих робітників у залежності від виробничих потреб. Закономірно, що використання будівельних механізмів і обладнання (транспортерів, бетономішалок, кранів) було вкрай низьким. Облік їхньої роботи на багатьох будівельних майданчиках взагалі не вівся, журнали роботи не заводилися. Фактичне їх використання становило 25–30% [114, арк. 5]. Ці офіційні архівні матеріали найкращим чином розкривають один із аспектів, на чому базувалася економічна політика сталінського режиму – на примусовій підневільній праці.

До основних причин незадовільного ведення будівельних робіт «широким фронтом» необхідно віднести незабезпеченість капітального будівництва необхідною документацією та спеціалістами. Згідно з постановами партії та уряду ціла низка виробничих потужностей «зразкових» західноукраїнських областей (Львівського і Станіславського промислових районів) мала запрацювати ще в 1945 р. У силу різноманітних причин їх негайне будівництво і запуск (експлуатацію) перенесли на 1946 р. й наступні роки. Фактичне виконання будівельних робіт промислових підприємств у 1946 р. у Львівській області становило 18–22% від запланованих [117, арк. 6], капітальних – 50–70% [118, арк. 15]. Накреслені плани виявилися нереальними – ні один об'єкт не був завершений повністю за винятком заводу № 797 (літакоремонтного) – 100,7%, спиртотресту – 101,1%, м'ясокомбінату – 101,7%. Особлива увага зверталася на заводи № 2, № 87, № 647 і № 797 для обслуговування військової техніки [119, арк. 10, 15]. У Станіславській області аналогічно – план виконали на військових заводах, спиртотресті та м'ясокомбінатах [104, арк. 18–20].

Станіславська область займала 109 місце і 83,7% (виконання річного плану) із 115 суб'єктів у загальній звітності СРСР «по республіках, краях і областях з виконання плану валової продукції промисловості за 1946 р.», Львівська відповідно – 34 і 99,9% із 115. Через рік

Станіславська – 114 і 64% із 117; Львівська – 96 і 81,3% із 117 [106, арк. 10–15].

Радянська економічна стратегія в Станіславській області у перші повоєнні роки мала свою специфіку і пріоритетними вважалися не ті компоненти, які становили основу «головних показників виконання плану по валовій продукції» – 55,8%. Із головних економічних показників області у перші повоєнні роки (1947 р.) можна скласти загальну картину. Перший компонент – лісова (21 млн 212 тис. крб) і меблева промисловість (2 млн 533 тис. крб) – 23 млн 745 тис. крб, або 25,6%; другий – м'ясо-молочна (8 млн 028 тис. крб), харчова (7 млн 434 тис. крб), смакова (3 млн 222 тис крб) промисловість – 9 млн 372 тис. крб, або 20,2%; третій – легка (8 млн 208 тис крб), текстильна (597 тис. крб), паперово-целюлозна (363 тис крб) промисловість – 9 млн 168 тис. крб, або 10% [49, арк. 8–10].

У звітах, виходячи з майбутньої перспективи, послідовність була іншою. На першому місці фігурувала вугільна промисловість (105 тис. крб) та видобування озокериту (390 тис. крб) – 495 тис. крб, або 0,5%; нафтогазова промисловість – 2 млн 562 тис. крб, або 2,7%; хімічна промисловість – 1 млн 160 тис. крб, або 1,2%; промбудматеріали – 937 тис, крб, або 1% [84, арк. 2–4]. Це підтверджує тогочасне офіційне діловодство й наступні етапи розвитку промисловості області.

Розглянемо структуру промисловості Станіславської області, керуючись радянськими стратегічними пріоритетами.

Вугільна промисловість у Станіславській області мала базуватися на родовищах бурого вугілля, що залягали в південно-східній частині. За геологічними даними ці родовища були північно-західною частиною Прикарпатського вугільного басейну, який тягнувся вздовж північно-східних Карпат і відходив на Північну Буковину. На той час було відкрито 2 родовища із запасами у 23 млн тонн вугілля (категорії А і В). Перше родовище розташовувалося за 12–14 км на південний захід від міста Коломия, на кордоні Печеніжинського і Яблунівського районів, поблизу сіл Ковалівка, Стопчатів, Мишин. Друге родовище знаходилося за 12–18 км на південний схід від міста Коломия в Заболотівському районі поблизу сіл Тростянець і Новоселиця. Згідно з геологічними розвідками вугільна площа тягнулася від першого родовища через друге в напрямку Снятинського району й далі на Чернівецьку область [35, арк. 59].

На території цих родовищ було 7 закинутих шахт, які давали напередодні війни 1941 р. по 80–100 тонн вугілля на добу. На цих шахтах до війни видобуто 24 тис. тонн вугілля. Під час війни ці шахти німці зруйнували та затопили. До грудня 1944 р. було відновлено 4 дрібні шахти. Добовий видобуток становив 2–5 тонн вугілля на добу [35, арк. 43].

Розвиток вугледобування планувався двома шляхами: перший – експлуатація вугільних пластів біля їх виходу на поверхню дрібними шахтами, з добовим видобутком 10–20 тонн кожна; другий – експлуатація шахтових полів великими шахтами з видобуванням від 30 до 100 тонн за добу. Відповідно до цього були накреслені плани на 1945 р. і наступні роки. У Станіславському облмісцепромі планом на 1945 р. передбачалося закласти три дрібні і відновити 2 великі шахти по 80–100 тонн за добу. Видобуток вугілля зріс у два рази і складав у п'ятій п'ятирічці 70 тис. тонн на рік [66, арк. 5].

У Станіславській області розташовувалося озокеритове рудоуправління тресту «Укрозокерит», що об'єднувало два родовища. Озокерит (гірський віск) залягав у Солотвинському районі в селах Дзвиняч і Старуня та мав три горизонти: перший – 24 метри, другий – 48, третій – 63 метри глибини. До війни 3 шахти і 2 плавильні цехи в місяць виробляли 45 тонн чорного і світлого озокериту. На виробництві працювало 980 робітників і ІТП. У жовтні 1944 р. «Центральна» шахта в с. Дзвиняч за планом мала виплавити 15 тонн озокериту, фактично виплавила 15,1 тонни. На складі готового озокериту було 26860 кг. Працювало 426 робітників, шахта мала 24 котли для плавки породи [35, арк. 39]. Станом на 1 лютого 1945 р. вже вироблялося 60 тонн озокериту в місяць, а кількість працівників становила 1200 осіб. Усі працівники рудоуправління, в тому числі й ІТП, які працювали багато літ на озокеритних шахтах були представниками місцевого українського населення. Обласне керівництво звертало увагу на те, що там не було ні одного члена КП(б)У і ЛКСМУ [40, арк. 27].

Дзвиняцьке рудоуправління Станіславської області працювало у вкрай несприятливих умовах через перебої у забезпеченні мазутом, який отримувало із Башкирії, Уралу та Поволжя. У той час як нафтоперегонні заводи Станіславської, Дрогобицької і Львівської областей, які виробляли мазут, відправляли його за межі УРСР. У результаті цього відбувалося подорожчання 1 тонни озокериту на 1538 крб, або 14% понад планову собівартість. Мазут прибував у

рудоуправління ешелонами по 20–30 цистерн одночасно. У рудоуправлінні були відсутні під'їзні шляхи і бракувало засобів для розвантажування. Розвантажування однієї цистерни відбувалася протягом 24–36 годин і більше, що вело до простоїв цистерн і накладання колосальних штрафів. Так, у 1954 р. через відсутність мазуту рудоуправління мало 44 зміни простоїв і не додало 23,5 тонни озокериту [66, арк. 41]. Це один із численних прикладів функціонування соціалістичної моделі економіки в рамках загальносоюзного народногосподарського комплексу. Керівництво рудоуправління, Солотвинський райком партії, обком КПУ неодноразово безрезультатно зверталися у Міністерство нафтової промисловості СРСР з проханням вирішити це питання шляхом отримання 500 тонн мазуту в місяць з Надвірнянського нафтопереробного заводу. Це могло ліквідувати зустрічні перевезення і зменшити витрати до 750 тис. крб в рік, знизити собівартість озокериту і налагодити нормальну роботу підприємства.

На другому місці, за важливістю для економіки СРСР, в Станіславській області знаходилася нафтогазовидобувна та нафтогазопереробна промисловість. Перед війною в області були такі підприємства – Наркомату Нафтової промисловості СРСР – два нафтопромисли № 6 у Ріпному (Рожнятівського району), № 7 у Биткові (Надвірнян- ського району), 5 нафтоперегонних заводів, 2 озокеритних родовища, 4 газолінових заводи Укргаз Главгазтоппром при РНК СРСР.

На території Станіславської області нафтопромисли тягнулися вздовж Карпатських гір і розташовувалися в семи районах: Долинському, Рожнятівському, Надвірнянському, Перегінському, Солотвинському, Печеніжинському і Яблуницькому. Одночасно між нафтоносними експлуатаційними ділянками були наявні залягання газу, озокериту, бурого вугілля, кухонної і калійної солей, торфу, які частково розроблялися. Залягання нафтоносних пластів на глибині від 65 м (Долинська дільниця), 1800 м (Битківська дільниця) і значно глибше.

Нафтова промисловість Станіславської області уже на четвертий день після «звільнення» від німецьких військ у серпні 1944 р. розпочала свою діяльність на Надвірнянщині (нафтопромисел № 7 – Битків) та Рожнятівщині (нафтопромисел № 6 – Ріпне), що охоронялися військами і підрозділами НКВС. На 1 вересня 1944 р. нафтопромисел № 7 видобував нафти 52 тонни на добу (у 1941 р. – 71,1 тонн), 58680 метрів кубічних газу з якого отримували 5000 кг газоліну. На той час уже працювала 161 свердловина (у 1941 р. – 234). Нафтопромисел

№ 6 у Ріпне – 76,2 тонни на добу (у 1941 р. – 90 тонн); працювала 321 свердловина, з яких 41 простоювала (у 1941 р. – 262) [209, с. 64].

У результаті «господарювання» німців нафтопромисли були дуже пошкоджені, деякі ділянки зруйновані. Обладнання свердловин, у зв'язку з хижацької експлуатацією, було зношене і застаріле. Добування нафти проводилося в основному желобками і зрідка глибокодонними насосами з груповими приводами. Двигуни на свердловинах були паровими, внутрішнього згорання на газі. Невеликі електричні мотори були рідкістю. Зразу на нафтопромислах розпочалися відновлювальні роботи і у листопаді введено в дію 439 (загальний фонд 500) свердловин із добовим добуванням 105 тонн нафти. З початку відновлення і до 1 січня 1945 на нафтопромислах Станіславської області видобуто 15401,1 тонну нафти. На промислі № 6 – 7673,6 тонни і № 7 – 7727,5 тонни [209, с. 65].

Аналіз технічної документації вказує на те, що із запланованих на 1945 р. бурових робіт на промислі № 6 – 6000 метрів у рік і на промислі № 7 – 5500 метрів не міг забезпечити не тільки ріст видобутку нафти, але навіть підтримку досягнутого рівня. На промислі № 6 середня глибина свердловин сягала 700 метрів, а на промислі № 7 – 1200 метрів. Розрахунки показували, що на промислі № 6 можна було ввести в експлуатацію протягом року тільки 9, а на промислі № 7 – 5 нових свердловин. Практичний досвід показував, що для підтримки постійного рівня добування нафти необхідно було вводити 20–25 нових свердловин на кожному промислі протягом року. Проблема полягала у відсутності нових роторних станків, хоча б кількох на промисел.

На нафтопромислі № 6, управління якого знаходилося в селі Ріпне, Рожнятівського району, Станіславської області, мало 7 дільниць (секцій), розташованих у гірсько-лісистій місцевості Карпатських гір в чотирьох районах: Рожнятівському, Перегінському, Солотвинському і Долинському. На ньому працювало 1248 осіб, із яких на на видобутку безпосередньо нафти – 539 осіб і на бурінні свердловин – 309 осіб. На промислі № 7 відповідно 491 і 163 особи. На нафтопромислі № 7, управління якого знаходилося в селі Битків, Надвірнянського району, Станіславської області, мало 10 дільниць (секцій) розташованих у гірсько-лісистій місцевості Карпатських гір в чотирьох районах області: Надвірнянському, Солотвинському, Печеніжинському і Яблунівському. На ньому працювало 1100 осіб. Із загальної кількості – 422, або 38% за національністю були поляками. Весь керівний склад,

абсолютна більшість бурових майстрів, операторів з видобутку нафти також були поляками. Їх організований виїзд у Польщу, згідно укладеного договору між урядом УРСР і Польським комітетом національного визволення, створив певні труднощі в роботі промислу № 7 із-за відсутності підготовлених кадрів з українців. Абсолютна більшість робітників, інженерно-технічних працівників та службовців працювали на промислах при Польщі до початку Другої світової війни, при німцях і за другої радянізації земель Західної України. Інженерно-технічні працівники та робітники промислів у своїй більшості жили в селах, що прилягали до промислів, мали свою земельну ділянку та невелике господарство. Одночасно вони працювали на нафтопромислах і займалися сільським господарством. У передгір'ї Карпат земля не відзначалася урожайністю, наголос робився на тваринництво [209, с. 67].

Робітники обох нафтопромислів прийняли активну участь у відновлювальних роботах. Німецька влада перед відступом з нафтопромислів намагалася максимально провести демонтаж обладнання та вивезти. Нафтовики багато обладнання та деталей свідомо приховали в лісах. З перших днів відновлювальних робіт, як зазначено у звітах: «Все те принесли назад на промисли, змонтували, чим сприяли швидкому відновленню роботи. При чому особливо енергійно проводилися відновлювальні роботи на промислі № 7 звільненому від німців 25 липня 1944 р. У вересні місяці, коли стало відомо про договір між урядом УРСР і Польським комітетом національного визволення про реевакуацію польського населення, поляки на обох промислах стали на шлях затримки відновлювальних робіт і особливо у видобутку нафти (прихований саботаж). На промислі № 6, звільненому від німців 30 липня, а 5 серпня 1944 р. уже працювало 74 свердловини. На всіх дільницях, де керували українці весь час йшло збільшення видобутку нафти і налагодження нормального експлуатаційного режиму. Виняток становила дільниця Долина, де всі працівники були поляками. Така картина, як в Долині спостерігалася на усьомі промислі № 7, де видобуток нафти став нижчим, ніж при німцях. У вересні-жовтні середньомісячне видобування з однієї свердловини у порівнянні з серпнем постійно знижувалося…» [209, с. 68].

У стилі «соціалістичних перетворень», тобто насадженні нових форм організації праці протягом вересня-жовтня обком профспілки нафтовиків провів відповідну роботу з обліку старих і прийому нових

робітників на нафтопромисли. На обох – сформовані нові промислові комітети, на дільницях і секціях вибрані профгрупи, організовано клубну і гурткову роботу з ідейного виховання, перевиховання робітництва на засадах більшовицької ідеології. Так, на нафтопромислі № 6 встановлено радіотрансляційний вузол і радіоточки на площадках, клубах, квартирах. На промислі № 7 – стаціонарна кіноустановка і демонстрація радянських кінокартин. На виробничих дільницях проведено збори і підписано соціалістичні зобов'язання між бригадами. До соціалістичного змагання в обов'язковому порядку залучили 830 осіб. Політична доцільність переважала економічну – організацію праці. Із численних скарг можна зробити висновки, що не була проведена тарифікація робітничих розрядів, норм виробітку і ставки працівникам не встановлювалися. У зв'язку з чим робітникам та інженерно-технічним працівникам виплачувалися тільки аванси, а не зарплата. Не дивлячись на неодноразові звернення адміністрації нафтопомислів в Укрнафто- комбінат він не надавав тарифних довідників.

У 1946 р. нафтопромисел № 6 Ріпне план видобування нафти і газу виконав на 101,6% і план буріння на 160%. Зверх плану добуто 625,8 тонн нафти. Середньодобове добування складало 74,5 тонн, проти 59,5 тонн у 1945 р. На нафтопромислі № 7 Битків ситуація була критичною. План виконано лише на 96,1% і недодано державі майже 2000 тонн нафти. Якщо у 1945 р. середньодобове видобвування складало 51 тонну нафти, то в 1946 р. – 33 тонни. Собівартість 1 тонни нафти склала 244 крб, проти планової – 215 крб. Основними причинами такої ситуації виступали: неотримання від буріння необхідної кількості нових свердловин; вивід з ладу 14 високодебитних свердловин «українсько-німецькими націоналістами»; буревій, який вивів з ладу 22 свердловини; відсутність зимою води і в засуху літом; нестача ремнів, канатів і т. д. У кінцевому результаті все зводилося до поганої організації праці та трудової дисципліни. У стилі сталінської командно-адміністративної системи винуватими ставали ті, хто «в низу». Міністерство нафтової промисловості протягом двох років не виділило ні одного роторного бурильного станка, не надіслало ні одної геофізичної партії для пошуку і розвідки нафти, газу. Експлуатація нафти не переводилася на глибоконасосну при допомозі електроенергії, не дивлячись на наявність електростанції. Будівництво водопроводу не було здійснене з вини проектних організацій міністерства. Замість

працівників польської національності, котрі складали 70% і виїхали до Польщі, були висунуті малодосвідчені місцеві кадри з комсомольців на посади начальників дільниць, цехів, інженерів. Тільки під час буріння відбулося 69 аварій, зареєстровано 84 випадки порушення трудової дисципліни та засуджено 9 осіб [209, с. 68].

Резонансною подією стало питання про бувшого директора нафтопромислу № 7 Битків (єдиного росіянина) тов. Авакова, що обговорювалося на засіданні райкому КП(б)У. За зловживання, розкрадання державної власності (продовольчих і промислових товарів) та приписки недобутої нафти в кількості 28,5 тонн у серпні 1946 р. тов. Авакова із партії виключили, зняли з посади директора нафтопромислу та віддали під суд. На нафтопромислі була проведена документальна перевірка, яка встановила недостачу 503,5 тонн нафти. За вказівкою директора приписками займався майстер третьої дільниці М. Мельник та ін. Окреме слідство проводилося щодо директора нафтоперегонного заводу № 14 у Надвірній тов. Брагіна – «розкрадання соціалістичної власності» [209, с. 69].

Із виступів на зборах інженерно-технічних працівників та робітників нафтопромислів, заводів, артілей складається загальна картина не виконання планів з причин: часта заміна райкомами КП(б)У керівництва (плинність кадрів), затримка у видачі зарплати, недостатня забезпеченість обладнанням і сировиною, порушення трудової дисципліни, низька якість продукції, вісутність норм виробітку. Натомість у партійному діловодстві фігурували: відсутність належного контролю, слабо поставлена політико-виховна робота, соціалістичне змагання організовано формально, не розгорнуто культмасову роботу, відсутність первинної комсомольської організації, недостатня кількістть ударників і стаханівців й т. д.

Із 4 газолінових заводів Станіславської області – 3 на промислі № 7 в Биткові та 1 на промислі № 6 в Ріпне – переоблено значну кількість нафти. Так, заводами освоєно «жирного нафтового газу» і вироблено газоліну за три місяці: завод № 1 (промислу № 7) – переробка газу в кубометрах за хвилину в травні 1941 р. – 48, у жовтні 1944 р. – 37,9; виробництво газоліну в тоннах за добу відповідно 5,8 і 5,33, або 74%; завод № 2 (промислу № 7) травень 1941 р. – 14, жовтень 1944 р. – 8,5; завод № 3 (промислу № 6) травень 1941 р. – 23, жовтень 1944 р. – 18, виробництво газоліну в тоннах за добу відповідно 3,8 і 2,81, або 74%. Неповне завантаження заводів пояснювалося меншою

кількістю «жирного нафтового газу», що подавався на переробку на газолінові заводи у порівнянні з довоєнним періодом. Кількість добутого «жирного нафтового газу» на 1 листопада 1944 р. на промислі № 7 складав 59,7 кубометра за хвилину, а в довоєнний час 67,2, або 82,8%. Із всього видобутого «жирного нафтового газу» подавалося на газолінові заводи тільки 45,5 кубометри за хвилину, або 77,5%. При чому невикористаний газ спалювався в котлах і газомоторах, або викидався в повітря. У кожному кубометрі такого газу було в середньому 60 грам газоліну, що складало 750 кг газоліну за добу [209, с. 69].

Ці втрати були пов'язані із зношеністю обладнання, а також тим, що 11 експлуатаційних свердловин не були підключені до газолінових заводів. Для цього було необхідне прокладання нового газопроводу для «жирного газу» довжиною 2000 метрів діаметром 10 дюймів і переробка газопроводу зворотнього сухого газу з 7 на 9 дюймів довжиною 1000 метрів. Центр матеріалів не виділяв, а тільки вимагав сировини та продукції – максимально взяти при мінімальних витратах. Це стосувалося і вирубування лісу для шахт Донбасу, добування бурого вугілля, калійних солей і т. д.

До війни 1941 р. у Станіслвській області було 5 нафтоперегонних заводів: № 11 у Болехові, № 12 у Брошневі, № 13 у Вербіжі, № 14 у Надвірній, № 15 у Станіславі Укрнафтокомбінату Наркомнафти СРСР. В період німецької окупації вони не працювали і були пошкоджені. Заводи № 12 і № 15 були повністю зруйновані, а обладнання демонтовано. Заводи № 11, № 13 і № 14 в 1944 р. були відновлені з метою забезпечення червоної армії пальним (бензином, керосином, дизпаливом та парафіном). Завод № 11 працював на нафті промислу № 6, а № 13 і № 14 на нафті з промислу № 7. Нафта з промислу № 7 на завод № 14 у Надвірній передавалася нафтопроводом самотьоком. Всі заводи технічно були застарілі – «прямої перегонки в дестиляційних кубах». З січня 1945 р. заводи № 13 і № 11 зупинено через недосконаліть технологічного процесу і неможливість отримувати стандартний бензин і керосин. Залишався тільки завод № 14 у Надвірній з виробництвом 1350–1500 тонн пального в місяць. Завод міг переробляти 50 тонн нафти за добу. Трест Укрнафтопереробка вирішив у 1945 р. встановити ратифікаційну колону для отримання стандартного бензину. Обком КП(б)У вважав за необхідне відновити нафтоперегонний завод № 15 у обласному центрі Станіславі. В силу технологічних

причин та відсунення лінії фронту далеко на Захід потреба у ньому відпала.

У Станіславській області у перші повоєнні роки були наявні ефективні газоносні дільниці: на нафтопромислах попутний газ з великим вмістом газоліну – «жирний газ» (від 80 до 100 грамів газоліну на 1 кубометр газу) і «сухий газ» з чисто газових свердловин. При бурінні свердловин у Богородчанах встановлено газоносні пласти. Середньомісячна добування газу на промислах сягало 4 млн. кубометрів. Газові родовища в Калуші використовувалися для потреб Калуського хіміко-металургійного комбінату і побутових потреб міста. Розвиток промисловості міста Станіслава і вирішення питання палива для комунально-побутових потреб залежало від забезпечення міста газом. В місті існувала газова мержа з підключенням до багатьох будинків і деяких підприємств. Місто могло використовувати 140 тонн газу в добу й існуючі виробничі потужності могли спожити додатково ще 130 тонн. Так, як Калушське родовище (27 км) з якого перед війною передбачалось забезпечення міста Станіслава газом було зруйноване, необхідно було його відбудувати. Одночасно необхідно було провести й розвідку газу в районі міста Богородчани (18 км) і сіл Старуні та Дзвиняч (30–35 км).

До загальної характеристики роботи нафтової і газової промисловості Станіславської області відносилися наявні відсталі способи видобування, недостатні розміри експлуатаційного і розвідувального буріння по нафті, газу та низький рівень використання застарілих механізмів та обладнання.

Газові родовища в м. Калуші використовували для потреб калійного комбінату і побутових потреб міста. У місті працювало 6 сведловин, 2 з добовим обсягом 16 тис. кубометрів, які й забезпечували калійний комбінат. Розвиток промисловості міста Станіслав і вирішення питання палива для комунально-побутових потреб залежало від забезпечення міста газом. У місті існувала газова мережа з підключенням до багатьох будинків і деяких підприємств. Місто могло використовувати 140 тонн газу в добу й існуючі виробничі потужності могли спожити додатково ще 130 тонн. Оскільки Калуське родовище, з якого перед війною передбачалося забезпечення міста Станіслава газом було зруйноване, необхідно було його відбудувати. Одночасно проводилася розвідка газу в районі міста Богородчани (18 км) і сіл Старуня і Дзвиняч (озокеритові шахти – 30–35 км від Станіслава).

Главгазпром поставив у Богодочанах дві свердловини обертового буріння і протягом першого півріччя 1945 р. остаточно вирішив питання забезпечення міста Станіслав газом. Після цього приступили до прокладання газопроводу, розраховуючи завершити його до кінці 1945 р.

У 1952 р. створено Долинський нафтопромисел № 1, згодом на його базі виросло нафтопромислове управління «Долинанафта», яке за короткий час посіло перше місце в республіці. Долинська нафта була найнижчої собівартості [301, с. 168–169].

Третє місце посідала хімічна промисловість. Відразу після закінчення військових дій на території Станіславської області увага радянського окупаційного режиму була звернута на відновлення роботи калійного комбінату в м. Калуш. У 1945 р. Калуський калійний комбінат виробив 5 тис. тонн калійних добрив, які користувалися особливим попитом у сільськогосподарському виробництві. Одночасно відбувалася й реконструкція виробництва та шахти «Голинь». Комбінат отримав гірничі комбайни, скреперні лебідки, безконтактні електровози, нові електробури, карбідні лампи замінено акумуляторними. Протягом першої післявоєнної п'ятирічки здійснено масштабну розвідку виявлених родовищ калійних солей, здебільшого описаних ще дорадянськими дослідниками. У 1946 р. комбінат дав 18 тис. тонн калійних добрив. Застосування нових технологій і підходів значно підвищило продуктивність праці, що дало змогу наростити виробництво у 1950 р. до 65 тис. тонн [423, с. 251].

Четверте – промбудматеріали. Станіславська область у 1946 р. виготовляла більше 9 млн штук цегли і могла деякі надлишки вивозити за межі. Окреме місце посідали так звані «інертні будматеріали»: каміння, гравій, пісок, галька, гіпс, глина. У Станіславській областях, у передгірській місцевості їх природні ресурси практично невичерпні. Будівельні організації замість розробки місцевих кар'єрів вважали за вигідніше ввозити їх із сусідніх областей за сотні кілометрів. Цими нераціональними перевезеннями залізничним і автомобільним транспортом намагалися «освоїти» виділені кошти та виконати план з «окремих показників» [116, арк. 53]. Якщо врахувати, що 35% території області було вкрито лісом, то забезпеченість будівельними матеріалами була чи найкращою в республіці. Дещо гіршою була ситуація із забезпечення цементом, склом, арматурою, покрівельним металом.

Наявність багатої сировинної бази області складала усі умови для промисловості місцевих будматеріалів. Виробництво місцевих будматеріалів систематично не виконувалося. За 1947 р. виробництво випаленої цегли склало лише 72,2% від плану, черепиці – 73,4%, вапна – 39,2%, алебастру – 31,5%. Це у свою чергу вело до зривів планів капітального будівництва – 72,6%. Широкого поширення набула антидержавна практика випуску будматеріалів поганої якості – браку, особливо цегли.

Головний обсяг післявоєнної промисловості Станіславської області концентрувався в ліспромгоспах тресту «Станіславліспром» Міністерства лісової промисловості УРСР. Так, у Вигодському ліспромгоспі план лісозаготівель на кінець 1940-х років становив майже 300 тис. кубометрів на рік, в 1956 р. – 380 тис. кубометрів. Лісодільниці і майстерські дільниці розташовувалися від районного центру на відстані від 12 до 38 кілометрів. Перегінський ліспромгосп –300 тис. кубометрів. Лісодільниці і майстерські дільниці розташовувалися від райцентру на відстані від 25 до 44 кілометрів. Надвірнянський ліспромгосп – 295 тис. кубометрів. Лісодільниці і майстерські дільниці розташовувалися від райцентру на відстані від 14 до 41 кілометра і т. д. [65, арк. 1]. Високогірний Жаб'ївський ліспромгосп мав три лісопункти: Яворницький 30 кілометрів від Жаб'є, Буркутський – 40 кілометрів і Октябрський – 60 кілометрів. Запаси спілих і приспілих насаджень у басейні річки Чорний Черемош становили 5 млн 108 тис. кубометрів, що забезпечувало роботу ліспромгоспу при щорічному відпуску лісфонду 200–250 тис. кубометрів на 20–25 років. Ґрунтова дорога до лісопункту Буркут була в дуже поганому стані, а далі до Чемерне (27 км) зовсім відсутня. Щороку ліспромгосп ніс сотні тисяч карбованців збитків через відсутність доріг і не виконував планів лісозаготівель. Міністерство відмовилося будувати залізницю вартістю 5 млн крб. Виділялося лише 100 тис. крб на ремонт ґрунтових доріг. Собівартість вивозки 1 кубометра лісу вузькоколійкою складала 28 крб, а собівартість сплаву по ріці – 27 крб [65, арк. 7–8].

У післявоєнних роках широко практикувався традиційний сплав лісу гірськими ріками. Професія плотогона користувалася попитом [172]. При роботі на сплав на лісосіках залишалася вся тонкомірна деревина і дрова, що становило 20% від загального запасу лісфонду. При наявності вузькоколійної залізниці дрова і тонкомірна деревина

мала використовуватися повністю. Будівництво залізниці створило б умови Жаб'ївському ліспромгоспу перейти на роботу з постійними кадрами робітників і працювати ритмічно цілий рік протягом усього періоду експлуатації запасу лісфонду. Залізнична дорога мала б велике значення в економічному розвитку всього району. На початку 1950-х років Міністерство лісової промисловості УРСР, вивчивши це питання, відмовило у будівництві вузькоколійки.

До початку 1950-х р. на лісову та деревообробну промисловість припадала майже третя частка всієї промислової продукції області. При цьому, підприємства тресту «Станіславліспром», як й усі інші, намагалися виконати надмірні плани вивозу деревини шляхом приписок у звітності та отримання премій. Так, за 9 місяців 1947 р. у звіті фігурувала цифра 514,1 тис. кубометрів деревини, а під час перевірки Держпланом «виявилося» – 494,8 тис. кубометрів, тобто 19,3 тис. кубометрів склали «свідомі завищення лісокомбінатами вивозу деревини з санкцій начальства» [107, арк. 27–28].

Харчова промисловість Станіславської області охоплювала цукрові, соляні, плодоконсервні заводи та хлібозаводи. Смакова промисловість, як підгалузь: тютюново-ферментаційний завод, лікеро-горілчаний завод, Спиртотрест «Станіслав», пивзаводи, оцтовий завод. Міністерство заготовок із заводами з № 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19. М'ясомолочна промисловість: трест «Маслопром», м'ясокомбінати, яйцептахопром.

Легка промисловість із підгалузями: столярські майстерні, котрі виробляли та ремонтували вози, сани, меблі. Кошикарські цехи – кошики, корзини для речей. Кравецькі майстерні – пошиття нового, перешивка старого та ремонт одягу. Шевські майстерні – пошивка нового та ремонт старого взуття. Ковальські майстерні – виготовлення нових виробів та ремонт сільськогосподарського реманенту. Гончарні цехи – виробництво горщиків, мисок, флаконів, тарілок, горняток, кахлів. Художня вишивка. Шкіряні цехи – вичинка шкір, виробництво юхти, постолової шкіри і підошв. Млини та переробка зерна. Бондарські цехи – виробництво бочок. Солеварні цехи – виварка столової солі. Слюсарні – виготовлення сап, лопат, кочерг, залізних граблів. Виробництво скла, випалка вапна, варіння мила, розведення риби, бджільництво, виготовлення дьогтю та колісної мазі, овочевого мармеладу та кухонного оцту й т. д. Райхарчпромкомбінати мали млини, пекарні, буфети, м'ясокомбінати, займалися виробництвом

безалкогольних напоїв (фруктових вод), квашенням овочів, сушкою фруктів, заготівлею дикорастучих ягід, виготовленням соків і ковбас. Райспоживспілка мала у своєму розпорядженні маслозаводи, зливні та сепараторні пункти переробки молока в селах районів, цехи з виробництва масла та сирів [50].

Завершувала перелік структури економіки області торф'яна промисловість, яка концентрувалася в урочищах на великій території та мала місцеві власні назви. У Станіславській області вона розташовувалася в Рожнятівському («Під-Бором»), Городенківському («Торговиця»), Букачівському («Журів-Букачівка», «Журів-Осипівка»), Обертинському («Берщевка»), Коломийському і Станіславському районах. Торф відзначався високою якістю, низькозольністю – 4–6%. На окремих ділянках потужність пласту сягала від 6 до 12 метрів. На інших дільницях – 1,5–2 метри. Запаси торфу складали 2 млн 700 тис. тонн. У 1940 р. Облпаливпромом було видобуто 14 тис. тонн торфу. Крім цього, видобуток торфу здійснювали Облпромрада і Облмісцепром. Облпаливпром здійснював видобуток торфу на дільницях: «Під-Бором» в кількості – 4 тис. тонн на рік, «Торговиця» – 6 тис. тонн; «Журів-Букачівка» – 3600 тонн. На дільниці «Журів-Осипівка» велись підготовчі роботи. Механізований видобуток торфу здійснювався тільки на торфорозробці «Під-Бором», на інших – вручну. Весь видобутий торф використовувався як паливо для м. Станіслава, а відходи на дільниці «Під-Бором» перероблялися на торфозаводі. Торфозавод виготовляв ізоляційні труби для нафтопромислів у кількості 3 тис. погонних метрів і плити 2 тис. квадратних метрів на рік. Крім цього, було розпочато будівництво дослідної печі для коксування торфу. У 1945 р. план видобування торфу у Станіславській області передбачав 31 тис. тонн [35, арк. 61–62].

Запаси торфу в області були розвідані недостатньо. Орієнтовно, згідно з даними обласного паливного тресту, на території області розташовувалося 18 торф'яних боліт. Вони займали площу 873 га, з орієнтовними запасами торфу 6,3 млн тонн. У 1947 р. добуто 34,8 тис. тонн, у 1948 р. – 27 тис. тонн. Планом 1949–1955 рр. передбачалося перевести низку місцевих підприємств на опалювання торфом: у 1949 р. – 36 тис. тонн; 1950 р. – 40 тис. тонн; 1955 р. – 50 тис. тонн. Першочергово – усі 8 спиртзаводів Станіславського обласного спиртотресту (1949 р. – 8,3 тис. тонн; 1950 р. – 9,5 тис. тонн; 1955 р. – 14,5 тис. тонн). План передбачав також перевести підприємства області

на використання місцевого бурого вугілля – 55; 122 і 362 тис. тонн [51, арк. 80, 82]. Держплан СРСР паливним балансом на 1948 р. для Станіславської області передбачав завезти тільки для підприємств союзної і республіканської промисловості 61,5 тис. тонн сілезького та донецького вугілля, в 1955 р. – 500 тис. тонн [51, арк. 68].

Природні ресурси Станіславської області вирізнялися різноманітністю і багатством, перш за все карпатським лісом. Великі запаси нафти, газу, бурого вугілля, озокериту, кухонних і калійних солей, торфу, піску, каміння, глини, а в низинних районах Дністра фосфоритів, вапняку, мергелю, гіпсу. Проте найбільш економічно ефективним видом енергії для електрифікації було використання багатих водних ресурсів – «білого вугілля». Зі схилів Карпатських хребтів витікало багато гірських рік – приток Дністра і Пруту. Загальна протяжність річкової мережі сягала 2625 км. Згідно з даними Українського відділення гідроенергопроєкту використання водних ресурсів області (без ріки Дністер) дозволяло встановити гідроелектростанції потужністю 100 тис. кВт. Проєктом плану передбачалося будівництво 287 гідроелектростанцій потужністю 44600 кВт до 1965 р. [51, арк. 92]. Цим шляхом через відсутність такої різноманітності природних багатств пішли на Закарпатті. Спочатку проєктом шостого п’ятирічного плану у Станіславській області передбачалося з 1960 р. будівництво на р. Дністер Униїжської гідроелектростанції потужністю 100 тис. кВт. Ввід в експлуатацію передбачався в 1963–1964 рр. [66, арк. 76].

Чисельність промислових підприємств в області, що обслуговувались промисловим відділом Станіславського обкому КП(б)У, складала 141 одиницю і 4852 працівники, з них у м. Станіслав – 21 і 1035 осіб та в районах – 120 і 3817 осіб. Підприємства і організації, що обслуговувалися транспортним відділом Станіславського обкому КП(б)У, були найбільш чисельними – 129, з штатом працівників у 11333 осіб [37, арк. 72, 101]. У нафтовій промисловості області, яка охоплювала 29 підприємств і організацій, працювало 4255 працівників. З них у нафтовій галузі – 3475, газовій – 191, вугільній – 415 і торф’яній – 174 особи [37, арк. 18–19]. Підприємств і організацій системи лісової промисловості області нараховувалося 56 зі штатом працівників 7505 осіб. Відповідно будівництва і виробництва будматеріалів, які стануть найбільш запотребуваними за кілька років, – 38 і 591 особа [37, арк. 55, 59].

Однак, Станіславська область посідала одне із останніх місць як серед усіх областей України – 21 місце, так і серед західних областей республіки – 7. Основні показники виконання народногосподарського плану Станіславської області за 1947 р. – план по валовій продукції всією промисловістю області виконано на 91,1%. Ключові промислові підприємства області, не рахуючи військових заводів, не виконали планів ні першого, ні другого року післявоєнної п'ятирічки і мали великий борг перед державою (не додано продукції на суму 8,2 млн крб) [209, с. 187].

Протягом 1945–1948 рр. промисловість Станіславської області була відбудована, стали до ладу паровозоремонтний завод, шкіряно-взуттєвий комбінат, меблева фабрика в Станіславі, калійний комбінат у Калуші, нафтопереробний завод у Надвірній, лісокомбінати у Болехові, Надвірній, Вигоді, Дилятині, Брошневі, цукровий завод у Городенці [423, с. 39]. На загал 1944–1954 рр. характеризувалися формуванням радянської економічної концепції, виходячи із можливостей області, тобто наявності природніх і людських ресурсів для потреб військово-промислового комплексу СРСР.

Таким чином, друга радянізація Станіславської області відповідала сталінській економічній стратегії: націоналізація і державне планування економіки апробовані у 1939–1941 рр. У чому ж полягала суть радянського планування? Назва була оманлива. Популістично проголошувалося про ключову роль держави в «справедливій» економічній та соціальній політиці, яка нібито виходила з інтересів пригноблених, експлуатованих робітників та селян. Суть полягала у контролі над усіма галузями економіки та соціальними послугами. Директивна соціалістична планова економіка відразу розкрила свої справжні наміри – максимально мобілізувати природні та людські ресурси для далекосяжних планів імперії. Головною стратегічною промисловою сировиною і продукцією Станіславської області в післявоєнні роки були: вугілля, озокерит, нафта, газ, бензин, керосин, мазут, газолін, хлористий калій, торф.

На нафтопереробних заводах України відбувалася докорінна реконструкція і застарілі кубові батареї замінювалися більш прогресивними атмосферно-вакуумними установками. У досліджуваний нами період у Станіславській області відбувалася «гонитва за нафтою і газом», а також лісом, вугіллям, калійними солями за старими технологіями та зношеному обладнанні. Згодом, на початку 1960-х

років нафтогазова промисловість Івано-Франківської області заявила про себе і дуже швидко перетворилася в найпотужнішу сучасну енергетичну галузь. Вона, вивільнивши десятки тисяч робочих рук, скоротила у кілька разів спалювання дров, вугілля, мазуту, зробили довкілля чистішим. Поряд з цим для нафтогазовидобувної промисловості були притаманні ті ж проблеми, що і для інших галузей планової директивної економіки. Головною метою було викачати якомога більше нафти і газу, перевиконати плани, не обтяжуючись піклуванням про майбутнє та екологію.

У розрізі структури економіки область трималася на лісовій та деревообробній промисловості, перспективною виступала промисловість будівельних матеріалів, яка виробляла цеглу, черепицю, вапно, алебастр, гіпс. Наступна складова – харчова та легка промисловість з підгалузями, які постачала шкіру, овчину, взуття, тваринне масло, сири, цукор, спирт-сирець, горілку, пиво. Деякі галузі промисловості переводилися на більш високий ступінь «соціалістичної організації виробництва» (експлуатації) – комплексну механізацію трудоємних процесів, що сприяло підвищенню використання праці. У повоєнні роки зроблено спробу створити цілісну економічну концепцію Станіславської області – виокремити пріоритетні галузі й підгалузі, які мали визначати розвиток промисловості. Об'єктом особливого зацікавлення ставали родовища корисних копалин, на хижацьке освоєння яких спрямовувалися великі капіталовкладення. Першочерговим завданням радянського окупаційного режиму було максимально використати природні багатства і трудові ресурси – з цією метою й закладалися виробничі потужності та побутова інфраструктура.

1.3. Соціалістичні експерименти на селі

За роки Другої світової війни значно скоротилася кількість селянських господарств у Станіславській області. За нашими підрахунками, з 1941 р. по 1944 р. їх чисельність зменшилася з 235696 до 214091, або на 10% [2, арк. 2]. Великих збитків нанесла війна сільському господарству Станіславської області. Під час німецької агресії було знищено 60% продуктивної худоби, в результаті чого кількість безкорівних селянських господарств становило 68517, або 30%, безкінних – 134400, або 58% [30, арк. 7].

Великої розрухи зазнали машинно-тракторні станції Станіславської області. Майже повністю були вивезені в Німеччину трактори,

сільськогосподарські машини, обладнання майстерень. Окрім цього, вивезено чи знищено: станків – 65, динамо машин – 23, електромоторів – 26 і весь ковальсько-слюсарний інструмент. Повністю знищено 18 із 25 садиб МТС, господарства колишніх 11 радгоспів області розграбовано і майже повністю зруйновано приміщення. У радгоспах до початку війни нараховувалося: коней – 1500, залишилося на 1944 р. – 118; великої рогатої худоби – 5600 і відповідно – 38; свиней – 1100 і 29; овець – 200 і 52; тракторів 37 і 3; комбайнів – 14 і 0; автомашин 19 і 0; с/г механізмів – 2610 і 136. Восени 1944 р. у системі Наркомрадгосп відновили роботу – 4 (Коломийський, Гвіздецький, Отинійський, Рогатинський) [30, арк. 7].

У районах Станіславської області, окупованих червоною армією до 15 липня 1944 р., весняний сів і обробка сільськогосподарських культур проходила уже під керівництвом обласної партійної організації КП(б)У. Незважаючи на труднощі, пов'язані з воєнним станом, селяни весною 1944 р. тільки у чотирьох районах (Снятинському, Заболотівському, Городенківському, Коломийському) отримали 8300 га землі, яку засіяли яровими культурами. Не зібраний восени урожай зернових у селянських господарствах на площі 2979 га і на землях держфонду на площі 160 га пояснювався тим, що в низці районів у результаті довготривалого перебування військ або через замінування територій провести збирання урожаю було неможливо [30, арк. 8].

Посіви озимих сільськогосподарських культур проводилися більш організовано, з дотриманням необхідних підготовчих робіт. На допомогу безкінним бідняцьким господарствам на осінній сів було організовано 14700 супряжних груп (традиційні способи селянської взаємодопомоги), що сприяло своєчасному виконанню посіву озимих на площі 150952 га при плані 145812 га, або 103,5%, у радгоспах – 659 га при плані – 700, або 94%. З метою посіву якісного насіння було організовано 3521 зерноочисний і протруювальний пункт, де було оброблено 56640 центнерів зерна. Під посів озимих вивезено на поля 216936 тонн гною і 32011 тонн мінеральних добрив [30, арк. 8].

Із існуючих до війни 25 МТС області відновили роботу 24. Проте через незначну кількість тракторів й відповідного інвентаря, у своїй більшості несправного, вони провели незначну роботу. МТС виорали 3695 га (53,4 га на один трактор), обмолотили – 51810 центнерів хліба. Радгоспи області не мали для ведення господарства необхідної матеріально-енергетичної бази. У радгоспах основними галузями

виробничої діяльності вважалося тваринництво, яке було зруйноване. Ситуація з колгоспами, «створеними» насильницькимм методами, мовою радянських документів була критичною. Їх необхідно було «засновувати» заново. Так, на весну 1941 р. у Станіславській області було «організовано» 247 колгоспів, в яких об'єднувалося 22 тис. селянських господарств, 57,5 тис. га орної землі, 9616 робочих коней і діяли тваринницькі ферми з поголів'ям великої рогатої худоби – 4568, свиней – 2192, овець і кіз – 548 голів. Колгоспні землі і бідняцько-середняцькі селянські господарства обробляли до війни 25 МТС з парком у 229 тракторів [30, арк. 5].

На початку весни 1945 р. у районах Станіславської області в обов'язковому порядку при сільських радах створювалися постійно діючі комісії для організації земельних громад. Земельні комісії займалися розподілом земель між селянськими господарствами, виділенням зерна для посіву і кредитів, вивезенням місцевих добрив на поля та організацією супряг. Одночасно створювалися фінансові комісії, які проводили необхідні розрахунки на культурно-побутові заходи. Велися підготовчі роботи, спрямовані в подальшому на поступове переведення індивідуальних селянських господарств на соціалістичні засади та суцільну колективізацію. На нарадах сільського активу обговорювалися питання організації у селах земельних громад і комсомольських організацій. У створенні комсомольських осередків першість на себе брали молоді вчителі, котрі прибули зі східних областей України, та бійці винищувальних батальйонів («стрибки»). У великих селах створювалися 2–3 земельні громади [362, с. 47].

Курс партії та органів радянської влади на колективізацію сільського господарства західноукраїнського регіону наштовхнувся на опір українського селянства та ОУН, УПА. Директиви підпілля базувалися на програмних завданнях, схвалених проводом ОУН. «Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія, – відзначалося в них, – борються за Українську Самостійну Соборну Державу й за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі... За знищення большевицької експлуататорсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська народна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в українській державі допускатиметься індивідуальне та колективне користування землею, в залежності від волі селян» [141, с. 270].

Станом на 28 листопада 1946 р. у Станіславській області було «організовано» лише 20 колгоспів, які об'єднали 823 господарства з 1263 працездатними колгоспниками, в тому числі чоловіків – 544 і жінок – 720 осіб. Кращими колгоспами в області вважалися: колгосп ім. Хрущова Заболотівського району, організований 11 квітня 1945 р. із 33 господарств з 53 працездатними колгоспниками; колгосп ім. Шевченка Кутського району, організований 16 березня 1946 р. із 42 господарств і 51 працездатним колгоспником [45, арк. 125].

Із звіту «Про хід виконання Станіславським обкомом КП(б)У постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 21.12.1944 р. «Про надання допомоги західним областям України» станом на 1 липня 1945 р. в усіх районах області необхідно було повернути 46489 селянським господарствам 52115 гектарів землі, яку відібрали німці за період свого тимчасового перебування. Радянський режим повернув усю землю селянам, проте витягів («виписок») із книг земельної реєстрації на землю не було вручено у зв'язку з тим, що їх не надіслав Наркомзем. Усі землі, в тому числі й з державного фонду, були розподілені, за винятком тих, котрі залишилися після виїзду польського населення в Польщу. Вони мали розподілятися між українцями, що поверталися з Польщі. Із 739 куркульських господарств, котрі мали землі більше від встановленої норми, необхідно було відібрати («відрізати») 2958 гектарів. Станом на 15 липня 1945 р. забрано у 687 куркульських господарств 2817 гектарів. У частині дотримання законів радянської влади категорично заборонялася передача землі в оренду, продаж, а також самовільний розподіл селянських дворів. Відповідні вказівки надавалися районним радам депутатів трудящих [39, арк. 23–24]. У матеріалах вказано про наявність в області майже семи сотень заможних селянських господарства, за визначенням радянської влади – куркульських.

У краї слово «куркуль», «підкуркуль» не було поширеним і не мало жодного стосунку до означення глитая чи багатія (капіталіста). Саме слово і негативний відтінок принесли більшовики ще за часів першої радянізації західного регіону України. Заможні й працьовиті селяни називалися ґаздами, («моцними ґаздами»). Окупаційний режим усіляко намагався підступними методами розколоти селянство, налаштувати хліборобів-власників один проти одного.

Політику сталінського тоталітарного режиму визначала низка постанов ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР. Проти «приватновласниць-

ких інтересів» спрямовувалися постанови: Раднаркому УРСР – № 675 «Про сіноздачу з урожаю 1944 р.» від 17 червня 1944 р., № 695 «Про заготівлі м'яса, молока і вовни на 1944 р.» від 21 червня 1944 р.; Раднаркому СРСР – № 792 «Про порядок заготівлі картоплі і овочів з урожаю 1944 р.» від 30 червня 1944 р. У цих документах визначався порядок обов'язкового постачання державі сільськогосподарської продукції одноосібними селянськими господарствами. Постанови не розповсюджувалися на господарства інвалідів війни, колгоспників, службовців, робітників, непрацездатних через похилий вік. Це слугувало своєрідним поштовхом щодо запровадження соціальних змін у законах з метою перетягнути на свою сторону найменш забезпечені верстви населення та прихильників. Таким чином вказані ініціативи ставали наслідками не інституційних процедур держави, а політичного розрахунку. Як зазначає івано-франківський науковець І. Андрухів, «через складні географічно-кліматичні умови Прикарпатського регіону РНК УРСР ще 1941 р. звільнила населення 12-ти гірських районів повністю і 5-ти пригірських частково від обов'язкової хлібоздачі в державний фонд. Однак, хоч постанова не була відмінена, в 1946 р. усі ці райони теж було включено до плану обов'язкової хлібоздачі» [177, с. 163].

Чи мали реальну змогу виконати обов'язкові постачання державі сільськогосподарської продукції – зерна, картоплі, овочів – одноосібні селянські господарства пригірських і гірських районів Станіславської області? Усього землі в районах, в тому числі орної, у відсотках складало до загальної площі: Кутському – 22916 і 7172, або 31,3%; Долинському – 35830 і 7539, або 21%; Солотвинському – 54847 і 10428, або 19,7%; Яблунівському – 29208 і 4701, або 16,1%; Рожнятівському – 47358 і 7059, або 15,9%; Перегінському – 85876 і 10107, або 11,8%; Косівському – 45971 і 4994, або 10,9%; Болехівському – 53083 і 4938, або 9,3%; Надвірнянському – 71816 і 4235, або 5,9%; Яремчанському – 83248 і 4206, або 5,1%; Вигодському – 72930 і 9157, або 4,3%; Жаб'ївському – 116443 і 2739, або 2,4% [41].

Із наведених даних видно, що загальна землезабезпеченість становила 71775 га на одне господарство при населенні 248927 осіб у середньому становила –0,9 га, а посівів тільки – 0,82 га; на душу населення – 0,24 га. У селах високогірних районів Жаб'ївського району на одне господарство припадало 0,2 га посівів, Яблунівського – 0,4 га, Косівського – 0,6 га. При цьому якість ґрунтів була вкрай низькою, а

урожайність зернових з 1 га становила – 3–4 центнери, картоплі – 45–50 центнерів. Саме визначення «орна земля» для низки сіл високогірних районів області було умовним, бо у більшості ці наносні землі розташовувалися на крутих схилах і при глибині орного шару 6–8 см часто змивалися при проливних атмосферних опадах. Нерідко такий наділ землі тягнувся вузькою полоскою в кілька метрів, яка переривалася виступами скал, кущами, обривами, що було характерним для високогірних умов. У зв'язку з цим і вибір сільгоспкультур був надто обмеженим – овес, ячмінь, картопля. Овочі займали не більше 0,2–0,4% у загальній площі посівів. Таке співвідношення продовольчих культур і їхня вкрай низька урожайність, закономірно, не забезпечували потреб місцевого населення і вимагали надання йому допомоги хлібом та продуктами з боку держави.

У гірських районах, без пригірських, при чисельності населення в 181,5 тис. осіб (в тому числі в працездатному віці – 110 тис.) припадало всього 8,3 тис. га орної землі та городів, тобто в середньому не більше 0,30 га на одне господарство. Сільгоспроботи виконувалися майже повністю жінками. Невелика кількість чоловіків-чабанів займалася доглядом за худобою, яка утримувалася в літній період на полонинах (альпійських лугах) у кошарах. Основна кількість чоловіків – лісоруби, працювала на заготівлі лісу та деревообробних підприємствах. У доповідній записці «Про баланс робочої сили у Станіславській області» рекомендувалося: «для використання вільної робочої сили, яка головним чином наявна у гірських районах, необхідно розширити лісозаготівлі. Незалежно від цього не менше 30 тисяч людей надлишку робочої сили може бути вивезено за межі області. Вербування робочої сили у багатьох районах затруднене і здійснити його буде важко» [49, арк. 45].

12 березня 1945 р. у місті Станіславі відбулася обласна нарада голів райвиконкомів та голів сільських рад з питання «Про підготовку та проведення весняної сівби посівної кампанії 1945 року». В нараді взяло участь 32 голів райвиконкомів і 390 голів сільрад. Не з'явилося на обласну нараду 137 голів сільських рад із 6 районів через бездоріжжя, викликане розливом річки Дністер, а також голови 32 сільських рад 4 районів області, в яких запроваджено карантин у зв'язку з інфекційними захворюваннями. Про завдання щодо підготовки та проведення весняної посівної кампанії з доповіддю виступив голова виконавчого комітету Станіславської обласної ради депутатів трудящих А. Рясні-

ченко. З його доповіді можна довідатися «про успіхи» радянського режиму в справі насадження «соціалістичних перетворень» на селі. Так, державний план весняного сіву 1945 р. Станіславської області був затверджений на площі 270000 га, в тому числі зернових – 148500 га, овочево-бахчевих і картоплі – 100000 га, технічних культур – 15000 га. Станом на 10 березня 1945 р. в області відновили роботу всі 25 МТС і вже отримали 60 тракторів різних марок та 138 одиниць сільськогосподарського реманенту. На 10 березня 1945 р. в області взято на облік: плугів 37125, з них відремонтовано – 23665; культиваторів відповідно 368 і 223; сівалок – 538 і 330; борін – 49459 і 33366; возів – 36437 і 15245 [36, арк. 30–31].

У той же час реальний стан справ на селі змальовують довідки про наявність і стан тягла, де рекомендується максимально залучити до проведення робіт корів. Усього в Станіславській області налічувалося 54886 коней, із них 3927 виснажені, а 2000 хворіли коростою. Для проведення весняної посівної кампанії 1945 р. передбачалося використати 39800 корів, із них уже було підготовлено 14824. У партійних звітах відзначалося, що «добре організували навчання корів до польових робіт такі райони: Снятинський, який підготував 1000 корів, Болехівський – 930 корів» [36, арк. 32]. Не вистачало не лише чоловіків, а й коней. Радянська сільська економіка залежала від жінок, які мусили виконувати усю роботу.

У доповідній записці «Про заходи по збільшенню поголів'я і вирощування молодняку худоби в Станіславській області в 1945 році» зазначено, що «обком КП(б)У вивчив це питання та врахував наявність бази для контрактації. Запропоновані заходи передбачали протягом 2–3 років ліквідувати безкорівність у селянських господарствах, збереження молодняку худоби та подальший розвиток тваринництва, зокрема великої рогатої худоби. Головним заходом виступала державна допомога в придбанні молодняку великої рогатої худоби шляхом контрактації у господарств, що мають лишки молодняку, але на умовах відмінних від тих, що передбачаються проєктом РНК УРСР» [37, арк. 118]. Станом на 1 січня 1945 р. у Станіславській області нараховувалося 220784 селянських господарства. З них 39000, або 17%, зовсім не мали худоби, а 59516, або 27%, не мали корів. Всього корів і нетелей парувального віку на початок 1945 р. в області нараховувалося 173460 голів. Це означало, що при 80% ділового виходу молодняку великої рогатої худоби можна було мати 138000 телят. При умовному

співвідношенні бичків і теличок 1:1 можна було мати 69000 теличок. З цієї кількості 50%, або 35000 голів теличок, мало осісти у власних господарствах на різні потреби, а 35000 теличок – товарний ринковий фонд, або база для контрактації. Успішному проведенню цього експерименту держави мало сприяти встановлення таких умов, які були б вигідними для контрактантів і господарства, що отримували молодняк.

У 1945 р. селянські господарства, які відгукнулися на експеримент влади, звільнялися від річної здачі м'яса і не втрачали на вартості теляти у порівнянні до ринкових цін. Бідняцьким господарствам, що отримували молодняк по контрактації, надавалася державна грошова допомога у формі довготермінового кредиту в розмірі до 500 крб на одну голову молодняку [37, арк. 119]. Заходи радянського режиму мали не стільки економічний, як політичний ефект. Сільські ради, ради земельних громад, заготконтори виступали посередниками з тим, щоб справи не вирішувалися самими селянами. Безпосереднє керівництво ходом контрактації здійснювали райкоми КП(б)У, райвиконкоми, Сільгоспбанк. Селянам «рішуче рекомендувалося» не проводити забою молодняку великої рогатої худоби віком до одного року. Слідкувати за цим мали ради земельних громад, сільські ради і земельні органи, а винних у «злісному винищуванні» молодняку притягати до відповідальності накладанням штрафу в 3–4-кратному розмірі проти ринкової вартості м'яса.

З динаміки поголів'я худоби індивідуальних власників сільської місцевості Станіславської області можна зробити висновок про повний провал цього, на перший погляд, вкрай потрібного заходу. Якщо загальна чисельність корів у 1946 р. становила 159300 голів, у 1947 р. – 152800, то у 1948 р. – 143400. Коней відповідно 67600, 64300, 65500 із них робочих – 55000, 48800, 49700 [49, арк. 160]. Причина полягала в недовірі до сталінського окупаційного режиму. Найбільш раціональною стратегією селянства було максимальне дистанціювання від нього як глибоко ворожої інституції.

Ситуація із забезпечення тягловою силою в сільському господарстві Станіславської області залишалася складною, тому що у 1947 р. призупинилося скорочення кінського поголів'я, але бажаного приросту не відбулося. Із Станіславської області було виселено (депортовано у віддалені регіони СРСР як сім'ї «ворогів» радянського режиму, тих, хто підтримував ОУН, УПА, УГКЦ, так і поляків у Польщу) – 4500

господарств. Шляхом дроблення наявних селянських господарств виникло додатково 11000 господарств. Якщо на 1 січня 1947 р. нараховувалося 12500 селянських господарств без всякої худоби, то на 1 січня 1948 р. – 14900 господарств [49, арк. 161]. В умовах Станіславської області – дві третини всієї кількості господарств становили бідняцькі безкінні.

Із перепису худоби по зонах Станіславської області видно, що там, де радянська влада мала найслабші позиції – у гірській місцевості Карпат – відбулося збільшення усіх видів худоби. За два роки поголів'я великої рогатої худоби збільшилося на 7800 голів, свиней – на 1800, овець – на 13300, коней – на 1100 [49, арк. 164]. Найбільш забезпечені землею та пасовищами низинні господарства відставали від безземельних гірських через заходи радянської влади, спрямовані на підготовку передумов до суцільної колективізації села. Економічна вигода та господарська доцільність віддавалися в жертву політичним амбіціям – соціалістичним перетворенням на селі. Реальний стан справ демонстрував помилковість орієнтації на розведення англійської і арабської породи коней, а не місцевої – карпатської. Як це не дивно, але колгоспи Станіславської області, однієї із найбільш лісистих України, мали чималі проблеми із забезпеченням лісоматеріалами. Кутський район – передовик області за кількісним ростом колективізації – в той же час був найбільш відсталим за станом індивідуального тваринництва. Основна задача першої післявоєнної п'ятирічки (відновлення поголів'я худоби до довоєнного рівня) у Станіславській області не була виконана.

Відповідно до сталінського статуту сільськогосподарської артілі кожний колгоспник мав право мати у своєму особистому користуванні від 0,20 до 0,50 га присадибної землі, використовуючи її під садок чи посів. Із худоби – корову, до 2-х голів молодняку великої рогатої худоби, 1 свиноматку з приплодом або, як правління колгоспу знайде можливим, – 2 свиноматки з приплодом, до 10 голів овець і кіз, необмежену кількість птиці і кролів (чого селяни Станіславської області у своїй більшості не мали) [48].

Незаперечним доказом стало те, що трактор – це «величезна сила та досягнення», яка значно полегшила працю селянина в усі пори року. Прості розрахунки вказують на те, що, для того щоб виорати 1 га землі звичайним плугом без застосування техніки, селянин витрачав мінімум два робочих дні. Він мав пройти пішки разом з парою коней протягом

двох днів 50 кілометрів. При цьому фізичні зусилля прикладалися до плуга – тримати кут нахилу, розвернутися, почистити і т. д. Наступне – заборонувати, посіяти зерно, зробити культивацію. Таким чином, треба було пройти ще 80 кілометрів людині й коням та затратити 5–7 робочих днів, часто в силу несприятливих погодних умов значно більше. При всьому цьому традиційно урожайність пшениці та жита становила в середньому 10 центнерів з гектара. Скільки коштував цей центнер хліба, якщо врахувати підготовку зерна, прополку, возовицю, косовицю, молотьбу, віяння й т. д., важко підрахувати. Трактор можна було використовувати не 12 годин, а майже 24 години на добу, в дві зміни з перервою на те, щоб заправити. Один 15-ти сильний трактор за добу міг обробити 7 гектарів землі при затраті праці 2 трактористів і 2 причіпників. Щоб виконати цю роботу, що давав трактор за добу, необхідно було 10–12 кінних плугів, 3–4 культиватори, не менше 26–30 коней і до них 24–26 чоловік. Звідси видно, яку роль відігравав трактор. У цьому й полягала велика техніко-економічна вигода. Пуд хліба при механізації ставав набагато дешевший. Але це мова про маленький трактор. Сильніші трактори «Сталінець-65», який мав 80 кінських сил, виробляв за добу не 7 га, а 18–20 га оранини при затратах тих же 2 трактористів та 2 причіпників. Це означало вивільнити умовно 30 кінських плугів, 6 комплектів борін, 72 коней, 66 чоловік на одну добу. Тракторна бригада під час сезону виорювала двома тракторами в переводі «на м’яку оранку» 1100 гектарів. Якби цю роботу довелося виконувати двома парокінними плугами, то на це потрібно було біля 5 років. При цьому, щоб виростити коня до його працездатного віку, потрібно 3–4 роки, а виготовити трактор на заводі – кілька днів, згодом годин. За оранку 1 гектара землі безкінному господарю доводилося відробляти не менше 20 днів [191].

Однак світовий господарський досвід вимагав «вільної праці на рідній землі» [286], а не колгоспно-кріпацької системи з репресіями, голодоморами, депортаціями, безправ’ям людини в радянській тоталітарній системі СРСР. Причиною чергового голоду-геноциду 1946–1947 рр. в Україні стала сукупність факторів: повоєнна розруха та відсутність чоловічих рук для обробки землі; припинення постачання продовольства зі США в рамках ленд-лізу; страшна посуха; рішення керівництва Радянського Союзу відправляти зерно країнам Східної Європи, які теж постраждали від посухи, щоб довести світу «переваги» комунізму. Для реалізації цього плану колгоспам ставилися нереальні

плани – зібрати і відправити з України до Москви більше 360 мільйонів пудів зерна. Представники більшовицької влади забирали запаси із приватних селянських господарств. На той час діяв сталінський «Закон про п'ять колосків, який загрожував таборами навіть дітям, які збирали зерно по стерні. Тисячі українців, як і росіян з центральних і східних областей Російської Федерації їхали на західні землі України, щоб обміняти речі на їжу. У західноукраїнських областях радянський окупаційний режим був ще надто слабким, колгоспи лише організовувалися, а значні території контролювала УПА і вивезти запаси продовольства було неможливо. За оцінками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України у 1946–1947 рр. смертність в Україні перевищила 700 тис. осіб, більше чверті – діти до 14 років [206]. Замовником, організатором та виконавцем злочину була більшовицька партія та її прислужники-посіпаки (співучасники) на місцях.

Утікачів від голоду у селах Станіславщини називали «торбешниками». Їх було видно одразу: втомлені, худі, голодні, із мішком чи торбою через плече [168]. Вони діставалися у міста та села Західної України різними шляхами, переважно залізницею. Люди ховалися у вагонах із вугіллям від підрозділів НКВС, які не пропускали втікачів зі Сходу, бо, мовляв, «в СРСР голоду не може бути», називали їх «провокаторами, які дискредитують комуністичну владу, поширюють брехню про голод» [206]. Радянська преса вкотре жодним словом не обмовилася не лише про масштаби голоду, а навіть про саму наявність проблеми.

Науковець І. Андрухів у статті «Голод 1946–1947 рр. у західних областях УРСР (на матеріалах Станіславської області)» відзначає: «Для Станіславської області критичними виявилися травень-червень 1947 р. оскільки продовольчі запаси вичерпалися, голова облвиконкому П. Щербак і секретар ОК КП(б)У М. Слонь звернулися до РМ УРСР та ЦК КП(б) У з листом, в якому просили голову РМ УРСР М. Хрущова та секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича надати області допомогу. Зокрема, відзначалося, що "в п'яти вражених засухою районах області (Городенківський, Снятинський, Чернелицький, Гвіздецький і Обертинський – *Авт.*) станом на 1/VI-1947 р. кількість дистрофіків складала 8800 чоловік, з яких 2950 дітей". Тому просили виділити для цих районів «спеціально на липень, тобто до нового урожаю, 35 т хліба і 12 т крупи з розрахунку, що кожному, хто потребує, треба щодня

видати 300 грам хліба і 100 грам крупи». Слід зазначити, що така допомога в область надійшла» [177, с. 164].

Змальовувати картину «радісного», «заможного» та «щасливого колгоспного життя» шляхом масово-політичної роботи була покликана преса. Пропагандистам та агітаторам систематично друкувалися поради з ідеологічних питань. У другій половині 40-х років минулого століття виходили в Українській РСР сільськогосподарські газети: «Колгоспник України», «Тваринництво України» (органи Міністерства сільського господарства УРСР), «Радянський селянин» (орган ЦК КП(б)У для західних областей). Наприкінці літа 1949 р. на базі трьох вищезгаданих газет почала виходити одна – «Колгоспне село» (орган ЦК КП(б)У). При цьому її тираж встановлювався в обсязі 300 тис. примірників, періодичність – п’ять разів на тиждень. Крім газет, видавалися у республіці три сільськогосподарські журнали: «Сільське господарство», «Сад та город», «Соціалістичне тваринництво». Згодом ці журнали реорганізувалися у «Мічурінець» та «Механізатор сільського господарства» [10, арк. 5–10]. Передруковувати республіканські видання були покликані обласна газета «Прикарпатська правда» та усі районні. Під час «накачок» на різноманітних нарадах сільський партактив отримував інструкції висвітлювати тільки досягнення, щодо збільшення кількості новоорганізованих колгоспів та усуспільненого майна.

Станом на 1 січня 1948 р. кількість колгоспів в Станіславській області сягала 79 [49, арк. 22]. У середньому на один колгосп припадало 6 свиней, 9 корів, 15 овець і 19 коней. У результаті поганого догляду продуктивність колгоспних корів була вкрай низькою – 800 літрів молока на рік, при плані 1000 літрів. Із 9 найкращих колгоспів області ситуацію з трудовою дисципліною характеризує участь колгоспників у громадському господарстві, тобто кількість вироблених трудоднів. При цьому 20% колгоспників протягом року зовсім і 20% «майже» не брала участі в роботі. До групи працюючих можна віднести не більше 40–45% від загальної кількості колгоспників [49, арк. 23, 26].

За рік число колгоспів збільшилося з 20 до 79, а число господарств з 823 до 5400. Офіційно ріст колективізації і зміцнення колгоспів подавалося пропагандою через результат отриманого в 1947 р. «гарного урожаю», що «створило умови для суттєвого збільшення колгоспного стада». Ріст громадського поголів’я худоби на

загал змальовувався у відсотках від 436% до 1191%. За такими, на перший погляд вагомими «досягненнями» ховалася інша, реальна ситуація. На основі постанови Ради Міністрів СРСР від 29 вересня 1947 р. № 342 «Про всесоюзний перепис худоби на 1 січня 1948 р.» і рішення виконкому Станіславської обласної ради депутатів трудящих про перепис худоби, прийнятого 13 листопада 1947 р. № 773, станом на 1 січня 1947 р. і на 1 січня 1948 р. у колгоспах області було відповідно корів – 61 і 622 (1019%); свиней – 70 і 432 (617,2%); овець і кіз – 81 і 965 (1191%); коней – 319 і 1391 (436%). Динаміка поголів'я худоби індивідуальних власників сільської місцевості (в тис. голів) виглядала так: корови – 152800 і 143400 (93,8%); свині – 23800 і 26100 (109,7%); вівці – 62700 і 70000 (111,7%); кози – 20900 і 26800 (128,2%); коні – 64300 і 65500 (101%) [49, арк. 154–160]. Необхідно підкреслити, що ріст колгоспного стада відбувався головним чином за рахунок усуспільнення і купівлі худоби. Від 165 кобил колгоспи отримали 75 голів, а загинуло за рік коней різного віку – 65. Із 85 отриманих на фермах телят загинуло 36 голів і т . д. [49, арк. 155].

Станом на 15 листопада 1948 р. у Станіславській області організовано лише 175 колгоспів (до початку німецько-радянської війни – 274), в яких об'єднувалося 17149 господарств. Для порівняння з іншими західними областями: Волинська –954; Чернівецька – 477; Тернопільська – 462; Рівненська – 414. У Волинській і Чернівецькій областях колективізовано більше як 70% одноосібних господарств [50, арк. 36].

У чому причина відставання, на думку влади, яка обговорювалася 22 листопада 1948 р. на обласній нараді «передовиків сільського господарства»?

По-перше, як вважалося, в «недостатній політико-виховній і організаційній роботі». Господарський досвід селянина-галичанина, сформований на засадах індивідуальності, суперечив радянським колективним формам і методам впливу на особистість з метою виховання покірних системі «трудящих». Для того, щоб «переконати селян у перевагах колгоспного ладу, треба настирливо працювати, показувати переваги колгоспного ладу, чого у нас не робили, точніше погано робили в цьому напрямку в ряді районів» [50, арк. 38]. Однак кращих агітаторів проти колгоспного ладу та «соціалістичних перетворень», як людей котрі прибували з різних регіонів СРСР, охоплених черговим голодом, годі було віднайти.

По-друге, основою причиною низької трудової дисципліни колгоспників вважалася погана організація праці у більшості колгоспів. Праця знеособлена, колгоспники працювали скопом, не було встановлено ні групової, ні індивідуальної норми виробітку, земельні ділянки не закріплені за ланками і т. д.

Середній виробіток на одного колгоспника, включаючи старих і підлітків, не перевищував 98 трудоднів у 1948 р., проти 83 трудоднів у 1946 р., 94 у 1947 р. Затрати на 1 га посіву в одноосібників сягав 65 днів [49, арк. 44]. У деяких колгоспах у напружений період сільськогосподарських робіт запрошували на допомогу селян-одноосібників. Райкоми партії намагалися цього не допускати і направляли на допомогу робітників із райцентрів.

Колгоспників, які не виконали до 15 серпня 1948 р. мінімуму 60 трудоднів, пропонувалося обкладати податком як селян одноосібників. Матеріали перевірок вказують на те, що підлітки віком 12–13 років (188 осіб) виробили 982 трудодні – 20 на одного працюючого; підлітки віком 14–15 років (274 особи) виробили 2869 трудоднів – 25 на одного працюючого; літні люди (451 особа) виробили 6501 трудодень – 51 на одного працюючого. Дитяча праця, а також праця людей похилого віку, яких записували в колгоспники з тим, аби зберегти присадибну ділянку для користування сім'єю широко практикувалася в колгоспах. При цьому вказувалося, що багато трудоднів (19,5%) витрачалося на утримання адміністративного апарату і обслуговуючого персоналу [51, арк. 125].

Станом на 1 грудня 1948 р. органами МВС УРСР на території західних областей України було створено 6343 спеціальні так звані групи з охорони громадського порядку, які мали нести постійну охорону колгоспного майна. У розрізі областей ситуація характеризувалася наступним чином: Волинська – 962 із кількістю 10951 боєць; Дрогобицька відповідно – 834 і 9057; Львівська – 905 і 14452; Рівненська – 963 і 16047; Станіславська 418 і 6181; Тернопільська – 895 і 12940; Чернівецька – 760 і 7869; Закарпатська – 606 і 7924. З моменту організації цих груп з 1 серпня по 1 грудня того ж року: відбито 93 напади на колгоспи, радгоспи і МТС. При цьому вбито 41 і затримано 170 осіб, у яких вилучено 151 одиниць зброї і т. д. [146, с. 294]. Станіславщина, як і в більшості звітів різноманітної статистики, займала окреме місце заслужено претендуючи на центр українського національно-визвольного руху.

Заступник завідуючого відділом партійних, профспілкових і комсомольських органів ЦК КП(б)У Ф. Коваль у своїй інформації секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову від 19 січня 1949 р. констатував: «Погано ведеться робота із створення груп охорони громадського порядку і організація їх роботи в Станіславській області. Із 234 колгоспів, наявних в області, групи охорони громадського порядку створені лише в 118 колгоспах… Між іншим у Станіславській області має місце найбільша кількість фактів направлених проти колгоспів» [146, с. 311]. Згідно офіційної статистики, десь в межах 30–40 протягом кожного місяця 1948 р. [146].

Директор Центру українознавства, професор В. Сергійчук у книзі «Український здвиг: Прикарпаття. 1939–1955» наводить документи, як людей залякували вивозом у Сибір, шантажували підозрілих. У «політично відсталих» селах організовували збори, на яких усіх жителів ставили перед фактом: «Або буде колгосп, або виселять у Сибір… Процес організації колгоспів тривав безупинно…» [138, с. 604]. Форсована та примусова колективізація, як правило, супроводжувалася показовою депортацією кількох «куркульських» сімей, «залишків бандитських елементів».

Депортації західноукраїнського населення у віддалені райони СРСР проходили у кілька етапів. Станом на 1 червня 1945 р. із західних областей УРСР було виселено 9615 сімей загальною кількістю 24888 осіб. У 1947 р. пройшла друга хвиля репресій і виселення в Сибір. Кульмінаційного моменту депортація сягнула осені 1947 р. – виселено у віддалені райони СРСР 26332 родини, або 77791 особу [125, с. 545–546]. На цей час радянська влада зломила організований опір ОУН і УПА в низинних районах. Герой України, сотенний УПА, довголітній політв’язень М. Симчич свідчив: «У багатьох гірських селах повстанці вільно почувалися аж до п’ятдесятих. Ходили вдень, особливо не криючись, квартирували в селах. У польових районах про таке вже й думати не сміли. Більшовики осідлали рівнинні райони міцно» [166, с. 478].

Чим вони були кращі за гітлерівську фашистську адміністрацію воєнного часу і «новий порядок»?

Геноцид-голодомор, чистки, заслання, депортації, позбавлення майна мали на меті винищити всіх, хто міг чинити спротив.

Ідеолог ОУН (керівник аналітичної інституції Проводу ЗЧ ОУН – Референтури Підсовєтських Справ) С. Ленкавський у статті «Колекти-

візація і українська родина», опублікованій у газеті «Сурма» від 31 березня 1949 р., писав: «Запроваджена в Україні колективізація сільського господарства універсально зруйнувала всі економічні підстави існування селянської родини і цим поставила під загрозу саме біологічне існування української родини, а з цим і української нації. На Московщині колгоспна система залишає для московського колгоспника хоч і обмежені, але досить поважні підстави ведення родинної, не колгоспної економіки. Натомість в Україні ми маємо до діла зі «стовідсотковим», повним і універсальним колективізуванням всіх соціально-економічних підстав буття української хліборобської родини, яке в корені загрозило підставам існування нації і звело українську родину в колгоспах до розміру і структури, що виключає біологічне відновлення і розріст. Соціялістична колективізація сільського господарства в Україні в її сучасному вигляді є замахом на знищення фізичного існування українського народу з боку Москви». А з цього автор робить логічний висновок, що «проблеми колективізації та соціялізму в Україні є не проблемами внутрішньої соціальної політики української нації і держави, а проблемами боротьби за існування української нації з зовнішнім ворогом» [274, с. 393].

У 1950 р. Станіславська область «завершила» колективізацію. За нашими підрахунками, вона охопила, згідно з архівними матеріалами, майже 65% селянських господарств області. Третина селянських господарств, які розташовувалися в гірській та пригірській місцевості не були колективізовані. У них «часткова» колективізація у колгоспні бригади розтягнулася до кінця 1980-х років. Вітчизняний дослідник колективізації М. Сеньків наводить такі дані: за кількістю селянських дворів вона становила (у західному регіоні – *Авт.*) – 91%, а за посівною площею – 95,6% [362, с. 146]. Цей показник, при умові використання «усталених» офіційних радянських даних, на Станіславщині був нижчим аж на 35%. На нашу думку, ситуація пояснюється таким чином – область очолював вірний сталініст, військовий полковник М. Слонь (з грудня 1948 р. – січень 1950 р. – слухач курсів перепідготовки секретарів обкомів при ЦК ВКП(б) у Москві). Згодом з вересня 1953 р. – червень 1954 р. – перший заступник Міністра внутрішніх справ УРСР, а з травня 1954 р. – квітень 1955 р. – перший заступник голови Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР. Одіозний представник силових і партійних структур М. Слонь («сталінська стара гвардія») досяг «максимального порогу», більшого

у політичній ситуації Станіславської області зробити було очевидно нереально.

Якщо піти іншим методом підрахунку – використати офіційні статистичні дані – ситуація з колективізацією «працездатного населення» виглядає по-іншому. Так, дослідник колективізації західноукраїнського села М. Сеньків послуговується офіційними радянськими даними «за кількістю селянських дворів» – 91%, «за посівною площею» – 95,6% [362, с. 146]. Хоча, за нашими підрахунками, в умовах Станіславської області показник «за кількістю селянських дворів» сягав – 65%. Чисельність працездатного населення Станіславської області всього – 623,8 тис., з них місто – 139,8 тис. і село – 484 тис. осіб. Число колгоспників, які приймали участь в роботі колгоспів сягала 225 тис., в тому числі людей похилого віку і підлітків – 28 тис. осіб [109, арк. 3, 11, 14]. Такий показник – 46% колективізованого «працездатного населення» села Станіславської області без суттєвих змін утримувався упродовж 1950-х років. Що стосується інших західноукраїнських областей, то за нашими підрахунками, колективізація «працездатного населення» коливалася в них у межах 50–60%. Це і є фактичні показники, використані з офіційної радянської інформації.

Область централізовано отримала молотарки, трактори, комбайни, локомобілі та іншу сільськогосподарську техніку. Незважаючи на підготовку кадрів масових спеціальностей на різноманітних курсах, їх не вистачало. У розпал літніх робіт техніка не використовувалася. Перший секретар Станіславського обкому КП(б)У М. Слонь звертався у Москву до військового міністра СРСР маршала О. Василевського з проханням наказати командувачу Прикарпатським військовим округом генералу К. Галіцкому відібрати і відрядити в розпорядження області на один місяць 300 спеціалістів – механіків сільгоспмашин, машиністів молотилок, трактористів [54, арк. 137].

Станіславський обком КП(б)У і облвиконком вдруге роз’яснював умови пільг, які надаватимуться одноосібним господарям, якщо вони подадуть заяви і будуть прийняті загальними зборами колгоспників у колгосп: одноосібне селянське господарство, яке мало землі – 1,5 га; сад – 0,15 га; сінокіс – 0,75; коней – 1; корову – 1; овець – 3; свиней – 1; неземлеробських доходів 750 крб, зобов’язане, згідно з нормами доходів і ставок оподаткування, заплатити 2102 крб 25 коп. сільськогосподарського податку. Якщо б це господарство вступило у колгосп до

15 вересня 1950 р., райфінвідділ відповідно до закону провів би перерахунок, і воно платило б тільки 397 крб 50 коп. При вступі цього господарства в колгосп до 1 листопада 1950 р. (до другого терміну сплати) це господарство буде платити 965 крб 75 коп. сільгоспподатку. При вступі до 1.12.50 р. (до третього строку) – 1534 крб [56, арк. 14].

Станом на 1 січня 1950 р. у Станіславській області нараховувалося 486 організованих колгоспів, із яких 324 «розподіляли» натуральні і грошові доходи, решта – 124 доходів не мали, а 38 знаходилися в стадії організаційного оформлення. Грошовий дохід 324 колгоспів за 1949 р. склав 19268 тис. крб, у тому числі: від рослинництва – 15539,8 тис. крб, від тваринництва – 1472,7 тис. крб, від підсобних підприємств – 3064,3 тис. крб. Колгоспи області провели відрахування в неподільний фонд на суму 3064 тис. крб, або 15,9% від загального доходу. Першість на десятиліття посів колгосп «1 травня» Снятинського району, де головою колгоспу був двічі Герой соціалістичної праці, депутат Верховної Ради СРСР Ю. Личук. У 1949 р. урожай зернових склав 14 центнерів з га, надій від корови 1831 л, побудовано тваринницькі ферми, колгоспну електростанцію й т. д. Колгоспники на трудодень отримали 5,4 кг зерном і по 4 крб 25 коп. грошима [56, арк. 72–73].

Розходи на виробничі потреби склали в цілому в області 22,3%, на утримання адміністративно-управлінського апарату 2,3% від грошових надходжень. Вклад особистих коштів у капітальні витрати – 288848,5 тис. крб, або 28,8%. Погано налагоджений бухгалтерський облік і безгосподарність у низці колгоспів привело до розбазарювання грошових неподільних фондів. Згідно з річними звітами дебіторська заборгованість за різними колгоспами склала 889 тис. крб [56, арк. 74]. Районні земельні відділи і МТС дуже слабо, а часто взагалі не допомагали ревізійним комісіям колгоспів, на яких лежала фінансова звітність.

1950 р. у Станіславській області, згідно офіційних канонів, був роком «бурхливої колективізації» селянських господарств: у 1941 р. – 274 колгоспи з 22 тис. господарств, 1945 р. – 4 колгоспи з 180 господарствами; 1947 р. – 75 колгоспів з 5,4 тис. господарств; 1948 р. – 222 колгоспи з 26 тис. господарств; 1949 р. – 477 з 83 тис. господарств; 1950 р. – 616 колгоспів з 167,2 тис. господарств. Протягом 1950 р. 113 дрібних колгоспів об’єднали в 51 колгосп. Проте в області нараховувалося 11 колгоспів, які мали в середньому 750 дворів кожний. До кінця 1950 р. залишилося дрібних від 15 до 100 дворів – 64 колгоспи і 152 від

101 до 200 дворів [56, арк. 151]. Із офіційної статистики випливає, що 1949 р. – 255 нових колгоспів, як дрібних, так і середніх. Саме 1950 р. «завершив» масштабний експеримент окупаційного режиму з «суцільної колективізації» західноукраїнського села.

Таким чином, у другій половині 40-х і в 50-х роках ХХ ст. була проведена ціла низка «соціалістичних експериментів» над західноукраїнським селянством, відповідно до офіційної доктрини – «соціалістичних перетворень». Господарська практика показала, що там, де радянська влада мала найслабші позиції (гірські й пригірські райони), селянство завдяки своїй самоорганізації та досвіду у скорому часі організовувало обробіток землі, відновлювало поголів'я худоби, справлялося із сплатою надмірних податків. За так звану сталінську програму побудови соціалізму, увінчану голодоморами, масовими репресіями та депортаціями українці заплатили трагедіями мільйонів людей. Надіслані центральною владою кадри та місцеві активісти-посіпаки ставали провідниками політики партії на селі. Наймасштабніший соціалістичний експеримент у вигляді примусової, суцільної колективізації припадав на 1948–1950 рр. та відзначався масовими порушеннями статуту сільськогосподарської артілі та принципу добровільності. Матеріали перевірок вказують на сотні зафіксованих порушень як статуту сільськогосподарської артілі, так і фінансової дисципліни. Головна причина трагедії крилася в природі сталінської тоталітарної системи, в її людиноненависницькій ідеології, в нагнітанні атмосфери відчаю, страху, невизначеності та відчуженні особистості від результатів своєї праці. Показово, що на Станіславщині не тільки в період найвищого піднесення українського національно-визвольного руху (осінь 1944 р. – весна 1945 р.) частина краю залишалася поза контролем сталінського диктаторського режиму. Найбільш переконливим аргументом слабкості «радянської влади» в боротьбі з повстанським рухом, який підтримувався місцевим населенням, є тривалість збройного протистояння до середини 50-х років ХХ ст.

Розділ 2

ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ (1955–1964 рр.)

2.1. Зміни в стратегії розвитку економіки

Середина 50-х років XX ст. у Станіславській області – завершення десятирічного циклу сталінського деспотизму з подальшою контрольованою десталінізацією. У перспективі економічна доктрина М. Хрущова розглядалася довкола індустріальних процесів та акценті на соціальних проблемах. Компонент «суспільної власності» й централізованого планування «урівноважувався» зміною ціноутворення та послабленням контролю. Метою всіх цих заходів було намагання створити дієвий механізм з двох несумісних економічних систем – соціалістичної і капіталістичної під невсипущим політичним диктатом командної партійної верхівки.

У середині XX ст. у стратегічній концепції економіки Станіславської області відбуваються суттєві зміни. На перші позиції за «радянськими стратегічними пріоритетами» виходить хімічна промисловість пов'язана з розробкою калійних солей на Калуському хіміко-металургійному комбінаті у зв'язку з державною програмою хімізації народного господарства. Нафтогазовидобувна і нафтогазопереробна залишаються на традиційному другому місці. На третьому – виробництво електроенергії (будівництво Бурштинської ДРЕС), яке у восьмій п'ятирічці за всіма показниками переміститься на перше місце, а хімічна на друге. У той же час, під час шостої п'ятирічки і семирічки «головні показники виконання плану по валовій продукції» Станіславської (Івано-Франківської) області традиційно належали лісовій і деревообробній, харчовій, легкій промисловості з підгалузями.

У 1957 р. у західному регіоні УРСР створено два економічно-адміністративні райони: «Львівський (Волинська, Львівська, Ровенська, Тернопільська області) і Станіславський (Дрогобицька, Закарпатська, Станіславська та Чернівецька області). На зміну надмірній управлінській централізації підприємствам промисловості і будівництва пропонували оперативне керівництво. Спершу це сприяло подоланню міжвідомчих бар'єрів, що стримували ініціативу місцевих органів зі створення нових підприємств, давало змогу розв'язувати комплексні питання життя економіки регіону. Львівський економічний район

базувався на машинобудуванні, приладобудуванні, металообробній, хімічній промисловості, промисловості будівельних матеріалів, вугільній, нафтопереробній, газовій, цементній, а також легкій та харчовій. У промисловому комплексі Станіславського економічного району важливу роль відігравали гірничодобувна (видобування нафти, газу, солей), лісова і деревообробна, харчова і легка промисловість. До складу СЕР входило 1100 підприємств і 37 будівельно-монтажних організацій, якими керували 6 галузевих управлінь» [295, с. 110–111].

Згідно з указом Верховної Ради УРСР, у грудні 1962 р. на території республіки утворено 7 економічних районів. Західний регіон загалом увійшов до складу Львівського економічного району. Згодом у його підпорядкування віддали і промкомбінати. Темпи промислового приросту району на початку 60-х років XX ст. були набагато вищі за середні в республіці. За підрахунками І. Івоніна, приріст валової продукції на підприємствах, підпорядкованих раднаргоспу, в 1961 р. збільшився у 2–4 рази порівняно з 1955 р. На території Львівського економічного району працювало 347 великих промислових підприємств [233, с. 345].

Листопадовий 1962 р. пленум ЦК КПРС, доповідь М. Хрущова «Розвиток економіки СРСР і партійне керівництво народним господарством», в якій окреслювалася перебудова керівництва сільським господарством, промисловістю і будівництвом, створення нових органів партійно-державного контролю – все це за офіційною ідеологією «надихало весь радянський народ на успішне виконання історичних рішень XXII з'їзду партії і нової Програми КПРС» [78, арк. 46].

У хімічній промисловості СРСР і суміжних галузях планувалося побудувати і реконструювати 257 підприємств, в тому числі завершити будівництво 37, побудувати і ввести в дію 120 нових і розширити 100 діючих підприємств. Використання синтетичних матеріалів у промисловості й будівництві давало можливість підвищити продуктивність праці, у великій кількості замінити чорні і кольорові метали, здійснювати індустріалізацію. Не менші надії покладалися і в сільському господарстві – хімізація, меліорація, комплексна механізація проголошувалися «магістральними шляхами» [70, арк. 4].

Освоєння капіталовкладень І-го пускового комплексу Калуського хіміко-технологічного комбінату у 1960–1965 рр. сягало 2 млрд 319 крб: загальні споруди – 1 млрд 310,2 млн крб; магнієвий завод –

238,5 млн крб, ТЕЦ – 197,3 млн крб, будівельна база – 105 млн крб, житлове будівництво – 468 млн крб [78, арк. 88]. Тут не вказані витрати на науково-дослідні та проєктно-пошукові роботи. На комбінаті випускалося більше 20 найменувань продукції, в тому числі калійні добрива, отрутохімікати для сільського господарства, поліетилен та ін. За два роки виконано значний об'єм робіт, побудована високовольтна лінія електропередач, автодорога, залізно дорожні під'їзди до промислових підприємств, проведено укріплення головного ствола шахти Ново-Голинська потужністю 2 млн тонн руди в рік, розпочато будівництва автобази. Будівельні площадки комбінату займали 2000 гектарів землі і розтягнулися на десятки кілометрів – від селища Перегінське у передгір'ї Карпат, де розпочинався водозабір, і до ріки Дністер у Галицькому районі, де скидалася відпрацьована вода [71].

Економічне зростання залежало від будівельників. Так, у 1962 будівельні і монтажні організації області прийняли на роботу 7,6 тис. осіб, а звільнили майже 7 тис. при середньорічній чисельності 9,5 тис. осіб. Так, по тресту «Нафтогазбуд» прийнято – 2324 особи, а звільнено – 2585; облбудтресту відповідно – 1152 і 1196 осіб; спецуправлінню № 531 – 173 і 217 осіб. Плинність робітників була викликана поганою організацією праці на виробництві, в результаті чого не виконувалися норми виробітку і нараховувалася низька зарплата. Середньомісячний заробіток одного робітника-будівельника становив 70 крб [80, арк. 46–47]. А звідси і якість робіт, адже кваліфікація робітників була невисокою. Будівельні організації недостатньо чи взагалі не займалися створенням потенціалу постійних кваліфікованих кадрів.

Крім нафти, газу, вугілля, калійних солей, якими багата область, у наявності були великі запаси важливої для хімічної промисловості сировини – лісу. Вигодський лісохімзавод проводив суху перегонку букової деревини, виготовляв деревний спирт, розчинники, оцтовий порошок, деревне вугілля. Деревина була сировиною для багатьох видів синтетичних матеріалів. Із неї вироблявся спирт, глюкоза, гліцерин, резина, ацетон, смоли, каніфоль, волокно – більше сотні різноманітних продуктів. Деревинно-стружкові плити значно міцніші, ніж першосортні дошки. Наявність деревинних відходів на деревообробних підприємствах за умови переводу Брошнівського, Вигодського і Болехівського заводів на газове опалення дозволяло виробляти щорічно до 50 тис. кубометрів деревинно-стружкових плит [81, арк. 15].

Протягом кількох років управління «Станіславнафта» об'єднання «Укрнафта» в результаті відкриття потужних нафтових горизонтів у менілітових відкладах на великих перспективних площах Долинського і Битківського нафтопромислів різко збільшило видобуток нафти і газу. У 1956 р. державний план був виконаний за 8 місяців на 115% і видобуто понад план 34,9 тис. тонн нафти. Добування газу в 1957 р. у Станіславській області склало 230 млн 924 тис. кубометрів. Із них відпустили в користування різним підприємствам 141 млн 363 тис. кубометрів. У факелах спалили 89 млн 900 тис. кубометрів газу. Це знищило 18074 тонни газоліну, тобто спалювали 54 тонни на добу [85, арк. 77]. Якщо був би побудований газоліновий завод, область могла б мати великі доходи. Цим питанням ніхто не займався. В 1957 р. у Станіславському економічному районі видобуто 20% всього природного газу, добутого в Радянському Союзі. Тільки розвідані запаси природного газу складали 14,5% від усіх запасів природного газу СРСР і майже половину газу Української РСР [70, арк. 85]. При такому безгосподарному рівні видобування газу в області його вистачало на 30 років, нафти – на 80–100.

Тільки за 4 місяці 1958 р. втрати на підприємствах (Долина, Надвірна) склали 29 млн 420 тис. кубометрів газу, що принесло збитків 2 млн 942 тис. крб. Ці колосальні втрати відбувалися тому, що частково газ спалювався факелами замість використання його на виробництві чи на побутові потреби [70, арк. 70]. Всього за III квартал 1958 р. підприємства Станіславського раднаргоспу добули 83914 кубічних метрів газу, при цьому 51646, або 61,5% спалено у факелах чи випущено в повітря [99, арк. 71]. Ця безцінна сировина могла споживатися хімічними підприємствами. В газі знаходилися елементи, із яких можна було отримувати етиловий спирт, синтетичний каучук, пластмасу, штучні волокна. За попередніми підрахунками вчених, на території області були можливості щодобової переробки більше 4 млн кубометрів газу. Це давало можливість отримати 12 тис. тонн пластмаси, 10 тис. тонн синтетичного каучуку, 20 тис. метрів ацетатного шовку, 12 тис. квадратних метрів нейлону [70, арк. 73]. А це все спалювалося чи викидалося у повітря. Тоталітарна радянська система по-варварськи і бездумно ставилася до природних багатств краю.

В 1960 р. планувалося видобути 2 млн 300 тис. тонн нафти за рік. Проблема полягала у транспортуванні з Долинського нафтопро-

мислу № 1 до Дрогобицького нафтопереробного заводу залізнодорожним шляхом, який не справлявся із завданням. Об'єднання «Укрнафта» прийняло рішення про будівництво нафтопроводу Долина – Дрогобич протяжністю 70 кілометрів. Проблема полягала в тому, що лише після підігріву нафти до 70 градусів була можлива її перекачка. Долинська парафініста нафта застигала при плюсових температурах 15–20 градусів. Це вимагало будівництва не менше чотирьох проміжних перекачувальних станцій і значно збільшувало вартість нафтопроводу. При цьому Долинський нафтопромисел № 1 щодобово спалював у факелах 240 тис. кубометрів газу, що спричиняло щомісячні збитки до 700 тис. крб, тобто 8,4 млн у рік. Крім цього, в одному кубометрі газу знаходилося до 50 грам газоліну, який спалювався разом із газом і у свою чергу приносив збитків на 2 млн крб у рік. Будівництво газозбірника і газолінового заводу мало обійтися у 6–8 млн крб і могло окупитися від реалізації газу і газоліну протягом одного року [66, арк. 55]. Це кілька прикладів із неекономного підходу до економічних проблем держави, бездумної експлуатації природних багатств краю.

У 1963 р. в УРСР видобувалося 4713 тис. тонн нафти, з них в Івано-Франківській – 2495 тис. тонн, Полтавській – 747 тис. тонн, Чернігівській – 667 тис. тонн, Сумській – 477 тис. тонн, Львівській – 213 тис. тонн, Харківській областях – 104 тис. тонн [428].

Найбільший «стрибок» зробила енергетика. Характерною рисою технічного прогресу в промисловості й сільському господарстві західних областей УРСР було швидке зростання «електроозброєності» в усіх галузях економіки. Це було зумовлено як структурними змінами, так і підвищенням питомої ваги енергоємних галузей, збільшенням затрат енергії на виробництво продукції.

Незважаючи на наявність численних запасів енергетичних ресурсів (нафти, газу, вугілля, гідроенергоресурсів), на базі яких можна було споруджувати великі електростанції, потужність їх на Західній Україні становила всього 3% від потужності електростанцій всієї довоєнної Польщі. Дрібні, «карликові» електростанції (970 станом на 1940 р., з яких 70% – з одиничною потужністю до 15 кВт, загальна потужність цих електроустановок щодо всієї потужності становила всього 3,4%) не могли забезпечити електричною енергією навіть ті нечисленні промислові підприємства, які були. Лише три електростанції мали потужність понад 10 тис. кВт. До них належали Львівська електроста-

нція, збудована 1910 р. з метою забезпечення електроенергією трамвайного і комунального господарства, Бориславська – для задоволення потреб нафтового району – і Чернівецька. Ще в 1952 р. розпочали будівництво Добротвірської ДРЕС на базі львівсько-волинського вугілля. У 1952–1955 рр. запустили один турбогенератор потужністю 25 тис. кВт, пізніше ще кілька потужністю 50 і 100 тис. кВт, а в 1963 р. – 150 кВт. Добротвірська електростанція досягла потужності 550 тис. кВт [341, с. 74–76].

З 1962 р. в Івано-Франківській області велося будівництво Бурштинської ДРЕС проєктною потужністю 1800 тис. кВт. Перший енергоблок потужністю 200 тис. кВт введено достроково в експлуатацію в 1965 р. Прискорене введення в експлуатацію енергопотужностей на Бурштинській ДРЕС заповнило дефіцит в електроенергії, забезпечило стабільний її відпуск в країни «соціалістичного табору» [82, арк. 55]. Одночасно із спорудженням Бурштинської ДРЕС зводилися Калуська і Надвірнянська ТЕЦ. Запуск наступних енергоблоків дав поштовх для розвитку усієї промисловості регіону та сільського господарства.

У Станіславській області до 1957 р. працювало більше сотні господарських одиниць лісопромислових і деревообробних підприємств. Після доповіді М. Хрущова «Про дальше вдосконалення організації керування промисловістю і будівництвом» створено 13 лісокомбінатів об'єднання «Прикарпатліс», що полегшило керівництво виробництвом, дало змогу скоротити управлінський апарат і забезпечило кооперування виробництв.

Лісові багатства Станіславської області на 1 січня 1958 р. характеризувалися такими цифрами: загальна лісова площа держлісфонду – 426,1 тис. га. Лісова площа держлісфонду – 410,5 тис. га. В тому числі покрита лісом – 358,8 тис. га, непокрита лісом – 51,1 тис. га. З неї потребували заліснення в найближчі 3 роки – 40 тис. га. Запаси всієї деревини становили 72 млн 911,4 тис. кубометрів. З наявної кількості лісів знаходилися в першій групі (курортні, на кам'яних схилах) – 82,9 тис. га. Для промислової експлуатації був стиглий і перестиглий ліс на площі 40,2 тис. га з запасом 16 млн 526,7 тис. кубометрів, якого при таких розмірах рубок головного користування, що велися – 3,5 млн кубометрів щорічно, вистачало лише на 5 років. За післявоєнні роки структура покритої лісом площі різко змінилась. За цей час 1944–1957 рр. зрубано ліс на площі 120,2 тис. га з заготівлею 37 млн 315 тис. кубометрів деревини [69, арк. 100]. Посаджено мало лісу не тому, що

лісоводи Станіславщини не хотіли або не вміли садити ліси, а тому, що на ці роботи дуже мало відпускалося коштів.

Місцеве населення з обуренням спостерігало варварство, яке допускалося в експлуатації карпатських лісів. Стихійне лихо, коли за дві години буря 14 грудня 1957 р. тільки в Станіславській області вивалила і поломила 1 млн 521 тис. кубометрів лісу [69, арк. 151]. У два повоєнні десятиріччя хижацьким методом вирубано ліси Карпат на 1/3 всієї лісової площі. «Значення карпатських лісів – це не тільки джерело одержання надзвичайно цінної деревини. На географічній карті світу мало таких місць, де на 1 га за 80–100 років виростає 1000 і більше кубометрів деревини. Практика методів і об'ємів лісоексплуатації в радянський період викликала тривогу за дальше відновлення і збереження лісів. Надмірними рубками, застосуванням механізованого спуску деревини з гір наносилася непоправна шкода природі. Несвоєчасним обліcненням вирубок викликані великі ерозійні процеси на схилах гір, що збіднює ґрунти карпатських схилів, і наступне покоління лісу буде менш продуктивне. Оголення великих площ карпатських схилів надмірними рубками викликало: страшні зсуви десятків гектарів схилів під час проливних дощів; нищівні паводки гірських рік весною під час дощів і майже цілковите пересихання їх літом. Цього раніше в Карпатах не спостерігалося, – ділиться у своїх спогадах-роздумах І. Базюк, – до карпатських лісів необхідно було підходити по-господарськи і різко покращити використання лісосічного фонду. При розробці лісосік лісозаготівельні підприємства залишали багато потрібної народному господарству деревини на вирубках для перегнивання. Багато деревини гнило і не використовувалося. На перешкоді стояла відсутність ґрунтових шляхів і неможливість її вивозу» [167] .

На початок 1960-х років у Станіславській області добувалося 70% всієї української нафти, більше 50% калійних добрив, а об'єм лісозаготівель сягав 30% від республіканських. Перспективним планом розвитку промисловості у Станіславському раднаргоспі планувалося збільшити в 1965 р. проти 1958 р. видобування нафти – в 5,3 рази, газу – в 3 рази. У зв'язку з цим великі кошти виділялися на будівництво нових і розширення існуючих підприємств нафтогазової промисловості. На розширення Надвірнянського нафтопереробного заводу передбачалося 171,3 млн крб, на будівництво Долинського нафтопереробного заводу – 1 млрд 336 млн крб і на розширення Калуського

калійного комбінату – 1 млрд 891 млн крб. Ці підприємства планувалося побудувати і здати в експлуатацію до 1965 р. [70, арк. 9]. При цьому в 1957 р. на благоустрій міст і райцентрів області було використано лише 12,6 млн крб при плані 11,7 млн крб [70, арк. 19].

Першочерговими, з точки зору державної ваги, були централізовані фінансування будівництва та реконструкції промислових підприємств, а все решта – за залишковим принципом – з місцевих бюджетів. Державні кошти не передбачалося витрачати радами депутатів трудящих на благоустрій міст і сіл. Це вважалося «безгосподарністю», «нецільовим використанням коштів» та дефіцитних матеріалів [120]. Весь комплекс проблем, пов'язаних з благоустроєм населених пунктів, покладався на підприємства місцевої промисловості та на проведення різноманітних недільників, суботників, народних будов.

З 1958 р. до 1965 р. в Івано-Франківській області змінилася питома вага окремих галузей промисловості в загальному об'ємі валової продукції у відсотках. Нафтова і газова промисловість становила 6,6% у 1958 р., а у 1965 р. – 12,1%; відповідно лісова, паперова і деревообробна промисловість – 31,9% і 16,7%; хімічна – 2,5% і 12,1%; машинобудівна і металообробна – 2,4% і 4,6%; легка – 15,6% і 16,4%; харчова – 36,5% і 27%. Капіталовкладення в об'єкти промислового призначення в 1958 р. в областях економічного району характеризувалися такими даними: Закарпатська область – 712,59 млн крб, Чернівецька – 731,52 млн крб, Дрогобицька – 2 млрд 108,09 млн крб і Станіславська – 5 млрд 444,7 млн крб [70, арк. 85]. Головним чином капіталовкладення виділялися в нафтову, газову і хімічну промисловість Станіславської області, частка яких складала 4 млрд 873 млн крб, або 89,5% від загальних капіталовкладень на семирічку.

В основу перспективного розвитку промисловості Івано-Франківської області на 1959–1975 рр. було покладено більш повне використання запасів корисних копалин, перевага розвинутих галузей промисловості. Поряд із будівництвом нових підприємств передбачалося збільшення випуску продукції за рахунок реконструкції діючих, механізації і автоматизації виробничих процесів, модернізації і заміни застарілого обладнання і удосконалення виробництва [8, арк. 125]. При складанні генерального плану на 1959–1965 рр. контрольні цифри (див. *Додаток Д*) попередньо узгоджувалися із семирічним планом розвитку області з допущенням тільки незначних відхилень. Щодо змін, то

приймалися спеціальні постанови уряду. План на 1965 р. підприємствам області, підпорядкованим раднаргоспу, становив 3 млрд 563,2 млн крб. У наступні роки передбачалося подальше збільшення виробництва продукції з доведенням її в 1970 р. до 7 млрд 896,8 млн крб, або в 5,1 раза більше, ніж в 1958 р., а в 1975 р. до 9 млрд 372,8 млн крб, або в 6 разів більше, ніж в 1958 р. У 1958 р. випущено продукції в області на суму 1 млрд 550,8 млн крб [78, арк. 44].

У вересні-жовтні 1965 р. ліквідовано економічне районування. Відхід від галузевого принципу спричинив зниження рівня керівництва галузями, порушення єдності технічної політики. Зміни відбулися й у територіальному розміщенні промисловості. Показовою з цього погляду була Івано-Франківська область. Найбільшу питому вагу в економіці мала харчова (27%) і легка (23%) промисловість. Важка промисловість області зменшила об'єми виробництва через капітальну реконструкцію. Лісова і деревообробна потребували рекреації лісових масивів.

Для досягнення запланованого в дев'ятій п'ятирічці випуску продукції і здійснення основного розвитку провідних галузей промисловості області раднаргосп визначив суму капіталовкладень у виробництво, яка сягала 17 млрд 206 млн крб, в тому числі на період 1959–1965 рр. 6 млрд 180 млн крб. В області капіталовкладення направлялися: у нафтовидобувну – 2 млрд 540 млн крб, хімічну – 1 млрд 213 млн крб, нафтопереробну – 979 млн крб, газову промисловість – 380 млн крб. У той же час на легку промисловість передбачалося 47,5 млн крб, харчову – 31 млн крб, м'ясо-молочну – 65,3 млн крб [78, арк. 46]. Капіталовкладення в основному направлялися на бурові роботи, придбання бурового обладнання, будівництво нового нафтопереробного заводу і його подальше розширення, реконструкцію Надвірнянського нафтопереробного заводу і будівництво цеху синтетичних жирних кислот, будівництво газобензинових заводів та газопроводів. Генеральний перспективний план передбачав капіталовкладення по догляду за лісом, посадку лісу на інші витрати, у зв'язку з передачею раднаргоспу лісового господарства.

На середину 1960-х років (за семирічку) стали до ладу перший виробничий комплекс Калуського хіміко-металургійного комбінату, Ямницький цементний і перша черга Долинського газобензинового заводу, два блоки по 200 тис. кіловат Бурштинської ДРЕС, крекінг-установка Надвірнянського нафтопереробного заводу, Калуська база

будівельної індустрії, Пасічнянська газокомпресорна станція, Івано-Франківська меблева фабрика та низка цехів і дільниць різних галузей промисловості. Споруджувалися нові приміщення швейної фабрики і металозаводу в Івано-Франківську, Калуської ТЕЦ та інші. Реконструювалися і розширювалися підприємства з обробки деревини, Калуський калійний комбінат, Коломийський завод сільськогосподарських машин та низка інших. До ударних будов Прикарпаття належав Домбровський кар'єр, де вперше в історії СРСР «камені родючості» (калійну сіль) видобували відкритим способом. У вересні 1966 р. основні роботи були завершені на шахті «Ново-Голинь» [79].

У восьмій п'ятирічці в економічній концепції розвитку Івано-Франківської області на перше місце виходить виробництво електроенергії, хімічна промисловість, нафтовидобувна і нафтопереробна. У 1966–1970 рр. пріоритет надавався виробництву електроенергії – 1 млрд 771 млн крб, хімічній промисловості – 1 млрд 535 млн крб, нафтовидобувній – 1 млрд 255 млн крб, нафтопереробній – 992 млн крб [78, арк. 46]. Що стосується колосальних витрат на нафтогазовидобування, то вони себе уже не оправдали. Акценти у республіканському масштабі були зміщені на розробку нафтогазоносних полів у районі Шебелинки та півдня України.

Таким чином, ініційовані керівниками СРСР реформи та спроби віднайти економічно обґрунтовані програми їх реалізації давали частковий результат. Керівництво СРСР займалося пошуком шляхів економічного розвитку. Вони були пов'язані з різноманітними організаційними перебудовами системи влади та розширенням масштабів промислового та сільськогосподарського виробництва. Реформування партійних органів на промислові та сільськогосподарські – найбільш яскравий приклад реалізації такого підходу. Одночасно це викликало роздратування партійно-господарського апарату. Радянська влада ігнорувала необхідність корінних змін самої тоталітарної системи і пріоритетів економічного розвитку. Ідеологічна доктрина домінувала над науковими підходами до об'єктивно визрілих економічних проблем.

2.2. Лібералізація аграрної політики

Десятиліття після Другої світової війни вважається за висловом Т. Джатда «прискореною добою реформ. Коли багато давніх проблемних питань із запізненням починали врегульовувати» [220, с. 99].

Дослідник говорить про те, що абсолютна більшість селянського населення Європи жила в боргах і злиднях. Селянство західного регіону УРСР опинилося в ще вразливішому становищі. У гонитві за колективізацією комуністичний режим знищив усі прошарки, залишивши так званих селян-одноосібників з невеликими наділами землі, худоби й реманенту. Однак Станіславщина була «складним випадком». Не бачена досі післявоєнна потреба в робочій силі в містах відтягнула безробітних із сільських низинних, пригірських та гірських районів області. На селі залишилися більш ефективні селяни-господарники та селяни-колгоспники. Значна частина вчорашніх селян поповнили робітничий клас не пориваючи остаточно з сільським господарством.

Нове керівництво СРСР в лібералізації аграрної політики вбачало певний відхід від жорсткої сталінської тоталітарної системи, спроби її обережного реформування в напрямку пом'якшення, відносної демократизації, гуманізації тощо. Ці зміни в умовах Станіславської області надійшли з запізненням у кілька років. Навпаки, адміністративні заходи «щоденного контролю», персональної відповідальності, постійних нарад тільки «набирали обертів» й давали «позитивні» результати. Ефективністю вирізнялася практика «суцільних» і «зустрічних» перевірок спеціальними комісіями у складі уповноважених райкому, райвиконкому, спеціалістів сільського господартсва, голів кологоспів, членів ревізійних комісій. Після проведеної роботи результати обговорювалися на засіданнях райвиконко- мів, відкритих партзборах з викликом голів колгоспів, завфермами, зооветперсоналу, бригадирів, ланкових. Згодом при кожному райкомі партії для керівництва сільським господарством створювалися штатні групи («інструкторські групи») у кількості 3–5 осіб: інструктора райкому партії, пропагандистів, зав. Відділом сільського господарства. Часто керівник інструкторської групи одночасно був відповідальним і за пропагандистську роботу в районі.

У 1953 р. на штатного інструктора райкому партії припадало 2 колгоспи, йому рекомендувалося проводити не менше 3–4 днів на тиждень безпосередньо у господарстві. Наприкінці тижня він мав писати інформацію про проведену роботу секретарю райкому партії. Інструктори знайомилися з економікою колгоспу, питаннями землі, робочої сили, кращої організації виробничої діяльності. Вони складали плани роботи кожного колгоспу та брали участь у постійних нарадах.

У колгоспі члени бюро райкому партії і члени виконкому районної ради депутатів трудящих разом із інструкторами проводили обговорення поточних виробничих питань [58, арк. 46]. У багатьох питаннях інструктор райкому партії дублював роботу голови, правління та загальних зборів колгоспу, але не відповідав за провал тих чи інших експериментів влади. Великі права отримували звільнені секретарі партійних організацій колгоспів, які мали разом з інструкторами райкомів партії контролювати усі сторони виробничої діяльності. Первинна партійна і комсомольська організація також мали контролюючі функції. У колгоспах склалася традиція, що голова колгоспу визнавав вказівки секретаря райкому, часто тільки першого, в іншому випадку – голови виконкому ради депутатів трудящих. Іноді вказівки голови виконкому для нього були другорядною справою, як і всіх інших функціонерів. Перший секретар райкому партії був для нього закон.

У заходах партійних органів обкому КП України на виконання постанов січневого пленуму ЦК КПРС «Про збільшення виробництва продуктів тваринництва» у п. 7 вказано: «Протягом 1955 року домогтися створення первинних парторганізацій в усіх колгоспах області та зміцнення нечисленних парторганізацій. З цією метою систематично направляти комуністів з райцентру на постійну роботу в колгоспи [5, арк. 125]. До 1 травня 1955 р. з числа Станіславської та Коломийської міських парторганізацій відібрати і направити на партійну і радянську роботу в райони області 100 комуністів. Переглянути розстановку комуністів і комсомольців в колгоспах, радгоспах і МТС та зміцнити кращими з них склад завідуючих тваринницькими фермами. Створити на тваринницьких фермах партійні або комсомольські групи, для чого направити працювати безпосередньо на ферми не менше 250 комуністів та 1000 комсомольців» [61, арк. 159].

Кожний період вимагав відповідних керівників на місцях. Методи керівництва тогочасних секретарів Станіславського обкому партії характеризує у своїх спогадах перший секретар Івано-Франківського міськкому партії Я. Федорчук: «Коли почалася кампанія направлення на роботу в колгоспи кращих комуністів, багато з них почали відмовлятися – в того хвора дружина, той нездоровий сам. Знаходилося чимало причин. Завдання ЦК не виконувалося. Тоді товариш Лисенко запрошував до себе такого відмовника і, не відповідаючи на привітання і не запрошуючи сісти, суворо вимовляв:

– Партійний квиток!

Одержавши його у свої руки, продовжував:

– Ти вільний.

Запрошений тягнув руку за партквитком та незворушний секретар обкому вів далі:

– А навіщо він тобі? Ти вже не комуніст.

Якщо врахувати, що комуніст, якого виключили з партії, втрачав усе – роботу, перспективу і підлягав прилюдному осуду, то можна було спрогнозувати його долю. Тремтячими руками писалася заява про згоду виїхати в село і чесно працювати там, виправдовуючи довір'я партії. І хоча згодом із таких направлених до колгоспів там залишилося буквально кілька осіб, Лисенко не сумнівався у правильності партійних рішень і виконував їх будь-якими засобами» [175, с. 168–169].

Першим секретарям обкомів партії делегувалися центром надзвичайно великі права. На них покладалися і не менші обов'язки. Вони відповідали перед ЦК КПРС за все, що робилося в області – політичну обстановку, розвиток економіки, вирішення соціальних питань. Їм безпосередньо підпорядковувалися обласна міліція, прокуратура, суди і значною мірою управління КДБ, облвиконком. На посаду першого секретаря обкому направлялися перевірені і надійні з точки зору ЦК КПРС працівники. Вони були основними реалізаторами політики Москви на місцях.

12 березня 1956 р. відбулися збори активу Станіславської партійної організації, в роботі якого взяли участь керівні парцівники обласних, радянських і госпдарських організацій, всі секретарі райкомів і міськкомів партії, голови міськрайвиконкомів, секретарі міськкомів і райкомів ЛКСМУ, уповноважені КДБ, керівники промислових підприємств, директори МТС і голови колгоспів, секретарі первинних парторганізацій та передовики промисловості і сільського господарства. Всього 512 осіб. На стенограмі – гриф «таємно».

У своєму виступі секретар Ланчинського райкому КПУ І. Гераси-менко звернув увагу на те, що Міністерство сільського господарства УРСР і облсільгоспуправління не вивчають методи агротехніки вирощування високих урожаїв сільськогосподарських культур на підзолистих ґрунтах, тому в передгірських і гірських районах області з року в рік колгоспи одержують низькі врожаї зернових і технічних культур. Також мало приділяється уваги організації насінньоводства.

Колгоспи райнасіньгоспів області існують формально і нічим не відрізняються від інших колгоспів. Вони не зебезпечуються достатньою кількістю мінеральних добрив і необхідною технікою, а тому ці колгоспи навіть себе не здатні забезпечити повністю доброякісним насінням. Далі І. Герасименко зазначив, що відносно культу особи, проти чого рішуче бореться партія, то необхідно в практичній роботі зробити відповідні висновки. «Ми маємо такі випадки, – зазначив він, – коли деякі обласні керівники приїжджають в райони на короткий термін, не розібравшись у справах, нав'язують свої часто необґрунтовані установки і вимагають беззастережного їх виконання. Користуючись своїм високим службовим становищем, сектераті, члени бюро обкому КПУ і голова облвиконкому ще недостатньо тримають зв'язок з кадрами на місцях, поки що відсутній належний діловий контакт між керівниками області і керівниками районів та колгоспів, що негативно відбивається на практичній роботі» [63, арк. 38].

Не з милосердя до колгоспів, але з бажання зацікавити результатами праці в 1954 р. підвищено заготівельні ціни за поставки сільськогосподарських продуктів. М. Хрущов, неодноразово згадував, що на цій невеликій знижці своїх грабежів «держава втрачала щорічно більш, ніж 50 мільярдів карбованців». Іншим фінансовим полегшенням було зниження сільськогосподарського податку і звільнення присадибних господарств від обов'язкових поставок [274, с. 419].

Станом на 20 лютого 1957 р. звітні збори були проведені в 204 колгоспах і звітно-виборні в 246 колгоспах, тобто в усіх 450 колгоспах області. Дострокові вибори відбулися в 12 колгоспах. Під час виборів було замінено 53 голів колгоспів, в тому числі тридцятитисячників – 16 осіб. Причини заміни голів колгоспів: за незабезпечення керівництва колгоспом, пияцтво, недостойну поведінку – 37 осіб; за порушення статуту сільгоспартілі, зловживання службовим становищем – 6 осіб, через поганий стан здоров'я і відрядження на навчання – 10 осіб [69, арк. 36].

Особи, які рекомендувалися на посаду голів колгоспів, затверджувались на засіданні бюро райкому партії і з ними для кращого ознайомлення і остаточного вирішення справи про рекомендацію їх загальними зборами розмовляли секретарі обкому КПУ. Питання про доцільність перебування на посаді голови колгоспу тридцятитисячника вирішувалося особливо детально з виїздом у колгоспи, де вони працювали, працівників обкому партії. З метою надання допомоги

районам в проведенні звітних і звітно-виборних зборів в колгоспах області за рішеннями бюро обкому КПУ і облвиконкому в усі райони були відряджені відповідальні працівники обласних організацій – зав. відділами обкому і облвиконкому, заст. голови облвиконкому, секретарі обкому КПУ, а в районах в колгоспи були направлені районний радянський і партійних актив, спеціалісти МТС та районних сільгоспуправлінь.

Після проведення звітно-виборних зборів у колгоспах області якісний склад голів колгоспів був таким: члени і кандидати в члени КПРС – 340, або 75%; члени ЛКСМУ – 3, або 0,6%; жінок – 9, або 2%; з середньою і вищою освітою – 214, або 47%; спеціалістів сільського господарства – 116, або 25%; агрономів і зоотехніків – 115, або 25%; з незакінченою середньою освітою – 132, або 29%; з початковою освітою – 104, або 23%. У колгоспах області працювало 151, або 34%, голів колгоспів тридцятитисячників. Явка колгоспників на звітні збори складала більше 75% [69, арк. 36–38].

Колгоспники у своїх виступах критикували незадовільну роботу МТС, невиконання їхніх договірних зобов'язань перед колгоспами, особливо щодо таких робіт, як посадка картоплі й кукурудзи, міжрядна обробка просапних, збирання картоплі і льону, заготівля кормів, механізація трудомістких процесів робіт у тваринництві, недостатня кількість фосфорних і азотних мінеральних добрив і т. д. На зборах майже в усіх колгоспах області колгоспники піднімали питання про поліпшення постачання колгоспного автотранспорту авторезиною, пальним, запасними частинами. Погано забезпечувалися колгоспи будівельними матеріалами. Всі критичні зауваження і недоліки, які були викриті під час проведення звітних і звітно-виборних зборів у колгоспах області, були типовими для західних областей УРСР, але не стосувалися суті грабіжницького функціонування системи.

Пограбування колгоспів державою відбувалося: по-перше, обов'язковими поставками сільськогосподарських продуктів, по-друге, натуральною оплатою за роботи МТС у колгоспах. Колгосп здавав безпосередньо державі через заготівельну мережу обов'язкові поставки хліборобських продуктів, тобто товарний податок у формі продуктів за розмірами, визначеними планом здачі з кожного гектара землі (погектарний облік). Заготівельна (державна) ціна за віддані ними продукти в обов'язковій поставці була у багато разів нижчою від гуртових (ринкових). Заготівельна ціна у 1954 р. 1 центнера пшениці

9,15–10 крб і гуртова – 111 крб; жита 5,15–6,5 крб і 67 крб; ячменю 5,85–7 крб і 77 крб і т. д. [438].

Різниця цін, продиктована державою, покривала оплату заготівельного персоналу і відповідних структур, а весь решта отриманий дохід (капітал) держава спрямовувала у важку промисловість та озброєння (військово-промисловий комплекс). Це означало, що колгосп за свої продукти рослинництва і тваринництва отримував мізер – 10–15%, частину яких відраховував у «неподільний фонд» для майбутніх інвестицій, а решту розподіляв між колгоспниками за трудодні. Селяни-колгоспники, як і кріпаки століттями перед тим, працювали «за десятий сніп». Вживати до колгоспної праці – кріпацька в усіх відношеннях правомірно.

Переломним у сільському господарстві Станіславської області можна вважати 1958 р. – більшість господарств вийшли із економічної стагнації та запровадили комплексну механізацію у рослинництві та тваринництві. Виконуючи постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій» від 18 квітня 1958 р., колгоспи Станіславської області закупили значну кількість сільськогосподарської техніки, підвищивши таким чином рівень механізації всіх галузей колгоспного виробництва. Протягом року колгоспи придбали всіх видів тракторів і сільськогосподарських машин на суму 45 млн 367 тис. крб. Колгоспам продано тракторів 1487 штук, комбайнів: зернових – 290 штук, силосозбиральних 116 штук, сівалок тракторних – 1823 штуки, плугів і культиваторів майже – 3 тис. штук і багато інших видів машин та устаткування [76, арк. 135].

Економічно багаті колгоспи мали змогу купити кращу техніку і відразу розрахуватися з державою, слабші сплачували протягом 1960–1963 рр. Машини ставали колективною власністю колгоспів. На ліквідації МТС держава заробляла: як на передачі зі свого утримання на колгоспні кошти персоналу, вживаних машин, так і на посередництві з продажу запасних частин та модерніших машин. Ця реорганізація мала раціоналізувати працю колгоспів хоча б тому, що не буде двох «господарів» у колгоспному господарстві. Не заплачені колгоспні борги за останні осінні й весняні роботи МТС держава не списувала, а стягувала натурою чи грошима.

Після скасування поставок натурою колгоспи мали примусово продати державі ці самі продукти в таких же, якщо не більших,

розмірах на основі старого погектарного обліку із заміною. Уже не дозволялося здавати більше одного виду продуктів замість інших. «Скасування» обов'язкових поставок не ліквідовувало цих поставок, а лише міняло форму відбору їх державою. Замість посвідок про обов'язкові поставки колгоспи отримували гроші. Ціни за продукти далі диктувала держава, і, незважаючи на деяке підвищення, вони залишалися суттєво нижчими від ринкових. Нова політика цін започаткувала ще одну зміну. Вона спрямовувалася на зрівняння всіх колгоспів до висоти середньосильних господарств. Премії і контрактації, завдяки яким збагачувалися сильні колгоспи за вироблені понад план продукти, постанови скасовували й позбавляли їх основного джерела збагачення.

Використовуючи як привід до аналізу постанови червневого 1958 р. пленуму ЦК КПРС, ідеолог ОУН С. Ленкавський у статті «Зміни в совєтському сільському господарстві», опублікованій в газеті «Шлях перемоги» від 13 і 20 липня 1958 р., вказує: «Застарілими і непотрібними шаблонами партія визнала цього року якраз такі два методи большевицького господарювання, які не практикуються ніде в світі і які тому вважаються типовими для комунізму: землеробство у великих сільських господарствах з допомогою с/г машин, які не є в розпорядженні тих господарств, але постійно винаймаються за оплатою від т. зв. машино-тракторних станцій (МТС), що й існували лише для такого винайму; збирання податків з сільських господарств у невигідній формі відбирання у колгоспів означеної кількості хліборобських продуктів, а не грошей. Ці дві особливості комуністичної вигадки большевики скасували в березні і червні як застарілі вже й задорогі» [274, с. 419].

Із 450 колгоспів Станіславської області станом на початок 1958 р. – 80, або 17%, вважалися економічно відсталими. Партійні, радянські і сільськогосподарські органи області вживали заходи, щоб підтягнути їх до рівня середніх. Посильну практичну допомогу в різних формах у цьому мали надавати передові колгоспи області. За зразок був вибраний колгосп «Більшовик» Шосткинського району Сумської області, хоча поряд були колгоспи-мільйонери «1 травня» Снятинського району під керівництвом двічі Героя соціалістичної праці, депутата Верховної Ради СРСР Ю. Личука чи «Зоря комунізму» с. Джурів Заболотівського району на чолі з Є. Москальчуком. Найбільш дієвим з економічних підходів було об'єднання відстаючого господарства з

передовим, якщо таке було поруч, та починати «із завзяттям» працювати по-новому. Передові колгоспи могли надавати допомогу відстаючим і особливо тим, що потерпіли від стихійного лиха, кормами, племінною худобою, зерном, а інколи навіть коштами, щоб ліквідувати фінансові труднощі [69].

Причиною відставання частини колгоспів була мала кількість землі, придатної для обробітку, і низька культура землеробства. З метою ліквідації цих недоліків відстаючі колгоспи об'єднувалися з іншими економічно міцними господарствами. Відповідно до постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР 1959 р. № 53 «Про перетворення частини колгоспів Української РСР у радгоспи, підсобні сільські господарства лісгоспів і відгодівельні господарства та про організацію на землях окремих колгоспів промислових артілей» від 13 січня, 9 відстаючих колгоспів було перетворено в кормрадгоспи системи «Скотосировина» і 9 в підсобні господарства лісгоспів. Крім того, 5 колгоспів ліквідували свої відставання укрупненням з економічно міцними колгоспами, а 8 піднесли свою економіку шляхом розширення посіву льону, підвищення врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тваринництва. На 1 січня 1959 р. в області залишалось 7 відстаючих колгоспів із загальної кількості – 400 господарств [76, арк. 80–81]. Впровадження у виробництво колгоспів і радгоспів науково обґрунтованої системи ведення господарства, яка базувалася на електрифікації, механізації виробничих процесів, давало певні позитивні результати.

Через рік із 400 колгоспів області залишилося 291. За цей період кількість рільничих бригад в колгоспах скоротилась на 290 і ланок на 891. Створено 108 комплексних бригад і 266 комплексно-механізованих ланок з обробітку цукрових буряків, кукурудзи та інших просапних культур. Внаслідок укрупнення колгоспів, бригад і тваринницьких ферм в сільгоспартілях області вивільнилося 1805 працівників, що дало економію на 475084 трудоднів, або в переводі на гроші – 4003921 крб. Тільки в колгоспах Снятинського району кількість виробничих бригад скоротилася з 51 до 27, комплексних бригад було 7, стало 20, завідувачів тваринницькими фермами скоротилося з 20 до 8, ланок з 332 до 212. Після укрупнення колгоспів, бригад і ферм вивільнилося 88 осіб, які протягом року одержували оплати майже на 1 млн крб [76, арк. 93–94].

На 1 березня 1959 р. головами колгоспів і промколгоспів області працювало 294 особи (4 жінки), з них: з вищою освітою – 33, або 11%, в тому числі з вищою с/г освітою – 13 осіб, або 4%; з незакінченою вищою освітою – 29, або 10%; з середньою освітою – 112, або 38%, в тому числі з середньою с/г 77 осіб, або 26%; з незакінченою середньою освітою 82 особи, або 28%; з початковою освітою 38 осіб, або 13%. Голів колгоспів і промколгоспів членів і кандидатів в члени КПРС – 274 особи, або 93%. На посадах голів колгоспів працювало 104, або 35% тридцятитисячників [76, арк. 96–97]. Про наслідки господарської діяльності колгоспів свідчили головні показники, які поступово покращувалися: вироблення м'яса на 100 га с/г угідь сягав майже 30 цнт, а вироблення молока на 100 га с/г угідь – 170 цнт. Внаслідок вжитих організаційно-господарських заходів колгоспи зміцнили свою економіку. Однак без видачі зерна за трудодень залишилися 37 гірських колгоспів. Видачу грошей на трудодень колгоспами області можна розподілити таким чином: від 0,40 до 1 крб – 7; від 1 крб до 2,5 крб – 92; від 2,5 крб до 4 крб – 141; від 4 крб до 6 крб – 103; від 6 крб до 10 крб – 50 [76, арк. 97]. Одним із кращих залишався колгосп «1 травня» в с. Стецева Снятинського району, який незмінно очолював новатор сільськогосподарського виробництва Ю. Личук. У господарстві вироблення м'яса на 100 га с/г угідь – 55 цнт і вироблення молока на 100 га с/г – 350 цнт. Вартість трудодня – 18 крб [76, арк. 98].

З 1959 р. у Станіславській області в 33 колгоспах запроваджувалася гарантована грошова оплата праці, без нарахування трудоднів, і в 26 колгоспах гарантована оплата трудодня. Колгоспникам забезпечувалася видача щомісячних авансів. Для цього в колгоспах створювалися перехідні грошові фонди в сумі 33 млн 566 тис. крб, що складало 16% від загальної суми витрат, запланованих для оплати праці колгоспників на 1959 р. Колгоспникам дозволялося проводити видачу додаткової оплати тільки за отримання надпланової продукції. За виконання деяких видів робіт, що мали важливе значення для підвищення врожайності і продуктивності тваринництва, дозволено видавати премії [76, арк. 106].

З ростом врожайності сільськогосподарських культур, з розвитком поголів'я та підвищенням продуктивності громадського тваринництва зросли грошові прибутки колгоспів на 1 га землі і оплата праці колгоспників. У середньому ріст прибутків в розрахунку на 1 га ріллі в

крб був таким: 1953 р. – 243 крб; 1955 р. – 608 крб; 1958 р. – 2513 крб; 1959 р. – 2675 крб; 1960 р. – 4815 крб [76, арк. 132].

У системі заходів з подальшого піднесення сільського господарства, підвищення культури землеробства провідна роль належала сівозмінам з правильною системою удобрень і обробітку ґрунту. На основі проведених польових обслідувань сільськогосподарських угідь ґрунтознавчими партіями науково-дослідного Інституту землеробства і тваринництва західних районів УРСР та Львівського сільськогосподарського інституту в колгоспах Станіславської області були розроблені перспективні плани розвитку господарств, в основу яких покладено науково обґрунтовану систему ведення господарства, виходячи з конкретних ґрунтово-кліматичних умов. Матеріали наукових агрообслідувань земель використовувалися колгоспами для ведення правильних сівозмін, для розробки відповідної системи удобрення, для паспортизації землевпорядкування, для розробки нових способів обробітку ґрунту та поліпшення кормових угідь [68].

Для кожного з колгоспів області розроблялися науково обґрунтовані системи ведення господарства, для чого у райони відряджалися спеціалісти сільського господарства з обласної сільськогосподарської дослідної станції, облуправління сільського господарства та з районних інспекцій по сільському господарству. При обласному управлінню сільського господарства проводилися систематичні наради-семінари, видавалася спеціальна література. Однією з перших видана брошура «Науково обгрунтована система ведення господарства колгоспу «1 травня» Коломийського району». З укрупненням колгоспів та концентрацією виробництва, підвищенням технічного оснащення колгоспів сільгоспартілі й окремі бригади почали спеціалізуватися на виробництві певних видів продукції рослинництва і тваринництва. Низка колгоспів, виходячи з конкретних природно-кліматичних умов, переглянули форми організації праці і залежно від їх особливостей визначили найбільш ефективні [67].

Значно покращилася якість насінництва сільськогосподарських культур. Колгоспи Станіславської області вивозили на поля відповідну кількість гною, торфу, компостів, мінеральних добрив. Для вапнування кислих ґрунтів виділялося 65 тис. тонн вапнякових добрив. Річний фонд мінеральних добрив для області сягав 125 тис. тонн. Поліпшено стан луків і пасовищ, розкорчовано і розчищено від чагарників 2446 га

і т. д. Перспективний план меліорації ґрунтів в колгоспах Станіславської області передбачав провести осушення надмірно зволожених та заболочених земель на площі 52286 га, зокрема: 1959 р. – 1870 га; 1960 р. – 3484 га; 1961 р. – 6978 га; 1962 р. – 9708 га; 1963 р. – 11374 га; 1964 р. – 9765 га; 1965 р. – 9106 га. Провести реконструкцію, відбудову та ремонт осушних систем з відкритими каналами на площі 40775 га. Провести будівництво гончарних дренажних систем на площі 30050 га. Для цього виготовити гончарних трубок в кількості 60 млн штук [76, арк. 149].

Окреме місце в аграрній історії посіла надпрограма М. Хрущова – «кукурудзяна лихоманка» викликана нестачею власного зерна. В УРСР посіви кукурудзи поширилися ще в 1949 р. й показали непогані результати. На той час М. Хрущов обіймав посаду першого секретаря республіки. Ставши лідером СРСР, він вирішив поширити «український досвід» на території Союзу. Нова культура мала ввійти до харчового зернового резерву та стати основою кормової бази сільського господарства.

Станіславський обком КПУ вимагав збільшення площ під вирощування кукурудзи в колгоспах області. Вся площа посівів кукурудзи у 1959 р. сягала 53200 га, з яких використана площа розподілялася таким чином: на зелений корм худобі – 10,4 тис. га; зібрано в молочно-восковій стиглості – 30,9 тис. га, які використано для силосування і консервування качанів; на сухе зерно – 8,3 тис. га; післяукісні посіви – 3,5 тис. га. Це дало змогу закласти на кожну корову по 25,6 тонн силосу і консервованих качанів, на одну свиноматку – 3,9 тонни [76, арк. 172]. У зв'язку з широким застосуванням комплексної механізації та впровадженням передового досвіду на вирощуванні кукурудзи, зі збільшенням урожайності, особливо зеленої маси, затрати праці і собівартість одиниці продукції зменшилися майже у два рази. Підрахунки показували, що для отримання такої кількості кормових одиниць треба було б посіяти на площі 230 тис. га вівса при врожайності 12 центнерів і 24 центнери соломи з гектара. У публікаціях щодо «чудо-культури» – кукурудзи часів М. Хрущова мали місце «перегини» [11, арк. 40], але й була економічна доцільність та вигода у довгостроковій перспективі. При цьому площі, засіяні кукурудзою, займали третину від площ, відведених під зернові культури. В умовах Прикарпаття високих результатів урожайності давало насіння кукурудзи «кінський зуб».

Дослідниця С. Давидович простежила, що «виробництво валової продукції, у відповідності з перспективними планами колгоспів на 1959–1965 рр., мало зрости за семирічку у два з лишнім рази. Фактично за п'ять років воно зросло на 10,6%. Згідно з семирічним планом у 1964 р. колгоспи Івано-Франківської області мали виробити: м'яса – 46,7 тис. т, а фактично 19,7 тис. т; відповідно – молока 247 тис. т і 96,5 тис. т; шерсті 326 т і 139 т; яєць 16,6 млн шт. і 4,8 млн. шт.» [450, с. 66].

Економічна політика радянської влади в західноукраїнському селі після проведення насильницької колективізації полягала в індустріалізації аграрного сектора. Застосування машин у всіх галузях сільського господарства стали визначальним елементом індустріального процесу. Індустріальну основу на селі створювали на основі запровадження машин з найширшим використанням електроенергії, тобто на новій технічній базі. Важливу роль щодо уточнення економічних пріоритетів і нарощування індустріального потенціалу відіграли рішення березневого (1965 р.) пленуму ЦК КПРС. У сільському господарстві прискорювались темпи механізації, хімізації і меліорації земель, розвивалася спеціалізація і концентрація виробництва на базі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції [121, арк. 120].

Нове партійне керівництво в СРСР ініціювало перш за все зміни в аграрному секторі економіки й відповідно чергові соціально-побутові зміни в житті селянства. Спробу змінити ситуацію на краще було започатковано у 1965 р. на пленумі ЦК КПРС, що проходив 24–26 березня в Москві. Нове керівництво КПРС на чолі з Л. Брежнєвим підтверджувало загальну закономірність радянської історії – критика нестерпного становища, яке склалося в сільському господарстві держави, та обіцянки швидкого вирішення проблем [184, с. 237]. Традиційно головним питанням в організаційно-партійній роботі вважалося підвищення відповідальності парторганізацій, кожного комуніста за вирішення господарських задач, правильний підбір, розстановка та виховання кадрів. Подолати кризу передбачалося інтенсифікацією землеробства, значним збільшенням капітальних вкладень, зміцненням технічної бази колгоспів і радгоспів, підвищенням закупівельних цін на сільгосппродукцію, впровадженням нової системи планування, гарантованої оплати праці колгоспників.

Таким чином, аналіз розвитку сільського господарства Станіславської (Івано-Франківської) області двох повоєнних десятиріч дозволяє

стверджувати, що в цьому секторі економіки відбувалися зміни, які відображали загальні тенденції еволюції державної аграрної політики. Збільшення капітальних вкладень, впровадження досягнень науки, нових інтенсивних технологій, підвищення ефективності використання меліорованих земель, механізація та автоматизація виробничих процесів дещо покращили ситуацію в сільському господарстві. Практично зросла продуктивність рослинництва й тваринництва. Однак ефективність сільськогосподарського виробництва області залишалася низькою. Реалізація аграрної політики насильницькими методами на усіх етапах тримала сільське господарство в системній кризі. Нарощування сільськогосподарського виробництва поглинало величезні ресурси, проте не давало належної віддачі. Ідеологія правлячої комуністичної партії давала викривлене уявлення про реальний стан справ не лише у сільськогосподарському виробництві, але й у державі загалом.

2.3. Урбанізаційні зміни

Поєднання демографічного зростання і швидкої урбанізації, характерне для періоду після Другої світової війни, стало для проєктувальників міст безпрецедентним викликом. Багато міських осередків до кінця війни були знищені, а міське населення шукало прихистку на селі. Упродовж двадцяти повоєнних років розпочався великий міграційний наплив із сіл у міста. Аналогічним чином за два повоєнні десятиріччя населення обласного центру Станіслав виросло майже удвічі (див. *Додаток Е, Є*). Радянський період характеризувався прискореною урбанізацією та своїми «неповторними» рисами у архітектурі та містобудуванні. Споруджувалися нові великі промислові підприємства, а разом з ними і житлові масиви – мікрорайони. В основному новобудови були винесені на околиці і за межі старої частини міста Станіслава, Коломиї, Калуша, Долини, Надвірни, Богородчан, Городенки, Галича та поглинули приміські села. Мікрорайони забезпечувалися, за залишковим принципом, самими вкрай необхідними видами торгового і культурно-побутового обслуговування за радянськими типовими зразками. Протягом 1946–1956 рр. у Станіславській області державними організаціями побудовано житлових будинків загальною площею 199,7 тис. м^2, індивідуальними забудовниками – 93,7 тис. м^2, колгоспниками і сільською інтелігенцією – 30,8 тис. м^2. У 1956 р. капіталовкладення в житлове

будівництво області склали 17,9 млн крб [67, арк. 3]. Котеджна забудова була строго обмежена типовими проєктами, її розвиток був під особливим пильним контролем в містобудівних планах. Суттєвим обмежувальним чинником були невисокі доходи громадян, які не могли собі дозволити будівництво приватних садиб у межах приміської чи міської зони. Це був один із привілеїв керівної партійно-господарської та правоохоронної керівної верхівки області та районів.

Міста, селища, села розросталися в результаті будівельного рішення радянської доби: кілометри однакових сірих, як правило дешевих бетонних конструкцій, погано збудованих, без жодних прикмет архітектурних ознак чи естетичної принадливості. У тих містах, де стара центральна частина залишилася (як у Станіславі, Коломиї, Калуші), нові будинки виростали вперемішку та на околицях, утворюючи низку приміських спальних районів, додаючи навантаження на міську інфраструктуру. Що ж до менших міст і селищ, змушених приймати десятки тисяч колишніх селян, які перетворилися на шахтарів, калійників, нафтовиків, енергетиків, то вони масово заселялися в гуртожитки та робітничі селища. Архітектура нових державних споруд сталінського періоду – партійних приміщень, будинків культури, технікумів – ретельно наслідувала радянські приклади. У дусі соцреалізму – надто великі (помпезні) й тільки зрідка гарні (депресивно подібні).

У 1953 р. Радою Міністрів Української РСР прийнята постанова № 1725 «Про дальший розвиток житлово-комунального і соціально-культурного будівництва та промисловості Станіславської області», відповідно до якої міністерства республіки зобов'язувались виконати низку заходів для області. Після прийняття постанови окремі міністерства розпочали будівництво водопроводу, газифікацію міста, побудували лазню, житловий будинок, середню школу та інше [65, арк. 166]. Станіславський паровозоремонтний завод одним із перших у 1955 р. приступив до будівництва 24-квартирного житлового будинку вартістю 2 млн 756 тис. крб. Того ж року було виконано робіт на суму 224 тис. крб, наступного – на 350 тис. крб [66, арк. 89].

У 1955 р. розпочалось будівництво типових будівель без прикрас, застосування архітектурних ансамблів з метою прискорення й здешевлення процесу забезпечення житлом. Типові проєкти робилися згідно ЦК КПУ «Про ліквідацію надмірностей у проектуванні та будівництві». Якщо хтось хотів збудувати щось особливе, оригінальне,

то мав звернутися особисто до Держбуду УРСР, а в Києві – Київського міськвиконкому. Варто зазначити, що в попередній період на всесоюзних конкурсах розглядалися лише проєкти унікальних будівель, котрі несли художньо-ідейне забарвлення. Проте з приходом до влади М. Хрущова концепцію було змінено, переформатовано, і вказано на помилки подібної «естетики» [67, арк. 13]. Конкурс міг виграти лише той, хто пропонував мінімалістичне, зручне й дешеве житло. Архітектори, які виступали проти однотипного будівництва не мали подальшого кар'єрного росту. Як наслідок, у результаті активного житлобудівництва з'явилося багато «хрущоб», надалі «хрущовок», які можна охарактеризувати як убогі, не комфортні, не зручні житлові масиви, без жодного натяку на естетику. Архітектура міст ставала змішаного типу, подекуди це виглядало абсурдно й негативно впливало на архітектурний ансамбль окремих міст.

У 1950-х роках архітектори ще використовували у проєктах громадських будівель різноманітні елементи прикрас. На початку 1960-х років ЦК КПРС засудив оздоблення будівель («украшенчество»). Якщо раніше допускалося будівництво споруд з колонами, арками, що у свою чергу вело до подорожчання робіт, то в часи керівництва М. Хрущова від цього відмовилися. Елементи різноманітних стилів отримали негативне означення – «викрутаси». Радянські архітектори змушені були переглянути свої попередні підходи і відмовитися від «надмірностей». У руслі нових вимог до виконання будівельних робіт відмовилися й від витрат на благоустрій. Домінуючими стали типові малометражні проєкти, які пройшли випробовування в інших республіках Радянського Союзу і рекомендувалися для Станіславської області.

У 1957 р. у місті Станіславі було здано 6 багатоповерхових будинків на 54 квартири, гуртожиток на 100 осіб та 10 будинків на 17 квартир. Завершувалося спорудження 27 будинків на 54 квартири. Крім цього, в місті індивідуальними забудовниками споруджувалося 360 будинків. У місті було капітально відремонтовано 33 будинки, в 558 квартирах проведено поточний ремонт. За 8 місяців поточного року в місті Станіславі газифіковано 2746 квартир. Всього переведено на газове опалення 7 тис. квартир і 72 підприємства [68, арк. 33].

З 1958 р. майже всі промислові підприємства і господарські організації розгорнули спорудження будинків методом народної будови – 190 будинків загальною житловою площею 15000 м^2 [69, арк. 26]. На підприємствах виявлялися спеціалісти-будівельники, з числа яких

утворювалися постійні будівельні бригади з відрядною оплатою праці. За своїм складом ці бригади були невеликі – 3–5 осіб. Завдання їх полягало в організації будівельних робіт та в навчанні робітників будівельним спеціальностям. До кінця будівельних робіт багато робітників набували кваліфікації і успішно працювали мулярами, штукатурами, пічниками, теслярами і т. д.

На 1959–1965 рр. капітальні вкладення в житлове і комунальне будівництво в СРСР збільшилось на 80%. Офіційна пропаганда стверджувала, що «до кінця семирічки отримають нові квартири щонайменше 45 млн громадян. 15 млн квартир за семирічку – це 5870 квартир в день» [74, арк. 50]. За розмахом, темпами комунального й житлового будівництва СРСР у середині XX ст. займав перше місце у світі. За роки радянської влади житловий фонд зріс більш як у п'ять разів. Тільки за семирічку (1959–1965 рр.) в містах і робітничих селищах держави споруджено житлові будинки загальною площею понад 560 млн м^2 – майже у два рази більше, ніж за попередні сім років. Крім того, за семирічку було споруджено більше 3 млн житлових будинків у сільській місцевості. Це дало змогу 84 млн громадян поліпшити свої житлові умови [163]. Такі «величезні масштаби і темпи будівництва могли бути здійснені завдяки підвищенню індустріального рівня будівельного виробництва та впровадженню заводського домобудування. Однак в погоні за кількісними показниками значно втрачалися якісні, домінував спрощений підхід до технічної та проєктної документації. Державна політика вважала стратегічним напрямом загальні обсяги» [115, арк. 57].

Будівельні і монтажні організації Української РСР «застосовували індустріальні методи будівництва, нові машини і механізми, передову технологію виробництва, яка за низкою технічних характеристик відставала від світових зразків. Підрядним способом виконувалося 95% загального обсягу будівельно-монтажних робіт». Частка ручної, немеханізованої праці на будівництві була найвищою – сягала 50–60%» [52, арк. 153]. У республіці було досягнуто деякого зниження вартості будівництва і підвищення його якості.

Протягом 1964–1965 рр. Івано-Франківська область «виконувала державний план капітальних вкладень, а будівельні організації – план будівельно-монтажних робіт. Поряд з тим немало будівельних організацій працювали неритмічно, порушували строки будівництва, погано використовували резерви і можливості для виконання

держпланів. З 41 управління 17 не справлялися зі своїми завданнями» [81, арк. 127].

Радянське житлове будівництво базувалося на жорстких технічних розрахунках. Так, мікрорайон розраховувався на чотири-шість тисяч осіб, хоча бували і більші. На одному гектарі повинно було бути 2,800–3,200 м^2 житлової площі, 170–250 дерев, 1,500–2000 кущів. Науковці розробили нормативи для створення мережі побутового обслуговування. На віддалі не більше 400–500 метрів від кожного будинку мікрорайону мали бути заклади щоденного користування: школи, дитячі садки, ясла, продовольчі магазини, пральні, домові кухні, бібліотеки, установи зв'язку і т. д. Разом з житловими будинками (п'ятиповерховими і дев'ятиповерховими) одночасно проєктувалися на одній території різні будинки громадського призначення, що мали урізноманітнювати архітектурний ансамбль [154].

Особливістю Івано-Франківської області середини минулого століття була наявність відносно невеликої кількості малих міст – окрім обласного центру, всі інші до 100 тис. осіб. Щодо забудови малих міст, то всі питання розв'язувалися у межах області. Вирішальним фактором був розвиток промисловості, наявність під'їзних шляхів, електро- і водопостачання, каналізації. Малі міста близько розташовані одне від одного, і розвиток їх був взаємопов'язаний. Так, у Калуші й Долині, двох перспективних малих містах, значна частина робітників доїжджала з навколишніх сіл на віддаль 10–30 кілометрів. Непродуманий підхід у стадії проєктуванння (економія коштів) призвів до того, що не зовсім вдало було вирішено елементи забудови в Калуші. Нові мікрорайони звели на базі старої частини міста прив'язуючись до старих шляхів сполучення і комунікацій, нехтуючи розою вітрів. Тому впродовж року на місто дують вітри зі сторони підприємств хімічного виробництва та басейнів зберігання розсолів [165].

Із повоєнною п'ятиповерховою забудовою міст і містечок («хрущовками»), приходить шести-дев'ятиповерхове та приватне будівництво. Сформувався і набув широкого розповсюдження новий вид послуг – будівництво і ремонт житла на замовлення населення. Розширення обсягів будівництва пришвидшило перехід від комунального житла («комуналок») і гуртожитків до невеликих квартир сімейного типу. На шляху до нового житлового будівництва поставало немало перешкод. Не було віднайдено способу об'єднання зусиль забудовників, що дозволило б комплексно споруджувати інженерні

комунікації та покращувати благоустрій довколишніх територій. Місцеві виконкоми не мали права кооперувати засоби підприємств на будівництво об'єктів культурно-побутового призначення.

Київський Державний інститут проектування міст (Діпроміcто) у 1955 р. завершив складання генерального плану Станіслава, визначив перспективи дальшого його розвитку. У 1959 р. закінчено планування «промислового району» обласного центру. Згідно з радянськими архітектурними підходами було закладено чітке зонування міста. Будівництво і реконструкція мали вестися мікрорайонами з створенням у них розгалуженої мережі культурно-побутових закладів. У зв'язку з різноплановими змінами в економічному розвитку міста і області, а також у містобудівній практиці, генеральний план потребував певного коректування [67, арк. 49].

На середину 1960-х років переважали 4–5 поверхові будинки. У восьмій п'ятирічці розпочато зведення комплексу на вулиці Набережній в кінці вулиці Галицької – ансамблю різновисотних споруд. На вулиці Галицькій до будівництва 70-квартирних будинків приступили вже у восьмій п'ятирічці. Одночасно споруджувався комбінат дошкільних дитячих закладів на 280 місць. Поступово реконструювали і головні вулиці обласного центру. Обличчям Івано-Франківська став Будинок художника – (проєкт архітекторів Л. Лукомської та І. Гриньова), кінотеатр «Космос» та інші. Збереження архітектурної спадщини міста, що опинилася під загрозою, залежало від небайдужих особистостей. Якщо їм не вдавалося врятувати певну будівлю, то вони принаймні могли зберегти те, що від них залежало. Вмонтувати фасадну частину чи галерею у нову забудову.

Розмаху набирали коопероване і кооперативне будівництво. В 1966 р. розпочалося будівництво 129-квартирного будинку по вулиці Галицькій за рахунок відрахувань ряду організацій. З цією метою було створено кооперативи для будівництва трьох 70-квартирних будинків за кошти індивідуальних забудовників. Економічні розрахунки показали доцільність застосування при благоустрої вулиць великорозмірних цементно-бетонних плит. Певна увага приділялася вертикальному озелененню будинків. Окремі зразки в місті збереглися, наприклад, будинок облвиконкому (сучасна вулиці Грюнвальдська, 11).

Спеціальна постанова Верховної Ради Української РСР «Про стан і заходи по дальшому поліпшенню благоустрою міст, селищ і сіл

Української РСР» від 29 червня 1966 р. окреслювала стратегічні напрямки роботи, вказувала й на деякі недоліки. У постанові відзначалося, що є певні успіхи (серед кращих – Івано-Франківська область), досягнуті в здійсненні заходів щодо сучасної забудови міст, селищ і сіл та поліпшенні їх благоустрою. У цій важливій справі мали місце й істотні недоліки. Так, із скарг, що поступали протягом року в обласні організації, майже 20% стосувалися житлових питань [59, арк. 125–126].

У два повоєнні десятиріччя у промислових центрах – Івано-Франківську, Калуші, Долині, Надвірній, Коломиї, Бурштині – виросли нові квартали і мікрорайони нового стилю архітектури. Однак населені пункти не завжди забудовувалися, як того вимагали радянські інструкції, що регламентували забудови, благоустрій, озеленення і зовнішнє оформлення. Численний штат чиновників – секретарі райкомів партії, голови райвиконкомів, голови міських і селищних Рад, архітектори міст і районів, завідувачі комунгоспами, директори комбінатів комунальних підприємств, керуючі домоуправліннями, працівники проектних організацій і санітарно-епідеміологічних станцій, керівники різноманітних організацій та підприємств впливали та скеровували будівельну політику.

У другій половині XX ст. по суті заново збудовано Івано-Франківськ, Коломию, у кілька разів збільшилися по території і населенню Калуш, Долина, Надвірна, Бурштин та ціла низка селищ і сіл області. Справа, однак, не тільки в кількості. Докорінно змінилося «зовнішнє обличчя» [65, арк. 144]. Введено в експлуатацію теплоцентраль. Головні вулиці проєктувалися шириною 35–50 метрів з проїжджою частиною 14–21 метр. Така ширина вулиць надавала можливість віддалити житлову забудову від шуму, захистити її зеленими смугами. Будівництво більшості нових мікрорайонів супроводжувалося зненням значної частини одноповерхового індивідуального і комунального житлового фонду, приєднанням території довколишніх приміських сіл.

Радянський період характеризувався найбільш високими темпами житлового будівництва і відповідно розбудовою комунального господарства. Поряд з певними досягненнями у містобудуванні мали місце вагомі проблеми. На деяких з них необхідно зупинитися. Основна тенденція тогочасного будівництва в містах – створення комплексних мікрорайонів. У цій тенденції поєднувалися питання

економічного характеру і прагнення створити найбільше зручностей для населення. Організація таких мікрорайонів виходила із загального плану міста. Житлові масиви в різних містах УРСР і навіть СРСР не відрізнялися один від одного – типові монотонні будинки. Можна мати ідеальні проєкти, бездоганні залізобетонні вироби і матеріали, але, якщо виконавець не розуміє (чи не хоче розуміти), що робити треба добросовісно, або не володіє потрібною майстерністю і знаннями, якість завжди буде низькою. Аналіз браку і дефектів показував, що вагома частка випадків низької якості робіт була пов'язана з безвідповідальністю виконавців.

Таким чином, планова модернізація та інвестиції в соціально-економічні процеси з метою розбудови військо-промислового комплексу на якому тримався СРСР, сприяло урбанізації. Це, у свою чергу, спонукало до містобудування, яке відчутно пожвавилося. Зруйновані Другою світовою війною міські масиви Станіславської (Івано-Франківської) області, як й інших західноукраїнських областей, зазнали суттєвих змін. Після економічної депресії, пов'язаної з війною та міграцією міських мешканців на сільські території, два післявоєнні десятиріччя запропонували нові підходи. За одне покоління міста, населені пункти змінили свій традиційний уклад – ставали не тільки адміністративними, а й індустріальними центрами, а їх території промисловими гуртожитками, без акцентів та нівелюванні згадок про старовинне (буржуазне минуле). У свою чергу, перше – сталінське десятиріччя, відрізнялося від другого – хрущовського, пов'язаного з радянськими новаціями у містобудуванні й архітектурі. Примусова індустріалізація, сільська колективізація й нехтування приватними потребами громадян пояснюють, чому за комуністичних часів недбало будували міста, селища, села. Масова міграція із сіл у міста створювали тиск на ресурси міст з чим окупаційний радянський режим не міг справитися. Перші ознаки кризи політичної системи відчули на собі панельні бетонні гуртожитки, переповнені комуналки, приміські масиви. У радянський період містобудування відбувалося у спрощеній формі нового урбанізму, що контрастувало зі старою забудовою міст західної України. Більшість території нової міської забудови отримували типову одноманітну просторову структуру, яка відрізнялася хіба що кількісними показниками в залежності від підпорядкування та розмірів міста. Масштабне будівництво дешевого і конструктивно-простого житла не могло розв'язати проблему його нестачі.

Розділ 3

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ

3.1. Розбудова авторитарної освіти

Розбудова авторитарної освіти в СРСР відбувалася через підміну суті поняття «національно-культурне будівництво». Проголошувана радянським урядом політика становлення структурної мережі національної освіти й культури не відповідала дійсності. Радянський окупаційний режим здійснював суворий і здебільшого репресивний контроль, як над приватними справами, так й думками громадян. У межах ширшого циклу соціальних реформ, уряд запровадив низку масштабних освітніх змін з метою забезпечити економіку кадровим потенціалом. У той же час, незаперечним фактом радянської системи освіти стало кількісне зростання мережі шкіл, значна робота проводилася з організації навчального процесу та ліквідації неписьменності.

У грудні 1944 р. у Станіславській області працювало 704 школи (початкових – 395, неповних середніх – 268, середніх – 41), де навчалося 131586 дітей. У школах працювало 3369 учителів. З вищою педагогічною освітою – 503, незакінченою вищою – 197, з середньою – 1961, неповною середньою – 376 осіб. За національністю: українці – 2582, росіяни – 56, поляки – 361, інші національності – 8. За партійністю: члени ВКП(б) – 34, кандидати в члени ВКП(б) – 19, комсомольці – 277, безпартійних – 2677 осіб. У 1940–1941 навчальному році в Станіславській області працювало 979 середніх, неповних середніх і початкових шкіл, в яких навчалося 228 тис. дітей. У школах працювало більше 6 тис. вчителів. Під час німецької окупації в області працювали тільки так звані загальнонародні школи, які давали освіту в обсязі 3–4 класів початкової школи. У ході військових дій Другої світової війни приміщення 58 шкіл були повністю знищені, 108 напівзруйновані [12, арк. 5–6; 31, арк. 19].

У педагогічних кадрах для області була гостра потреба. Не вистачало 2229 учителів. Із них 1186 учителів 1–4 класів. Особливо запотребуваними були вчителі російської мови та літератури, історії, географії, математики. Найгірше учительськими кадрами були забезпечені Яремчанський, Кутський, Солотвинський, Долинський, Жаб'ївський і Ланчинський (гірські) райони області. Вакантними залишалися посади 7 завідувачів районними відділами народної освіти [31, арк. 22].

Саме шкільні предмети російська мова та література, історія виступали «найважливішими» у політиці зміни само ідентифікації українських дітей.

Протягом вересня-грудня 1944 навчального року зареєстровано і призначено на роботу 1938 місцевих вчителів. Із східних областей України прибуло 1431 учитель [13, арк. 115]. З метою рівномірного розміщення педагогів у січні-березні 1945 р. прибулих випускників учительського інституту в кількості 40 осіб і педагогічного училища – 175 осіб направлено на педагогічну роботу в райони найменш забезпечені кадрами. Курсами перепідготовки керівних кадрів працівників міських, районних відділів народної освіти, директорів, завідувачів і учителів охоплено: завміськими-районними відділами народної освіти – 38 осіб, інспекторів – 38 осіб, заврайпедкабінетами – 38 осіб, директорів середніх шкіл – 20 осіб, директорів неповних середніх шкіл – 300 осіб, зав. початкових шкіл – 250 осіб, учителів 1–4 класів – 300 осіб, учителів 5–10 класів – 300 осіб, всього 1284 особи. Заочним навчанням охоплено в педагогічних училищах – 459 учителів, учительських інститутах – 272 учителі, педагогічних інститутах – 44 особи, всього 775 учителів [39, арк. 30–31].

У Станіславській області нараховувалося неграмотних – 28420 осіб, малограмотних – 21927 осіб, із них у першому півріччі було охоплено навчанням неграмотних – 9323 особи, малограмотних – 6374 особи. У другому півріччі відповідно: неграмотних – 10403 особи і малограмотних – 6591 особа. Із першочергових заходів у системі народної освіти не виконано: не організовано обласного будинку вчителя; не організовано обласної господарської організації, що виготовляла шкільні меблі; при обласному відділі народної освіти не створено сектор лікбезу (ліквідації неписьменності) – замість цього призначили інспектора з лікбезу, а в містах і районах ця робота покладалася на завідувачів [39, арк. 31].

Після другої радянізації Станіславської області обком КП(б)У разом з обласними, районними партійними та радянськими організаціями провели значну роботу з підготовки та перепідготовки масових кадрів з місцевого населення. Тільки з 1 травня по 20 липня 1944 р. підготовлено і перепідготовлено на короткотермінових курсах, 5–10 денних семінарах 989 осіб. З них: агрономів – 45, ветсанітарів – 30, машиністів локомобілів – 35, машиністів складних молотарок – 35, вагарів – 23, агентів-заготівельників – 36, статистів – 10, лаборантів –

10, бухгалтерів та рахівників – 10, медсестер – 50, інспекторів – 51, фінагентів – 182 і т. д. [33, арк. 2; 14, арк. 114].

На підготовку масових кадрів сільського господарства звертала-ся велика увага. Так, у постанові об'єднаного засідання бюро Станіславського обкому КП(б)У та виконкому обласної ради депутатів трудящих «Про підготовку масових кадрів сільського господарства на 1944–1945 рік» від 10 листопада 1944 р. вказано: агроуповноважені – 730 осіб на місцях при райземвідділі; трактористи – 655, локомобілісти – 81, двигуністи – 84, машиністи складних молотарок – 93 особи на місцях при МТС; бригадири тракторних бригад – 60, комбайнери – 10, водії – 30, механіки контролери – 39, нормувальники – 27 осіб у Городенківській школі механізації; ветсанітари – 90, інструктори з штучного запліднення тварин – 26 осіб при Станіславській облветбаклабораторії. Термін навчання тривав від 192 годин до шести місяців. Городенківська школа механізації та Снятинський сільськогосподарський технікум розгортали свою роботу. Згідно з офіційною довідкою освітні заклади мали «все для початку навчання – підручники, вчителів та гроші для обладнання приміщень» [33, арк. 4]. Планом підготовки кадрів сільськогосподарських організацій на різноманітних курсах передбачалося охопити 1725 осіб [33, арк. 6]. На селі появилися нові спеціальності – трактористи, комбайнери, механіки, водії (шофери). У рослинництві та тваринництві престижними стали спеціальності полеводів, садоводів, зоотехніків, ветфельдшерів, бухгалтерів і т. д.

Підготовки і перепідготовка кадрів масових кваліфікацій для роботи в заново відбудованих підприємствах та різних радянських установах області проводилася недостатньо. Практично ні одна установа не була укомплектована належним чином. Керівники таких установ, як Облдержбанк, Облміспромгосп, Обллегпром, Облторгвідділ взагалі не займалися підготовкою та перепідготовкою масових кадрів для своєї системи. Держбанку лише для обласної контори та міськконтори не вистачало 60 бухгалтерів і 53 інспекторів, а для 15 відділів Держбанку в області зовсім не було кадрів. Керівники цих установ чекали лише на відряджені кадри зі східних областей [33, арк. 2].

У 1944 р. протягом пів року на різноманітних курсах підготовки: кадрів радянських, фінансових, торгових організацій задіяні 2195 при плані 1340 осіб; кадрів господарських і промислових організацій

відповідно – 2592 і 3689 осіб; індивідуальна підготовка – 2684 і 4157 осіб [33, арк. 6].

Центральний комітет ВКП(б) офіційно надавав першочергового значення агітаційно-масовій і політико-виховній роботі серед місцевого населення через своїх емісарів, яких масово скеровувалося в західні області [15, арк. 26]. Завоблвно І. Омельченко у своєму виступі зазначав: «Партійно-масова робота є центром усієї роботи з масами. Виховання мас – першочергова задача кожного партійного і радянського працівника. Від проведення партійно-масової роботи буде залежати успіх виконання політико-господарської кампанії. За короткий час нами була проведена велика робота, при допомозі і за участю народних мас нам вдалося відновити політпросвітзаклади» [26, арк. 1].

Станом на 11 жовтня 1944 р. працювала Станіславська обласна бібліотека, 5 районних бібліотек, 138 сільських клубів, 181 хата-читальня, 3 музеї. При клубах організована самодіяльність – гуртки, які проводять політико-масову роботу. Основна увага мала звертатися на організацію гуртків з вивчення книги Й. Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу». Багато секретарів райкомів партії і голови райвиконкомів приділяли багато часу організації політико-масовій роботі. Так, наприклад, у «Снятинському районі добре поставлена робота політико-просвітницьких установ. Там працювало 22 сільські клуби, відкрито музей і хату-читальню. З допомогою населення зібрано 3177 книг. Організована робота самодіяльних гуртків – 31. Акцент робився на наглядну агітацію: газети, вітрини, фотовітрини, стінні газети» [26, арк. 12]. Водночас була піддана гострій критиці незадовільна робота в Галицькому, Тлумацькому, Коломийському районах області. Головна увага зверталася на боротьбу з українською національною ідеєю («буржуазним націоналізмом») та монопольне насадження політики більшовицької партії і радянської держави.

На засіданні обласного партійного активу Станіславської області 12 жовтня 1944 р. підлеглим давалася вказівка: «Розказувати, що УПА діють не як політична організація, а як шайка розбійників, вбивць і грабіжників. УПА в основному складалася з осіб до 35 літнього віку, причому як агенти використовувалися дівчата, які виконували роль розвідниць. Молодь й інтелігенція сіл знаходилася під впливом активних націоналістичних елементів. Це показувало, що пропаганда політики радянської влади довкола рішень партії і уряду, а також

розвінчування суті ОУН, серед цієї категорії людей велася недостатньо… Мета широкої роз'яснювальної політико-масової роботи мала переслідувати задачі політично розвивати основну масу населення, яка відірвалася від УПА і тим самим паралізувати їх активну діяльність, перетягнути основну частину населення із націоналістичної системи до заходів радянської влади, а молодь – під вплив комсомольських організацій» [26, арк. 16].

Директиви підпілля з ідеологічних питань базувалися на програмних завданнях, схвалених третім надзвичайним Великим Збором ОУН. «Організація Українських Націоналістів, – відзначалося збором, – бореться за Українську Самостійну Соборну Державу й за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі... Проти посиленого шовіністичного курсу більшовицької політики, спрямованої на русифікацію місцевого населення» [141, с. 107, 152].

У матеріалах перевірок вказувалося на незадовільну організацію інформування населення про міжнародне і політичне становище, про ситуацію на фронтах Вітчизняної війни. Виправляючи ці недоліки, Станіславський обком КП(б)У добився того, що не менше як два рази в місяць у кожному селі читалася лекція на заздалегідь підготовлені теми: «Про військово-політичне становище СРСР», «Про повернення українських земель», «Українсько-німецькі націоналісти – злісні вороги українського народу», «Велика Сталінська Конституція», «27 років Соціалістичній Жовтневій революції». Так, наприклад, силами партійного активу в кількості 18 осіб за жовтень і листопад у Станіславському райкомі партії було прочитано 47 лекцій, проведено 750 бесід серед населення. З вересня працювали постійно діючі семінари для голів і заступників голів сільрад. Їх збирали два рази в місяць не для «накачки», а з метою «допомоги, як виховувати актив для виконання політико-господарських завдань» [27, арк. 2, 3]. Назагал місцеве населення не вірило комуністичній ідеології за винятком окремих осіб. Дані ідеологічні акції були неефективними. Масштабні «активні заходи», так називалося на партійному, чекістському жаргоні поширення наклепницьких чуток проти власного населення, демократичних країн Заходу були складовою інформаційної війни.

Станом на 1 січня 1945 р. у сільській і міській місцевості Станіславської області (за винятком молоді занятої на підприємствах і установах) у віці від 14 до 17 років на обліку знаходилося 87467 осіб, із

них юнаків – 36720 і дівчат – 50747 осіб. Згідно статистичних даних в області «були наявні великі можливості для залучення молоді в школи ФЗН (фабрично-заводського навчання) і ремісничі училища, але мобілізація молоді проходила з великими труднощами» [103, арк. 63].

У 1947 р. мережа навчальних закладів області з підготовки трудових резервів збільшилася з 6 одиниць до 7 – на одну школу ФЗН. На 1 січня 1948 р. діяли 1 залізнодорожне училище, 1 ремісниче і 5 шкіл ФЗН. На відміну від 1946 р. випуск учнів значно збільшився з 440 до 1045 осіб у 1947 р., тобто більше, ніж у два рази. Особливо зросла підготовка трудових резервів залізнодорожного і ремісничого училищ – з 58 осіб в 1945 р. до 219 осіб в 1947 р., або майже в чотири рази [49, арк. 35]. Проте це не означало покращення якісного складу підготовки майбутніх робітничих кадрів для народного господарства області. В низці шкіл ФЗН викладацький склад не мав відповідної кваліфікації, а частина майстрів не мала навіть середньої освіти [16, арк. 56].

Колективізоване селянство змушене було адаптуватися до нових реалій радянської дійсності – виживати. Переоцінці підлягали християнські моральні принципи та виховні ідеали. Адекватність дій населення у відповідь на насилля, терор радянської влади породили новий світогляд – «хвали, обманюй і кради». «Ці «заповіді», далеко не християнські, стали життєвим дороговказом радянського колективізованого селянства. Сільська молодь росла і формувалася в надзвичайно складних умовах. З одного боку, одвічні селянські чесноти: чесність, працьовитість, порядність, з другого – радянська педагогічна система заставляла або залишитися в селі і важко фізично працювати, або здобути освіту з метою вирватися з «колгоспного рабства» [174, с. 129].

До 1950-х років більшість селянських дітей зазвичай завершували навчання після здобуття початкової освіти у віці 12–14 років. Діти селян масово пропускали навчання у школі навесні, влітку і на початку осені, так як змушені були допомагати батькам по господарству, в колгоспах. Це стосувалося в певній мірі й міських бідняків. Середня освіта залишалася привілеєм, доступним тільки середньому та вищому прошаркам суспільства. Лінія освітнього розлому пролягала між тими (і таких була абсолютна більшість), хто закінчив школу, навчившись читати, писати, опанувавши базові навчальні предмети в загальних рисах, та привілейованою меншістю, яка навчалася до 17–18 років. Отримати цінний атестат про завершену шкільну освіту та продовжити навчання, щоб отримати фах у вищих закладах з селянського

середовища могли одиниці. У значно кращій ситуації перебувала міська молодь, якої в Станіславській області було в 2,5 рази менше у співвідношенні до сільської.

Зведений баланс трудових ресурсів Станіславської області УРСР за 1956 р. надає статистичні дані: всього населення в працездатному віці (за винятком непрацюючих інвалідів I і II групи і осіб, що отримали пенсію на пільгових умовах) 641,1 тис. осіб, з них місто – 187,6 тис. і село – 453,5 тис.; чисельність працюючих підлітки й людей літнього віку – відповідно 31,5 тис. осіб, з них місто – 3,6 тис., село – 27,9 тис.; робітників і службовців державних і кооперативних підприємств та установ – 153,6 тис. осіб, 93,6 тис. і 60,4 тис.; колгоспники, що приймали участь в роботі колгоспів – 225,4 тис. осіб, 10,4 тис. і 215 тис.; працездатне населення, зайняте в домашньому і особистому підсобному господарстві – 201,4 тис. осіб, 65,8 тис. і 135,6 тис.; інше населення (одноосібники і некооперовані кустарі) в працездатному віці – 39,4 тис. осіб, 1 тис. і 38,4 тис.; особи, що навчалися у віці 16 років і старші – 14,9 тис. осіб, 11,2 тис. і 3,7 тис. [109, арк. 20]. На середину 1950-х років у Станіславській області з 453,5 тис. працездатного населення сільської місцевості навчалося у віці 16 років і старші лише – 3,7 тис., або 0,8% і міського 187,6 тис. – 11,2 тис., або 6%.

У переліку вищих навчальних закладів України гідне місце посіли Станіславський учительський інститут (Карпатський національний університет імені Василя Стефаника) та медичний інститут (Івано-Франківський національний медичний університет). За коротку свою історію вони зуміли утвердитися не тільки як навчальні заклади, а й як потужні наукові центри.

Станіславський учительський інститут 1 листопада 1944 р. розпочав перший післявоєнний навчальний рік на вулиці Шевченка, 30. У липні 1945 р. дипломи вчителів отримали перші 13 випускників стаціонару. У 1945–1946 навчальному році інститут був тимчасово розташований у шкільному приміщенні на вулиці Першотравневій, 8. Водночас тривала відбудова головного корпусу, який було піднято з руїн. Якщо у 1944–1945 рр. на стаціонарному та заочному відділеннях інституту навчалося 354 студенти, то в 1949 р. – 790. За роки існування Станіславського учительського інституту, було підготовлено для шкіл регіону 1457 учителів. Новий етап у роботі навчального закладу розпочався у 1950-х роках. 4 серпня 1950 р. постановою Ради Міністрів УРСР Станіславський учительський інститут було реорганізовано в

педагогічний. Почалася підготовка вчителів вищої кваліфікації. Потреба комплектування вчителями сільських неповних і середніх шкіл залишалася актуальною. Це зумовило перехід інституту в 1956 р. до випуску вчителів широкого профілю, які б могли викладати кілька предметів. Педагогічні кадри готувалися за такими спеціальностями: «українська філологія та історія», «російська філологія та історія», «фізика, математика і креслення», «українська філологія, музика і співи». У 1959 р. відкрито новий факультет – підготовка вчителів початкових класів і здійснено перший набір (50 осіб) на спеціальність «методика і педагогіка початкової освіти» [243].

17 липня 1945 р. у м. Києві було видано Постанову Ради Народних Комісарів УРСР, щодо організації у м. Станіславі медичного інституту з лікувальним факультетом. Було зобов'язано місцеву владу передати інститутові будинки під приміщення кафедр та клінік, виділити 100 квартир для професорсько-викладацького складу, 150 га землі та організувати клініки медичного інституту на 500 ліжок. За повідомленням тогочасної періодики «під головний корпус інституту було виділено найкраще приміщення», де розмістили теоретичні кафедри: біології, мікробіології, патологічної фізіології та марксизму-ленінізму. У серпні 1945 р. у місцевій пресі було розміщене перше оголошення з приводу прийому на навчання до Станіславського медичного інституту. Повідомлялося, що приймають громадян віком від 17 до 35 років, які закінчили середню або 3-х річну медичну школу і успішно складуть встановлені для вступників іспити з фізики, хімії, російської мови і літератури та української мови і літератури. Водночас особи, які закінчили в 1944–1945 роках середню школу з відмінними оцінками, приймалися до інституту без іспитів [285, с. 72–73].

Післявоєнний навчальний процес, як і загалом у радянський період, був під особливим ідеологічним впливом. Про це свідчить, що на одному із засідань Раді професорів (тепер Вчена рада), директор дорікнув, що «в обкомі дали інституту серйозну лекцію (зауваження – *Авт*.), а головне про роботу кафедри марксизму-ленінізму, яка повинна бути першою в інституті» [285, с. 77].

У 1956 р. у Станіславській області працювало 857 шкіл, в тому числі 215 початкових, 408 семирічних і 125 середніх. З цього числа працювало в одну зміну: початкових шкіл – 215, семирічних – 89, середніх – 14 [64, арк. 150]. В області діяли 94 інтернати на 2260 учнів. З 1 вересня 1957 р. працювало 3 школи-інтернати: в Коломиї, Косові,

Станіславі на 660 місць [68, арк. 20]. У них формувалися особистості – діти війни. Вони на очах ставали, в свої ще дитячі роки, надто дорослими – відповідальними. Селянські діти часто ходили до школи до перших морозів. Вимушені шкільні канікули інколи тривали до весни, коли босоніж можна було вийти на вулицю. Так тривало до часу, аж поки мати чи батько не діставали змогу купити перші кирзові чоботи. Однак сім класів чи середню школу значна частина з них закінчувала «на відмінно» та вступала у вищі заклади. Вони формували майбутню українську інтелігенцію [173].

У 1957 р. у Станіславській області працювало 8346 учителів, в тому числі з місцевого населення 4896 осіб, або 59%. У 860 школах області були створені 63 первинні парторганізації, у яких на обліку було 479 комуністів. Крім того, 345 комуністів-вчителів знаходилося на обліку в територіальних і колгоспних первинних партійних організаціях. Учителів-комсомольців – 3630 осіб, або 44%. Всі вчителі області були охоплені різними формами підвищення ідейно-політичного рівня. Так, навчалися заочно у вищих та середніх навчальних закладах 1909 учителів. Самостійно, часто доволі формально, вивчали історію КПРС, політичну економію, філософію, зовнішню політику – 4127 учителів. Охоплено сіткою партійної освіти 750 учителів, займалися в гуртках, організованих при середніх і семирічних школах, з вивчення історії КПРС, політекономії 1560 учителів. Із числа вчителів працювали пропагандистами гуртків в сітці партійної освіти 332 особи, консультантами 58 осіб, керівниками пропагандистських семінарів 21 особа, пропагандистами гуртків комсомольської сітки 288 осіб. Тільки в 1955/56 навчальному році для допомоги тим, хто самостійно вивчав марксистсько-ленінську теорію, було прочитано понад 1000 лекцій [64, арк. 68]. Міськкоми, райкоми КП України здійснювали тотальний контроль за педагогами і під прикриттям «надання допомоги» в політичній освіті на комуністичних ідеалах нав’язували свою систему поглядів [17, арк. 43].

Вчительство краю складало основу численної армії агітаторів та пропагандистів. Із числа вчителів працювали лекторами сільських лекторіїв 4777 осіб, якими за 11 місяців 1956 р. було прочитано 20157 лекцій для населення. Членами Товариства для поширення політичних і наукових знань було 769 учителів. Ними в 1956 р. було прочитано 2237 лекцій. При школах області було створено 311 лекторіїв для батьків, де прочитано 1018 лекцій. В усіх селах учителі брали активну

участь у роботі сільських клубів, керували гуртками художньої самодіяльності, були агітаторами колгоспних бригад, ланок, тваринницьких ферм. На підприємствах, серед лісорубів працювало 6555 учителів, які систематично проводили бесіди, випускали стінні газети. Понад 500 учителів були кореспондентами обласної і районних газет. Учителі брали активну участь у суспільно-політичному житті сіл і міст області. Так, із числа вчителів було вибрано депутатами в місцеві ради депутатів трудящих 504 особи, щороку обиралися членами міськкомів, райкомів КП України понад 60 осіб, кандидатами в члени пленумів міськкомів, райкомів КП України – понад 30 осіб, членами ревізійних комісій райкомів КП України – 10 осіб, членами міськкомів, райкомів ЛКСМУ – 250 осіб [64, арк. 69].

За період з 1945 по 1956 роки в Станіславській області нагороджено: за вислугу років і «бездоганну роботу» орденами і медалями 458 учителів; грамотами президії Верховної Ради УРСР 26 учителів; значками Відмінник народної освіти – 178 учителів; грамотами Міністерства освіти УРСР – 207 учителів; звання Заслуженого учителя школи УРСР присвоєно 19 учителям. В офіційних звітах зазначено, що всі вчителі шкіл забезпечені квартирами, паливом, освітленням. Однак більшість учителів сільських шкіл жили на приватних квартирах. Слабо впроваджувалося в області будівництво будинків для вчителів. Вчителі сільських шкіл недостатньо були забезпечені дефіцитними продуктами харчування. У 1956 р. вчителям області було видано 221 санаторну путівку, 419 путівок в будинки відпочинку, 118 туристичних путівок в Москву, Ленінград, Крим та інші міста Радянського Союзу. Організовані самодіяльні екскурсії учителів у Крим, Одесу, на Кавказ, в яких взяли участь 224 особи [64, арк. 70]. Все це разом позитивно відбивалося на якості викладання навчальних предметів, вихованні учнів і підвищенні успішності в школах. Успішність у школах районів становила в середньому 95%, тобто учнів, які опанували шкільну програму.

Атеїстичне виховання учнів у школах здійснювалося в тісному зв’язку з викладанням основ наук. На уроках біології, фізики, хімії, географії, історії, літератури вчителі були зобов’язані формувати матеріалістичний світогляд молоді на основі радянських суспільно-політичних цінностей. Атеїстичне виховання учнів здійснювалося також і через позакласну роботу. У школах області проводилися антирелігійні вечори: «Цікава хімія», «Природа на службі людини».

«Розкриття релігійних чудес» [18]. Проводилися вечори запитань і відповідей, організовувалися виставки на атеїстичні теми: «Релігія – ворог науки», «Ярослав Галан – непримиренний борець проти Ватикану», «Атеїстичні погляди Івана Франка». В батьківських лекторіях, організованих при школах, в радіолекторіях для батьків читалися лекції «Науково-атеїстичне виховання дітей в сім'ї». Райкоми партії вживали заходів щодо поліпшення роботи районних лекторських груп, Товариства для поширення політичних і наукових знань та сільських лекторів.

Статистичний звіт про роботу міської і районних газет Станіславської області за 1956 р. висвітлює масштабну роботу, проведену у справі «культурної революції» [19; 20]. Усі районні і міська газети (у звіт не включена обласна газета «Прикарпатська правда») мали мережу постійних кореспондентів, вівся облік надісланих матеріалів за професіями. На першому місці – 1364 колгоспники, другому – 666 ланкові, третьому – 641 учитель, а далі відповідно робітники – 628, бригадири – 568, агрономи – 385, голови колгоспів – 342, трактористи – 320, інженерно-технічні працівники – 292, голови сільських рад – 266, лікарі – 179 [64, арк. 138–139]. Протягом року редакціями газет отримано 30073 листи, з яких використано у газетах 26043. До цієї кількості необхідно додати багатотиражки, які друкувалися окремими господарствами. Передові колгоспи області два-три рази на місяць випускали свої газети: ім. Шевченка Городенківського району – «Зоря»; ім. Ілліча Тисменицького району – «Ленінським шляхом»; «Радянська Україна» Тлумацького району – «До нових перемог»; ім. Сталіна Рожнятівського району – «Ленінським шляхом» [64, арк. 140].

Готуючись до відзначення 40-х роковин «Великого Жовтня», учні шкіл області взяли на себе конкретні зобов'язання в суспільно корисній праці. Так, учні провели посадку дерев на площі 190 га. Було посаджено 222691 декоративне і 66820 фруктових дерев. Створено зелені огорожі довжиною 6881 погонний метр. Учнями шкіл області вирощено 7080 кролів [68, арк. 19].

Ключову роль у вирішенні кадрових проблем відіграли училища механізації сільського господарства та технічні училища в системі трудових резервів. У 1955 р. школи механізації реорганізували в училища механізації сільського господарства. Їх кількість в Україні зросла з 56 у 1953 р. до 147 у 1955 р. Протягом 1953–1957 рр. ці

заклади, а також ремісничі училища та школи фабрично-заводського навчання випустили близько 692 тисяч сільських механізаторів. На короткотермінових курсах була підготовлена значна кількість трактористів, водіїв, обліковців-заправників, причіплювачів, комбайнерів та машиністів [237, с. 228]. Масштабна підготовка спеціалістів масових сільськогосподарських професій на короткотермінових курсах зумовила низьку якість їх знань. Серйозні недоліки у системі підготовки кадрів на короткотермінових курсах призводили до незадовільного використання техніки на виконання сільгоспробіт, передчасного зношування машин.

Кадри масових професій для сільськогосподарського виробництва готувала й середня школа. Вона була головним джерелом поповнення кадрів села. Наприклад, тільки школи Станіславщини (Івано-Франківщини), за нашими підрахунками, на кінець досліджуваного нами періоду підготували майже 5000 шоферів, автослюсарів, механізаторів, тваринників. У багатьох школах вивчення сільськогосподарських машин відбувалося за підручниками й плакатами, а самих учнів часто використовували як допоміжну робочу силу. Державні структури намагалися адміністративними методами залучати молодь до праці в сільському господарстві. Шкільні виробничі бригади, заклики «всім класом – у колгосп» нав'язувалися молоді працівниками партійного та комсомольського апарату [24, арк. 43].

Орієнтація загальноосвітньої школи на задоволення потреб виробництва, в тому числі й сільськогосподарського, витікала зі соціально-економічної платформи КПРС періоду так званого «розгорнутого будівництва комунізму». Закон СРСР від 24 грудня 1958 р. «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» та відповідний закон УРСР від 17 квітня 1959 р. визначили, що випускники восьмирічних шкіл, отримавши попередню професійну підготовку, працюватимуть за спеціальністю в різних галузях економіки СРСР. Проаналізовані нами архівні матеріали та публікації тогочасної преси вражають розмахом використання дитячої праці у колгоспах під час «отримання попередньої професійної підготовки».

Водночас передбачалося широке залучення піонерів до шефства над вирощуванням кукурудзи в колгоспах. Ініціативи шкіл були «схвалені» обкомами ЛКСМУ і підтримані партійним та господарським активом. Під безпосереднім керівництвом учителів значна частина

учнівської молоді весь сезон працювала на колгоспних полях. ЦК ЛКСМУ розгорнув республіканське соціалістичне змагання молодіжних ланок із вирощування кукурудзи, а також змагання комсомольсько-молодіжних тракторних бригад. Акція «комсомольські гектари» отримала належну підтримку на найвищому рівні і проводилася в рамках Всесоюзного соціалістичного змагання. Рішенням бюро обкомів та райкомів партії проводилися соцзмагання між молодими доярками, тваринницями, садоводами і т. д. Науковець-практик Я. Федорчук свідчить: «В той же час, коли все робилося вручну і наступала пора збору, він разом з молодшою сестрою Лідою, йдучи до школи, кожного ранку заходили на материну ділянку, копали і складали в купи буряки. Через холодну росу дерев'яніли ноги, одежа промокала. Та діти за годину намагалися накопати стільки коренів, щоб їх вистачило на цілий день роботи матері. Після того мокрі, змучені йшли на навчання, знали – іншого виходу з цього рабства немає. Лише освіта, як колись викуп з кріпацтва, давала селянинові шанс – і вони цим шансом скористалися. Згодом усі п'ятеро дітей здобули вищу освіту» [174, с. 129].

Перша половина 1960-х років характеризувалася помітним пожвавленням у підготовці кадрів масових сільськогосподарських професій. Згідно з наказом міністерства № 525/74/152 «Про розширення мережі училищ механізації сільського господарства в УРСР» від 24 червня 1963 р. було відкрито 48 нових училищ, із них у західноукраїнському регіоні 11, в Івано-Франківській області – в селищі міського типу Войнилові Калуського району.

У зв'язку з інтенсифікацією народного господарства зростала роль закладів освіти з підготовки кадрів. Протягом другої половини 60-х років XX 102н.. в Українській РСР було запроваджено обов'язкове восьмирічне навчання та здійснювався поступовий перехід до обов'язкової середньої освіти. При цьому розширювалася мережа шкіл, професійно-технічних училищ, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів, зростала кількість учнів та студентів. На кінець 1960-х років у західних областях Української РСР у двадцяти інститутах і трьох університетах навчалося більше 120 тис. студентів, а в 130 технікумах – стільки ж [139, с. 335]. За нашими підрахунками в Івано-Франківській області майже 15 тис. осіб.

Загальноосвітні середні школи, технікуми, інститути були доступні керівним елітам. Вчителька м. Яремче В. Шамала задує: «Поступо-

во ці освітні заклади, закриті для селян та міських бідняків, відчиняли свої двері широким колам молоді різного соціального походження. У міру того як дедалі більше дітей долучалося та проходило крізь систему радянської освіти, між їхнім світом і світом їхніх батьків зростав певний розрив у системі цінностей побудованій на комуністичній ідеології» [173]. Радянський окупаційний режим намагався здійснити окрему соціальну революцію («культурну революцію») – виховати нове покоління так званих «будівників комунізму».

Дослідник загальноосвітньої школи західного українського регіону С. Сворак узагальнює: «Комуністична партія зосереджувала в своїх руках всю повноту державної влади та необмежений контроль за економічним, ідейно-політичним та культурним життям суспільства. Органи місцевої законодавчої та виконавчої влади – обласні, міські, районні, селищні та сільські ради депутатів трудящих – обиралися без альтернативного вибору і лише маскували всевладдя партії, уніфіковані профспілкові, комсомольські, кооперативні та інші організації, як “приводні паси” партії до мас, покликані були впроваджувати в життя директиви партії. У системі освіти й виховання своєрідними чистилищами, через які мали пройти, бо іншого вибору не було, всі діти і підлітки, юнаки та дівчата, стали організації жовтенят, піонерів та комсомольців. Їхнє комуністичне виховання, що нерідко вступало в протиріччя з виховним ідеалом старших поколінь, у тому числі й батьків, досягалось не тільки марксистсько-ленінською ідеологічною спрямованістю, а й відповідними атрибутикою та ритуалами, так званими новими радянськими традиціями» [460, с. 27].

Таким чином, постанови, рішення та розпорядження окупаційної радянської влади визначали суть та спрямованість системи освіти. Під особливою увагою перебували учительські кадри. До роботи в школах залучалися місцеві вчителі після перепідготовки на різноманітних курсах, перевага надавалася відрядженим зі східних областей УРСР та СРСР. Виконання закону про обов’язкову семирічну (восьмирічну) освіту молоді ускладнювалося причинами матеріально-побутового характеру, через що значна частика дітей шкільного віку не могла повноцінно навчатися. Удосконалення системи навчання спричинило підміну середньої освіти на виробниче навчання, тобто підготовку кадрів для різних галузей економіки Радянського Союзу. З самого початку простежувалася тенденція до русифікації освіти, розмивання української національної ідентичності та заохочення до географічної

мобільності в кордонах СРСР. Випускники шкіл виступали джерелом поповнення трудових ресурсів у різних регіонах Радянського Союзу.

На середину 1960-х у Станіславській (Івано-Франківській) області, як і в західному регіоні УРСР, була створена розгалужена мережа трудового виховання учнівської молоді: допомога школярів і студентів у збиранні врожаю, різноманітні гуртки, курси, школи, училища, технікуми, вищі учбові заклади. Потреби розвитку виробництва зумовили формування кадрового корпусу з місцевого населення, якому відводилася роль колгоспників, робітників, а також керівництву нижчою і середньою управлінською ланкою. Офіційно кожний учень, колгоспник, робітник був залучений до тієї чи іншої форми навчання, змагання, особливо сільська молодь і керівні кадри. Проте село фінансувалося за залишковим принципом, система навчання сільських дітей невигідно відрізнялася від освіти міських жителів.

3.2. Соціокультурна сфера

Соціокультурна сфера життя людей пов'язана з їх освітою, вихованням, інтелектуально-культурним розвитком, зміцненням здоров'я, соціальним забезпеченням. Упродовж радянського періоду на цій ділянці були зрушення – створено розгалужену мережу установ освіти, культури, охорони здоров'я, спорту. Широкі верстви населення могли ними користуватися безкоштовно або за незначну плату. Якість цих послуг, як правило, була на низькому рівні. Домінував кількісний показник та ідеологічна складова. Незважаючи на зростання промислового виробництва, до середини 1950-х років спостерігалася стагнація рівня життя рядових громадян, а колективізованого селянства Станіславської області – до початку 1960-х років. Радянська пропаганда намагалася змусити людей повірити у підвищення добробуту, звертаючись до їх самопожертви в ім'я інтересів держави.

Ситуація в системі охорони здоров'я області була чи не найкритичнішою. Станом на кінець літа 1944 р. у Станіславської області залишилося тільки 41 лікар і 80 осіб середнього медичного персоналу. В м. Станіславі із 139 лікарів працювало 12, в Коломиї із 68 – 6. Перед війною в Станіславській області було 718 лікарів і 1288 середніх медичних працівників. Для роботи в області було направлено зі східних областей УРСР 85 лікарів і 160 осіб середнього медичного персоналу. В основному вони були направлені на роботу в районах для мінімального укомплектування працівниками медичних закладів.

В області відновили свою роботу 23 міські лікарні на 1435 ліжок, 7 сільських лікарень на 125 ліжок, 36 поліклінік, 29 амбулаторій, 4 тубдиспансери на 65 ліжок, 5 венеричних диспансерів на 115 ліжок, 4 туберкульозних пункти і 4 венпункти. Створювався обласний туберкульозний санаторій для дітей і дорослих. На грудень 1944 р. у Станіславській області працювало 189 лікарів і 340 працівників середнього медичного персоналу. Для забезпечення області кваліфікованими медичними працівниками необхідно було: не менше 300 лікарів, у тому числі 240 лікарів для сільської медицини; 400 осіб середнього медичного персоналу, із них 180 для сільських фельдшерських і акушерських пунктів. У низці районів і населених пунктів (Лисець, Перегінське, Тисмениця, Жаб'є, Яблунів, Яремче) не було ні одного лікаря. В інших по одному, що фізично не могло забезпечити потреб району [31, арк. 24–25]. Доступне медичне обслуговування передбачалося, в першу чергу, для партійної номенклатури та тих хто підтримував радянський окупаційний режим.

Обком партії систематично звертав увагу міськкомів, райкомів, первинних партійних організацій, обласного комітету ЛКСМУ, обласних управлінь на посилення роботи, спрямованої проти «українського буржуазного націоналізму», на поширення комуністичної ідеології шляхом популяризації «науково-природничої», «атеїстичної» пропаганди культосвітніми закладами (клуби, будинки культури, бібліотеки, хати-читальні, червоні кутки). З цією метою партійні комітети спрямовували їх на організацію тематичних вечорів на науково-освітні і виробничі теми, вечори запитань та відповідей. У клубах, бібліотеках виготовлялися плакати, фотомонтажі, які наочно мали доводити «протилежність науки і релігії», демонструвалися виставки науково-природничої літератури. В установах культури проводилися читацькі конференції і літературні вечори, присвячені творчості Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка та ін. Використовуючи творчість геніїв українського народу сталінський деспотичний режим намагався просувати свої політичні амбіції.

На весну 1945 р. у всіх районах Станіславської області був організований випуск районних газет. В області організовано 600 агітколективів, в яких нараховувалося 5640 агітаторів. Семінари агітаторів проводилися один раз в місяць. У м. Станіслав організовано ляльковий театр, концертно-естрадну бригаду, яка в період літнього сезону обслуговувала райони області. Кінотеатри відкрито в усіх районах

області, а також 15 кінопересувок, які мали демонструвати кращі фільми соцреалізму та пропагувати радянський спосіб життя. В області нараховувалося 36 діючих радіовузлів. Редакції радіомовлення були у Надвірнянському, Снятинському, Городенківському і Рогатинському районах, встановлені радіостудії в Станіславі й Коломиї. В області нараховувалося 24 районних клуби, 10 будинків культури, 378 хат-читалень і сільських клубів. На Станіславщині діяла розгалужена мережа бібліотек: сільських – 27, шкільних – 290, наукових – 2, районних – 32, обласна – 1, міських – 2 [39, арк. 29].

У перші повоєнні роки, виконуючи рішення секретаріату ЦК КП України, обком КПУ приділяв значну увагу «поліпшенню» культурно-освітньої роботи серед працівників МТС і радгоспів, які мали стати ідеологічним осередками для роботи на селі. Відділом пропаганди і агітації обкому КПУ були розроблені заходи щодо проведення культурно-освітньої роботи в МТС і радгоспах області. Стан та заходи роботи обговорювалися на обласній нараді завідуючих районними відділами культури, на обласних та районних семінарах культурно-освітніх працівників. Так, секретаріат обкому КПУ заслухав на своєму засіданні Жовтневий РК КПУ про стан агітаційно-масової роботи і культурно-побутові умови механізаторів МТС. Культурно-освітні установи області надали відповідну допомогу в оформленні наочною агітацією клубів та червоних кутків МТС, у забезпеченні їх пересувними бібліотеками. Зайнялись поліпшенням лекційної пропаганди, художньою самодіяльністю. В області нараховувалося 27 МТС. У 8 МТС були клуби, а в 18 працювали обладнані червоні кутки. У цих культурно-освітніх закладах мали регулярно читатися лекції, доповіді, проводитися вечори відпочинку, демонструватися радянські кінофільми, виступати гуртки художньої самодіяльності та агіткультбригади. В червоних кутках механізатори в години дозвілля мали читати свіжі газети, журнали, слухати радіо, грати в доміно, шахи, шашки. В усіх бібліотеках МТС області розташовувалися бібліотеки з книжковим фондом від 230 до 2100 книг кожна. Книгами цих бібліотек користувалося 2620 читачів. Крім цього, обком профспілки працівників сільського господарства і заготівель укомплектував 12 пересувних бібліотек для МТС та одну таку бібліотеку для радгоспів. У діючих пересувних бібліотеках нараховувалося 2869 книг політичної, художньої, сільськогосподарської, дитячої та іншої радянської літератури. В бібліотеках МТС проводилися читацькі конференції. Так,

в Станіславській МТС була проведена конференція за книгою Г. Ніколаєвої «Повість про директора МТС і головного агронома». У Більшівцівській МТС проведені конференції за книгами О. Бойченка «Молодість» та О. Фадєєва «Молода гвардія». У Гвіздецькій МТС – М. Островського «Як гартувалася сталь» і т. д. В інших проводилися обговорення популярних радянських книг і влаштовувалися виставки літератури до знаменних революційних дат, а також фотомонтажі та виставки літератури, присвячені перебуванню в СРСР прем'єр-міністра Індії Джавахарлала Неру [64, арк. 106–107]. Такими масовими акціями через МТС, радгоспи розпочиналася підготовка села до суцільної колективізації та насадження радянських суспільно-політичних цінностей. Сталінський тоталітарний режим приділяв особливу увагу ідеологічній та агітаційно-пропагандистській роботі серед місцевого населення.

З усіх видів культурно-освітньої роботи серед механізаторів, як і колгоспників в цілому, важливе місце відводилося лекційній пропаганді. До читання лекцій для механізаторів і інших працівників сільського господарства у тракторних бригадах, на тваринницьких фермах і в колгоспних клубах залучалися лектори обласного лекційного бюро, спеціалісти управління сільського господарства, працівники райкомів КПУ та лектори обкому КПУ. В МТС області працювало 27 лекторіїв, які об'єднували понад 500 спеціалістів усіх галузей сільського господарства [72, арк. 12]. На селі регулярно демонструвалися радянські художні та документальні кінофільми: «Незакінчена повість», «Солдат Іван Бровкін», «До нового берега», «Чужа рідня», «Земля і люди», «Мати», «Син», «Гість з Кубані», «В квадраті 45» і т. д. Це контрастувало з настроями місцевого населення. Відновлення ідеологічного/пропагандистського тиску сприймалося вороже. Над населенням виснаженим війною, важкою працею та непосильними податками здійснювалася відкрита маніпуляція. Пропаганда та агітація проводилися з небаченим розмахом. На загал пропагандисти зустрічали негатив з боку слухачів, адже населення знаходилося у постійному стані соціально-побутових труднощів, які впливали на моральний стан.

З метою відвернути увагу населення від різноманітних суспільно-політичних, соціально-економічних викликів партійні організації акцентували зусилля на гуртковій роботі. У закладах культури організовувалися і працювали гуртки – хорові, драматичні, музичні,

танцювальні, художнього читання та ін. З метою розповсюдження передового досвіду обласне управління сільського господарства та обком профспілки видали 30 брошур і листівок про кращих механізаторів та тракторні бригади. В МТС, як і в цілому в сільськогосподарському виробництві, широко розгорталося соціаліс- тичне змагання на честь форумів партії та різноманітних державних річниць [49, арк. 110–111]. Культурно-освітня робота в Станіславській області спрямовувалася на виконання непосильних завдань, які стояли перед працівниками сільського господарства в справі піднесення врожайності сільськогосподарських культур, дальшого розвитку тваринництва і підвищення його продуктивності. Увага декларувалася на поліпшенні матеріально-культурних умов механізаторів, як і колгоспників в цілому. Радянська влада пішла апробованим шляхом – створення червоних кутків у МТС, клубів, для посилення лекційної пропаганди. При цьому зверталася увага на «її дієвість, тісний зв'язок з життям». У дусі нових форм і методів роботи з метою «комуністичного виховання» широких народних мас пропаганда здійснювалася через кіно, радіо, телебачення, бібліотеки, книжкову торгівлю, художню самодіяльність. Держава мала монопольний контроль над радіо, телебаченням, пресою, які працювали за суворими правилами цензури стосовно їхнього змісту й нетерпимо ставилися до інакодумців. Держава зобов'язувала їх забезпечувати освітніми й культурними послугами громадян, а не тільки інформувати та розважати.

Створення окупаційним режимом широкої мережі офіційних пропагандистів дозволяло здійснювати вплив на думки громадян та встановлювати контроль над ними. Засоби масової інформації виступали партійними «помічниками» у впровадженні форсованими темпами державних планів. Дисонанс, який виник в результаті розчарування населення у своїх очікуваннях на позитивні зміни після закінчення війни, були покликані виправити агітатори. Вони створювали «позитивний» образ існуючої суворої дійсності пов'язаної зі сталінським деспотизмом. Тих, хто відкрито проявляв свою позицію проти «програмування» радянською ідеологією, чекали переслідування з боку карних органів. Дисидентський рух, як протест проти бездержавності, утисків національно-культурного життя в Україні зародився у середині 50-х років XX ст. Цей напрям базувався на основі духовного і культурного відродження українського народу, національної самобутності, історії, традицій.

У 1955 р. у Станіславській області розпочала свою діяльність підпільна організація – Об'єднана партія визволення України (ОПВУ). Політичне формування діяло на засадах ОУН, мало свій статут, програму, текст присяги. Її членами були молоді робітники та студенти: Б. Германюк, Я. Ткачук, Б. Тимків, М. та В. Площаки, І. Струтинський, М. Юрчик, І. Коневич та ін. Діяльність носила здебільшого пропагандистський характер: проводилася агітаційна робота серед населення, поширювалися листівки виготовлені на друкарській машинці. Згодом Б. Германюк згадував: «Ми рішили вести роботу і призивати всю Україну, весь наш український народ до боротьби: і релігійних, і інтелігенцію, і робочих – всіх мали на увазі залучати до цієї боротьби. Крім того, ми мали намір зв'язатися з другими республіками: з Білоруссю, Естонією, Латвією, Грузією, тому що вже тоді ми розуміли, що якщо будемо всі разом боротись, то СРСР не в силі буде вистояти, і тому така в нас зародилася ідея, щоби об'єднати всі республіки і наш весь український народ, щоби боротись за незалежну Україну». Поширити свою діяльність за межі України члени ОПВУ не встигли – 4 грудня 1958 р. відбулися перші арешти. Співробітники КДБ заарештували і допитали 28 осіб. У результаті слідства засуджено: на 10 років Б. Германюка, Я. Ткачука, М. Площака, І. Струтинського; на 7 років М. Юрчика, І. Коневича; на 2 роки позбавлення волі В. Площака [225]. У боротьбі за незалежність кращі представники української нації, що проживали в Станіславській області, продовжували естафету українського національно-визвольного руху.

У серпні 1956 р. при обласному будинку культури створено театр народної творчості, а влітку 1957 р. 23 районні – при районних будинках культури. Його відкриття було присвячено 100-річчю з дня народження І. Франка. Першою виставою театру була п'єса «Украдене щастя» І. Франка. Вистава була здійснена драматичним колективом Коломийського міського будинку культури. Свою роботу районні театри народної творчості проводили на основі широкого залучення до виступів колективів художньої самодіяльності сільських клубів. Робота театрів народної творчості спрямовувалася на відзначення радянських знаменних дат і революційних подій. Восени, готуючись до VI Всесвітнього фестивалю молоді, обласний будинок народної творчості в театрі організував концерт студентів музичного училища, який було названо «Юність співає», творчий звіт самодіяльних композиторів

Станіславщини, вечір народного танцю братніх республік та країн народної демократії, участь у якому брали танцювальні колективи міста, а саме: клуб залізничників, клуб комунальників, клуб авторемзаводу, мединституту та ін. [71, арк. 16–17].

У 1957 р. у культурно-освітніх установах Станіславської області прочитано, згідно офіційної статистики: 33,5 тис. лекцій і доповідей, проведено 2,5 тис. тематичних вечорів, 3,3 тис. читацьких конференцій та літературних вечорів, понад 4 тис. бібліографічних оглядів. Силами художньої самодіяльності влаштовано 10,5 тис. вистав і концертів, організовано біля 3 тис. виступів агіткультбригад. При клубних установах області працювало 3,3 тис. самодіяльних гуртків, до участі в яких залучено 50,4 тис. робітників, колгоспників та інтелігенції. Книжковий фонд масових бібліотек становив 5 млн примірників радянських книг [23, арк. 67]. Якщо «на кінець 1945 р. до читання в бібліотеках області було залучено лише 20 тис. читачів, то на кінець 1957 р. книгами бібліотек користувалося вже понад 300 тис. осіб, а кількість книговидач на рік досягла 5,3 млн. На честь 40-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції був проведений громадський огляд культурно-освітніх установ. В ході огляду виникли та набули широкого розповсюдження такі нові форми культурно-освітньої роботи, як вечори вшанування кращої колгоспної сім'ї, вшанування кращих виробничників, вечори молодого подружжя, комсомольські весілля» [73, арк. 34]. Наведені фантастичні цифри щодо проведених заходів подавали викривлене уявлення про реальну дійсність. Партійні функціонери та чиновники створювали свого роду «соціалістичне змагання» у справі «правильно» прозвітувати чим і вимірювалася їхня ефективність роботи.

Одночасно заслуговує уваги ініціатива культурно-освітніх працівників Станіславської області які започаткували в 1957 р. створення нових гуртків, діяльність яких мала широке практичне застосування на виробництві та в побуті. Ініціаторами створення таких гуртків стали косівчани. Їх ініціатива була схвалена секретаріатом обласного комітету КПУ і підтримана більшістю культурно-освітніх працівників Станіславської області. У клубах і будинках культури працювало понад 400 гуртків садівництва, городництва, бджільництва, санітарії та гігієни, кулінарії, крою та шиття, рукоділля, різьби по дереву, фотогуртків, автомотогуртків і т. д. [74, арк. 76].

У дусі тогочасних ідеологічних підходів подавалося, що «визначною подією в житті трудящих Радянського Прикарпаття була обласна художня виставка, присвячена 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. В п'ятнадцяти павільйонах виставки експонувалися понад 2 тисячі кращих робіт живопису, скульптури, графіки, кераміки, різьби по дереву, художньої вишивки, килимарства, виготовлених майстрами народної творчості Станіславщини. Художню виставку відвідали десятки трудящих Станіславської, а також делегації Дрогобицької, Львівської, Тернопільської, Чернівецької областей» [75, арк. 77].

Протягом 1959–1961 рр. було передано з державної мережі на утримання колгоспів 319 сільських клубів і хат-читалень. Якщо врахувати, що утримання одного сільського клубу обходилося для держави в середньому у 11,2 тис. крб, то при передачі вказаної кількості клубів колгоспам вивільнялося 3 млн 572 тис. крб. Цієї суми вистачало для того, щоб уже в 1962 р. кожному завідуючому клубом збільшити заробітну плату на 140 крб і ввести в штат кожного із 402 сільських клубів посаду художнього керівника з зарплатою 450 крб. На це мало бути витрачено 2 млн 846 тис. крб, решту суми мало витрачатися на ремонт, придбання інвентарю і реквізиту сільським клубам [77, арк. 83].

У 1964 р. музично-драматичним театром ім. І. Франка поставлено 616 вистав, які відвідали 196105 глядачів. Найбільш популярною була вистава «Катерина» Т. Шевченка – 123 постановки і 42731 глядач. Спеціально для дітей працював обласний театр ляльок імені Павлика Морозова, обласна філармонія. Концертні організації системи Міністерства культури СРСР упродовж року в Івано-Франківській області провели 805 концертів, з них у сільській місцевості – 318: симфонічних відповідно 4 і 1, хорових – 88 і 35, танцювальних – 10 і 8, естрадних ансамблів – 37 і 5, камерних – 18 і 0, філармонійних виконавців – 139 і 51, естрадних виконавців – 171 і 90, концертів для дітей – 78 і 29, концертів-лекцій – 260 і 99 [82, арк. 5–8].

Члени відділень Товариства для поширення політичних і наукових знань щомісяця звітували про кількість прочитаних лекцій за матеріалами чергового пленуму, з'їду, виступу генерального секретаря партії: на атеїстичні теми, про дружбу народів і радянський патріотизм. В усіх установах, школах, медичних закладах раз на тиждень проводилися політінформації. Новою формою проведення агітмасової

роботи в районах були створення комплексних агітаційно-пропагандистських груп, які складалися з 17 осіб. До їх складу входили партійні, радянські, профспілкові, комсомольські, працівники медичних установ, спеціалісти сільського господарства, художники. У школах організовувалися учнівські загони, які виступали безпосередньо на фермах і полях. Ця робота організовувалася таким чином, що в більшості шкіл області були проведені збори учнів, де вирішувалося питання про культурне обслуговування колгоспників.

З метою пропаганди комуністичної ідеології радянська влада використовувала масштабні політичні кампанії, організовані до ювілейних дат: «50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, 50-річчя встановлення радянської влади в Україні, 100-річчя з дня народження В. Леніна, 25-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні, 325-річчя "возз'єднання" України і Росії. З цією метою було використано ювілейні заходи з нагоди 100-річчя від дня народження Лесі Українки та Василя Стефаника, 125-річчя Івана Карпенка-Карого та Миколи Лисенка» [22, арк. 87], творчість яких була канонізована партією. У традиційних формах культурно-освітньої роботи – лекціях, оглядах, конкурсах, фестивалях, художніх і музейних виставках – переважала ленінська та революційна тематика, наголошувалося на перевагах світу соціалізму над капіталізмом.

В історії людства кожне молоде покоління бачило світ по-своєму. Покоління шістдесятих бачило світ новим і молодим. Розрив між поколіннями травмованих і понівечених війною – поколінням їхніх батьків, був більшим за звичайну відстань між різними віковими групами. Багатьом молодим людям щонайменше здавалося, що вони народилися в суспільстві, яке змінювало свої цінності, стиль, правила на модніші – пов'язані з кіно й телебаченням. Молодіжна культура мала своїх власних кумирів, віянь тієї доби, які з легкістю долали державні кордони. Масова культура ставала міжнародною. Тренд у музиці, моді зароджувався в англомовному світ, а потім рухався на схід та південь. Радянська ідеологічна машина намагалася цьому перешкоджати та висувала свою альтернативу. Нові віяння були адресовані заможнішій і студентській молоді, які могли собі дозволити платівки, квитки на концерти, взуття, одяг, косметику і т. д. Але те, яким чином молодь презентувала цю продукцію, демонстративно йшло в розріз із радянськими лініями класового поділу. Найуспішніші тогочасні музиканти «The Beatles» стали транснаціональною культурою європейської

молоді. Зміст та форма поп-музики мали доволі велике значення. У 1960-х роках молодь особливо звертала увагу на стиль (цілий напрям – «стиляги»). Поп-музика, як особливість епохи 60-х була бунтарською за тональністю. В СРСР слухати або грати британську чи американську музику для молоді означало протестувати («плювати у вічі») поколінню Й. Сталіна, А. Гітлера. У країнах-сусідах соціалістичного табору, це сприймали аналогічно з невеликими поправками.

Покоління молоді шістдесятих дуже сильно й незвично намагалося вирізнятися своєю зовнішністю. Одяг, зачіски, речі, макіяж («модні аксесуари»), стали обов'язковими маркерами вікової ідентичності. У розгар «холодної війни» між світом соціалізму і капіталізму, джерелом таких тенденцій був Лондон: він впливав на європейські смаки щодо одягу, музики, фотографій, моделей, реклами й навіть багатотиражних журналів. «Легковажний» бік шістдесятих – поп-культуру, моду – не варто відкидати як дрібницю чи показуху. Для нового покоління це був спосіб покінчити з «епохою нацизму, расизму, деспотизму» пов'язаних з А. Гітлером і Й. Сталіним. Їхні анти людяні «вчення» були дискредитовані.

У 1960-х роках під впливом «хрущовської відлиги» пожвавилося українське національне життя. Побачили світ праці деяких репресованих сталінським режимом літераторів, з'явилися твори нової генерації українських митців – шістдесятників. Радикальна частина шістдесятників зазнала кримінальних переслідувань. В 1961 р. у м. Станіславі Г. Диндин і М. Крайник, колишні керівники юнацької організації ОУН «Нескорені» створили Українську загальнонародну організацію (УЗНО), яка в 1964 р. стала називатися Український національний фронт (УНФ–2). Ця організація діяла аж до 1979 р. у кількох областях України, в тому числі й в Івано-Франківській і вела пропагандистську діяльність на засадах ОУН та УПА [179].

Постать івано-франківського історика Валентина Мороза нерозривно пов'язана з рухом шістдесятників. Не дивлячись на надуманість інкримінованих звинувачень його засудили на 5 років таборів суворого режиму. Відбувши покарання Валентин Мороз не довго перебував на свободі. Через дев'ять місяців знову потрапив за ґрати. На той момент у самвидаві вже набули популярності його есе, які несли елементи ідеології – «Репортаж із заповідника Берії», «Серед снігів» та декілька інших. На думку дисидента і публіциста Василя Овсієнка на той час: «Найвизначнішим представником інтегрального націоналізму став

блискучий публіцист, історик Валентин Мороз з його філософським волюнтаризмом, відстоюванням чистоти національного ідеалу будь-якою ціною, культом сильної особистості і пасіонарністю» [179]. Сам дисидент, не дивлячись на повторний арешт, відзначався непохитність і оптимізмом.

Науковець Б. Паска присвятив свої публікації легендарному художнику-дисиденту Опанасу Заливасі, що проживав в Івано-Франківську. Дослідник приходить до висновку, що «художник О. Заливаха на початку 1960-х й до першої половини 1970-х був активним учасником середовища шістдесятницького правозахисту в рамках націоналізаційної парадигми українського національного руху. У першій половині 1960-х рр. основними формами його дисидентської діяльності були поширення самвидаву і тамвидаву, критика політики радянської влади у національному питанні, виготовлення української національної символіки. Арешт та судова розправа над О. Заливахою не змогли зупинити його дисидентської діяльності та не змінили опозиційних щодо офіційної політики радянського режиму переконань» [318; 319].

У першій половині 1960-х років поряд з централізованими капіталовкладеннями влада почала використовувати фінансові, матеріально-технічні ресурси підприємств та колгоспів при формуванні власних фондів розвитку соціально-культурної сфери. Через низку причин, передусім залишковий принцип фінансування і недостатню увагу влади, терміни введення в дію «об'єктів культури» часто зривалися, плани будівництва не виконувалися. На середину 60-х років минулого століття чимало населених пунктів західних областей України ще не мали клубів чи клубних приміщень. Частина бібліотек функціонувала у пристосованих приміщеннях. Гострим залишалося питання кадрів. Частина культосвітніх працівників не мала відповідної освіти, а низька заробітна плата зумовлювала високу плинність кадрів.

На великих промислових підприємствах і об'єднаннях отримали розвиток послуги, пов'язані з фізкультурою і спортом («Хлорвініл» – футбольна команда «Хімік», Бурштинська ДРЕС – «Енергетик», Ямницький цементно-шиферний завод – «Цементник», Коломийський завод сільськогосподарських машин – «Сільмаш», «Тисмениця» – «Хутровик»); охороною здоров'я – пансіонати, профілакторії, піонерські табори, бази відпочинку, в тому числі в Карпатах. Більшість підприємств і колгоспів обмежувалися традиційними видами послуг: утри-

манням дітей у дошкільних установах, обслуговуванням стадіонів, будинків культури, організацією відпочинку своїх працівників. Під час складання восьмого п'ятирічного плану розвитку народного господарства УРСР Івано-Франківській облвиконкому на будівництво шкіл і закладів культури дещо збільшував капіталовкладень до 13,7 млн крб, проти 8,24 млн крб у семирічці [295, с. 322].

Отже, до обов'язків керованих тоталітарною системою державних інститутів належало забезпечувати населення освітньо-культурними послугами. Кожний район області і найважливіші міста та містечка мали власну бібліотеку, будинок культури, театр, танцювальний колектив, спортивну команду, які отримували фінансування з бюджету чи за рахунок великих підприємств, колгоспів. Головна увага більшовицької партії та окупаційного режиму концентрувалася довкола боротьби з ідеологією українського націоналізму. Радянська влада взяла під свій ідеологічний контроль найбільш доступні осередки дозвілля та місця відпочинку – клуби, бібліотеки, хати-читальні, театри, філармонії. Через різноманітні гуртки художньої самодіяльності, культмасові й агітаційно-пропагандистські заходи насаджувалися комуністичні ідеали та радянський спосіб життя. Характерною рисою діяльності всіх культурно-просвітницьких установ в умовах тоталітарної системи стала їх надмірна політизація. Українська інтелігенція започаткувала нову спробу національно-культурного відродження – названу рухом шістдесятників. У боротьбі проти дисиденства, шістдесятників окупаційний режим використовував увесь попередній арсенал моральних і фізичних розправ. Інтелектуально-культурний поступ українства у два повоєнні десятиріччя містив політичну складову. Представники творчої еліти підняли українську національну культуру на вищий рівень, наповнили національну ідею новим змістом. Вагомий вклад в загальнонаціональну справу внесли яскраві представники Станіславщини (Івано-Франківщини).

3.3. Побут, зайнятість населення

Соціальна сфера охоплює побутовий комплекс, до якого зараховують житлово-комунальне господарство, торгівлю, транспорт, зв'язок, службу побуту, забезпечення енергопостачанням, водою, газом, земельними ділянками, користування апаратурою, технікою та ін. Корінні зміни, які відбулися протягом радянського періоду історії, свідчать, що рівень життя людей поступово піднімався, проте суттєво

відставав від розвинутих країн світу. З приходом до влади в СРСР М. Хрущова були скасовані сталінські закони, які забороняли змінювати місце роботи, було скорочено робочий день, встановлено мінімальні зарплати та запроваджено декретну відпустку й загальну пенсійну систему. Радянський Союз «перетворився на державу добробуту в зародку, принаймні формально» [220, с. 465].

Чисельність робітників і службовців з року в рік невпинно росла у всіх галузях промисловості Станіславської області. Якщо в 1945 р. цей показник сягав 58591 особу, в 1946 р. – 78652, то у 1947 р. – 82330. У промисловості відповідно – 15462, 21962 і 24975 осіб. У будівництві – 2253, 2350 і 2150 осіб; в освіті – 6638, 9048 і 11387 осіб; охороні здоров'я – 3041, 4222 і 5877 осіб; у державних і громадських установах – 8916, 9504 і 9044 особи [49, арк. 32]. Найбільший приріст кількості персоналу в абсолютних показниках припадав на промисловість, питома вага якої зросла з 26,4% у 1945 р. до 27,9% у 1946 р. і 30,3% у 1947 р. Проведені заходи в галузі освіти і охорони здоров'я зумовили значне збільшення персоналу – майже вдвічі. Позитивним фактором було зменшення чисельності службовців у державних організаціях та установах на 460 осіб, або 4,8%. У той же час будівельні організації області не зуміли збільшити число робітників, яких отримували шляхом залучення вільнонайманих із незайнятого сільського населення.

Використання праці в промисловості Станіславської області у 1948 р. характеризувалося такими показниками: плинність робочої сили в промисловості та на будівництві знизилась в цілому з 63,2% в 1947 р. до 49,6% в 1948 р., або на 21,5%; цілоденні простої в розрахунку на 100 робітників зросли з 359 днів у 1947 р. до 539 днів за 1948 р., або на 57,3%; самовільні прогули робітників збільшилися з 45 до 51 днів у розрахунку на 100 робітників, або на 11,6% у порівнянні з 1947 р.; неявки робітників з дозволу адміністрації збільшились з 243 до 413 днів у розрахунку на 100 робітників, або на 70,1% у порівнянні з 1947 р. Невиробничі втрати робочого часу тільки за 8 місяців 1948 р. склали 52745 людино-днів, або 3,7% до фактично відпрацьованого фонду часу, що означало втрати валової продукції на суму 2,6 млн крб [51, арк. 131].

Відмінною рисою Станіславської області був вкрай низький рівень електрифікації сіл. Станом на 1 січня 1949 р. в області нараховувалося всього 25 сільських електростанцій, яким охоплено 23 села із

708, або 3,4%, 10 колгоспів із 234, або 4,3% і 9 МТС із 25, або 28% [51, арк. 91]. Потужність сільських електростанцій використовувалася головним чином для освітлення житлових приміщень. Низка електростанцій працювала на рідкому привозному паливі, в той час, як область мала багаті місцеві паливні ресурси. Найбільш інтенсивний розвиток електрифікації відбувався в 50-х – 60-х роках ХХ ст. з метою ліквідації відставання області в проведенні індустріалізації. Проєктом передбачалося здійснити суцільну електрифікацію сіл до 1965 р. у сільськогосподарських районах області з розрахунку максимально задовільнити спочатку виробничі потреби, а потім поступово нарощувати побутове використання.

Обласний центр Станіслав займав провідне місце в республіці щодо кількості телефонів на тисячу жителів. Підвищення матеріального рівня населення з кожним роком викликало збільшення кількості заяв на установку квартирних телефонів. У 1939 р. у Станіславі були близько 600 телефонів, а в 1963 р. – 4300 номерів, з них 1322 квартирних. Через десятиріччя загальна кількість лише квартирних телефонів сягнула 10300, або 63% від загальної кількості телефонів Івано-Франківська. Все ж така, здавалось би, велика кількість телефонів задовольняла тільки меншу частину бажаючих користуватися квартирними телефонами. Кожного року до начальника Івано-Франківської телеграфно-телефонної станції надходило три тисячі нових заяв. В абонентському відділі були заяви мешканців міста, строк подання яких становив десять і більше років. Кількість бажаючих володіти індивідуальними телефонами на 1973 р. сягнула 70%. Щоб якось поліпшити стан справ, вирішили у різних мікрорайонах міста встановити десятки вуличних телефонів-автоматів [152].

Головним джерелом інформації, думок, розваг, доступним для абсолютної більшості населення, було радіо. Саме «по радіо» люди дізнавалися новини, тобто що чули, ніж те, що вони бачили або читали. Радіо в СРСР, як і в європейських країнах того часу перебувало в державній власності. Радіостанції, передавачі та хвилі були ліцензовані й належали державі. Показово, що працювали й нечисленні радіостанції «Голос Америки», «Радіо Вільна Європа», до 1959 р. «Радіо Визволення», які частково покривали європейську частину Радянського Союзу на хвилях яких подавалася критика комуністичної влади у країнах Східної Європи та в СРСР. Радіоприймачі, популярні ще до війни, були практично в кожній міській оселі. В сільських оселях

області масове «дротяне» радіо (прозваним в народі «брехунцем») з'явилося в середині 50-х років XX ст. Радіо було, по суті, основним засобом масової інформації повністю контрольоване державою. Молодь усюди слухала радіо передусім заради популярної музики, а задля всього іншого вже дивилися телевізор.

Послуги телебачення приходили в Станіславську область повільно, а в деяких гірських районах з'явилися досить пізно. Лише у 1960-х роках чорно-білі телевізори завоювали популярність майже скрізь і стали необхідним предметом домашнього інтер'єру навіть у найскромніших помешканнях. У перші десятиліття існування цього засобу масової інформації більшість телепередач були нудними, повчальними, ідеологічно запрограмованими. Люди мали невеликий вибір – один чи щонайбільше два канали, а працювали телевізійні служби лише по кілька годин удень і ввечері. Телебачення, як і радіо, перенесло державну політику майже в кожну оселю – завдало відчутного удару кіноіндустрії та відвідуванню кінотеатрів. Воно запропонувало повнометражні модні фільми, усунувши частково потребу йти в кінотеатри, стало його конкурентом.

На початку 1950-х років велися капітальні роботи із газифікації спочатку обласного центру, потім райцентрів і перспективних сіл. У 1956 р. на ці цілі виділялося 4 млн крб. У місті Станіславі було прокладено 30 кілометрів газової мережі. Для газифікації квартир мешканців міста передбачалося завезти із різних заводів країни 3 тисячі 4-камфорних газових плит та 300 газових колонок [66, арк. 80].

Дослідник післявоєнної Європи Т. Джадт обґрунтовує: «Європейська соціальна держава не лише не налаштовувала суспільні класи один проти одного, а й пов'язала їх сильніше, ніж будь-коли раніше, на основі спільного інтересу вберегти та захистити таку державу. Але державна фінансова підтримка соціального захисту населення та надання соціальних послуг ґрунтувалася на загальному переконанні, що це і є завдання урядів. Післявоєнна держава в усій Європі була «соціальною» державою за своєю суттю (а часто й на вимогу конституційних положень), відповідальною за добробут своїх громадян. Вона була зобов'язана не лише створити інститути й послуги, необхідні для доброго урядування, безпеки та процвітання, а й покращити умови існування населення, які вимірювалися низкою показників, кількість яких весь час зростала» [220, с. 99].

Традиційно найбільшою статтею видатків у сімейному бюджеті домогосподарства була їжа й одяг, на які йшла більша частина сімейного заробітку. Упродовж повоєнних десятиріч ситуація мінялася повільно. Молодь почала витрачати свої гроші на одяг, а також на музику – грамофонні платівки. Для молоді привабливість «Америки» й «Європи» полягала в її передовій моді: побутовій техніці, дешевому яскравому одязі, машинах й аксесуарах до них. Це були достаток і споживання як спосіб життя – «американський спосіб життя». Все це виступало антиподом радянської дійсності. Торгова мережа Станіславської області у 1952 р. охоплювала: 36 раймагів (районних магазинів), 154 сільмаги (сільських магазинів), 5 райпродмагів (районних продуктових магазинів), 28 культмагів (магазин культтоварів), 39 госпмагів (магазин господарських товарів), 8 керосинових лавок, 897 різноманітних магазинів і лавок, 153 ларьки і палатки [57, арк. 231]. План товарообороту за перше півріччя сягав 206 млн 374 тис. крб при плані 205 млн крб [57, арк. 229]. Недоліки соціалістичної економіки ні для кого не були таємницею. Вона орієнтувалася на масове виробництво часто «непотрібних» первинних промислових товарів. Товари – насамперед споживчі – на які справді зростав попит, не вироблялися або ж вироблялися в недостатній кількості чи низької якості. Радянські виробники зіпсували свій імідж практично в усіх галузях. Система розподілу й продажу низькоякісних товарів, які були в наявності, працювала так погано, що справжній дефіцит підсилювала нестача, штучно викликана бюрократією, утриманням найкращої продукції для елітної верхівки, корупцією. Партійна номенклатура забезпечувала себе товарами із східноєвропейських соціалістичних та капіталістичних країн – стиль і якість нерозривно асоціювалися з Європою – на противагу СРСР.

Якщо європейці могли купувати автомобілі для особистого користування, то це було не лише тому, що в них з’явилося більше грошей. Пропозиції доступних автомобілів формував вільний ринок. Автомобіль для громадян СРСР був розкішшю упродовж усього радянського періоду історії, тобто пропозиція машин не встигала за попитом. Партійна номенклатура та керівники установ, заводів, колгоспів мали у своєму розпорядженні безплатний службовий транспорт. На загал населення могло придбати хіба що мотоцикли, мопеди, велосипеди. Попри ці відмінності для людей, володіти радіоприймачем, грамофоном, радіолою, магнітолою, фотоапаратом, пральною машинкою,

телевізором досяжним і доступним стало лише у 60-х роках минулого століття для середньої верстви. Найбільш суттєвою міркою радянського добробуту стало володіння цими предметами.

Стан роботи підприємств громадського харчування Станіславської області у 1955 р. дещо покращився. Цьому сприяло проведення таких заходів, як розширення мережі підприємств громадського харчування, введення самообслуговування, продаж абонементів, відпуск обідів додому та ін. На початок 1956 р. в області було відкрито 27 підприємств громадського харчування, з них: їдалень і ресторанів – 12, чайних – 5, закусочних – 10. Відкриття цих закладів проводилось як за рахунок нового будівництва, так і пристосування приміщень. Більшість робітників промислових підприємств і МТС області користувалося послугами підприємств громадського харчування. В області було переведено на популярне на той час самообслуговування – 150 підприємств з 225, що складало 65,7%, а також усі буфети. Протягом 1957 р. у Станіславській області відкрито підприємства громадського харчування: ресторанів – 4, їдалень – 10, чайних – 12, закусочних – 7, кафе – 2, вареничних і пиріжкових – 3, магазинів кулінарії – 3, шкільних їдалень – 5. Не було їдалень при машинно-тваринницьких станціях, які лише створювалися. Тільки при Солотвинській МТвС механізатори отримували гарячі страви, які підвозилися з чайної в термосах, та в Жаб'ївській МТвС (не було ні майстерень, ні механізаторів в цьому районі). Наявні 10 тракторів та робітники цієї станції, як бригада, знаходилися в Косівському районі [69, арк. 29–30].

Робота, проведена обласним фінансовим відділом щодо нарахування сільськогосподарського податку на 1955 р., свідчить на наявність у Станіславській області 221530 господарств, в тому числі господарств колгоспників 184761, робітників і службовців 14551, одноосібних селянських господарств 26068. Повністю або частково звільнено від оподаткування 58362 господарства. Середня сума податку в області на господарство: колгоспника – 115 крб, робітника і службовця – 44 крб, одноосібника – 436 крб. Одночасно з ростом продуктивності худоби облфінвідділ вказував на те, що в області значно зросла кількість робочої худоби (коней) в одноосібних селянських господарствах. Якщо у 1953 р. в області нараховувалося 1212 коней, то на кінець 1954 р. за далеко неповними даними – 2559 голів. Причому, придбавши коней, одноосібні селянські господарства збільшували свої доходи, розширювали свою приватновласницьку діяльність, що «не сприяло зміцненню

колективних господарств» [61, арк. 4–5; 62, арк. 30]. Багато громадян мусили покладатися традиційно в роботі на коня та підводу. Володіти приватним трактором чи грузовим автомобілем державою категорично заборонялося.

Коні переважно знаходилися в гірських районах, а саме: в Печеніжинському – 374, Яремчанському – 346, Перегінському – 256, Солотвинському – 240, Болехівському – 230, Надвірнянському – 128, Жаб'ївському – 140, Вигодському – 87, Долинському – 77. Передбачені законодавством податки з населення підлягали оподаткуванню на підставі поданих громадянами відомостей (декларацій) про одержані ними доходи та підписаних ними актів обстеження райфінвідділів. Однак більшість одноосібних господарств – візників свідомо в силу різних причин ухилялися від подачі декларацій про доходи, не підписували обстежень фінорганів. Наявний апарат райфінвідділів при такому стані та при гірських розкиданих селах не в змозі був провести повне і правильне оподаткування цієї категорії платників [61, арк. 5].

Із опрацьованих господарських книг сільрад можна зробити припущення, що загальна кількість землі, яка вважалася власністю села району відповідала дійсності. Але на питання, як ця загальна кількість землі розподілялася, за ким була закріплена, де знаходилася – ні органи сільського господарства, ні органи статистики, ні сільські ради депутатів трудящих відповіді не могли дати. В Станіславській області органи сільського господарства вважали, що господарствам колгоспників, робітників і службовців, одноосібним селянським господарствам належить 92873 га землі, а органи статуправління рахували за цими ж господарствами 88322 га землі, тобто менше на 4551 га [61, арк. 7]. Одночасно з неточними записами в господарських книгах сільрад про землекористування в низці сіл були допущені неточності в записах про склад родини, а також про рік народження окремих членів сім'ї, що мало значення при вирішенні таких питань, як призов в армію, віднесення до числа працездатних окремих членів сім'ї чи при наданні пільг при сплаті натуральних і грошових податків.

Значна частина міського населення, за винятком Станіслава і Коломиї, була забезпечена землею та займалася землеробством. Одночасно забезпечення домашньою худобою було не тільки «не гірше», але навіть краще, ніж у деяких селах. Структура міського стада – велика кількість нетелей (тільних телиць), теличок і телят (16200 голів) – допускала можливість розширеного відтворення за рахунок

внутрішніх ресурсів. У деяких міських поселеннях (Богородчани, Заболотів, Обертин, Ланчин) з'явилася ініціатива щодо об'єднання індивідуальних господарств в колгоспи, яка могла бути підхоплена і в інших міських поселеннях. Проте тваринництво у містах вимагало організованої допомоги в справі створення кормової бази, виділення земельних ділянок під пасовища [49, арк. 160].

Обком КПУ разом із міськкомом партії і міськвиконкомом провели серед мешканців м. Станіслава відповідну роботу з роз'яснення указу президії Верховної Ради УРСР «Про заборону утримання худоби в особистій власності громадян, які проживають в містах і робітничих селищах». Із 149 корів та 31 телиці, що знаходилися в особистій власності громадян м. Станіслава в час виходу у світ згаданої постанови, станом на 30 вересня 1959 р. закуплено через систему «Живконтори» та безпосередньо колгоспами області 90 корів і 29 телиць. Залишилося в м. Станіславі 47 корів і 2 телиці, із них 32 корови належали колгоспникам, які проживали на околиці – колишнє с. Пасічна. Міськком і міськвиконком вживали заходи щодо продажу всієї худоби, що була в особистій власності громадян м. Станіслава, які не були колгоспниками [76, арк. 154].

Секретар Станіславського обкому КПУ Я. Лисенко і голова виконкому Станіславської обласної ради депутатів трудящих П. Кайкан надсилали десятки листів у союзні міністерства з проханням взяти «дольову участь» у будівництві міського водопроводу, газової мережі, газифікації квартир, будівництві багатоквартирних будинків для працівників відповідної галузі. Однак міністр зв'язку СРСР М. Псурцев відповів, що «житловий будинок у м. Станіслав для працівників зв'язку, за інформацією міністра зв'язку УРСР І. Кириченка, немає потреби будувати, так як зв'язківці міста забезпечені житлом не гірше, а краще, ніж в інших обласних центрах Української РСР» [66, арк. 96]. Частина міністерств відгукнулася і передбачили в проєктах капітального будівництва невеликі суми – в межах 100–500 тис. крб на рік.

Наприкінці 50-х років XX ст. колгоспи Станіславської області вийшли з економічної стагнації і змогли приділити увагу благоустрою «колгоспних сіл». На 1 листопада 1957 р. передбачалося побудувати для колгоспників силами будівельних бригад колгоспів і міжколгоспних будівельних організацій 250 будинків. Станом на 1 вересня поточного року уже було зведено 1270 будинків, в тому числі для

колгоспників, що переселялися з хуторів, 115 будинків. Крім цього, велося будівництво сільських культурно-побутових закладів. Впорядковувалися вулиці, парки, сквери і пам'ятники тим, що полягли «в боротьбі за встановлення радянської влади в західних областях України» [68, арк. 33]. Ідеологічна складова була присутня повсюди.

Промислові підприємства, які розташовувалися та території Станіславської області, свої виробничі, стічні води не спускали у спеціальні внутрішні водоймища, а відводили їх у проточні гірські ріки, що шкодило рибному господарству та погіршувало екологічну ситуацію. У 1956 р. обком КПУ звертався з листами у відповідні міністерства з проханням розпочати будівництво очисних споруд на Болехівському шкірзаводі, Станіславському шкіряно-взуттєвому комбінаті, але ці питання вирішувалися повільно [69, арк. 32]. Підприємства свої виробничі води спускали в міські каналізації, а більшість у проточні ріки.

Будівельники вносили свій вагомий вклад у розбудову населених пунктів як області, так і різних регіонів СРСР. З нових матеріалів почали споруджуватися добротні адміністративні будівлі, виробничі приміщення, філіали цехів, майстерні, пекарні, школи, ясла, клуби, лікарні, фельдшерсько-акушерські пункти, торговельні і комунальні підприємства. Будівництво на селі з кожним роком набирало ширшого розмаху і ставало на індустріальну основу. Розмах будівництва на селі зростав і змінювався його напрямок. Будівництво на селі переводилося на індустріальну основу – застосовувався залізобетон, широкої механізації зазнавали будівельні процеси. У розпорядженні організацій сільського будівництва були заводи залізобетонних виробів, десятки автокранів, бульдозерів, екскаваторів та інших машин. Якщо у 1965 р. міжколгоспні будівельні організації виконали будівельних робіт на 4 млн 705 тис. крб, то в наступному – на 7 млн 195 тис. крб. Краще інших працювали Гвіздецька, Бурштинська, Отинянська, Рогатинська і Войнилівська міжколгоспні будівельні організації [148].

Найважливішим завданням було підвищення його якості та зниження вартості, особливо там де більшість робіт виконувалося міжколгоспними будівельними організаціями. Спеціалісти філіалу «Діпроміст» (Івано-Франківський філіал Українського державного інституту проєктування міст), «Облколгосппроєкт», Івано-Франківської земельної експедиції розробляли проєкти забудови багатьох населених пунктів Івано-Франківщини. На сторінках обласної газети «Прикарпат-

ська правда» залишилися прізвища сотень працівників, котрі вклали свої зусилля у розбудову краю. Сумлінно попрацювали інженери організацій Д. Гнилиця, М. Лесечко, М. Копильців з інституту «Облколгосппроєкт», В. Нестенко, А. Мороз, С. Волохович, В. Піганюк з філіалу «Діпроміст», Ф. Ульяненко, А. Лесіцька із земельної експедиції [159].

Віддаючи належне передовикам, маємо відзначити, що загальний рівень сільського будівництва відставав від потреб. Особливу тривогу викликала велика кількість так званих перехідних будов. На середину 1960-х років їх було 278, на 1 січня 1967 р. – 390 і через рік – 521 [148]. Одна з основних причин збільшення незавершеного будівництва – відсутність належного планування в окремих колгоспах і районних виробничих управліннях сільського господарства. Дехто з керівників вважав, що чим більше розпочне будувати об'єктів, тим скоріше досягне особистого кар'єрного росту – головне правильно прозвітувати «про досягнення». Нерозв'язаними залишалися проблеми забезпечення помешкань газифікацією, каналізацією, водопостачанням й опаленням. Особливо складною була ситуація в сільській місцевості, яка істотно відставала за всіма напрямками соціально-економічного розвитку.

Села Станіславської області, як і республіки в цілому, поділили на «перспективні», «малоперспективні» і «неперспективні». У «перспективних», тобто в яких були сільські Ради, правління колгоспів або великі бригади там планувалося проводити житлове і культурно-побутове будівництво в обсязі передбаченому нормами. В «малоперспективних» населених пунктах, територія яких не дозволяла розширювати межі села і в яких не було економічної доцільності, передбачалося спорудження культурно-побутових закладів в розрахунку на існуючу кількість населення, але будувати нове житло, збільшувати кількість садиб не рекомендувалося. «Неперспективні» – це присілки, малі села. Вони мали бути перенесені в «перспективні» села. Нове будівництво у них заборонялося чи всіляко обмежувалося. Така класифікація ґрунтувалася на аналізі господарства (економіки) району, можливості і напрямку використання земельних угідь, корисних копалин, трудових ресурсів, розвитку промисловості.

В Івано-Франківській області із 767 сіл – понад 300 вважалися «неперспективними» і їх розбудова вважалася недоцільною. Тільки 450 «перспективних сіл» забезпечувалися генеральними планами розвитку. Постановою ЦК КПУ і РМ передбачалося в 1965–1970 рр. в області

скласти генеральні плани для 291 перспективного села. Темпи будівництва на селі вимагали прискорення розробки генпланів [155]. Не було вироблено єдиної думки щодо категорії «перспективних», «малоперспективних» і «неперспективних» населених пунктів. Особлива увага при розробці генплану приділялася громадському центру, де споруджувалися головні громадські будинки, які становили основу архітектурно-просторової композиції населеного пункту. Прикладом планомірної забудови населеного пункту служило с. Стецева Снятинського району. За кошти колгоспу було споруджено школу-десятирічку, лікарню, будинок культури, торговий центр, двоповерхові житлові будинки і низку індивідуальних одноквартирних будинків [159].

Найголовнішим питанням було визначення центру села. Традиційно для цього вибирали старе історичне місце, ринкову площу під забудову чи зносили деякі будівлі. В іншому випадку центр розташовували за межами існуючої історичної забудови з тим, щоб навколо нього поступово розбудовувати все село за новим генеральним планом з рівними, широкими вулицями. У центрі села – мала бути площа або розширена частина головної вулиці. Доцільним вважався упорядкований сквер, навколо якого розташовувалося приміщення сільради, клубу, магазинів, бібліотеки, поштового відділення. Школу слід було розміщувати подалі від шумних вулиць. Але, якщо близько не було великого автомобільного руху, школа могла бути і в центрі села [55, арк. 154].

Отже, соціально-економічні процеси в Станіславській області потребували великої кількості працездатного населення. Однак, механізація сільського господарства (різке скорочення працюючих у колгоспах з 47% до 26,3%), звуження лісозаготівель вивільнила значну частину працездатного населення, плюс природній приріст – вели до збільшення потенціалу трудових ресурсів області. Упродовж повоєнних десятиліть систематично проводилася робота з планового переселення населення і організованого набору робочої сили. В порядку планового переселення із області за період з 1948 по 1964 роки вибуло 68236 осіб і в порядку організованого набору робочої сили – 92587 осіб. Проте, необхідно відмітити ту обставину, що число осіб направлених по оргнабору на роботу в інші регіони СРСР, згідно матеріалів статистики, які залишалися на постійне місце проживання складало 10%, а планового переселення – 60–75% до загальної

чисельності. Значна частина населення поверталася на попереднє місце проживання. Статистичне управління у 1960-х роках систематично вираховувало наявність трудових ресурсів області і щоразу приходило до висновку, що майже 100 тис., а то і більше працездатного населення щорічно не було зайнято громадсько-корисною працею, або були «безробітними» [111, арк. 41, 44]. Радянська пропаганда голослівно стверджувала про те, що «радянська влада назавжди покінчила з безробіттям».

Станом на 1 січня 1965 р. населення Станіславської області становило 1 млн 194 тис. населення. Питома вага працездатного населення (мужчини у віці 16–59, жінки – 16–54 роки), яке могло бути використане, становила 618,5 тис. осіб, або 51,8% до загальної чисельності. Станом на 1 січня 1959 р. ці показники становили відповідно 673,4 тис. осіб, або 61,5%. Статистичні матеріали вказують на те, що 183 тис. осіб (40 тис. у містах і 143 тис. у сільській місцевості), або 29,6% до загальної кількості трудових ресурсів області було зайнято у своєму домашньому господарстві. Зайняте населення в галузях економіки, навчання, службовці у 1965 р. становили 435,5 тис. осіб, 70,4%; у 1959 р. – 577,4 тис. осіб, або 85,7% [111, арк. 44].

Таким чином, незважаючи на постійні декларації влади щодо пріоритетності соціальної сфери, наявні державні служби побуту, торгівлі, житлово-комунального господарства могли забезпечити лише мінімум благ, особливо в сільській місцевості. Попри зневагу радянською пропагандою капіталістичного способу життя люди прагнули придбати нову техніку, мати комфортне житло. Умови життя населення не відповідали внеску у формування індустріальної потужності держави. Покращення умов життя населення та житлове будівництво, розбудова соціально-побутової інфраструктури відбувалося за залишковим принципом. Характерною рисою у житловому будівництві була тенденція до кількісних, а не якісних показників. У радянський період виник і набув «популярності» термін «неперспективне село». Житловокомунальний рівень забезпечення життєдіяльності громадян Української РСР у другому повоєнному десятиріччі дещо покращився в порівнянні з попереднім. Проте багато показників не відповідало вимогам й запиту часу. Вкрай низької якості були житлово-комунальні послуги, що позначалося на добробуті й рівні забезпечення населення. Селяни не мали багатьох комунальних зручностей, елементарних благ відомих у місті.

ВИСНОВКИ

Друга радянізація – друга окупація західного регіону України проходила під гаслами «соціалістичних перетворень», тобто спланованого наступу на національні, господарські, культурні, духовні цінності українського народу під егідою більшовицької партії. Традиційні суспільно-політичні відносини зазнали радикальних змін. Радянська пропаганда вела шалену боротьбу проти української національної ідеї – українського визвольного руху ОУН, УПА та місії ГКЦ. Увесь державний апарат сталінського тоталітарного режиму працював над цілеспрямованим насадженням нових ідеологічних догм – політичних інсинуацій. З ніг на голову були поставлені концептуальні визначення націоналізму, який називали не тільки «буржуазним», а ще й «українсько-німецьким». Таке «визначення» не мало нічого спільного з науковими підходами й тлумаченнями. Підвалини сьогоднішньої незалежної України закладали саме борці ОУН, воїни УПА, нескорені священики, які найбільше і долучилися до боротьби за незалежність.

Радянська післявоєнна економіка потребувала колосальних інвестицій у кожну галузь. Державне централізоване планування передбачало складний вибір: куди спрямувати обмежені державні ресурси та за рахунок чого. В безумовному пріоритеті були основні витрати – на залізниці, шахти, заводи й комунальні підприємства. Дуже мало залишалося на харчування та житло, а ще менше – медицину, освіту, культуру й інші соціальні послуги. В офіційному діловодстві взагалі нічого «не фігурувало» на споживчі товари не першої необхідності. Такий розподіл бюджету навряд чи міг сподобатися навіть тому електорату, який звик до постійних злиднів. Авторитарна влада та поліцейський держава заставляла роками миритися людей з таким станом «економії», що стало ціною економічної післявоєнної відбудови в УРСР. У перші повоєнні п’ятирічки акцент було зроблено на інвестиціях капіталу у великі державні підприємства за рахунок внутрішнього споживання, побудови житла та послуг. Якщо у демократичних країнах Європи легко було спрогнозувати наслідки такого рішення – страйки, демонстрації за підтримки тієї ж комуністичної партії та профспілок, то в політичних реаліях СРСР, УРСР це було неможливим.

Першочергові повоєнні витрати ішли насамперед на модернізацію інфраструктури – ремонт доріг, залізниць, будівництво заводів, шахт.

Витрати на споживчі товари навмисне стримувалися, унаслідок чого, протягом перших повоєнних років багато людей продовжували жити в злиднях. Ступінь відносних змін залежав від того, з чим порівнювати: що більше місто, то більш кардинальними й швидкими вони здавалися. На початок 1950-х років темпи росту економіки почали зростати. Догматична зацикленість на видобутку сировини і виробництві основних товарів змогла спочатку стимулювати зростання валової продукції та ВВП на душу населення. Західноукраїнська економіка на прикладі Станіславської (Івано-Франківської) області знаходилася в історично нетиповому стані. Радянська одержимість масштабною заготівлею лісу, видобутком нафти, газу, тобто первинної промислової продукції, перешкоджала економічному зростанню.

Упродовж радянського періоду селяни масово залишали землю та їхали працювати в міста та містечка – «перехід від села до міста» та «від поля до заводу». Абсолютну більшість колишніх селян спрямували в трудомісткі, технологічно застарілі заводи. З одного боку, економіка демонструвала кількісні «приголомшливі» результати, з другого – майже все забирала держава.

Швидке виробництво цілеспрямовано принесли в жертву контролю якості. Нікудишня якість радянських товарів не позначалася на продажах, так як державі належала монополія на торгівлю. Держава активно сприяла неефективності радянського виробника. Влада розподіляла дефіцитні ресурси, матеріали між виробниками, у такий спосіб консервуючи економіку і не стимулюючи більш ефективних виробників. Поєднання гарантованих поставок, штучно створений попит на все, що радянська економіка могла виробити та політичний диктат вели підприємства до відставання.

За два повоєнні десятиріччя реконструйовано та модернізовано старі промисли – лісозаготівлю, нафтогазовидобування, легку, харчову промисловість. Створено енергетичну базу та нові галузі – будівельну, хімічно-гірничу, приладобудування, машинобудування. Без урахування подальших наслідків екологічного і техногенного впливу надмірно використовувалися природні багатства. Величезні запаси нафти, газу, вугілля, калійних солей, озокериту, торфу, вапняку, гіпсу зазнали непоправної шкоди та порушили екологічний баланс. Природні ресурси експлуатувалися по-хижацьки. Карпатські гори створювали передумови для використання гідроенергії та будівництва гідроелектростанцій.

Інвестиції в економіку Станіславської області – нафтогазовидобування, хімічну промисловість, енергетику – були спрямовані у конгломерат військово-промислового комплексу, який готувався до війни. У своєму розпорядженні економіка мала невичерпний потік дешевої робочої сили – до неї належали й інженерно-технічні працівники.

Радянська політика – колективізації і пов'язані з нею соціалістичні експерименти у сільському господарстві, підготовка до індустріалізації Станіславщини у повоєнний час – зумовила падіння життєвого рівня населення. Окремі західноукраїнські області – Львівська та Станіславська, були міцніші в промисловому відношенні.

Економіка Станіславської (Івано-Франківської) області, як і західного регіону України в цілому, за більшістю показників розвивалася на власній основі. Цьому сприяли наявні багаті природні та трудові ресурси. Західний регіон УРСР розвивався прискореними темпами на основі широкого впровадження техніки, яка поступалася кращим світовим зразкам. Низький рівень якості, недосконаліть технологій знижували економічну ефективність.

Своєрідну неефективність радянської економічної моделі впродовж першого повоєнного десятиріччя маскували під виклики післявоєнної відбудови та саботаж «ворожих елементів». Друге десятиліття проходило під голослівними заявами непередбачуваного М. Хрущова про те, що комунізм «переможе» Захід й офіційні заяви про «завершення переходу до соціалізму» показували прірву між тим, що говорилося і щоденними злиднями простих громадян. Станіславська (Івано-Франківська) область в силу географічного розташування та економічного потенціалу у республіці отримала статус стратегічно важливої.

Проведене наукове дослідження двох післявоєнних десятиліть дає можливість сформувати узагальнення:

1. Відкриття архівів та нові методологічні підходи дали можливість по-новому осмислити репресивно-каральну політику радянського режиму та його особливості в умовах Станіславської (Івано-Франківської) області. Історики завжди порівнювали і будуть порівнювати (співвідносити) історичні події, персоналії, явища з ідеалами, нормами. Методологія наукового дослідження зобов'язує історика використовувати різноманітні методи для більш ґрунтовного, об'єктивного та достовірного викладу. Основоположним принципом наукового дослідження є історизм і об'єктивність, що в сукупності з відповідними

методами становлять методологічне підґрунтя. Ці принципи вимагають досліджувати процеси тільки на підставі наукового підходу і зіставлення кількох аналогічних фактів, незалежно від партійних чи інших класифікацій.

2. Відсутність місцевих сільських комуністів та комсомольців (за винятком кількох десятків уцілілих членів КПЗУ), значно ускладнювали механізм насадження радянського окупаційного режиму в містах і на селі західного регіону України. У новостворені західноукраїнські області влада експортувалася з центру і формувалася за сталінським зразком СРСР. Більшовицька партія створювала на свій зразок державні органи управління, які були їй підконтрольні, підзвітні та укомплектовані її членами чи прихильниками на всіх рівнях. В умовах військово-політичного протистояння, з одного боку, корінного населення західних земель України, підпілля ОУН і відділів УПА, а з іншого – органів партійно-радянської влади, каральних військових підрозділів НКВС, НКДБ тут тривала драматична боротьба. Місцеве населення змушене було на собі винести весь тягар безпрецедентної війни та соціалістичних експериментів.

3. Структура промисловості Станіславської (Івано-Франківської) області, виходячи з пріоритетів радянського режиму, характеризувалася уніфікацією. Проте, акценти щодо розитку тих чи інших галузей економіки ситуативно змінювалися, незважаючи на колосальні фінансові затрати. У результаті реконструкції, модернізації та подальшої індустріалізації відбулися суттєві зміни в економіці області. У першу чергу, традиційні місцеві промисли, пов’язані з сіллю, лісом, нафтою, газом, вугіллям, на базі загальної електрифікації та нової техніки вийшли на новий рівень експлуатації. При цьому природа регіону зазнала непоправних втрат. Економічний розвиток Станіславської області відставав від світових підходів в освоєнні передових технологій, автоматизації і механізації виробництва. Одночасно створювалися і розвивалися нові галузі – будівельна, енергетична, хімічно-гірнича, приладобудування, машинобудування. Акцент робився на важку промисловість пов’язану з військо-промисловим комплексом. Підприємства хімічної й нафтогазової галузей найбільше забруднювали навколишнє середовище і шкідливо впливали на здоров’я людей.

4. У Станіславській області у повоєнний час радянський окупаційний режим реалізовував ту ж саму політику насадження «соціаліс-

тичних перетворень» через знищення заможних селянських господарств, як і 1930-х роках на території України. З цією метою на селі запроваджувалися партійно-комсомольські осередки, земельні комісії при сільських радах депутатів трудящих через які мав встановлюватися тотальний контроль, сіятися ворожнеча щоб розколоти громади та український національно-визвольний рух. Більшовицькі методи вирізнялися більшою підступністю і врахуванням специфіки краю – відсутності бідняцьких організацій на зразок комнезамів. Тоталітарний режим зустрів силове протистояння з боку УПА, ОУН та селянства на загал.

Специфіка аграрної політики тоталітарного режиму полягала в тому, що її насаджували насильницькими методами, знехтувавши досвідом селянства та економічними важелями. Необхідно розмежовувати політичні чинники тоталітарної системи (репресії, голодомори, депортації, конфіскацію майна, примусове залучення до праці) і ринкові (вільну конкуренцію, мотивацію до праці, приватну власність). На початку 1950-х років завершилося формування соціалістичної моделі в сільському господарстві західних областей УРСР, яке набуло загальносоюзних визначальних рис. Політика об'єднання економічно сильніших колгоспів зі слабкими не виправдала очікувань. Тягнучи за собою слабкі колгоспи та покриваючи їхні фінансові та технічні проблеми, сильні колгоспи дедалі більше втрачали свій економічний потенціал. Особливість Карпатського регіону полягала в тому, що у більшості сіл пригірських і гірських районів Станіславської області «суцільна колективізація» не була проведена і розтягнулася на весь радянський період історії. Неефективність колгоспно-радгоспної системи виробництва, яка була позбавлена реального господаря, найбільш яскраво проявлялася у пригірських і гірських селянських господарствах.

5. Для розбудови соціальної сфери найбільш сприятливим періодом були 60-ті роки ХХ ст. У сільській місцевості була здійснена електрифікація, радіофікація, розпочалася газифікація, телефонізація. У сільській місцевості, хоча й у недостатній кількості, споруджувалися житлові будинки, школи, лікарні, клуби, магазини, дитячі дошкільні заклади, ФАПи, побутові об'єкти і т. д. Задоволення побутових потреб населення перебувало у прямій залежності від місця розташування того чи іншого населеного пункту від обласного чи районного центру. Життя у гірських чи «неперспективних» селах різко контрастувало з

міським чи «перспективним» населеним пунктом. Високі темпи житлового будівництва та розбудова господарства на селі були пов'язані з індустріальними процесами.

6. Інтегрування освіти краю в загальносоюзну систему, з одного боку, створило широку мережу початкових, неповних середніх, середніх шкіл, курсів, училищ, технікумів, інститутів. З іншого – радянська влада нав'язала свою масову форму тоталітарної освіти, знехтувавши національними та релігійними особливостями. Освітньо-культурні установи все більше перетворювалась на заклади з ідеологічного обслуговування потреб радянської політичної системи. У традиційну освітньо-виховну систему, головним завданням якої впродовж століть було національне, духовне, господарське виховання, насаджувалися комуністичні ідеали. Національно свідома громадськість вбачала у них загрозу, адже послідовно здійснювалась політика русифікації українців та творення так званої нової спільноти – радянського народу («совка»). Ідеологічна та масово-агітаційна робота не припинялася й мала постійно нарощувати свої показники.

7. У агропромислових областях Української РСР, до яких у другій половині XX ст. відносилася й Івано-Франківська область, мережа міських поселень була представлена одним великим містом (обласним центром) і малими містами, які більш-менш рівномірно розміщені на території. Усі вони мали тісні управлінські, економічні, транспортні, соціальні зв'язки із обласним центром і виступали як районні центри 40–50 довколишніх сіл. У свою чергу малі міста (містечка) – адміністративні райони – були центрами локальних систем розселення. Міські поселення в агропромислових регіонах відігравали системно утворювальну роль, фокусуючи управлінські, виробничі, соціальні зв'язки з прилеглою сільською територією. У функціональній структурі міст значне місце займали сільське і лісове господарства, що не було характерно для регіонів Української РСР з промисловим типом освоєння. Це відбивалося на зовнішньому архітектурному вигляді малих міст, де значні площі займали городи, сади й сприяли комфортним умовам проживання людей. Тісний зв'язок міських жителів із сільською місцевістю та природою послаблював соціальні наслідки суспільної кризи тоталітарної політичної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. Архівні матеріали

Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки

Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії України 1917–1991 рр.

Оп. 23

1. Спр. 813. Політінформації про стан організаційно-партійної і масово-політичної роботи у Станіславській області. 31. 08. – 29. 12. 1944 р. 67 арк.
2. Спр. 3501. Статистичні зведення про питому вагу одноосібних господарств у східних і західних областях України. 24. 04. 1946 р. 8 арк.
3. Спр. 4449. Звіти про роботу відділу кадрів Станіславського обкому КП(б)У за 1946 р. і перше півріччя 1947 р. 19. 01. – 10. 07. 1947 р. 81 арк.
4. Спр. 4808. Витяг із протоколу засідання бюро, інформації обкомів КП(б)У в сільгосп-відділ ЦК КП(б)У про скликання і проведення обласних, районних нарад колгоспників, селян-одноосібників Волинської та Станіславської областей. 11. 02. – 25. 10. 1947 р. 10 арк.

Оп. 24.

5. Спр. 4073. Інформації обкомів КП(б)У про хід виконання постанови вересневого пленуму ЦК КПРС «Про заходи дальшого розвитку сільського господарства СРСР». 12. 01. – 14. 01. 1955 р. 309 арк.
6. Спр. 4081. Довідки адміністративного відділу ЦК КП(б)У, листи обкомів партії, прокуратури, УМ МВС УРСР про стан і заходи зміцнення соціалістичної законності, боротьбу з оунівським бандитизмом у Волинській, Львівській, Ровенській і Станіславській областях. 8. 04. – 22. 10. 1955 р. 409 арк.
7. Спр. 6182. Стенограма республіканської наради працівників сільського господарства (виступ тов. Шелеста П. Ю.). 1–2 лютого 1966 р. 335 арк.
8. Спр. 6334. Копії вихідних листів в ЦК КПРС, Міністерство авіаційної промисловості СРСР, довідки відділу оборонної промисловості ЦК Компартії України, листи, інформації обкомів Компартії України, заводів і інших організацій з питань оборонної промисловості. 5 січня – 19 червня 1967 р. 173 арк.

Оп. 30.

9. Спр. 279. Доповідні записки, відомості, листування про виконання сільськогосподарських робіт, додаткову оплату праці, роботу МТС і організацію колгоспів у західних областях УРСР. 5. 01. – 25. 12. 1945 р. 162 арк.
10. Спр. 1391. Про сільськогосподарські газети, журнали, книги для колгоспної виробничої бібліотеки. Довідки відділу пропаганди й агітації ЦК КП(б)У, сільгоспвидання. Квітень 1949 р. 29 арк.
11. Спр. 1818. Витяг зі стенограми виступу М. Хрущова у Львові на обласній нараді партійних працівників західних областей України. 31 березня 1949 р. 50 арк.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Ф. 166. Міністерство освіти УРСР

Оп. 15.

12. Спр. 15. Звіт вузів на початок 1944 р. 37 арк.
13. Спр. 23. Звіт облвно за початкові семирічні та середні школи за 1943 – 1944 н. р. 187 арк.
14. Спр. 83. Звіт про дитсадки за 1945 р. 215 арк.
15. Спр. 126. Постанови Ради Міністрів СРСР з питань народної освіти в УРСР. 94 арк.
16. Спр. 137. П'ятирічний план розвитку сітки установ народної освіти УРСР на 1946–1950 рр. 83 арк.
17. Спр. 145. Список вищих учбових закладів підготовки кадрів Міністерства освіти УРСР на початок 1946–1947 н. р. 52 арк.

18. Спр. 158. Звіт про школи освіти дорослих, робітничої та сільської молоді на кінець 1945/46 н. р. 104 арк.

19. Спр. 163. Зведення по дитячих будинках за 1946 р. 348 арк.

20. Спр. 805. Відомості про розподіл загальноосвітніх шкіл Міністерства освіти за мовами викладання. 156 арк.

21. Спр. 813. Річний звіт облвно за дитячі садки на 1 січня 1951 рік. 165 арк.

22. Спр. 814. Звіт за літні дитячі майданчики за сезон до 16 вересня 1950 р. 124 арк.

23. Спр. 816. Зведення даних річних звітів дитячих будинків на 1950 р. 115 арк.

24. Спр. 868. Списки дитячих садків союзно-республіканського значення. 65 арк.

Фонд 348. Міністерство соціального забезпечення УРСР

Оп. 3.

25. Спр. 535. Річний звіт про навчання в будинках інвалідів для дорослих і дітей за 1943–1944 н. р. 59 арк.

Державний архів Івано-Франківської області

Фонд П–1. Івано-Франківський обласний комітет Комуністичної партії України

Оп. 1.

26. Спр. 162. Стенограма зборів обласного партійного активу про реалізацію постанов ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У про недоліки в політичній роботі в західних областях України від 11 жовтня 1944 року. 11. 10. 1944 р. – 12. 10. 1944 р. 62 арк.

27. Спр. 163. Стенограма зборів обласного партійного активу про підсумки виконання постанови ЦК ВКП(б) про недоліки політичної роботи в західних областях України від 8 грудня 1944 року. 89 арк.

28. Спр. 178. Телеграми, листування з Держпланом УРСР, союзними, республіканськими народними комісаріатами, організаціями про забезпечення спеціалістами, устаткуванням, будівельними матеріалами. 06. 09. 1944 р. – 02. 12. 1945 р. 34 арк.

29. Спр. 179. Переписка з обкомами КП(б)У, райкомами ВКП(б), міськомами, райкоамами КП(б)У, обласними організаціями з питань організаційно-партійної, массово-політичної роботи, ліквідації неграмотності, відновлення нафтової, газової, вугільної промислвості та інших питаннях. 01. 06. 1944 – 25. 01. 1945 р. 216 арк.

30. Спр. 182. Інформаційна доповідь про стан сільського господарства в області за 1944 р. 12 арк.

31. Спр. 185. Спрвка відділу про укомплектування кадрами радянських органів, народної освіти, охорони здоров'я, культури, торгівлі. Грудень 1944 р. 30 арк.

32. Спр. 187. Зведені дані відділу про укомплектування кадрами, довідки, доповідні записки про якісний склад керівних кадрів партійних, радянських і господарських органів, висунення кадрів із місцевого населення. 01. 05. 1944 р. – 05. 01. 1945 р. 54 арк.

33. Спр. 192. Довідки, доповідні записки про підготовку і перепідготовку масових кадрів промисловості, сільського господарства і інших організацій. 10. 06. – 30. 11. 1944 р. 9 арк.

34. Спр. 195. Довідки, доповідні записки, інформація відділу уповноважених про склад обласної партійної організації, організаційно-партійної роботи, відновлення промисловості, сільського господарства у Богородчанському, Вигодському районах. 18. 08. – 28. 12. 1944 р. 5 арк.

35. Спр. 210. Довідки, доповідні записки відділу про роботу нафтопромислів, добування озокериту, забезпечення населення паливом й інші питання. 17. 08. 1944 р. – 09. 01. 1945 р. 62 арк.

36. Спр. 275. Довідки, доповідні записки, інформації в ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У про вибори керівних партійних орагнів в районних і міських парітйних оранізаціях, організаційно-масову роботу в радах депутатів трудящих, першому і другому з'їзді селянської молоді,

відгуках населення на важливі політичні події в житті країни, обліку демобілізованих із Радянської армії, ході сільськогосподарських робіт і інші питання. 03. 01. 1945 р. – 11. 11. 1945 р. 103 акр.

37. Спр. 276. Переписка із ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У про надання допомоги західним областям УРСР, Держпланом УРСР про розвиток газової, нафтової промисловості, електрифікацію, транспорт, сільське господарство та інші питання. 15. 01. 1945 р. – 31. 12. 1945 р. 122 арк.

38. Спр. 277. Переписка з Народним комісаріатом вугільної промисловості СРСР, Народними комісаріатами УРСР з питань видобутку бурого вугілля, розвитку охорони здоров'я, охороні промислових споруд і інших питаннях. 09. 04. 1945 р. – 30. 11. 1945 р. 13 арк.

39. Спр. 282. Звіти, довідки, інформації, заходи в ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, Раду Народних Комісарів УРСР про виконання постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У про надання дапомоги західним областям України, підготовці і перепідготовці пропагандистських кадрів, стані народної освіти, культурно-соціальних закладах, ліквідації неграмотності і малограмотності. Списки редакторів, літературних працівників обласної, міської і районних газет. 25. 04. 1945 р. – 28. 01. 1946 р. 123 арк.

40. Спр. 285. Переписки з ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, виділенні ставок парторгів на підприємствах нафтової, озокеритної, лісової промисловості і залізнодорожного транспорту (з довідками, характеризуючими виробничі показники даних підприємств) і по інших питаннях організаційно-партійної, ідеологічної роботи, роботи вищих навчальних закладів. 12. 01. – 30. 12. 1945 р. 71 арк.

41. Спр. 286. Переписка з ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, Радою Народних Комісарів СРСР, Радою Народних Комісарів УРСР, Радою допомоги західним областям України, Головпостачом Народного Комісаріату місцевої промисловості УРСР з питань нафтової, вугільної, торфяної промисловості, транспорту, сільського господарства та іншим питанням. 16. 01. – 31. 12. 1945 р. 114 арк.

42. Спр. 289. Переписка з обкомами, міськкомами, райкомами КП(б)У, обласними організаціями, підприємствами з питань роботи промисловості, транспорту, сільського господарства, реалізації 4-го військового займу і іншим питанням. 11. 01. – 30. 12. 1945 р. 214 арк.

43. Спр. 293. Зведені дані, доповідні записки, інформації Станіславського міському, райкомів партії, обласних організацій про перспективи економічного розвитку районів, створення і роботу земельних комісій і земельних громад, підготовка до хлібоздачі, підписці на 4-й військовий займ і іншим питанням. 08. 04. 1945 р. – 10. 01. 1946 р. 107 арк.

44. Спр. 426. Заключний звіт Станіславського районного представника про проведену роботу по евакуації польського населення за 1944–1946 рр. 39 арк.

45. Спр. 433. Звіт, довідки, інформації в ЦК КП(б)У, Раду Народних Комісарів УРСР про роботу хімічної, нафтової, газової, озокеритної, вугільної, торфяної промисловості, промислову кооперацію, промисловість будматеріалів, ліквідацію порушень статуту сільськогосподарської артілі в колгоспах, хід збирання і вивезення цукрових бур'яків, благоустрій міст і населених пунктів області та інші питання. 05. 02. 1946 р. – 22. 02. 1947 р. 143 арк.

46. Спр. 469. Зведення, статистичні звіти, довідки обкому партії, звіти міськомів, райокмів партії про склад і змінюваність голів сільських і селищних рад, директорів середніх і неповносередніх шкіл, завідуючих початкових шкіл, директорів ремісничих училищ і шкіл ФЗО, голів сільпо, агентів уповмінзагу, фінагентів. 09. 12. 1946 р. – 01. 01. 1947 р. 138 арк.

47. Спр. 498. Справка відділу про питання, які вимагають вирішення у відділах і ЦК КП(б)У, виконанні плану, освоєнні промислових потужностей, розгортанні соціалістичного змагання на підприємствах нафтової, газової, вугільної, озокеритної, паливної промисловості. Протоколи нарад відділу. 06. 01. 1946 р. – 31. 12. 1946 р. 111 арк.

48. Спр. 619. Листуванням з Станіславським міськкомом, райкомами партії, обласними організаціями про зміцнення сільськогосподарської бази, підвищення врожайності основних сільськогосподарських культур, розвиток тваринництва, сільську електрифікацію. 03. 01. 1947 р. – 06. 01. 1948 р. 157 арк.

49. Спр. 637. Доповідні записки уповноваженого Держплану СРСР по Станіславській області про виконання народногосподарського плану, баланс робочої сили, роботу промисловості, транспорту, будівельних організацій, сільського господарства за 1947 р. 189 арк.

50. Спр. 775. Стенограма обласної наради передовиків сільського господарства про підсумки 1948 сільськогосподарського року, завдання по колективізації сільського господарства, підвищенню продуктивності громадського тваринництва від 22 листопада 1948 року. 168 арк.

51. Спр. 817. Листування з обласними організаціями про розвиток лісової промисловості, заходи по видобутку вугілля, торфу, газу. Пояснююча записка до проекту балансу трудових ресурсів Станіславської області на 1949 рік. 10. 01. – 28. 12. 1948 р. 163 арк.

52. Спр. 1004. Накази Міністра шляхів сполучення СРСР, Міністра зв'язку СРСР, житлово-цивільного будівництва УРСР, начальника Львівської залізниці. 29. 03 – 05. 05. 1949 р. 154 арк.

53. Спр. 1144. Стенограма наради завідуючих відділами пропаганди та агітації райкомів партії, редакторів районних газет, політвідділів МТС і стінних газет, сількорів області про підвищення ролі сільських кореспондентів в боротьбі за поліпшення роботи колгоспів, МТС і радгоспів області від 23 червня 1950 року. 86 арк.

54. Спр. 1184. Листування з союзними, республіканськими міністерствами і організаціями про розвиток нафтової, лісової, легкої, харчової промисловості, будівництва, сільського господарства, торгівлі. 04. 01. – 28. 07. 1950 р. 215 арк.

55. Спр. 1190. Листування з міськкомами, райкомами партії, обласними організаціями, заводами про кадри, роботу промислових підприємств, будівництво. 17. 01. – 16. 12. 1950 р. 217 арк.

56. Спр. 1195. Переписка з обкомами, райкомами партії, політвідділами МТС, обласними організаціями, колгоспами про організаційно-господарське зміцнення колгоспів. 09. 02. 1950 р. – 23. 05. 1951 р. 186 арк.

57. Спр. 1576. Інформація Станіславського міськкому, райкомів партії, обласних організацій про соціалістичне змагання на підприємствах легкої промисловості, роботі підприємств тресту «Маслопром», торгівлі, текучість кадрів райвідділів соціального забезпечення, підготовка до весняно-польових робіт, вирощування і збір сільсько- господарських культур, розвиток тваринництва і інших питаннях. 09. 02. 1952 р. – 26. 12. 1952 р. 233 арк.

58. Спр. 1674. Стенограма наради секретарів райкомів партії з питань сільського господарства. 22 грудня 1953 р. 101 арк.

59. Спр. 1898. Стенограма зборів партійно-господарського активу області про підсумки роботи промисловості за 5 місяців 1955 року і завдання промислових підприємств. 28 червня 1955 р. 120 арк.

60. Спр. 1899. Стенограма зборів активу обласної партійної організації про підсумки липневого пленуму ЦК КПРС і завдання про дальше піднесення промисловості, технічного прогресу, поліпшення організації виробництва, підсумки весняної сівби, підготовку до проведення збору врожаю, виконання планів заготівлі сільськогосподарської продукції. 26 липня 1955 р. 138 арк.

61. Спр. 1929. Листування з обласними організаціями про розвиток сільського господарства. 26 січня 1956 р. 161 арк.

62. Спр. 1939. Плани відділу, довідки, доповідні записки відділів про роботу оргінструкторських груп райкомів партії по зоні МТС, керівництво первинними партійними

організаціями, роботу окремих первинних партійних організацій підприємств промисловості, будівництва, колгоспів, обласних організацій. 22. 02. – 14. 11. 1955 р. 178 арк.

63. Спр. 1999. Інформації в ЦК КПРС, ЦК КПУ про звіти та вибори в районних, первинних партійних організаціях, хід обговорення проекту директив, підсумки роботи XX з'їду КПРС, виконання заходів по здійсненню рішень XX з'їзду КПРС, робітничі збори, вивчення та роз'яснення серед активу трудящих постанови ЦК КПРС про подолання культу особи та його наслідків. Звіти про розглянуті персональні справи, апеляції комуністів. 28. 01. 1956 р. – 12. 01. 1957 р. 133 арк.

64. Спр. 2010. Звіти, довідки, доповідні записки, інформації в ЦК КПРС, ЦК КПУ про перебудову ідеологічної роботи, партійне навчання, політичний настрій серед населення, лекційну пропаганду, культурно-освітню роботу, підготовку шкіл до нового навчального року. 10. 01. 1956 р. – 28. 01. 1957 р. 170 арк.

65. Спр. 2013. Листування з ЦК КПРС, ЦК КПУ, Радою Міністрів СРСР, Радою Міністрів УРСР, Держпланом УРСР, Міністерством електростанцій СРСР, Міністерством легкої промисловості УРСР про розвиток промисловості, будівництва, сільського господарства, торгівлі. Відповіді на листи редакцій центральних газет. 05. 01. 1956 р. – 09. 01. 1957 р. 215 арк.

66. Спр. 2015. Листування з союзними та республіканськими міністерствами, організаціями з питань розвитку промисловості, транспорту, будівництва, матеріально-технічного постачання, комунального та сільського господарства. 10. 01. 1956 р. – 25. 02. 1957 р. 175 арк.

67. Спр. 2075.Стенограма зборів активу обласної партійної організації про хід та розвиток житлового будівництва в області від 22 серпня 1957 року. 65 арк.

68. Спр. 2095. Звіти, інформації в ЦК КПУ про підготовку до святкування 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, пропаганду рішень червневого (1957 р.) Пленуму ЦК КПУ, партійне навчання, лекційну та науково-атеїстичну пропаганду, роботу преси, культурно-масову роботу за 1957 р. 201 арк.

69. Спр. 2097. Звіт, доповідні записки, інформації в ЦК КПРС, ЦК КПУ, Раду Міністрів СРСР, Раду Міністрів УРСР про виконання планів та соціалістичні зобов'язання на честь 40-річчя Великого Жовтня, промисловістю, будівництвом, сільським господарством, дальше вдосконалення керівництва промисловістю, будівництвом, спорудженням житлових будинків, зміцнення складу голів колгоспів, надання допомоги відстаючим колгоспам, стан сільськогосподарських робіт, вироблення тваринницької продукції, розвиток лісового господарства. Про організаційно-господарський стан колгоспу «Зоря комунізму» Снятинського району, про минула та сучасне с. Джурів за 1957 р. 154 арк.

70. Спр. 2168. Стенограма зборів активу обласної та міської партійних організацій про прискорення розвитку хімічної промисловості, розвиток синтетичних матеріалів та виробів із них для задоволення потреб населення та потреб народного господарства від 26 травня 1958 р. 112 арк.

71. Спр. 2187. Листування з Київським обкомом, міськкомами, райкомами партії, обласними організаціями з питань кадрів, організаційно-партійної роботи, розвитку промисловості, сільського господарства. 20. 01. – 16. 12. 1958 р. 103 арк.

72. Спр. 2205. Інформації міськкомів, райкомів партії про обговорення та вивчення в первинних партійних організаціях, серед населення рішень грудневого (1957 р.) Пленуму ЦК КПРС про роботу профспілок, листів ЦК КПРС про радянсько-югославські відносини, посилення боротьби з пияцтвом та самогоноварінням. 21. 01. – 15. 07. 1958 р. 128 арк.

73. Спр. 2278. Інформації міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов пленуму обкому партії від 20 квітня 1959 року, бюро та секретаріату обкому партії про поліпшення масово-політичної роботи, керівництво рухом робітничих та сільських кореспондентів, підготовку кадрів для художньої самодіяльності, роботу виробничих та побутових гуртків при культосвітніх установах, розвиток педагогічної науки, масово-політичну роботу в Ланчинському районі. 15. 08. 1958 р. – 29. 12. 1959 р. 216 арк.

74. Спр. 2283. Стенограма наради секретарів міськкомів, райкомів партії, голів міськрайвиконкомів, керівників будівельних організацій про виконання плану капітального будівництва за 1958 рік. Квітень 1959 р. 91 арк.

75. Спр. 2292. Довідки відділів обкому партії про виконання постанов ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР про розвиток промисловості, сільського господарства за 1959 р. 19. 02. – 15. 12. 1959 р. 130 арк.

76. Спр. 2296. Довідки, доповідні записки, інформації в ЦК КПРС, ЦК Компартії України, Раду Міністрів УРСР про розвиток промисловості, будівництва, сільського господарства. 06. 01. – 19. 12. 1959 р. 184 арк.

77. Спр. 2394. Стенограма зборів обласного партійного активу про підсумки роботи промисловості в 1959 році та завдання на 1960 рік. Від 15 січня 1960 року. 194 арк.

78. Спр. 2427. Листування з Міністерством шляхів сполучення СРСР, республіканськими міністерствами, союзними, республіканськими організаціями з питань будівництва, роботи промисловості, транспорту. 18. 01. – 23. 12. 1960 р. 129 арк.

79. Спр. 2517. Зведені дані обкому партії, інформації міськкомів, райкомів партії про виконання постанов бюро обкому партії з питань розвитку промисловості, сільського господарства. 09. 12. 1960 р. – 25. 12. 1961 р. 198 арк.

80. Спр. 2773. Стенограма зборів активу працівників промисловості, будівництва та транспорту про підсумки роботи підприємств промисловості, будівництва, транспорту за 1962 рік та завдання на 1963 рік. 12 березня 1963 р. 162 арк.

81. Спр. 2965. Стенограма зборів обласного партійно-господарського активу про завдання обласної партійної організації про поліпшення техніко-економічних показників роботи підприємств промисловості та будівництва. 16 червня 1965 р. 208 арк.

82. Спр. 3093. Листування з ЦК КПРС, ЦК Компартії України, Радою Міністрів УРСР про розвиток нафтової, хімічної промисловості, будівництво Бурштинської ДРЕС, реконструкцію заводів, культуру землеробства, виконання планів заготівлі зерна. 19. 01. – 30. 12. 1966 р. 95 арк.

Ф. Р – 295 сч Виконавчий комітет Івано-Франківської обласної Ради депутатів трудящих

Оп. 3.

83. Спр. 46. Постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б). 18. 01. – 16. 11. 1947 р. 48 арк.

84. Спр. 70. Матеріали уповноваженого Держплану СРСР про підсумки розвитку народного господарства області. 14. 01. – 30. 11. 1948 р. 66 арк.

85. Спр. 76. Постанови і розпорядження РМ УРСР. 03. 01. – 29. 04. 1949 р. 441 арк.

86. Спр. 89. Рішення облвиконкому про плани розвитку обласного господарства на 1950 рік. 3 червня 1950 р. 161 арк.

87. Спр. 96. Рішення облвиконкому про плани розвитку обласного господарства на 1950 рік. Березень 1951 р. 123 арк.

88. Спр. 112. Рішення облвиконкому про плани розвитку народного господарства на 1953 рік. 3 лютого 1953 р. 274 арк.

89. Спр. 126. Проект плану розвитку народного господарства на 1956–1960 роки. 1 липня 1955 р. 172 арк.

90. Спр. 136. Рішення облвиконкому від 12 січня 1956 р. № 35-2 «Про розвиток обласного господарства Станіславської області на 1956 рік». 12 січня 1956 р. 120 арк.

91. Спр. 149. Постанови і розпорядження Ради Міністрів УРСР. 06. 01. – 29. 12. 1958 р. 130 арк.

92. Спр. 157. Постанови і розпорядження Ради Міністрів УРСР. 15. 01. – 10. 12. 1959 р. 110 арк.

93. Спр. 170. Постанови і розпорядження Ради Міністрів УРСР. 28. 11. – 21. 12. 1960 р. 148 арк.

94. Спр. 178. Постанови Ради Міністрів УРСР. 09. – 29. 01. 1961 р. 269 арк.

95. Спр. 186. Постанови Ради Міністрів УРСР. 09. 01. – 12. 11. 1962 р. 223 арк.

96. Спр. 194. Постанови Ради Міністрів УРСР. 21. 01. – 21. 12. 1963 р. 182 арк.

97. Спр. 204. Директиви Ради Міністрів УРСР і листування з їх виконання. 26. 12. 1963 р. – 30. 12. 1964 р. 207 арк.

98. Спр. 212. Розпорядження Ради Міністрів УРСР. 18. 02. – 10. 12. 1965 р. 90 арк.

Ф. Р–302 сч Управління статистики Уповноваженого Держплану СРСР в Станіславській області м. Станіслав Станіславської області 1939–1941, 1944–1947 роки Статистичне управління Станіславської області, з листопада 1962 року Івано-Франківської області м. Івано-Франківськ 1948–1991 роки

Оп. 13

99. Спр. 59. Зведені звіти з техніко-економічних показників нафтової промисловості Станіславського Раднаргоспу за 1959 р. Лютий 1959 р. – березень 1960 р. 119 арк.

100. Спр. 75. Зведені звіти по валовій продукції і продукції в натурі, чисельності і фонду заробітної плати за січень 1959 р. по Станіславському раднаргоспі. Лютий 1959 р. 145 арк.

101. Спр. 154. Зведені звіти х техніко-економічних показників нафтової, газової, вугільної промисловості Станіславського Раднаргоспу. Січень 1961 р. 113 арк.

102. Спр. 163. Зведені звіти по продукції в натуральному вираженні по галузях: лісовій, паливній, хімічній, промбудматеріалах, машинобудуванні і товарах культурно-побутового призначення. Лютий 1962 р. 139 арк.

Оп. 20.

103. Спр. 7. Доповідні записки про перевірку виконання народно-господарських планів. 28 березня – 25 грудня 1945 р. 172 арк.

104. Спр. 16. Підсумки виконання планів капітального будівництва і промисловості області за 1946 рік. 38 арк.

105. Спр. 17. Щомісячні звіти по валовій продукції промислових підприємств. 4 січня – 17 грудня 1946 р. 256 арк.

106. Спр. 22. Виписка з планів відновлення і розвитку народного господарства на 1947 р. і таблиці про виконання плану на 1946–1947 рр. 28 лютого 1947 р. – 28 січня 1948 р. 58 арк.

107. Спр. 28. Доповідні записки по статистиці промисловості й населення 1947 р. 14 травня – 19 грудня 1947 р. 64 арк.

108. Спр. 119. Річні звіти з виконання планів валової продукції по галузях промисловості за 1954 р. 7 квітня – 4 листопада 1955 р. 38 арк.

109. Спр. 149. Баланс трудових ресурсів по області на 1 січня 1957 р. і розрахункові таблиці. 14 червня – 8 липня 1957 р. 38 арк.

110. Спр. 168. Зведенйи звіт про навчання неграмотних і малограмотних за 1958 р., чисельність міського і сільського населення області на 1 січня 1958 р. 29 січня – 8 грудня 1959 р. 65 арк.

111. Спр. 188. Розрахунки балансу трудових ресурсів. 2 лютого – 5 листопада 1965 р. 65 арк.

Державний архів Львівської області

Фонд Р–221. Львівська обласна державна адміністрація (1939–1998)

Оп. 2.

112. Спр. 310. Довідки працівників сектора про укомплектування і підготовку кадрів для промисловості, сільського господарства, заготівельних та адміністративних органів. 23. 02. – 13. 12. 1945 р. 41 арк.

113. Спр. 329. Довідки, інформації, доповідні записки працівників відділу про хід колективізації, організаційно-господарське зміцнення колгоспів, шефство підприємств, дотримання Статуту. Плани роботи відділу. 15. 01. – 29. 12. 1947 р. 215 арк.

114. Спр. 147. Стенограма наради представників Львівської і Ровенської областей з перевірки виконання договору соціалістичного змагання з розвитку сільського господарства, довідки працівників відділу з питань діяльності колгоспів. 6. 01. – 24. 12. 1954 р. 115 арк.

115. Спр. 446. Довідки відділу про організацію соціалістичного змагання на честь XX з'їзду КПРС і XIX з'їзду КПУ, деякі показники виробничої діяльності колгоспів, пропозиції кафедри агрономії і луговедення зооветінституту з питань піднесення сільськогосподарського виробництва, зауваження до Статуту артілі, додаткової оплати праці, довідки з досвіду організації, керівництва соціалістичним змаганням серед тваринників, економіку окремих господарств. 3. 01. – 12. 10. 1956 р. 174 арк.

116. Спр. 229. Переписка обкому партії з Міністерствами радіо і приладобудівної промисловості, автомобільного транспорту, зв'язку про розвиток відповідних галузей промисловості. 14 січня – 20 грудня 1966 р. 69 арк.

117. Спр. 231. Довідки відділів обкому партії, доповідна записка, інформації Коломийського міськкому, райкомів партії про виконання постанов бюро обкому партії з питань масово-політичної роботи, промисловості, сільського господарства, побутового обслуговування населення. 13 січня – 29 грудня 1967 р. 131 арк.

118. Спр. 233. Спільні постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР про додатковий розвиток на промислових підприємствах запасних частин для сільського господарства, про підвищення економічної ефективності роботи підприємств хімічної промисловості, підготовка насіння ярових культур і ін. 25 січня – 30 червня 1966 р. 280 акр.

Фонд Р–335. Головного управління економіки Львівської обласної державної адміністрації (1939–2012)

Оп. 1.

119. Спр. 248. Інформація райкомів, міськкомів партії в обком Компартії України про проведення звітів і виборів в колгоспах, критичні зауваження, висловлені комуністами, безпартійними на пленумах під час обговорення підсумків пленумів ЦК КПРС і ЦК Компартії України про дальшу меліорацію земель, про спеціалізацію ремонтних підприємств «Сільгосптехніка», про роботу підприємств промисловості при здійснені шефської допомоги над колгоспами, про покращення роботи транспорту. 21 лютого – 31 грудня 1966 р. 189 арк.

120. Спр. 114. Довідки підприємств, організацій і установ про організацію роботи у зв'язку з переходом на п'ятиденний робочий тиждень, досвід роботи телевізійного заводу, нові умови планування і економічного стимулювання, перспективний план розвитку заводу. 23 січня – 19 серпня 1967 р. 112 арк.

121. Спр. 116. Переписка обкому партії з ЦК КПРС, ЦК Компартії України, Радою Міністрів СРСР, Радою Міністрів УРСР, міністерствами і відомствами з питань розвитку машинобудування, підприємств оборонної, нафтохімічної, легкої, харчової і м'ясо-молочної промисловості, транспорту. 2 січня – 21 грудня 1967 р. 167 арк.

122. Спр. 81. Інформації, довідки обкому партії в ЦК КПРС, ЦК Компартії України про підсумки роботи міжобласних курсів перепідготовки партійних і радянських працівників й ін. 3 січня – 23 листопада 1969 р. 115 арк.

123. Спр. 108. Листи радянських органів, обласних організацій, промислових підприємств в обком Компартії України з питань промисловості і сільського господарства. 9 січня – 25 грудня 1969 р. 98 арк.

124. Спр. 723. Листування з союзними, республіканськими міністерствами та організаціями про розвиток промисловості, сільського господарства, торгівлі. 4 січня 1972 р. – 5 січня 1973 р. 125 арк.

ІІ. Опубліковані документи і матеріали

125. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Документи і матеріали. Кн. 2. Київ : «Либідь» – «Військо України», 1994. 686 с.

126. Енерговелетень Прикарпаття. Документи і матеріали / відп. ред. Д. І. Юхнович, Н. М. Владико, В. Г. Григорович, Л. А. Кирилюк, М. П. Корбутяк та ін. Ужгород : Карпати, 1974. 232 с. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Документи і матеріали. Кн. 2. Київ : «Либідь» – «Військо України», 1994. 686 с.

127. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898–1971 / за заг. ред. П. М. Федосєєва, К. У. Черненка. Київ : Політвидав України, 1965. Т. 8. 540 с.

128. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1941–1976 у 2 т. Київ : Політвидав України, 1977. Т. 2. 1024 с.

129. Комуністична партія України : з'їзди і конференції / В. Ф. Солдатенко. Київ : Вид-во Україна, 1991. 478 с.

130. Конституція СРСР 1936. [Електронний ресурс].

131. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937. [Електронний ресурс].

132. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. (1953–1966). Т. ІІ. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 917 с.

133. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 8. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. 1944–1945 / За ред. П. Потічного, Є. Тендера. Львів : Літопис, 1992. Кн. 1. 319 с.

134. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. Документи і матеріали. Львів : Атлас, 1991. 448 с.

135. Національні відносини в Україні у ХХ ст. : зб. док. і матеріалів / упор. М. І. Панчук та ін. Київ : Наук. думка, 1994. 560 с.

136. Радянське Прикарпаття : зб. док. і матеріалів. 1939–1959 : в 2 т. Ужгород : Карпати, 1964. Т. 1. 535 с.

137. Радянське Прикарпаття 1959–1975. Документи і матеріали: в 2 т. / відп. ред. М. Хвостін. Ужгород : Карпати, 1983. Т. 2. 214 с.

138. Сергійчук В. Український здвиг : Прикарпаття. 1939–1955. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.

139. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР. 1939–1979. Збірник документів і матеріалів / відп. ред. Д. Яремчук. Київ : Наук. думка, 1980. 548 с.

140. Суспільно-політичний розвиток західних областей УРСР. 1939–1989. Збірник документів і матеріалів / відп. ред. Ю. Сливка. Київ : Наук. думка, 1989. 456 с.

141. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. (Збірка документів). Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. 372 с.

142. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали : в 3 т. / упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. Сучасність, 1983. Т. 3. 381 с.

143. Україна в ХХ столітті (1900–2000). Збірник документів і матеріалів / упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король та ін. Київ : Вища школа, 2000. 351 с.

144. Українська мова у ХХ сторіччі : історія лінгвоциту: документи і матеріали / упоряд. Л. Масенко та ін. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.

145. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Т. 2. Кн. 2 (1945–1946). Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2010. 696 с.

146. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. Т. 2. Кн. 3 (1947–1957 рр.). Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2011. 768 с.

ІІІ. Матеріали періодичних видань

147. Арсенич П. Нова книга з історії нашого краю. *Прикарпатська правда.* 1962 р. 17 липня.

148. Артеменко Р. Невідкладні завдання сільських будівельників. *Прикарпатська правда*. 1968 р. 24 січня.

149. Голубков М. Роки зростання. *Прикарпатська правда.* 1967 р. 31 жовтня.

150. Григор'єв О. Науково-технічний прогрес – стрижень економічної політики партії. *Прикарпатська правда.* 1974 р. 6 грудня.

151. Григоренко І. Економічні знання у практиці виробництва. *Прикарпатська правда.* 1975 р. 10 січня.

152. Ейдельнант М. Перспективи телефонізації. *Прикарпатська правда.* 1973 р. 12 вересня.

153. Карпатська цілина. *Прикарпатська правда.* 1966 р. 15 жовтня.

154. Красу нашим містам і селам. *Прикарпатська правда.* 1967 р. 7 січня.

155. Красивішати нашим містам і селам. *Прикарпатська правда.* 1968 р. 23 квітня.

156. Криворучко М. Чи стане до ладу в цьому році новий завод? *Зоря Прикарпаття.* 1990 р. 21 листопада.

157. Майбутнє прикарпатського села. *Прикарпатська правда.* 1968 р. 30 серпня.

158. Марценюк М. Послідовники Івана Лося. *Прикарпатська правда.* 1968 р. 17 серпня.

159. Недоляк П. Генеральний план забудови села. *Прикарпатська правда.* 1968 р. 22 серпня.

160. Полєк В. Сторінки історії. *Прикарпатська правда.* 1962 р. 11 листопада.

161. Попиченко Л. Сьогодні і завтра. *Прикарпатська правда.* 1967 р. 31 жовтня.

162. Попиченко Л. Як у рідному домі. *Прикарпатська правда.* 1975 р. 20 липня.

163. Рік великого будівництва. *Прикарпатська правда.* 1965 р. 4 січня.

164. Скрутень І. Будовам – міцні тили. *Прикарпатська правда.* 1967 р. 18 жовтня.

165. Трудова хода п'ятирічки Прикарпаття. *Прикарпатська правда.* 1968 р. 28 липня.

ІІІ. Мемуари і спогади

166. Андрусяк М. Брати грому : художньо-документальна повість. Коломия : Вік, 2001. 800 с.

167. Базюк Іван 16.01.1922 р. н., с. Вороненко, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів Марії Санкович.

168. Драпак Параска Юріївна, 14.08.1941 р. н., с. Яблуниця, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів Марії Санкович.

169. Драпак Василь Михайлович, 17.01.1961 р. н., с. Яблуниця, с. Яблуниця, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів Марії Санкович.

170. Івасишин Василь 15.04.1940 р. н., с. Яблуниця, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів Марії Санкович.

171. Максим'юк Гафія Іванівна, 14.10.1949 р. н., с. Яблуниця, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів Марії Санкович.

172. Модавчук Марія Іванівна, 25.12.1932 р. н., с. Яблуниця, Надвірнянський район, Івано-Франківська область // Архів Марії Санкович.

173. Шамала Василина Олексіївна, 25.11.1933 р. н. м. Яремче, Івано-Франківська область // Архів Марії Санкович.

174. Федорчук Я. П. Волинянин. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2007. Кн. 1. : Дитинство і юність. 176 с.

175. Федорчук Я. Волинянин. Київ: «Міленіум». 2011. Кн. 2. : Напередодні. 224 с.

V. Монографії, наукові статті

176. Андрухів І., Француз А. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико-правовий аспект. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2008. 448 с.

177. Андрухів І. Голод 1946–1947 рр. у західних областях УРСР (на матеріалах Станіславської області). Краєзнавство. 2010. № 4. С. 161–168.

178. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть : історико-релігійний аспект. Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. 500 с.

179. Арешти української інтелігенції 1965 року. https://zbruc.eu/node/40697.

180. Арсентьев М. В. Розвиток соціалістичної промисловості західних областей УРСР (1946–1960 рр.). Ужгород : Вид-во УДУ, 1976. 305 с.

181. Бабій Б. М. Возз'єднання Західної України з Українською РСР. Київ, 1954. 127 с.

182. Баран В. К. Україна після Сталіна : Нарис історії 1953–1985 рр. Львів : МП «Свобода», 1992. 306 с.

183. Баран В. Україна 1950 – 1960-х років : еволюція тоталітарної системи. Львів : Інститут українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України, 1996. 448 с.

184. Баран В. Україна : новітня історія (1945–1991 рр.). Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 670 с.

185. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.). Україна крізь віки. Т. 13. Київ : Видавничий Дім «Альтернативи», 1999. 303 с.

186. Бездрабко В. В. Сучасне документознавство в Україні : концепції, перспективи розвитку. Український історичний журнал. 2008. № 6. С. 165–182.

187. Білоусов С. М. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі. Київ, 1951. 166 с.

188. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ : «Центр учб. літ.», 2014. 142 с.

189. Богородист І. П. Про деякі питання соціалістичного будівництва в західних областях УРСР. Український історичний журнал. 1964. № 6. С. 55–62.

190. Братичак М. М. Від газолінових заводів Прикарпаття до сучасної нафтопереробної промисловості України. Нафтогазова галузь України. 2013. № 2. С. 33–37.

191. Валуєв В. М. Західні області України в новій Сталінській п'ятирічці. Київ : Укрполітвидав, 1947. 29 с.

192. Варецький В. Л. Соціалістичне будівництво в західних і Закарпатській областях УРСР. Київ : Укрполітвидав, 1946. 15 с.

193. Васюта С. І. Радянський екоцид в Україні : історичні витоки та труднощі подолання. Тернопіль : СМП «Астон», 2000. 536 с.

194. Васюта О. А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку. Тернопіль : Галдрук, 2001. 600 с.

195. Ватченко О. Рівна серед рівних. Київ: Політвидав України, 1977. 168 с.

196. Весна відродженого краю / Гранчак І., Загайний М., Корольов П., Кравець М., Міщенко С. та ін. Ужгород : Карпати, 1974. 216 с.

197. Винар Л. Економічний колоніалізм в Україні та інші праці / Українське історичне товариство, Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Європі, Національна академія наук України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника ; за ред. Л. Винара. Нью-Йорк – Париж – Львів, 2005. 476 с.

198. Вівчарик М. Українське село : етнонаціональний вимір (70-ті – середина 90-х рр.). Київ : Ін-т історії України НАН України, 1998. 199 с.

199. Войцехівський Ю. Інтелігенція українського села : 1960-ті – перша половина 1980-х років. Київ : Бердянськ, 2004. 124 с.

200. Гаврилюк О. Ю. Соціальний розвиток села в умовах перебудови: проблеми, пошуки. Український історичний журнал. 1990. № 3. С. 3–14.

201. Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р. Літопис Івано-Франківська (Станіслава): Історична хроніка міста з 1662 року. Івано-Франківськ, 1998. 136 с.

202. Гай-Нижник П. Українська держава : суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.). Київ : Крок, 2020. 432 с.

203. Галів М., Свйонтик О., Ярушак М. Повсякдення школярів західних областей України (1944 – 1953) : вибрана сучасна історіографія. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : вибрані питання: монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2021. С. 143–171.

204. Герасименко М., Дудикевич Б. Боротьба трудящих Західної України за воззʼєднання з Радянською Україною (1921–1939 рр.). Київ : Наук. думка, 1955. 246 с.

205. Головатий М. 200 вулиць Івано-Франківська. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. 463 с.

206. Голод після Перемоги: до 75-річчя масового голоду 1946-47 років УІНП презентував історичний ролик. https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/golod-pislya-peremogy-do-75-richchya-masovogo-golodu-1946-47-rokiv-uinp-prezentuvav-istorychnyy-rolyk.

207. Горєлов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Цивілізаційна історія України. Київ : ЕксОб, 2006. 632 с.

208. Горєлов М. Є., Кудряченко А. І., Білий О. В. Культурно-цивілізаційний простір Європи і України : особливості становлення та сучасні тенденції розвитку. Київ : Ун-т «Україна», 2010. 404 с.

209. Гривнак Б., Малярчук О. Нафтопромисли Станіславської області у першій сталінській пʼятирічці. Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич, 2024. Вип. 72. Т. 2. С. 63–70.

210. Грушецький І. Соціалістичне перетворення Львівщини. Більшовик України. 1948. № 8. С. 32–40.

211. Гулай В. Матеріально-побутове становище населення західних областей України (1944–1953). Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : вибрані питання: монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2021. С. 338–358.

212. Гумен Ю. Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр. : історичний аспект. Тернопіль : Вектор, 2008. 264 с.

213. Гумен Ю. Є. Проблеми та досвід місцевої влади у вирішенні урбоекологічних проблем Західного регіону України в 1960–1990-их роках. Мандрівець. Тернопіль : Видання національного університету «Києво-Могилянська академія», 2002. № 6 (41). С. 57–64.

214. Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.). Київ : Альтернативи, 1999. 304 с.

215. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с. 561.

216. Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні: друга половина 50-х – 80-ті роки XX століття. Київ : Рідний край, 2000. 616 с.

217. Дейвіс Н. Європа : Історія / пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 1464 с.

218. Денисенко В. Як зруйнувати русскій мір. Київ : Наш формат, 2023. 208 с.

219. Дерев'янкін Т. Г., Кульчицький С. В. Економічний розвиток Радянської України. 1917–1970. Київ : Наук. думка, 1970. 115 с.

220. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року / переклад з англ. З. Зарембо. Київ : Наш формат. 2021. 928 с.

221. Долженков О. О. Тоталітаризм в Україні : проблеми формування та трансформації. Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. 195 с.

222. Жулканич Н. М. Трансформація аграрних відносин в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. XX – початок XXI ст.). Ужгород : Карпати, 2008. 408 с.

223. Завальнюк О. М., Рибак І. В. Новітня аграрна історія України. Кам'янець-Подільський, 2004. 287 с.

224. Задорожний В., Паламарчук М. Успіхи економічного розвитку західних областей УРСР. Київ : Держполітвидав УРСР, 1960. 204 с.

225. Заєць Б. М., Максимець Б. В. Об'єднана партія визволення України : створення, програмові засади, діяльність. Вісник Дніпропетровського університету. 2016. С. 58–66.

226. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

227. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : Держ. ун-тет ім. І. Франка, 1999. 224 с.

228. Зашкільняк Л. О. Сучасна світова історіографія. Львів : Паіс, 2007. 312 с.

229. Звєрєв С. М. Діяльність Комуністичної партії України по зміцненню і розвитку громадського господарства колгоспів (1951–1958 рр.). Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1969. 169 с.

230. Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Імена славних сучасників / Швидченко Л., Виноградова О., Сорока О. та ін. ; голов. редкол. Крижанівський Є. І. Київ : ТОВ «Світ Успіху», 2007. 328 с.

231. Івасюта М. К. Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1962. 316 с.

232. Івасюта М., Масловський В., Нечитайло В. За щастя оновленої землі : нариси історії колгоспного селянства західних областей УРСР. 1939–1979. Київ : Наук. думка, 1979. 210 с.

233. Івонін І. П. Львівський економічний адміністративний район. Т. 8. Київ : Вид-во УРЕ, 1962. 576 с.

234. Історія народного господарства Української РСР : в 3 т., 4 кн. / голов. редкол. І. І. Лукінов. Т. 3, Кн. 1. Київ : Наук. думка, 1985. 464 с.

235. Історія народного господарства Української РСР : у 3-х т. 4 кн. / голов. редкол. І. І. Лукінов. Т. 3, Кн. 2. Київ : Наук. думка, 1987. 440 с.

236. Історія Української РСР : в 2 т. Т. 2 / Гуржій І. О., Дядиченко В. А., Касименко О. К. та ін. ; за ред. К. К. Дубини. Київ : Наук. думка, 1967. 860 с.

237. Історія Української РСР: в 8 т., 10 кн. Т. 8, Кн. 2. : Українська РСР в період розвинутого соціалізму і будівництва комунізму (кінець 50-х – 70-ті роки) / Кім М. П., Ковалевський Б. П., Кульчицький С. В. та ін. ; за ред. А. В. Лихолат. Київ : Наук. думка, 1979. 700 с.

238. Історія України : нове бачення : У 2-х т. / Авт. кол. О. І. Гуржій, Я. Д. Ісаєвич, М. Ф. Котляр, О. П. Моця, О. В. Русина, В. Г. Сарбей, В. А. Смолій, Ф. І. Стеблій, В. С. Степанков, Т. В. Чухліб ; Під ред. В. А. Смолія. НАН України. Інституту історії України. Т. 1. Київ : Вид-во «Україна», 1995. 350 с.

239. Історія селянства Української РСР : в 2 т. Т. 2 / голова редкол. Компанієць І. та ін. Київ : Наук. думка, 1967. 536 с.

240. Історія українського селянства : нариси : в 2 т. Т. 2 / О. Андрощук, В. Баран, О. Веселова та ін. Київ : Наук. думка, 2006. 652 с.

241. Історія газової промисловості України у спогадах сучасників / Я. С. Марчук, Б. О. Клюк, В. І. Жук. Київ : Такі справи, 2008. 320 с.

242. Історія народного господарства та економічної думки Української РСР / відп. ред. Т. І. Дерев'янкін. Київ : Наук. думка, 1990. Вип. 24. 104 с.

243. Історія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. https://pnu.edu.ua/istoriia/.

244. Йова П. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською

Україною. Львів, 1954. 113 с.
245. Каденюк О. Аграрна історія України. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2005. 300 с.
246. Калакура Я. С. Українська історіографія : курс лекцій. Київ, 2012. 512 с.
247. Калакура Я. С. Українознавче дослідження : теорія та методологія. Тернопіль : Джура, 2012. 294 с.
248. Калакура Я. С. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії. Історіографічні дослідження в Україні : Інститут історії України НАН України. Київ : Інститут історії України НАН України. Вип. 24. С. 23–38.
249. Касьянов Г. В. Незгодні : українська інтелігенція в русі опору 1960 – 80-х років. Київ : Либідь,1995. 224 с.
250. Киданюк А. В. Соціально-економічні та культурні процеси у західноукраїнському селі (1944–1950 рр.). Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 214 с.
251. Кірсанова О. А. Розвиток суспільно-політичної активності трудящих західних областей УРСР у процесі будівництва основ соціалізму. 1944–1950. Київ : Наук. думка, 1981. 223 с.
252. Ковальчак Г. І. Індустріальний розвиток західних областей України в період комуністичного будівництва. Київ : Наук. думка, 1973. 236 с.
253. Ковальчак Г. І. Розвиток соціалістичної промисловості в західних областях УРСР. Український історичний журнал. 1976. № 7. С. 31–40.
254. Ковальчак Г. І. Економічний розвиток західноукраїнських земель. Київ : Наук. думка, 1988. 251 с.
255. Когут П. В. Колективізація в західноукраїнському селі. Львів : ЛФ УАДУ–Логос, 2000. 80 с.
256. Кожукало І. П. Компартія України в період будівництва розвинутого соціалізму : З досвіду діяльності парторганізацій республіки в 1951–1958 рр. Київ : Вища школа, 1976. 207 с.
257. Колесник І. І. Українська історіографія : концептуальна історія. Київ : ІПУ НАН України, 2013. 566 с.
258. Колесник І. І. Українська культура та історіографія : історія ментальності. Український історичний журнал. 2002. № 1. С. 26–37.
259. Коляструк О. Образ радянського : конструкція, міфологія, візуальні рамки : кол. монографія / за. ред. О. Коляструк. Вінниця : Твори, 2020. 386 с.
260. Копчак С. І., Мойсеєнко В. І., Романюк М. Д. Етнічна структура та міграції населення українського Прикарпаття (статистико-демографічне дослідження). Львів : Світ, 1996. 285 с.
261. Корнієць Л. Р. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР. Київ : Держполітвидав, 1950. 31 с.
262. Костик П. С. У боротьбі за технічне оснащення сільського господарства : Діяльність Компартії України по створенню і дальшому розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства західних областей УРСР. 1939–1975 рр. Львів : Держ. ун-т ім. І. Франка, 1980. 165 с.
263. Кошарний І. Я. Рясні плоди дружби (Економічні і культурні перетворення у західних областях України за роки Радянської влади). Кошарний. Львів : Каменяр, 1974. 280 с.
264. Кошарний І. Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях УРСР (1939–1958 рр.). Львів : Вища школа, 1975. 239 с.
265. Кравець М. М. Нариси робітничого руху в Західній Україні XX ст. Київ : Наукова думка, 1959. 233 с.
266. Кривчик Г. Г. Українське село під владою номенклатури (60–80 рр. XX ст.). Дніпропетровськ, 2001. 192 с.
267. Кубійович В. Наукові праці. Т. 1 / за ред. О. Шаблія. Париж – Львів : Фенкіс, 1996. 800 с.

268. Кугутяк М., Гаврилів Б., Кобута С. Літопис державотворення на Прикарпатті. Івано-Франківськ : Плай, 2002. 94 с.

269. Кузьменко М. М. Радянська та зарубіжна історіографія соціальних джерел формування «соціалістичної інтелігенції». Історичні та політологічні дослідження. 2005. № 2 (24). С. 29–42.

270. Кульчицький С. В. Ціна «великого перелому». Київ : Україна, 1991. 432 с.

271. Кульчицький С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид : труднощі усвідомлення. Київ : Новий час, 2007. 424 с.

272. Купчинський Б., Федунків З. Івано-Франківський локомотиво-ремонтний завод. 140-річчю присвячується. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2006. 194 с.

273. Курносов Ю. Інакомислення в Україні : 60-ті – перша половина 80-х рр. XX ст. Київ : Інститут історії України, 1994. 222 с.

274. Ленкавський С. Український націоналізм. Твори. Т. 3. Совєтознавство / Упоряд. О. Сич. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2022. 528 с.

275. Лизанчук В. Навічно кайдани кували. Факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1995. 415 с.

276. Лизанчук В. В. Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації : хроніка. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. 258 с.

277. Лисенко О. Є., Марущенко О. В. Українсько-польські стосунки періоду Другої світової війни у вітчизняній історіографії. Київ – Івано-Франківськ, 2003. 124 с.

278. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т. Т. 2 : / пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. Київ : Основи, 1994. 573 с.

279. Литвин В. М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.). Київ : Альтернативи, 2000. 360 с.

280. Литвин В. М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956–1965). Київ : Видавничий дім «Лі-Терра», 2004. 272 с.

281. Литвин В. М. Історія України : в 3 т. Т. 3. Кн. 2 : Новітній час (1914–2004). Київ : Альтернативи, 2005. 640 с.

282. Літопис комуністичного будівництва. Хроніка найважливіших подій в Українській РСР (1971–1975). Київ : Наук. думка, 1977. 432 с.

283. Літопис комуністичного будівництва. Хроніка найважливіших подій в Українській РСР (1963–1970). Київ : Наук. думка, 1986. 422 с.

284. Літопис ВАТ «Прикарпаттяобленерго». Віхи історії. Події та люди / За ред. О. Бубен, М. Головатий, К. Стоєвський, З. Федунків. Київ : «Друкарня Діапринт», 2005. 292 с.

285. Любчик І. Д. Медичне краєзнавство Прикарпаття. Навчальний посібник / За ред. проф. Качкана В. А. Івано-Франківськ. 2023. 128 с.

286. Майстренко І. Кризові процеси в совєтській економіці. Мюнхен, 1955. 123 с.

287. Макарчук С. А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов, 1983. 255 с.

288. Маланчук В. Ю. Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія – організатор розв'язання національного питання в західних областях УРСР). Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1963. 696 с.

289. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 228 с.

290. Малярчук О. М. Насадження соціалістичної моделі виробництва в сільському господарстві західноукраїнського регіону (1944–1953). Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : вибрані питання: монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2021. С. 75–110.

291. Малярчук О. Політико-ідеологічний терор радянської влади проти західноукраїнського селянства (1944–1953). Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953) : вибрані питання : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів–Торунь :

Liha-Pres, 2021 С. 80–113.

292. Малярчук О. Формування сільськогосподарського кадрового потенціалу радянської влади в західноукраїнських областях у 1944–1953 рр. Радянські репресії у західних областях України (1939–1953) : історія, особистості, пам'ять : моногафія. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. С. 202–226.

293. Малярчук О. Російсько-радянська кадрова експансія на західних землях України (1944–1964). Росія–Україна: зради, союзи, війни / відп. ред. М. Литвин. Львів : «Астон», 2022. С. 582–603.

294. Малярчук О., Остап'як В. Індустріальні процеси в Західному регіоні Української РСР : успіхи та прорахунки. Український історичний журнал. 2022, Вип. 2. С. 91–107.

295. Малярчук О. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991) : монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2023. 552 с.

296. Малярчук О., Коростіль Н. Трудове виховання сільської молоді в радянській системі педагогіки : західні області України. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Випуск 68. Т. 2. С. 190–200.

297. Малько О. О. Робітничий клас – трудівникам села. Київ : Наук. думка, 1978. 134 с.

298. Масловский В. И. В борьбе с врагами социализма : Очерки истории классовой борьбы на селе в период построения основ социализма в западных областях Украины. 1939–1950. Львов : Государственный ун-т им. И. Франко, 1984. 187 с.

299. Марусик Т. В. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція і реалії життя й діяльності (40 – 50-ті рр. XX ст.). Чернівці : Рута, 2002. 464 с.

300. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях) : навч. посіб. Суми : СНАУ, 2020. 220 с.

301. Мисьович Р. Становлення нафтогазовидобувного управління «Долинанафтогаз». З історії Долини : зб. історико-краєзнавчих статей. Долина, 2012. Вип. V. С. 168–223.

302. Михальченко М. І. Соціально-політична трансформація України : реальність, міфологеми, проблеми вибору. Київ : Логос, 1997. 178 с.

303. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність : запасний гравець Європи. Дрогобич – Київ : Відродження, 2004. 487 с.

304. Мороз О. О. Аграрні реформи в Україні : теорія, історія, еволюція парадигми. Вінниця : Універсум, 2003. 233 с.

305. На землі Прикарпатській / за ред. Л. П. Зосіч. Ужгород : Карпати, 1967. 232 с.

306. Наулко В. Динаміка етнічного складу населення західноукраїнських земель в XX ст. V кн. : Володимир Барвінський. Досліди з поля статистики. Київ, 1993. 236 с.

307. Нечитайло В. Українське селянство : важкий шлях до волі. Кам'янець-Подільський : Апостроф, 1995. 192 с.

308. Нове традицією село / упоряд. Н. І. Здоровега, В. М. Віхоть. Львів : Видавництво «Каменяр», 1978. 128 с.

309. Овчаренко О. Нафтовидобування в Україні періоду кризи тоталітарної системи : історичний аспект промислової політики. II Міжнародний конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку. Кам'янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р. Кам'янець-Подільський – Київ – Нью-Йорк – Острог : Вид-во НаУОА, 2007. Т. 4. С. 402–407.

310. Омельченко О. С. Піднесення суспільно-політичної активності трудівниць промисловості УРСР (1971–1980 рр.). Український історичний журнал. 1983. № 3. С. 57–68.

311. Осяйний день / редкол. П. Д. Сардачук та ін. Ужгород : Карпати, 1979. 304 с.

312. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства : навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. 360 с.

313. Павлюк С. П. Традиційне хліборобство України : агротехнічний аспект. Київ : Наук. думка, 1991. 224 с.

314. Падалка С. С. Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60–80-ті роки XX ст.). Київ, 2003. 165 с.

315. Падалка С. С. Українське село 1990–2000-х років : тенденції соціально-економічних змін. Український історичний журнал. 2008. № 4. С. 169–184.

316. Панченко П. П., Талан Є. П. Світлий час колгоспного селянства. Київ : Політвидав України, 1980. 111 с.

317. Панченко П., Чишко В. Украинское село на путях научно-технического прогресса : достижения и просчеты (60–80-е годы). Київ : Наук. думка, 1989. 184 с.

318. Паска Б. Арешти української інтелігенції в 1965 р. на Івано-Франківщині. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис Галичина. 2021. № 34. С. 68–76.

319. Паска Б. Підслухана розмова : стенограма бесіди між двома політв'язнями у київському слідчому ізоляторі КДБ. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис Галичина. 2022. № 35. С. 179–192.

320. Питання розвитку продуктивних сил Львівського і Станіславського економічних адміністративних районів. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. Вип. 1. 214 с.

321. Петляк Ф. А. Партийное руководство Советами на Украине в годы Великой Отечественной войны (1941–1945). Київ : Вища школа, 1986. 182 с.

322. Петренко В. С. Село на шляхах піднесення. Зміни в складі, умовах праці і житті колгоспного селянства Української РСР (I951–1969). Київ : Наук. думка, 1970. 348 с.

323. Петренко В. С. Піднесення колгоспного виробництва Української РСР в умовах розвинутого соціалістичного суспільства (1959–1970 рр.). Український історичний журнал. 1974. № 5. С. 31–42. Перенесієнко І. Про Валентина Мороза https://www.helsinki.org.ua/articles/pro-valentyna-moroza/

324. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 380 с.

325. Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953) : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 426 с.

326. Погребняк Я. П. Развитой социализм : экономика и народное благосостояние. О работе парторганизаций Украины по повышению народного благосостояния. Київ : Политиздат Украины, 1985. 264 с.

327. Полєк В. Майданами та вулицями Івано-Франківська. Львів, 1994. 89 с.

328. Портнов А. Історії істориків. Обличчя й образи української історіографії XX століття. Київ : Критика, 2011. 240 с.

329. Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії XVII– XX століть. Київ : Либідь, 2002. 480 с.

330. Пост імені Ярослава Галана : памфлети, статті, нариси / Р. М. Федорів, Т. С. Мигаль, Б. В. Залізняк та ін. Львів : Каменяр, 1982. Кн. 9. 189 с.

331. Причинки до суспільного мислення. Збірка статей. Ч II. 1991. 429 с.

332. Прокоп М. Напередодні незалежної України : Спостереження і висновки. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів : Наукове тов-во ім. Шевченка, 1993. 646 с.

333. Радянські репресії у західних областях України (1939–1953) : історія, особистості, пам'ять : монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. 374 с.

334. Райківський І., Єгрешій О., Паска. Б. Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області Української РСР в радянській історіографії. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : історичні науки. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університете імені Івана Огієнка, 2023. Т 42. С. 179–192.

335. Райківський І., Єгрешій О., Паска. Б. Українська історіографія соціально-економічних процесів в Івано-Франківській області УРСР. Актуальні питання гуманітарних

наук. Дрогобич, 2024. Вип. 72. Т. 3. С. 33–41.

336. Райківський І. Я., Єгрешій О. І., Паска Б. В. Сільське господарство Івано-Франківської області УРСР в період кризи радянської системи (1965–1985 рр.). Вісник науки та освіти. 2024. № 5 (23). С. 1771–1785.

337. Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні : шляхи поступу. Український історичний журнал. 1999. № 3. С. 3–22.

338. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). Київ : ІІУ НАН України, 2003. 340 с.

339. Реєнт О. П., Лисенко О. Є. Українська національна ідея і християнство. Київ : Богдана, 1997. 128 с.

340. Рибак І. В. Соціальна інфраструктура українського села : зміни, труднощі, проблеми (20-ті – початок 90-х рр. XX ст.). Київ : Рідний край, 1997. 166 с.

341. Розквіт економіки західних областей УРСР (1939–1964 рр.) / відп. ред. М. І. Петровський; І. Ф. Гриновець, І. О. Луцик, В. І. Михайлов та ін. Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1964. 290 с.

342. Розквіт народної освіти в західних областях України / Д. Яремчук, Л. Баїк, В. Санивець та ін. Київ : Радян. шк., 1979. 192 с.

343. Росія–Україна : зради, союзи, війни / відп. ред. М. Литвин. Львів : «Астон», 2022. 798 с.

344. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні : середина 50-х початок 90-х років. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.

345. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. 648 с.

346. Санкович М., Борчук С. У боротьбі з радянським тоталітаризмом : сповідник віри УГКЦ : о. Михаїл. Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 11–12 червня 2020 р.). С. 452–456.

347. Санкович М., Борчук С. Колективізація на Прикарпатті у період другої радянізації західноукраїнських земель. Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича. 2021. № 2 (54). С. 106–112.

348. Санкович М. Сільське господарство Прикарпаття у період другої радянізації 1944–1953 рр. Гілея. 2021. Вип. 166 (№ 11). Історичні науки. С. 61–64.

349. Санкович М. Ісповідник віри о. Михаїл Косило. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. 104 с.

350. Санкович М. Боротьба українського націоналістичного підпілля проти другої радянізації західних областей України. Літопис Волині. 2022. Ч. 27. С. 96–103.

351. Санкович М. Нафтогазова промисловість Прикарпаття у період другої радянізації західноукраїнських земель 1944–1953 рр. Вісник Черкаського університету. Серія. Історичні науки. 2022. № 1. С. 120–126.

352. Санкович М. Індустріалізація на Прикарпатті у період другої радянізації Західної України. Baltic Journal of Legal and Social Sciences. 2022. No. 2. С.170–175.

353. Санкович М. Соціально-економічна ситуація в контексті повоєнної радянізації Прикарпаття. International scientific conference «The study of topical issues of modern society from the perspective of history, political, science, sociology and philosophy» (August 30–31, 2022). С. 127–130.

354. Санкович М. «Несемо нову культуру» – друга радянізація Прикарпаття. Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія». 2022. № 1 (1). С. 335–344.

355. Санкович М. Друга радянізація Станіславської області – підготовка передумов до колективізації та індустріалізації. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. 2023. Т 42. С. 321–335.

356. Санкович М. Аграрна політика радянської влади в Карпатському регіоні – матеріали преси і реальний стан справ. Актуальні питання гуманітарних наук. Серія. Історичні науки. 2024. Вип. 72. Т. 3. С. 42–49.

357. Санкович М. Структурні зміни в промисловості Івано-Франківської області Української РСР. Актуальні питання гуманітарних наук. Серія. Історичні науки. 2024. Вип. 73. Т. 3. С. 21–28.

358. Санкович М. Яблуниця – перлина Карпат. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 208 с.

359. Санкович М., Онутчак І. Криниця душі карпатської. Історико-етнографічна спадщина жителів Микуличина та Яблуниці (коляди, гаївки, коломийки, латкання). Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2021. 228 с.

360. Свідок голоду 1946–47 років : хто не мав грошей чи речей на обмін – умирав. https://www.radiosvoboda.org/a/holod-ukrayina-1946-1947-roky/31111293.html.

361. Сворак С. Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні : історія та етнополітика (1944–1964 рр.). Київ : Правда Ярославичів, 1998. 235 с.

362. Сеньків М. В. Західноукраїнське село : насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. XX ст. Львів : Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. 292 с.

363. Сироцинський К. Є. Перемога колгоспного ладу в західних областях Української РСР. Київ : Держполітвидав УРСР, 1953. 96 с.

364. Сила інтернаціоналістського гарту / Л. Нагорна, П. Варгатюк, В. Василенко та ін. Київ : Політвидав України, 1983. 318 с.

365. Сливка Ю., Масловський В., Швагуляк М. та ін. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Київ : Наукова думка, 1989. 488 с.

366. Смолій В., Гуржій О. Як і коли почала формуватися українська нація. Київ : Наук. думка, 1998. 114 с.

367. Старка В., Коріненко В., Брославський В. Західноукраїнські селяни в умовах соціально-економічних трансформацій середини 1930-х – 1950-х рр. Усна історія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. 308 с.

368. Стародубець Г. Місіонери червоної влади (партійно-радянська номенклатура західноукраїнських областей в 1944 – на поч. 1946 рр.). Житомир : Polissia, 2016. 346 с.

369. Стародубець Г. Специфіка формування радянської гілки влади в західних областях УРСР повоєнного періоду. Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2023. Вип. 38. С. 138–154.

370. Стасів М. Ю. Нафта, газ і озокерит Прикарпаття. Київ : Державне видавництво технічної літератури УРСР, 1959. 68 с.

371. Стан, проблеми і перспективи розвитку нафтогазового комплексу Західного регіону України. Тези доповідей і повідомлень науково-практичної конференції (Львів, 28–30 березня 1995 р. Львів : УНГА, НТШ, Обласна організація товариства «Знання», 1995. 241 с.

372. Старовойтенко І. П. Народне господарство УРСР у десятій п'ятирічці. Київ : Знання, 1976. 242 с.

373. Сорока Ю. Населення західноукраїнських земель : етнополітичний та демографічний вимір (1939 – 1950-ті роки). Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 415 с.

374. Соціалістичні перетворення в культурі та побуті західних областей України (1939 –1989 рр.). Київ : Наук. думка, 1989. 264 с.

375. Соціальні перетворення у радянському селі. На прикладі сіл західних областей Української РСР. Київ : Наук. думка, 1976. 233 с.

376. Субтельний О. Україна : історія. Пер. з англ. Ю. І. Шевчука ; вст. ст. С. В. Кульчицького. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

377. Сургай Г. Сільське господарство України : уроки минулого і сучасний аграрний курс. Київ : Либідь, 1991. 180 с.

378. Сушик І. Волинь повоєнна : соціально-економічні та культурні процеси 40–50-х років ХХ ст. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 276 с.

379. Тимохіна Б. І. Розквіт народної освіти в західних областях України. Київ : Радянська школа, 1979. 192 с.

380. Тимченко С. Українське село : Проблеми етносоціальних змін. 1959–1989. Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 1995. 529 с.

381. Торжество історичної справедливості: Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі / відп. ред. М. Олексюк. Львів : Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 1968. 803 с.

382. Удод О. П. Україна : філософія історії. Київ: Генеза, 2003. 120 с.

383. Удод О., Ясь О. Культурний простір української історіографії у світлі радянізації та соціокультурних трансформацій ХХ – початку ХХІ ст. / за ред. В. Смолія; упорядк. наук. апарату С. Блащук, Ю. Грищенко. Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2020. 400 с.

384. Удод, О. Просторово-часові трансформації сучасної української історіографії: проблема науковості «сучасної» історії. Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти : ІІ Міжнар. наук. конф., 13–14 трав. 2021 р., м. Кропивницький : тези доп. Кропивницький : ЦНТУ, 2021. С. 6–10.

385. Українське суспільство в 1960-1980-х рр. : історичні нариси : колективна монографія / [О. Бажан, П. Бондарчук, Я. Верменич та ін.] ; відп. ред. В. Даниленко ; упоряд.: В. Крупина, М. Смольніцька ; НАН України, Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2022. 958 с.

386. Українська нафтогазова наука. 1899–1999 / Г. Ю. Бойко, М. М. Братичак, Г. Д. Досин, В. В. Колодій, С. С. Круглов та ін. Львів : Вільна Україна, 1999. 80 с.

387. Україна : утвердження незалежної держави (1991 – 2001) / Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін. ; за ред. В. Л. Литвина. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 2001. 704 с.

388. Україна : 20 років незалежності / за ред. М. Б. Бучка, В. І. Кафарського, І. О. Андрухіва, Й. М. Гаха. Івано-Франківськ – Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2011. 276 с.

389. Украинские Карпаты. Экономика / М. И. Долишний, С. Н. Злупко, С. М. Писаренко и др. Киев : Наук. думка, 1988. 224 с.

390. Федорчук Я. Вплив нової техніки на співвідношення трудомісткості, фондомісткості і матеріаломісткості промислової продукції. Економіка Радянської України. 1975. № 11. С. 57–62.

391. Федорчук Я. Економіка підвищення якості продукції. Економіка Радянської України. 1977. № 10. С. 53–56.

392. Федорчук Я. По плану социально-экономического развития / Худож. оформл. И. В. Баранова, О. В. Барановой. Ужгород : Карпати, 1982. 144 с.

393. Федорчук Я. Перестройка и резервы экономики. Ужгород : Карпаты, 1989. 237 с.

394. Черниш Й. Д. Комуністична партія України – організатор соціалістичних перетворень на селі західних областей Української РСР (1939–1958 рр.). Львів : Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 1963. 267 с.

395. Чернявский Ф. Ф. По пути социализма: Деятельность Коммунистической партии по укреплению руководящей роли рабочего класса при построении основ социализма в западных областях Украинской ССР (1939–1950). Львов : Высшая шк., 1978. 239 с.

396. Шепета М. Т. Допомога робітничого класу України колгоспному селу у боротьбі за дальше піднесення сільського господарства (1951–1958 рр.). Чернівці : Обласне вид-во, 1970. 115 с.

397. Шпорлюк Р. Імперія та нації з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі / пер. з англ. Г. Касьянова, М. Климчука, М. Рябчука. Київ : Дух і Літера, 2000. 354 с.

398. Шульга І. В. Робітничий клас – колгоспному селянству (Комуністична партія

України – організатор допомоги робітничого класу трудівникам села. 1951–1965 рр.). Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1971. 149 с.

399. Юрчук В. Боротьба КП України за відбудову і розвиток народного господарства (1945–1952 рр.). Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1965. 255 с.

400. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30-50-ті роки XX ст. (історико-політологічний аспект). Луцьк : Надстир'я, 1995. 176 с.

401. Arendt H. The Origins of Totalitarianism. New York. 1973. 552 p.

402. Armstrong J. A. The Politics of Totalitarianism : The Communist Party of the Soviet Union 1934 to the Present. New York. 1961. 458 p.

403. Brzezinski Z. Wielke Bankructwo : Narodziny i smierc komunizmu w XX wieku. Paryz. 1990. 276 s.

404. Breslauer G. W. Khrushchev and Brezhnev as Leaders : Building Authority in Soviet Politics. London – Boston – Sydney. 1982. 318 p.

405. Sankovich M. The oil and gas industry of the Carpathian in the period of the second sovietization of Western Ukraine lands 1944–1953. *Pnap.* 53 (2022) nr 4. Czestochowa. P. 203–209.

406. Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939 – 1953) : social and personal dimensions, politics of memory : Monograph / ed. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. 222 p.

407. D'Agostino A. Soviet Succesttion Struggles : Kremlenology and the Russian Question from Lenin to Gorbachev. Boston. 1988. 274 p.

408. Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953) : everyday life : Monograph / red. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2023. 128 p.

409. Głowacki A. Wypieranie polskości w reorganizowanych muzeach zachodnich obszarów Ukraińskiej SSR. Polacy i Ukraińcy podczas II wojny światowej. Rzeszow, 2000. 232 s.

410. Erll A. Traumatic pasts, literary afterlives, and transcultural memory: new directions of literary and media memory studies. Journal of Aestetics and Culture. № 3. 2011. P. 1–3.

411. Ibuzewski J. Kresy. Wroclaw : Wydawnictwo Dolnoslakie, 1998. 256 s.

412. Knorowski A. Paragrafy niezgody. Warszawa, 2002. 351 s.

413. Maliarchuk O. Ideological and political terror of the soviet government in the Western regions of Ukraine. Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939 – 1953) : social and personal dimensions, politics of memory. Collective Monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. P. 47–80.

414. Maliarchuk O. The history of the Western Ukrainian peasantry through the prism of stalin's collectivization. Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953) : everyday life : Collective Monograph / red. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2023. P. 59–89.

415. Goudoever van, A. P. The Limits of Destalinization sn the Soviet Union : Political Rehabilitation in the Soviet Union since Stalin. London – Sydney. 1986. 276 p.

416. Linden C. A. The Soviet Party-State : The Politics of Ideocratic Despotism. New York. 1983. 174 p.

417. Meyer A. G. The Soviet Political System : An Interpretation. New York. 1965. 494 p.

418. Nafta I Gaz Podkarpacia. Нафта і газ Прикарпаття. Краків : Вид-во Інституту нафти і газу, 2004. Київ : Наукова думка, 2004. 570 с.

VI. Енциклопедичні та довідкові видання

419. Баран В., Кучерепа М. «Радянізація». Політична енциклопедія / Редкол. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : парламентське видання, 2011. С. 618–620.

420. Довідник адміністративно-територіального поділу Станіславської області на 1 квітня 1961 року / редкол. Г. Ф. Котов, Г. П. Карпій, Л. Д. Гаврилів. Станіслав : Станіславське обласне книжково-газетне видавництьво, 1961. 94 с.

421. Енциклопедія Українознавства / за ред. В. Кубійовича. Київ : Глобус, 1996. Т. 3. 1200 с.
422. Історія міст і сіл Української РСР : Закарпатська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1969. 785 с.
423. Історія міст і сіл Української РСР : Івано-Франківська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1971. 639 с.
424. Історія міст і сіл Української РСР : Львівська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1968. 979 с.
425. Історія міст і сіл Української РСР : Ровенська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1973. 655 с.
426. Історія міст і сіл Української РСР : Тернопільська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1973. 640 с.
427. Історія міст і сіл Української РСР : Чернівецька обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1969. 704 с.
428. Нефтедобывающая и газовая промышленность СССР. Статистический сборник, 1966. 666 с.
429. Народное хозяйство Украинской ССР: стат. ежегодник : к 60-летию образования СССР / под ред. Б. А. Сивко. Київ: Техника, 1982. 383 с.
430. Народне господарство Івано-Франківської області. Статистичний збірник. Львів: Статистика, 1970. 182 с.
431. Народне господарство Львівської області в 1965 році. Статистичний збірник. Львів: Статистика, 1966. 282 с.
432. Народное хозяйство Украинской ССР в 1978 году: Статистический ежегодник / отв. за вып. Б. Сивко, Е. Пенто. Киев: Техника, 1979. 357 с.
433. Народное хозяйство Украинской ССР в 1979 году: Статистический ежегодник / отв. за вып. Б. А. Сивко. Киев: Техника, 1980. 367 с.
434. Народне господарство Української РСР у 1985 р. : Статистичний щорічник. Київ : Техніка, 1986. 398 с.
435. Національні процеси в Україні : історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник / упор. І. О. К. Народна освіта, наука і культура в Українській УРСР : статист. зб. Київ : Статистика, 1975. 850 с.
436. Онацький Є. Українська мала енциклопедія. У 8 т. Т. 7. Кн. 14 / Укл. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1965. С. 1717–1844.
437. Політична енциклопедія / редкол. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
438. Статистика народного господарства і культури Української РСР. Бібліографічний покажчик / Д. С. Альохін, Н. М. Уманська. Київ, 1968. 292 с. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1. Китів : 4-та Республіканська поліграфічна фабрика, 1947. 550 с.
439. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1. Київ : Вид-во політичної літератури України, 1969. 542 с.

VII. Автореферати, дисертації

440. Вепрів Р. В. Сільське господарство західних областей України : провідні тенденції та особливості розвитку (1964–1991 рр.) : дис. … канд. іст. наук : 07.00.01 / Держ. вищ. навч. закл. «Переяслав-Хмельниц. держ. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2014. 200 с.
441. Вовк В. М. Побут та дозвілля міського населення України в 50 – 80-х роках XX століття : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2007. 23 с.
442. Гаврилюк О. Н. Радянізація економічного і духовного життя західноукраїнського села другої половини 40-х–50-х років (на матеріалах Волинської, Рівненської, та Львівської областей) : дис... канд. іст. наук : 07. 00. 01. Чернівці, 1997. 178 с.

443. Гулай В. В. Етносоціальні процеси в західних областях України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.): дис... канд. іст. наук. : 07. 00. 01. Львів, 2002. 194 с.

444. Давидович С. Н. Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60 – 80-ті роки ХХ ст. : дис. … канд. іст. наук : 07.00.01 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2012. 220 с.

445. Дзісяк Я. І. Соціально-економічні процеси в Україні наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Тернопіль, 2006. 224 с.

446. Мазур О. О. Продовольча програма 1982 року в Україні : плани та реалізація : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Черкаси, 2006. 20 с.

447. Михайлюк В. П. Суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток українського села в 70-х – на початку 90-х років : дис. … д-ра іст. наук : 07.00.01. Київ, 1993. 417 с.

448. Нечитайло В. В. Становлення селянських господарств фермерського типу в Україні: історична ретроспектива і сучасний стан : автореф. дис. д-ра іст. наук : 07.00.01. Львів, 2006. 33 с.

449. Падалка С. С. Аграрна політика в Україні : формування, шляхи реалізації та соціально-економічні наслідки (друга половина 60-х – 80-ті роки ХХ ст.) : дис. … д-ра. іст. наук : 00.07.01. Донецьк, 2005. 420 с.

450. Петруня Н. Я. Комсомол – активный помощник партии в строительстве социализма в западных областях УССР (1939 – 1958 гг.) : автореф. дис. канд. ист. наук : спец. 07.00.01. Київ, 1986. 22 с.

451. Плисюк В. П. Борьба партийных организаций Украины за укрепление сельского хозяйства руководящими кадрами (1953–1958 гг.) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.01. Львов, 1984. 19 с.

452. Розлуцький Н. В. Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на території Станіславської області (1944–1956 рр.) : військовий аспект : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 21 с.

453. Савицька І. С. Повсякденне життя населення України у 1964–1985 рр. : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Луцьк, 2015. 20 с.

454. Сворак С. Д. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років ХХ століття : автореф дис. д-ра іст. наук : 07.00.01. Київ, 1999. 34 с.

455. Старжець В. І. Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944 – 1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2019. 257 с.

456. Ткачук В. П. Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях в перше повоєнне десятиріччя (1944–1954 рр.) : дис. … канд. іст. наук: 07.00.01. Львів. 1998. 141 с.

457. Чигур Р. Ю. Соціально-екологічні процеси в Західному регіоні України 70 – 80-х років ХХ ст. : автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.01. Львів, 2003. 22 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

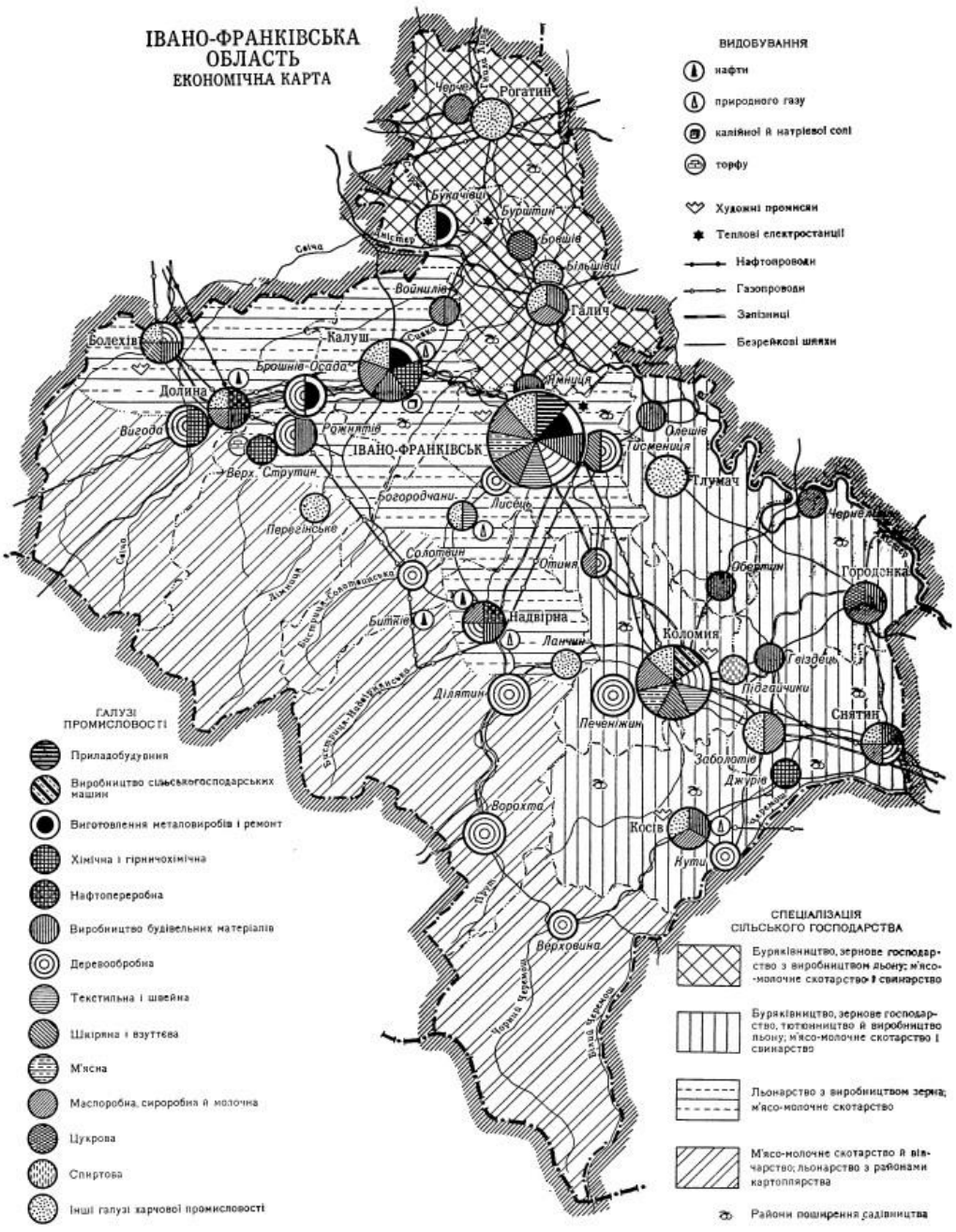

Додаток Б

Станіславська область

Центр – м. Станіслав.

Територія в тис. кв. км. – 13,9.

Віддаль від Києва до Станіслава – 778 км.

Дата утворення області – 4 грудня 1939 року.

Число адміністративних одиниць:

міст (м) обласного підпорядкування: 2 (Станіслав, Коломия);

міст районного підпорядкування: 10 (Болехів, Галич, Городенка, Долина, Калуш, Косів, Надвірна, Рогатин, Снятин, Тлумач);

районів сільських 36;

районів міських –;

селищ міського типу (смт): 25 (Більшовці, Богородчани, Брошнів-Осада, Букачівці, Бурштин, Битків, Вигода, Гвоздець, Ділятин, Жовтень, Заболотів, Космач, Кути, Ланчин, Лисець, Обертин, Отиня, Перегінське, Печеніжин, Рожнятів, Солотвин, Тисмениця, Чернелиця, Яблунів, Яремча);

сільрад (с) 683;

населених пунктів 1042.

Райони і районні центри

№	Найменування районів	Найменування районного центру	Терито-рія	Кількість сільрад	Кількість міст	Кількісь смт
1	Більшовцівський	смт Більшовці	0,3	25	-	1
2	Богородчанський	смт Богородчани	0,3	14	-	1
3	Болехівський	м Болехів	0,5	20	1	-
4	Букачівський	смт Букачівці	0,3	22	-	1
5	Бурштинський	смт Бурштин	0,2	19	-	1
6	Вигодський	смт Вигода	0,7	13	-	1
7	Войнилівський	с Войнилів	0,3	28	-	-
8	Галицький	м Галич	0,2	24	1	-
9	Гвоздецький	смт Гвоздець	0,2	21	-	1
10	Городенківський	м Городенка	0,3	19	1	-
11	Долинський	м Долина	0,4	17	1	1
12	Жаб'ївський	с Жаб'є	1,2	19	-	-
13	Жовтневий	смт Жовтень	0,2	20	-	1
14	Заболотівський	смт Заболотів	0,2	18	-	1
15	Калуський	м Калуш	0,2	17	1	-
16	Коломийський	м Коломия	0,3	26	1	-
17	Коршівський	с Коршів	0,3	17	-	-
18	Косівський	м Косів	0,4	17	1	-
19	Кутський	смт Кути	0,2	12	-	1
20	Ланчинський	смт. Ланчин	0,3	19	-	1
21	Лисецький	смт Лисець	0,2	15	-	1
22	Надвірнянський	м Надвірна	0,7	7	-	1
23	Обертинський	смт Обертин	0,3	21	-	1
24	Отинянський	смт Отиня	0,3	24	-	1

25	Перегінський	смт Перегінське	0,5	19	-	1
26	Печеніжинський	смт Печеніжин	0,2	14	-	1
27	Рогатинський	м Рогатин	0,4	37	1	-
28	Рожнятівський	смт Рожнятів	0,8	18	-	1
29	Снятинський	м Снятин	0,3	23	1	-
30	Солотвинський	смт Солотвин	0,5	21	-	1
31	Станіславський	с Софіївка	0,3	22	-	-
32	Тисменицький	смт Тисмениця	0,2	12	-	1
33	Тлумацький	м Тлумач	0,3	28	1	-
34	Чернелицький	смт Чернелиця	0,2	13	-	1
35	Яблунівський	смт Яблунів	0,3	11	-	2
36	Яремчанський	смт Яремча	0,7	11	-	2

Складено за матеріалами: Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1. Київ : 4-та Республіканська поліграфічна фабрика, 1947. С. 496–497.

Алфавітний список ліквідованих районів Станіславської області

№	Найменування ліквідованого району	До складу яких районів передані населені пункти	Дата Указу Президії Верховної Ради УРСР про ліквідацію районів
1	Букачівський	Бурштинського, Рогатинського	11-III-1959 р.
2	Вигодський	Долинського	6-VI-1957 р.
3	Жовтневий	Більшівцівського, Галицького	6-VI-1957 р.
4	Коршівський	Коломийського, Ланчинського, Обертинського, Отинянського	11-III-1959 р.
5	Кутський	Косівського	6-VI-1957 р.
6	Перегінський	Калуського, Рожнятівського	11-III-1959 р.
7	Печеніжинський	Коломийського, Яблунівського	6-VI-1957 р.
8	Солотвинський	Богродчанського	11-III-1959 р
9	Станіславський	Лисецького, Тисменицького	11-III-1959 р
10	Чернелицький	Городенківського	6-VI-1957 р.

Складено за матеріалами: Довідник адміністративно-територіального поділу Станіславської області на 1 квітня 1961 року. Станіслав : Станіславське обласне книжково-газетне видавництво, 1961. С. 85.

Додаток В

Станіславська область

Центр – м. Станіслав.

Територія в тис. кв. км. – 13,9.

Населення (тис. чоловік) – 1 094 639 в тому числі: міське – 260 575, сільське – 834 064;

Віддаль від Станіслава до Києва: по залізниці – 716, по шосейних шляхах – 614 км.

Дата утворення області – 4 грудня 1939 року.

Число адміністративних одиниць:

міст (м) обласного підпорядкування: 2 (Станіслав, Коломия);

міст районного підпорядкування: 10 (Болехів, Галич, Городенка, Долина, Калуш, Косів, Надвірна, Рогатин, Снятин, Тлумач);

районів сільських – 26;

селищ міського типу (смт): 26 (Битків, Більшовці, Богородчани, Брошнів-Осада, Букачівці, Бурштин, Верховина, Вигода, Войнилів, Ворохта, Гвіздець, Ділятин, Жовтень, Заболотів, Кути, Ланчин, Лисець, Обертин, Отиня, Перегінське, Печеніжин, Рожнятів, Солотвин, Тисмениця, Чернелиця, Яблунів, Яремча);

робітничих селищ – 2 (Задністрянське Бовшівської сільської Ради Більшівцівського району, Ковалівка Мишинської сільської Ради Яблунівського району)

сільських Рад – 353;

сільських населених пунктів – 776.

Райони і районні центри

№	Найменування району	Найменування районного центра	Територія тис. кв. км	Міст	Селищ міського типу	Робітничих селищ	Сільських Рад	Сільських населених пунктів
1	Більшівцівський	смт Більшівці	0,4	-	1	1	11	38
2	Богородчанський	смт Богородчани	0,8	-	2	-	25	41
3	Болехівський	м Болехів	0,5	1	-	-	9	23
4	Бурштинський	смт Бурштин	0,5	-	2	-	18	44
5	Войнилівський	смт Войнилів	0,3	-	1	-	9	27
6	Галицький	м Галич	0,3	1	1	-	14	26
7	Гвіздецький	смт Гвіздець	0,2	-	1	-	8	25
8	Городенківський	м Городенка	0,5	1	1	-	16	32
9	Долинський	м Долина	1,0	1	1	-	17	29
10	Жаб'ївський	Жаб'є	1,2	-	-	-	16	39
11	Заболотівський	смт Заболотів	0,3	-	1	-	12	20
12	Калуський	м Калуш	0,4	1	-	-	13	28
13	Коломийський	м Коломия	0,3	1	-	-	13	28
14	Косівський	м Косів	0,6	1	1	-	18	29
15	Ланчинський	смт Ланчин	0,4	-	1	-	11	21
16	Лисецький	смт Лисець	0,4	-	1	-	13	23
17	Надвірнянський	м Надвірна	0,7	1	1	-	6	18
18	Обертинський	смт Обертин	0,4	-	1	-	11	25
19	Отинянський	смт Отиня	0,4	-	1	-	18	33
20	Рогатинський	м Рогатин	0,5	1	-	-	16	57
21	Рожнятівський	смт Рожнятів	1,3	-	3	-	21	45
22	Снятинський	м Снятин	0,3	1	-	-	9	23
23	Тисменицький	смт Тисмениця	0,3	1	-	-	12	24
24	Тлумацький	м Тлумач	0,3	1	-	-	13	38
25	Яблунівський	смт Яблунів	0,5	-	2	1	15	22
26	Яремчанський	смт Яремча	0,8	-	3	-	7	11

Складено за матеріалами: Довідник адміністративно-територіального поділу Станіславської області на 1 квітня 1961 року. Станіслав : Станіславське обласне книжково-газетне видавництьво, 1961. С. 5–11.

Додаток Г

Івано-Франківська область

Центр – м. Івано-Франківськ.

Територія в тис. кв. км. – 13,9.

Населення (тис. чоловік) – 1234,4 в тому числі: міське – 369,1, сільське – 865,3, в обласному центрі – 96,6;

Віддаль від Києва до Івано-Франківська в км.: залізницею – 716, шосейними шляхами – 614.

Дата утворення області – 4 грудня 1939 року.

Число адміністративних одиниць, Рад і населених пунктів:

міст (м) обласного підпорядкування: 2 (Івано-Франківськ, Коломия);

міст районного підпорядкування: 11 (Болехів, Галич, Городенка, Долина, Калуш, Косів, Надвірна, Рогатин, Снятин, Тлумач, Яремча);

районів – 14;

районних Рад – 14;

селищ міського типу (смт): 26 (Битків, Більшовці, Богородчани, Брошнів-Осада, Букачівці, Бурштин, Верховина, Вигода, Войнилів, Ворохта, Гвіздець, Ділятин, Жовтень, Заболотів, Кути, Ланчин, Лисець, Обертин, Отиня, Перегінське, Печеніжин, Рожнятів, Солотвин, Тисмениця, Чернелиця, Яблунів);

міських Рад – 13;

селищних Рад – 26;

сільрад – 356;

населених пунктів – 805, в тому числі: міських – 39 і сільських – 766.

Райони і районні центри

№	Найменування району	Найменування районного центру	Територія тис. кв. км	Число Рад			Число населених пунктів		
				міських	селищних	сільських	міст	селищ міського типу	сільських поселень
1	Богородчанський	смт Богородчани	0,8	-	2	25	-	2	39
2	Верховинський	смт Верховина	1,3	-	1	16	-	1	40
3	Галицький	м Галич	0,8	1	3	31	1	3	78
4	Городенківський	м Городенка	0,8	1	2	26	1	2	54
5	Долинський	м Долина	1,5	2	1	26	2	1	51
6	Івано-Франківський	м Івано-Франківськ	0,7	-	2	25	-	2	47
7	Калуський	м Калуш	0,7	1	1	22	1	1	53
8	Коломийський	м Коломия	1,0	-	2	40	-	2	75
9	Косівський	м Косів	0,9	1	2	25	1	2	44
10	Надвірнянський	м Надвірна	1,9	2	4	23	2	4	47
11	Рогатинський	м Рогатин	0,8	1	1	29	1	1	87
12	Рожнятівський	смт Рожнятів	1,3	-	3	22	-	3	46
13	Снятинський	м Снятин	0,6	1	1	23	1	1	48
14	Тлумацький	м Тлумач	0.7	1	1	23	1	1	57

Складено за матеріалами: Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Т. 1. Київ : Вид-во політичної літератури України, 1969. С. 158–159.

Додаток Ґ

Виконання плану по валовій продукції промисловості Станіславської області за 1947 р. (в тис. крб)

Міністерство, підприємства	План	Фактичне виконання	%
Вугільна промисловість	105	25	23,8
Нафтова промисловість	3869	3417	88,3
Головгазпром	71	67	94,4
Хімічна промисловість	1160	742	64
Промбудматеріали	937	817	87,2
Лісова промисловість	21212	17119	80,7
Меблева промисловість	2556	2372	92,8
Текстильна промисловість	597	525	87,9
Легка промисловість	8208	7212	87,9
Місцева промисловість	186	162	87,1
Лікеро-горілчаний завод	1112	1234	111
М’ясо-молочна промисловість	8028	8138	101,4

Складено за матеріалами: ДАІФО. Ф. П-1. Оп.1. Спр. 637, Арк. 8–10.

Додаток Д

Розподілення капіталовкладень по галузях промисловості Станіславської області на 1959–1975 рр. (млн крб)

Галузі	1959 – 1965 рр.	1966 – 1970 рр.	1971 – 1975 рр.	1959 – 1975 рр.
Кольорова металургія	357	543	20	920
Вугільна промисловість	6	4	2	12
Нафтовидобувна промисловість	2054,6	1255,5	1497	4807,1
Нафтопереробна промисловість	979	992,1	623	2594,1
Газова промисловість	380,6	154	84,3	618,9
Виробництво електроенергії і теплоенергії	614	1771	373,7	2758,7
Машинобудування і металообробка	59,4	69	68	196,4
Електротехнічна промисловість	2,5	1	1	4,5
Хімічна промисловість	1212,9	1535	835,5	3583,4
Лісове господарство, лісова і деревообробна промисловість	137,5	173,5	91,4	402,4
Капбудівництво і промбудматеріали	210,1	124,8	73,5	408,4
Легка промисловість	47,5	203,7	74	325,2
Харчова промисловість	31	265	23	319
М’ясомолочна промисловість	22,5	20	39,3	81,8
Інше	65,3	59,4	49,4	174,1
Разом:	6179,9	7171	3855,1	17206

Складено за матеріалами ДАІФО. Ф. П – 1, Оп. 1. Спр. 2427. Листування з Міністерством шляхів сполучення СРСР, республіканськими міністерствами, союзними, республіканськими організаціями з питань будівництва, роботи промисловості, транспорту. 18 січня – 23 грудня 1960 р. 46 арк.

Додаток Е

Чисельність населення Івано-Франківської області станом на 1 січня 1991 р. (тис. осіб)

Роки	Всього населення	В тому числі		У відсотках до всього населення	
		міське	сільське	міське	сільське
1939	1282,1	293,7	988,2	23	77
1959 за переписом на 15 січня	1094,7	249,5	845,2	23	77
1969	1247,1	379,6	867,5	30	70
1977	1317,1	465,1	852,0	35,3	64,7
1991	1442,9	616,8	826,1	43	57

Складено за матеріалами: Народне господарство Івано-Франківської області в 1968 році. Статистичний збірник. Львів : Вид-во «Статистика», 1970. С. 15; Народне господарство Української РСР. Ювілейний випуск / За ред. О. І. Трояна. Київ : «Техніка», 1977. С. 11; Народне господарство Української РСР у 1990 році : Статистичний щорічник. Київ : Техніка, 1991. С. 23.

Додаток Є

Чисельність населення міст Івано-Франківська, Коломиї та Калуша (тис. осіб)

	1939 р.	1959 р.	1 січня		
			1969 р.	1977 р.	1991 р.
Івано-Франківськ	65,0	66,4	100,5	142	226
Коломия	38,3	31,3	41,3	51	66
Калуш	13,8	12,9	39,8	57	69

Складено за матеріалами: Народне господарство Івано-Франківської області в 1968 році. Статистичний збірник. Львів : Вид-во «Статистика», 1970. С. 16; Народне господарство Української РСР. Ювілейний випуск / За ред. О. І. Трояна. Київ : «Техніка», 1977. С. 12; Народне господарство Української РСР у 1990 році : Статистичний щорічник. Київ : Техніка, 1991. С. 23.

Частина 2 (1965–1991)

Розділ 4
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЕКОНОМІКИ

4.1. Зміни в економічній концепції СРСР

У СРСР і Українській РСР у середині XX ст. створено єдиний народногосподарський комплекс, який об'єднував економіку союзних республік. Він охоплював усі ланки суспільного (державного) виробництва, розподілу та обміну на величезній території Європи і Азії. Від першого п'ятирічного плану, прийнятого XVI конференцією ВКП(б) у квітні 1929 р. і затвердженого V з'їздом Рад СРСР, й аж до 1991 р. це був оптимальний строк економічних і соціальних змін у житті соціалістичного суспільства. У країні склалася обґрунтована радянською наукою система державних планів: довгострокові (генеральні), п'ятирічні й річні. Основними були п'ятирічні плани, які розробляли щодо Союзу, ділячи за роками, галузями, республіками, економічними районами СРСР, краями, областями, автономними округами, містами і низовими адміністративними районами. Внаслідок розроблення і часткових виконань п'ятирічок докорінно змінилось економічне і соціальне життя республік, країв, регіонів.

Новою школою «комуністичного виховання» радянських людей стали п'ятирічки, які знаменували певні етапи в трансформації багатоукладної економіки в соціалістичну, зміни в побуті і культурі. Завершення чергової сьомої п'ятирічки створило умови для «виконання» наступних – восьмої, дев'ятої, десятої, одинадцятої, дванадцятої – дальшого формування єдиного народногосподарського комплексу країни. Як зазначено в офіційній доктрині, зростання масштабів виробництва й значні зміни соціальної структури суспільства прискорили процес «зближення двох форм соціалістичної власності», ліквідації відмінностей між класами, містом і селом, розумовою і фізичною працею. Офіційна пропаганда стверджувала, що зміни в економічному і соціальному житті країни поліпшили географічне розміщення продуктивних сил, господарство республік і районів. Різко збільшилися масштаби виробництва й будівництва великих і середніх підприємств. В усіх галузях народного господарства Української РСР зростали одиничні потужності, особливо в енергетиці, машинобудуванні, радіоелектроніці, приладобудуванні, хімічній, нафтогазови-

добувній промисловості. Усе це в повному обсязі відносилося і до економічного життя західного регіону України.

На початку 1960-х років у СРСР розробляли різноманітні пропозиції щодо удосконалення економічної системи, управління, стимулювання виробництва, розширення самостійності, ініціативи підприємств за принципами госпрозрахунку. Ініціаторами розроблень були вчені-економісти України на чолі з О. Либерманом. У 1962 р. у статті «План, прибуток, премія» опублікованій в газеті «Правда» від 9 вересня сформовано проблему: необхідна система планування й оцінки роботи підприємств, яка б стимулювала зацікавленість у найбільш високих планових завданнях, втіленні нової техніки, найбільшій ефективності виробництва. Шлях – доводити підприємствам лише плани обсягів і номенклатури продукції та терміни постачань. Професор О. Либерман пропонував затверджувати за кожною галуззю тривалі норми рентабельності. Так, кожне підприємство залежно від ступеня досягнення нормативного рівня рентабельності могло б мати право на матеріальне стимулювання і заохочення колективу. Замість адміністративного впливу і контролю над підприємствами запропоновано економічний. Усе те, що вигідне суспільству, мало бути вигідним і кожному підприємству [567, с. 400].

Вітчизняний науковець В. Баран аргументує: «Широка дискусія, яка розгорнулася навколо пропозицій О. Либермана, істотно позначилась на підготовці господарської реформи 1965 року, а сама реформа на Заході одержала назву «либерманізація радянської економіки»». Одне з чільних місць у дискусії мало питання про непридатність валової продукції для оцінювання роботи підприємств. Цей плановий показник, як писав академік В. Нємчинов, погано відображав результати господарської діяльності, оскільки містив вартість одержану збоку сировини, палива, матеріалів. Під час планування, заснованому на цьому показникові, було вигідно використовувати дорожчі послуги і матеріали, що дозволяло перевиконувати планові завдання. Валова продукція зростала за рахунок проміжного продукту, в той час як суспільство зацікавлене у зростанні кінцевого продукту [388, с. 239].

На сторінках радянської преси, брошурах і монографіях звучала критика «валу». Вказано, що в чинній системі підприємства були зацікавлені у приховуванні своїх резервів, оскільки матеріальна

винагорода залежала від перевиконання планових показників. Оцінка діяльності підприємств базувалася на значній кількості показників: фондів зарплати, запасів сировини на складах і норм витрати матеріалів на ремонт обладнання, чисельності працівників, канцелярських видатків. Учені робили сміливі висновки, що настала пора відкинути застарілі методи господарювання й перейти до нових, більш ефективних. У той час такі пропозиції були новаторськими й передбачали лише часткове звуження, а не ліквідацію фундаментальних засад економіки соціалістичного суспільства. У 1967 р. активно запроваджували в життя нове поняття – «розвинутий соціалізм». Це історичний період в кілька десятиліть між побудованим у 30-ті роки XX ст. соціалізмом і «повним комунізмом».

Академік С. Кульчицький відзначає, що «Л. Брежнєву вдалося згуртувати навколо себе функціонерів державної партії в центрі й на периферії під гаслом утвердження політичної стабільності. Запропоновані розважливим і толерантним ґенсеком правила гри влаштовували правлячий клан, який після сталінського терору та хрущовського «волюнтаризму» вперше відчув стабільність і безпечність свого привілейованого становища в державі. У системі державного управління запанував прагматизм. Керівники держави відмовилися від різких рухів у політиці, здатних загострити конфлікти й порушити стабільність» [552, с. 120].

Масштабні економічні реформи 1965 р. (березневий і вересневий пленуми ЦК КПРС) мали підготовлений ґрунт. На пленумі йшлося про незадовільне виконання планових завдань, які орієнтували на виконання кількісних показників; низьку матеріальну зацікавленість підприємств; планування, де, на шкоду економічним, переважали адміністративні методи; прозвучала різка критика прорахунків, допущених генсеком М. Хрущовим. Пленум ухвалив ліквідувати раднаргоспи і відновити галузеву систему управління промисловістю через союзні та республіканські міністерства, затвердив постанову «Про покращення управління промисловістю, вдосконалення планування та посилення економічного стимулювання промислового виробництва». Услід за постановою уряд опублікував документи, підготовлені на основі рекомендацій групи економістів, що працювали під керівництвом професора О. Лібермана: про поліпшення планування та стимулювання виробництва й державне виробниче підприємство.

Основні положення реформи викладено на вересневому 1965 р. пленумі ЦК КПРС Головою Ради Міністрів СРСР О. Косигіним. Головні ідеї полягали в скороченні кількості директивних планових показників; заміні валової продукції як основного планового та оцінного показника обсягом реалізації; зміцненні госпрозрахунку підприємств, збереженні у їх розпорядженні частки прибутку; перебудові системи ціноутворення; відновленні галузевого принципу організаційної структури управління промисловістю. Вихідною ідеєю реформ була неможливість вирішувати народногосподарські завдання в центрі, що зумовлювало децентралізацію. Директивно планували лише п'ять показників: обсяг реалізації продукції, основну номенклатуру, фонд заробітної плати, прибуток і рентабельність, взаємозв'язки з бюджетом.

Для підготування і забезпечення переходу на нові умови планування на заводах створювали нормативні бюро, які визначали відхилення від нормативних розходів як із матеріальних, так і трудових затрат. На підприємствах планували заходи з покращення використання основних фондів, що дозволяло до кінця року збільшити фондовіддачу на кілька відсотків. Заходи з централізованого перероблення виробничих відходів для використання з них товарів народного споживання дозволяли додатково зекономити сотні тисяч карбованців. Робота з покращення якості і підвищення технічного рівня продукції на всіх заводах отримала широкий розмах. Так, як приклад в УРСР брали завод «Комунар», на якому випускали малолітражний автомобіль «Запорожець». Якщо в 1965 р. автомобіль мав пробіг до першого капітального ремонту 50 тис. км, то у 1966 р. від досяг 75 тис. км, а в 1967 р. 100 тис. км [52, арк. 44].

Концепція реформ виявилася привабливою для фахівців, які сподівалися, що, поєднавши механізми планомірної організації виробництва і розподілу з ринком, вдасться використати переваги кожного з них та усунути недоліки. На шлях реформ ступила низка країн так званого соціалістичного табору. Югославія від 1950-х років впроваджувала елементи ринкової координації. Підприємства могли самостійно виходити на ринок, приймати виробничу програму, орієнтуючись на ринок, здійснювати інвестиції. Однак зберігалася залежність фірм від владних структур: ступінь бюджетної підтримки, рівень оподаткування, доступність інвестиційного кредиту [490, с. 195].

У жовтні 1965 р. відбулися пленум Центрального Комітету Компартії України і засідання сьомої сесії Верховної Ради Української РСР

шостого скликання, на яких розглядали питання економічної реформи. На сесії прийнято закон «Про зміну системи органів управління промисловістю і перетворення деяких інших органів державного управління Української РСР». Після проведеної перебудови управління економікою в УРСР залишилось 22 союзнореспубліканських і 7 республіканських міністерств. Компартія і радянська влада постійно звертала увагу на прискорений розвиток промисловості, що й було вихідним положенням державної політики [7; 56, арк. 33].

У 1968 р. план науково-дослідних робіт і впровадження досягнень науки і техніки у народне господарство УРСР виконано на 94,6%, в тому числі з впровадження передової технології, механізації і автоматизації виробничих процесів – на 89,7%. Не виконано плану науково-дослідних робіт і впровадження нової техніки у виробництво і у 1969 р. На багатьох підприємствах і будовах не виконували накреслені організаційно-технічні заходи з механізації трудомістких робіт, впровадження механізації і поліпшення роботи устаткування та оздоровлення умов праці. Частка ручної праці у промисловості і будівництві залишалася досить високою і знижувалася надто повільно. Так, у промисловості республіки частка зайнятих ручною працею серед загальної чисельності робітників становила: у 1959 р. – 47,9%, у 1965 р. – 41,1%, у 1969 р. – 38,3% [10, арк. 98].

Упродовж десятиріччя кількість зайнятих ручною працею робітників у промисловості республіки зменшувалася щороку в середньому на 0,96%, причому за 1959–1965 рр. – на 1,1 %, а за 1966–1969 рр. – лише на 0,7%. Ще більш високий відсоток ручної праці спостерігався у будівництві. Якщо у 1959 р. ручною працею було зайнято 67,1% робітників, у 1965 р. – 58,7%, то у 1969 р. – 57,8%. Упродовж 1959–1969 рр. обсяг ручної праці у будівництві щороку знижувався на 0,7%, зокрема, за 1959–1965 рр. на 1%, а за 1966–1969 рр. лише – 0,23% [10, арк. 99].

Заходи з механізації і автоматизації виробництва не завжди досягали бажаного ефекту, оскільки поширювалися на основне виробництво, а обсяг ручної праці на підсобних і допоміжних ділянках, на яких було зайнято 48% робітників, залишався високим. На допоміжних роботах найбільше затрат ручної праці йшло на вантажно-розвантажувальні, складські і ремонтні служби. Ці роботи були механізовані всього на 23–25%. Продуктивність праці на цих ділянках була у 10–15 разів нижча, ніж у робітників, праця яких механізувалася. Утримання

великої кількості допоміжних працівників і низький рівень механізації їх праці знижували ефект, який досягався на механізованих ділянках основного виробництва і слугували однією з головних причин плинності кадрів. У промисловості республіки за власним бажанням і через порушення трудової дисципліни щороку звільнялося 800–830 тис. осіб (кожний п'ятий), а в будівництві 240 тис. осіб (кожний третій робітник) [10, арк. 99].

Проведене Держкомітетом обстеження причин плинності 44 тис. робітників показувало, що мотивами звільнення 43,7% з них були виробничо-економічні умови, недоліки в організації виробництва і праці, невдоволення заробітком, низький рівень механізації важкої праці, відсутність перспектив для зростання кваліфікації. Причиною плинності кадрів в багатьох випадках виступало й те, що на підприємствах і будівництвах не піклувалися про створення відповідних житлово-побутових умов для робітників [10, арк. 100].

Восьма п'ятирічка (1966–1970 рр.). У директивах XXIII з'їзду КПРС передбачено далі розвивати матеріально-технічну базу, зміцнювати економічну та оборонну могутність країни. Головним економічним завданням п'ятирічки було забезпечити значне зростання промисловості, високі темпи розвитку сільського господарства, істотне підвищення рівня життя народу, повніше задоволення матеріальних і духовних потреб радянських людей. Виконання цього завдання ґрунтувалося на всебічному використанні досягнень науки і техніки, дальшій індустріалізації, підвищенні продуктивності праці. З'їзд звернув увагу на необхідність під час розроблення п'ятирічного плану на підприємствах, в організаціях об'єктивно оцінювати виробничі ресурси і резерви, активно шукати нові шляхи розвитку галузей виробництва, залучаючи до роботи над планом працівників, вдосконалювати управління економікою. Для досягнення передбачених планом економічних і соціальних завдань вирішено збільшити промислове виробництво за п'ять років у 1,5 рази.

З'їзд КПРС поставив завдання у восьмій п'ятирічці прискорити науково-технічний прогрес. На його основі передбачено підвищити ефективність виробництва, вдосконалити організацію праці, краще використовувати виробничі фонди і капітальні вкладення, дотримуватися суворого режиму економії. Для цього в поточній п'ятирічці планували значно збільшити електроозброєність праці в усіх галузях народного господарства, впроваджувати комплексну механізацію і

автоматизацію виробництва, ширше використовувати наукову організацію праці. Особливо наголошено на тому, щоб поліпшити керівництво економікою країни, вдосконалюючи стимулювання виробництва, розширюючи ініціативу і господарську самостійність підприємств. У сільському господарстві передбачено значно збільшити виробництво всіх видів продукції землеробства і тваринництва, підвищити матеріальну зацікавленість колгоспників і робітників радгоспів результатами праці.

У восьмій п'ятирічці розроблено напрями розміщення продуктивних сил країни. У східних і північних районах СРСР, що мали дешеві паливно-енергетичні й сировинні ресурси, планували розвивати високі темпи добування палива, енергомістких видів продукції, кольорової і хімічної промисловості, переробку деревини. Трудові ресурси спрямовували з європейської частини Союзу, а також збільшували темпи житлово-комунального будівництва. Західний регіон УРСР розглядали як надлишок чоловічої і жіночої праці. За допомогою різноманітних цільових направлень випускників навчальних закладів, організованих наборів робочої сили, комсомольсько-молодіжних акцій вели цілеспрямовану роботу з переселення людей із західних областей України в інші райони СРСР. Одночасно з різних куточків Союзу направляли як дипломованих спеціалісти, так і звичайних обивателів у західноукраїнські області з метою послабити «буржуазно-націоналістичні пережитки». Водночас грандіозна програма капітального будівництва й уведення в дію великої кількості промислових підприємств дає підстави стверджувати про істотне поліпшення розміщення продуктивних сил західного регіону [65; 79].

В одинадцяти областях Української РСР розташовувалися потужні хімічні підприємства. Серед них такі: Лисичанський, Дніпродзержинський, Черкаський, Сумський, Вінницький хімкомбінати, Костянтинівський хімзавод, Одеська суперфосфатний завод, Горлівський азотнотуковий завод, Київський комбінат хімічних волокон, Чернігівський комбінат синтетичного волокна. На території Львівської області розташовано Стебниківський калійний і Роздольський гірничо хімічні комбінати, Івано-Франківської – Калуський калійний комбінат. Постанова ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР «Про заходи по підвищенню економічної ефективності роботи підприємств хімічної промисловості Української РСР та забезпечення виконання ними виробничих завдань і соціалістичних зобов'язань на 1966 рік» від 29

квітня 1966 р. наголошувала, що завдяки впровадженню у виробництво найновіших досягнень науки і техніки значно зріс технічний рівень хімічної промисловості республіки. Важливі заходи здійснено з комплексної автоматизації та механізації виробничих процесів. На підприємствах республіки освоєно виробництво багатьох нових видів синтетичних смол і пластичних мас, пігментів, висококонцентрованих мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин, синтетичних волокон, барвників, засобів для миття тощо. Хімічні підприємства були переведені на роботу на природнім газі і нових прогресивних видах сировини. Впроваджено та освоєно агрегати з високими техніко-економічними показниками дозволили підвищити продуктивність праці порівняно з 1958 р на 73% і значно знизити собівартість продукції. Виконуючи соціалістичні зобов'язання, прийняті на честь XXIII з'їзду КПРС і XXIII з'їзду КП України, хіміки республіки за перший квартал 1966 р виробили понад план мінеральних добрив 106,2 тис. т, сірки природної – 13,1 тис. т, аміаку – 7,9 тис. т і багато іншої хімічної продукції на загальну суму 15,5 млн крб. У постанові вказано, що в 1965 р. не виконав державний план з випуску валової продукції Роздольський гірничо хімічний комбінат [261, арк. 154–154]. Комбінат з планом 969,2 тис. т виробив 940 тис. т сірки. Невиконання плану виробництва сірки обумовлювали допущеними помилками під час проектування розширення і реконструкції комбінату [263, арк. 158].

У директивах XXIII з'їзду КПРС щодо п'ятирічного плану розвитку народного господарства країни на 1966–1970 рр. зазначено: «ввести в дію потужності Калуського хіміко-металургійного комбінату» (КХМК) [407, с. 17]. Хімізація сільського господарства стала частиною державної політики, а «велика хімія» – чергової ідеологічної кампанії. Провідними напрямками розвитку хімічної промисловості Івано-Франківської області стали нарощування основних фондів за рахунок масштабного будівництва; освоєння і виробництво нових синтетичних матеріалів. До складу КХМК входило кілька спеціалізованих виробництв, що використовували різну сировину, виготовляли широкий асортимент продукції і об'єднувалися між собою загальною технологією та управлінням. Структурний поділ підгалузей хімічної промисловості був умовним. До них належав гірничорудний комплекс, сульфатна, хлор магнієва і карналітова збагачувальні фабрики, магнієвий і ремонтно-механічний заводи.

Після проведених заходів удосконалено географічне розміщення продуктивних сил у східних і європейських районах країни. Формували комплексний розвиток й спеціалізації економіки республік і районів, повніше залучали працездатне населення до виробництва, поєднували територіальне планування з галузевим принципом управління народним господарством. Передбачено також прискорений розвиток промисловості західних областей України, для чого були необхідні економічні й природні умови і трудові ресурси. Через низку історичних причин західний регіон України був слабо розвинутим у промисловості. У п'ятиріччя реалізовували велику комплексну програму створення нафтової і газової бази республіки, вагомою частиною якої виступало Прикарпаття [40; 41].

Ріст випуску валової продукції промисловості СРСР у 1970 р. порівняно з 1940 р. становив 1190%, а в УРСР – 832%. Питома вага промислової продукції республік у загальному випуску в СРСР у 1970 р. така: РРФСР – 63%, УРСР – 18,9%, Казахська РСР – 3,4%, Білоруська РСР – 3,2%, Узбецька РСР – 2,2%, Грузинська РСР – 1,2%, Азербайджанська РСР – 1,2%, Вірменська РСР – 0,8%, Таджикська РСР – 0,5% і всі інші – 5,6%. У 1970 р. в УРСР вироблено 22,6% всієї валової продукції сільського господарства СРСР, зокрема значна частина – трудомісткої. Частка сільськогосподарського машинобудування – 21,5% і 16,7% промислового [15, арк. 60–61].

Дев'ята п'ятирічка (1971–1975 рр.). XXIV з'їзд КПРС розробив і затвердив велику програму комплексної розбудови економіки СРСР, підвищення матеріального і культурного рівня життя радянського народу. Основи цієї програми закладено виконанням в цілому попередніх планів восьмої п'ятирічки. З'їзд поставив важливе завдання – органічно поєднати досягнення науково-технічної революції з перевагами соціалістичної системи господарства. Це означало (згідно з тогочасною термінологією) злиття науки з виробництвом, усіма його галузями у формі науково-виробничих та інших об'єднань. Найвищий партійний форум передбачав проведення заходів посилення процесу економічної інтеграції соціалістичних країн. Як і в попереднє п'ятиріччя, значне місце відводили проблемам досконалішого розміщення продуктивних сил і розвитку республік та районів. При цьому враховували необхідність залучення в народногосподарський обіг найбільш ефективних сировинних ресурсів, підвищення спеціалізації і комплексності господарства союзних республік і економічних районів,

більш правильного розміщення промисловості. На базі відкритих і розвіданих найбагатших паливно-енергетичних і сировинних ресурсів протягом дев'ятої п'ятирічки передбачено дальше нарощування економічного потенціалу країни. За п'ятирічку планували забезпечити в східних районах СРСР понад три чверті загальносоюзного приросту видобутку палива [357].

Партійний з'їзд поставив перед усіма союзними республіками й економічними районами завдання прискорено розвивати галузі спеціалізації, щоб підвищити внесок у загальносоюзне господарство, піднести ефективність економіки країни загалом. У європейській частині СРСР, де зосереджено основний економічний потенціал країни, у дев'ятому п'ятиріччі мали розв'язати завдання максимального залучення до господарського обігу власних паливно-енергетичних ресурсів, всебічного вдосконалення електроенергетичного господарства на базі розвитку атомної енергії, повнішого використання гідроенергетичних ресурсів, об'єднання енергосистем, стримування розвитку енергомістких виробництв хімічної промисловості, чорної та кольорової металургії тощо. Масштаби економіки, основу якої становила багатогалузева індустрія й велике соціалістичне сільське господарство, зростали. У нових історичних умовах з'явилась реальна можливість розв'язувати одночасно з назрілими економічними завданнями й коло питань, пов'язаних з деяким покращенням народного добробуту [357].

Досвід восьмої п'ятирічки засвідчив, що вдосконалення управління і планування за умови економічного стимулювання виробництва був важливим резервом дальшого зростання економіки і підвищення продуктивності праці. У директивах XXIV з'їзду КПРС з дев'ятого п'ятирічного плану розвитку народного господарства СРСР введено спеціальний розділ, в якому відображено завдання щодо вдосконалення управління і планування народного господарства, а також економічного стимулювання виробництва. Створення великих об'єднань і комбінатів забезпечило скорочення кількості дрібних самостійних підприємств, створило умови для прискорення технічного прогресу у виробництві й управлінні. У роки дев'ятої п'ятирічки продовжували курс на розвиток промисловості в малих і середніх західноукраїнських містах із спорудження вузькоспеціалізованих підприємств, цехів і філіалів головних заводів [42; 43].

У галузі сільського господарства в західних областях УРСР послідовно здійснювали довгострокову програму, розраховану не тільки на

розв'язання поточних завдань, а й створення передумов для дальшої розгортання цієї важливої галузі економіки. Частка капітальних вкладень в усьому комплексі робіт постійно зростала, енергоозброєність праці підвищувалася. Держава проводила велику роботу щодо здійснення програми меліорації земель.

4 лютого 1972 р. на республіканській нараді агрономів перший секретар ЦК Компартії України П. Шелест заявив: «Шлях до значного піднесення усіх галузей сільськогосподарського виробництва у нас один – це підвищення врожайності усіх сільськогосподарських культур і особливо зернових, зернобобових, зокрема озимої пшениці й кукурудзи. У середньому по республіці торік одержано по 25,4 ц зернових культур з гектара, а озимої пшениці – 30. Це рівень уже досить високий. Отже далі підвищувати урожайність нелегко. Для цього необхідно постійно удосконалювати агрономічну роботу, підвищувати кваліфікацію трудівників села, культуру землеробства. Потрібно науковий підхід до розв'язання назрілих питань сільськогосподарського виробництва» [16, арк. 9]. Провідним напрямом роботи в сільському господарстві мав стати дальший розвиток агрономічної науки в широкому розумінні цього слова, підвищення культури землеробства і родючості ґрунтів.

Десята п'ятирічка (1976–1980 рр.). XXV з'їзд КПРС конкретизував і поглибив економічні принципи політики партії в умовах «розвинутого соціалістичного суспільства» на п'ятиріччя і тривалу перспективу. П'ятирічка розв'язувала комплекс економічних і соціальних завдань, сукупність яких визначила її специфіку та особливості. У найбільш концентрованому вигляді ця своєрідність відбита в її головному завданні, яке полягало «в послідовному здійсненні курсу Комуністичної партії на піднесення матеріального і культурного рівня життя народу на основі динамічного і пропорційного розвитку суспільного виробництва і підвищення його ефективності, прискорення науково-технічного прогресу, зростання продуктивності праці, всемірного поліпшення якості роботи в усіх ланках народного господарства» [357, с. 132].

У роки десятої п'ятирічки продовжували формувати єдину енергетичну систему СРСР. У виробництві електроенергії зросла частка атомних електростанцій, які зберегли мільйони тонн палива, зекономили на транспортних витратах. Як і раніше, хімічна і нафтохімічна промисловість розвивались швидкими темпами. Зберігалися

високі темпи розвитку машинобудування, збільшився обсяг виробництва продукції. Зроблено новий крок у створенні єдиної транспортної системи країни. Найбільші зміни відбулися в залізничному транспорті, хоча його частка в загальному обсязі вантажообігу знизилась. Прискорено розвивався трубопровідний транспорт – нафто- і газопроводи, а також всі сучасні види зв'язку, радіо- і телевізійні системи. Якщо в минулій п'ятирічці темпи зростання капітальних вкладень випереджали темпи збільшення національного прибутку, то в десятій п'ятирічці темпи їх зростання були однакові. Важлива пропорція, яка відображала ефективність інвестиційного процесу, пов'язана із співвідношенням зростання капітальних вкладень і залученням основних фондів. Це співвідношення залежало від термінів будівництва. У поточній п'ятирічці дальше відбувалася концентрація капітальних вкладень і скорочення строків будівництва [20].

В інвестиційній політиці відбувалося посилення ролі й значення реконструкції технічного переозброєння виробництва. У минулий період головним завданням відтворення основних фондів було екстенсивне нарощування нових виробничих потужностей, формування нових галузей, будівництво заводів і фабрик. Зі створенням великого виробничого потенціалу в усіх галузях економіки країни дедалі більшу роль стали відігравати технічне переозброєння і реконструкція виробництва, заміна застарілого обладнання новим. Десятий п'ятирічний план розроблено на основі довгострокового перспективного плану розвитку народного господарства СРСР на 1976–1990 рр.

У 1970 р. розв'язували великі народногосподарські завдання країни, що мали важливе значення для всього радянського періоду історії. З великими труднощами освоювали природні багатства Сибіру. Почалося створення нової потужної паливно-енергетичної бази у Кансько-Ачинському й Екібастузькому вугільних басейнах, споруджували Байкало-Амурську магістраль і здійснювали початковий етап економічного освоєння території, що прилягала до неї. Формувалися такі ТВК країни: Братсько-Усть-Ілімський, Павлодар-Екібастузький, Західно-Сибірський, Оренбурзький, Південно-Таджицький та ін. Ці комплекси забезпечували загальносоюзний приріст нафти і газу, значну частину виробництва електроенергії, алюмінію, добування залізної руди, вугілля.

У десяту п’ятирічку західні області УРСР вступили з багатогалузевою економікою. При цьому регіон розглядали як нерозривну частину єдиного народногосподарського комплексу республіки і країни. Вищі темпи зростання промислового виробництва передбачали в західних областях УРСР, де відбувалося прискорене освоєння великих природних ресурсів, насамперед калійних солей Калущини, сірки Стебника, численних родовищ нафти і газу. У цей час посилився процес формування ТВК як прогресивного методу територіальної організації продуктивних сил і освоєння району [8].

У середині 70-х років XX ст. на західні області України припадало 100% республіканського виробництва автобусів, 97% – кранів на автомобільному ходу, 97% – калійних добрив, 95% – нафтоапаратури, 67% – картону, 57% – целюлози, майже третина м’ясних консервів, панчішно-шкарпеткових виробів. Тут сконцентровано все республіканське виробництво автонавантажувачів, мопедів, бурових доліт, електронно-променевих трубок. Лише за три роки десятої п’ятирічки приріст промислового виробництва становив у Львівській області понад 20%, Івано-Франківській – 22,9%, Закарпатській – 29,6%, Волинській – 39,9% (в 2,5 рази вище за республіканський показник) [375, с. 17].

У сільському господарстві створено нові типи підприємств, в яких виробництво вели на основі промислової технології, розвинулися різні високо спеціалізовані агропро-мислові комплекси. Особливо великими були вкладення в меліорацію земель та іригаційні системи. Велику роботу проводили з окультурювання орних земель, поліпшення природних кормових угідь, організації високопродуктивних пасовищ і гірських полонин. Приріст меліорованих земель розширив базу землеробства, дав змогу перевести на більш гарантовану основу рослинництво і тваринництво. Зміцнення кормової бази дало змогу підвищити продуктивність, збільшити кількість худоби й птиці, а також виробництва продукції тваринництва.

Вживали заходи з дальшого будівництва житла, підвищувалася частка газифікованих осель на селі, об’єктів з центральним опаленням, водопроводом і каналізацією. Споруджено багато дитячих дошкільних закладів, будинків побуту, клубів тощо. Заходи з охорони навколишнього середовища були частиною п’ятирічки, однак повсюдно не вистачало коштів на їхнє впровадження.

У формуванні економіки країни були труднощі й недоліки. Передусім, викликані об’єктивними причинами – вичерпанням старих

родовищ корисних копалин, внаслідок чого основні центри добувної промисловості перемістилися на північ і схід. Це стосувалося й Української РСР – Прикарпатські родовища нафти і газу вичерпувалися. Об'єктивні і суб'єктивні чинники пов'язували з недоліками в управлінні. Механізм управління і планування, методи господарювання і виконавча дисципліна відставали від світових стандартів.

У кінці 1970-х років у СРСР сформувався єдиний народногосподарський комплекс, для якого характерними стали суспільна (державна) власність на засоби виробництва, створення виробничих і науково-виробничих об'єднань, галузевих і міжгалузевих територіально-виробничих комплексів, переплетення економічних взаємозв'язків господарств союзних республік і промислових районів. Якщо в СРСР національний прибуток на людину порівняно з 1950 р. у відсотках зріс з 284 у 1965 р. до 567 у 1979 р., то у Японії, відповідно, – з 310 до 740 [360, с. 37].

У 70-х роках XX ст. у народному господарстві країни знизилися темпи економічного зростання. «В результаті виявилися невиконаними завдання по розвитку економіки, поставлені Програмою КПРС, – відзначав М. Горбачов. – …Виробництво більшості видів продукції промисловості і сільського господарства в одинадцятій п'ятирічці не досягло рубежів, намічених XXVI з'їздом КПРС». Головною причиною невиконання народногосподарських планів було те, «що ми вчасно не дали політичної оцінки зміні економічної ситуації, не усвідомили всієї гостроти і невідкладності переведення економіки на інтенсивні методи розвитку, активне використання в народному господарстві досягнень науково-технічного прогресу» [504, с. 103–104].

Партійно-радянська система приділяла постійну увагу удосконаленню механізмів соціалістичного господарювання і, перш за все, плануванню на основі «ленінських принципів демократичного централізму». Рішення з'їздів партії, постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про покращення планування і посилення впливу господарського механізму на підвищення ефективності виробництва і якості роботи» (1979 р.), «Про заходи по прискоренню науково-технічного прогресу в народному господарстві» (1983 р.), нова редакція Програми КПРС, інші документи націлювали на підвищення дієвості планування як важливого інструменту реалізації економічної політики, тобто в ролі стимулятора. Особливу увагу акцентували на науковій обґрунтованості народногосподарських планів, удосконаленні

і зміцненні централізованого управління економікою у поєднанні з «розвитком демократичних засад» в керівництві народним господарством, підвищенні ролі трудових колективів у плануванні та управлінні підприємством. Саме система централізованого планування і управління соціалістичною економікою була конкретним виявом позбавлення прав трудових колективів у вирішенні нагальних виробничих питань.

Одинадцята п'ятирічка (1981–1985 рр.). Головне завдання полягало, як декларативно зазначено в матеріалах XXVI з'їзду КПРС, у забезпеченні дальшого зростання добробуту радянських людей на основі сталого поступального розвитку народного господарства, прискорення науково-технічного прогресу і переведення економіки на інтенсивний шлях розвитку, більш раціонального використання виробничого потенціалу країни, економії всіх видів ресурсів та поліпшення якості роботи [504, с. 105].

Стратегічні плани партії і держави у першій половині 80-х років XX ст. підтверджували наступність політики і вважали новим важливим етапом у розв'язанні довгострокових завдань економічного та соціального курсу. Тривало удосконалення планування й управління економікою, росла ефективність зовнішніх економічних зв'язків. Міжнародний поділ праці здійснювали шляхом співробітництва з країнами членами РЕВ та іншими соціалістичними державами.

Особливістю одинадцятого п'ятирічного плану було й те, що органічною його частиною стали цільові комплексні програми. Найважливіша серед них – Продовольча програма СРСР. Забезпечення населення країни продуктами харчування за умов великої географічної розосередженості не вичерпували завданнями піднесення сільського господарства, а передбачали пропорційний розвиток усього агропромислового комплексу, зокрема сільського господарства, меліорації, виробництва добрив і техніки, харчової, борошномельно-круп'яної, комбікормової промисловості. Створення Держагропрому СРСР – «трансформаційний етап» на шляху організаційного зміцнення економічних зв'язків усередині АПК країни. Сформований центр управління виробництва продовольства мав усунути знеособлювання в організації справи, конкретизувати відповідальність за безперебійне постачання населення всіма видами продуктів харчування, ліквідувати диспропорції у зростанні сільськогосподарського виробництва. Головною ланкою агропромислового комплексу було сільське господарство. Йому

належало центральне місце у здійсненні економічної стратегії комуністичної партії й радянського уряду. Фонд народного споживання країни на три чверті формувався з продукції сільського господарства і товарів, що виробляла промисловість із сільськогосподарської сировини. Це визначало особливий статус сільського господарства як у системі АПК, так і в економіці країни загалом.

Зростав вплив науково-технічного прогресу на підвищення ефективності суспільного виробництва, і найважливішим завданням технічної політики було підвищення ролі науки в розв'язанні проблем економічного та соціального життя країни. В одинадцятій п'ятирічці реалізовували 170 науково-технічних програм, із них 10 найбільш пріоритетних – у західних областях УРСР. Науково-технічні програми розробляли з усіх провідних галузей економіки: хімічної промисловості (Олефінова програма), видобування нафти і газу (надглибоке буріння), лісового господарства (трелювання деревини), агропромислового («Ріпак», «Ґрунт», «Гречка»), будівельного комплексів (панельне будівництво). Інші програми спрямовували на розв'язання науково-технічних проблем щодо створення й доведення до практичної реалізації нових технічних засобів та прогресивних технологічних процесів.

Зважаючи на невиконання завдань одинадцятої п'ятирічки, XXVII з'їзд КПРС вказав на недоліки в розвитку економіки. Серед них – недостатні темпи впровадження нової техніки і технології; відставання від сучасних вимог технічного рівня й якості багатьох видів продукції, зокрема товарів народного споживання; порушення договірної дисципліни щодо постачань; недовиконання міністерствами, об'єднаннями планових завдань щодо випуску промислової і сільськогосподарської продукції, залучення виробничих потужностей, економії матеріальних витрат щодо підвищення ефективності виробництва. Головні недоліки, як зазначив XXVII з'їзд КПРС, полягали в тому, що своєчасно не враховано зміни в об'єктивних умовах розвитку виробництва, які вимагали переведення економіки на рейки всебічної інтенсифікації, повільно йшла перебудова структурної політики і методів управління, психології господарчої діяльності людини.

Дальший розвиток науково-технічного прогресу як складової частини прискорення соціально-економічних змін накреслювали квітневий (1985 р.) пленум ЦК КПРС, рішення XXVII з'їзду партії, «Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1986–

1990 роки і на період до 2000 року». Прискорення соціально-економічного життя країни нова редакція Програми КПРС характеризувала як «стратегічний курс партії, націлений на якісне перетворення всіх сторін життя радянського суспільства: докорінне оновлення його матеріально-технічної бази на основі досягнень науково-технічної революції; вдосконалення суспільних відносин і в першу чергу економічних; глибокі зміни у змісті й характері праці, матеріальних і духовних умовах життя людей; активізацію всієї системи політичних, суспільних та ідеологічних інститутів» [504, с. 107]. У вирішальній сфері людської діяльності – економічній – передбачено здійснити крутий поворот до інтенсифікації виробництва, перехід до економіки вищої організації та ефективності виробництва, досягнення найвищого світового рівня продуктивності праці. Перед радянським народом КПРС поставила завдання до кінця століття збільшити національний прибуток майже у 2 рази з подвоєнням виробничого потенціалу і його якісним перетворенням. Це за умови, що технологічна відсталість СРСР в середині 80-х років XX ст. виявлялася повною мірою.

Дванадцята п'ятирічка (1986–1990 рр.). Її необхідно аналізувати через призму «перебудови» у СРСР і УРСР. У «перебудовному процесі» в СРСР розрізняють три етапи відмінних за суттю. Перший – (1985–1986 рр.) – проходив під гаслом «більше соціалізму» та був контрольований ініціаторами. Другий – (1987–1988 рр.) – «більше демократії», характеризувався провалом започаткованих економічних реформ і пробудженням суспільства під впливом політичної гласності. Кремль, тоталітарна природа якого не зазнала істотних змін, надалі тримав управління державою й суспільством. Третій етап – (1989–1991 рр.) – характеризувався поглибленням реформаторських зусиль команди М. Горбачова, що вилилося у вільні вибори в органи державного управління. Зрощена партійно-радянська влада роз'єдналася на самостійні гілки – владу компартійних комітетів і радянських органів. Тоталітарна влада в СРСР і УРСР почала переростати в демократичну, що призвело до протистояння між загальносоюзним центром і союзними республіками, регіонами.

Українська РСР давала майже п'яту частину національного прибутку країни, більше чверті видобутку вугілля, третину сталі й прокату, значну частину сільськогосподарської продукції. Перший секретар ЦК Компартії України В. Щербицький з 1972 р. очолював республіку й активно надалі впливав на політику. Він мав міцні позиції завдяки

призначенню на ключові пости відданих йому осіб. УРСР після квітневого (1985 р.) пленуму ЦК КПРС і проголошення нового курсу лишалася стабільною республікою, краще від інших забезпеченою продуктами та товарами повсякденного вжитку. Соціально-економічні процеси другої половини 60–80-х років XX ст. свідчать, що основні капіталовкладення, інтелектуальні й трудові ресурси спрямовували у прискорену розбудову промисловості регіону. Рішення і постанови партійних, радянських, господарських органів націлювали на масштабне будівництво й створення нових виробничих потужностей. Особливу увагу і контроль звертали на будівництво великих пускових об'єктів.

Керівництво держави, розробляючи головні напрями економічної політики, частково враховувало зміни, які відбувалися у світі. У розвинутих країнах все більшого розмаху набирав науково-технічний прогрес, впровадження найновіших машин, технологій, моделей управління. Економічне життя в СРСР перебувало в прямій залежності від партійних органів, які на всіх рівнях активно втручалися в роботу керівників підприємств та установ. Командно-адміністративна економіка головного значення надавала організаційному чиннику. Рентабельність виробництва, зменшення його ресурсозатрат, підвищення продуктивності праці, прибуток, фондовіддача, завантаження виробничих потужностей, раціональне використання машин і устаткування, освоєння нових видів продукції відігравали другорядну роль. Характерною рисою радянської економіки була її зорієнтованість на виконання плану з валових показників, пізніше – обсягу реалізованої продукції.

4.2. Індустріалізація західного регіону УРСР

У повоєнні роки закладено пріоритети економічної політики, які впродовж всієї радянської епохи визначали стратегію становлення галузей промисловості, сільського господарства, інфраструктури побуту західного регіону України. Об'єктом особливого зацікавлення ставали родовища корисних копалин, на освоєння яких витрачали значні капіталовкладення. Економічна політика держави полягала в першочерговому закладанні виробничих потужностей у західному регіоні республіки, а згодом, за залишковим принципом, – здійсненні будівництва житла та інфраструктури. Капіталовкладення використовувалися враховуючи виключно необхідні потреби для підприємств.

У 1957 р. у західних областях Української РСР створено два економічно-адміністративні райони: Львівський (Волинська, Львівська, Ровенська, Тернопільська області) і Станіславський (Дрогобицька, Закарпатська, Станіславська та Чернівецька області). На зміну надмірній управлінській централізації підприємствами промисловості і будівництва пропонували оперативне керівництво. Спершу це сприяло подоланню міжвідомчих бар'єрів, що стримували ініціативу місцевих органів зі створення нових підприємств, давало змогу розв'язувати комплексні питання життя економіки регіону.

Львівський економічний район базувався на машинобудуванні, приладобудуванні, металообробній, хімічній промисловості, промисловості будівельних матеріалів, вугільній, нафтопереробній, газовій, цементній, а також легкій та харчовій. У промисловому комплексі Станіславського економічного району важливу роль відігравали гірничодобувна (видобування нафти, газу, солей), лісова і деревообробна, харчова і легка промисловість. До складу СЕР входило 1100 підприємств і 37 будівельно-монтажних організацій, якими керували 6 галузевих управлінь. Загалом відбувалося укрупнення дрібних фабрик і заводів, що давало змогу впроваджувати нові технології, технологічні та предметні спеціалізації, ефективніше використовувати основні та обігові фонди [91].

Згідно з указом Верховної Ради УРСР, у грудні 1962 р. на території республіки утворено 7 економічних районів. Західний регіон загалом увійшов до складу Львівського економічного району. Згодом у його підпорядкування віддали і промкомбінати. Темпи промислового приросту району на початку 60-х років XX ст. були набагато вищі за середні в республіці. За підрахунками І. Івоніна, приріст валової продукції на підприємствах, підпорядкованих раднаргоспу в 1961 р., збільшився у 2–4 рази порівняно з 1955 р. На території Львівського економічного району працювало 347 великих промислових підприємств [449, с. 345].

У вересні-жовтні 1965 р. ліквідовано економічне районування. Відхід від галузевого принципу спричинив зниження рівня керівництва галузями, порушення єдності технічної політики. Зміни відбулися й у територіальному розміщенні промисловості. Показовою з цього погляду була Івано-Франківська область. Найбільшу питому вагу в економіці мала харчова (27%) і легка (23%) промисловість. Важка промисловість області зменшила об'єми виробництва через капітальну

реконструкцію. Лісова і деревообробна потребували рекреації лісових масивів. Найбільший стрибок зробила енергетика. Характерною рисою технічного прогресу в промисловості й сільському господарстві західних областей УРСР було швидке зростання «електроозброєності» в усіх галузях економіки. Це було зумовлено як структурними змінами, так і підвищенням питомої ваги енергоємних галузей, збільшенням затрат енергії на виробництво продукції.

Незважаючи на наявність численних запасів енергетичних ресурсів (нафти, газу, вугілля, гідроенергоресурсів), на базі яких можна було споруджувати великі електростанції, потужність їх на Західній Україні становила всього 3% потужності електростанцій всієї довоєнної Польщі. Дрібні, «карликові» електростанції (970 станом на 1940 р., з яких 70% – з одиничною потужністю до 15 кВт, загальна потужність цих електроустановок щодо всієї потужності становила всього 3,4%) не могли забезпечити електричною енергією навіть ті нечисленні промислові підприємства, які були. Лише три електростанції мали потужність понад 10 тис. кВт. До них належали Львівська електростанція, збудована 1910 р. з метою забезпечення електроенергією трамвайного і комунального господарства, Бориславська – для задоволення потреб нафтового району – і Чернівецька. Ще в 1952 р. розпочали будівництво Добротвірської ДРЕС на базі львівсько-волинського вугілля. У 1952–1955 рр. запустили один турбогенератор потужністю 25 тис. кВт, пізніше ще кілька потужністю 50 і 100 тис. кВт, а в 1963 р. – 150 кВт. Добротвірська електростанція досягла потужності 550 тис. кВт – майже в шість разів більше, ніж потужність усіх електростанцій Західної України дорадянського періоду. У 1950 р. розпочали будівництво Теребле-Рікської ГЕС у Закарпатській області потужністю 27 тис. кВт [532, с. 74–76].

На початку 1960-х років у західних областях Української РСР досягнуто вагомих успіхів у концентрації виробництва електроенергії на районних електростанціях. Понад 70% загальної кількості електроенергії виробляла ця категорія електростанцій (Добротвірська, Львівська, Чернівецька, Івано-Франківська, Жидачівська та інші – всього 26). Як енергетичне паливо тут використовували природний газ, львівсько-волинське і донецьке вугілля, буре вугілля Коломийського і Закарпатського родовищ, мазут, а також частково – нафту і торф [532, с. 76–77].

З 1962 р. в Івано-Франківській області вели будівництво Бурштинської ДРЕС проектною потужністю 1800 тис. кВт. Завдяки самовідданій праці колективу будівельників перший енергоблок потужністю 200 тис. кВт введено достроково в експлуатацію в 1965 р. (уперше в країні за 29 місяців). Раніше за встановлений термін введено в експлуатацію і другий та третій енергоблоки. Прискорене введення в експлуатацію енергопотужностей на Бурштинській ДРЕС заповнило гострий дефіцит в електроенергії, що був у Львівській, Івано-Франківській і Закарпатській областях, забезпечило стабільний відпуск електроенергії в країни РЕВ [137, арк. 55]. Відповідно до наказу Міненерго СРСР № 191/Р від 3 червня 1975 р., Бурштинська ДРЕС мала бути прийнята Державною комісією в промислову експлуатацію у наступному році [161, арк. 98].

У 60-х роках XX ст. тривало спорудження Бурштинської ДРЕС, а також Калуської і Надвірнянської теплоелектроцентралей. Запуск енергоблоків станцій дав поштовх розвитку машинобудування. Із підприємств машинобудування Івано-Франківщини першим 30 квітня 1944 р. відновив свою роботу Станіславський паровозоремонтний завод, де відкрився ливарний цех. Станіславський машинобудівний завод у 1945 р. налагодив випуск запасних частин для тракторів. Коломийський завод сільськогосподарських машин виготовляв подрібнювачі грубих кормів (січкарні). Через п’ять років на підприємстві почали випускати силосорізки і соломорізки. У 1958 р. підприємство першим у СРСР освоїло випуск грейдерних навантажувачів – машин, призначених для механізації трудомісткого навантажування на транспортні засоби гною, зеленої маси, соломи, силосу і різних сипких матеріалів. Станіславський приладобудівний завод створений в середині 1950-х років на базі двох дрібних підприємств, які виготовляли ваги, водяні насоси і різне литво. У середині 1958 р. він налагодив випуск промислових газових ротаційних лічильників РС–100. Через рік завод освоїв виробництво потужних лічильників РС–600, а на початку 1960-х – глибинних манометрів для нафтової промисловості. Тоді також реконструйовано авторемонтний завод у Станіславі та «Нафтобурмаш» у Калуші [489, с. 70].

Швидке впровадження у виробничі процеси електроенергії забезпечило технічний прогрес у машинобудуванні та інших галузях промисловості. Металообробна промисловість Західної України у

дорадянський період складалася з «карликових», кустарного характеру підприємств, заснованих на ручній праці. У 1937 р. в цій галузі нараховані 33 підприємства, серед яких 9 – з кількістю робітників до чотирьох, 14 – до дев'яти, 6 – до чотирнадцяти, 3 – до п'ятдесяти, і лише на одному підприємстві працювало двісті робітників. Машини і устаткування привозили з-за кордону та з промислових районів Польщі. У першому післявоєнному п'ятирічному плані було поставлено завдання перетворити м. Львів у великий індустріальний центр України. У 1946 р. почали випуск продукції заводи «Львівсільмаш», інструментальний, телеграфної апаратури. У 1948 р. став до ладу Львівський завод автонавантажувачів, а в 1950 р. – автобусний. На базі заводу вимірювальних приладів організовано телевізорний завод, який у 1958 р. розпочав масовий випуск телевізорів [258, арк. 12].

Перед машинобудівною промисловістю західних областей УРСР стояло завдання скоротити на низці підприємств номенклатуру виробів і зосередити зусилля на випуску однорідної продукції на невеликому числі спеціалізованих підприємств. Серед заводів, які підлягали перепрофілюванню і спеціалізації, можна назвати львівські заводи – автобусний, автонавантажувачів, механічний № 7, «Метал» (пізніше – мотовелосипедний), сільськогосподарських машин, а також Луцький авторемонтний (машинобудівний). У цих умовах було головним завданням звільнення машинобудівних заводів від виробництва продукції, що не відповідала їх профілю. Луцький машинобудівний завод у 1961 р. був спеціалізований на випуску автокузовної продукції, зокрема автолавок, авторефрижераторів і рефрижераторів-причепів. Ця спеціалізація дала можливість протягом 1961–1962 рр. збільшити виробництво валової продукції в 12 разів зі зростанням основних фондів лише в 2 рази [532, с. 86–87]. На Станіславському приладобудівному заводі і Коломийському заводі сільськогосподарського машинобудування в 1960 р. механічний привід повністю замінили електричним. З електрифікацією технологічних процесів змінилася технологія оброблення, значно скоротилася кількість операцій, зменшилися відходи виробництва.

Ключове значення для розвитку технічного прогресу і підвищення продуктивності праці мала модернізація застарілого обладнання. Модернізацією називали оновлення робочого обладнання з метою повної або часткової його ліквідації. Незважаючи на велику кількість

напрямків модернізації, на нашу думку, доцільно зупинитися на двох – технологічних і експлуатаційних. Технологічна – направлена на зміну технології виробництва, а експлуатаційна – на поліпшення технічних даних. З останньої можна виділити модернізацію з метою автоматизації. Автоматичні потокові лінії найкраще себе зарекомендували на автобусному, автонавантажувальному, інструментальному заводах. Практика львівських підприємств засвідчувала, що продуктивність обладнання за модернізації зростає на 30–50%. Передова техніка і технологія виробництва повинні поєднуватися зі спеціалізацією. Велику увагу приділяли спеціалізації у приладобудівній і радіоелектронній промисловості [260].

Механізація і автоматизація збиральних операцій на машинобудівних і приладобудівних підприємствах стали магістральними шляхами. Так, на Ровенському заводі високовольтної апаратури запроваджували потокові механізовані лінії для збирання приладів. Це дало можливість підвищити продуктивність праці на 15% [532, с. 67]. Для безперебійного постачання газового господарства приборами і апаратурою у Львові збудовано завод газової апаратури, продукція якого швидко стала відома далеко за межами України, а газові плитки виробляли на Закарпатті [121, арк. 115].

У Волинській і Львівській областях розвивалася вугільна промисловість. Особливості географічного положення Львівсько-Волинського вугільного басейну і зростання потреб європейської частини СРСР у паливі зумовили велике економічне значення його освоєння. Другою важливою галуззю промисловості Волинської області стало машино- і приладобудування, яке виникло в роки семирічки. Це насамперед, Луцький автомобільний, приладобудівний, електроапаратний заводи та завод комунального обладнання, Нововолинський рудоремонтний, Рожищенський ремзавод, Ківерцівський ремонтний завод «Лісмаш». У 1959 р. на базі Луцьких ремонтних майстерень створено машинобудівний завод. Завод спеціалізувався на виготовленні автокузовів, автолавок, рефрижераторів та інших машин. У 1965 р. завод реконструйовано і розпочато серійне випускання вантажно-легкових малолітражок зразка ЗАЗ-969 «Волинь». У 1962 р. на базі колишніх Луцьких ливарних майстерень побудовано новий приладобудівний завод. Тоді ж став до ладу Рожищенський завод із ремонтування тракторів та сільськогосподарських машин [504, с. 120].

Промисловий розвиток Тернопільської області був тісно пов'язаний із сільським господарством. Переважну кількість підприємств призначали для перероблення сільськогосподарської продукції. В області діяли цукрозавод «Поділля», 14 ферментаційних заводів, 51 спиртзавод, 26 маслозаводів, Кременецька ватна фабрика, м'ясокомбінати, крохмальні заводи, заводи будівельних матеріалів. Крім того, в області працювали 2 ливарно-механічні заводи, швейно-взуттєва фабрика, 9 торфопідприємств та ін. У роки семирічки виникли нові галузі промисловості – машинобудівна, металообробна, газова, хімічна, енергетична та ін. У 50-х роках минулого століття побудовано і реконструйовано заводи: машинобудівний, авторемонтний – у Тернополі, холодного асфальту – у Великому Глибочку і Скалі-Подільській, цукрові – в Бучачі, Хоросткові, Ланівцях, плодоовочевий консервно-сушильний завод – у Почаєві, маслоробний – у Копичинцях та багато ін. [504, с. 120].

Нові підприємства споруджували насамперед там, де були відповідна сировинна база і резерв робочих рук. У наступні роки введено в експлуатацію Бережанський склозавод, Бучацький і Хоростківський кукурудзокалібрувальний заводи, Борщівський цукровий завод, Кременецький комбікормовий завод, Вишнівецька галантерейна фабрика, Козівська фабрика спортивного інвентар'я, Чортківський м'ясокомбінат, Тернопільський фарфоровий завод, Бережанська макаронна фабрика, Бучацький плодоконсервний завод, Чортківський сирзавод, Тернопільський бавовняно-прядильний комбінат, Лановецький молочний завод, Тернопільський комбайновий завод на місці колишнього заводу «Бурякокомбайн». Тернопільський комбайновий завод став ударним пусковим об'єктом області третього, вирішального року 9-ї п'ятирічки. На головному підприємстві промислово-виробничого об'єднання «Ватра» працювали найсучасніші верстати, виготовлені в різних республіках СРСР [313, арк. 65–66].

У середині XX ст. докорінно змінилася структура промисловості Рівенщини. Введено в дію Ровенський льонокомбінат, потужність якого становила майже 30 млн метрів тканини за рік, були розширені Костопільський домобудівний та Здолбунівський цементно-шиферний комбінат, побудовані ровенські заводи високовольтної апаратури та тракторних запасних частин, залізобетонних виробів, Клесівський каменедробильний завод, Костопільський завод вакуумного скла, Дубнівський і Острозький цукрові заводи та низка інших підприємств.

Створено важку індустрію, зокрема її найважливішу галузь – машинобудування. Швидкими темпами на індустріальній основі розвивалася електротехнічна, металообробна промисловість та виробництво будівельних матеріалів [504, с. 121].

У 1960-х роках у Чернівецькій області тривала реконструкція старих і будівництво нових промислових підприємств. Один за одним «стали до ладу» заводи «Індустрія», «Емальпосуд», хімічний, елементів обчислювальних машин, бавовняно-прядильна, взуттєва і панчішна фабрики, олійно-жировий і м'ясокомбінат та інші підприємства. Тому обсяг валової продукції промисловості області в 1965 р. порівняно з 1945 р. збільшився в 21,3 рази, зокрема в галузі машинобудування і металообробки – в 32,7, лісової і деревообробної промисловості – в 13,4, легкої – 42,1, харчової – в 15,4 рази [504, с. 121].

У 1969 р. споруджено Івано-Франківський арматурний завод, який виготовляв герметичні клапани та арматуру для магістральних трубопроводів. У 1972 р. збудовано Івано-Франківський завод «Автоливмаш», який освоїв випускання автоматичних ливарних ліній, цехів для машинобудівних і ливарних заводів, зокрема й спеціального обладнання для Куби [257, арк. 2]. Наявність дешевої електроенергії прискорила розбудову металообробної промисловості. Першу продукцію випустили Калуський завод комунального устаткування та Івано-Франківський фурнітурний. Паровозоремонтний завод реорганізовано в локомотиворемонтний. Свої виробничі потужності розширювали Івано-Франківський ремонтно-механічний і Калуський завод «Нафтобурмашремонт» та багато ін.

На підприємствах машинобудування і металообробки застосовували штамповку замість поковки. Точне і дороге лиття замінювали більш дешевими зварними і зварно-штампованими деталями, що давало можливість підвищити продуктивність праці робітників на 30–500%. Розширювали застосування пластмас і вуглеграфічних матеріалів. Великий економічний ефект дало застосування порошкової металургії [252].

Внаслідок прискореного створення промисловості західного регіону УРСР збільшувалися обсяги капіталовкладень та будівельно-монтажних робіт. Так, якщо обсяги підрядних робіт в 1963 р. в Івано-Франківській області становили 31 млн крб, то в 1965 р. – 72 млн крб, а в 1969 р. – 100 млн крб. Основна частина цих робіт припадала на трести «Хімметалургбуд», «Нафтогазбуд», «Прикарпатжитлобуд», для

яких обсяги будівництва зростали щорічно на 35%. Нестача потужностей виробничих баз, будівельних машин і механізмів, а також житла стали основним гальмом в успішному виконанні будівельними організаціями поставлених перед ними завдань. Уже в 1968 р. дефіцит на обсяг запланованих робіт в тресті «Прикарпатжитлобуд» із товарного бетону становив 40%, у тресті «Нафтогазбуд» – 50%. Від визначених планових норм значно відставала промисловість будівельних матеріалів, особливо стінових, потребу в яких покривали лише на 60%. Дефіцит цегли в 1969 р. становив 140 млн шт., черепиці – 10 млн шт., щебеню – 1 млн $м^3$, піску – 500 тис. т, бутового каменю – 100 тис. $м^3$, гіпсу – 40 тис. т і т. д. [222, арк. 43]. У вирішенні цих невідкладних питань допомогу надавали підприємства місцевих будівельних матеріалів, кількість яких у 1969 р. сягала 327 [226, арк. 10]. За семирічку промисловість області отримала подальший розвиток: видобуток нафти зріс у 2,3 рази; відповідно, природного газу – 9,3; мінеральних добрив – 1,5; виробництва цегли 1,5. Одночасно освоювали виробництво нових видів продукції: цементу, зрідженого газу, харчового парафіну, бітуму, аеросилу та ін.

Західні області України характеризувалися наявністю значної кількості родовищ глини, що зумовило розвиток виробництва черепиці. Наявність сировини, яка добре формується на стрічкових пресах, забезпечила найшвидше освоєння на деяких заводах виробництво пустотілих блоків та виконання замовлень на дренажні трубки. Закарпатська область багата на високоякісну алювіально-делювіального походження сировину для виробництва черепиці, блоків та цегли, а також значні запаси тугоплавких та вогнетривких глин поблизу м. Мукачеве. Цегла заводів Закарпаття відповідала марці не нижче, ніж 100, а в більшості випадків – і 150 [122, арк. 55]. Розвиток керамічної промисловості в західних областях УРСР сприяв розвитку індустрії будівельних матеріалів республіки. У Львівській, Рівненській, Івано-Франківській областях наявність легкоплавких глин виступали сировинною базою для виробництва заповнювачів для бетону – керамзиту [527, с. 154].

За умов інтенсифікації виробництва першорядне значення мало поліпшення використання виробничих потужностей, підвищення коефіцієнта змінності роботи, раціональне використання машин і устаткування. На підприємствах і будовах Івано-Франківської області станом на 1 серпня 1971 р. нараховувалося невстановленого техноло-

гічного устаткування на загальну суму 32 млн крб, імпортного – 19 млн крб. Особливо багато його було на Калуському хіміко-металургійному комбінаті – 16,7 млн крб, Вигодському лісокомбінаті – 2,1 млн крб, обласному управлінні зв'язку – 162 тис. крб, спиртогорілчаному об'єднанні – 131 тис. крб [150, арк. 78].

Причинами простоїв устаткування були недоліки в організації виробництва і праці, відсутність необхідних матеріалів і сировини, інструментів і деталей, недоукомплектованість заводів робітниками і інженерно-технічними працівниками, перебої в необхідному забезпеченні електроенергією тощо. У зв'язку з п'ятиденкою виникало питання про ритмічність роботи вантажного транспорту. На залізничних вузлах завантаження і вивантаження у неділі знижувалися на декілька сотень вагонів. З масовим переходом підприємств на два вихідні дні відбувалися збої в роботі підприємств. Транспортні цехи і склади не завжди встигали формувати чергові бригади з рухливим графіком вихідних, що впливало на використання залізничного транспорту, вчасного доставляння сировини і матеріалів.

Заводи західних областей України розвивалися як підприємства із замкненим циклом виробництва. Майже на кожному великому заводі були малопотужні ливарні, ковальсько-пресові цехи, де виготовлялися часто некондиційні, неякісні заготовки, що вело до нераціональних витрат металу.

У 1970 р. згідно з новою системою планування і економічного стимулювання працювало 190 промислових підприємств Івано-Франківської області, або 84,1% від загальної чисельності. План прибутку було виконано на 101,6%. Понад план дано 3,1 млн крб, порівняно з минулим роком прибутки зросли на 9,6% [143, арк. 6]. З метою визначення якісного показника продукції періодично проводили обстеження технічного рівня і якості вироблених готових товарів. У 1973 р. обстеженню підлягали вже 139 промислових підприємств області. Із цієї кількості 109, або 78,4% проводили атестацію промислової продукції. Її випустили на суму 779 млн крб, що складало 86,3% від загального випуску. Необхідно відзначити, що в 1972 р. проводили атестацію 71 підприємства, або 42,8% від загальної кількості обстежених. Випущено продукції на суму 529 млн крб. За рік значно збільшилася частка продукції вищої категорії якості, тобто тієї, яка відповідала кращим вітчизняним чи закордонним зразкам і якій присвоювали державний Знак якості. У 1973 р., порівняно з 1972 р., її кількість

збільшилася у 3 рази. Найбільшу кількість найменувань виробів зі Знаком якості – 7, або 70%, припадало на підприємства Мінлегпрому УРСР, насамперед, Івано-Франківську швейну фабрику. Готові вироби зі Знаком якості у 1973 р. випускали Надвірнянський нафтопереробний завод – паливо дизельне автотракторне літнє; Калуський хіміко-металургійний комбінат – аеросил А–175; Івано-Франківська меблева фабрика – набір 87–М; Івано-Франківська кондитерська фабрика – цукерки «Вишня заспиртована в шоколаді», «Малинка»; Івано-Франківський приладобудівний завод – консистометр цементного розчину КЦ–3 [157, арк. 2–3].

Машинобудування у структурі промислового комплексу західного регіону республіки було важливою галуззю. Історично воно формувалося на базі ремонтних майстерень, розташованих довкола м. Львова та інших обласних центрів. Переважна більшість підприємств орієнтувалася на ремонтування і обслуговування різноманітної військової техніки у зв'язку з близькістю кордону. У післявоєнні роки досить активно будували нові заводи і освоювали випускання необхідної продукції. Найважливішими досягненнями машинобудівного комплексу було освоєння серійного виробництва автобусів, автонавантажувачів, комбайнів. Поступово сформувалося декілька головних напрямків: транспортне і сільськогосподарське машинобудування, виробництво устаткування для нафтогазової промисловості.

Протягом досліджуваного періоду головну роль в машинобудівній промисловості регіону відігравав Коломийський ордена «Знак пошани» завод сільськогосподарських машин. Це був також постачальник продукції на експорт. За період з 1961 по 1971 рік завод поставив на експорт продукції на 16 млн крб у 20 країн світу (Угорщину, Болгарію, Францію, Грецію та ін.) [148, арк. 103].

Коломийський завод сільськогосподарських машин – єдине спеціалізоване підприємство в країні з виробництва універсальних грейферних вантажників-екскаваторів, які за технічним рівнем перевищували найкращі закордонні конструкції аналогічних машин. Вони мали великий попит на внутрішньому ринку, а також поставлялися на експорт. Унаслідок низької якості комплектації гумово-технічними виробами Лисичанського заводу були численні претензії від споживачів «щодо підтікання мастил». Через це в 1973 р. бракували цілі партії техніки [160, арк. 37].

Одночасно з динамічними економічними показниками було масове прогулювання, простої, пропускання (невиходи на роботи). Це й спонукало до аналізу статистичних даних у 1971 р. на промислових підприємствах у межах однієї області (Івано-Франківської). У зв'язку з прогулами, «невиходом на роботу з дозволу адміністрації» втрати робочого часу становили 143303 людино-дні, а в 1972 р. – 142761 (прогули – 15095 і 13998, простої – 21171 і 18947) [152, арк. 2]. З цим «негативним явищем на виробництві велася постійна боротьба», і вже в 1976 р. цей показник знизився до 71,9 тис. людино-днів (у 1983 р. – 37,6 тис. людино-днів) [214, арк. 78]. Обсяг недоданої продукції – 5 млн крб. Найбільша кількість невиробничих втрат допущено на підприємствах «Прикарпатліс» – 2 дні на кожного робітника; на підприємствах місцевої промисловості – 1,2. Проте втрати робочого часу через хвороби сягнули 906,4 тис. людино-днів за рік. Внаслідок вказаних втрат не додано валової продукції на суму 68,5 млн крб [168, арк. 15].

Якщо б «не було втрат», то промисловість Івано-Франківської області у 1976 р. могла б виконати план щодо продуктивності праці на 106,6%, замість 102,2%. Усі дані наведені за офіційними показниками, а насправді вони були набагато більшими. Керівники підприємств їх часто свідомо приховували, тож факти не потрапляли в офіційну звітність. При цьому необхідно враховувати, що не всі випадки реєстрували. Це призводило до неритмічної і непланомірної роботи – «авралів», коли план виконували в останні дні місяця. «Штурмівщина» негативно позначалася на якості роботи і виробів [148, арк. 191].

Упродовж досліджуваного періоду за більшістю техніко-економічних показників першість закономірно утримувала Львівщина. За результатами роботи у 1976 і 1977 роках перехідним Червоним прапором ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ нагороджували Львівську область, чотири її райони і 21 виробничий колектив. З початку п'ятирічки у Всесоюзному соціалістичному змаганні промислові підприємства області вибороли 140 перших, 40 других і 60 третіх місць. Серед них – колективи шахт № 3 і9 «Великомостівські», Львівського автобусного і Дрогобицького долотного заводів, управління магістральних нафтопроводів «Дружба», виробничого об'єднання ім. 50-річчя Жовтня, «Кінескоп», «Маяк», «Весна», вагонного депо станції Львів, заводу «Молдвинпром» та ін. [399, с. 488].

Цікавим залишається історичний факт, що в 1975 р. інститут «Теплоелектропроект» виконав роботу «Співставлення варіантів розміщення АЕС у Рожнятівському пункті Івано-Франківської області і Нетишинському пункті Хмельницької області». Висока сейсмічність Рожнятівщини ускладнювалася наявністю тектонічних зсувів і розломів земної поверхні. Порівнявши техніко-економічні показники конкурентних площадок, перевагу у будівництві АЕС було надано Нетишину. Міненерго СРСР прийняло рішення № 80 від 17 квітня 1975 р. про будівництво АЕС потужністю 4000 мВт в Нетишинському пункті Хмельницької області замість Івано-Франківської АЕС на Рожнятівській площадці [161, арк. 39–40].

У 1981–1982 рр. допущено зниження рівня рентабельності виробництва на підприємствах хімічної, машинобудівної, легкої і харчової промисловості регіону. Окремої уваги заслуговує низка службових інформацій райкомів, міськкомів, обкомів партії, зокрема «Про прийняті заходи щодо виконання критичних зауважень і пропозицій, висловлених бригадою ЦК Компартії України в період перевірки» № 496 від 15 липня 1983 р. У процесі перевіряння Івано-Франківської області, у зв'язку з наступним звітом обкому партії на політбюро ЦК Компартії України «Про організаторську та політичну роботу по виконанню рішень листопадового (1983 р.) Пленуму ЦК КПРС», виявлено недоліки й упущення в роботі партійних, радянських і господарських органів. Вони зводилися до того, що «по росту об'ємів виробництва і продуктивності праці за два роки із завданням не справилися половина районів і міст, кожне друге підприємство промисловості будівельних матеріалів, одна третина заводів машинобудування і металообробки, четверта частина підприємств лісової, паперової і деревообробної промисловості. Із 49 важливих видів продукції, не забезпечено виконання – 32. Фондовіддача у 1982 р., у порівнянні з 1975 р., знизилася на 6,5%» [179, арк. 3–4].

Керівництво країни і небайдужі особистості на місцях намагалося стримати негативні тенденції в економіці. За рішенням листопадового (1982 р.) пленуму ЦК КПРС, з 1 січня 1984 р. у п'яти галузях промисловості проводили економічний експеримент. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про додаткові заходи по розширенню прав виробничих об'єднань (підприємств) промисловості в плануванні і господарській діяльності і по посиленню їх відповідальності за результати роботи» від 14 липня 1983 р. закріплювала

основні положення. Учасники експерименту одержали право залишати в колективі кошти, одержані внаслідок економії фонду зарплати, підвищувати оклади. Ще задовго до цього, завдяки зусиллям Я. Федорчука чи невперше в СРСР, був проведений такий експеримент на прикладі Ямницького цементно-шиферного заводу та організовано випуск анілінових барвників на заводі ТОС? Для того, аби будівельна індустрія області не залежала «від ліміту», була побудована піч потужністю 30 тисяч тонн цементу [504, с. 131].

У 1983 р. прийнято Закон про трудові колективи, який мав підвищити зацікавленість працівників у результатах праці, надати імпульс розвиткові економіки.

З початку 1980-х років у західному регіоні темпи промислового будівництва, як і в країні загалом, уповільнилися. Задовго до розпаду радянської суспільно-політичної системи її ознаки виявилися в економіці. Пошук нових форм економічної діяльності заперечував старим методам. Досвід 60–80-х років XX ст. засвідчив: ігнорування економічних законів, диктат центру і неврахування інтересів і можливостей республіки та регіону зокрема ведуть до глибокої кризи в суспільстві.

На думку «архітекторів перебудови», причини кризи системи крилися в бюрократичному апараті, консервативних владних структурах. Генсек М. Горбачов і його соратники проголосили новий етап перетворень політичної системи, які мали вплинути на соціально-економічні відносини. Вихід вбачали в демократизації радянської політичної системи через «гласність», яку назвали засобом прискорення перебудови. Її знаряддям були засоби масової інформації, а економічної стратегії – концепція «прискорення», що передбачала здійснення рішучого прориву до високої ефективності виробництва, вершин науково-технічного прогресу. Певні зрушення в економіці країни у попередні десятиріччя були результатом комплексних заходів, серед яких – продаж західним країнам вітчизняних природних багатств. У довіднику Держпланового комітету РМ УРСР і ЦСУ при РМ УРСР, статистичних збірниках таблиці змальовують у відсотках питому вагу експортних постачань найголовніших видів продукції Української РСР в експорті Радянського Союзу.

У жовтні 1987 р. у Києві проведено республіканську школу передового досвіду керівників груп якості на підприємствах, де введено держприймання продукції. У містах Ворошиловграді, Запоріжжі, Івано-

Франківську, Луцьку, Одесі, Херсоні, Черкасах відбулися обласні наради, семінари. Діяли школи передового досвіду з питань підвищення ефективності комплексних систем управління. Однак частка виробів вищої категорії якості загалом у республіці знизилась з 18% у 1985 р. до 15,8% у 1987 р. Держприйманням було охоплено 302 промислові підприємства республіки, які виробляли продукції на суму 28,64 млрд крб, із них прийнято зразу – 89%. Виконання плану до кінця 1987 р. досягло 97,8% порівняно з 82,5% на початку [237, арк. 17–18].

Відділ праці Івано-Франківського облвиконкому аналізував хід виконання заходів, передбачених постановою ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР № 136 від 14 квітня 1987 р. щодо переведення промислового обладнання на двозмінний режим роботи, а унікального – на тризмінний. Упродовж 1987 р. на дво-, тризмінний режим роботи переведено тільки 8 із 45 запланованих підприємств. Внаслідок цього коефіцієнт змінності обладнання залишався низьким – 1,4 порівняно 1,5, передбаченого обласною цільовою комплексною програмою «Праця». Із загальної кількості робочих станків 61,6% припадало на першу зміну, 35,8% – на другу і 2,5% – на третю [237, арк. 77].

Наприкінці 80-х років минулого століття розпочиналося будівництво заводів за допомогою нового методу. Показовим став Калуський експериментальний завод «Будмаш» із виготовлення баштових кранів (вартістю 20 млн крб). Новація полягала в тому, що будівництво вели одночасно з проектуванням. Якщо спочатку проектанти націлювали на те, що значна частина виробництва розміститься в старій частині заводу і немає потреби прокладати залізницю до нового об’єкта, то на завершальній стадії думку змінили [476].

Реформатори на чолі з М. Горбачовим прагнули переходу до «нової економічної системи», не виходячи за межі комуністичної доктрини. Суть чергових реформ полягала в коригуванні радянського типу соціалізму без порушення політичного фундаменту. Партійна еліта спробувала дещо послабити централізоване управління економікою. Тільки в червні 1987 р. відбувся пленум ЦК КПРС, який проголосив політику реформ і надав підприємствам можливість самостійних дій. Верховна Рада СРСР 30 червня 1987 р. затвердила закон «Про державне підприємство», але висунута програма «докорінної перебудови» організаційних структур відразу наштовхнулася на консервативну частину партійної номенклатури. Генеральну схему реформ народного господарства республіки розглянуто на позачерговій

сесії Верховної Ради УРСР у квітні 1988 р. Незважаючи на економічні важелі впливу, чимало підприємств продовжували виробляти неякісну продукцію, звужувати асортимент та підвищувати ціну.

Відсутність дієвого механізму, внутрішні гальмівні процеси в політичній системі створили диспропорцію між виробництвом і споживанням. У 1988 р. Українська РСР за виробництвом національного продукту на душу населення посіла 7 місце, а за середньомісячною заробітною платою – 8 місце (199,8 крб), поступаючись Казахській РСР, Туркменській РСР [504, с. 135].

У 1989 р. М. Горбачов мав «два етапних виступи». Перший – на пленумі ЦК КПРС 19 вересня – «Про національну політику партії в сучасних умовах», який дозволив нагадати «зухвалим нацменшинам», що в царській Росії не було України, Білорусії, Грузії, а були губернії Російської імперії. Їх народи не розглядали як цілісні нації, а тільки як підданих «його імператорської величності». Генсек і Голова Верховної Ради СРСР не проминув нагоди нагадати, що частка промислової продукції, яку завозять у республіку, становить 26%. Другий – на пленумі ЦК КПУ 28 вересня, на якому «сердечно проводжали Володимира Щербицького і врочисто коронували Володимира Івашка, якому невдовзі пощастило добратися аж до Москви, під крило генсека Михайла Горбачова». При цьому побіжно згадувалося, що Україна – одна з найбільших союзних республік, її питома вага в країні велика, а від того, як ітимуть справи в республіці, залежать підсумки і сам хід перебудови в країні [504, с. 135].

Негативні тенденції в суспільстві і економіці призвели до абсолютного спаду виробництва і не створили нової моделі. Реформи мали непослідовний, хаотичний характер і розладнали старий механізм – програма «прискорення» зазнала невдачі, розвіяла віру в перебудову.

Отже, аналіз процесу індустріалізації західного регіону України свідчить, що в 1964–1991 рр. здійснювали широкомасштабне будівництво заводів, фабрик, електростанцій, проводили інтенсивну реконструкцію і технічне переобладнання робочих місць. Це сприяло промисловому піднесенню регіону, трудовій зайнятості населення, створенню бази будівельної індустрії з місцевих матеріалів. У західних областях республіки завершено індустріалізацію й модернізацію промислового виробництва. Господарський комплекс набув загальних визначальних рис радянської планової економіки.

У досліджуваний період у західному регіоні Української РСР, як і в республіці, виникли і набули розвитку нові машинобудівні галузі і виробництва. Серед них – автомобільна, електронна промисловість. З приладобудівної промисловості виділилося виробництво напівпровідникової техніки; з верстатобудування – ковальсько-пресового, ливарного устаткування; з радіотехнічної – радіоелектроніка. Створено галузь сільськогосподарського машинобудування – виробництво машин і устаткування для тваринництва. Позитивні зрушення відбулися в розміщенні підприємств машинобудування і металообробки на території західного регіону республіки. Зокрема, нові підприємства та цехи-філіали діючих розміщено в містах середньої і малої величини таких, як Коломия, Мукачеве, Ковель, Свалява та ін.

На відміну від старих промислових центрів республіки, де основні фонди потребували докорінної модернізації, західний регіон УРСР постачався найновішим на той час устаткуванням (експортним і вітчизняним) та машинами. Однак консерватизм, опір бюрократичного апарату був на заваді реформ. Інтереси партійної номенклатури, з одного боку, і суспільства та підприємств, з другого, все більше розходилися, що й призвело до глибокої економічної кризи.

У виробничих колективах були випадки порушень трудової дисципліни і технологій, прогулів, неефективного використання техніки і устаткування. Багато зауважень від перевіряючих надходило щодо організації соціалістичного змагання, створення належних умов праці, раціонального використання матеріальних ресурсів, непродуктивних витрат, вдосконалення обліку й т. д. Недостатньою була робота з профілактики виробничого травматизму і професійних захворювань, безгосподарністю та марнотратством. Ритмічність роботи промислового виробництва зривали невчасні постачання; порушення технології; використання застарілого і неефективного обладнання. Незважаючи на значні зусилля й вагомі досягнення в поліпшенні технологічного процесу, він все ще залишався на досить низькому рівні.

4.3. Інженерно-технічний потенціал

Система управління науково-технічним прогресом у країні базувалася на створенні відповідних організаційних структур з координації науково-дослідних робіт. Ця система була досить складною і в бюрократичному відношенні – багаторівневою. На рівні найвищих органів влади та управління в республіці все здійснювалося по

вертикалі: відповідні комісії у Верховній Раді УРСР, головне планово-економічне управління і Рада сприяння НТП при обкомі партії, міські (районні) Ради народних депутатів, підприємства. На рівні наукових структур – Академія наук УРСР – наукові центри і науково-координаційні Ради в областях – координатори науково-технічних програм із числа провідних науково-дослідних інститутів – підприємства. Управління НТП в області, як і в цілому в країні, здійснювалося й через відповідні галузеві структури: галузеві міністерства і відомства, галузеві науково-дослідні інститути, підприємства. Складовою системи координованого державою процесу виступали і відповідні спілки наукових й інженерно-технічних товариств в областях – галузеві й територіально-наукові – підприємства.

Важливим складником державних реформувань був науковий потенціал і його інфраструктура. Науково-технічний потенціал включав кадри, матеріально-технічну базу, інформаційну систему та організаційно-управлінську складову. Мережа науково-дослідних, конструкторських, проектних інститутів, а також дослідних підрозділів вищих навчальних закладів була головною структурною компонентою, що функціонувала з метою виробництва, поширення і впровадження в практику наукових знань, реалізації науково-технічної політики.

Проектно-кошторисну документацію у масштабах однієї області розробляли різним міністерствам і відомствам, а також на будівництво сільськогосподарських об’єктів, житлових будівель в селах і шляхів різного призначення філіали інститутів: «Діпроміcто», «Укрремдорпроект», «Укрколгосппроект», «Укркомунремдорпроект», «Укрземпроект», філіали республіканського проектно-технологічного виробничого об’єднання «Укрсільгосптехсистема», проектно-конструкторського технологічного інституту, облвідділ інституту «Укржитлоремпроект», відділи комплексного проектування інституту «Укрсільгосптехпроект», проектно-кошторисна група об’єднання «Івано-Франківськгаз», комплексний відділ проектного інституту «Укрмедремпроект», відділ проектного інституту «Укркооппроект», проектно-кошторисні відділи управлінь громадського харчування і побутового обслуговування населення облвиконкому [54; 60].

Органи влади особливу увагу звертали на хід виконання постанови ЦК КПУ «Про заходи по закріпленню кадрів робітників і інженерно-технічних працівників на промислових підприємствах і будовах Української РСР» від 23 липня 1968 р. У 1969 р. через плинність кадрів

(звільнення за власним бажанням, прогули та інші порушення трудової дисципліни) із будівельно-монтажних організацій міністерства вибуло 21,8 тис. робітників, або 24,8% , з промислових підприємств 5 тис, або 22,8%. Плинність за 1969 р. порівняно з 1968 р. скоротилася в будівництві з 26,1 до 24,8%, у промисловості з 24,5 до 22,8% [10, арк. 88].

Лише протягом 1969 р. у промислове виробництво Івано-Франківської області впроваджено більше 8 тис. винаходів і раціоналізаторських пропозицій з річним економічним ефектом 9,2 млн. крб [144, арк. 1]. З 1 квітня 1970 р. по 1 квітня 1971 р. проводився обласний огляд-конкурс «На кращу організацію роботи по підвищенню технічного рівня, якості і надійності промислової продукції». В огляді взяли участь 100 тис. передовиків, новаторів виробництва, інженерно-технічних працівників і службовців, профспілкових активістів, народних контролерів, які провели значну роботу з раціонального витрачання палива, електроенергії, фінансових, матеріальних і трудових ресурсів. За час огляду у виробництво впроваджено 9,4 тис. пропозицій з економічною ефективністю більш як на 10 млн крб [211, арк. 107].

Поняття «інженерно-технічна інтелігенція» в СРСР виникло у 1930-х роках й набуло поширення у другій половині минулого століття. Для технічної та діловодної документації абревіатура ІТП стала звичною, а інженерів і техніків стали поєднувати в одну соціальну нішу, прирівнюючи вищу й середню спеціальну освіту. Існує чимало підходів до класифікації інтелігенції, але найбільш поширеним є варіант поділу за освітнім рівнем. Виробничу інтелігенцію розподіляли на спеціалістів із вищою і середньою спеціальною освітою, практиків, а також наукових співробітників зі ступенями та вченими званнями.

Кількість практиків, які виконували управлінські функції і займалися розумовою працею, стрімко скорочувалася. Здобути вищу освіту на заочних відділеннях інститутів не становило проблеми. Освіченість, «політична грамотність», а також «необхідні зв'язки» були запорукою отримання посад. Вищі керівні посади – директорів та їх заступників, головних інженерів і механіків – обіймали особи з партійним квитком з дозволу райкому партії при прихованому погодженні з КДБ. Відповідальність, стаж, працелюбство, професійні знання були другорядними чинниками. Не можна забувати, що влада довіряла українцям, які одружилися з росіянками. Ідеологічна машина заохочувала до

національно змішаних шлюбів як до одного із складників творення «радянської спільноти».

Підбір спеціалістів на керівні посади всіх рівнів здійснювався під пильним контролем райкому (обкому) партії і служби КДБ. Якщо польська влада довіряла «русинам» ополяченим і римо-католикам, окупаційна німецька – онімеченим і фольксдойчам, то радянська – відповідно виробила свої критерії. Через те під час зарахування при оформленні на роботу переваги мали прибулі й осілі з інших регіонів УРСР і СРСР, насамперед фронтовики, учасники бойових дій і партійні. У відділах кадрів і на керівних посадах могли працювати тільки ті особи (навіть без необхідної освіти), яким довіряло КДБ. Надання переваги ідейно-політичній підготовці над фаховою при підборі кандидатури на посаду підтверджують анкети, складені начальниками відділів кадрів. Одночасно із заповненням анкети партійний комітет підприємства складав партійно-виробничу характеристику, яка після погодження з райкомом компартії надсилалася для прийняття остаточного рішення [326, арк. 157].

Вимога бути членом КПРС поширювалася навіть на керівників цехів, служб, відділів управлінь тощо. Вона в більшості випадків не призводила до зниження фахового рівня керування виробництвом, а була тільки перепоною для просування службовою драбиною тим, хто, будучи принциповим у своїх моральних та ідеологічних переконаннях, не піддавався спокусі кар'єризму. Вступ до лав КПРС для багатьох не був результатом сприйняття комуністичної ідеології і моралі, а виходив із бажання поліпшувати свій добробут, адже члени партії мали в усьому перевагу [333, арк. 72].

За класифікацією А. Соколова радянська інтелігенція поділялася на три субкультури: етико-нігілістичну (партійна номенклатура); етико-просвітницьку та етико-політичну, що була в опозиції до режиму [504, с. 158]. Серед інженерно-технічних працівників західного регіону рівень партійності був невисоким, особливо це стосувалося вихідців із місцевого населення. Багато відомих представників виробничої інтелігенції зробили кар'єру в партійному та державному апараті.

До етико-просвітницької інтелігенції традиційно відносили вчителів, науковців, митців. Однак до цієї групи частково можна віднести й інженерно-технічну інтелігенцію регіону. Офіційне запровадження науково-технічних товариств (НТТ) сприяло масовому залученню до них інженерно-технічних працівників. Так, у звітах Івано-Франківського

обкому партії вказується, що у 1973 р. було проведено 13 галузевих семінарів з керівниками НТТ і громадськими об'єднаннями трудящих. Упродовж 1973–1975 рр. проведені різноманітні конференції, наради з питань впровадження нової техніки і передової технології на підприємствах. У 1974 р. проведено звітно-виборні збори в 600 організаціях НТТ області, на яких обговорювалися різноманітні питання їх діяльності. Більшість інженерно-технічних працівників працювали «по особистих творчих планах» [167, арк. 126]. Станом на 1 січня 1984 р. нараховувалося 61,9 тис. членів, об'єднаних у 15 обласних галузевих правлінь НТТ [182, арк. 63].

Етико-політична група охоплювала й інженерно-технічну інтелігенцію. Поряд із значною частиною байдужих до політики, пасивний опір владі виявлявся в приватних розмовах, окремих висловлюваннях проти партійного диктату, поширенні політичних анекдотів, підтримці забороненої Греко-католицької церкви та учасників національно-визвольних змагань, які поверталися із заслань. Вони таємно чи відкрито дотримувалися народних звичаїв і релігійних обрядів, виховували дітей згідно зі своїми переконаннями, ігнорували нову радянську обрядовість. Майже в кожній родині були як учасники та прихильники підпілля ОУН і УПА, так й інженерно-технічні працівники або висококваліфіковані робітники. Це наклало певний відбиток на світоглядні позиції й сформувало відповідну систему поглядів, норм моралі, життєву філософію, відмінну від інших регіонів республіки. Діяла система «двійних стандартів» – одна для родини і близького оточення, інша – для «влади й посади».

Випускники інститутів, влаштовані на різні посади, не завжди з легкістю входили у виробниче життя з його традиціями, наповненими застереженнями і обмеженнями. Одні сприймали його з легкістю, не переймаючись проблемами, інші прагнули досягнути успіхів у науковій чи громадській роботі, ще інші відчували потребу у підвищенні свого фахового рівня у рутинній буденній роботі. Створення різноманітних науково-дослідних установ сприяло самореалізації творчих особистостей. Так, створення в нафтогазовидобувному управлінні науково-дослідної лабораторії (НДЛ), яка згодом започаткувала в Івано-Франківську Центральну науково-дослідну лабораторію об'єднання «Укрнафта», згуртувало осіб, зацікавлених у вивченні закономірностей динаміки параметрів розроблення покладів, які не були універсальними для нафтових родовищ, а властиві тільки Прикар-

паттю. Активність у науково-дослідній діяльності сприяла кар'єрному росту [508, с. 170].

Враховуючи нові проблеми, які необхідно було вирішувати в економіці регіону та країни, на базі філіалу Львівського політехнічного інституту (у відповідності з постановою РМ СРСР № 919 від 2 грудня 1966 р.) був створений Інститут нафти і газу в м. Івано-Франківську. Інститут готував спеціалістів для Міністерства нафтової і газової промисловості СРСР, а також для Міністерства геології СРСР. Крім цього, на базі інституту щорічно проходили перепідготовку 600 інженерно-технічних працівників. Це єдиний вищий навчальний заклад в Україні, що готував інженерів для нафтової та газової промисловості. На п'яти факультетах інституту у 1971 р. вже навчалося близько 7 тис. студентів, зокрема – 4 тис. на стаціонарі [148, арк. 140].

У постанові бюро Івано-Франківського обкому КП України «Про роботу інституту нафти і газу та об'єднання «Укрзахіднафтагаз» з виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 24 вересня 1969 р. «Про заходи по підвищенню ефективності роботи наукових організацій та прискоренню використання в народному господарстві досягнень науки і техніки» від 23 січня 1970 р. подається характеристика роботи протягом кількох років. Так, у 1969 р. із застосуванням нової техніки і передової технології були пробурені 60% свердловин, що дало можливість, вперше на Прикарпатті, успішно завершити проходження свердловини на 5 тис. метрів і розпочати буріння свердловини проектною глибиною на 7 тис. метрів. За рахунок застосування прогресивних штучних методів впливу на продуктивні пласти, додатково одержано з діючих родовищ понад 4 млн т нафти. За цей час інститут розробив низку практичних питань, зокрема представлено нову конструкцію наддолотного амортизатора, запропоновано новий спосіб очищення газу, видано рекомендації з підвищення коефіцієнта потужності електрообладнання тощо [145, арк. 47].

У довідці ректорату Івано-Франківського інституту нафти і газу «Про стан впровадження завершених науково-дослідних робіт з нафтогазової тематики, виконаних для підприємств і організацій Івано-Франківської області» задокументовано, що «для підприємств області з 1967 р. до 1970 р. з нафтогазової тематики виконувалося 24 теми загальною вартістю 352 тис. крб. Промисловим організаціям передані наукові розробки з усіх 24 тем. Очікуваний економічний ефект складає 1649,6 тис. крб у рік» [145, арк. 67].

Кандидати наук на виробництві мали право на доплату до посадового окладу. Так, посада начальника управління прирівнювалася до посади директора науково-дослідного інституту з відповідними надбавками і пільгами. Серед нафтовиків Долинського нафтопромислового району окреме місце займає постать доктора технічних наук, професора, заслуженого діяча науки Е. Чекалюка – одного з найвидатніших українських учених у галузі нафтогазової справи. З 1940 р., будучи дипломованим інженером-електриком, пов'язав своє життя з нафтопромислами, де пройшов шлях від інженера до директора. З 1951 р. Е. Чекалюк – науковий працівник Бориславської центральної науково-дослідної лабораторії об'єднання «Укрнафта». З 1955 р. – науковий працівник Українського науково-дослідного геологорозвідувального інституту (УкрНДГРІ), а від 1964 р. до кінця життя працював в Інституті геології і геохімії горючих копалень Академії наук УРСР. Його технологію вилучення нафти водою-розчинником запатентовано в Англії, Канаді й Мексиці [508, с. 179].

Радянська влада величезний талант цієї людини не оцінила належним чином, оскільки його брата – члена УПА – засудили на 15 років позбавлення волі. Через те Е. Чекалюк не мав можливості стати членом Академії наук, не мав права виїзду за кордон, не міг очолити інститут і створити належну школу нафтової науки. «Але і в цих умовах Е. Б. Чекалюк став талановитим науковим керівником, видатним організатором науки, вчителем декількох поколінь спеціалістів-нафтовиків, працьовитим і безкорисливим вченим, який мав щедру душу, критичний розум і невичерпний оптимізм» [551, с. 79].

У післявоєнні роки виросла ціла плеяда талановитих вчених – вихідців з місцевого населення. Серед них – головний геолог Долинського НГВУ П. Шпак (захистив докторську дисертацію, став членом-кореспондентом АН України, очолював Міністерство геології України); головний інженер І. Петраш (захистив кандидатську дисертацію, тривалий час керував об'єднанням «Прикарпаттрансгаз»); начальник нафтопромислу Є. Паршев (головний радник Кабінету Міністрів України); геолог геологічного відділу управління НГВУ О. Ступка (захистив докторську дисертацію, професор Львівського національного університету ім. І. Франка); начальник геологічного відділу Н. Гунька (захистив докторську дисертацію, професор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу) та багато ін. Захистивши кандидатські дисертації, з виробничої на наукову працю

перейшли начальник управління М. Воронецький, заступник начальника управління М. Турко, старший геолог нафтопромислу В. Леснюк, а О. Кісь очолив науково-дослідну лабораторію Полтавського НГВУ. Не змінили місця праці після захисту кандидатських дисертацій начальник управління В. Гринь, начальники НДЛ І. Пилипець і Р. Мисьович [508, с. 178–179].

Науково-дослідні роботи в західних областях УРСР з пошуку й розвідування нафтогазових родовищ, а також видобування нафти, газу і газового конденсату здійснювали: Інститут геології і геохімії горючих копалин АН УРСР, Державний науково-дослідний і проектний інститут нафтової промисловості Міннафтопрому, Український науково-дослідний інститут природних газів «Укргазпрому». Найбільший науковий потенціал зосередився в Івано-Франківському інституті нафти і газу. У 1980 р. із 422 осіб професорсько-викладацького складу – 180 мали наукові ступені кандидатів наук, вчені звання доцентів, а 11 – докторів наук і професорів. У науково-дослідному секторі працювало 500 штатних працівників. За 4 роки десятої п’ятирічки інститут виконав науково-дослідні роботи на суму 8,6 млн крб, для підприємств нафтової і газової промисловості – 5 млн крб [174, арк. 68]. Інститут нафти і газу готував спеціалістів з 14 спеціальностей нафтогазового профілю. За 15 років інститут підготував на стаціонарній формі навчання 9519 інженерів. Крім цього, здійснював постійне підвищення кваліфікації інженерно-технічних працівників [178, арк. 6].

У радянські часи утворився тип «прихованого існування». Для кращих представників радянської творчої інтелігенції захисною реакцією слугувала так звана «внутрішня» еміграція, що супроводжувалася «виходом» інтелігенції у двірники, кочегари, «безробітні», але продовженням своєї творчої справи. Дослідниця історичного портрету донецького інженера М. Сергєєва аргументує, що «для інженерно-технічної інтелігенції цей вихід виявився в пориванні в інші, зовсім не потрібні види діяльності. Замість того, щоб мати конкретну мету в житті, займатися вдосконаленням власних фахових якостей, сподіваючись на кар’єрне зростання й гідне життя, інженерно-технічна інтелігенція займалася «пошуком себе»: художньою та громадською діяльністю, пиячила, з острахом обговорювала та критикувала владу» [542, с. 118].

Однією з характерних рис радянського працівника була звичка робити все за принципом: «Вони роблять вигляд, що нам платять, а ми

– що працюємо». Головним критерієм виступало вчасно зробити справу, а не сумлінність і якість виконання.

Інженерно-технічні працівники часто перебували в тривозі через можливу чергову реорганізацію управління чи відділу з ліквідацією їхніх посад. Відповідні міністерства в пошуках шляхів удосконалення управління галузями часто, реорганізуючи свою структуру, скорочували чисельність управлінських кадрів. Ці періодичні реформи породили у нафтовиків глузливе запитання: «Що на літеру «р» починається і ніколи не закінчується?» – «Реорганізація». Однак ці реформи не закінчувалися звільненням з роботи. Працівників переводили з однієї посади на іншу, в інший відділ, цех, або створювали нові служби [508, с. 220].

Найбільш гострою проблемою була нестача кваліфікованих кадрів і спеціалістів. Показовими у цьому відношенні були обласні управління автомобільного транспорту регіону, в яких мали потребу всі галузі економіки. У партійних директивах неодноразово наголошувалося, що відповідні інстанції «не дбали про поліпшення якісного складу інженерно-технічних працівників. Недостатньо приділялася увага підвищенню кваліфікації та економічної підготовки кадрів. Із 495 посад, або 49,4% від усієї чисельності інженерно-технічних працівників управління, практики займали більшість і ніде на той час не підвищували фахового рівня. Із 30 керівників і головних інженерів автогосподарства Івано-Франківської області, лише 15, або 50% мали вищу освіту». Тільки в 1969 р. за порушення трудової дисципліни звільнені 129 осіб і накладено 1796 адміністративних стягнень, або кожного п’ятого працівника притягнено до відповідальності. За останні роки плинність робітників та інженерно-технічних працівників не знижувалася і становила близько 20%. Техніко-економічні показники авто управління залишалися набагато нижчими від середньо республіканських. За сім місяців 1970 р. водії допустили 1303 порушення дорожнього руху, скоїли 45 шляхово-транспортних пригод, при яких загинуло 8 і травмовано 32 особи [149, арк. 44–45].

На початку 1970-х років у народному господарстві Івано-Франківської області працювало 60195 спеціалістів, в тому числі з вищою освітою – 22773 особи, або 37,8%, з середньою спеціальною – 37422, або 62,2%. За минулу п’ятирічку кількість спеціалістів у провідних галузях виробництва області значно зросла. Зокрема, у промисловості й на транспорті кількість працівників з вищою освітою

збільшилась на 100%, сільському господарстві – 70,6%, торгівлі – 70%, будівництві – 21,3%. Однак цього явно не вистачало. Так, серед начальників цехів, змін, майстрів практиків було 3369 осіб, або 30,3%. Одночасно 2400 спеціалістів з вищою і середньою освітою працювали на робочих місцях «за спеціальністю». Найбільша кількість практиків була серед керівників і спеціалістів легкої промисловості – 27,6%, харчової – 22,3% [168, арк. 2–3]. Чисельність спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою, занятих у промисловості, станом на 1973 р. становила 14,3 тис. осіб, в тому числі з вищою – 4,5 тис., з середньою спеціальною – 9,8 тис. На кожну тисячу робітників і службовців у 1970 р. припадало 27 осіб з вищою освітою, в 1973 р. – 37 [168, арк. 108–109].

У зв'язку з нестачею фахівців з вищою і середньою спеціальною освітою, на інженерно-технічні посади часто призначалися особи без технічної освіти, але які мали досвід практичної роботи («практики»), а також ті, котрі обіймали відповідальні посади у партійно-радянському апараті. Вважалося, що посади середньої і нижчої керівної ланки на виробництві можуть обіймати особи без спеціальної освіти. Головним критерієм було вміння працювати з людьми й «політична грамотність». Це дало можливість дещо покращити якісний і кількісний склад фахівців.

Компартія надавала партійній роботі на виробництві великого значення, оскільки вважала, що успіх визначається ідейно-виховною роботою в колективі. З окремих цехових партійних ланок на початковій стадії становлення організації виростали у численний загін комуністів з партійним комітетом, очолюваним секретарем. Секретар парткому, не займаючи виробничої посади, був в управлінні високооплачуваним працівником. Його заробітна плата становила не менше 80% окладу начальника управління, а за наявності диплома інженера він ставав першим претендентом на посаду головного інженера або начальника управління. Перспектива стимулювала секретарів парткомів до кар'єрного росту.

З доповіді заступника секретаря партійної організації Є. Никитюка на відкритих партзборах Бурштинської ДРЕС ім. 50-річчя ГОЕЛРО про роботу партійної організації з підбору, розстановки та виховання кадрів: «Керуючись рішеннями XXIV з'їзду КПРС, партійний комітет, цехові партійні організації разом з керівництвом ДРЕС і цехів проводять відповідну роботу по поліпшенню підбору,

розстановки та виховання кадрів. Станом на 1 січня 1973 р. на станції працює 305 інженерно-технічних працівників, у тому числі з вищою освітою – 142, з середньою спеціальною – 151, практиків – 12. Із 305 ІТП – 112 члени КПРС, 20 члени ВЛКСМ, 173 – безпартійні» [350, с. 216].

Прийом до комуністичної партії був керованим. Пропозицію вступити до лав КПРС отримували ті, у кого була «чиста» біографія, тобто їхні родичі не викликали підозри в неприязні до радянської влади. Партія регулювала свою соціальну структуру, дотримуючись певного співвідношення робітників, колгоспного селянства і тих, кого відносили до інтелігенції. Партійна організація не випускала з поля зору «бойовий резерв» і «помічника» – комсомол. Як і партійну організацію, комсомольську очолював звільнений від виробничих питань секретар, посадовий оклад якого був відносно високий.

У виховній роботі частка обов'язків покладалася на так звані жіночі ради (жінради, «женсовєт») – громадський орган захисту прав жінок на виробництві. Голову обирали працівниці за погодженням парткому і керівництва. Поєднання службових обов'язків з обов'язками голови жіночої ради часто випадало працівницям відділу кадрів. Обрана головою жіночої ради, така працівниця умовно ставала «першою леді» підприємства.

Особливе місце в житті працівників відігравала профспілкова організація, членом якої був зобов'язаний бути кожен. «Школою комунізму» вважала комуністична ідеологія профспілку. Профспілковим життям керував профспілковий комітет (профком) на чолі з головою. Його кандидатуру, рекомендовану керівництвом і партійною організацією, обирали делегати профспілкової конференції. Всі органи управління між собою тісно співпрацювали і були залежними у своїх діях. Долю голови профкому після переобрання визначало керівництво і партком. Профспілкова конференція приймала формально колективний договір, у якому конкретизувалися зобов'язання працівників перед адміністрацією і навпаки. Зобов'язання не виходили за межі трудового законодавства, а також враховували нормативні документи відповідних міністерств, які регламентували оплату праці, умови праці і відпочинку тощо [308; 309].

Профспілка формально втручалася у виробничі проблеми через так звані постійно діючі виробничі наради, згодом – ради трудового колективу [311]. Усі ці заходи мали сприяти залученню всього

колективу до вирішення громадських, технологічних, управлінських проблем підприємств. Як зауважує член-кореспондент Української Нафтогазової академії, колишній працівник НГВУ «Долинанафтогаз» Р. Мисьович: «Однак пропозиції і рекомендації цих громадських «управлінських» ланок не мали і не могли мати ні новизни, ні творчих ознак. Вони, в кращому випадку, підтверджували потребу здійснення заходів, розроблених і рекомендованих управлінськими виробничими службами… Наступним кроком демонстрації залучення працівників до пошуку виробничих резервів у нафтовидобувній промисловості полягали в утворенні ради трудового колективу, яка структурно була дещо досконалішою від попередньої, однак за методами роботи від неї не відрізнялася. Щоправда, голова ради трудового колективу отримав формальні повноваження підписувати виробничу характеристику особи, яку партком пропонував на посаду керівника управління» [508, с. 183–184].

За оцінками партійних ідеологів, найактуальніше завдання профспілок полягало в організації всеохоплюючого соціалістичного змагання, різних форм патріотичних починань. Всі ці заходи мали демонструвати беззастережну підтримку громадянами рішень з'їздів КПРС і пленумів та забезпечувати виховання почуття радянського патріотизму. Керівництво і партійні організації постійно ініціювали впровадження нових удосконалених форм змагань. З цією метою була створена в НГВУ лабораторія наукової організації праці. Спеціально розроблений стандарт підприємства визначав критерії і методи оцінки творчого внеску інженерно-технічних працівників і службовців в розвиток підприємства. Розроблений стандарт для нафтогазового підприємства під назвою «Творчий паспорт спеціаліста» був запроваджений у виробниче життя колективу НГВУ «Долинанафтогаз» у 1977 р. [29, арк. 45].

З прийняттям паспорта спеціаліста робота інженерно-технічних працівників при визначенні переможця соцзмагання оцінювалася за сумою пунктів, набраних з визначених паспортом восьми критеріїв: зростання кваліфікації і підвищення ідейно-політичного рівня, пропаганда ідей марксизму-ленінізму, науково-технічних і економічних знань і т. д. Необхідно відзначити, що впровадження творчого паспорта спеціаліста все ж спонукало багатьох працівників до економічних і технологічних досліджень, окремі з яких згодом використали зібраний матеріал для написання дисертацій [508, с. 187].

Первинні парторганізації, профспілкові, комсомольські та господарські органи, виконуючи постанову бюро Івано-Франківського обкому партії № Б–23/11 «Про заходи по підвищенню ролі майстра на виробництві» від 18 квітня 1975 р., провели відповідну роботу. Ця постанова обговорювалася у всіх колективах промислових підприємств, торгівлі та побуту. Об'єднання, управління, галузеві обкоми профспілок провели семінари з майстрами, розробили заходи з підвищення їх ролі. Партійні організації стали ширше залучати майстрів до виховної роботи серед робітників і керівництва. На 27 підприємствах області були створені Ради майстрів, а на 9 – постійно діючі школи. У 1975 р. у цих школах пройшли навчання близько 600 майстрів. Значної уваги на промислових підприємствах надавали організації соціалістичного змагання за звання «Кращий майстер», «Майстер першого класу», «Майстер другого класу». Організацією трудового суперництва стали предметніше займатися майстри змін, цехів, дільниць. Вони надавали допомогу в розробленні економічно обґрунтованих соціалістичних зобов'язань, брали безпосередню участь у щоденному підведенні підсумків. Про кращих майстрів на виробництві постійно писали на сторінках обласної і районних газет [163, арк. 101].

За розпорядженнями обкомів, райкомів партії щороку до сільськогосподарських робіт на колгоспних полях залучалися інженерно-технічні працівники, службовці, робітники, студенти, школярі. Вони брали льон, косили траву, просапували городину, скиртували солому, вирубували капусту, збирали картоплю, викопували буряки. Часто люди не були пристосовані до виконання сільськогосподарських робіт. Окрім цього, шефів активно залучали до будування тваринницьких ферм, виробничих приміщень тощо.

Варто зазначити, що обсяг науково-дослідних робіт у республіці (порівняно з 1975 р.) зріс у 1,8 рази. У 1982 р. він становив 242,5 млн крб, у тому числі «по госпдоговірній тематиці» – 225,8 млн крб. Якщо за роки десятої п'ятирічки було впроваджено 15,7 тис. робіт і отримано економічний ефект у 1,63 млрд крб, то лише за два роки одинадцятої – впроваджено 6,6 тис. робіт з економічним ефектом у 900 млн крб [31, арк. 70]. На жаль, розроблення й освоєння принципово нових машин і устаткування, технологічних процесів різко загальмувалося наприкінці 80-х років.

Окремого наукового дослідження потребує участь інженерно-технічних працівників західного регіону у відродженні національно-релі-

гійного життя у другій половині 1980-х років. Станом на листопад 1989 р. НРУ за перебудову організаційно оформився у всіх областях Української РСР. За даними обкомів партії загальна чисельність нараховувала близько 77 тис. осіб. Основну масу становили інженерно-технічні працівники (22,3%), представники творчої інтелігенції (14,9%), викладачі (13,4%), науковці (4,3%), керівники середньої ланки (3,6%). При цьому 60% припадало на західні області, 25% – центральні, 12% – південні й лише 6% – на східні [429, с. 16].

Отже, у західному регіоні Української РСР, де ключову роль відводилося Івано-Франківщині, було сформовано науково-технічний потенціал республіки, який вирішував актуальні питання розвитку економіки. Основні його ресурси спрямовувалися на вирішення проблем нафтової, газової, хімічної, енергетичної, верстатобудівної, приладобудівної та інших галузей промисловості. Високими темпами розвивалися усталені галузі – лісова і деревообробна, легка і харчова. У досліджуваний період наукові установи займалися переважно впровадженням промислово-технічних розробок із вдосконалення виробничих потужностей індустріальних об’єктів без достатнього прогнозування впливу кінцевих результатів їхньої діяльності на навколишнє середовище.

У 60–80-ті роки ХХ ст. науковці, інженери, службовці, робітники зробили істотний внесок у науково-технічний прогрес. Варто зазначити, що потужний науковий потенціал зосередився в науково-дослідних і проектно-конструкторських установах. Провідне місце заслужено посів вищий технічний навчальний заклад – Івано-Франківський інститут нафти і газу, де проводилися ґрунтовні наукові дослідження та навчання майбутніх спеціалістів. При цьому щорічно зростала частка наукових досліджень, що виконувалися на підставі угод з промисловими підприємствами й різноманітними організаціями. Інститут нафти і газу перетворився у центр технічної науки як регіону, так і України. Розгортання господарського комплексу західних областей потребувало подальшої технічної модернізації, розробки і впровадження нових технологій у виробництво, наукової організації праці та управління.

Розділ 5

РОЗБУДОВА ПРОМИСЛОВОСТІ

5.1. Лісова, паперова та деревообробна галузі

Західні землі України здавна славилися лісами. У попередні віки лісові масиви і цінні породи деревини постійно привертали увагу промисловців та владу. Ліс знищувався на великих площах у найбільш доступних місцевостях поблизу транспортних шляхів. Лісозаготівля мала сезонний характер. За часів Австрії, Польщі, Чехословаччини, Румунії у деревообробній промисловості переважали підприємства по первинній переробці деревини – лісопильні.

Після Другої світової війни ліси Закарпаття, Карпат, Прикарпаття і Буковини входили у радянські ліспромгоспи, лісокомбінати, держлісгоспи, лісництва. Заводи і шахти у східних областях УРСР, а також у різних регіонах СРСР вимагали мільйонів кубометрів деревини. З розвитком лісової промисловості швидкими темпами зростала паперова та деревообробна галузі. Велике значення мав побудований у 1951 р. картонно-паперовий комбінат у Жидачеві на Львівщині, на якому в 1951 р. працювало 16% всіх робітників паперової промисловості УРСР і вироблялося 43% продукції паперу і картону. У 1952 р. побудована картонна фабрика у Рахові (Закарпаття), яка за потужністю рівна картонній фабриці у Львові та целюлозно-паперовому комбінату в Кохавині (Львівська область) [532, с. 128].

Найбільшими в західних областях УРСР стали деревообробні підприємства – Костопільський домобудівельний комбінат. Заново побудовані Мукачівський меблевий комбінат, Чинадіївський і Нововолинський деревообробний комбінати, Рава-Руський шпалопросочувальний завод і лижна фабрика у Львові. У декілька разів розширено потужності багатьох інших деревообробних підприємств, проведено їх укрупнення. Це значною мірою поліпшило організацію виробництва, дало змогу підвищити використання виробничих потужностей. На основі об’єднання 35 деревообробних підприємств утворено 13 деревообробних виробничих об’єднань. Серед них такі, як «Стрий», «Дністер», «Борислав», «Львів» і багато ін. На базі декількох окремих меблевих фабрик м. Львова утворено першу в СРСР меблеву фірму «Карпати».

Загальна площа державного лісового фонду західноукраїнських областей на початок 1960-х років становила 2320,7 тис. га, або 46% площі лісів УРСР. Найбільш багаті лісом такі області, як Закарпатська, де лісистість досягає 46,8%, Івано-Франківська – 32,4% і Рівненська – 31,1%. Найнижчий відсоток лісистості в Тернопільській області – 12,3%. На їх території розміщувалося 368,5 млн $м^3$ деревини, або 57,7% усіх запасів республіки [532,с. 126].

Лісова та деревообробна промисловість зазнала нових підходів. Замість сокири та ручної пили, що були основними інструментами лісорубів, лісозаготівельні підприємства оснащалися електропилами і бензопилами, пересувними електростанціями, електролебідками, навантажувальними кранами, трелювальними тракторами, лісовозними автомашинами. Лісозаготівельні підприємства із сезонних перетворились у постійно діючі, з кадрами робітників та інженерно-технічних працівників.

З 1959 р. в Українській РСР діяли комплексні лісові підприємства: в 22 областях – лісгоспзаги в складі Мінлісгоспу УРСР, а у гірських лісах Закарпатської, Івано-Франківської і Чернівецької областей – лісокомбінати в складі Мінліспрому УРСР. Об'єднання в єдиному адміністративному господарському органі лісового господарства, лісозаготівлі і переробки деревини створили необхідні передумови для швидкого і успішного розвитку всіх елементів комплексу. Вперше в СРСР тут створені комплексні підприємства – лісокомбінати, які виконували усі роботи – від сівби до деревообробки, а у Волинській, Львівській, Рівненській та Тернопільській областях – лісгоспзаги.

Зі створенням показового Ворохтянського лісокомбінату на Івано-Франківщині, котрий об'єднав довкола себе ліспромгосп, вісім лісництв, вдалося покращити ситуацію. Місцеві фахівці звели до науково обґрунтованих програм розрахунки лісосік, заклали розсадники, а лісові посадки розпочали створювати на новій основі. Водночас взялися за розбудову меблевої галузі. Одним із перших започаткував переведення лісового господарства на селекційну основу лісничий Г. Гриник. Він створював насінницькі ділянки, виділяв в угіддях лісництва резервати, започаткував щеплення лісових дерев – сосни живцями кедра. Експериментальну ділянку таких щеп було закладено на Кривопільському перевалі. Результат не заба-

рився: на щеплені кедри переважали в рості своїх родичів на інших лісових ділянках [511, с. 79–80].

Лісова і деревообробна промисловість посідала одне з провідних місць серед галузей промисловості західноукраїнських областей. Лісова площа Івано-Франківщини становила 42,3%, а обсяг виробленої продукції на середину 70-х років XX ст. перевищував 12%. У 1965 р. заготовлено і вивезено 1 млн 670 тис. кубометрів лісу, у той час, як на початок семирічки цей показник становив 2 млн 700 тис. $м^3$ на рік [134, арк. 52–53]. Розміри фактичної рубки з кожним роком знижувалися, а також знижувалося вивезення деревини із західних областей республіки. Лісовий фонд республіки становив трохи більше 1% від загальносоюзного, а використовувалося в УРСР 10% лісоматеріалів СРСР (із 30 млн $м^3$ – завозилося 21 млн $м^3$) [35, арк. 42].

Івано-Франківщина розташована в центрі західного регіону УРСР, тобто між Закарпатською і Чернівецькою областями. У 1959 р. на її території створено два наукові заклади, що спеціалізувалися на лісовому господарстві – Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. академіка Г. М. Висоцького, Карпатський філіал – (УкрНДІЛГА) і проектно-конструкторський технологічний інститут Міністерства лісової і деревообробної промисловості УРСР (ПКТІ). У 1974 р. у ПКТІ працювало 560 осіб, із них інженерів і техніків 440 осіб, в тому числі, троє з науковими ступенями. Обсяг проектно-конструкторських робіт становив 710 тис. крб і науково-дослідних 495 тис. крб. УкрНДІЛГА нараховував штатних працівників 117 осіб (14 науковців), науково-дослідні роботи становили 200 тис. крб. Ці установи створили цілу низку науково-дослідних і проектно-конструкторських розробок, з яких менша частина знайшла своє призначення [159, арк. 74–75].

Досить часто проекти і наукові рекомендації залишалися не впровадженими через відсутність матеріально-технічної бази для виготовлення дослідних зразків і їх випробовування. У більшості випадків від закінчення проектної документації до виготовлення обладнання проходило 2–3 роки і втрачалася їх актуальність. Науково-дослідні розробки УкрНДІЛГА знаходили обмежене впровадження у практичній роботі, оскільки інститут не мав лісових масивів (у той час, як більшість колгоспів прикарпатських областей володіли сотнями гектарів лісів) і достатнього технічного забезпечення для впровадження у виробництво закінчених робіт.

У гірських районах Івано-Франківської області ліси мали значний вплив на фінансово-економічний стан колгоспів. На 1 січня 1967 р. в Івано-Франківській області нараховувалося 94,5 тис. га колгоспних лісів (46,9 тис. га першої категорії) і 3,7 тис. га радгоспних лісів. Колгоспні лісові масиви закріплювалися за 239 господарствами. Залежно від площ лісового масиву колгоспи групувалися таким чином: 18 мали більше 1000 га; 29 від 500 до 1000 га; 56 від 200 до 500 га; 136 до 200 га [138, арк. 58–59].

У веденні лісового господарства саме колгоспи, на відміну від лісокомбінатів, допускали істотні недоліки. Так, при плані посадки у 1964–1966 рр. 1000 га, насправді посаджено 800 га, а рубки головного користування, замість визначених 50,3, становили – 56,5 м^3, у тому числі санітарні – 45 (замість 30,2 м^3 із гектара). Порушення порядку їх вирубки і невиконання планів з посадки лісу призвело до збільшення непокритих деревами площ. Якщо у 1963 р. непокрита лісом площа в колгоспних лісах становила 6282 га, то на 1 січня 1967 р. вона збільшилася до 8482 га. Все це негативно вплинуло на запаси деревини на гектар площі, що становило 116 м^3, порівняно з 188 м^3 у держлісфонді. Відповідно й середній річний приріст становив 2 м^3, замість 3,8 м^3. У 1965 р. колгоспи області виручили за реалізацію лісопродукції 643,4 тис. крб, з них витрачено на лісове господарство лише 64,8 тис. крб, або 10%. Відповідно в 1966 р. – 1073 тис. крб і 122,2 тис. крб, або 11% [138, арк. 60].

Ситуація вимагала покращення стану колгоспних лісів, щорічного проведення виваженої санітарної рубки. У цьому питанні було велике упущення – несвоєчасне очищення лісосік. Станом на 1 січня 1967 р. в Івано-Франківській області значилося 1011 га неочищених лісових масивів. Організацію і виконання лісогосподарських робіт здійснювали 308 колгоспних лісників і 20 лісоводів. До позитивних зрушень слід віднести роботу, проведену із боротьби зі шкідниками дерев листяних порід. За 1965–1967 рр. виявлено пошкоджених насаджень на площі 8819 га. В області вживалися заходи із запобігання виникнення лісових пожеж. За вказаний час зареєстрована лише одна лісова пожежа, при якій згоріло 10 га лісу, зокрема 6,5 га молодняків і 3,5 га пристиглого лісу. Планувалося посилити роз'яснювальну роботу серед населення, додатково виділити сторожів тощо [138, арк. 61–62].

Найефективнішою розробкою Карпатського філіалу УкрНДІЛГА в десятій п'ятирічці стала тема: «Розробити і освоїти в дослідно-

виробничих умовах нові технології вузько лісосічних, вибіркових, поступових рубок і рубок проміжного користування на базі перспективних машин для гірських і рівнинних лісів різного цільового призначення». Технологія поступових і вибіркових рубок лісу на базі використання нових машин і механізмів впроваджувалася у лісокомбінатах Карпатського регіону. У 1977–1978 рр. впроваджувалася нова технологія механізованого лісоспуску. У 1980–1982 рр. наступна тема: «Розробити перспективну технологію рубок догляду в молодняках Карпат з механізацією збору і спуску деревинної сировини для більш повного використання лісових ресурсів». Дослідні роботи велися на базі Солотвинського, Надвірнянського, Вигодського, Коломийського, Брошнівського лісокомбінатів та лісокомбінату «Осмолода» Івано-Франківської області. Впровадження нових методів значно підвищили продуктивність праці та механізували трудомісткі роботи на лісозаготівлях [175, арк. 150–151].

Упродовж 1962–1980 рр. ПКТІ розроблена технічна документація на проведення гідромеліоративних заходів на площі 25 тис. га. Впровадження цих заходів дозволило осушити надмірно зволожені лісові площі, які збільшили приріст лісу на 20–25%. Розробки інституту з рекреаційного освоєння і благоустрою лісових масивів створили відповідні умови для відпочинку населення. Впроваджена у лісокомбінатах, розроблена інститутом легка канатно-підвісна установка ЛКПУ І–750, дозволила замінити важку і малопродуктивну працю робітників на трелюванні тонко мірної деревини гужовим транспортом. Апробована у Надвірнянському лісокомбінаті вагова методика обліку деревини дала змогу ліквідувати ручну працю на цій виробничій операції, механізувати її і т. д. [175, арк. 150–151].

Деревообробна і меблева промисловість Івано-Франківщини концентрувалася у Прикарпатському виробничому лісозаготівельному об’єднанні імені 60-річчя Радянської України. Широкий профіль діяльності – починаючи від посадки лісу й закінчуючи його переробкою; комплексна механізація, розвиток побічних галузей дозволяли динамічно розвиватися впродовж десятиліть. Високоякісною продукцією славилися Івано-Франківська меблева фабрика імені Б. Хмельницького, Прикарпатський меблевий комбінат імені 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, Надвірнянський і Вигодський лісокомбінати, удостоєні ордена Трудового Червоного Прапора, Івано-Франківський фурнітурний завод імені 50-річчя СРСР. Питома вага

продукції зі знаком якості у 1978 р. становила 20,5%, із випуску меблів – 26,4%, а на окремих підприємствах – 50–53%. Серед великих підприємств, що найповніше використовували деревину, – Вигодський комплексно-механізований завод деревоволокнистих плит потужністю 10 млн $м^2$ плити на рік і Надвірнянський завод деревостружкових плит потужністю 110 тис. $м^3$ плити щороку. Швидкими темпами відбулося будівництво виробництва із ламінування плит. На кінець десятої п'ятирічки обсяг виробництва продукції на об'єднанні зріс до 200 млн крб при одночасному значному зменшенні заготівлі і вивезенню лісу [373, с. 55–56].

На середину 1970-х років підприємства лісової і деревообробної промисловості отримали свій подальший розвиток за рахунок нецентралізованих капіталовкладень. В Івано-Франківській області «господарським методом» побудовані заводи деревоволокнистих плит Вигодського лісокомбінату, деревостружкових плит у Надвірній, велося будівництво низки інших об'єктів. Найвідсталішим підприємством області був Снятинський меблевий комбінат, розташований у сільськогосподарському районі, де постійно існувала гостра проблема працевлаштування. Комбінат міг би розвиватися за рахунок кредитів банку й інших джерел та наявності відповідного транспорту [159, арк. 29].

У складі об'єднання «Прикарпатліс» основними виробничими одиницями були 12 лісокомбінатів, на яких працювало майже 40 тис. осіб. Про обсяги впроваджених наукових робіт свідчать показники – загальний запас деревини у лісфонді об'єднання збільшився з 80 млн у 1963 р. до 103 млн $м^3$ у 1982 р. Структура лісозаготівлі – із 1,2 млн $м^3$ заготовлюваної щороку деревини, вирубка головного користування становила 620 тис., а вирубка догляду за лісом – 580 тис. $м^3$. При збільшенні обсягів виробництва у 3,3 рази заготівля і вивіз деревини зменшилися у 4,3. Випуск продукції з одного переробленого кубометра деревини становив у 1982 р. 140 крб (у 1960 р. – 64 крб); випуск продукції з 1 га лісу з урахуванням всіх побічних продуктів – 507 крб (у 1960 р. – 126 крб) [176, арк. 13–14, 16; 238, арк. 36]. Зведений асортимент «виробів людпотребу» охоплював – корзини для білизни і паперу з лози, дитячі ляльковi набори, ракетки для бадмінтону, штахетники, полички туалетні, вішалки-плечики, вішалки для рушників, вази для квітів, набори кухонні, ящики для взуття, дошки для прасування. У довгому переліку «ширпотребу» – втулки важелів передньої підвіски для автомашин «Запорожець» [243, арк. 34].

Поширення в республіці отримав досвід роботи лісових підприємств Івано-Франківської області, схвалений постановою ЦК КПРС від 19 серпня 1980 р. Раціональним використанням лісоресурсів займалися усі комплексні лісові господарства. У 1982 р. в республіці з відходів низькоякісної деревини вироблено 1 млн $м^3$ деревостружкових і 26,1 млн $м^2$ деревоволокнистих плит, 62 тис. т стружки, 61 тис. т хвойно-вітамінної муки і на 80 млн крб товарів народного споживання [35, арк. 40].

У розвиток лісового господарства, деревообробної і меблевої промисловості доклали багато зусиль усі трудові колективи. Самовідданою працею прославили свій край Герої соціалістичної праці В. Портейчук з Надвірнянського лісокомбінату і Д. Штоковецький з лісокомбінату «Осмолода», О. Турнус – бригадир Івано-Франківської меблевої фабрики імені Б. Хмельницького, М. Магус – бригадир столярів і багато інших трудівників.

У складі об'єднання «Прикарпатліс» основною виробничою одиницею був лісокомбінат. Дванадцять лісокомбінатів Івано-Франківської області охоплювали як лісове господарство з переробкою дикорослих плодів, ягід, грибів, так і лісозаготівлі та підрозділи з глибокої переробки деревини і виробництва меблів. У складі об'єднання перебували три меблеві підприємства, завод із виготовлення нестандартного обладнання і нової техніки, госпрозрахункове будівельне управління. Лісова і деревообробна промисловість Івано-Франківщини сформувалася як єдиний господарський комплекс з підпорядкуванням республіканському і союзному Міністерству лісової, целюлозно-паперової і деревообробної промисловості СРСР. Аналогічні структури мали Закарпатська і Чернівецька області.

Багаторічний досвід підтвердив, що від такого підходу найбільший розвиток отримало лісове господарство, складаючи базу для усіх інших виробничих підрозділів. Крім бюджетних коштів, особливо на прорідження, прохідні і санітарні рубки, регулювання гірських потоків, будівництво доріг, лісових кордонів, пунктів збору і переробки продукції побічного використання, мостів та інших споруд, використовувалися значні фінансові й матеріальні ресурси від господарської діяльності переробних галузей. Так, лісничий Г. Гриник разом з іншими лісівниками заклав плодоягідні плантації на площі п'ять га (згодом у Калуському лісництві – на десяти гектарах площі). У Яблуниці він розробив та переобладнав сушарку для переробки грибів, що дало можливість втричі

збільшити їх заготівлю у лісництві. З 80-х років XX ст. ворохтянці взялися за первинну переробку плодів, ягід, лікарської сировини. Щороку з їх конвеєра сходило близько 900 т соків та напівфабрикатів, або третина того, що виробляли в лісокомбінаті. У лісництвах облаштовувалися ставки, зводилися мисливські будиночки та будинки відпочинку [511, с. 80]. Лише в межах одного лісокомбінату з бджільництва можна було отримати протягом року до 37 т товарного меду [242, арк. 1], продаж продукції тваринництва сягав 44,7 тис. крб [245, арк. 1].

Як свідчать архівні матеріали, за 23 роки на розвиток лісового господарства використано додатково 66 млн крб. Як наслідок, Карпати з 1963 р. планомірно заліснювалися, а в 1968 р. ліквідований розрив між вирубкою і посадкою, а з 1980-х років приріст лісу перевищував його рубку. Усього посаджено 220 тис. га лісів (82%) переважно скоро рослими і технічно цінними породами. З одного гектара покритої лісом площі у 1983 р. використовувалося 3,9 м^3 деревини при середньому прирості – 5,1 м^3. Створений потенціал лісового господарства значно покращив екологічну ситуацію у Карпатах, а також дозволив необхідними темпами розвинути потужну глибоку переробку деревини, особливо низькосортної і відходів, які раніше не використовувалися. Якщо в 1960 р. на долю лісозаготівель припадало 53%, деревообробку – 30%, виробництво меблів – 17% валового виробництва, то 1982 р. лісозаготівлі склали 14%, деревообробка – 40%, виробництво меблів – 46% [35, арк. 31–32]. Найбільшої шкоди лісам Карпат було завдано в післявоєнний відбудовчий період промисловості республіки.

1 лютого 1985 р. колектив об’єднання «Прикарпатліс» достроково виконав завдання чотирьох років п’ятирічки з виробництва і реалізації продукції, а також за продуктивністю праці. Додатково випущено продукції на 34,3 млн крб. Темпи росту виробництва становили 28,2% (при завданні – 22,8%), продуктивність праці виросла на 24,1% (при завданні – 20,4%). При цьому зекономлено 445 тис. м^3 умовних лісоматеріалів. З метою дальшого поглиблення предметної і технологічної спеціалізації меблевого виробництва проведено реконструкцію Надвірнянського заводу ДСП з доведенням потужності зі 110 тис. м^3 плит в рік до 140 тис. [187, арк. 40]. На цей час сформувався стабільний виробничий колектив – більше 40 тис. працівників. В області була розроблена і здійснювалася науково-виробнича програма «Ліс». За два з половиною роки п’ятирічки обсяг виробництва становив

21,8% при завданні 15,3%, продуктивність праці збільшилася на 14,8% при плані 13,4%, 72 % меблів виготовлялося зі Знаком якості [35, арк. 35].

За роки п'ятирічки випуск продукції на 1 га лісової площі у 1984 р. склав 591 крб (проти 446 крб у 1980 р.), а виробництво продукції в перерахунку на 1 м^3 заготовленої деревини – 282 крб (проти 224 крб у 1980 р.). Випуск товарів народного споживання збільшився на 36,6% і становив 55,7% у загальному обсязі виробництва. Щорічний приріст деревини сягав 5,1 м^3 на га, а вирубка – 3,6. Значна увага зверталася на додаткове користування лісом. З початку п'ятирічки заготовлено і перероблено дикорослих плодів, ягід, лікарських рослин на 17,7 млн крб, або в середньому з 1 га площі отримано продукції на 9,31 крб у рік [187, арк. 49]. Необхідно врахувати й те, що радянська система звітності передбачала приписки, вміння правильно прозвітувати «на верх» про успіхи. Проте досягнення все ж були очевидними.

Незважаючи на позитивну ситуацію із забезпечення підприємств галузі власними лісовими ресурсами, лісозбут продовжував планувати об'єднанню «Прикарпатліс» деревину із північних районів країни і одночасно постачання іншим областям республіки. Так, у 1981 р. її завіз становив 89,3 тис. м^3 і вивіз 94 тис. м^3, у 1982 р. відповідно 76,3 і 179,7, у 1983 р. 79,3 і 169,7, у 1984 р. 106,2 і 175,5 тощо. Для організації завозу наведених об'ємів деревини необхідно було задіяти 7 тис. залізничних вагонів, а для вивозу – 12 тис. Транспортні та інші затрати становили близько 4 млн крб у середньому на рік для використання 2 тис. вагонів тощо [187, арк. 66–67].

За рахунок розширення і реконструкції виробничих потужностей за роки п'ятирічки отримано приріст виробництва меблів на 36,2 млн крб, в тому числі за рахунок технічного переозброєння 23,9 млн крб, виробництва стружкових плит 11 млн крб. Значний ріст ефективності використання деревини забезпечив інтенсивний розвиток хіміко-механічної переробки деревини. Збільшення обсягів виробництва стружкових плит дозволило використання на технологічні цілі більше 2 млн м^3 низькосортної деревини від рубок лісу, залишків і відходів деревообробки, що дозволило зекономити 442 тис. м^3 умовної ділової деревини. За роки п'ятирічки інженерно-технічні робітники і службовці подали 5462 рацпропозиції, впроваджено 21 винахід із загальним економічним ефектом 6,7 млн крб. На

9 винаходів отримано авторські свідоцтва, 10 осіб стали лауреатами державних премій, більше 70 працівників галузі – учасники виставки досягнень народного господарства СРСР у Москві, 62 нагороджені медалями (об'єднання «Прикарпатліс» тричі нагороджувалося дипломами ВДНГ) [187, арк. 50].

Цікавими є висновки фахівців. Так, головний інженер Болехівського лісокомбінату М. Ільків стверджував, що: «Правда також в тому, що наша лісова наука, будучи колоніальною, а точніше периферійною, не давала і понині не дає ефективних рішень щодо поліпшення організації лісового господарства та лісопромислової діяльності. В більшості випадків вся ефективність роботи науковців завершувалась захистом дисертацій чи простою участю в наукових конференціях» [460, с. 3]. Інженер-еколог Карпатського державного природного національного парку Й. Абрам'юк акцентує увагу громадськості, що «важливою проблемою є наукові дослідження. Штат наукових працівників у нас мізерний. Але і з ними можна працювати ефективніше, якби була добра матеріально-технічна база. А її якраз немає. Якщо метеорологічні, зоологічні та лісові стаціонарні дослідження більшменш ведуться, то інші стаціонари створити неможливо, немає відповідних приладів та інструментів. Немає в розпорядженні науковців і транспорту, необхідного для проведення робіт. Не вистачає навіть польового одягу. Незважаючи на це, науковці парку (а їх поки що чотири) за останні п'ять років опублікували понад сорок наукових статей, шість рекомендацій щодо ведення робіт у парку і т. д.» [381, с. 5].

Отже, у досліджуваний період лісокомбінати – це підприємства, які були обладнані відносно найновішими на той час досягненнями техніки і радянської науки. Вони здійснювали цілий комплекс лісогосподарських, лісозаготівельних і деревообробних робіт. До ладу ставали, окрім меблевих, цехи, які переробляли відходи лісопиляння і лісозаготівель. З відходів лісокомбінати виробляли багато видів продукції широкого вжитку – штахетник, етажерки, скриньки для квітів, штукатурну дранку та ін. Завдяки максимальному і раціональному використанню механізмів, підвищенню рівня механізації трудомістких робіт, максимальному використанню робочого часу, розвитку раціоналізаторського руху, науковій організації праці досягнуто значних успіхів. Ручну працю лісорубів полегшили бензопили, трактори, лебідки, крани та інші механізми. Лісництва займалися збором насіння,

посадкового матеріалу, плановою рубкою та доглядом за лісом – збереження його від пожеж, крадіжок, заготівля дикорослих ягід, лікарських рослин, сіна для корму звірів узимку. Завдяки їхній праці ще й досі у лісах водяться звірі й птахи, а у річках – рідкісна риба форель. Раціональне господарювання давало чималі прибутки, частину з яких витрачали на соціально-культурний комплекс й інфраструктуру селищ і довколишніх сіл. Напрацьований ними досвід необхідно пропагувати й використовувати на практиці.

На даний час прогресуючий антропогенний вплив на навколишнє середовище обумовив зменшення площі лісів, збіднення їх біорізноманітності, спрощення структури, зниження продуктивності тощо. У зв'язку з поглибленням кризових явищ особливого значення набуває екологічна роль лісів як найпотужнішого біома планети. Ліси збагачують атмосферу киснем, очищують повітря від промислових викидів, захищають ґрунт від ерозії, зберігають генофонд флори і фауни, забезпечують рівномірне живлення рік, використовуються населенням для відпочинку та оздоровлення.

5.2. Видобуток нафти і газу

Найстарішою галуззю промисловості західного регіону України, поряд з лісорозробками, вважаються нафтопромисли, започатковані в першій половині XIX ст. у вигляді дрібних промислів. Згодом цей промисел відокремився від землеробства і перетворився у самостійну галузь промисловості й сконцентрувався довкола таких міст, як Борислав, Надвірна, Долина.

Найавторитетніший знаток Гуцульщини Станіслав Вінценз у праці «На високій полонині» том 1 «Правда старовіку» закарбував: «На південний схід від Печеніжина, між великою поперечною Березівською котловиною і Жаб'єм, лежить збоку від дороіг і гостинців село Космач, старе і розлоге гуцульське поселення, яке впирається на південно-західній стороні в гори і полонини Лисину, Версалем, Ґрегіт та інші, що становлять розгалуження великого вододілу між Прутом і Черемошем. Рвучкі річечки і гірські струмки, що витікають зі схилів вододілу, з'єднуючись трохи далі, збігають до Прута. Нижчі пасми гір багаті на поклади нафтової ропи. Чи через тиск гірської породи, чи через діяльність вод, але й тепер струмені ропи іноді самі виходять на поверхню. А через це не один космацький схил мав колись таку несамовиту славу, яка досі збереглася в оповіданнях, що не можна було

до нього наближатися з вогнем, ні навіть із запаленою файкою. Бо тоді, ймовірно, через займання летких горючих часток ропи полум'я підривало ці скелі. Часом вогонь чіплявся землі, довго і повільно повз скелею, а іноді гримів, вистрілював, розсаджуючи скелі, викидаючи каміння і землю…

І сьогодні збираються й гуркочуть у скелях гази, що криють у своїм лоні вогонь. Чужі прибульці шукають там тепер багатства і праці. Молоде збідніле покоління мріє, як би тут заробити коло панів якийсь гріш на хліб. А старі люди не дуже турбуються про все це, перебувають подумки в давнині» [404, с. 272].

У часи II Речі Посполитої нафту видобувало 270 різноманітних фірм, а з 23 нафтопереробних заводів більш-менш нормально працювало лише 12, які здійснювали перероблення відсталим способом на кубових батареях [532, с. 116]. Окупація західноукраїнських земель (друга радянізація) стала «поворотним пунктом» у розвитку нафтогазової промисловості. Хоча офіційно й здійснювалося врахування перспектив розвитку того чи іншого родовища в цілому, однак відбулася хижацька експлуатація нафтового поля у критичних масштабах.

У відбудовчий повоєнний період свердловини були відновлені і частково реконструйовані. Радянська влада створила могутню геологічну службу – Карпатський науково-дослідний інститут нафти. У загальному видобутку нафти в СРСР питома вага прикарпатської нафти була незначною, але її роль у народному господарстві Української РСР надзвичайно велика. Західноукраїнський нафтогазовий район розташований на значній відстані від основних нафтових регіонів СРСР. Наявність власних родовищ давала змогу відмовитися від нераціонального завезення сюди нафтопродуктів [61].

Унікальність нафтових родовищ Прикарпаття – великий вміст розчиненого газу у пластовій нафті. Це вимагало визначення способу розроблення покладів: з поступовим виснаженням пластової енергії чи з її підтриманням нагнітанням в пласти води під тиском. У нафтовидобувній промисловості СРСР досвіду розроблення родовищ, подібних до Прикарпаття, було недостатньо. Відповідно динаміка основних параметрів, обґрунтована науково-дослідними інститутами, тільки розроблялася. Раціональний режим розроблення родовища затягувався без припинення форсованого відбору вуглеводів і спаду пластової енергії. Прийняття рішень про доцільність підтримання пластової

енергії нагнітанням води відбувалося з великим запізненням. Інші родовища через економічну недоцільність підтримання пластової енергії розроблялися на природному режимі – режимі розчиненого газу [254].

Формування одного з найбільших нафтогазовидобувних підприємств Івано-Франківщини – Долинського розпочалося 30 серпня 1950 р. при ліквідації аварії, що сталася під час буріння розвідувальної свердловини № 1. Відкритий фонтан нафтогазового потоку підтвердив наявність глибинних нафтових структур. Тому саме ця дата вважається днем відкриття Долинського нафтового родовища. В окремих джерелах зазначається, що воно відкрите ще в 1935 р., коли із неглибоких свердловин, пробурених на землях с. Підлівче, отримано незначні припливи нафти. Нафта із цих свердловин за своїм складом багата на бензинові фракції і, за свідченням очевидців, під час Другої світової війни та в перші повоєнні роки використовувалася як пальне. Із поступовим розбурюванням площі свердловин і збільшенням видобування нафти була створена дільниця, яка у 1952 р. виросла до укрупненого Долинського нафтопромислу № 1. У 1957 р. на її базі створено нафтопромислове управління «Долинанафта», перетворене у 1970 р. у нафтогазовидобувне управління «Долинанафтогаз» [508, с. 168–169]. На долинському нафтопромислі в 1958 р. вперше в СРСР був запроваджений прогресивний метод видобутку нафти – однією свердловиною із двох горизонтів.

Долинський нафтопромисел за короткий час посів перше місце в республіці, його нафта була найнижчої собівартості. Тоді ж у 1958 р. реконструйовано і розширено нафтопереробний завод у Надвірній. На ньому було введено в дію електрознесолювальну і бітумну установки, парафіновий цех, атмосферно-вакуумну установку. Використовуючи місцеву сировину, завод щороку збільшував випуск бензину, гасу, дизельного палива та інших нафтопродуктів. Із введенням в дію лінії електропередач Стрий – Івано-Франківськ – Надвірна і підключенням до неї Надвірнянського нафтопереробного заводу майже у 18 разів збільшилася електроозброєність праці. Це дозволило механізувати процеси розливання і навантажування нафти, бітуму, парафіну [489, с. 69]. Згідно з наказом Міннафтохімпрому СРСР від 6 квітня 1967 р. № 235 передбачалося збільшення потужності Надвірнянського НПЗ за кілька років до 5 млн т нафти на рік. При цьому збільшення потужності заводу відбувалось шляхом реконструкції

діючої установки з 1,1 до 2 млн т і будівництва нової потужністю 3 млн т нафти в рік [53, арк. 3]

За запасами вуглеводів найбільшим було Долинське нафтове родовище. Зростання видобутку нафти на Долинському родовищі відбувалося до 1966 р. Це обумовлювалося введенням в експлуатацію нових свердловин, а також розробленням Північно-Долинського і Спаського родовищ у 1960 р., Струтинського у 1962 р. Максимального видобутку супутнього газу – 1,2 млрд $м^3$ – досягнуто у 1963 р., а нафти – 2002 млн т – у 1966 р. [508, с. 170]. Якщо у 1963 р. в УРСР видобувалося 4713 тис. т нафти, то в Івано-Франківській – 2495 тис. т, Полтавській – 747 тис. т, Чернігівській – 667 тис. т, Сумській – 477 тис. т, Львівській – 213 тис. т, Харківській областях – 104 тис. т [369, с. 20–21].

Видобування нафти супроводжувалося одночасно з нафтовим або супутнім газом. Газ – основна рушійна сила, що забезпечує потік нафти по порах і підняття її на поверхню у стовбурі фонтанних свердловин. Природний газ на Прикарпатті почали видобувати в 1923 р. на Калуському родовищі, а в 30-х роках XX ст. організовано перероблення фракцій нафтового газу в Биткові та Ріпному. У 1946 р. виходить постанова Раднаркому СРСР про будівництво першого в Україні магістрального газопроводу «Дашава – Київ» довжиною 512 км, який було здано в експлуатацію 17 листопада 1948 р., а пізніше продовжений на Брянськ і Москву. Після здачі в експлуатацію газопроводу у Львові створюється об'єднання «Укргаз», до складу якого входять усі експлуатаційні управління газової промисловості регіону. На базі Стрийського експлуатаційного управління організовують трест «Укргазвидобування». Наприкінці 1950-х років налагоджено переробку відпрацьованого долинського газу на сажових заводах. Тоді ж почалося спорудження газопроводу «Косів – Чернівці» та «Надвірна – Станіслав».

Підготовка газових ресурсів західних областей України завершилася введенням у розробку в 1956 р. потужного газового родовища Більче-Волиця, з якого було видобуто близько 40 млрд^3 газу. Воно розташоване на північному сході від м. Стрий і за 8 км від Угерського газового родовища. За величиною запасів воно виявилося найбільшим на Прикарпатті. Крім того, були відкриті такі газові родовища, як Свидницьке і Північна Меденица у Львівській області і Косівське в Івано-Франківській. У ці роки були розвідані два нових газових родовища – Рудківське і Кадобнинське з вільним дебітом свердловин

від 200 до 600 тис. м^3 на добу. Видобуток з прикарпатських родовищ зростав величезними темпами і у 1955 р. давав 48% союзного газу [457, с. 20]. Станом на 1 січня 1962 р. промислові запаси природного газу західноукраїнських родовищ становили 111,2 млрд м^3 [532, с. 123].

У 50-х роках ХХ ст. споруджується ціла мережа газопроводів республіки: «Угерсько – Гніздичів», «Івано-Франківськ – Угерсько», «Більче-Волиця – Львів – Липники», а також «Шебелинка – Харків», «Шебелинка – Дніпропетровськ», «Шебелинка – Бєлгород» та ін. З відкриттям Шебелинського газоконденсатного родовища розпочався бурхливий розвиток газової промисловості України. Саме Шебелинка стала не лише полігоном колишнього СРСР для випробування і впровадження прогресивних методів розробки та експлуатації родовищ, а й кузнею кадрів для галузі. Вихованці на Шебелинці спеціалісти обіймали згодом керівні посади в колишньому Харківському раднаргоспі, об'єднанні «Укрсхідгаз», Харківському, Полтавському та Кримському газопромислових управліннях, апаратах Укргазпрому, Держнафтогазпрому СРСР, Мінгазпрому СРСР, в організаціях республік Комі, Якутія, Узбекистан, інших регіонах та у провідних наукових організаціях СРСР [457, с. 22]. До 60-х років минулого століття основним джерелом газу в Україні були газові родовища Прикарпаття, які не містили вуглеводневого конденсату. Із введенням в експлуатацію нового газоконденсатного родовища в Шебелинці виникли труднощі в підготовці газу до подальшого транспортування.

У 1960 р. на «Головгаз» покладається будівництво нафтопроводу «Дружба» від головної ділянки в районі Алметьєвська до кінцевого пункту в Ужгороді. У лютому 1962 р. почалось прокачування нафти на ділянці «Броди – Ужгород» нафтопроводу «Дружба» і далі до Братислави (Чехословаччина). Для цього в Карпатах було прокладено понад 300 км нафтопроводу і побудовано потужні насосні станції. У цьому ж році магістральний трубопровід «Дашава – Мінськ» було продовжено до Вільнюса і Риги, завдяки чому Прибалтика одержала український газ. У 1965 р. розпочалося будівництво першого експортного газопроводу «Братство», по якому газ із західного регіону України повинен був надходити в Чехословаччину. Загальна протяжність газопроводу – 540 км, з яких 190 км проходила по території України. Газопровід прокладали паралельно трасі трубопроводу «Дружба», за 20 км від нього [457, с. 44, 47].

На природному газі працювали Дашавський сажовий завод, Миколаївський і Здолбунівський цементні заводи, Роздольський гірничо хімічний і Жидачівський паперово-картонний комбінат, Львівська електростанція, підприємства цукрової, соляної та інших галузей промисловості. Широке впровадження природного газу в промисловість забезпечувало заміну дорогих і трудомістких видів палива більш дешевими. Крім того, робота кільцевих цементних печей на газі підвищувала їх продуктивність, стійкість футеровки, а внаслідок рівномірності теплового режиму і відсутності золи значно підвищувалася якість цементу. Застосування природного газу у виробництві скла підвищувало його рівень і якість. Значні переваги має газове пальне і для електростанцій. Зменшувалися питомі втрати палива на виробництво електроенергії за рахунок ліквідації втрат при зберіганні на складах, підвищувався коефіцієнт корисної дії котлів і знижувалися витрати електроенергії на власні потреби електростанцій, вивільнявся персонал, зайнятий підготовкою твердого палива для спалювання, а також на вантаженні та подачі палива і т. д. З кожним роком все більших масштабів набувало використання природного газу на комунально-побутові потреби населення міст і сіл [532, с. 122–123].

Історія розвитку озокеритної промисловості на Прикарпатті тісно пов’язана з історією нафтопромислу. Виходи озокериту трапляються в районах видобутку нафти. Через те, що практична цінність озокериту («земної смоли», «сала») не була відома, на нього не звертали серйозної уваги. Крім бориславських озокеритових промислів, на Прикарпатті видобували озокерит в районі Трускавця, Старуні і Дзвиняча. Кустарний озокеритовий промисел існував деякий період також на родовищах Поляниця і Небилів. Упродовж усього післявоєнного періоду розвитку озокеритової промисловості Прикарпаття надавали великої уваги. У Бориславі і Дзвинячі побудовані нові шахти і відновлені старі. Якщо в 1946 р. видобувалося 852 т, то в 1967 р. – 1236 т [543, с. 62].

Озокерит, або гірський віск, нафтового походження, відноситься до групи рідкісних корисних копалин (відрізняється високими ізоляційними властивостями, речовина хімічно нейтральна по відношенню до води, кислот і лугів, має високу температуру плавлення і значну еластичність). Найбільш багаті родовища Бориславське і Дзвиняцьке. За запасами прикарпатські

родовища у 1959 р. посідали перше місце в СРСР [543, с. 57]. Якщо раніше основна маса озокериту йшла на виготовлення парафіну і виробництво свічок, то у досліджуваний нами період з нього виробляли церезин. Церезин широко застосовували у виробництві спеціальних високоякісних мастил, в електротехнічній, текстильній, хімічній, паперовій, шкіряній, лакофарбовій та інших галузях. Великого значення набув озокерит в медицині, як засіб для лікування ревматичних, суглобних і шкіряних хвороб.

Швидкі темпи розвитку нафтогазової промисловості забезпечувала техніка, що працювала на електричних приводах. Якщо раніше проходження нових свердловин за добу вимірювалося сантиметрами, то нові потужні турбінні бурові верстати дали можливість заглиблюватися на десятки метрів. Надзвичайно продуктивний турбінний спосіб буріння уможливив здавати свердловини в експлуатацію раніше визначених графіків. З року в рік збільшувалася кількість автоматики, яка приводилася в дію електрикою. Електричні двигуни повністю витісняли парові. На нафтовидобувних підприємствах тривала заміна свабового і желонкового способу видобутку глибоко насосним. На зміну примітивним способам буріння прийшли досконаліші – роторний і турбінний, алмазне долото. У свою чергу, електробур дозволив здійснювати буріння глибоких нафтових і газових свердловин у кілька разів швидше, ніж турбінним і роторним способами. Пробурені на велику глибину свердловини дозволили ввести в експлуатацію запаси нафти на глибоких горизонтах – 5 тис. м.

За роки радянської влади докорінно змінилися методи видобутку нафти. У 1962 р. у Львівському економічному районі майже 93% нафти було видобуто найбільш ефективним фонтанним способом і близько 7% – глибинно-насосним. Останній примітивний поршневий пристрій – сваб, за допомогою якого видобували нафту, було знято на свердловині № 452 на початку 1963 р. До встановлення на цій свердловині глибинного насосу собівартість видобутої тонни нафти становила 54,16 крб, тобто була у 18 разів дорожча від середньої собівартості прикарпатських родовищ [532, с. 119].

У 1965 р. в Івано-Франківській області видобуто 2 млн 377 тис. т нафти, а в наступному році – 2 млн 423 тис. т. Одночасно зріс видобуток природного газу. У 1965 р. добуто 2,9 млрд $м^3$, у 1966 р. – 3,3 млрд $м^3$. За семирічку буровики тресту «Прикарпатбурнафта» провели велику розвідувальну роботу. Внаслідок цього було досягнуто

великого приросту запасів нафти в Долині, Биткові, Старуні, Струтені, Спасі, Бабчему, Пневі. Запаси нафти області на 1 січня 1966 р. становили 83 млн т [134, арк. 59].

У 1965 р. на Прикарпатський район припадало 46,2%, а в 1970 р. – тільки 19 % загальнореспубліканського видобутку нафти [451, с. 153]. Видобування газу в Українській РСР у 1965 р. становило 36 млрд м^3, або 24% від загальносоюзного видобування [457, с. 43]. Розпорядження РМ СРСР № 583 від 24 березня 1966 р. і координаційного плану роботи з вирішення науково-технічних проблем передбачало будівництво компресорної станції і облаштування дослідної дільниці для закачування в пласт газу під високим тиском на Битківському нафтовому родовищі об'єднання «Укрзахіднафтагаз». Міністерство промислового будівництва УРСР доповідало РМ УРСР, що відставання на цих будовах допущені внаслідок «несвоєчасного включення замовником будівництва вказаних об'єктів до плану робіт 1969 р. та перевантаженості генпідрядного тресту «Нафтогазбуд». Міністерство «дало вказівку «Головзахідпромбуду» та тресту розробити графіки закінчення будівництва об'єктів, що забезпечать освоєння Битківського нафтового родовища, не введених у минулому році, і вжити заходів для забезпечення введення потужності з закачування газу в пласт у 1970 р.» [64, арк. 18, 20].

На території Івано-Франківської області було відкрито низку нафтових родовищ, але росту видобутку нафти не відбувалося, навпаки, було допущено зниження. Це пояснювалося тим, що великі родовища – Долинське і Битківське – вичерпувалися, а відкриті нові – Бухтовецьке, Танявське, Раковецьке – виявилися незначними у запасах і не в змозі були перекрити падіння видобутку. У березні 1970 р. відкрито Пасічнянське нафтогазове родовище. У буровій вежі № 452 із глибини 4519 м – отриманий за добу приток нафти становив 120 т і газу – 340 тис. м^3. За попередніми підрахунками, геологічні запаси Пасічнянського родовища у третьому ярусі становили: нафти – 100–120 млн т і газу – 60–80 млрд м^3. Відкриття таких родовищ на великих глибинах очікувалося і в інших районах Передкарпатського прогину. Планом на 1971–1975 рр. передбачалася «концентрація об'ємів розвідувального буріння в Долинському, Надвірнянському і Покутському районах з метою «викриття II і III ярусів глибинних складок» [142, арк. 57]. Важливою будовою восьмої п'ятирічки вважався Долинський газопереробний завод.

З підтриманням пластової енергії нагнітанням води розроблялися Долинське, Північно-Долинське, Струтинське і Спаське родовища. Це дало змогу до завершення розроблення видобути 25–45 відсотків їх запасів. Сумарний видобуток нафти окремими свердловинами був різний. Якщо з кожної з двох свердловин Долинського родовища видобувалася більше 800 тис. т нафти, то із п'яти Північно-Долинського – 300 тис. т, а окремих Спаського – лише 100 тис. т. Видобута і очищена від солей і води нафта постачалася нафтовозами в м. Надвірну на нафтопереробний завод або перекачувалася нафтопроводом у м. Дрогобич. Відокремлений від нафти газ надходив для вилучення із нього бензинових фракцій на Долинський газопереробний завод [508, с. 171–172].

Заводи різних галузей промисловості розросталися і могли нараховувати десяток цехів головного і допоміжного виробництва. Так, НГВУ «Долинанафтогаз» було багатогранним виробництвом. Його структура складалася з двох цехів з видобування нафти, цеху підтримання пластового тиску, дільниці підготовлення і перекачування нафти, паро постачання, прокатно-ремонтних цехів експлуатаційного і електричного устаткування, будівельно-монтажного та технологічного транспорту. За радянським зразком, окрім виробничих об'єктів, великі підприємства будували і утримували лікарні, санаторії-профілакторії, бази відпочинку, стадіони, дитячі садки тощо. На балансі нафтовиків НГВУ «Долинанафтогаз» були дитячий садок «Ромашка», піонерський табір «Дружба» на три сотні дітей у зміну, Будинок техніки з концертним залом на 600 місць, стадіон на 5,5 тис. місць, медсанчастина з лікарнею, готель, гуртожиток і т. д.

Наступний етап розвитку нафтогазовидобувної промисловості яскраво характеризують критичні зауваження і пропозиції, висловлені секретарем Івано-Франківського обкому партії В. Добриком на XXIV з'їзді КПУ, які зводилися до «недостатніх темпів розвідки нафтових і газових родовищ у надглибоких горизонтах, а також розвитку підприємств будівельної індустрії». Міністерство геології УРСР інформувало: «У минулій п'ятирічці (1966–1970 рр.) на території області об'єм глибокого розвідувального буріння на нафту і газ склав 140 тис. м, або 25% від загального об'єму виконаного трестом «Львівнафтогазрозвідка» у західноукраїнських областях. Ефективність геолого розвідувальних робіт в області склала 79 т умовного палива на 1 метр проходки, що значно нижче за досягнуті (139 т). Великої уваги буде надано

пошуку перспективних нафтогазоносних глибокозалягаючих структур. Буриться свердловина Луги–1, її глибина 6200 м». Відкриття нових родовищ дозволило у минулій п'ятирічці (1966–1970 рр.) отримати приріст газу в об'ємі 10,91 млрд м^3 при плані – 8 млрд м^3 [148, арк. 36–37, 47]. Весною 1970 р. завершилось будівництво магістрального газопроводу «Київ – Західний кордон України» протяжністю 545 км.

Зростання видобутку нафти і газу не завжди супроводжувалося своєчасним розв'язанням складних супутніх проблем. Низка виробничих питань вирішувалася без прогнозування можливих як технологічних, так і екологічних наслідків. Оскільки про потребу в збільшенні видобутку постійно йшлося в рішеннях з'їздів і пленумів, то вона враховувалася при формуванні планових завдань нафтогазовидобувним підприємствам, навіть на стадії промислово-дослідної експлуатації перших розвідувальних свердловин. Науковець Р. Мисьович узагальнює, що це створювало значні перешкоди детальному вивченню властивостей нафтонасичених пластів, фізико-хімічних показників, величини наявних у покладах запасів вуглеводів. Планові обсяги видобутку нафти не узгоджувалися з інженерами, технологічними і геологічними обґрунтуваннями, завжди їх перевищували, провокуючи інтенсивне вироблення запасів. Вимога будь-якою ціною виконати заплановане завдання партії і уряду з видобутку нафти для контролюючих органів і першочергово для працівників апарату обкому була критерієм оцінки їхньої особистої роботи. Це послаблювало технологічну дисципліну на усіх ланках виробничого процесу. Цьому сприяла система оплати праці, за якою бурові бригади преміювалися за дострокове закінчення буріння свердловин без врахування якості розкриття нафтоносних пластів. Видобувні бригади отримували премії за перевиконання планових завдань, що було можливим лише при порушенні встановленого режиму роботи свердловини [508].

«Цікава склалася картина: в урожайні 70-і роки в Україні інтенсивно розроблялося кілька великих і середніх родовищ нафти й газу, – зазначає О. Губіна. – Як розказали геологи, вони й справді розроблялися так інтенсивно, що нафту, приміром, прагнули видобувати фонтанним способом і заганяли в породу велику кількість води, яка повинна була нафту виштовхувати... Кількість свердловин відтоді подвоїлася, а видобуток зменшився втричі. За логічною схемою, більшу кількість свердловин повинна була обслуговувати більша кількість обладнання і людей. А це

означає – почалося розпорошення проблем...» [416, с. 1]. Відсутність належного контролю за якістю розкриття бурінням продуктивних пластів спричиняло значні труднощі в забезпеченні припливу із них нафтогазового потоку. Проте дострокове буріння свердловини було одним із вирішальних факторів, який враховувався при визначенні переможців соціалістичного змагання, представлення до урядових нагород.

Впроваджена за «раціоналізаторською пропозицією» технологія ізоляції стовбура свердловини від оголеної бурінням породи не всеохоплюючим цементуванням за колонного простору зробила багато свердловин негерметичними до пластів з питною водою. Наслідки від економії цементу при такому кріпленні колон цементним розчином почали відчувати жителі довколишніх сіл – вода в колодязях стала непридатна для споживання, а нанесена шкода екології довкілля чекала фахового вирішення. Питання відводу землі під будівництво, відкриття фінансування, оформлення проектно-кошторисної документації, комплектація будівництва обладнанням, постачання замовників і т. д. поглинали значну частину часу і зусиль.

Форсоване розбурювання площі родовищ і намагання при цьому якомога більше зекономити коштів, привело до скорочення обсягів необхідних геофізичних досліджень свердловин. Це зумовило втрату інформації, що була необхідна для об'єктивного підрахунку запасів вуглеводів. Належний комплекс гідродинамічних досліджень свердловини не проводився через відсутність глибинних манометрів. Оскільки ці дослідження вимагали призупинення роботи свердловини на певний період, що загрожувало невиконанню планових завдань, то домогтися їх проведення було надзвичайно важко. Ці обставини призвели до втрати інформації про гідродинамічні і геологічні параметри, які тепер необхідні для визначення стратегії до розроблення наявних у покладах залишкових запасів вуглеводів. Ігнорування в багатьох випадках інженерно-фахової оцінки особливостей становлення нафтопромислового району не було зумовлене відсутністю кваліфікованих інженерно-технічних працівників, а стало наслідком втручання некомпетентних партійних функціонерів у вирішування виробничих питань. У перші роки розбурювання відкритих родовищ більша частина видобутого супутнього з нафтою газу, а це десятки мільйонів кубічних метрів, спалювалася у факелах. У СРСР супутній газ не вважався цінною сировиною, і на нафтових родовищах горіли газові факели. Із вве-

денням Долинського газопереробного заводу газові факели перестали освітлювати промислову територію [508].

Згідно з черговим п'ятирічним планом розвитку народного господарства, Івано-Франківське управління з видобутку і транспортування газу мало поставити на експорт у 1973 р. – 5,48, у 1974 р. – 12,74 і у 1975 р. – 18,7 млрд м^3 газу. З метою забезпечення виконання плану експорту газу по транзитному газопроводу «Долина – Ужгород – Держкордон СРСР – Чехословаччина» у 1973 р. необхідно було побудувати компресорну станцію потужністю 20,6 млрд м^3 газу в рік. Перша черга станції мала бути введена в експлуатацію в серпні, а друга – у четвертому кварталі 1973 р. [154, арк. 46]. На об'єктах Міністерства газової промисловості, розміщених на території Долинського району, велося будівництво другої черги газопроводу «Братерство». У 1974 р. розпочато будівництво третьої нитки газопроводу і третьої черги Долинської компресорної станції [155, арк. 138].

31 березня 1972 р. урочисто запалено факел найбільшого в СРСР газового родовища – Медвежого, розташованого в північній частині Тюменської області, фактично на березі Північно-Льодовитого океану у зоні вічної мерзлоти. У його освоєнні активну участь брали спеціалісти із західних областей України.

Видобуток нафти і газу в УРСР з 1972 р. постійно знижувався. Головна причина – більшість родовищ України «вступила у пізню стадію розробки», а відкриття нових перспективних горизонтів пов'язувалося з необхідністю надглибоких розвідувальних бурінь (труднощами технічного і економічного характеру) [253]. В Івано-Франківській області із 39 свердловин глибиною більше 4500 м тільки у двох промисловий притік нафти за добу становив 100–200 т. У дев'яти – 2–10 т (незначний), а з інших – нафти взагалі не отримано. Унікальну свердловину Шевченково-1 на глибину 7520 м пробурив колектив Героя соціалістичної праці О. Жарського [174, арк. 67–68]. Об'єднання «Укрнафта» не додало до рівня, передбаченого планом, 356 тис. т, а наступного 1973 р. – 1477 тис. т [790, с. 405]. Під час складання планів не враховувався реальний стан справ, починався системний дисбаланс. Офіційна політична доктрина вимагала створювати враження економічного зростання республіки і постійного підйому життєвого рівня населення.

Видобуток української нафти не забезпечував потреби нафтопереробної промисловості республіки і західного регіону. Згідно з планом

в 1974 р. 60% сировини завозилося з інших районів Союзу. У зв'язку з припиненням постачання імпортної нафти Головне Управління Ради Міністрів УРСР по нафтопереробній і нафтохімічній промисловості надіслало розпорядження секретарю Івано-Франківського обкому партії П. Барчуку «По питаннях поставки нафти Надвірнянському нафтопереробному заводу в 1974 р.». У ньому, зокрема, вказувалося, що «Білорусьнафта» поставить Українській РСР 3236 тис. т сировини. Ця кількість розподілялася між нафтопереробними заводами республіки залежно від їх технологічних можливостей. Надвірнянському НПЗ відпускалося 1192,9 тис. т. При переробці білоруської нафти через її хімічний склад виникли технологічні труднощі й постала необхідність заміни східноукраїнською [159, арк. 27–28].

Дослідник О. Овчаренко доводить, що «виняткове значення для розвитку нафтовидобутку в Україні в післявоєнний період мало відкриття нового нафтогазового регіону – Дніпровсько-Донецької западини, який незабаром став основним за запасами і видобутком нафти і газу. Саме сюди переміщується український центр нафтовидобування з Карпатського регіону… До 1980 р. на території східних областей було відкрито понад 40 нових родовищ, які передані в промислову експлуатацію. Внаслідок чого Україна стала помітним нафтовидобувним регіоном, а Дніпровсько-Донецький регіон – флагманом української нафтової і газової промисловості. У 60-х роках тут організовано два нафтових об'єднання – «Укрсхіднафта» (м. Полтава) і Чернігівнафта (м. Прилуки), які в 1970 р. були реорганізовані в три нафтогазопромислових управління – «Полтаванафтогаз», «Чернігівнафтогаз» і Охтирське нафтогазовидобувне управління (НГВУ)». Ці управління забезпечували понад 70% поточного видобутку нафти в Україні [518, с. 403].

У 1975–1976 рр. на території Тернопільської, Івано-Франківської і Закарпатської областей здійснювалося будівництво об'єктів газопроводу «Оренбург – Західний кордон СРСР». Перша група угорських робітників прибула в смт. Богородчани 15 липня, в Гусятин – 20 липня і 5 серпня 1975 р. – у м. Хуст. Влада організувала урочисті мітинги. У населених пунктах підготували гуртожитки, ресторани, кафе, їдальні. Головна дирекція і закордонні спеціалісти кількістю 170 осіб розташувалися у м. Івано-Франківську. Під безпосереднім контролем обкому партії до справи залучилися місцеві клуби інтернаціональної дружби, педагогічний інститут та Івано-Франківський інститут нафти

і газу. Вони проводили спільні вечори, виступи колективів художньої самодіяльності, спортивні змагання. Для угорських будівельників організовувалися курси з вивчення російської мови, була проведена підписка на періодичні радянські і угорські газети та журнали. У вихідні дні організовувалися екскурсії, зустрічі, виїзди на природу [252; 254].

Родовища нафти і газу Прикарпаття розкрили нові можливості для розвитку нафтохімії. Провідне місце заслужено посів Надвірнянський НПЗ ім. 50-річчя Жовтневої соціалістичної революції. Він виробляв більше 20 видів нафтопродуктів: бензин, дизпаливо, бітуми, парафін, мазут, синтетичні жирні кислоти та ін. Колектив підприємства виступав ініціатором багатьох починань. Трудової слави досягла бригада старшого оператора атмосферно-вакуумної установки Героя соціалістичної праці Я. Осипенка. Спеціальна постанова бюро обкому партії «Про позитивний досвід роботи колективу Надвірнянського нафтопереробного заводу по розвитку наставництва» від 16 травня 1975 р. рекомендувала промисловим підприємствам запозичувати їх досвід [168, арк. 149–150].

Наприкінці 1970-х років кілька європейських країн звернулися з проханням до уряду СРСР збільшити обсяги експорту газу у ФРН, Італію, Францію, Австрію, Бельгію, Нідерланди, Швейцарію і Грецію. Виконати це прохання можна було лише шляхом будівництва нового експортного газопроводу «Уренгой – Помари – Ужгород» вартістю 15 млрд доларів. Західні держави надали СРСР довгострокові кредити, за рахунок яких передбачалось закупити труби і необхідне устаткування. «Контракт століття» вступив у стадію реалізації, а уряд США оголосив торгівельну війну СРСР. 25 липня 1983 р. було повністю закінчено укладання труб газопроводу, тобто побудовано за один рік замість трьох запланованих. У квітні 1985 р. завершується будівництво другої нитки газопроводу «Уренгой – Центр» протяжністю 3146 км і діаметром 1420 мм. Це був останній із запланованих надпотужних газопроводів «Західний Сибір – Центр – Західна Європа» [457, с. 56–57].

Прикарпатське виробниче об’єднання з транспортування і постачання газу «Прикарпаттрансгаз» обслуговувало газопромислові господарства в Івано-Франківській, Чернівецькій, Закарпатській, частково у Львівській і Тернопільській областях та експортувало газ у вісім закордонних держав. У травні 1983 р. об’єднання здійснювало будів-

ництво першої нитки газопроводу «Уренгой – Помари – Ужгород» (газової магістралі протяжністю 4451 км із труб діаметром 1420 мм) з компресорними станціями в Богородчанах і Голятині. Одночасно велося необхідне будівництво газопроводів-відводів колгоспам, радгоспам, що мало прискорювати виконання Продовольчої програми на місцях [177, арк. 32]. Через Прикарпаття пролягла п'ята дільниця магістрального газопроводу «Союз», спорудження якої завершили українські та угорські будівельники.

Окремого наукового дослідження заслуговує участь західних українців в освоєнні «чорного золота» в Тюмені. Колектив Івано-Франківського управління бурових робіт брав участь у розробці Західно-Сибірського нафтового комплексу з 1979 р. у с. Муравленково Тюменської області Російської Федерації. Поряд із видобутком нафти і газу велися роботи з благоустрою ново зведених містечок нафтовиків, де будувалися школи, дитячі садки, магазини, автовокзали і т. д. У той же час бурові бригади проживали у вагонах-будинках застарілих конструкцій. Над вирішенням цих та інших виробничих проблем в умовах тайги та вічної мерзлоти працювали виробничі колективи із західних областей УРСР. Згідно з постановою ЦК КПРС і РМ СРСР № 331 від 18 квітня 1985 р. на Калуському дослідному заводі «Карпатнафтомаш» Міннафтопрому власними силами велися роботи з розширення виробничих площ і збільшення випуску спеціальної машинобудівної продукції для потреб паливно-енергетичного комплексу Західного Сибіру: причепи-важковози, снігоболотоходи, вагони-будинки, блочні насосні станції, спецінструменти для інтенсифікації видобутку нафти [191, арк. 12, 16].

Цікавим, на наш погляд, є листування між Міністерством нафтової промисловості СРСР та Івано-Франківським обкомом партії. У листі від 27 вересня 1985 р. міністр В. Дінков звертався до першого секретаря обкому партії І. Ляхова з тим, що «буровики Івано-Франківського УБР проводили дуже велику роботу в Західному Сибіру з буріння свердловин. Колектив УБР боровся за досягнення 1 млн метрів проходки в рік. Це саме найбільше управління по об'єму виконуваних робіт у країні... У розвитку Західно-Сибірської нафтової промисловості склалася проблема із облаштування свердловин і підключення їх до діючих комунікацій. Для вирішення цього питання виникла необхідність створення спеціалізованого будівельно-монтажного управління. Міністерство вважало доцільним створення такого БМУ в

складі Івано-Франківського УБР з місцем розташування в даній області» [187, арк. 11].

Розглянувши і вивчивши це питання «на місці», через два місяці була надіслана офіційна відповідь міністру нафтової промисловості СРСР т. В. Дінкову «Про створення БМУ в складі Івано-Франківського УБР» від 19 листопада 1985 р.: «Івано-Франківський обком Компартії України і облвиконком уважно розглянули Ваше прохання. За останні роки область має великі труднощі із забезпеченням трудовими ресурсами на будівництві нових і розширенні діючих об'єктів народного господарства. В даний час по вахтово-експедиційному методу в районах Західного Сибіру із області працює більше 8 тис. осіб (в основному об'єкти Міннафтопрому). Крім цього Радою Міністрів республіки щорічно встановлюється народногосподарський план по організації набору трудових ресурсів для роботи за межами області. Враховуючи вищевикладене обком Компартії України і облвиконком готовий розглянути пропозицію по формуванню БМУ при Івано-Франківському УБР в кількості 250–300 осіб з врахуванням вирішення Міннафтопромом через Раду Міністрів УРСР питання про включення даної чисельності в щорічний план організованого набору по нашій області» [187, арк. 14].

У другій половині 1980-х років у розвитку економіки СРСР розпочинається спад, який негативно вплинув і на стан нафтогазової промисловості. За своєю потужністю газотранспортна система України посіла друге місце у Європі після Росії. Через Україну газ транспортувався в 19 країн Центральної, Західної та Південної Європи об'ємом 120 млрд $м^3$ на рік. Газотранспортну систему і нафтопереробні підприємства створено руками працівників багатьох поколінь. Історія вітчизняної нафтогазової промисловості нагромадила величезний досвід будівництва, експлуатації та управління її об'єктами. За ресурсами нафти західний регіон України посідає провідне місце у державі (у порядку перспективності): Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Волинська, Тернопільська та Рівненська області [544, с. 7].

Сьогодні нафтопромислові підприємства Прикарпаття мають позитивний досвід більш ніж двохсотлітнього господарювання. Голова громадської організації «Інститут історії Надвірнянського нафтопромислового району» І. Гузійчук констатує: «І до нині в краї немає установи, де б у комплексі зберегли та упорядкували для прийдешніх

поколінь відомості про становлення і розвиток тут промислового видобування, нафти і газу. На нашу думку, такою установою повинен стати Музей нафтопромислів Галичини. Адже його відсутність уже спричинила безповоротну втрату багатьох документів, взірців техніки (нафтового обладнання, бурового інструменту, спеціальних механізмів, обладнання з видобування). Більшість техніки утилізовано, а незначну частину вивезено за кордон, де вона увійшла до «золотого фонду» музейних зібрань. Наприклад, справжнім скарбом експозиції та фондів Музею нафтової та газової промисловості ім. Лукасєвича в Бубрці (Польща) є документи та обладнання з Бориславського і Битківського нафтопромислів, які з гордістю подаються як історичні об'єкти саме польської національної нафтогазовидобувної промисловості» [417, с. 46].

Отже, історія і географія нафтогазової промисловості України у середині XX ст. зазнала докорінних змін. Якщо у 1950-х роках центром видобутку був Прикарпатський регіон і безпосередньо Івано-Франківщина, то в другій половині 1960-х він перемістився на Лівобережжя – в Дніпровсько-Донецький. Однак у нафтогазовидобувній промисловості – одній із провідних ланок економіки Івано-Франківської і Львівської областей – головна увага зверталася на розширення обсягів видобутку й удосконалення технології виробництва. У досліджуваний нами період відбувався «справжній бум» і гонитва за нафтою і газом. Бурхливий розвиток нафтогазової промисловості пов'язаний впровадженням новітніх технологій. Завдяки широкому запровадженню турбобурів середня швидкість буріння свердловин подвоїлася. На зміну недовговічному шарошечному долоту прийшло алмазне. Розширення виробничих потужностей, модернізація сприяли нарощуванню випуску нафтопродуктів, при цьому зростала продуктивність праці, фондовіддача. У середині минулого століття газова промисловість заявила про себе і дуже швидко перетворилася в найпотужнішу сучасну енергетичну галузь. Вивільнивши десятки тисяч робочих рук, вона скоротила у кілька разів спалювання дров, вугілля, мазуту, зробила довкілля чистішим.

Поряд з цим для нафтогазовидобувної промисловості були притаманні ті ж проблеми, що і для інших галузей радянської планової економіки. Головною метою було викачати якомога більшу кількість нафти, газу, перевиконати план, не обтяжуючись піклуванням про майбутнє. Нафтогазоносний Прикарпатський регіон, як і Дніпровсько-

Донецький, відзначався важливими економічними перевагами. Ці регіони розташовувалися на території європейської частини СРСР, а тому швидко й економічно вигідно використовувалися в народному господарстві. Українські родовища відзначалися досить високою продуктивністю: темпи приросту вимірювалися мільйонами тонн. У загальному видобутку серед республік Радянського Союзу Україна вийшла на четверте місце, поступаючись Російській Федерації, Азербайджану і Туркменії. За історично короткий період часу нафтові і газові родовища УРСР виявилися спожитими, сировинна база зазнала непоправних втрат. На кінець досліджуваного періоду ефективність нафтогазової галузі неухильно знижувалася, погіршувалися кількісні та якісні показники – відбулося виснаження родовищ Прикарпаття.

5.3. Хімічно-гірничий комплекс

Хімізація народного господарства СРСР вважалася магістральним напрямом і послаблювала залежність суспільства від природних факторів, здійснювала переворот у сировинній базі виробництва. Хімічні технології проникали в різні галузі економіки і в свою чергу створювали найширші можливості для використання досягнень науково-технічного прогресу. Хімія дозволяла прискорювати розвиток і підвищувати ефективність практично всього народного господарства країни, республіки, регіону.

За часів II Речі Посполитої хімічна промисловість у Східній Галичині, Західній Волині та Поліссі була слабо розвинутою, за винятком калійного виробництва. Малопотужні фабрики з виготовлення лаків і фарб, галенових препаратів, ультрамарину, вуглекислоти використовували привізну сировину. Незважаючи на значні лісосировинні ресурси, численні підприємства сухої перегонки деревини і виробництва живиці мали кустарний характер. Існувало, крім того, кілька дрібних косметичних, фармацевтичних та інших підприємств. Вагомого розвитку досягло виробництво калійних мінеральних добрив.

У післявоєнний період особливо зросло хімічне виробництво у Львівській області. У кілька разів збільшився випуск продукції калійної промисловості, розвинулись лісохімічна, хіміко-фармацевтична, лакофарбова галузі, збудовано сажові заводи. Особливо високими темпами розвивалися в західноукраїнських областях хімічно-гірнича промисловість, сировинною базою якої служили великі і різноманітні запаси

корисних копалин: самородна сірка Придністров'я, калійно-магнієві солі Прикарпаття, алуніти і кам'яна сіль Закарпаття. Сірчана промисловість була наймолодшою галуззю гірничої хімії. Вона створена на базі Придністровського сірконосного району, розташованого на території Львівської і частково Івано-Франківської областей. Тут за короткий термін споруджено Роздольський гірничо-хімічний комбінат, на якому родовище розроблялося відкритим способом. Це, у свою чергу, дало можливість досягти найвищої у країні продуктивності праці. Одним з перших споживачів сірки стане Бориславський хімічний завод, який використовуватиме її для виробництва ультрамарину. Враховуючи зростаючі потреби промисловості і сільського господарства країни в сірці, спорудили Яворівський комбінат [532].

Особлива роль прикарпатських родовищ калійних солей полягала в тому, що вони були основним і майже єдиним природним джерелом для отримання цінних видів сульфатно-калійних добрив в СРСР. Потужні запаси сировини і їх безпосередня близькість до районів сільськогосподарського виробництва сприяла розвитку великої хімічної промисловості. Виробничники Стебниківського калійного комбінату в 1962 р. достроково освоїли проектну потужність шахти «Нова». Не менш успішно здійснювалося будівництво шахт і виробничих корпусів на Ново-Стебниківському калійному комбінаті.

Значні капіталовкладення у хімічну промисловість дозволили розширити і реконструювати діючі підприємства регіону. «Другу молодість» пережила дослідно-збагачувальна фабрика – так називали старий Калійний комбінат у м. Калуші, відомий ще за часів Польщі та Австро-Угорщини. Повністю було реконструйовано робоче обладнання, встановлено нові високо потужні агрегати – сталеві трубопроводи замінено титановими, більш стійкими до корозії. Продукція вироблялася у переобладнаних і розбудованих нових цехах. У 1965 р. стало до ладу підприємство з виробництва двоокису кремнію аеросилу. Аеросил – активний наповнювач при виробництві гуми, штучної шкіри, пластичних мас, мастил, фарб, лаків, запобігав злежуванню мінеральних добрив тощо. У 1966 р. вступила в дію шахта ім. 50-річчя Жовтня (так «на вимогу колективу» було перейменовано калійний рудник «Ново-Голинь»). У 1967 р. почав діяти Домбровський кар'єр, на якому вперше у світовій практиці почали видобувати калійну руду («камені родючості») відкритим

способом. У цьому ж році освоєно виробництво поліакриламіду – ефективного коагулянту, що застосовується в харчовій, гірничо-хімічній промисловості. Даний препарат широко використовується також при бурінні нафтових свердловин, очищенні питної води і промислових стоків, у текстильній та паперовій промисловості. У грудні 1967 р. на КХМК вперше в практиці країни введена в експлуатацію хімічна фабрика з випуску без хлорних калійних добрив (500 тис. т на рік), а також низки інших продуктів: сульфату натрію – 110 тис. т, хлористого натрію – 170 тис. т, штучного карналіту – 800 тис. т, бішофіту – 60 тис. т і т. д. [63, арк. 48].

Важливу роль у розвитку хімічної промисловості західного регіону Української РСР відігравали газобензинові заводи, на яких використовувалися супутні нафтові гази Долинського і Битківського нафтопромислів, які були основними для виробництва цінних хімічних продуктів органічного синтезу. До західноукраїнських нафтопереробних заводів належали заводи в Дрогобичі, які були націоналізовані зі встановленням радянської влади у вересні 1939 р. Завод «Польмін» отримав назву Дрогобицький нафтопереробний завод № 1, «Галіція» – Дрогобицький нафтопереробний завод № 2. В Українській РСР у повоєнні роки побудовано два заводи у містах Кременчук і Лисичанськ, реконструйовано та розширено заводи у Дрогобичі, Львові (Львівський дослідний нафтомаслозавод), Надвірній, Одесі і Херсоні, що сприяло зростанню проектних потужностей із перероблення нафти, обсяги якої у 1990 р. досягли 62,5 млн т на рік [392, с. 35].

На нафтопереробних заводах України відбувалася докорінна реконструкція. Так, застарілі кубові батареї повністю замінено більш прогресивними атмосферно-вакуумними установками. З'явилися такі нові процеси, як термічний крекінг і коксове виробництво. У нафтопереробній промисловості запроваджено бітумні, електрознесолювальні, демульгаторні, кисневі та інші установки [532, с. 120].

Природний газ – це не тільки вигідне і зручне паливо, це також цінна сировина для хімічної промисловості. З газу можна одержати близько двох тисяч різноманітних продуктів: високоякісний спирт, першокласний бензин, ацетилен, штучний каучук, парфумерні вироби, штучні волокна, сільськогосподарські добрива і т. д. На початку 1960-х років основним напрямом хімічної переробки природного газу в західних областях УРСР було використання його для виробництва сажі. Сажу споживала гумова промисловість, де її використовували як

заповнювач, що надавав гумі високої міцності й еластичності. Так, автопокришки, якщо вони виробляються з одного каучуку без сажі, проходять всього 5–6 тис. км, а при додаванні сажі їх прохідність збільшувалася до 35–40 тис. км. Сажу широко використовували у лакофарбовій, поліграфічній та інших галузях промисловості. За розрахунками економістів, собівартість 1 т синтетичного аміаку з природного газу приблизно в два рази нижча від собівартості аміаку, одержаного з вугілля або коксу. Вартість будівництва азотнотукового комбінату на основі природного газу окуповувалася за один рік, а його продукція забезпечувала щорічний приріст врожаю зерна на 10–12 млн ц [532, с. 124].

Протягом 1964–1967 рр. у Львівському економічному районі було організовано виробництво азотних добрив. На базі хімічної переробки прикарпатського природного газу у Рівно споруджено великий завод азотних добрив. У 1964 р. стала до ладу дослідна установка з виробництва сульфату амонію (з вмістом азоту до 30%) з відходів парафінового виробництва на заводах об'єднання «Дрогобичнафтопереробка». Дослідні, а згодом промислові установки з одержання сульфату амонію з відходів основного виробництва стали споруджуватися і на інших нафтопереробних підприємствах [63].

Подальший розвиток лісообробної промисловості відбувався шляхом більш раціонального і ефективного використання деревини. Підвищення ефективності використання деревини означало зменшення норм витрат деревини на одиницю продукції, зміну структури виробів у напрямі випуску найбільш ефективних видів продукції, організацію переробки всіх ресурсів, відходів лісозаготівель і деревообробної промисловості. На підприємствах почали надавати більшої уваги вирощуванню лісів, заготівлі і переробці деревини. Низькі сорти пиломатеріалів і той ліс, який раніше йшов у відходи, почали використовувати для виробництва меблів та будівельних деталей. У Великому Бичкові, Сваляві, Перечині (Закарпатська область) і Вигоді (Івано-Франківська область) працювали найбільші в Україні підприємства лісохімічної промисловості. Вони давали 90% лісохімічної продукції УРСР. З метою подальшого розвитку лісохімії проводилася реконструкція Перечинського, Свалявського і Вигодського лісохімзаводів із встановленням на них реторт безперервної дії, що значно підвищувало вихід продукції і дало можливість широко використовувати відходи лісопиляння і лісозаготівель. На Перечинському лісохімзаводі освоєно

виробництво синтетичного клею для меблевої промисловості, а в Сваляві побудовано гідролізний завод [532, с. 131].

Важливу роль у подальшому розвитку хімічної промисловості регіону відіграють величезні запаси менілітових сланців, родовища яких простягаються вздовж східного схилу Карпат на десятки кілометрів. Працівники Вигодського лісохімзаводу, Івано-Франківського проектно-конструкторського технологічного інституту та Інституту геології горючих копалин у 1963 р. провели термічну переробку ста тонн менілітових сланців. Подібний експеримент переробки карпатських сланців проведений також на сланцепереробному комбінаті в Кохтла-Ярве (Естонія). З 11 по 14 жовтня 1966 р. відбулася міжвідомча нарада в м. Івано-Франківську з проблем використання менілітових сланців. За попередніми підрахунками, запаси сланців до глибини ста метрів у місцях їх виходу на поверхню становлять понад 500 млрд т (практично їх запаси невичерпні). Перелік продуктів, які можна одержати зі сланців, – від будівельних матеріалів до фармацевтичних виробів. Практично «все могло йти в діло», тобто, відходи виробництва – відсутні. І все ж таки досі сланці залишилися тільки гірничою породою. Основна причина – не було єдиного центру, який би взяв на себе вирішення проблем комплексного перероблення карпатських сланців. За кордоном у той час вже були сланцепереробні комбінати, які випускали автомобільний бензин, мазуту цілого ряду марок, зріджений газ для газобензинового постачання, десятки марок бітумів для будівельних потреб [465].

Внаслідок планових пошукових досліджень, проведених Івано-Франківським інститутом нафти і газу на тему «Мідно-марганцево-залізиста мінералізація відкладів Карпат і Передкарпаття», на початку 1973 р. була вперше встановлена на території області «уранова мінералізація в мідянистих пісковиках», протяжністю більш як сто кілометрів. Потужність пластів сягала від 0,2 до 10 метрів і більше, а кількість урану – 0,36–0,87%. Проведена інститутом робота дозволяла стверджувати наявність урано-поліметалічного басейну на території Івано-Франківської та Львівської областей. Вартим уваги залишається протокол засідання Ради геологорозвідувального факультету (під грифом «цілком таємно»), порядок денний – «Про відкриття Стебникського урано-поліметалічного басейну». У ньому йдеться про повідомлення професора Н. Білоуса: «У 1971–1972 рр. Львівській геологічній експедиції і Міністерству геології УРСР направлялося

обґрунтування для «постановки» відповідної госпдоговірної теми. Через те, що гроші не були виділені, відповідні досліди почали проводитися по аспірантській темі М. Петруняка. У процесі його роботи виявилося, що урано-поліметалічне залягання простежувалося на 108 км, від сіл Кути до Грабівки». Вміст урану коливався у близьких до союзних і закордонних кондицій. У зв'язку з тим, що в руді були й домішки золота, срібла, цинку, свинцю, дані руди можна розглядати як цінний комплекс мінеральної сировини [19, арк. 3–5]. Певну інформацію можна почерпнути з «Доповідної записки ректорату Івано-Франківського інституту нафти і газу «Про відкриття Стебникського урано-поліметалічного басейну» і протокол засідання кафедри Ради геологорозвідувального факультету» від 20 квітня 1973 р. [153, арк. 19–27].

Розвиток і вдосконалення шахтного фонду у вугільній промисловості УРСР у 1960-і роки інтенсивно здійснювався в усіх басейнах республіки – Донецькому, Львівсько-Волинському та Дніпровському буровугільному. Стратегічний напрям економіки західноукраїнських областей – видобуток вугілля і забезпечення електростанцій паливом. Додатковим джерелом сировини республіки було кам'яне вугілля Львівсько-Волинського басейну. У 1963 р. його видобуток становив понад 7 млн т, а в наступні роки 15–20 млн т. Так, шахта № 9 «Нововолинська» здана в експлуатацію 30 жовтня 1963 р., її проектна потужність – 450 тис. т вугілля на рік (1500 т на добу) [6, арк. 13]. Властивості цього вугілля дозволяли використовувати його і як цінну сировину для хімічної промисловості. Львівсько-волинське вугілля мало здатність коксуватися, тобто при нагріванні до 1000–1100 градусів з нього можна було одержувати твердий залишок – кокс та газоподібні продукти – кам'яновугільну смолу, сирий бензол, коксовий газ, аміак. Їх собівартість була нижча від собівартості аналогічних продуктів із вугілля Донбасу [532, с. 101]. Крім вугілля у Волинській області, як паливо широко використовувався торф. Три великі торфопідприємства – Гавчицьке, Ковельське та Підцаревицьке – організували машинне видобування і брикетування торфу.

У Львівсько-Волинському басейні у 1970 р. працювало 18 шахт потужністю від 300 до 750 тис. т вугілля на рік. Видобуток вугілля зростав у цьому регіоні республіки найвищими темпами: він збільшився з 3,9 млн т у 1960 р. до 12,3 млн т у 1970 р., або понад 3 рази [451, с. 149.]. Ще у 1950-х роках було відновлено видобуток бурого вугілля

на Мишино-Ковалівському родовищі. Прикарпатські шахтарі почали застосовувати електробури, електровозні відкатки, врубові і породонавантажувальні машини. Електрифікація трудомістких процесів поліпшила умови праці шахтарів і підвищила рентабельність. До створення Львівсько-Волинського вугільного басейну ковалівське вугілля мало значну питому вагу в місцевому балансі. Деякі підприємства, залізниця та частина електростанцій працювали на ковалівському вугіллі. Його тривалий час використовувала Коломийська електростанція, а Станіславська – буре вугілля Золочівського родовища. З побудовою у Дзвинячі електростанції докорінно змінилася технологія видобутку озокериту (родовища Дзвиняч і Старуня Богородчанського району), який використовувався у виробництві пластмас, радіотехнічній промисловості, медицині, зв'язку [489, с. 69–70].

Хімічний комплекс продовжував нарощувати свої виробничі потужності. Виробництво отрутохімікату цинебу почало діяти у 1971 р. На ньому виготовляли засоби хімічного захисту рослин. Це було єдине в СРСР підприємство з виробництва цинебу вкрай необхідного для виноградарства, садівництва, овочівництва в Молдавії, Грузії, Азербайджані, Киргизії та інших республіках. На КХМК вперше в країні з відходів місцевих руд організовано виробництво металічного магнію. В 1973 р. цьому продукту присвоєно державний Знак якості [161, арк. 109].

Виробництво чотирихлористого вуглецю і перхлоретилену було введено в дію у 1973 р. Чотирихлористий вуглець використовувався як розчинник жирів і масел, смол і лаків, а також як знежирювальний засіб у шкіряній промисловості та машинобудуванні. Це ефективний прискорювач у виробництві каучуку, екстрагент для парфумерії. Перхлоретилен мав ще ширше застосування. Він був необхідний для хімчистки одягу, парафозного знежирювання деталей із кольорових металів, для чищення сирої шерсті, стерилізації при консервуванні тощо. Напередодні 1974 р. почало діяти також виробництво хлору і каустичної соди. На ньому виготовлявся зріджений хлор, частина якого йшла на забезпечення власних потреб, решта відправляли на інші хімічні підприємства країни. Відпала необхідність завозити з-за кордону і каустичну соду. На будівництво і монтаж лише цього підприємства було використано 57 тис. монолітного і 4,5 тис. кубометрів збірного залізобетону, 3,7 тис. т металоконструкцій, прокладено 250 км кабелів і 224 км трубопроводів, 25 тис. вентиляційних повітропроводів і т. д. [407, с. 21].

Найважливішою ланкою технологічного процесу на комбінаті була сульфатна збагачувальна фабрика. На ній виготовлялися висококонцентровані мінеральні добрива, а відходи (луги) частково використовували як сировину для одержання магнію. Вони ще проходили через хлормагнієву і карналітову збагачувальні фабрики. Сульфатна фабрика щомісяця могла випускати майже 46 тис. т калімагнезію [407, с. 24].

Першу тонну хлорвінілу отримано 22 лютого 1975 р., а у вересні того ж року освоєно потужність всієї установки. Напружена творча думка працівників виробництва дала змогу в грудні 1975 р. атестувати хлористий вініл на державний Знак якості та в майбутньому двічі його переатестувати. Складовою частиною єдиного комплексу, який здійснювала «Олефінова програма», було виробництво хлорвінілу і поліхлорвінілової смоли на об'єднанні «Хлорвініл» (наказом по Міністерству хімічної промисловості № 300 від 25 квітня 1975 р. Калуський хіміко-металургійний комбінат перейменовано у Калуське виробниче об'єднання «Хлорвініл»). Про важливість цієї події свідчить вітальний лист Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва [549]. Серед передовиків – колектив електроливарного цеху, який занесений до обласної ювілейної «Книги трудової слави». Ударники комуністичної праці, рафінувальники – М. Галів і І. Кульчак. Чи не найбільший внесок у підвищення ефективності виробництва металічного магнію зробила творча група раціоналізаторів електроливарного цеху в складі В. Раскатова, О. Трухіна, В. Якимова, Б. Худякова. Вона розробила апаратуру і технологію одержання гранульованого магнію, ввели в експлуатацію піч для рафінування [530].

З початку 80-х років XX ст. виробниче об'єднання «Хлорвініл» опинилося у скрутному фінансовому становищі, розпочався спад виробництва основних видів продукції. Вже на 1 січня 1983 р. неплатежі становили 22,6 млн крб, зокрема постачальникам – 8,8 млн крб. Підприємство зійшло на особливий режим кредитування і розрахунків. Як свідчать архівні документи, «основна причина такого стану справ полягала у невиконанні плану виробництва продукції і отримання прибутків, а також труднощі з відвантаження готової продукції через нестачу вагонів» [177, арк. 10].

Відповідно до постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР № 1019 від 19 жовтня 1981 р. на Калуському виробничому об'єднанні

«Хлорвініл» передбачалося ввести в експлуатацію в 1987 р. новий рудник «Пійло», який мав забезпечувати сировиною виробництво калійних добрив і металічного магнію. Кошторисна вартість пускового комплексу сягала 43 млн крб [176, арк. 59].

Етапна віха – міжурядовий договір між СРСР і УНР (розпорядження Ради Міністрів СРСР № 1293-р від 8 липня 1983 р.) [187, арк. 18]. Основним фактором, який вирішував розвиток «Хлорвінілу» на 1981–1985 рр. – необхідність створення власної сировинної бази для діючого виробництва вінілхлориду потужністю 250 тис. т, у зв'язку з припиненням з 1 січня 1986 р. дії міжурядового договору від 15 вересня 1970 р. між СРСР і УНР про постачання етилену кількістю 130 тис. т у рік. Будівництво в Калуші етиленового виробництва на базі установки ЕП–300 на основі бензинових фракцій, які постачалися б залізничним транспортом з робочих в республіці нафтопереробних заводів, дозволяло вирішити питання про створення вітчизняної сировинної бази, навіть транспортування його по етиленпроводі «Калуш – Ленінварош» в УНР. Для установки ЕП–300 на базі бензинових фракцій капітальні вкладення становили 146,4 млн крб. Будівництво цієї установки і організація переробки олефінів дозволили збільшити товарну продукцію підприємства з 202 до 445 млн крб [174, арк. 61]. У грудні 1986 р. на «Хлорвінілі» завершено будівництво і введено в експлуатацію виробництво етилену – потужністю 250 тис. т в рік, а обладнання для очисних споруд замовлялося тільки на 1988 р. У зв'язку з недостатнім фінансуванням, зведення очисних об'єктів переносилося на 1989 р. [191, арк. 45].

У хімічну індустрію Івано-Франківської області входив завод тонкого органічного синтезу (ТОС). У відповідності з постановами Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР № 950 від 19 листопада 1970 р. і № 569 від 12 серпня 1971 р. було розпочате його будівництво. Проектом постанов з розвитку промисловості хімічних волокон передбачали капітальні вкладення на промислове будівництво заводу у поточній п'ятирічці у сумі 76,7 млн крб, зокрема на будівельно-монтажні роботи – 52,2 млн крб. Ввід першої черги виробничих потужностей планувалося вже у 1973 р., а у 1975 р. не тільки всіх запроектованих, а й додаткових – з виробництва хімічних добавок для полімерних матеріалів [148, арк. 111, 128]. Через різні обставини завод запрацював лише у 1976 р. Десятки найменувань продукції, що застосовувалася у різних галузях промисловості та побутовій хімії,

була популярною за межами республіки (високоефективний відбілювач білизни «Лілія»).

Згідно з планом економічного і соціального розвитку СРСР на 1980 р. і у відповідності з постановою Ради Міністрів СРСР № 148 від 18 лютого 1980 р. на ТОСі в третьому кварталі вводилося в експлуатацію виробництво активних барвників потужністю 800 т. Економічна вигода полягала в тому, що для підприємств легкої промисловості у валюті закуповувалося у капіталістичних країнах 700 т необхідних барвників [172, арк. 57]. Рівень використання виробничих потужностей заводу за період 1981–1983 рр. був низьким і становив відповідно 59%; 64,7%; 67,2%. У зв'язку з цим, народному господарству не додано продукції на суму 126,6 млн крб. На заводі також залишався досить високим рівень використання ручної праці – 39,8% [183, арк. 33].

За роки XI п'ятирічки на Івано-Франківському заводі ТОС введені в дію потужності з виробництва активних барвників на імпортному обладнанню на загальну суму капіталовкладень більше 85 млн крб. Через відсутність сировини і обмеження збуту готової продукції весною 1985 р. використовувалося 20–50% потужностей, фондовіддача знизилася з 64 до 32 коп. Повне завантаження потужностей підприємства дозволила б збільшити випуск продукції на 30 млн крб у рік [187, арк. 20].

Поряд з ВО «Хлорвінілом» і ТОСом існували і невеликі підприємства – Івано-Франківський хімзавод (спеціалізувався на випуску ялинкових прикрас, побутової хімії); Джурівський хімзавод, який у 1982 р. випускав 130 т спиртових чорнил для авторучок, 8 млн упаковок синьки малярної, 800 т оліфи, іграшки, гончарний посуд, товари культурно-побутового і господарського призначення [234, арк. 102].

Аналіз діяльності підприємств хімічної промисловості засвідчує, що будівництво, розширення виробничих потужностей, модернізація сприяли нарощуванню випуску необхідної продукції. За короткий час створено хімічну промисловість у західному регіоні УРСР. У структурі виробництва зростав випуск синтетичних смол, поліакриламіду, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, металічного магнію, перхлоретилену, синтетичних фарбників, хімічних волокон, каустичної соди, аеросилу, полівінілхлориду, етилену тощо. Постійні затримки з освоєння нових виробництв і монтажу були зумовлені низкою

чинників: помилками проектувальників, невчасним постачанням, нестачею кваліфікованих кадрів. Водночас на підприємствах галузі нагромаджувалася велика кількість невстановленого імпортного обладнання й устаткування.

Загалом, з точки зору економічних «кількісно-вартісних» показників, хімічна промисловість розвивалася успішно і стабільно. Поряд з цим для неї були характерні ті ж проблеми, що і для інших галузей соціалістичної планової економіки. Роботу промислових підприємств ускладнювали організаційні негаразди. У своїй практичній діяльності «жива організаторська робота» підмінялася направленням значної кількості листів і вказівок. Керівники підвідомчих організацій у своїй повсякденній роботі мали спиратися на первинні партійні організації, міськкоми, райкоми партії, райвиконкоми і підтримувати з ними відповідні стосунки.

У їх обов'язки, окрім економічної і організаторської роботи, входило вести систематичну політичну роботу: брати дійову участь в партійних зборах, засіданнях бюро, святкуваннях державних свят, виборчих кампаніях, зустрічатися з працівниками і виступати перед ними з лекціями та доповідями. Контроль за виконанням обов'язків і постанов здійснювали відповідні відділи обкомів компартії України, а також інші «вищестоящі органи».

Аналіз діяльності хімічно-гірничого комплексу західного регіону Української РСР дозволяє стверджувати, так: якщо в республіці головна увага концентрувалася на технічному переозброєнні і реконструкції діючих підприємств, відновленні основних фондів, то у західних областях будівництво укомплектовувалося найновішим вітчизняним і закордонним устаткуванням. Головною проблемою було укомплектування трудових колективів кваліфікованими робітниками провідних професій та управлінської середньої ланки. У цей період робилися спроби інтенсифікувати розвиток галузей хімічної промисловості, підвищити їх ефективність на базі впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, поліпшення управління. За умов інтенсифікації виробництва першочергове значення мало поліпшення використання виробничих потужностей, підвищення коефіцієнта змінності роботи та більш раціонального використання машин та устаткування.

Розділ 6

«НОВИЙ КУРС» У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

6.1. Провідні тенденції аграрної політики

Економічна стратегія партійно-радянської влади полягала в тривалій індустріалізації аграрного сектора. Застосування системи машин у всіх галузях сільського господарства – визначальний елемент процесу індустріалізації. Технологічний ланцюг мав охоплювати процес від спорадичного застосування машин до комплексної механізації та автоматизації землеробства і тваринництва. Індустріальна основа виробництва створювалася на основі запровадження системи машин з найширшим використанням електроенергії, тобто на новій технічній базі. Важливу роль щодо уточнення господарських пріоритетів і нарощування індустріального потенціалу сільського господарства відіграли рішення березневого (1965 р.) пленуму ЦК КПРС.

Однак «новий курс» аграрної політики започаткували ще два пленуми ЦК КПРС, які відбулися під керівництвом М. Хрущова. Перший, у грудні 1963 р., присвячений прискореному розвитку хімічної промисловості як важливої умови розвитку сільськогосподарського виробництва; другий в лютому 1964 р., на якому розглядалися заходи з інтенсифікації сільського господарства (застосування добрив, розвиток зрошення, комплексної механізації, впровадження досягнень науки і передового досвіду) [496, с. 139].

Березневий пленум ЦК КПРС (1965 р.) розглянув недоліки в аграрній політиці країни й окреслив подальші перспективи. Новий керівник країни Л. Брежнєв виступив 24 березня з доповіддю «Про невідкладні заходи по дальшому розвитку сільського господарства СРСР», у якій вказував на причини: по-перше, слабким місцем було неврахування економічних законів розвитку, нерідко їх ігнорування. Мали на увазі такі закони, як закон планомірного і пропорційного розвитку, принципи поєднання суспільних і особистих інтересів, матеріальної зацікавленості та інші. У практиці керівництва сільським господарством переважали дії вольового характеру, особливо у сфері планування, ціноутворення, фінансування і кредитування. Численні, часто надумані, реорганізації позбавляли керівників перспективи, зменшували віру у власні сили. По-друге, перед

сільським господарством ставилися дуже складні завдання, що не були підкріплені необхідними економічними заходами, зокрема правильним визначенням рівня цін на сільськогосподарську продукцію і промислові товари, виділенням відповідних капіталовкладень і покращенням матеріально-технічного забезпечення. Так, за п'ятирічку (1954–1958 рр.) державні вкладення в сільське господарство становили 11,3% всіх вкладень в народне господарство, а за контрольними цифрами семирічки (1959–1965 рр.) – лише 7,5%. Потретє, практично мало робилося для підняття культури землеробства, підвищення родючості ґрунтів. У роботі партійних, радянських і земельних органів були серйозні недоліки. Недостатньо працювали з людьми, не зважали на спеціалістів і сільськогосподарську науку, не змогли організувати узагальнення і поширення передового досвіду [504, с. 231].

У директивах XXIII з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства країни на 1966–1970 рр. у галузі сільського господарства планувалося збільшити середньорічний обсяг виробництва продукції рослинництва і тваринництва на 25% (порівняно з попередньою п'ятирічкою) на основі загальної інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Раціональне використання землі і правильна структура посівних площ мала бути в центрі уваги керівників господарств, спеціалістів сільського господарства, а також партійних, радянських і сільськогосподарських органів. Якщо у попередні роки за мету ставилося зростання кількісних показників в господарській діяльності колгоспів і радгоспів, то тепер – продуктивність праці, зниження затрат на виробництво продукції і підвищення рентабельності кожної галузі шляхом запровадження госпрозрахунку. Основний резерв для отримання високих урожаїв і зниження затрат праці – механізація всіх процесів як у рослинництві, так і в тваринництві. Українські селекціонери створили 99 нових сортів сільськогосподарських культур, зокрема 49 сортів зернових, круп'яних, зернобобових і кормових культур. У галузі тваринництва створено 59 нових ліній великої рогатої худоби, 10 свиней, 3 овець. Розроблено прогресивну технологію виробництва продуктів тваринництва, зберігання і використання кормів, створено високоефективний препарат з боротьби із захворюваннями тварин, а також нові прийоми захисту рослин від захворювань, запропонована низка раціональних методів використання поливних, осушених і ерозійних земель [10, арк. 28; 114].

Керівництво СРСР на чолі з Л. Брежнєвим на березневому 1965 р. пленумі ЦК КПРС проголосило глобальні стратегічні плани перебудови і піднесення сільського господарства. Увага акцентувалася на необхідності запровадження комплексу нових підходів до вирішення назрілих проблем. Подолати кризу передбачалося значним збільшенням капітальних вкладень, інтенсифікацією землеробства, зміцненням технічної бази колгоспів і радгоспів, підвищенням закупівельних цін на сільгосппродукцію, впровадженням нової системи планування, гарантуванням оплати праці колгоспників. У сільськогосподарському виробництві планувалося вжити дієві економічні й організаційні заходи. За 1965–1980 рр. на вказані цілі було спрямовано майже 400 млрд крб, що в 4 рази більше, ніж за всі попередні роки радянської влади [504, с. 232]. Зросли ці показники і в Українській РСР та західному регіоні республіки. Однак керівництво країни не вбачало необхідності докорінних змін політичної системи суспільства, переважали ідеологічні догми. До уваги найменше бралися питання традиціоналізму селянського світогляду.

Піднесенню сільського господарства країни сприяло збільшення питомої ваги капітальних вкладень і підвищення їх віддачі. Капіталовкладення були економічним фундаментом для зростання виробничого потенціалу колгоспів і радгоспів, вирішення соціальних проблем у сільській місцевості. Невід'ємним складником підвищення врожайності земель була меліорація земель і хімізація виробництва, застосування органічних та мінеральних добрив, пестицидів, фунгіцидів і т. д. Обсяги постачання міндобривами зростали, але значна їх частина була низької якості, мало концентрованою та незбалансованою за поживними компонентами. Це завдало великої шкоди навколишньому середовищу, сільськогосподарській продукції. Хімізація негативно впливала на здоров'я населення і порушувала екологічний баланс.

Природа колгоспно-радгоспної системи господарювання полягала в тому, що з боку держави, промислових підприємств та установ надавалася систематична допомога. Так, в цілому, за допомогою шефів у межах однієї середньої по території області за рік було побудовано 38 силосних та сінажних споруд на 28,5 тис. т, 7 гноєсховищ на 7 тис. т, 1 злітно-посадочну смугу для літаків сільськогосподарської авіації. Надано допомогу в обладнанні 7 ремонтних майстерень і пунктів техогляду за сільгоспмашинами, установленні вентиляцій на 5 льонопереробних пунктах, виконанні

сантехнічних та енергомонтажних робіт. Зокрема, на період збирання врожаю 1972 р. залучено 39180 осіб, які викопали 1926 га картоплі, 1716 га цукрових буряків; зібрали 1342 т овочів; очистили 9204 т зерна; перевезли 3810 т картоплі, 227 т овочів, 15 тис. т зерна та провели низку інших робіт. Постановами бюро обкому КП України та облвиконкому накреслювалися заходи з надання шефської допомоги колгоспам і радгоспам на кожний рік. У збиранні врожаю постійну допомогу надавала студентська і учнівська молодь [225, арк. 11].

Значної уваги надавали вдосконаленню розподільчих відносин у колгоспах. Згідно з постановою ЦК КПРС і РМ СРСР «Про підвищення матеріальної заінтересованості колгоспників у розвитку суспільного виробництва» від 16 травня 1966 р. у колгоспах почав здійснюватися перехід на гарантовану грошову оплату працівникам. З 1 липня 1966 р. в УРСР запроваджувалася гарантована оплата праці колгоспникам. Раніше фонд оплати праці формувався як залишок після відрахувань у неподільний і громадський фонди. Тепер під час розподілу доходів мали виділятися кошти насамперед для оплати праці колгоспників. Нові умови оплати праці в колгоспах вимагали вдосконалення всієї системи виробництва та розподілу доходів. Так, з 446 колгоспів Львівської області станом на грудень 1966 р. лише 172 були на грошовій оплаті (38,5%), 222 (50%) на змішаній і 52 (11,6%) на трудоднях [264, арк. 25].

У 1965 р. оплата праці колгоспників Івано-Франківської області становила 1,67 крб одного людино-дня і була на останньому місці в Українській РСР. Рівень оплати праці колгоспників області залишався значно нижчим, ніж робітників радгоспів, а також колгоспників сусідніх областей. Середній рівень оплати людино-дня в Тернопільській області становив – 2,36 крб, Чернівецькій – 2,31 крб, Волинській – 2,06 крб, Рівненській – 2 крб, Закарпатській – 1,9 крб, Львівській – 1,89 крб [504, с. 234].

В Івано-Франківській області тільки 41 колгосп досяг рівня оплати праці одного людино-дня до рівня робітників радгоспів (2–3 крб), а 94 господарства наближалися до цього показника. З переходом на пряме банківське кредитування господарства почали здійснювати регулярні розрахунки з колгоспниками щодо оплати праці. Це позитивно позначалося на продуктивності праці та зміцненні трудової дисципліни. Якщо на 1 жовтня 1967 р. колгоспи Івано-Франківщини

мали заборгованість по оплаті праці в сумі, що перевищувала 570 тис. крб, то в 1968 р. її зовсім не було [373, с. 117].

Однією з основних причин неврівноваженості сільськогосподарського виробництва Української РСР була нестабільність водного режиму. У степовій зоні республіки була більша частина всієї орної землі, вирощувалося 50% зерна, вироблялося 40% молока, 33% м'яса. На частку західних областей Української РСР припадало 77% картоплі, увесь льон, 42% яловичини, 37% молока. На Поліссі і Прикарпатті сільське господарство зазнавало значних збитків через перезволоження земель і постійних паводків. У засушливі чи, навпаки, дощові роки на 20–30% зменшувалася валова продукція землеробства, недобиралися мільйони тонн зернових, знижувалася продуктивність тваринництва, заготівля м'яса і молока [35, арк. 8].

Уряд Української РСР рапортував у Москву, що за 1966–1967 рр. проведено значну роботу з виконання постанови ЦК КПРС і РМ СРСР «Про широкий розвиток меліорації земель для отримання високих і стабільних врожаїв зернових і інших сільськогосподарських культур» від 16 грудня 1966 р. За ці роки у республіці введено в експлуатацію 130 тис. зрошуваних і 215 тис. га осушених земель [48, 72 арк.]. Головним складником підвищення продуктивності праці була меліорація, яка набирала широкого розмаху. У господарствах західного регіону УРСР продовжувалася масштабна робота з осушення та освоєння нових земель. За обсягами виконаних робіт першість утримувала Львівська область. Так, у 1966 р. при плані 20,8 тис. га – осушено 22,8 тис. га, або 109,8%. З вапнування 78360 га кислих ґрунтів виконано 72743, або 92,9%. В цілому, план виконання культурно-технічних робіт сягав 105,1% [264, арк. 39].

Унаслідок зайвої вологи не використовувалося багато родючих земель. У перезволоженій зоні Української РСР станом на 1968 р. було близько 3 млн га землі [62, арк. 57]. У західному регіоні республіки розташовувалося близько 1 млн га землі, що часто зазнавала перезволоження через постійні опади. На цій території в дощові роки затримувався обробіток ґрунту і вимокали посіви, а короткочасні посухи практично знищували врожай. Досліди вчених показували, що 60–70% цих площ на глибині 25–35 см мали залягання водонепроникного ілювіального горизонту або «важкої» глини та мергелю. У цих умовах гончарний дренаж землі, що вимагав великих капіталовкладень, у більшості випадків приносив значно менше користі, ніж глибоке

рихлення або кротування середніми (через кожних 300–400 м) канавами. З іншого боку, реально покращити структуру ґрунту і підвищити його вологомісткість можна було шляхом ретельного добору сільгоспкультур, вапнуванням та внесенням великої кількості органічних добрив. Однак цей шлях був довгим, а тому не підходив панівній системі господарювання. Маючи на початку 1960-х років потужні трактори, які дозволяли проводити глибоке рихлення або орання без перекидання пласту землі, влада взяла курс саме на цей тимчасовий метод [496, с. 140].

Для підвищення родючості ґрунтів колгоспам і радгоспам західних областей щорічно необхідно було вивозити понад 3 млн т органічних та 500 тис. т мінеральних і вапнякових добрив. Виконання цих робіт вимагало необхідної кількості вантажного автотранспорту та відповідної техніки. На допомогу інколи приходила техніка військових частин та промислових підприємств-шефів [219, арк. 57]. Добрива надходили у вигляді каїніту, фосфорного борошна і фосфатшлаку, тобто з низькою концентрацією поживних речовин і великим баластом.

Підсобні промисли колгоспів західних областей УРСР, в основному, охоплювали виробництво будматеріалів, столярних і художніх виробів (сувеніри, вишивки, ткацтво), перероблення шерсті на гуцульські килими. Валове виробництво продукції підсобних промислів протягом року у масштабах однієї області могло сягати 20–30 млн крб. В експлуатацію вводилися десятки цегельних заводів, цехи з виробництва кахелю, гончарного посуду, вапна, поліетилену, виготовлення тарної дошки, художніх виробів, столярні, соковижимні, а також кар'єри з видобутку піску, гравію, каменю і т. д. Будувалися і вводилися в експлуатацію склозаводи, які випускали товари широкого вжитку (посуд, сувенірні вироби та ін.) з річним обсягом реалізації продукції понад 300 тис. крб. На підсобних підприємствах і промислах колгоспів та радгоспів працювали десятки тисяч працездатного місцевого населення. Для багатьох гірських господарств підсобні промисли були головним джерелом наповнення фонду оплати праці. Фінансово-господарський стан колгоспів суттєво покращував розвиток підсобних підприємств і промислів [5, арк. 77, 85].

Керівництво СРСР на чолі з Л. Брежнєвим вживало певних заходів щодо покращення становища у сільському господарстві країни. Спеціальна постанова Ради Міністрів СРСР відміняла всі обмеження щодо розвитку допоміжних промислів, підприємств у колгоспах.

Необхідність розвитку допоміжних підприємств у колгоспах регіону зумовлена багатьма чинниками. Найголовніші – зайнятість населення, можливість отримання грошових прибутків, дешева місцева сировина. З метою покращення роботи підсобних підприємств і промислів колгоспів централізовано проводилися семінари з виробництва будівельних матеріалів, збору і перероблення дикорослих ягід, грибів, фруктів, овочів. Увага зверталася на підвищення художнього оформлення, ідейного спрямування художніх виробів і сувенірів, покращення техніки безпеки і умов праці. На всій території західного регіону України – невичерпні поклади глини, каменю, піску, значна кількість лісу. З іншого боку, було багато незайнятого на виробництві працездатного населення: народні умільці з різьби по дереву та інкрустації виробів, художній вишивці і ткацтву. Інакше кажучи, цей напрям економічної діяльності був особливо перспективним.

Контроль здійснювався шляхом аналізу господарської діяльності. Аналіз був завершальною фазою обліку, оскільки дані обліку після певного групування і оброблення давали матеріали для вивчення і дослідження економіки господарства. Наслідки фінансової діяльності і стан господарства визначали за балансом, де в узагальненому грошовому виразі відображалися всі господарські процеси: грошові доходи колгоспів, план реалізації продукції, капіталовкладення і капітальний ремонт, основні засоби і поза обігові активи, кредиторська заборгованість по оплаті праці колгоспникам і найманим особам, кредиторська заборгованість по капіталовкладеннях, дебіторська заборгованість, визначення фактичних затрат і т. д. Нецільове використання обігових коштів, проведення витрат не у відповідності з грошовими надходженнями, неекономне витрачання коштів призводило до того, що ряд колгоспів свою безгосподарність покривав короткостроковими кредитами Держбанку [225, арк. 87]. У зв’язку з проведенням витрат не у відповідності з фінансовими можливостями, колгоспи несвоєчасно розраховувалися з колгоспниками по оплаті праці. Траплялися й грубі порушення колгоспами касової дисципліни, що призводило до зловживань та недоцільного використання коштів («розбазарювання») [100; 102, арк. 93].

На основі створення і застосування системи машин індустріалізація сільського господарства вступила у вирішальну стадію – завершення комплексної механізації виробництва. Усі основні польові роботи (оранка, сівба зернових, цукрових буряків, збирання і силосування)

були повністю механізовані. У 1985 р. за індустріальною технологією вирощувалося в Українській РСР 74% кукурудзи на зерно, третина соняшнику, 78% цукрових буряків, 90% сої. На тваринницьких комплексах і фермах з комплексною механізацією утримувалося в країні 56% врх, 72% свиней, 84% птиці, зокрема в УРСР – відповідно 58, 64 і 86 відсотків. На тваринницьких комплексах з виробництва продукції на промисловій основі механізовано майже всі трудомісткі процеси [451, с. 111]. Сільське господарство на середину 80-х років XX ст. вступило у завершальну стадію індустріалізації.

В міру наростання застосування машинних комплексів, автоматизації виробництва сільськогосподарська праця перетворювалася на різновид індустріальної. Зникали професії, основані на використанні простих знарядь і ручної праці (фірмани, орачі, сівачі, женці, косарі, сапальники, загрібальники) та ін. У колгоспно-радгоспному виробництві переведено на механізовані технології зернове господарство, птахівництво, частину овочівництва закритого ґрунту. Розвивалося промислове виробництво молока, яловичини, свинини, птиці, риби.

Суттєві зрушення відбулися в структурі енергоресурсів. За рахунок насичення сільськогосподарського виробництва енергомісткими тракторами зросла питома вага потужності їх двигунів у балансі енергоресурсів – з 27,7% у 1960 р. до 29,4 % у1985 р. Широке застосування електроенергії у виробничих процесах призвело до різкого збільшення питомої ваги робочих електросилових установок – з 10,1% до 24,7%. Значно знизилась частка потужності автомобільних двигунів – з 45,7% до 31,2%. Сільському господарству УРСР за 1961–1985 рр. поставлено 1172 тис. тракторів, 297,4 тис. зернозбиральних, 163,4 тис. силосозбиральних і 118,3 тис. бурякозбиральних комбайнів [451, с. 115–116; 388]. Найвищий рівень постачання зберігався за тракторним парком. У процесі індустріалізації сільського господарства і зниженні затрат живої праці визначальну роль відігравали трактори. Тракторний парк повністю оновився за рахунок введення в експлуатацію нових машин на Харківському тракторному заводі – Т–74 і Т–75 (замість ДТ–54), Волгоградському – ДТ–75, на Мінському – МТЗ–50 і МТЗ–52, пізніше універсальна машина МТЗ–80/82. Почався масовий випуск тракторів Т–150К, К–700, К–701 з двигунами потужністю відповідно 165, 210 і 300 кінських сил. Значно підвищилися маневреність, швидкість тракторів, кількість виконуваних ними виробничих операцій. На колгоспно-радгоспні лани вийшли зернозбиральні ком-

байни «Нива», «Колос», «Сибиряк», «ДОН–1500», самохідні шестирядні бурякозбиральні комплекси, чотирирядні картоплезбиральні комбайни і т. д. [118].

Незважаючи на значні досягнення, індустріальний рівень сільського господарства Української РСР не відповідав потребам колгоспів і радгоспів. Значна кількість трудомістких процесів у тваринництві і рослинництві виконувалася вручну. У радгоспах, порівняно з колгоспами, тракторний парк був новішим, але й значно меншим. На коефіцієнт готовності тракторного парку впливало несвоєчасне списання тракторів, а також невчасні і неякісні ремонти. У низці господарств був низький коефіцієнт використання тракторного парку. У господарствах сільгосптехніка зберігалася просто неба, що призводило до її передчасного зносу. Це зумовлювало великі витрати на її ремонт і обслуговування.

Позитивну роль відіграли пункти технічного обслуговування засобів механізації тваринницьких ферм, лабораторії при районних об'єднаннях «Сільгосптехніка», щорічне збільшення тракторного парку. Від загальної кількості тракторів дві третини концентрувалися в сільськогосподарському виробництві. Дещо гіршою була ситуація із зернозбиральними машинами, які за своїми технічними характеристиками не відповідали умовам Прикарпаття і Полісся. Хоча поповнення новою технікою відбувалося систематично, деякі одиниці техніки продовжували постачатися в надлишку, тоді як необхідних часто бракувало. У господарств не було права вибору, техніка постачалася централізовано. Виконанню планів перешкоджала робота транспорту, який не завжди справлявся з перевезеннями сільськогосподарської продукції на гірських дорогах.

Однією з особливостей західного регіону УРСР був гірський і передгірський рельєф. Міністерства і відомства республіки вирішували цю проблему формально. Так, на 1983 р. Івано-Франківській області виділялося 75 комбайнів СК–5 «Нива», що становило 47% від замовлених. У господарствах області понад 60% посівів зернових культур розміщувалися на схилах із складним рельєфом. Багаторічні спостереження показували, що збирання хлібів на таких площах комбайнами СК–6 «Колос» призводили до втрат четвертої-п'ятої частини вирощеного врожаю. Комбайн СК–5 «Нива» забезпечував менші втрати зерна. Виходячи із цього, область протягом останніх років не замовляла комбайн СК–6 «Колос». Однак, незважаючи на це, фонди на них з року в рік збільшувалися і досягли у 1983 р. половини від загальної

кількості виділених зернових комбайнів. Обком компартії України (секретар І. Скиба) та виконком обласної Ради народних депутатів (голова В. Бойчук) неодноразово зверталися із проханнями переглянути фонди області для того, щоб при збереженні загальної кількості занаряджених зернозбиральних машин питома вага комбайнів СК–6 «Колос» не перевищувала 8–10% [176, арк. 111–112]. Такі ж проблеми виникали із жатками, косарками, кукурудзозбиральною та іншою сільськогосподарською технікою.

Головним питанням Продовольчої програми було збільшення збору зерна. Виробництво зерна – основа створення продовольчого і фуражного фондів країни. Для кормопродуктів зерна не вистачало, тому передбачалося значно збільшити виробництво кукурудзи, жита, бобових, покращити різні показники розвитку тваринництва, розширити асортимент продуктів. Поряд із значним зростанням обсягу виробництва продуктів харчування в колгоспно-радгоспній системі, збільшувалася кількість особистих підсобних господарств, садово-городніх кооперативів. Кооперативи, підсобні господарства виробляли вагому частку м'ясо-молочних продуктів, овочів, фруктів як для власних потреб, так і для реалізації на колгоспних ринках.

СРСР багато років входив до першої десятки країн світу за кількістю споживання білка, що містився в продуктах харчування на одну людину. Однак структура харчування не відповідала науково обґрунтованій нормі. Структурна незбалансованість харчового раціону була виявом продовольчої проблеми в СРСР. З метою задоволення основних потреб радянських людей в продуктах харчування травневий (1982 р.) пленум ЦК КПРС затвердив «Продовольчу програму СРСР на період до 1990 р. і заходи по її реалізації».

У системі управління аграрною сферою на місцях створювалися РАПО. Організаційно об'єднуючи колгоспи, радгоспи, підприємства і організації «Сільгоспхімії», «Сільгосптехніки», меліоративні й агросервісні організації, РАПО були покликані забезпечити комплексний розвиток аграрного сектора і управління. Надалі зберігалася відомча підлеглість більшої частини структурних складових АПК республіканським та союзним органам.

Відповідно до постанови ЦК КПРС і РМ СРСР № 1114 від 14 листопада 1985 р., ЦК КПУ і РМ УРСР постановою № 429 від 10 грудня 1985 р. створив у республіці Державний агропромисловий комітет (Держагропром) УРСР, обласні агропромислові комітети, провів перебудову

РАПО. У республіці чисельність апарату управління скоротилася на 22,8 тис. осіб, або на 25,5%, а фонд заробітної плати – на 15,4 млн крб, або 9,6%. На роботу в колгоспи і радгоспи перейшло 1,2 тис. осіб. До складу Держагропрому республіки увійшли 9,6 тис. колгоспів і радгоспів, більше 2 тис. міжгосподарських організацій, більше 1700 підприємств м'ясо-молочної і харчової промисловості, 1,8 тис. будівельних організацій, 4 тис. підприємств і організацій, що обслуговували сільське господарство, більше 150 наукових установ. Із виробничих підрозділів, розташованих на території районів, тільки птахофабрики, племгосподарства, великі державні тваринницькі комплекси мали подвійне підпорядкування, всі інші були у підпорядкуванні РАПО [37, арк. 15].

В агропромисловий комплекс республіки, крім Держагропрому УРСР, входили: Мінводгосп УРСР, Мінхлібопродуктів УРСР, Мінлісгосп УРСР, Укрголоврибгосп, Укоопсоюз. Валова продукція агропромислового комплексу в 1985 р. становила 83,5 млрд крб, зокрема по Держагропрому УРСР – 57,4 млрд крб. В агропромисловому комплексі зосереджувалося більше 30% виробничих фондів і трудових ресурсів усієї республіки. Перші місяці роботи показали, що нові органи управління предметніше стали вирішувати проблеми інтеграції сільськогосподарського виробництва і переробної промисловості, покращилась організація закупівлі і збуту продукції, комплексне вирішення низки інших питань. Особливу увагу звертали на збиткові колгоспи. За кожним із них закріплювався відповідальний працівник облагропрому і РАПО. Постало питання про скорочення збору різноманітних даних. Положення ускладнювалося тим, що органи ЦСУ продовжували запитувати звітні дані з Держагропрому майже по 100 формах, на 76 тис. показників протягом року. У зв'язку з різкою забороною виробництва спирту, вина і лікеро-горілчаних напоїв здійснювалися заходи з переводу підприємств на випуск іншої продукції (261 в республіці) [37, арк. 15].

У березні 1986 р. ЦК КПРС і РМ СРСР прийняли постанову «Про дальше вдосконалення економічного механізму господарювання в агропромисловому комплексі країни». Згідно з нею практично здійснювалася широка система заходів щодо застосування нових методів планування і економічного стимулювання на основі прогресивних нормативів, розширення прав колгоспів, радгоспів й інших підприємств і організацій агропромислового комплексу у вирішенні

виробничих питань. Це мало певні позитивні результати. Проте відносини власності не зазнали докорінних змін, тому суттєвих змін не відбулося. Із майже 1,5 тис. економічно слабких та збиткових господарств республіки (в середині 1980-х років) понад 300 функціонувало в Карпатському регіоні, де ґрунтово-кліматичні умови вимагали більш високого рівня затрат на одиницю продукції. Черговою спробою відновлення в селянина відчуття господаря землі було впровадження в колгоспах та радгоспах колективного підряду. До кінця 1987 р., згідно з офіційною статистикою, 92,2% працівників аграрної сфери регіону працювало за методом колективного підряду. Як узагальнює дослідниця сільського господарства Карпатського регіону Н. Жулканич, цей показник був утричі нижчим. «Перехід до нових форм організації праці здійснювався формально, тому не забезпечив зростання сільськогосподарського виробництва. Формальним характером відзначалося і впровадження орендних відносин. Як наслідок, у Карпатському регіоні 1990 р. валової сільськогосподарської продукції було вироблено на 4% менше, ніж до запровадження орендних відносин у 1988 р. Спроби поєднання командно-адміністративних методів керівництва аграрною сферою з елементами ринкових відносин виявилися неефективними. Проте оренда, не змінюючи форм власності, підготувала передумови для подальших змін форм організації виробництва» [439, с. 17–18].

Нові виробничі формування в сільському господарстві – агропромислові комбінати і об’єднання, агрофірми, науково-виробничі системи – давали змогу досягти більш тісної інтеграції виробництва, перероблення, зберігання і реалізації продукції, скорочення витрат і якнайшвидшого її просування до споживача. Високу ефективність діяльності засвідчували результати господарювання агропромислового об’єднання «Косівщина» та агрофірми «Прут». У 1987 р. виробництво валової продукції в «Косівщині» зросло, порівняно з одинадцятою п’ятирічкою, на 41,5%, рентабельність виробництва сягала 41,2%. З кожного гектара зібрано по 42 ц/га зерна, 9,2 ц/га волокна льону, надоєно на корову 3408 кг молока. Колгоспи і радгоспи об’єднання здійснювали свою діяльність на принципах колективного підряду, госпрозрахунку і самофінансування [192, арк. 21]. У Городенківському районі створено перший агроконсорціум (спільне підприємство) «Золота осінь». До його складу увійшли колгосп ім. Пархоменка, районне відділення Агропромбанку і міжгосподарська пересувна мехколона № 1. Вони об’єднали свої кошти і зосереди-

лись на прискоренні будівництва консервного заводу потужністю три мільйони умовних банок консервів. Наприкінці 1989 р. консорціум завершив будівництво заводу. Завод почав давати продукцію (соки, джеми, компоти, варення), розпочалося освоєння виробництва гірчиці, салатів, томатного соусу. Прибуток розподілявся так: колгосп ім. Пархоменка – 74%, районне відділення Агропромбанку – 21% і МПМК – 5%. Нова форма економічних відносин на селі була вигідна всім партнерам [393].

Суб'єкти господарювання незалежно від їхніх масштабів зазнали диверсифікаційних змін. У господарській практиці запропоновано велику кількість стратегічних альтернатив розвитку. Диверсифікація в умовах західного регіону Україна виявлялася в одночасному розвитку декількох взаємно непов'язаних технологічних видів виробництва, обслуговуванні, розширенні асортименту. Диверсифікація давала змогу сільгосппідприємствам «триматися на плаву» при складній економічній кон'юнктурі за рахунок випуску широкого асортименту продукції і послуг. Збитки від нерентабельних видів виробництва перекривалися прибутком від виробництва інших видів продукції.

У 1988 р. прийнятий закон «Про кооперацію» передбачав відродження кооперативної сутності сільгоспвиробництва. Однак, як і інші закони, він загострив проблеми, що нагромаджувалися десятиліттями у сільському господарстві. Заходи, що здійснювалися партійно-державною владою у рамках колгоспно-радгоспної системи господарювання на землі, були половинчастими. Чергова спроба стабілізувати ситуацію в сільському господарстві виявилася малоефективною, незмінними залишалися суспільно-політичні основи.

Ефективність суспільного виробництва полягала в задоволенні потреб населення, взаємовигідному товарообміні, максимальному використанні кінцевого продукту. Науковець Я. Дзісяк обґрунтовує, що різке погіршення співвідношення валового та кінцевого продукту було зумовлене посиленням розбалансованості закупівельних цін на сільськогосподарську сировину і роздрібних цін на продукцію харчової та легкої промисловості. Якщо в 1986 р. дотація з державного бюджету на покриття різниці в цінах збільшувалась порівняно з минулим роком на 230 млн крб, в 1987 р. – на 478 млн крб, то в 1988 і 1989 роках – вже, відповідно, на 2,9 і 3,6 млрд крб (57% приросту валової продукції сільського господарства). Загальна сума дотації становила 15,6 млрд крб. За її рахунок фінансувався весь додатковий продукт, одержаний

колгоспами та радгоспами (8,9 млрд крб) та більша частина фонду оплати праці [430].

У 1990-х роках, як зазначає С. Падалка, у соціальному середовищі українського селянства відбувалися досить непрості, а то й драматичні процеси. Саме селянство, яке мало найбільш виразну ментальну консервативність, виявилося неготовим до ломки усталених стереотипів, а тому демонструвало просто безпорадність перед труднощами і навіть не сприйняття пропонованих змін. Невпинно розвивалися деградаційні процеси в соціально-демографічній сфері села. Слід підкреслити, що поглиблення демографічної кризи на селі зумовлювалося низкою факторів: різке зниження життєвого рівня сільського населення; істотним погіршенням його медичного обслуговування та зростання захворюваності, зокрема, на туберкульоз; поширенням безробіття; зменшенням кількості шлюбів і збільшенням розлучень; посиленням депопуляції. Як бачимо, в 90-і роки багато в чому змінився якісний характер кризи, порівняно з 80-ми роками, коли абсолютна чисельність сільського населення скорочувалась, головним чином, за рахунок міграції [524].

Сільське господарство у досліджуваний період нарощувало випуск продукції, однак ужиті різнопланові заходи організаційного і економічного характеру не давали очікуваних результатів. Меліорація і хімізація сільського господарства здійснювалася без належного врахування регіональних особливостей. Традиційні галузі – рільництво і тваринництво – поєднувалися з розвитком допоміжних галузей. Найвищих показників росту обсягів сільськогосподарського виробництва в західному регіоні Української РСР було досягнуто у другій половині 70-х років, але вже з середини 80-х років XX ст. розпочався збій у динаміці.

Зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства і пов’язаних із ним галузей, впровадження комплексної механізації й автоматизації, збільшення виробництва мінеральних добрив і засобів захисту рослин свідчили про великомасштабність державних заходів, спрямованих на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Подальшого удосконалення зазнавала система управління сільським господарством і агропромисловим комплексом. Незважаючи на деякі успіхи, у країні відчувалася нестача багатьох видів сільськогосподарської продукції, сезонні спади в торгівлі продовольчими товарами. Про відставання сільського господарства від зростаючих потреб країни неодноразово йшлося в документах партії і уряду.

На той час особисте підсобне господарство трактувалося як «різновидність особистої власності за соціалізму, що являє собою в СРСР господарство колгоспників, робітників і службовців» [436, с. 381]. У багатьох випадках особисті підсобні господарства (присадиби) ставали основним джерелом харчування. З одного боку, це було мале виробництво, побудоване на праці сім'ї та примітивної техніки, а з іншого – елемент аграрного і суспільного виробництва. Особисті підсобні господарства забезпечували зайнятість осіб, які не працювали і формували продовольчі ресурси. У кінцевому підсумку основною складовою виступала селянська родина. У виховній сфері старше покоління передавало свій досвід дітям і внукам, навички та вміння займатися господарством, любити землю і шанувати працю. На її продуктивність впливали соціальні фактори – умови праці, побут, заклади охорони здоров'я, освіти, культури.

На відміну від інших категорій населення, селяни (колгоспники) забезпечували себе основною частиною необхідних продуктів харчування шляхом власного їх виробництва. Однак дохід від реалізації сільськогосподарської продукції спрямовувався на придбання продуктів харчування, які не вироблялися господарством, інших необхідних товарів та послуг. Частину доходів господарств сільського населення становили пенсії, стипендії, заробітна плата членів сім'ї, зайнятих у промисловості чи сфері послуг, допомога родичів. Спосіб селянського господарювання переважно можна назвати лише засобом виживання, оскільки про отримання прибутків і збагачення мова не йшла зовсім.

Зважаючи на це, можна стверджувати: підсобні господарства були елементом виробничої системи, функціонування яких забезпечувало соціально-економічну розбудову. Попри те, що у них вироблялася основна частка валової продукції сільського господарства, з якої власне й жило селянство, підсобні господарства залишалися найменш захищеними юридично. У більшості селянських господарств відбувався паралельний розвиток виробництва продукції рослинництва й тваринництва. Більшість сільськогосподарських робіт виконувалася з використанням ручної праці та примітивних знарядь і обладнання.

Отже, реалізація аграрної політики партійно-радянською владою у західному регіоні Української РСР призвела до великих змін у сільськогосподарському виробництві. У ці роки було скасовано в колективних господарствах трудодні й впроваджено перехід до

гарантованої оплати праці, колгоспники стали отримувати пенсії та відпустки, тобто їхній соціальний статус прирівнювався до інших категорій населення радянського суспільства. За цей час створено такі нові спеціалізовані галузі економіки з обслуговування сільськогосподарського виробництва, як водне господарство і меліорація, комбікормова промисловість, сільське будівництво, машинобудування для тваринництва і кормо виробництва, галузі із заготівлі і перероблення сільськогосподарської продукції.

Значна частина сільськогосподарських угідь західного регіону Української РСР належала до районів «ризикованого землеробства», де природнокліматичні умови гірської і пригірської місцевості, зони Полісся не сприяли високим і стабільним врожаям. Послабити цю залежність сільського господарства намагалися шляхом будівництва гідротехнічних споруд та берегоукріплення рік, застосування відповідної техніки, агротехнічних засобів. До сільськогосподарського виробництва залучалися великі площі, але віддача часто була мізерною.

Аналіз процесу реалізації цієї політики доводить, що середньорічні показники виробництва сільгосппродукції зростали, однак не відповідали великим обсягам капіталовкладень. Зміцнення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва, електрифікація і механізація, широка меліорація земель, хімізація, переведення на індустріальну основу, впровадження науково обґрунтованих систем землеробства, підготовка кадрів для агропромислового комплексу сприяли досягненню певних успіхів: значно збільшилась урожайність зернових культур в усіх категоріях господарств.

6.2. Система землеробства

На середину 60-х років XX ст. у західних областях Української РСР працювало 2170 колгоспів і 70 радгоспів. Загальна площа сільськогосподарських угідь одного колгоспу в середньому становила близько 2300 га, а посівна площа – 1500 га. Такий розмір господарства дозволяв раціонально використовувати землю, широко механізувати всі виробничі процеси в землеробстві, застосовувати досягнення радянської науки і передового досвіду [532, с. 226]. Зміна у структурі посівних площ зернових культур призвела до скорочення посівів малопродуктивних зернових культур: вівса – в 7 разів, жита – в 3 рази, ярого ячменю – в 2 рази. Зате посіви більш цінних і високопродуктивних культур значно розширились, наприклад – кукурудзи майже на

80%, а зернобобових – більш ніж у 2 рази. Перше місце в структурі посівних площ зернової групи культур посідала пшениця, друге – кукурудза, третє – зернобобові. Ці три види зернових культур займали майже дві третини посівної площі всіх зернових культур. Важливе значення в інтенсифікації зернового виробництва мав перехід на продуктивніше сортове насіння, застосування найефективніших агротехнічних заходів з вирощування зернових культур, підвищення рівня культури землеробства. Так, колгоспи Кіцманського району Чернівецької області збирали в середньому по 30 ц зерна з гектара з усієї площі посівів зернових культур, зокрема по 26 ц озимої пшениці, по 40 ц кукурудзи і по 22 ц зернобобових культур. Врожаї 22–26 ц/га вирощували також колгоспи Борщівського і Підволочиського районів Тернопільської області, Городенківського району Івано-Франківської області, Сокальського району Львівської області, Дубнівського району Рівненської області і т. д. [532, с. 227–229].

Показником рівня інтенсифікації землеробства західних областей республіки, його досягнень була частка у структурі рослинництва технічних культур. Технічні культури вимагали високої агротехніки, значної кількості органічних і мінеральних добрив, електрифікації та механізації виробництва. Запровадження у виробництво технічних культур нерозривно пов’язувалося з підвищенням культури і спеціалізації всього землеробства, яке давало можливість не тільки збирати високі врожаї технічних культур, а й збільшити врожайність всіх інших культур у сівозміні. Хоч технічні культури – льон, коноплі, хміль, цукрові буряки, тютюн, соняшник і ріпак – здавна були відомі на західних українських землях, у дорадянський період вони займали не більше як 1,5–2%. Найбільш поширеними були льон і коноплі, які вирощувалися у майже кожному селянському господарстві на маленьких ділянках. Бурякосіяння розвивалось на Рівенщині і Буковині, де працювало декілька цукрових заводів. У колгоспах технічні культури стали головною товарною продукцією, важливим засобом фінансового зміцнення. Хоча вони займали відносно невелику частку загальної площі (10–15%), щорічні доходи від реалізації продукції технічних культур становили понад 60% грошових надходжень від рослинництва [532, с. 231].

Завдяки раціональній концентрації технічних культур колгоспи спеціалізувалися на виробництві однієї-двох технічних культур, які вирощували на великих плантаціях, що дозволяло застосовувати

комплексну механізацію виробництва. Лісостепові колгоспи західних областей УРСР стали великими бурякосійними господарствами, а поліські і прикарпатські – льонарськими. Тільки в перехідних між цими зонами районах колгоспи вирощували і цукрові буряки, і льон-довгунець. У південних районах Тернопільщини і східних районах Івано-Франківщини поряд з буряковими були тютюнові плантації.

Секретар ЦК КП України П. Шелест у своєму виступі 1–2 лютого 1966 р. на республіканській нараді працівників сільського господарства критикував Івано-Франківську область «за низьку врожайність кормових культур» протягом останніх п'яти років [1, арк. 56, 67]. Внаслідок вжитих заходів через рік на республіканському рівні звітувалося: «Колгоспи і радгоспи ряду областей виростили високий урожай цукрових буряків. Буряководи Тернопільської області зібрали по 325 центнерів коренів з гектара, Чернівецької – 251, Київської – 250, Ровенської – 242, Івано-Франківської – 238, Дніпропетровської – 232, Кіровоградської – 227, Одеської – 223» [2, арк. 10].

Високою була питома вага західноукраїнського бурякосійного району в республіканському виробництві цукрових буряків. Західні області становили 8% посівних площ, 12% – валових зборів і 10% – виробництва цукру-піску в Радянському Союзі. Чернівецька, Рівненська, Волинська і Тернопільська області неодноразово досягали перших місць із врожайності цукрових буряків у республіці, вирос-тивши на всій площі по 260–300 ц з гектара. Багато ланок вирощувало й по 500–600 і навіть більше центнерів цієї культури з гектара. Таких темпів розвитку не знало до цього часу цукрове виробництво. За обсягом бурякосіяння західноукраїнський район перевищував такі відомі своїм інтенсивним цукровим буряківництвом країни, як Чехословаччина, Німецька Демократична Республіка, Італія, і дещо поступався перед Польщею та Францією. У 1968 р. в колгоспах і радгоспах Івано-Франківської області зібрано по 459 ц/га, Тернопільській – 424 ц/га, Вінницькій, Хмельницькій, Рівненській, Київській, Волинській, Чернівецькій, Львівській областях – 326–394 ц/га [5, арк. 2; 301, арк. 55].

У поліських районах провідною технічною культурою колгоспів, основою їх економіки став льон-довгунець. У західних областях створено новий район льонарського виробництва на Прикарпатті. Вирощування льону-довгунця в усіх поліських і прикарпатських колгоспах стало основною товарною продукцією землеробства колгоспів.

З гектара посіву льону колгоспи одержували у півтора рази більше грошової виручки, ніж з гектара цукрових буряків. Зростання культури землеробства дозволило льонарським колгоспам збирати в середньому 6–9 ц високоякісного льоноволокна з гектара. Це було важливою сировинною базою для розвитку текстильної промисловості.

У придністрянських районах Тернопільської та Івано-Франківської областей і низинних районах Закарпаття вирощували тютюн. Питома вага західних областей в республіканському виробництві тютюну була великою – майже 50%. На Тернопільщині, де зосереджена майже половина всіх посівів тютюну в західних областях, середньорічна врожайність становила 14 ц/га, а в окремих господарствах – 25–30 ц/га [321, арк. 55].

Важливу роль у землеробстві західних областей відігравала картопля, яка є однією з основних продовольчих і фуражних культур. Сприятливі умови виробництва і великий попит зумовили те, що посівні площі під картоплею займали 13–15% загальної посівної площі. Середньорічна врожайність картоплі становила 100 ц/га, але багато колгоспів збирали у два і навіть три рази більший врожай. Господарства регіону були не тільки районами виробництва продовольчої картоплі, але й «насіннєвого матеріалу» для інших областей УРСР.

У господарствах західних областей республіки розвивалося й овочівництво. Збільшувалися площі під помідори, огірки, перець, капусту, кабачки та інші високоякісні овочеві культури. Значного розвитку набрало навколо великих міст і промислових центрів овочівництво «закритого грунту». В інтенсифікації сільськогосподарського виробництва важливу роль відігравало садівництво, ягідництво і виноградарство. Так, протягом 1968–1970 рр. з плану реконструкції 375 га садів Івано-Франківської області реконструйовано 511 га, зокрема, перещеплено 240 га. У господарствах посаджено 409 га нових садів. Посадка проводилася винятково за проектами, виготовленими Придністровським філіалом інституту «Укрсадпроект». Під час посадки нових і реконструкції тих, що вже є основна увага зверталася на збільшення питомої ваги цінних зимових сортів яблунь і груш. Валове виробництво фруктів порівняно з попередніми п’ятьма роками збільшилося з 8,9 до 15,2 тис. т у рік, а урожайність зросла на 5 ц/га. Чистий дохід від садівництва за цей період зріс з 1 до 1,5 млн крб [141, арк. 90].

Особливої уваги на Закарпатті надавали садівництву і виноградарству. Сади, ягідники і виноградники займали в області більше 70 тис. га. Основна частина багаторічних насаджень припадала на колгоспи. Збільшення плодоягідних і виноградних насаджень у плодоносному віці, а також зростання врожайності дозволили значно збільшити обсяг валової товарної продукції плодоягідництва і виноградарства. Закарпаття виробляло в середньому близько 500 тис. ц плодів та ягід і 300 тис. ц винограду [126, арк. 25].

За результатами підсумків Всесоюзного соціалістичного змагання за підвищення ефективності і якості виробництва, піднесення продуктивності праці і успішне виконання плану 1978 р., серед переможців в Українській РСР визнано також Івано-Франківську, Львівську, Рівненську, Тернопільську області, які були нагороджені перехідним Червоним прапором ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ [24, арк. 101].

Особливе місце на початку 1980-х років у господарствах республіки посіла нова сільськогосподарська культура – ріпак. Цінність ріпаку полягала в тому, що він давав ранній (третя декада квітня) соковитий корм для тварин, тобто в період, коли відчувалася гостра нестача кормів у відгодівлі худоби. Окрім того, де не вирощувався соняшник, отримане зерно можна було використовувати на олію. Посіви ріпаку суттєво зменшували ерозію ґрунтів. Урожайність зерна становила до 30–35 ц/га, що дозволяло отримати 15–18 ц харчового масла високої якості, а також – аналогічну кількість жому для відгодівлі врх. Урожай зеленої маси – 350–450 ц/га, а вміст сирого протеїну – 3,8–4,2%, що у два рази більше, ніж в кукурудзі чи соняшнику. Один гектар посівів ріпаку міг дати і до 100 кг меду. Все це вимагало введення його в структуру обов'язкових посівних площ як основної культури за рахунок зменшення цукрового буряку на 0,5 тис. га і тютюну – 1 тис. га. У 1980 р. найкращі сорти озимого ріпаку видали в господарствах Снятинського – 27 ц/га, Городенківського – 22,9 ц/га, Галицького, Надвірнянського і Тлумацького районів – 17 ц/га зерна. Окремі господарства Івано-Франківщини – колгосп «1 Травня» Снятинського району – зібрав 39,4 ц/га зерна, «Прапор комунізму» Коломийського району – 29 ц/га [176, арк. 116].

Управління сільського господарства Івано-Франківського облвиконкому розробило робочий план, в якому передбачався комплекс заходів, спрямованих на забезпечення реалізації завдань, передбачених

Продовольчою програмою на період до 1990 р. Це впровадження у виробництво цільових науково-технічних програм «Агрокомплекс», «Ріпак», «Цукор», комплексного плану розвитку кормо виробництва і тваринництва. Відповідно до розроблених заходів, вперше було впроваджено високоефективну нову технологію вирощення озимих зернових культур. На площі в 5 тис. гектарів за оптимальний термін, здійснено посів методом «постійних колій». Враховуючи важливість прогресивних форм організації виробництва для підвищення рівня господарювання, в колгоспах області посилили роботу з широкого впровадження колективного підряду. У господарствах працювало 317 підрядних колективів, які вирощували сільськогосподарські культури на площі 89 тис. га, а також 165 у тваринництві. Якщо в десятій п'ятирічці за індустріальними технологіями сільськогосподарські культури не вирощувалися, то в 1983 р. вони охопили 56% кукурудзи на зерно, 45,5% площ цукрових буряків, 30% льону-довгунця, 7% овочів. На решті площ цих культур впроваджено поліпшену технологію. У молочному скотарстві на 72,2% ферм і комплексах впроваджена потоково-цехова система виробництва молока [181, арк. 92–93].

Найбільший валовий збір зерна – 429 тис. т – Івано-Франківська область одержала ще в 1976 р. За період, що минув, енергонасиченість колгоспів та радгоспів, потужність тракторного парку зросли у півтора рази, кількість комбайнів збільшилася на 26%, постачання мінеральних добрив – 40%, на 60 тис. гектарів розширилися площі меліорованих земель і т. д. [185, арк. 37]. Що краще працювала область, то гірші умови чекали на неї в наступному році. Міністерство і відповідні відомства збільшували план здачі сільгосппродукції. Центральне Статистичне Управління при Раді Міністрів СРСР під грифом «для службового використання» складало зведені дані державної закупівлі зерна станом на 20 жовтня поточного року як в розрізі республік, зон, областей, так і сільськогосподарських культур. У відповідних таблицях подано дані про врожайність протягом досліджуваного періоду. Незважаючи на значні матеріальні затрати, через засуху і надмірні опади, неврожайними виявилися 1963, 1968, 1972 роки, коли збір зернових зменшувався на 30–40% [504, с. 262].

На базі Івано-Франківської науково-дослідної станції хрестоцвітних культур створено науково-виробничу систему «Ріпак» (на Львівщині «Ґрунт», Тернопільщині – «Гречка»). У неї ввійшло 59 господарств області, які зібрали по 20,5 ц/га насіння. Це на 5,3 ц/га

більше, ніж в господарствах, які не входили в систему. До освоєння інтенсивних технологій в середньому вирощували по 10–13 ц/га насіння ріпаку, в минулій п'ятирічці – 16 ц/га [194, арк. 46]. В області розроблено комплексну програму щодо докорінного покращення селекції, насінництва і впровадження інтенсивної технології вирощування ріпаку. На її здійснення мобілізовано найкращих спеціалістів, наукові сили, залучено до роботи досвідчені кадри передових господарств і районів. Крім вирощування озимого ріпаку закордонної селекції, на дослідній станції виведено і передано у виробництво вітчизняні сорти Тисменицький та Іванна.

Травневий пленум ЦК КПРС 1982 р. (Продовольча програма) націлював на необхідності «крутого перелому» в забезпеченні стабільного нарощування зернового виробництва і насіння олійних культур. Це був один з найважливіших напрямів роботи партії щодо покращення добробуту радянських людей і звільнення країни від імпортних закупівель продуктів та високобілкових кормів. Важливого значення надавали забезпеченню безумовного виконання планів і соціалістичних зобов'язань з виробництва усіх сільськогосподарських культур і тваринницької продукції. Для цього повною мірою мали використатися можливості інтенсивних технологій, колективного, сімейного та індивідуального підряду, морального та матеріального стимулювання високопродуктивної праці. Підвищення закупівельних цін стимулювало певне зростання продуктивності праці, однак сільське господарство постійно було інвестиційним донором для промисловості. Наслідком таких неврівноважених економічних відносин були масові міграції селян до міст і надання переваги праці на заводах і фабриках, міській інфраструктурі, а не роботі на землі.

Не применшуючи досягнень великих високорентабельних багатогалузевих та спеціалізованих колгоспів і радгоспів, очолюваних кваліфікованими та ініціативними керівниками, на основі історіографічного і джерельного матеріалу ми засвідчили нерівноправне ставлення до бригадних сіл. Масового характеру набирав відтік працездатного населення з цих населених пунктів, що впливало на рівень господарювання та напруження в соціальній сфері. У колгоспах і радгоспах Прикарпаття на середньорічного працівника припадало сільгоспугідь у два рази менше, ніж у Харківській, Херсонській та інших степових областях республіки, а інтенсивність по валовій продукції вища в 1,4, прибуток – 1,6 рази.

Однією з найважливіших невирішених проблем рослинництва західного регіону УРСР була низька врожайність усіх сільськогосподарських культур у гірських районах, яка негативно впливала на розвиток тваринництва. Його продуктивність у гірських районах була значно нижчою, ніж у низинних господарствах. Основною причиною такого стану сільського господарства була відсутність диференційованого підходу в керівництві, шаблонний підхід до планування, ігнорування особливостей природних і економічних умов кожного колгоспу. Під час вирішення питання про спеціалізацію колгоспів варто було керуватися максимальною вигодою від географічних умов з урахуванням надлишку трудових ресурсів у зимовий період, а також акцентувати на лісовому господарстві. Рівень механізації рослинництва колгоспів гірських районів був досить низьким. Проведений нами аналіз причин відставання колгоспів показав, що існували чималі можливості підвищення продуктивності виробництва в галузі рільництва. Однак у регіоні, як загалом в СРСР, існувала тенденція до розширення посівних площ за рахунок цілинних земель. Що стосується Карпат, то тут активно впроваджувалося орання гірських пасовищ, зокрема «псячок» і «біленици» (так місцеве населення називало малопридатні для сільського господарства земельні ділянки). До угідь, на які проводився розрахунок сільгосппродукції, належали схили, підліски, яри.

Отже, керівництво країни на чолі з Л. Брежнєвим на березневому 1965 р. пленумі ЦК КПРС проголосило так звані глобальні стратегічні плани перебудови і піднесення сільського господарства. Однак радянське керівництво ігнорувало необхідність корінних змін політичної системи суспільства, адже переважали ідеологічні догми. Важливу роль у підвищенні продуктивності праці на селі мала відіграти меліорація, яка в досліджуваний період набрала широкого розмаху.

Невід'ємним складником у підвищенні врожайності земель була хімізація виробництва, застосування мінеральних та органічних добрив. У процесі вирощування технічних культур, площі яких були відносно невеликими, здебільшого використовували різноманітні добрива, фунгіциди, гербіциди та пестициди. Обсяги постачання мінеральних добрив зростали, але значна їх частина була низької якості, мало концентрованими та незбалансованими за поживними компонентами. Відповідно, це нанесло непоправної шкоди навко-

лишньому середовищу, забруднювало сільськогосподарську продукцію хімікатами.

Зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства і пов'язаних з ним галузей, впровадження комплексної механізації та автоматизації землеробства і тваринництва, збільшення виробництва мінеральних добрив і засобів захисту рослин свідчили про великомасштабність державних заходів, спрямованих на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Дальшого удосконалення зазнавала система управління сільським господарством і агропромисловим комплексом. Незважаючи на певні успіхи, у країні відчували нестачу багатьох видів сільськогосподарської продукції, сезонні спади в торгівлі продовольчими товарами. Про відставання сільського господарства від власних потреб країни неодноразово говорили в документах КПРС і уряду.

З однієї сторони, Продовольча програма свідчила про «продовольчу кризу в СРСР», демонструючи відставання країн світової соціалістичної співдружності від капіталістичних держав. З іншого – підвищити рівень продовольчої само забезпеченості, зменшити закупівлю сільськогосподарської продукції за кордоном, сприяти вирішенню світової продовольчої проблеми в цілому. Продовольча програма країни передбачала вирішення проблем сільського господарства за допомогою тих самих заходів, що вже застосовувалися. За допомогою збільшення врожайності валового збору зерна планувалося вирішити ключову проблему сільського господарства.

В умовах економічного занепаду колгоспів і радгоспів на межі 1990–1991 рр. виробництво багатьох видів продукції майже повністю зосередилося в особистих підсобних господарствах населення з використанням ними технологій, заснованих на ручній праці. У таких господарствах неможливим стало виробництво зернових, технічних та кормових культур, які вимагали використання складних технічних комплексів і застосування спеціальної техніки. Головний стратегічний напрям подальшого формування організаційної структури сільськогосподарського виробництва України – максимальне сприяння створенню великих товариств та виробничих кооперативів, а також приватно-орендних підприємств та фермерських господарств.

6.3. Структура тваринництва

Природно-географічні умови західних областей України відзначаються тим, що на порівняно невеликому просторі розташовуються різні кліматичні зони: лісостепова, поліська, низинна, пригірська і гірська. Відповідно до цього й формувалися напрями розвитку тваринництва. Якщо у лісостепу провідними галузями були скотарство молочно-м'ясного напряму з розвитком свинарства, то в гірській – вівчарство. Тваринництво як товарна галузь колективізованого сільського господарства формувалося значно повільніше, процес відтворення вимагав більше часу, ніж у рослинництві. У перше десятиліття колгоспного ладу тваринництво у західних областях Української РСР було низько товарним і малопродуктивним. Грошові доходи від нього ледве сягали 10% у структурі всіх фінансових надходжень. Влада спочатку притримувалася курсу, який себе не виправдав – організація різних галузей тваринництва і птахівництва в кожному колгоспі та радгоспі. Це призвело до розпорошення поголів'я худоби і птиці по невеликих бригадах та відділках. Унаслідок цього ускладнювалось застосування комплексної механізації виробничих процесів, впровадження передової технології та наукова організації праці тощо.

У багатьох колгоспах і радгоспах знизилось поголів'я худоби, надої молока, приріст живої ваги молодняку. Проблема полягала у відставанні кормової бази. При потребі на зиму 17–18 ц кормових одиниць на умовну голову худоби, фактично заготовляли 10–12 ц, а в гірських районах – 6–8 ц. Великі площі відводилися під «царицю полів» – кукурудзу і навіть розорювалися гірські пасовища. Були випадки необґрунтованого скорочення площ посіву багаторічних трав, а також дуже низький урожай зеленої маси конюшини, люцерни, без яких неможливе «забезпечення зеленого конвеєру» [131, арк. 24]. Тож закономірно, що у 1965 р. середня оплата людино-дня в колгоспах Івано-Франківської області становила лише 1 крб 67 коп при середній республіканській – 2 крб 69 коп. Середньомісячний заробіток усіх категорій робітників радгоспів Української РСР становив 69 крб, колгоспників – 50 крб. У радгоспах Івано-Франківської області – 49 крб, колгоспах – 25 крб, тобто майже у два рази менше, ніж у республіці. Особливо низькою була оплата праці в колгоспах гірської та передгірської зони Карпат, де на кінно-ручних роботах середньомісячна оплата праці складала – 16 крб 50 коп і в радгоспах – 28 крб. У радгоспах оплата праці була у два рази більшою, незважаючи на те,

що виконувалися аналогічні сільськогосподарські роботи [135, арк. 112–113].

Державна політика укрупнення й спеціалізації колгоспів дала свої результати негайно. На початок 1960-х років поголів'я худоби та її продуктивність зросли і тваринництво стало високо інтенсивною галуззю сільськогосподарського виробництва. Дедалі зростало використання електрифікованих виробничих установок і агрегатів. Електроенергія використовувалася на найбільш трудомістких виробничих операціях: навантажувально-розвантажувальних роботах, водопостачанні, приготуванні й роздачі кормів, доїнні і переробці молока. Розвиток тваринницької галузі західного регіону республіки відбувався динамічніше: на кожні 100 га сільгоспугідь тут припадало 75 голів врх, в тому числі – 35 корів проти 58,2 і 24,7 у цілому по республіці, свиней – відповідно 109 і 81,7, овець – 37 і 33,9 [532, с. 242–243]. В основі цього виступили споконвічні господарські традиції регіону.

Централізовані фінансові вкладення спонукали до інтенсифікації кормо виробництва, поліпшення годування і утримування худоби. На середину 1960-х років у західних областях УРСР процес становлення «громадського тваринництва» здійснювався більш високими темпами, ніж у республіці. Хімічна індустрія відкривала нові можливості для поліпшення кормової бази за рахунок використання карбаміду, синтетичних білків, амінокислот та інших добавок. Підвищенню продуктивності тваринництва сприяло поліпшення породності стада, механізація і електрифікація трудомістких виробничих процесів. Зростання поголів'я худоби і підвищення її продуктивності забезпечило збільшення виробництва тваринницької продукції. Необхідно врахувати й той фактор, що в особистій власності громадян тут було більше тварин і птиці, ніж в інших регіонах республіки.

У виконанні завдань з розвитку «громадського тваринництва», підвищенні його продуктивності, немалу роль відіграла ветеринарна служба районів. Основну увагу ветеринарних спеціалістів спрямовано на своєчасне проведення планових профілактичних заходів з метою недопущення виникнення інфекцій, паразитарних захворювань тварин. Ветспеціалісти колгоспів і державної ветеринарної мережі провели велику роботу, яка забезпечила недопущення таких пошесних захворювань, як сибірська язва, ящур, ружа, чума. Постійно проводилося обстеження тварин і птиці громадян, дотримання санітарних норм на фермах і пасовищах [203, арк. 4].

У галузі тваринництва в колгоспах Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей залишалося: для низинних районів – молочно-м'ясне скотарство з розведенням великої рогатої худоби, свиней, тонкорунних овець і птахівництво; для районів гірської зони – м'ясо-молочне скотарство і вівчарство. З метою забезпечення інтенсифікації в галузі тваринництва і виконання накреслених планів необхідно було в найближчий час вирішити комплекс організаційно-господарських і зоотехнічних заходів, у яких передбачити значне покращення кормління і догляд за тваринами, запровадити високу ветеринарно-санітарну культуру на фермах. Продуктивність тваринництва і надалі мала зростати за рахунок зміцнення кормової бази, покращення племінної справи. Широке використання електроенергії знайшло застосування під час переробки кормів, доїння корів, водопостачання і освітлення. На середину 60-х років XX ст. було електрифіковано майже 80% тваринницьких ферм [504, с. 269]. Проте велику роботу необхідно було проводити у напрямку подальшої механізації трудомістких процесів. У 1967 р. планувалося довести рівень механізації роздачі кормів на фермах великої рогатої худоби до 10%, прибирання гною –20 %, доїння корів – 35% [136, арк. 143].

На фермах, де запроваджувалася комплексна механізація, створювалися відповідні культурно-побутові умови тваринникам і організовувалася двозмінна робота доярок – «справи покращувалися». Це демонстрував колгосп «Перше травня» Снятинського району Івано-Франківської області. У господарстві проводилася велика селекційна робота, і вся худоба була породистою. Якщо порівняти це господарство з аналогічними, де вирощувалося звичайне стадо, то господарська вигода була суттєвою. Надої молока сягали на 1–1,2 тис. кг від кожної корови більше (це додатково 150–170 крб), а від усього стада у 900 корів – майже 150 тис. крб на рік. У зв'язку з цим, у наступному 1967 р. необхідно було здійснити будівництво 170 типових пунктів штучного запліднення і укомплектувати їх досвідченими спеціалістами. В області із 433 ферм мали необхідні стандартні пункти – 241 і 22 будувалося. За технічною характеристикою це нескладна споруда. З надоїв і валу Івано-Франківська область відставала від сусідніх. За 10 місяців 1966 р. в області надій на корову становив 1660 кг, тоді як у Тернопільській – 1835 кг, Львівській – 1980 кг, Чернівецькій – 2037 [136, арк. 140–141].

Вівчарство – найстаріша галузь сільського господарства в Карпатах. У минулому тут розводили грубошерстих овець, від яких одер-

жували молоко, вовну, м'ясо, овчини. Вівці найкраще використовували основні корми природних кормових угідь (пасовищну траву і сіно). Науково-дослідний Інститут землеробства і тваринництва західних районів УРСР розробляв науково обґрунтовані «Пропозиції по розвитку вівчарства в гірській зоні Львівської області». У регіоні проводилася значна робота «по якісному покращенню гірсько-карпатського вівчарства шляхом схрещування місцевих грубововних маток з цигайськими баранами». Середній настриг вовни збільшився з 1,2–1,5 кг до 2–2,5 кг, а жива вага маток з 28–32 кг до 38–40 кг. У зв'язку з якісним поліпшенням гірсько-карпатського вівчарства, підвищенням цін на вовну і баранину, створювалися перспективи для рентабельного ведення цієї галузі. Однак воно ще залишалося збитковим. Так, у 1967 р. собівартість центнера вовни у гірських радгоспах становила в середньому 720 крб при реалізації 299 крб. Аналіз стану розвитку вівчарства показував, що на цьому етапі головна увага зверталася на налагодження племінної роботи, удосконалення технології виробництва та зміцнення кормової бази. Успіхи в розвитку гірсько-карпатського вівчарства пов'язувалися насамперед з племінною базою, умовами відгодівлі, належним доглядом і утриманням тварин [272, арк. 69].

Крім основного району грубошерстого та напівгрубошерстого вівчарства, в закарпатській низинній зоні розвивалося тонкорунне вівчарство (мериносові вівці типу прекос). Завдяки високій продуктивності цієї породи овець колгоспи Закарпаття одержували щорічно в середньому 180–200 кг вовни з розрахунку на кожні 100 га угідь. Тут виробляли третину усієї карпатської вовни, і собівартість її була найнижчою [112, арк. 105; 125, арк. 23].

У збільшенні виробництва продукції тваринництва вагому роль відіграла міжколгоспна кооперація відгодівлі худоби. Виникнення міжколгоспних відгодівельних пунктів було пов'язане з потребами раціонального використання в широких масштабах відходів харчової промисловості. Господарства почали організовувати спільні відгодівельні бази поблизу цукрових, спиртових, консервних заводів.

У регіоні проводилася відповідна робота з метою підвищення продуктивності праці на тваринницьких фермах колгоспів і радгоспів. На 1970 р. завершувалася спеціалізація в галузі тваринництва, яка дала можливість збільшувати виробництво, покращувати

якість та здешевлювати собівартість тваринницької продукції. Особливого значення надавали розвитку свинарства. Протягом 1969 р. в усіх господарствах Івано-Франківщини переведено відгодівлю свиней на «густі корми». Це забезпечило зменшення затрат кормів і збільшення середньодобового приросту. Середньодобові привіски в 1969 р. становили по 319 г на голову, порівняно 264 г у 1968 р. На центнер привіску затрачувалося по 7,7 ц кормових одиниць, в 1968 р. – 9,5 ц. Запровадження цієї технології годівлі і комплексної механізації виробничих процесів дало змогу вивільнити від робіт на свинофермах 120 осіб та запровадити двозмінну роботу, перевести тваринників на п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними. Протягом року в області побудовано і введено в експлуатацію з комплексною механізацією виробничих процесів: 43 корівники на 7,3 тис. головомісць, 14 телятників, 12 свинарників на 48 тис. голів, 18 кормоцехів, 19 силосних споруд, 13 гноєсховищ. Комплексно механізовано 26 ферм врх на 12,5 тис. голів, 21 свиноферму на 2,7 тис. свиней та 6 птахоферм на 169 тис. птиці. Щорічно інспектори «Держсільнагляду» та інженерно-технічні працівники системи «Сільгосптехніка» проводили технічні огляди засобів механізації тваринницьких ферм, на основі цих матеріалів складали річні плани ремонту. На фермах обладнано 42 пункти з технічного обслуговування засобів механізації трудомістких процесів у тваринництві. Проводилося обстеження підстанцій і сіток електропередач та кільцювання енергомереж. У 137 господарствах проведено кільцювання електросіток, що дозволило перевести 260 ферм із 880 на двостороннє живлення електроенергією. Для поліпшення роботи транспорту на фермах побудовано 29,2 км шляхів з твердим покриттям. У 1969 р. в Івано-Франківській області працювало 45 спецгоспів з виробництва яловичини, які продали 59% від «загальної реалізації її державі». Тварин на забій продано «середньою живою вагою однієї голови» 318 кг, зокрема вищої вгодованості 75,5%, середньої – 22,1% і нижче середньої 2,4%. 25 спецгоспів з відгодівлі свиней продали державі 69% свинини від «загальної реалізації її державі». Свині продавались «середньою живою вагою однієї голови» 110 кг. У минулому році продано 31,4% жирних і 68,6% м'ясних свиней. Молоко виробляли 229 колгоспів у поєднанні з репродукцією молодняку великої рогатої худоби і поросят. В усіх господарствах утримувалося по декілька свиноматок

та корів для задоволення внутрішніх потреб у продуктах тваринництва та продажу поросят населенню [141, арк. 63–65].

Концентрація відгодівлі худоби у спеціалізованих міжколгоспних господарствах забезпечила не тільки збільшення виробництва тваринницької продукції, але й створила умови його здешевлення. Цьому сприяла механізація трудомістких процесів, внаслідок чого зростала продуктивність праці, а собівартість одиниці продукції знижувалась. Важливою галуззю сільгоспвиробництва було птахівництво. Створення великих птахівницьких господарств, міжколгоспних птахоферм і птахофабрик дало змогу широко застосовувати механізацію та передову технологію вирощування птиці. Природнокліматичні умови західних областей України настільки різноманітні, що тут розвивалися усі галузі тваринництва: скотарство, свинарство, вівчарство і т. д. У низці районів Прикарпаття були звіроферми, на яких вирощували кролі, нутрії, норки, чорно-бурі лисиці, фретки, видри тощо. Багато господарств спеціалізувалися на вирощуванні водоплавної птиці. Розвивалося бджільництво і рибне господарство.

Одним із факторів поліпшення економічних показників відгодівлі у спеціалізованих господарствах було збільшення концентрації виробництва. Перевага великих спеціалізованих на відгодівлі худоби господарств перед міжколгоспними відгодівельними пунктами була можливість створити при своїх колгоспах власну міцну і сталу кормову базу. Це сприяло значному скороченню транспортних витрат, давало можливість розширити асортимент кормів і т. д. Здійснення поглибленої спеціалізації у тваринництві вимагало змін у розвитку землеробства, більш раціонального поєднання галузей тваринництва і рослинництва. У системі заходів із підвищення продуктивності тваринництва регіону, як і республіки, основне – міцна кормова база.

Літом зеленими кормами мали забезпечувати культурні пасовища, зимою грубі корми (сіно, солома) і коренеплоди (кормові буряки, морква, кукурудза). Постійний дефіцит білка у малопоживних кормах призводив до їх пере розходів. Єдиним виходом були посіви зернобобових культур, які за останні роки в господарствах регіону безпідставно скорочувалися до мінімуму. Недооцінка посівів гороху, бобів, віко суміші, люпину призводила до «тупцювання на місці» з молоком, м’ясом і в цілому з продуктами тваринництва. Великий пере розхід кормів призводив і до подорожчання вартості кожного центнера виробленої тваринницької продукції. Закріплення і заліс-

нення ярів, балок, пісків, берегів річок, водоймищ й інших непридатних земель виступало вагомим резервом. Акцент робився на створення високопродуктивних луків і пасовищ у державних господарствах. Необхідно було ширше використовувати для виробництва кормів малопродуктивні угіддя (чагарники, болота, балки, пустирі).

У результаті кількарічної дослідної роботи науковці-аграрники Чернівецької державної сільськогосподарської дослідної станції зробили висновок, що врожайність сіна на гірсько-лісових луках становить 345% при внесенні в ґрунт усього 1,5 ц аміачної селітри в суміші з 3 ц фосфоритного борошна на гектар землі [334, арк. 32; 496, с. 129].

Результати, одержані Бактинською дослідною станцією на Закарпатті та місцевими агрономами, доводили, що вапнування ґрунтів підвищує врожайність зернових і технічних культур у 1,5–2 рази при внесенні 5–10 т меленого вапняку на гектар землі. Врожайність полонинних сіножатей і пасовищ значно підвищувалась за високих норм вапнування (10–20 тонн на гектар) [128, арк. 53; 496, с. 129]. Зростання місцевого виробництва меленого вапняку, при потребах області 500 тисяч тонн у рік, могло реально збільшити продуктивність сільського господарства.

У гірських і передгірських районах, відчувався великий дефіцит у грубих і соковитих кормах. Щорічно завозилося із південних областей республіки 45–50 тис. т соломи (солома, як і сухі стебла кукурудзи, виступали малопоживним замінником). Соковиті корми, коренеплоди, силос, трав'яне борошно і сіно були постійним дефіцитом. Великим резервом поповнення балансу кормів було підвищення продуктивності природних пасовищ і сінокосів, які займали 30 % всіх сільгоспугідь. Однак вони давали низьку віддачу через недостатню кількість у ґрунтах поживних речовин, високу кислотність (необхідність вапнування) [176, арк. 110]. В Івано-Франківській області нараховувалося 12 тис. га високогірних лук і пасовищ розташованих на 117 дільницях [161, арк. 125].

Вагома причина відставання – ігнорування місцевого досвіду ведення тваринництва, що нагромаджувався століттями. Для кращого й ощадливішого використання полонин організовувався випас худоби зверху вниз, а не знизу вверх. Тваринницькі приміщення розташовували біля угідь на випадок непогоди чи передчасного випадання снігу, а поруч були резервні кормові фонди. Для покращення годівельної бази

особливу увагу звертали на чагарники, що росли на схилах гір і не допускали ерозії землі [496, с. 129].

У західних областях Української РСР створювалися показово-експериментальні господарства з вирощування врх, у яких вироблялося на 100 га сільськогосподарських угідь «по 280 ц м'яса». «Середньодаточна вага однієї голови» сягала 400 кг і 99 % тварин продавалося державі вищої вгодованості. Такі господарства, використовуючи передовий вітчизняний і закордонний досвід, почали застосовувати годівлю худоби сухими гранульованими або брикетованими кормами. Склад гранул: вітамінне трав'яне борошно, солом'яне борошно, концентровані корми, меляса, карбамід, мікроелементи. Тваринництво таких показово-експериментальних спеціалізованих з відгодівлі ВРХ господарств переводилося на цілорічну годівлю сухими гранульованими кормами [154, арк. 88; 91]. У наступних роках цей метод набув широкого розповсюдження у тваринництві республіки [338, арк. 43].

У 1970-ті роки комбікормова промисловість республіки розвивалася досить інтенсивно – масово будувалися державні підприємства з виробництва повно раціональних кормів. Колгоспні, міжколгоспні, колгоспно-радгоспні комбікормові підприємства з використанням власного зерна отримали широкий розвиток. Протягом 1970–1980 рр. кількість міжколгоспних комбікормових підприємств у республіці збільшилася у 6 разів (з 59 до 356). Якщо у 1971 р. було вироблено 315 тис. т, то наприкінці п'ятирічки – майже 3,8 млн т, а в 1978 р. – більше 7 млн т [537, с. 167–168]. Незважаючи на швидкий розвиток комбікормової промисловості, потреби тваринництва в кормах не задовольнялися повною мірою.

У масштабах всієї країни спільною була проблема недосконалості проектування тваринницьких приміщень, передусім через високу собівартість будівельних матеріалів і монтажно-будівельних робіт. Голови колгоспів без іронії зауважували, що корови отримують скотомісце, рівноцінне вартості кооперативної квартири.

У господарствах проводилися певні заходи з поліпшення селекційної роботи, збільшення кількості племінної худоби та підвищення її продуктивності. Провідну роль у цьому процесі відігравали племінні господарства (племзаводи). Найвищого рівня досяг племзавод ордена Леніна «Перше травня» Снятинського району Івано-Франківської області. Питова вага корів І класу, еліта та еліта-рекорд становили 88,7%. Середній удій на корову в 1981 р. сягнув 4138 кг

молока. В той же час, надій молока від корови на племзаводі «Україна» становив 1980 кг. Такий стан значною мірою пояснювався низькою забезпеченістю кормами на зимово-стійловий період [233, арк. 54–55].

Враховуючи виняткову важливість конярства в умовах гірської і передгірської зон Карпат та на виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів № 402 «Про заходи по розвитку конярства» від 27 квітня 1981 р., базовими господарствами були затверджені ордена «Знак пошани» колгосп ім. Я. Галана Косівського району з гуцульської породи та радгосп «Зоря» Городенківського району – з орловської рисистої [233, арк. 80].

Шляхи покращення сільськогосподарського виробництва тваринницького напрямку полягали в посиленні спеціалізації Закарпатської, Івано-Франківської, гірських районів Львівської і Чернівецької областей, підпорядкувавши цьому інтенсивне ведення землеробства. Для цього необхідно було провести низку заходів: залуження земель в заплавах річок та ерозованих схилів на площі 25–30 тис. га; довести посів багаторічних трав у польових сівозмінах до 20%; посилити ефективність луківництва – на всіх площах поліпшити осушення, підсів сумішей трав, збільшити внесення мінеральних добрив, розширити площі під культурними пасовищами; значно збільшити роботи з меліорації, в обсягах визначених 100–105 тис. га; проводити щорічні вапнування кислих ґрунтів на площі 55–60 тис. га і культуртехнічні роботи на площі 35 тис га; збільшити виробництво органічних добрив, насамперед за рахунок розширення добування торфу; довести внесення мінеральних добрив у 1975 р. до 9–10 ц/га в умовних стандартах на гектар ріллі. На загал головним завданням колгоспів виступало збільшення виробництва кормів і поліпшення їх якості за рахунок удосконалення агротехніки, збільшення внесення органічних і мінеральних добрив [55, арк. 22–23].

Отже, на основі значних капіталовкладень, комплексного підходу до вирішення назрілих проблем тваринницької галузі зі сторони держави великі спеціалізовані господарства добре зарекомендували себе і їм належить майбутнє. Здійснення поглибленої спеціалізації у тваринництві вимагає змін у розвитку землеробства, раціонального поєднання тваринництва і рослинництва. На основі поліпшення загальної культури землеробства, зміцнення кормової бази господарства могли підвищувати продуктивність худоби і птиці. Головну увагу необхідно

зосереджувати на заготівлі достатньої кількості кормів, особливо концентрованих без чого неможливе збільшення виробництва м'яса, молока та інших продуктів. Розвиток тваринництва стримувався «відставанням кормової бази». Найважливіший чинник, який міг впливати на розвиток тваринництва – якісні корми. Виробництво комбінованих кормів, тобто розвиток спеціальної кормовиробничої промисловості, покращення стану культурних пасовищ і сільгоспугідь не відповідали потребам. Створення повноцінної кормової бази за умов концентрації і спеціалізації виробництва, порушували проблему «кількості і якості». Основна проблема тваринництва – належна кормова база не була вирішена, як в регіоні, так і в республіці. Площі, зайняті під кормові культури, зокрема, на осушених землях, використовувалися мало ефективно. Специфіка ведення тваринництва на Україні і в західному регіоні зокрема, полягала в тому, що воно розвивалося не на природній, а на штучній кормовій базі.

Розділ 7

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

7.1. Трудові ресурси

Народонаселення будь-якої країни чи території розвивається на основі певних демографічних закономірностей, які формуються під впливом відповідних суспільно-політичних та соціально-економічних умов. За період між переписами населення 1959 р. і 1970 р. при загальному рості чисельності людей, кількість осіб найбільш продуктивного віку від 20 до 30 років в СРСР у цілому зменшилась на 7,6 млн осіб. Природний приріст трудових ресурсів по СРСР не задовольняв потреби народного господарства в робочій силі, оскільки в поточних п'ятирічках у середньому за рік він становив 2 млн осіб, а середньорічні потреби в робітниках і службовцях визначалися в розмірі 2,5 млн осіб [469, с. 3–4].

Особливо несприятливим фактором, який негативно впливав на загальну демографічну ситуацію в Україні, була висока смертність населення. Її коефіцієнт у 1994 р. досяг 14,7 на кожну тисячу населення і за 30 років збільшився удвічі (в 1960 р. цей показник становив лише 6,9 осіб). Вищі, ніж в Україні, загальні коефіцієнти смертності спостерігались у 1989 р. лише у 8 країнах світу [470, с. 5].

Якщо в 1960 р. природний приріст населення в Україні становив 13,6 осіб на кожну тисячу населення, то в 1990 р. цей показник набув від'ємного значення і становив – 4,7 осіб. У 1970 р. абсолютний показник природного приросту становив 300 тис. осіб і спостерігався в містах та селах, у 1994 р. кількість смертей перевищила кількість народжень на 243,1 тис. осіб. У цьому ж році в Україні народилося 521,5 тис. осіб, а померло 764,7 тис. осіб. У містах цей показник становив відповідно 328,5 і 450,8 тис. осіб, а в селах – 193,0 і 313,8 тис. осіб [470, с. 5].

Зменшення кількості населення в селах за рахунок саме цього чинника почалося з 1979 р., і з того часу депопуляційні тенденції в українському селі поглиблювалися. Фактично зменшення загальної чисельності сільського населення розпочалося ще в 20-х, а особливо в 30-х роках XX ст., після голодоморів, геноциду та масового виселення українських селян. Як відомо, у січні 1937 р. відбувся перепис населення, результати якого викликали політичний скандал

та гнів «вождя всіх часів і народів» Й. Сталіна. За даними цього перепису, загальна кількість населення України була меншою, ніж в 1933 р, на 1,7 млн осіб. Матеріали перепису були знищені, а статистика населення засекречена. Якщо в довоєнному 1940 р. чисельність сільського населення в Україні становила 27,3 млн осіб, в 1950 р. – 23,8 млн осіб, то в 1989 р. – лише 17,1 млн осіб. Сільське населення є основним джерелом збереження і відтворення українського етносу. Село зберегло нам багатовікові національні традиції, звичаї, обряди, самобутню культуру, а тепер його населення знаходиться в стані депопуляції [504, с. 292].

Народжуваність населення в Україні, як і в економічно розвинених країнах світу у XX ст., виявила тенденцію до різкого зниження. Якщо у 1913 р. показник народжуваності на одну тисячу населення України становив 44,1, то в 1970 р. – 15,2, тобто за два покоління зменшення у три рази. Тільки з 1970 р. виникла тенденція до деякого збільшення народжуваності – швидше стабілізувалася на кілька років. Цей показник у СРСР, у порівнянні з УРСР, був вищим через високу народжуваність в республіках Середньої Азії (див. *Додаток А*). У той же час показник смертності населення УРСР мав зворотний рух. Якщо у довоєнному 1913 р. із кожної тисячі помирало 25,2 особи, то в наступні роки – тенденція до прогресивного її зменшення. У передвоєнному 1940 р. вона становила 14,3 (воєнні роки – тема іншого дослідження). У післявоєнні й до 1959–1960 рр. – поступове зниження. У 1958–1960 рр. вона становила 6,9 – найнижчий показник смертності в історії радянського періоду [13, арк. 65].

У свою чергу, ситуація зумовила поступове збільшення питомої ваги осіб похилого і літнього (у тогочасних архівних матеріалах – «перестарілого») віку. Якщо у 1926 р. населення пенсійного віку (чоловіки – після 60 років, а жінки – 55) становило 7,6%, в 1960 р. – 13,4%, то в 1970 р. цей показник сягнув до 17,8%. Зниження смертності супроводжувалося поступовим збільшенням віку людей. У 1926–1927 рр. середній вік життя сягав 47 років, у 1958–1959 рр. – 70 років, а в 1968–1970 рр. – 72 роки. У результаті такого значного збільшення питомої ваги осіб похилого і літнього віку смертність, починаючи з 1959 р., набула тенденції до незначного збільшення. У 1959 р. вона становила 7,5, в 1967 р. – 8,0, в 1969 р. – 8,6, і в 1970 р. – 8,9. При цьому необхідно зазначити, що показник загальної смертності в Україні (як і в СРСР) був нижчим, ніж в економічно розвинених капіталістичних країнах.

Показником дитячої смертності вважають смертність дітей у віці до одного року. На вік до одного року припадає близько 60% загальної смертності дітей у віці до 14 років. У світовій медицині дитячу смертність вважають найбільш уразливим показником рівня культури народу і стану охорони здоров'я. Підвищення матеріального благополуччя, культури і рівня медичного обслуговування народу в Українській РСР сприяв поступовому зниженню показників дитячої смертності за всі роки радянської влади, що впливало на природний приріст. У 1913 р. із кожної тисячі народжених дітей не доживало до року – 215, а в 1920 р. – 307, тобто кожна третя дитина помирала не доживши до одного року. В 1940 р. дитяча смертність становила уже 161, в 1959 р. – 36, а в 1971 р. – 16,2. Дитяча смертність зменшилася майже в 13 разів (див. *Додаток Б*).

У зв'язку зі значним зменшенням народжуваності, незважаючи на зниження показника смертності, природний приріст населення України поступово, невпинно зменшувався. В 1913 р. він становив 18,8 на тисячу населення, в 1924 р. – 24,5, в 1940 р. – 13, в 1958 р. – 12,1, в 1964 р. – 9,5, в 1969 р. – 6,1, в 1970 р. – 6,3, в 1971 р. – 6,6, тобто знизився утричі. У цій ситуації виникла необхідність детального аналізу причин, хоч і невеликого, але стабільного і поступового росту смертності населення. При цьому статистичні дані свідчать, що ріст смертності сільського населення явно випереджав міське [13, арк. 67].

Ріст смертності населення на Україні відбувався за рахунок загального збільшення питомої ваги в структурі населення осіб похилого і літнього віку, особливо жінок. Так, якщо в 1958 р., коли загальна смертність була найнижчою – 46,1% померлих чоловіків і 66,6% жінок, померли у пенсійному віці. У 1965 р. цей показник для чоловіків становив 58,1%, для жінок – 80%, а в 1970 р. ще більше зріс і становив для чоловіків – 60,7%, для жінок – 83,9%. Необхідно наголосити, що середня тривалість життя жінок значно вища, ніж у чоловіків, відповідно вища питома вага жінок літнього віку. Згідно з переписом населення 1970 р. із загальної кількості осіб пенсійного віку мужчини складали тільки 26,6%, а жінки – 73,4% [13, арк. 68].

Збільшення питомої ваги у структурі населення осіб похилого і літнього віку не єдина причина збільшення загальної смертності населення. Відбувалося поступове збільшення смертності осіб зрілого працездатного віку серед чоловіків. У 1970 р. загальна смертність всього населення у порівнянні з 1958 р. збільшилася на 28,3% (з 6,9

смертей на тисячу населення в 1958 р. до 8,9 в 1970 р.). При цьому за вказаний період збільшилася смертність осіб пенсійного віку на 28,9% (з 28,3 смертей на тисячу осіб похилого віку в 1958 р. до 36,5 в 1970 р.). Поряд з цим, за цей же період смертність чоловіків у віці 15–60 років збільшилася на 11,5%, а серед жінок – у віці 15–55 років знизилася на 18,2%.

Збільшення смертності осіб до пенсійного віку відбулося виключно за рахунок збільшення питомої ваги смертності чоловіків. Згідно з даними за 1968–1970 рр. смертність чоловіків була вищою, ніж у жінок: у місті – на 64,1%, у селі – 62,9% (в стандартизованих показниках). У працездатному віці ця різниця особливо помітна. Наприклад, у 1970 р. у жінок у віці 20–39 років смертність складала 1,09 на тисячу жінок, а у чоловіків відповідно – 3,07, тобто смертність чоловіків найбільш працездатного віку була в три рази вищою, ніж жінок того ж віку [13, арк. 69].

У цій ситуації необхідно з'ясувати основні причини смертності, особливо осіб молодого віку і працездатних чоловіків. Невпинне зростання матеріального рівня і культурних умов життя народу, удосконалення системи охорони здоров'я забезпечували не лише зниження різних захворювань, але й зниження смертності від більшості хвороб осіб працездатного віку. Але це не стосувалося травматизму і смерті від різних травм та нещасних випадків.

У 1968–1969 рр. травми були причиною смерті у 66,1% чоловіків, померлих у віці 16–19 років, у 68,1% від 20–29 років і у 56,3% у віці 30–39 років. У той же час питома вага смертності від травм та інших нещасних випадків серед жінок у віці 16–19 років становила 40,4%, 20–29 років – 28,7% і 30–39 років – 20,5% [13, арк. 69].

Таким чином, травматизм став основною причиною смерті чоловіків молодого працездатного віку. Чоловіки помирали від травм у три рази частіше, ніж того ж віку жінки. Більше того, збільшення смертності населення до пенсійного віку в УРСР відбувалося за рахунок росту смертності від травм і нещасних випадків у чоловічої частини населення. Необхідно наголосити, що питома вага смертності від травм в Україні, у порівнянні з даними про деякі капіталістичні країни, дуже велика. У 1968 р. у ФРН на кожних 100 тис. чоловічого населення померло від травм 125,8, в США – 112,3, в Англії – 58,5 осіб. На Україні, згідно з даними за 1970 р. – 142,2 чоловіка. Дані статистичного аналізу показували, що на виробництві травматизм відбувався в

середньому 25%, а 75% всіх травм – невиробничого характеру [13, арк. 70].

Статистичний звіт виникнення травм у зв'язку з алкогольним сп'янінням в органах системи охорони здоров'я не передбачався і відсутній. Однак, наприклад, тільки за даними Київської обласної судово-медичної експертизи за 1971 р. із загальної кількості померлих від травм – 286 осіб, або 45% померли в стадії алкогольного сп'яніння. Якщо до цих даних додати ще чималу кількість смертельних травм, отриманих тверезими особами від осіб, що знаходилися в стані сп'яніння, то питома вага алкоголю, як причини травм і смертей, вийде надзвичайно високою. Особливо високий травматизм спостерігався на автомобільних дорогах і будівництві [13, арк. 71].

Ефективне використання трудових ресурсів було важливим питанням, вирішення якого повинно було забезпечити, з одного боку, потребу народного господарства УРСР у робочій силі, а з іншого – створити можливість повної зайнятості всього працездатного населення республіки. На виконання рішень XXIV з'їзду КПРС у республіці проводили масштабну роботу з більш повного і раціонального використання трудових ресурсів шляхом збільшення зайнятості їх у громадському виробництві, покращення структури розподілу за галузями народного господарства і сферами виробництва, а також територіального перерозподілу робочої сили.

Державний комітет РМ УРСР з використання трудових ресурсів вважав за необхідне доповісти секретарю ЦК КПУ П. Шелесту, що «останнім часом погіршилася забезпеченість промислових підприємств і будівництв республіки робочою силою». Якщо в 1967 р. у промисловості республіки у середньому за рік понад план утримувалося 23,7 тис. працівників, то в 1968 р. – фактична чисельність промислово-виробничого персоналу була менша планової на 9,1 тис., а в 1969 р. – на 22,9 тис. У будівництві недостача до плану становила у 1968 р. – 11,9 тис., осіб, а у 1969 р. – 21,7 тис. осіб. Проте, ці загальні показники не відображали дійсного стану забезпеченості робочою силою підприємств і будівництв, оскільки на одних підприємствах утримувалася позапланова чисельність, а на інших відчувалася недостача робочої сили, яка в окремі періоди досягала значних розмірів. Так, у грудні 1969 р. лише в промисловості республіки чисельність працівників була нижча, ніж планова на 54 тис. осіб, а в будівництві в третьому кварталі 1969 р. – на 37, 6 тис. [10, арк. 95].

Згідно з попередніми даними балансових відділів Держкомітету, до плану першого кварталу 1970 р. у промисловості УРСР у середньому не вистачало 28 тис. робітників, а у будівництві – 29 тис. Проте, якщо взяти лише підприємства і будівництва, у яких фактична чисельність менша від планової, то недостача робітників становила: у промисловості 100 тис. осіб, а будівництві – 50 тис. осіб. Дефіцит робочої сили відчувався, головним чином, в обласних і великих промислових центрах. На багатьох підприємствах і будівництвах, при порівняно невеликій недостачі робітників, а іноді й при повній забезпеченості, відчувалася гостра потреба робітників провідних професій. На заводі «Львівсільмаш» фактична чисельність була вища від планової на 107 осіб, а робітників провідних професій не вистачало (100 осіб). Дефіцит робочої сили впливав на неповне використання виробничих потужностей і, відповідно, – призводив до зниження обсягу виробництва. Так, проведене Центральним статистичним управлінням у 1967 р. разове обстеження машинобудівних підприємств у республіці показало, що 14,8% цілозмінних і 22,2% внутрішньо змінних простоїв устаткування зумовлено неукомплектованістю робочими кадрами [13].

Основними причинами зростання недостачі робочої сили у промисловості і будівництві було різке зменшення кількості незайнятого працездатного населення республіки з 6 млн у 1960 р. до 2,8 млн осіб у 1968 р., оскільки 96% незайнятого населення припадало на жінок. Зниження темпів природного приросту трудових ресурсів відбувалося у зв’язку зі зниженням народжуваності. Якщо в 1963–1964 рр. чисельність трудових ресурсів Української РСР зростала за рік приблизно на 370–380 тис. осіб, то в 1967–1968 рр. – тільки на 210–230 тис. осіб, що майже удвічі менше додаткової потреби у робочій силі [10, арк. 96].

Спостерігалося значне скорочення притоку робочої сили з сільського господарства, що зумовлювалося підвищенням життєвого рівня колгоспників уведенням гарантованої оплати праці, державного пенсійного забезпечення. Якщо у 1967 р. чисельність зайнятих у сільськогосподарському виробництві колгоспників зменшилася на 156 тис., то в 1968 р. – лише на 75 тис. осіб. Однією з причин було також постійне навчання молоді у віці 16 років і старшої, яка навчалася з відривом від виробництва у вищих і середніх навчальних закладах, а також загальноосвітніх школах з 842 тис. осіб в 1960 р. до 1587,6 тис. осіб в 1968 р., тобто на 88,5%. Наступна причина – недостатня увага з

боку міністерств, керівників підприємств і будівництв до питань впровадження нової техніки, механізації і автоматизації виробництва, намагання тим самим забезпечувати виконання господарських планів шляхом збільшення чисельності працівників [66].

За період з 1966–1970 рр. населення України зросло майже на 2 млн осіб і складало на 1 січня 1971 р. 47 млн 496 тис. осіб. При цьому, частка міського населення зросла до 55%, а чисельність досягла 26 млн 282 тис. осіб. Чисельність сільського населення за цей період зменшилася з 22 млн 190 тис. осіб у 1965 р. до 21 млн 214 тис. осіб в 1970 р., або на 976 тис. осіб. Населення республіки зростало переважно за рахунок природного приросту (82%). Решту, або 18% приросту, складав механічний приріст [15, арк. 2].

У другій половині 60-х років XX ст. у республіці продовжувався процес зменшення абсолютного і відносного розмірів природного приросту, який створювався внаслідок зниження рівня народжуваності населення. Зниження народжуваності – закономірне явище для високо розвинутих і розвинутих країн, як соціалістичного, так і капіталістичного світу. Це було, в першу чергу, результатом планування сім'ї в умовах різкого зниження дитячої смертності.

В Українській РСР за роки восьмої п'ятирічки з розрахунку на 100 осіб населення число народжених зменшилося з 15,6 в 1966 р. до 15,2 в 1970 р., а природний приріст з 8,1 в 1966 р. до 6,3 в 1970 р. [15, арк. 2]. В Івано-Франківській області в 1970 р. на 100 чол. населення народжувалося в середньому 18,2 дитини, а в 1973 р вже стало 17,8. Особливо низькою була народжуваність у сільськогосподарському Рогатинському районі – 12,6, Снятинському – 14,8, Городенківському – 14,9 [158, арк. 14].

Середньорічні темпи росту чисельності населення в республіці в 1971–1975 рр. складали 0,65%, проти 0,85% в минулій п'ятирічці. У наступній п'ятирічці тривав процес зменшення диспропорції між чоловіками і жінками, спричиненої Другою світовою війною. Внаслідок того, що серед народжених переважали хлопчики, в умовах низької дитячої смертності зростала чисельність чоловіків. Якщо у 1966 р. 45,2% становили чоловіки, а жінки 54,8%, то у 1971 р. – відповідно 45,3% і 54,7%, у 1976 р. 45,7% і 54,3%. Внаслідок подальшого зниження народжуваності в республіці вікова структура населення також змінювалася. Зменшувалася питома вага населення молодого працездатного віку з 27,1% в 1967 р. до 24,5% в 1976 р., а також

посилювався процес старіння населення. Питома вага населення пенсійного віку з 16,3% в 1967 р. підвищилася до 18% у 1976 р. [15, арк. 3; 75].

Особливо старіння населення спостерігалося в українському селі. Питома вага пенсіонерів у селах УРСР в 1976 р. сягнула 25,6%, порівняно з 19,3% у 1967 р. Внаслідок того, що за роки восьмої п'ятирічки резерви трудових ресурсів в республіці були майже вичерпані, приріст населення за наступну – 1 млн 728 тис. осіб працездатного населення в умовах розширених потреб народного господарства в робочій силі не можна визнати задовільним. Якщо в 1960 р. в усіх галузях народного господарства працювало 17 млн 443 тис. осіб, то в 1970 р. чисельність зайнятих трудових ресурсів складала вже 22 млн 013 тис. осіб. Рівень зайнятості трудових ресурсів зріс з 75,2% в 1960 р. до 92% в 1970 р. Високі темпи розвитку економіки республіки в 1960–1970 рр. вимагали залучення в народне господарство такої кількості робочої сили, що значно перевищувала природний приріст трудових ресурсів. У цей період відтворення трудових ресурсів мало розширений характер, але абсолютний їх приріст був незначним і складав всього 1 млн 561 тис. осіб, а потреби народного господарства республіки в робочій силі складали 5 млн 446 тис. осіб, або перевищували приріст трудових ресурсів майже в 3,5 рази. Таким чином, за рахунок природного приросту трудових ресурсів додаткова потреба в робітниках забезпечувалася лише на 30% [15, арк. 4–5; 84, арк. 106].

Іншим джерелом покривання додаткової потреби в робочій силі в 1960–1970 рр. стало залучення до виробництва пенсіонерів. Цьому сприяла низка урядових постанов, спрямованих на стимулювання участі пенсіонерів у виробництві, а також залучення населення, зайнятого в домашньому і особистому підсобному господарстві. За останнє десятиріччя цей резерв робочої сили зменшився майже втричі і складав у 1970 р. 2 млн 190 тис. осіб, проти 6 млн 045 тис. осіб в 1960 р. [15, арк. 5].

За період 1961–1970 рр. за організованим набором було направлено 1 млн 132 тис. осіб і переселено колгоспників та іншого населення 147,6 тис. сімей. При порівняно невисокому природному прирості і досягнутій високій зайнятості трудових ресурсів у громадському виробництві збалансованість за робочою силою республіки частково досягалася за рахунок пошуку резервів, кращого їх використання. Це вимагало більш глибокого і комплексного вивчення стану використан-

ня трудових ресурсів, виходячи з реальних потреб галузей народного господарства в працівниках, і визначення шляхів забезпечення цієї потреби в розрізі областей, а також окремих міст і районів. У республіці при розвитку на селі підсобних підприємств і промислів досі різко відрізнялося використання праці колгоспників влітку та взимку. Так, у 1970 р. в липні було зайнято в колгоспах 6,6 млн осіб, а в січні тільки 4,1 млн осіб. В умовах напруження з трудовими ресурсами потреба народного господарства в робочій силі, особливо в невиробничих галузях, значною мірою могла бути забезпечена за рахунок широкого залучення в суспільне виробництво пенсіонерів, інвалідів, а також жінок-домогосподарок і студентів вузів та технікумів з неповними робочим днем [15, арк. 11].

Трудові ресурси за окремими економічними районами і областями, внаслідок історичних умов, наявності землі, сировинної бази і промислових підприємств та інших умов, розміщувалися нерівномірно, у зв'язку з чим і використання їх також було неоднаковим. Серед економічних районів більш повна зайнятість трудових ресурсів відбувалася в Донецько-Придніпровському та Південному економічних районах. У Південно-Західному економічному районі зайнятість була значно нижча через недостатньо повне використання трудових ресурсів, особливо сільської місцевості та середніх і невеликих міст західних областей УРСР. З метою більш рівномірного використання робочої сили, а також забезпечення підприємств і будівництв республіки, розташованих в районах менш забезпечених трудовими ресурсами, в УРСР проводився плановий перерозподіл трудових ресурсів шляхом організованого набору постійних і сезонних робітників. Свого вивчення потребувало і розроблення пропозицій з упорядкування неорганізованої сезонної міграції робочої сили як у республіці, так і за її межами, яка мала місце у великій кількості, особливо в західних областях. У вирішенні цих питань належне місце мав займати Державний комітет Ради Міністрів УРСР з використання трудових ресурсів і його органи на місцях.

Соціально-економічне життя як країни, так і окремого регіону залежить від трудових ресурсів, які складаються з працездатного населення. Кількісні та якісні його характеристики впливають на суспільне виробництво. У досліджуваний період відбулася трансформація, спричинена широким використанням новітньої техніки і технологій, що вимагало підвищення рівня освіти, професійної кваліфікації,

удосконалення системи підготовки. Основним джерелом поповнення трудових ресурсів, як і у два повоєнні десятиліття, виступало сільське населення західних областей України.

Особливість історичного розвитку західних земель – наявність надлишку робочої сили. Трудова еміграція «за океан» сягала кінця XIX ст. Радянська влада з перших місяців окупації використовувала адміністративні методи з метою централізованих призовів, оргнаборів, мобілізацій, наборів скерувати молодь у промислові центри УРСР та СРСР. На шахти Донбасу, підняття цілинних і перелогових земель Казахстану, розробку нафтогазових родовищ Сибіру скеровувалися десятки тисяч юнаків і дівчат. Якщо у часи сталінізму таке працевлаштування перетворювалося на «трудове заслання», нарівні з насильно депортованими, спецконтингентом, то у хрущовські і брежнєвські часи – «комсомольські новобудови», «вияв патріотичних почуттів», «братської допомоги».

З відбудовою у повоєнні роки місцевої промисловості і подальшим розвитком економіки для молоді розширювалися можливості для отримання вищої або середньої освіти. Водночас збільшувалася кількість учнів, які здобували робітничі спеціальності у школах фабрично-заводського навчання, ремісничих і професійно-технічних училищах. Це певною мірою призводило як до формування робітничого класу, так і до підвищення на підприємствах регіону кількості досвідчених працівників. Поступово формувалися кваліфіковані робітничі кадри. Якщо у традиційних галузях деревообробної і нафтогазової промисловості у досліджуваний період переважали кваліфіковані робітники, стаж роботи яких сягав більше десяти років, то у хімічній, машинобудівній переважали недосвідчені працівники.

Однією з невирішених кадрових проблем на середину 60-х років XX ст. залишалася нестача спеціалістів інженерно-технічних професій. Поряд з практиками та першими повоєнними інженерами, колективи почали поповнюватися молодими фахівцями. За умов розширення промислового будівництва, освоєння нових технологій кваліфікованих інженерно-технічних і робітничих кадрів бракувало.

З початку 1960-х років у структурі трудових ресурсів західного регіону України почали виявлятися нові тенденції, зумовлені особливостями розвитку економіки та соціальної сфери. З кінця 50-х – початку 60-х років почалося інтенсивне будівництво нових підприємств, розширення і реконструкція раніше збудованих. Комплексна механіза-

ція й автоматизація виробництва дозволяла нарощувати обсяги за рахунок підвищення продуктивності праці, а не збільшення кількості працівників.

В Івано-Франківській області нараховувалося 120 тис. не працевлаштованого населення. Промислове виробництво, на відміну від сусідньої Львівської області, розвивалося повільніше. Рада Міністрів і Держплан УРСР розглядали лист секретаря Івано-Франківського обкому КП України Я. Погребняка про більш повне використання трудових ресурсів та розвиток промисловості області. Для вирішення цих питань проектом п'ятирічного плану розвитку народного господарства передбачалося у 1966–1970 рр. розпочати будівництво арматурно-машинобудівного та Західно-Українського шинного заводів у м. Івано-Франківську. Планувалося збудувати завод пластмас у м. Калуші; сирзаводи у містах Коломиї, Косові і Калуші; хлібзавод у Коломиї; консервний завод у м. Снятині. Крім того, провести реконструкцію і розширення низки діючих підприємств: заводу «Нафтобурмашремонт» у м. Калуші, приладобудівного заводу в м. Івано-Франківську, заводу сільськогосподарських машин у м. Коломиї, Вигодського та Рожнятівського лісокомбінатів, Городенківського цукрового заводу та інших підприємств [249].

Показове у цьому плані прохання Рогатинського райкому компартії України і виконкому районної Ради народних депутатів. «Під час складання плану економічного і соціального розвитку області на одинадцяту п'ятирічку передбачити розміщення на території району промислового підприємства на 1,5–2 тис. робітників. Така необхідність викликана тим, що в районі не було жодного великого промислового підприємства, а наявні – в основному дрібні, філіального типу і не брали участі у формуванні районного бюджету, не вели будівництва житла та об'єктів соцкультпобуту... За останні десять років (1968–1978 рр.) кількість населення в районі зменшилася із 74,7 до 64,7 тис. осіб, або на 14%. Крім цього, через відсутність у районі промислових підприємств і наявність їх в сусідніх областях, щоденно за межі району на роботу в Тернопільську і Львівську області виїжджало понад 5 тис. осіб» [170, арк. 4].

Згідно з даними перепису населення на 15 січня 1970 р. чисельність населення, зайнятого в домашньому і особистому підсобному господарстві в Івано-Франківській області складала 47,9 тис. осіб, з них: у місті – 13,7 тис.; у селі – 34,2 тис. Із них, потребували праце-

влаштування 27,7 тис. осіб (у місті – 7,5 тис., у селі – 20 тис.) [227, арк. 130].

Обласна планова комісія повідомляла, що станом на 1 січня 1973 р. в Івано-Франківській області проживало 1 млн 286,2 тис. осіб, у тому числі в сільській місцевості 67,3%, або 865,2 тис. осіб. Населення у працездатному віці (дані звітного балансу трудових ресурсів за 1972 р.) становило 651,5 тис. осіб. З року в рік зростала зайнятість працездатного населення, яка в 1972 р. склала 74,9% (сільського населення 65,3%), тобто в суспільному виробництві було зайнято відповідно 504 і 208,1 тис. осіб. Незважаючи на прискорений розвиток промисловості та будівництво нових підприємств, де залучалася вільна робоча сила, ще значна кількість працездатного населення була не зайнята в суспільному виробництві. В області було зайнято в домашньому та особистому підсобному господарстві у сільській місцевості – 32,4%, або 103,1 тис. осіб [227, арк. 133].

Поряд з цим, велика кількість працездатних, зокрема молоді, також не була працевлаштована. Лише в м. Івано-Франківську їх нараховувалося 800 осіб, а також 350 «домашніх дебоширів». Ця категорія осіб «отруювала здоровий побут трудящих, створювала складну оперативну обстановку. Проте, активного впливу на них з боку комісій при виконкомах Рад депутатів трудящих, трудових колективів і адміністративних органів не було» [227, арк. 2].

Обласні відділи з використання трудових ресурсів вживали організаційні заходи зі скерування на підприємства (комбінати, трести) робітників. Завідувачі відділів облвиконкому просили звертати увагу міськкомів, райкомів компартії України та міськрайвиконкомів на посилення роботи «із забезпечення виконання постанов бюро обкомів партії і облвиконкомів про заходи із забезпечення робітничими кадрами». Згідно з інформацією Івано-Франківського обкому ЛКСМУ про хід виконання постанови бюро обласного комітету комуністичної партії України і виконавчого комітету обласної Ради депутатів трудящих «Про заходи по забезпеченню комбінату «Івано-Франківськпромбуд» робітничими кадрами у 1975 році» від 24 лютого 1975 р. (№ 58), обласна комсомольська організація зобов’язалася скерувати 250 осіб молоді на будівництво Калуського хіміко-металургійного комбінату. Бюро обкому комсомолу прийняло постанову «Про підсумки роботи комсомольських організацій області в 1974 р. по участі в спорудженні важливих об’єктів народного господарства і

завдання по поліпшенню шефства над ударними комсомольськими будовами у завершальному році дев'ятої п'ятирічки» від 10 березня 1975 р., у якій зазначалося, що на підшефних комсомолу ударних будовах області споруджено 12 об'єктів народного господарства. Серед них – комплекси з виробництва вінілхлориду та полівінілхлориду, затверджені республіканською ударною комсомольською будовою 31 січня 1974 р. (постанова ЦК ЛКСМ України Б–50). Цією ж постановою доводилися завдання для кожної міської, районної комсомольської організації з підбору і скерування молоді за комсомольськими путівками у трест «Хімметалургбуд» зі спеціальностей: мулярі – 20, монтажники – 55, штукатури – 10, підсобні робітники – 46, інші – 110, всього – 250 осіб. Питання скерування молоді на новобудови знаходилося під постійним контролем відділу робітничої і сільської молоді, комсомольських організацій обкомів ЛКСМУ України [164, арк. 162–163].

У 1966–1980 рр. здійснювалося масове укрупнення у сільському господарстві та перетворення колгоспів у радгоспи. За цей період кількість колгоспів у республіці скоротилася більш як на 2 тис., що було однією з причин спустошення «неперспективних» сіл, прискорення урбанізації міст. При цьому сільське населення щорічно зменшувалося на 229 тис. осіб або втричі більше, ніж за період 1960–1965 рр. Лише за роки одинадцятої п'ятирічки у міста переселилося більш як 1,2 млн молодих людей віком від 16 до 29 років. На зменшення сільського населення вплинуло й те, що значна частина сіл відійшла до міської зони. У 1981–1990 рр. спостерігався зворотний процес – розукрупнення господарств і створення на їх базі нових формувань, що разом з іншими заходами зі стабілізації трудових колективів уповільнили плинність трудових ресурсів (у 1989 р. – 71 тис. осіб) [239, арк. 175].

В Івано-Франківській області станом на кінець 1980 р. нараховувалося 56 гірських сіл, які не входили у склад колгоспів і радгоспів. У них проживало 64 тис. осіб, в тому числі 34,2 тис. працездатних, або 10% від працездатного населення області. На виконання постанови РМ УРСР «Про дальше покращення використання трудових ресурсів в Івано-Франківській області» від 31 жовтня 1977 р. на базі 26 гірських сіл створювалося 4 колгоспи і тепличний комбінат, а у 6 населених пунктах – 5 виробничих бригад, які приєднувалися до існуючих колгоспів. До кінця 1980 р. колективне сільськогосподарське виробництво, тобто «суцільна колективізація»,

запроваджувалося і в решті 24 гірських селах області [173, арк. 88]. Щорічно за межі області переселялося до 500 сімей та близько 5 тис. осіб працездатних виїжджали «по оргнабору». Більш повну зайнятість працездатного населення можна було забезпечити за рахунок збільшення переселення сімей в східні області республіки, шляхом дальшого будівництва нових підприємств, цехів, а також розширення і реконструкції діючих підприємств.

Слід відзначити, що у досліджуваний нами період збільшувалася кількість господарств у сільській місцевості. Це відбувалося за рахунок того, що ті особи, які приїжджали на новобудови у великі міста поселялися у приміських селах до отримання житлової площі. Одночасно із року в рік зменшувалася кількість господарств колгоспників, а зростала – робітників і службовців. Збільшення господарств робітників і службовців проходило за рахунок переходу у їхню групу й господарств кустарів (одноосібників).

Швидкі темпи промислового розвитку за порівняно короткий історичний період докорінно змінили характер економіки західноукраїнських областей. З аграрних вони перетворилися в індустріальні. Виникли нові галузі промисловості, істотно змінилася галузева структура народного господарства. Якщо раніше населення в основному було зайняте в домашньому господарстві, то в досліджуваний нами період більша частина працювала в промисловості та будівництві. У західних областях УРСР темпи зростання промислового виробництва були вищими, ніж в інших регіонах. Це дало можливість залучити, особливо в карпатській зоні, значну кількість незайнятої робочої сили до «суспільної праці». Села, які на початок 1970-х років не були колективізовані мали значний надлишок робочої сили.

Таким чином, на процес формування трудових ресурсів впливали різні чинники, перш за все, демографічна ситуація. Екстенсивний розвиток економіки потребував масового залучення робочої сили головним чином у промисловість і будівництво. Додаткові трудові ресурси, які залучалися у сферу суспільного виробництва з домашнього підсобного господарства та не колективізованих гірських сіл, були практично використані. Майже повністю було вичерпано і перерозподіл трудових ресурсів між сільським господарством та іншими галузями суспільного виробництва. Розвиток соціально-побутової сфери потребував значних трудових ресурсів. Для західного регіону республіки характерні були ті самі, що й у цілому для Української РСР закономірності:

зниження природного приросту населення; впровадження нових економічних механізмів, що спиралися на стимулювання, механізацію і автоматизацію виробничих процесів; масовий перехід на бригадні форми праці тощо.

7.2. Інституції духовного обслуговування населення та охорони здоров'я

На початок 60-х років XX ст. у західних областях Української РСР була сформована мережа народних університетів, бібліотек, клубів, музеїв, театрів та інших закладів культури. Вони виступали інституціями духовного обслуговування населення. Головну увагу приділяли вихованню дітей і підлітків, в дошкільних закладах і в позаурочний час, на радянських суспільних цінностях. Цій меті підпорядковувалися народні університети: природничо-наукових, науково-технічних, економічних, сільськогосподарських, історичних, філософських, правових знань, а також радянської торгівлі, міжнародних відносин, культури. Народні університети культури, у свою чергу, поділяли на університети літератури, кіномистецтва, театрального, музичного, образотворчого мистецтва і архітектури, об'єднані (за різними видами мистецтва та жанрами літератури).

Окрему ланку посідали університети педагогічних знань, комуністичного виховання і побуту, наукового атеїзму, медичних знань, фізкультури і спорту, громадських професій, лекторської майстерності (ораторського мистецтва), широкого профілю й ін. Народні університети характеризувалися за виробничою (при підприємствах, колгоспах, радгоспах, школах, вищих і середніх спеціальних навчальних закладах), територіальною (загальноміські, районні, при клубних закладах) ознакою і відомчим підпорядкуванням (Міністерства культури, Всесоюзного товариства «Знання», профспілок, Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти, Міністерства охорони здоров'я та ін.). У середньому загальна їхня кількість сягала майже півсотні на область з чисельністю кілька десятків тисяч слухачів. Найбільш популярними були університети педагогічних, сільськогосподарських і медичних знань, що проводили свою роботу на базі клубних установ у райцентрах [247, арк. 1–3].

З архівних матеріалів можна почерпнути інформацію про їхню роботу. Так, у доповідній записці «Про результати перевірки стану народних університетів культури станом на 1 березня 1964 року по

Галицькому районі» зазначено, що на території району нараховувалося 7 університетів народної культури. Як показала контрольна перевірка народних університетів культури, яку провели працівники інспектури держстатистики «в таких організаціях, як середня школа м. Галич, будинки культури Бурштина, Рогатина, Букачівців, Жовтня, де можна відмітити тільки з хорошої сторони. У цих організаціях своєчасно проводяться заняття, заведені журнали слухачів, зроблені відмітки відвідування, складені плани занять» [247, арк. 63].

Серед жителів сіл проводилися політичні інформації, спеціальні вечори передового досвіду, зустрічі з учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки у Москві. Широкого розмаху набрала діяльність культурно-освітніх установ: будинків культури, хат-читалень, сільських клубів, бібліотек, червоних кутків. Сільські бібліотеки, крім індивідуальної роботи з читачами, влаштовували читацькі конференції, тематичні вечори, обговорення книжкових новинок. Подвірний обхід будинків, тваринницьких ферм, тракторних бригад здійснювали книгоноші. Під час польових робіт колгоспників відвідували агіткультбригади, мистецькі колективи, лекторські групи. Станом на 1 січня 1975 р. в Івано-Франківській області нараховувалося 778 клубних закладів (14 – районні, 39 – міські, 238 – сільські будинки культури і 487 сільських клубів). Відповідно до народногосподарських планів у 1974 р. на базі сільських клубів, в залах яких нараховувалося 250 і більше місць та які розташовувалися на територіях центральних садиб сільських Рад, було відкрито 6 сільських будинків культури. Збільшення кількості міських будинків культури і клубів на 11 відбулося за рахунок клубів населених пунктів, що підпорядковувалися міським селищним Радам, які входили в міську смугу. Зменшення мережі клубних установ на 4 відбулося у зв’язку з тим, що на територіях окремих сіл Галицького, Косівського та Калуського районів різними підприємствами та радгоспами були побудовані нові приміщення будинків культури, які утримувалися за рахунок коштів профспілкових організацій. З введенням їх в експлуатацію існуючі клубні заклади системи Міністерства культури УРСР довелося закрити, оскільки потреба в них відпала. Крім того, вони були розміщені в непридатних аварійних приміщеннях [250, арк. 17].

Обласні комітети комуністичної партії неодноразово звертали увагу міськкомів і райкомів на необхідність переобладнання і

використання знятих з реєстрації колишніх культових приміщень для культурно-господарських цілей згідно з рішеннями облвиконкомів. У своїй більшості вони передавалися місцевим школам під спортзали і майстерні, колгоспам під склади, а також пере облаштовувалися під дитячі ясла, медпункти, клуби, бібліотеки та різноманітні підсобні приміщення. Як зазначалося у звітах, «багато з приміщень, які використовуються, до цього часу не втратили культового вигляду». Нерідко їх розбирали, тобто таким чином взагалі знищували з формулюванням – «аварійні» [17, арк. 17].

Музично-драматичним театром ім. І. Франка у 1964 р. було поставлено 616 вистав на яких було присутніх 196105 глядачів. Зокрема, найбільш популярною була вистава «Катерина» Т. Шевченка – 123 постановки і 42731 глядач [248, арк. 6]. Для дітей працював обласний театр ляльок ім. Павлика Морозова, а також обласна філармонія. Концертні організації системи Міністерства культури СРСР упродовж року в Івано-Франківській області провели 805 концертів, в тому числі 318 у сільській місцевості. Із них, симфонічних відповідно 4 і 1, хорових колективів 88 і 35, танцювальних колективів 10 і 8, естрадних оркестрів і ансамблів 37 і 5, камерних ансамблів 18 і 0, філармонічних виконавців 139 і 51, естрадних виконавців 171 і 90, концертів для дітей 78 і 29, концертів-лекцій 260 і 99 [248, арк. 8].

У другій половині 1960-х років життя західних областей УРСР характеризувалося розширенням і вдосконаленням соціально-культурної інфраструктури, розбудовою мережі культурних закладів, що давало можливість охопити ідеологічним впливом ширші верстви населення. Поряд з централізованими капіталовкладеннями, влада почала використовувати фінансові, матеріально-технічні ресурси підприємств та колгоспів при формуванні власних фондів розвитку соціально-культурної сфери. Через низку причин, передусім залишковий принцип фінансування і недостатню увагу влади, терміни введення в дію «об'єктів культури» часто зривалися, плани будівництва не виконувалися. На початок 1980-х років чимало населених пунктів західних областей України ще не мали клубів чи клубних приміщень. Частина бібліотек функціонувала в пристосованих приміщеннях. Гострим залишалося питання кадрів. Частина культосвітніх працівників не мала відповідної освіти, а низька заробітна плата зумовлювала високу плинність кадрів.

З метою пропаганди комуністичної ідеології радянська влада використовувала масштабні політичні кампанії, організовані до ювілейних дат: 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, 50-річчя встановлення радянської влади в Україні, 100-річчя з дня народження В. Леніна, 25-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні, 325-річчя возз'єднання України і Росії тощо. З цією метою було використано ювілейні заходи з нагоди 100-річчя від дня народження Лесі Українки та Василя Стефаника, 125-річчя Івана Карпенка-Карого та Миколи Лисенка, творчість яких була канонізована партією. У традиційних формах культурно-освітньої роботи – лекціях, оглядах, конкурсах, фестивалях, художніх і музейних виставках переважала ленінська та революційна тематика, наголошувалося на перевагах світу соціалізму над капіталізмом [109; 110].

Органічною частиною культурного життя західного регіону України залишалося масове самодіяльне мистецтво. У 1967 р., за офіційними даними, в середньому з кожної тисячі сільських мешканців у гуртках художньої самодіяльності брали участь на Волині – 92, Тернопільщині та Рівненщині – по 68, Львівщині – 58 осіб. У Львівській області було 200 тис. учасників художньої самодіяльності, об'єднаних у 1372 хорові, 1694 драматичні, 619 музичні, 1029 танцювальні та ін. колективи, у Тернопільській – 82105 учасників у 5142 гуртках. У 1970 р. у Закарпатській області діяло чотири тисячі колективів, в яких нараховувалося 75 тис. аматорів [356, с. 20].

Обласні комітети партії приділяли значну увагу роботі культурно-просвітницьких установ і закладів мистецтва, які були однією з форм насадження комуністичної ідеології. Так, в Івано-Франківській області працювало 29 театрів народної творчості, десятки оркестрів, хорів, ансамблів. Учасниками художньої самодіяльності було більше 37 тис. робітників і колгоспників. Їхній репертуар, як і обласного драматичного театру ім. І. Франка і облфілармонії, підлягав обов'язковій цензурі щодо ідейно-художнього спрямування. Великою популярністю користувалося кіно й відвідування кінотеатрів у райцентрах і селищах. Водночас значного покращення вимагала організація кінообслуговування населення в сільській місцевості, де використовувалися пересувні кіноустановки [90, арк. 36].

XXIII з'їзд КПРС і XXIII з'їзд КПУ поставили нові завдання в справі «піднесення загальноосвітнього рівня» радянського народу, зокрема у розвитку освіти для дорослих. Вечірні (змінні) і заочні

середні загальноосвітні школи відіграли певну роль у підвищенні рівня загальної середньої освіти. У навчальних закладах такого рівня навчалися випускники восьмирічок, які йшли працювати в різні галузі народного господарства, а також тут здобувала восьмирічну середню освіту молодь, яка такої освіти не мала. Тому подальше піднесення якості навчання і виховання учнів цих шкіл у відповідності до постанови ЦК КПРС і РМ СРСР «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи» від 10 листопада 1966 р. та постанови РМ УРСР «Про роботу шкіл робітничої і сільської молоді Української РСР» від 17 листопада 1967 р. окреслювали завдання органів народної освіти, педагогічної науки, усієї громадськості. Крім цього, на базі повоєнних дитячих будинків організовувалися допоміжні школи-інтернати. У школах збільшувалась кількість класів робітничої і сільської молоді, набувало популярності заочне навчання. Окрема увага зосереджувалась на охопленні навчанням перероствків, з яких формувалися повні класи.

Міністр освіти УРСР М. Фоменко подав вичерпну інформацію про стан вивчення української і російської мов в середніх школах на Україні. У 1987 р. – 15 тис. шкіл з українською мовою навчання, що складають 75,5% їх загальної кількості крім того, в республіці працює 2,5% шкіл з паралельними російськими та українськими класами. Шкіл з російською мовою навчання – 4,5 тис., або 21,7%. Школи з українською мовою навчання відвідують 50,5% усіх учнів. До шкіл з російською мовою навчання ходять 48,7% учнів нашої республіки [504, с. 317].

Відповідно до пропозиції Планово-бюджетної і галузевих комісій Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР № 637 від 18 грудня 1968 р. збільшувалися видатки на придбання ремаенту, обладнання, на капітальний ремонт шкіл і дитячих установ. Якщо порівняти видатки за цими статтями у межах однієї області, то вони у 1969 р. становили відповідно 75 тис. і 120 тис. крб [196, арк. 4]. Це прирівнювалося до річного прибутку одного передового колгоспу. Тобто, на тлі капітальних вкладень в промисловий комплекс, ці видатки виглядали надто мізерними.

За даними перепису населення (станом на 15 січня 1970 р.) в Івано-Франківській області не мали закінченої початкової і восьмирічної освіти 219255 осіб у віці від 7 до 29 років. Протягом 1970–1973 рр.

здобули восьмирічну освіту та навчалися у денних і вечірніх школах 207196 осіб (переважно формально). Таким чином, станом на 25 серпня 1973 р. по області нараховувалось 12059 осіб робітничої і колгоспної молоді, що «не мала восьмирічної освіти» і змушена була навчатися. Протягом 1975/76 навчального року передбачалося охопити різними формами навчання усю молодь [197, арк. 16–17]. Серед молоді, яка не мала закінченої початкової освіти, переважали жінки віддалених і гірських сіл, особливо багатодітні та одинокі матері [198].

У зв'язку з інтенсифікацією народного господарства, зростала роль закладів освіти з підготовки кадрів. Протягом 1966–1971 рр. у республіці було запроваджено обов'язкове восьмирічне навчання та «здійснювався поступовий перехід» до обов'язкової середньої освіти. Розширювалася мережа шкіл, професійно-технічних училищ, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів, зростала кількість учнів та студентів. У 1969 р. у західних областях Української РСР у двадцяти інст итутах і трьох університетах навчалося більше 120 тис. студентів, а в 130 технікумах – стільки ж [375, с. 335].

У містах і селах зводили школи за новими типовими проектами, розрахованими на великі контингенти учнів. Закривали восьмирічні та початкові школи, збільшували кількість шкіл з продовженим днем і групами продовженого дня. У 1970/71 навчальному році всі загальноосвітні школи завершили перехід на трирічний цикл початкової освіти. Проте матеріально-технічна база освіти не відповідала потребам. Багато шкіл, технікумів розміщувалися в аварійних чи пристосованих приміщеннях. Був низьким професійний рівень багатьох вчителів, значна частина яких не мала вищої освіти і здобувала її заочно. Так, у найбільшій Львівській області у 1968 р. таких було 53%, а в Чернівецькій – 50% [504, с. 318].

Педагогічні колективи проводили велику роботу з виховання у школярів любові та поваги до праці, підготування їх до життя. Цій меті підпорядковувалася система трудового виховання та професійної орієнтації учнів. Значну увагу зі сторони влади приділялося розширенню сітки середніх шкіл з виробничим навчанням, після закінчення яких випускники разом із атестатом про середню освіту отримували певну спеціальність. У 1973 р. таке навчання додатково вводилося в 12 середніх школах Івано-Франківської області, а в наступному ще в 14. У 1975 р. в області було таких середніх шкіл понад 90 [162, арк. 124].

У 1975 р. в Івано-Франківській області працювало 759 загальноосвітніх шкіл, з яких – 180 початкових, 393 восьмирічних, 186 середніх, де навчалося 223,2 тис. учнів. У 550 школах працювали шкільні їдальні, в 27 – роздаткові пункти, в 24 – буфети, 14 шкіл було прикріплено до місцевих чайних. Гаряче харчування учнів організовувалось в усіх середніх і восьмирічних школах області, крім однієї – Максимецької у Надвірнянському районі [169, арк. 81]. У цьому ж році проводили навчання 19 професійно-технічних училищ, які виступали головним джерелом поповнення кадрів масових робітничих професій. Із них: технічних – 4, міських професійно-технічних – 8, сільських професійно-технічних – 6, профтехучилище при виправно-трудовій колонії – 1. Училища були переповнені і працювали у дві зміни. Навіть у типових училищах кількість учнів перевищувала норми, не кажучи про сільські, які розміщувалися у пристосованих приміщеннях. Так, у Коломийському міському професійно-технічному училищі № 10, розрахованому на 600–800 учнів, навчалося 1200, Івано-Франківському № 3 замість 500–600 осіб – 800 і т. д. [162, арк. 49–50]. Технікуми та училища готували енергетиків, хіміків, деревообробників, агрономів, бухгалтерів і т. д. Професійна освіта набирала великого розмаху. За такими кількісними показниками, що широко використовувалися для пропаганди радянського способу життя, приховувалась низька якість роботи.

Органи цензури і «працівники у цивільному» здійснювали перевірку книжкових фондів бібліотек, музеїв, друкованої продукції, а також контролювали репертуари театрів, філармоній, роботу клубів тощо. Незаперечним досягненням радянської системи освіти стало кількісне зростання відповідних закладів і установ, значна робота проводилася з ліквідації неписьменності дорослого населення.

Аналізуючи зміни, які відбулися у системі охорони здоров'я республіки, маємо зазначити, що пріоритетним напрямом був розвиток інфраструктури і зростання штатного складу медичного персоналу. Подібна тенденція відповідала загальносоюзним процесам і на кінець 50-х років XX ст. країна вийшла на перше місце у світі за медичним кадровим забезпеченням. Нарощування кількісних параметрів не завжди виступало показником підвищення якості медичного обслуговування. На початок 1970-х років, за нашими підрахунками, у межах однієї області працювала майже сотня лікарень на 10 тис. ліжок, 130–150 поліклінік і амбулаторій, 40–50 диспансерів, 300–350 лабораторій,

20–25 санітарно-епідеміологічних станцій, 600–800 ФАПів, 150–200 аптечних закладів [214, арк. 4].

Радянська влада у західних областях УРСР провела радикальні зміни в галузі охорони здоров'я, зокрема в сільській місцевості. Старше покоління пам'ятало ту мізерну кількість лікувальних закладів за «старих буржуазних часів» і недоступність щодо їх послуг. Проведена націоналізація колишніх приватних лікувальних установ і аптек, скасування плати за лікування і введення безкоштовної загальнодоступної медичної допомоги стало позитивним чинником. Розгортання мережі лікувально-профілактичних та санітарно-протиепідемічних установ, створення спеціальних навчальних закладів для підготовки медичного персоналу відповідали нагальним потребам населення [85; 86].

У системі охорони здоров'я відбувалися помітні зміни. Інфекційні хвороби були постійними супутниками мешканців села. Населення змушене було лікуватися у знахарів, мольфарів, костоправів, повивальних бабок, тому існувала велика смертність, особливо дитяча. Тепер медичну допомогу було надано безоплатно і нею могли скористатися усі соціальні верстви населення села і міста. Це певною чином позначалося на якості медичних послуг, але значно розширило доступ і кількість пацієнтів.

На роботах, пов'язаних зі шкідливими умовами праці (хімічній індустрії, будівництві, дорожньо-ремонтних бригадах), були задіяні десятки тисяч жінок різного віку [190, арк. 53; 87]. У місцевій пресі висвітлювалися матеріали рейдів-перевірок санітарно-гігієнічних умов праці на промислових підприємствах. Обласні відділення охорони здоров'я, головні лікарі центральних райлікарень звертали велику увагу на поліпшення стану експертизи тимчасової втрати працездатності; проведення профілактичних оглядів робітників промислових підприємств і колгоспників; на аналіз стану захворювань населення; лікування хворих [215, арк. 5].

Питання «боротьби з п'янством» неодноразово розглядалися в обкомах, міськкомах, райкомах партії, виконкомах місцевих Рад, в колегіях міністерств і відомств. Кількість осіб, яка зловживала алкогольними напоями катастрофічно збільшувалася. Зведені дані «по боротьбі з п'янством» у республіці: у 1973 р. притягнуто до адміністративної відповідальності 702088 осіб, у 1977 р. – 933653; виявлено осіб, що займалися самогоноварінням відповідно 44889 і 69597 [26, арк. 2].

Загрозливих масштабів в Україні набирала динаміка поширення наркоманії. Якщо у 1975 р. в органах внутрішніх справ УРСР перебувало на обліку 6770 осіб, у 1977 р. – 7044, серед яких осіб у віці до 30 років було 5017, то через рік їхня кількість зросла до 7916. Збільшувалась кількість осіб, котрі займалися розповсюдженням наркотичних речовин (у 80% – гашиш). За ці злочини притягнуто до кримінальної відповідальності у 1975 р. – 799 осіб, у 1978 р. – 862 особи. Лише протягом 1977 р. виявлено осіб, що вживали наркотики: у Дніпропетровській області – 1291, Києві – 1274, Одеській – 940, Донецькій – 845, Івано-Франківській – 26, Закарпатській – 22, Тернопільській – 18, Волинській – 13 [26, арк. 13–15].

На великих промислових підприємствах і об'єднаннях отримали розвиток послуги, пов'язані з фізкультурою і спортом («Хлорвініл» – футбольна команда «Хімік», Бурштинська ДРЕС – «Енергетик», Ямницький цементно-шиферний завод – «Цементник», Коломийський завод сільськогосподарських машин – «Сільмаш», «Тисмениця» – «Хутровик»); охороною здоров'я – пансіонати, профілакторії, піонерські табори, бази відпочинку, в тому числі на узбережжі Чорного і Азовського морів. Більшість підприємств і колгоспів обмежувалися традиційними видами послуг: утриманням дітей у дошкільних установах, обслуговуванням стадіонів, будинків культури, організація відпочинку своїх працівників. Під час складання проекту п'ятирічного плану розвитку народного господарства УРСР на 1971–1975 рр. Івано-Франківському облвиконкому на будівництво шкіл і закладів культури збільшено капіталовкладень до 13,7 млн крб, проти 8,24 млн крб в 1966–1970 рр. [148, арк. 134].

На кінець 1970 р. в Івано-Франківській області працювало 27 будинків і палаців піонерів, 317 постійних дитячих садків і ясел, 31 музична і 3 художні школи. Влітку організовувалося понад 200 піонерських таборів. Велику роботу в організації художньої і технічної творчості, відпочинку і дозвілля проводили обласні дитячі станції: юних туристів, юних натуралістів, юних техніків, а також різні гуртки і клуби при ЖЕКах [374, с. 72].

Необхідно зауважити, що у досліджуваний період «кількісні показники мали винятково зростати». Якщо у 1982 р. в області підготовлено спортсменів масових розрядів – 172545, то у 1983 р. – 190291; зайнятих у спортивних секціях, відповідно, 250716 і 261006 осіб. Спортивні організації «Авангард», «Колос», «Спартак», «Буревісник» та інші сприяли

підготовці у 1983 р. – 30 майстрів спорту СРСР, 309 кандидатів у майстри спорту, 1680 осіб першого спортивного розряду. У підсумках соцзмагання Івано-Франківська область у 1983 р. посіла 14 місце в республіці (у 1982 р. – 19). Проте із 566 шкіл області, тільки 291 мала свої спортивні зали. Повільно розвивалася матеріально-спортивна база в сільських і гірських населених пунктах [180, арк. 82–83]. Велике значення для фізичного розвитку молоді мали вулично-дворові та сільські змагання з футболу. Саме в таких турнірах виростали майбутні футбольні таланти.

Багато колгоспів об'єднували 3–5 і більше населених пунктів. Проте навіть в центральних садибах не всюди були середні школи, амбулаторії, поліклініки, фельдшерсько-акушерські пункти, що викликало труднощі в організації сільськогосподарського виробництва, вирішенні соціальних питань. Потреба «економічно відстаючих колгоспів» в засобах на будівництво шкіл і медичних закладів на початок 1984 р. у межах однієї області складала 3–4 млн крб. На таку суму подавалася заявка Міністерству сільського господарства УРСР, а фактично виділялося – 700–800 тис. крб [182, арк. 80]. Соціально-культурні установи фінансувалися переважно з місцевих бюджетів. Проте у курортній зоні Карпат розпочалося спорудження відпочинкових комплексів республіканського підпорядкування, на які централізовано виділялися великі кошти.

Вирішальне значення в задоволенні соціально-культурних і побутових потреб народу мали фонди, що створювалися за рахунок коштів державного бюджету і спрямовувалися на розвиток освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури та на державне соціальне страхування і соціальне забезпечення. Із загальної суми національного доходу країни у фонд нагромадження надходило приблизно одна чверть, а у фонди споживання – три чверті. Витрати з державного бюджету на соціально-культурні заходи з року в рік зростали. За рахунок суспільних фондів в областях утримувалося понад 40–50 тис. працівників охорони здоров'я і близько 50–60 тис. працівників освіти і культури. Студенти вищих і середніх спеціальних навчальних закладів були забезпечені стипендіями. Значна частина з них одержувала стипендії за рахунок підприємств, будівництв, колгоспів, радгоспів та інших організацій.

Проблеми, які накопичувалися в системі освіти і культури в часи перебудови надзвичайно загострилися. Компартійні ідеологи «часів

застою» підвели під політику русифікації теоретичну основу – «нову історичну спільність – радянський народ». Громадська активність купувалася різними способами і переважно не була проявом радянського патріотизму. Певна частина краян свідомо прирівнювала свою діяльність до забороненого компартією товариства «Просвіта», що диктувалося внутрішньою потребою сприяти культурному і духовному розвитку свого народу.

Аналіз стану справ у соціально-культурній сфері свідчить, що головну увагу влади було акцентовано на кількісному зростанні мережі відповідних закладів і штатного персоналу. Система освіти служила найважливішим інструментом навчання і виховання «нової людини». Вжиті державою заходи вели до подальшого нарощування матеріально-технічної бази, а також до формування кадрового потенціалу. У вирішенні соціальних питань було досягнуто певних успіхів: окрім поліпшення житлових умов, значно підвищився рівень забезпечення населення культурно-освітніми послугами. Необхідно зазначити, що у досліджуваний період підвищився загальний рівень життя населення: відбулися певні позитивні зміни у розвитку культури, освіти, охорони здоров'я, спорту. Незважаючи на те, що матеріальний добробут більшості громадян покращився – відчувалося суттєве відставання від високо розвинутих країн світу.

Історія розвитку соціально-культурної сфери західних областей Української РСР свідчить, що протиріччя між реальністю і запитами населення постійно збільшувалися. Споживацький підхід держави до назрілих проблем мешканців регіону – використання ресурсного, трудового, інтелектуального потенціалу вказує про те, що проблеми постійно наростали. Радянський окупаційний режим не спромігся досягти адекватних потребам часу зрушень.

7.3. Інфраструктура побуту

Складовою соціальної сфери є побутовий комплекс, до якого входять житлово-комунальне господарство, транспорт, торгівля, служба побуту та ін. Інфраструктура побуту забезпечує належні матеріальні умови життя і добробуту населення. Зміни, які відбулися у цій сфері протягом досліджуваного періоду, свідчать, що рівень життя людей покращився порівняно з повоєнними роками чи попередніми історичними епохами. Радянський окупаційний режим концентрував головні зусилля на подальшій індустріалізації західноукраїнського

регіону та зміцненні колгоспно-радгоспної моделі господарювання у сільському господарстві, а соціальна програма фінансувалася за залишковим принципом.

У 60–80-ті роки XX ст. зміст соціальної політики не змінився – в його основі, як і раніше, були розподільчі відносини та централізоване адміністративне регулювання. Підвищення ефективності економіки дозволило привернути увагу до соціальних проблем. У соціальній сфері, як стверджували офіційні документи XXVI з'їзду КПРС, відбувалися «дальші прогресивні зміни в робітничому класі, колгоспному селянстві, народній інтелігенції, зміцнювався їх союз і єдність при провідній ролі робітничого класу, посилювалась класова однорідність суспільства, братерська дружба і єдність всіх націй і народностей країни». З'їзд зробив новий, принципово важливий висновок про те, що «становлення безкласової структури суспільства в головному й основному відбудеться в історичних рамках зрілого соціалізму» [504, с. 325].

Перш за все, у середині XX століття для населення стало доступним користування апаратурою і технікою. Так, у 1966 р. населення Львівської області використовувало 87 тис. телевізорів і 273 тис. різноманітних побутових радіоапаратів (радіоприймачі, радіоли, магнітофони, магніторадіоли), що становило 153 радіотелевізійних апарата, в тому числі 37 телевізорів, з розрахунку на тисячу населення області. Ці цифри значно нижчі від середньої кількості радіотелевізійної апаратури в республіці (відповідно – 205 і 67). Незважаючи на випуск телевізорів безпосередньо на Львівщині та концентрацію підприємств з випуску радіотехнічної апаратури, область набагато поступалася в цьому відношенні показникам таких областей як Кримська – 275, Миколаївська – 221, Херсонська – 180 і навіть Чернівецька – 175. Чисельність телевізорів на тисячу мешканців у Харківській і Луганській областях був утричі вищим, ніж у Львівській [259, арк. 63].

Покращенню умов життя населення сприяли гарантована оплата праці колгоспникам, інтенсивне житлове будівництво, удосконалення соціально-побутової інфраструктури. Загалом досліджуваний період відзначався найбільш високими темпами житлового будівництва і, відповідно, розбудовою комунального господарства. У житловому будівництві продовжувала домінувати тенденція до кількісних, а не якісних показників з мінімальним набором зручностей. На зміну п'ятиповерховій забудові міст і містечок, так званим «хрущовкам»,

приходить шести-дев'ятиповерхове та приватне будівництво. Сформувався і набув широкого розповсюдження новий вид послуг – будівництво і ремонт житла на замовлення населення. Розширення обсягів будівництва пришвидшило перехід від комунального житла («комуналок») і гуртожитків до невеликих квартир сімейного типу. На шляху до нового житлового будівництва поставало немало перешкод. Не було віднайдено способу об'єднання зусиль забудовників, що дозволило б комплексно споруджувати інженерні комунікації та покращувати благоустрій довколишніх територій. Місцеві виконкоми не мали права кооперувати засоби підприємств на будівництво об'єктів культурно-побутового призначення.

В областях західного регіону України було створено потужну будівельну промисловість. Основна частина освоюваних коштів припадала на великі трести «Нафтогазбуд», «Хімметалургбуд», «Прикарпатжитлобуд». У 1966 р. будівельні і монтажні роботи вели 44 загально будівельні та спеціалізовані організації, в 1977 р. – 61. Житлове і промислове будівництво здійснювали спеціалізовані комбінати «Прикарпатспецбуд», трести «Західхімпроммонтаж», «Прикарпатжитлобуд», обласні міжколгоспні будівельні організації та ін. [149, арк. 8]. Трести і підпорядковані їм організації зазнавали критики «за не справляння зі встановленими завданнями», невиконання планів щодо введення в дію житлової площі і завдань з підвищення продуктивності праці, за відставання у будівництві дитячих садків, клубів, об'єктів торгівлі та комунального господарства [146, арк. 1].

Розгляньмо цю проблему на прикладі одного із найбільших промислових гігантів регіону. Так, протягом 1961–1970 рр. на КХМК було освоєно 238,5 млн крб капітальних вкладень. З них на промисловість – 213,3 млн крб (89,2%), на житлове будівництво – 18,8 млн крб (7,9%), комунальне господарство – 3,5 млн крб (1,49%) [148, арк. 182]. За рахунок коштів «житлокультпобуту», перевага надавалася промисловому виробництву з певними «відхиленнями від попередніх планових цифр». Виділення коштів на спорудження об'єктів житла і культурно-побутового призначення у найбільш сприятливі роки не перевищувало 1,5–2%. У наступні спостерігаємо стійку тенденцію до зниження – 0,5%.

Найбільш високі темпи житлового будівництва сягають середини 1970-х років. Тільки за роки восьмої п'ятирічки в сільськогосподарській Тернопільській області споруджено 2218,7 тис. м^2 житла, в тому

числі за рахунок держави, підприємств і житлових кооперативів – 435,6 тис м^2; індивідуальним способом за рахунок державного кредиту – 1783 тис. м^2. Протягом 1970 р. в області введено в експлуатацію 455,6 тис. м^2 житла, в тому числі за рахунок держави, підприємств і житлових кооперативів – 111,8 тис м^2 [504, с. 328]. Курні хати під солом'яною стріхою відійшли в минуле і поповнили етнографічні експозиції музеїв.

В середньому у досліджуваний період в західних областях УРСР щороку вводилося в експлуатацію 3500–4000 нових квартир. Найбільш гострою квартирна проблема була в обласних і районних центрах. Кошторисна вартість 1 м^2 жилої площі з централізованих джерелах фінансування становила в 1971 р. – 188,5 крб, і нецентралізованих – 179,9 крб [223, арк. 31]. У списках на поліпшення житлових умов значилося близько 15–20 тис. осіб на область. У той же час, тих, хто гостро потребував житла – 3–4 тис. осіб, або20 %. Це багатодітні сім'ї та особи, які проживали у підвалах, горищних приміщеннях, в аварійних будинках.

Міськрайвиконкоми, підприємства й організації щорічно розробляли конкретні плани щодо забезпечення житлом трудящих, які потребували невідкладного поліпшення умов проживання. Для цього передбачали виділення їм не менше 15% від загальної площі квартир, що розподілялися. Бюро обкомів партії на своїх засіданнях неодноразово розглядали питання про порушення порядку розподілу житла і «реагували» та «посилювали контроль», «рішуче присікали різноманітні спроби». Архівні матеріали свідчать про масові зловживання службовим становищем відповідальних осіб [168, арк. 94; 231, арк. 30].

Користолюбство, «приватновласницькі тенденції», прагнення господарських, державних і партійних працівників до наживи і збагачення набирали широкого розповсюдження. У резонансній постанові політбюро ЦК Компартії України «Про результати перевірки листа з м. Коломиї Івано-Франківської області» від 25 вересня 1979 р. зазначалося: «В облвиконком з м. Коломиї поступали численні листи і скарги про грубі порушення в розподілі житла, в індивідуальному житловому будівництві. Однак, внаслідок формально-бюрократичного ставлення, такі факти не діставали належної оцінки і реагування…». Адміноргами м. Коломиї та району було викрито факти зловживань і хабарництва з боку 22 посадових осіб, проти яких порушили кримінальні справи [175, арк. 1, 11].

У 1970-х роках серед партійно-радянської номенклатури, працівників торгівельно-господарських структур, правоохоронних органів набуло поширення індивідуальне приватне будівництво [82]. Найбільш престижними вважалися земельні ділянки довкола обласних і районних центрів, курортних зон. Відділи у справах будівництва і архітектури облвиконкомів проводили аналіз розглянутих листів та заяв трудящих з питань індивідуального будівництва. Основними причинами скарг були: постійне порушення відповідальними особами генеральних планів забудови населених пунктів, порядку здійснення індивідуального будівництва, випадки самовільного будівництва і т. д. [232, арк. 39].

Гострим питанням залишалося забезпечення потреб у дитячих дошкільних закладах. Облвиконкоми розробляли і затверджували перспективні плани будівництва дитячих дошкільних закладів. Навіть при успішному виконанні цих завдань, в західних областях УРСР було би охоплено дошкільним вихованням лише чверть дітей, тоді як по республіці цей показник вже у 1977 р. становив 41% [168, арк. 98]. Надзвичайно повільними темпами розширювалася мережа дошкільних закладів на селі.

На початок 1980-х років на окремо взяту область регіону нараховувалося 250–400 гуртожитків, в яких проживало від 40 до 60 тис. осіб. Більшість гуртожитків в обласних центрах була перенаселеною. Як правило – відсутня гаряча вода, кімнати для прання, одна кухня на 15–20 сімей, ремонт проводився невчасно. Набирали поширення гуртожитки для одиноких осіб [174, арк. 17]. В архівних матеріалах зберігається велика кількість інформації щодо цієї проблеми. Так, на виконання постанови № 58 (з відома обласної Ради професійних спілок), обком профспілки робітників будівництва і промбудматеріалів разом з комбінатом «Івано-Франківськпромбуд» розробив і довів до виконавців конкретні заходи з поліпшення житлово-побутових умов для мешканців гуртожитків та організації громадського харчування робітників-будівельників. Згідно зі складеними графіками окремі відповідальні працівники обласної Ради профспілок, керівники комбінату, будівельних трестів і управлінь відвідували робітничі гуртожитки, проводили бесіди на теми, які цікавили мешканців гуртожитків, давали необхідні консультації, бували на зборах мешканців [164, арк. 164].

Найбільш наболілою для громадян проблемою, до розв'язання якої керівництво залучало профспілку, був розподіл серед працівників житла з дотриманням встановленої черговості, а також організації дозвілля і відпочинку, санаторно-курортного лікування. Хоча офіційно вважалося, що профспілковий комітет контролював розподіл житла, але його думку важко визнати визначальною. Деяку самостійність міг проявити голова профспілки хіба що при розподілі путівок в будинки відпочинку і на санаторно-курортне лікування. Однак і в цих питаннях профспілка не могла ігнорувати бажання секретаря парткому чи «начальства». Позбавлена реального права на самостійність у вирішенні важливих питань колективу, профспілка сприймалася як уповноважений партією орган, що створює видимість захисту прав рядових громадян.

У другій половині минулого століття удосконалювалася побутова інфраструктура села, головним чином в селищах міського типу і приміських населених пунктах. Наданням побутових послуг займалися спеціалізовані підприємства – побут комбінати, які роками не змінювали структуру своєї діяльності. До середини 70-х років XX ст. майже в усіх колгоспах і радгоспах регіону були організовані будинки побуту та комплексні приймальні пункти [165, арк. 177]. Для загального користування надавалися такі послуги: індивідуальний пошив одягу, виготовлення меблів, хімчистка та фарбування одягу, ремонт – взуття, швейних виробів, побутових приладів, транспортних засобів і ін. Обласні управління побутового обслуговування населення звітували про здані в експлуатацію лазні та душові, обсяги прання білизни, послуги фотоательє, ремонт квартир, роботу перукарень, прокатних пунктів та ін.

Для комунально-побутових потреб споживачі міст і сіл планово отримували вугілля, торф, природний і зріджений газ. Так, у 1975 р. на м. Калуш план палива для реалізації через паливні склади управління облвиконкому з заготівель і постачання палива населенню, комунально-побутовим підприємствам і установам становив: львівсько-волинського вугілля – 120 т; дров – 100 м^3, газу природного – 35,5 млн м^3 [240, арк. 553].

Складова побутового комплексу – радіофікація і телефонізація сіл – відбувалася вкрай повільно. Актуальним залишалося питання суцільної електрифікації сіл і приміських будинків. В архівних матеріалах наводиться різна чисельність у кожній області регіону. В листах

міністру енергетики і електрифікації УРСР А. Макухіну секретарі західних обкомів КПУ зазначають, що в областях налічується від 3 до 5 тис. не електрифікованих будинків. Це викликало цілу низку скарг мешканців сіл. Для них необхідно було збудувати кілометри низьковольтних електроліній [154, арк. 52, 54].

Наступною проблемою комунального облаштування сіл була газифікація. В західних областях у зв'язку з наявністю власного природного газу, села газифікувалися порівняно з іншими регіонами республіки високими темпами. Так, наприклад, у прикарпатських областях питома частка газифікованих сіл у середині 1990-х років становила 30–40%, тоді як 3% газифікованих сіл Одещини та Херсонщини вважали високим показником [559, с. 24].

Газифікація міст і сіл була важливим фактором підвищення матеріального добробуту населення. Лише за семирічку загальна економія коштів населення УРСР внаслідок використання газу на комунально-побутові потреби становила 577 млн крб. Крім того, застосування природного газу для комунально-побутових потреб звільняло мільйони трудящих від непродуктивної праці і значно поліпшувало санітарно-гігієнічні умови [532, с. 124].

Автомобільний транспорт займав все більш важливе місце у щоденному житті. Автобус став основним видом міського і сільського транспорту. Сполучення між віддаленими гірськими і лісовими селами, а також розташованими на значній відстані від райцентрів, не було чітко налагодженим. Приміські лінії з початку 1970-х років почали обслуговувати угорські дизель-поїзди, названі в народі «Червона рута». Великим залізничними вузлами стали обласні центри, через які курсували міжнародні експреси. Обласні центри отримали пряме сполучення з різними столицями Радянського Союзу.

Покращенню умов життя літніх людей сприяло пенсійне законодавство. Були підвищені мінімальні розміри пенсій за віком і з причин втрати годувальника; призначалися пенсії за віком у випадках відсутності повного стажу роботи для жінок, що народили п'ять і більше дітей; матерям інвалідів дитинства. За безперервний стаж роботи робітникам і службовцям, що відпрацювали на одному підприємстві понад 25 років було збільшено розмір надбавок до пенсій з 10% до 20%. Вказуючи на позитивні зміни, водночас зазначимо, що загалом усі ці заходи окупаційного режиму не дозволяли забезпечити

достатнього рівня життя більшості людей, особливо тих, що проживали у сільській місцевості.

Згідно з офіційною статистикою у 1971–1980 рр. грошові витрати держави на підвищення матеріального добробуту людей в абсолютних показниках зросли майже вдвічі. Якщо проаналізувати структуру державних інвестицій за галузями господарства, то можна простежити зовсім іншу тенденцію – в абсолютних показниках капіталовкладення на соціальні програми зросли, проте їхня питома вага у загальних витратах знизилася. Протягом 1966–1970 рр. капітальні вкладення у розвиток галузей групи «Б» становили 5,3% усіх інвестицій, у наступній п'ятирічці вони знизилися до 4,8%. У житловому будівництві відповідно з 17,2% до 15,3%, в спорудженні торгівельних, комунальних та інших соціально-культурних підприємств – з 15% до 14,8% [537, с. 233].

У галузі торговельного обслуговування населення було здійснено низку заходів, які забезпечили виконання планів розвитку товарообігу. Перший осінній прикарпатський ярмарок на Івано-Франківщині відбувся 9 жовтня 1966 р., в день свята працівників сільського господарства. В ярмарку брали участь торговельні підприємства 12 районів і м. Івано-Франківська, 12 райспоживспілок, 8 відділів робітничого постачання, 2 торги і промторги, трест їдалень і ресторанів, харчоторг, фірми «Меблі», «Взуття», лісбудторг, коопторг, дорресторан, книготорг, аптекоуправління, 156 колгоспів, 2 радгоспи, колгоспники. Ярмарок відвідали понад 145 тис. осіб [373, с. 93].

Радянська гігантоманія яскраво відобразилася у архітектурі магазинів і «торгової площі». Розвивалася мережа підприємств громадського харчування (перевиконання становило 3702 посадочних місця). У середині 70-х років XX ст. перевиконувалися планові завдання з відкриття магазинів, цехів напівфабрикатів та кулінарної продукції, з реконструкції і будівництва підприємств, що спеціалізувались на випуску безалкогольних напоїв і ковбасних виробів. Характеризуючи розвиток торгівлі, зазначимо, що зросли як виробництво, так і реалізація товарів широкого вжитку. Водночас намітилася тенденція до змін у підпорядкуванні на території районів підприємств, які були розташовані довкола обласного центру. Обласні владні структури бажали мати більшу вигоду від заводів і фабрик для розбудови міста, а не довколишніх сіл. На підприємствах безпосередньо організовувався продаж розфасо-

ваних напівфабрикатів, розширювалися заводські їдальні, облаштовувалися буфети.

Значна частина товарів «ширпотребу» була низької якості і не мала належного збуту. Типова для радянського магазину ситуація: товар нібито є, а купити нічого. Дефіцитні товари, особливо імпортного виробництва, необхідно було купувати «з-під прилавка». Влада намагалася вивчати потреби населення на різні категорії товарів, створювалися різні міжвідомчі, місцеві й міжрегіональні комісії, які аналізували попит. На великих виробничих об'єднаннях почали влаштовувати виставки-продажі товарів підвищеного попиту, зустрічі представників промисловості зі споживачами, оптові ярмарки з продажу товарів тощо. План виробництва на наступний рік формувався з урахуванням результатів купівлі і продажу, укладених договорів між оптовими базами торгівлі, роздрібними торговельними підприємствами, з одного боку, і промисловими підприємствами, об'єднаннями, фірмами, з другого.

Загалом держава вживала численних заходів, які сприяли підвищенню життєвого рівня і покращення побуту громадян. За період з 1965 р. до 1985 р. середньомісячна зарплата робітників і службовців республіки зросла більш ніж удвічі. Функціонування громадських фондів споживання сприяло збільшенню різноманітних виплат населенню. Значна частина коштів йшла на отримання безкоштовної освіти, на розвиток охорони здоров'я, культурного і побутового обслуговування. З 1970 р. виплати і пільги, отримані населенням республіки з громадських фондів споживання виросли вдвічі. У 1985 р. середньомісячна зарплата становила 174 крб., а з урахуванням виплат і пільг з громадських фондів споживання – майже 250 крб. [537, с. 232].

Необхідно взяти до уваги, що одночасно діяли приховані інфляційні механізми, а на споживчому ринку постійно зростали ціни. Зростання зарплатні не закріплювалося збільшенням товарів і послуг. Значна частина товарів широкого вжитку мала низьку якість, все більшого «розмаху набирав хронічний дефіцит». Ілюзію матеріального забезпечення громадян створювали гроші, частина з яких осідала в ощадкасах. З 1500–2000 тис. осіб – мешканців середнього села вкладниками ощадкаси мало бути 600–800 осіб, сукупність вкладу яких становила більше 1 млн крб [504, с. 336].

Протягом 1965–1985 рр. в Українській РСР збереження населення збільшилися з 6,4 до 63,7 млрд крб. Однак у 1965 р. річний

товарообіг був майже в 3 рази більшим, ніж залишки внесків населення в ощадкасах, натомість через два десятиріччя невикористані збереження перевищували річний товарообіг на 13% [537, с. 234]. Це призводило до масових зловживань у системі торгівлі, спекуляції, розвитку «чорного ринку» і «тіньової економіки». Значного поширення набуло таке побутове явище, як придбання товарів «по знайомству», «по блату», тобто з використання особистих чи родинних зв'язків.

Незважаючи на постійні декларації влади щодо пріоритетності соціальної сфери, державні служби побуту, транспорту, торгівлі, житлово-комунального господарства могли забезпечувати лише мінімум благ для громадян. Умови життя населення західних областей Української РСР не відповідали внеску у формування індустріальної потужності та військово-промислового комплексу країни.

У 1980-х роках на благоустрій міст і селищ міського типу, капітальний ремонт житлового фонду західних областей держава виділяла з бюджету в межах 10–15 млн крб. У 1988 р. в Івано-Франківській області використано 14 млн крб, що на 20% більше, ніж у попередньому році. Проведені фінансовими органами перевірки використання цих коштів виявили «суттєві недоліки і порушення». В містах і селах області тільки 49% шляхів були забезпечені асфальтовим покриттям, зливною каналізацією – 10,7%. Незадовільний стан з освітленням вулиць у містах Яремче, Городенці, селищах Дилятині, Коршеві, Ковалівці, Вигоді і т. д. Більша частина житлового фонду міст належала підприємствам різних міністерств і відомств. Такі квартири доволі часто були обладнані комунальними зручностями значно гірше, ніж приміщення місцевих Рад [237, арк. 231].

Отже, для розгортання соціальної сфери найбільш сприятливим періодом із досліджуваного відрізку часу була друга половина 60 – 70-их років XX ст. У сільській місцевості, хоча й у недостатній кількості, споруджувалися житлові будинки для молодих спеціалістів, школи, пришкільні інтернати, дитячі дошкільні заклади, фельдшерсько-акушерські пункти, клуби, бібліотеки, побутові об'єкти, лазні, магазини, павільйони громадського харчування, адміністративні приміщення сільських Рад, відділень зв'язку, автостанції, проводилася газифікація, телефонізація. У містах розширювалося житлове господарство, що викликало прокладання нових вулиць, площ, шляхів, тротуарів, мостів, впорядкованих місць відпочинку.

Розділ 8

СУСПІЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЛЮДЕЙ

8.1. Самодіяльні громадські організації

Громадські товариства і об'єднання вважалися складовою частиною політичної системи СРСР. Вони проголошувалися окупаційною радянською владою добровільними самодіяльними громадськими організаціями, які утворювалися та діяли на основі законних інтересів і прав їхніх членів. Законодавчо вони мали право брати участь у формуванні виборчих комісій по виборах до Рад, висувати кандидатів в депутати Рад депутатів трудящих, вводити своїх представників до складу колегіальних органів державного управління й т. д. Самодіяльні громадські організації в УРСР створювалися і діяли під безпосереднім керівництвом комуністичної партії та радянського уряду. Усі попередні політичні партії, громадські організації та кооперативні спілки були заборонені. Поняття «самодіяльні» не відповідало реальному волевиявленню громадян. В умовах тотального державного контролю усіх сфер життя в СРСР це використовувалося як умовний термін та виступало ілюзією демократії. Членство в товариствах формально було добровільним, але нерідко мало примусовий характер.

За приблизними підрахунками на території 12 районів Івано-Франківської області та 2 міст станом на 1 квітня 1966 р. діяло в межах 15 тис. первинних осередків громадських самодіяльних організацій, які охоплювали 120–130 тис. членів (10–15% мешканців). Це більше трьох десятків радянських самодіяльних громадських організацій, які часто дублювали та контролювали, як органи низової управлінської ланки, так і одна одну та повсякденне життя громадян. Вони охоплювали весь спектр життя тогочасного суспільства. До вказаних в таблиці (див. *Додаток В*) необхідно додати й такі самодіяльні організації в галузі взаємодопомоги та соціальної допомоги, як «Ради соціального забезпечення при колгоспах», «Райради соціального забезпечення колгоспників» у межах 20–30 у кожному районів з чисельністю 200–300 членів, «Відомчі суди» та ін.

Крім вказаних добровільних товариств, що діяли в УРСР, були: професійні спілки, кооперативи, організації молоді, жінок, союзи, товариства (наукові, інженерно-технічні, оборонні, спортивні, культурно-просвітні), творчі об'єднання в галузі мистецтва і літерату-

ри. До радянської політичної системи не були включені релігійні об'єднання громадян.

У стилі командно-адміністративної системи на першому місці був тотальний контроль за життям своїх громадян. На допомогу правоохоронним органам були спрямовані зусилля добровільних народних дружин (ДНД). Вони використовувалися, в першу чергу, для профілактичної та попереджувальної роботи, а також для охорони громадського порядку, державної, громадської та особистої власності громадян. Робота дружин проводилася «на громадських засадах» під керівництвом партійних органів, міських, селищних, сільських Рад та штабів у селах, які підпорядковувалися районному штабу ДНД. Для організації роботи і підняття рівня ДНД працівники райвідділу міліції проводили загальні збори дружинників, обрання командирів, інструктажі, заняття. В усіх населених пунктах дружинники здійснювали рейди, обхід, патрулювання, перевірки сторожової охорони. В якості профілактичної і попереджувальної роботи дружинники проводили серед населення бесіди, розміщували замітки в сатиричних газетах колгоспів та організацій.

Довідка «Про роботу добровільних народних дружин і позаштатних уповноважених міліції Коломийського району за 11 місяців 1966 року» інформує, що «у районі було створено і працювало 64 добровільні народні дружини, які нараховували у своїх рядах 1287 членів. Із них членів КПРС – 452, членів ВЛКСМ – 182, жінок – 73. Протягом року дружинниками при здійсненні охорони громадського порядку та боротьбі з правопорушниками була проведена наступна робота: попереджено правопорушень – 3, затримано злочинців – 4, припинено хуліганство – 33, виявлено злочинів – 8, затримано за хуліганство – 16 осіб, затримано за порушення громадського порядку – 27 осіб, затримано за крадіжку колгоспного майна – 34 особи, попереджено крадіжки колгоспного майна – 21, виявлено вогнища самогоноваріння – 16, затримано за інші порушення – 22 особи» [505, с. 70].

Коломийським райвідділом міліції було підібрано 26 нештатних дільничних уповноважених для боротьби зі злочинністю та право порушеннями. Так, протягом 1966 р. ними «відвернено» 18 злочинів, розкрито 2 злочини, затримано 2 злочинців, притягнуто 20 осіб за дрібне хуліганство, 7 за порушення громадського порядку й т. д. Крім цього, ними проводилися серед населення бесіди, приймалася участь в розгляді скарг громадян, перевірці паспортного режиму, оформленні документів і т. д.

На другому місці в своєрідній ієрархії цінностей тоталітарної системи розташовувалися товариські й відомчі суди. Станом на 1 січня 1966 р. в Івано-Франківській області діяло 1074 товариські й 582 відомчі суди. Товариські суди у розрізі районів: Богородчанський – 71, Галицький – 88, Городенківський – 82, Долинський – 91, Калуський – 106, Коломийський – 73, Косівський – 74, Надвірнянський – 74, Рогатинський – 54, Рожнятівський – 44, Снятинський – 55, Тлумацький – 58, м. Івано-Франківськ – 135, м. Коломия – 69. Відомчі: Богородчанський – 61, Галицький – 50, Городенківський – 48, Долинський – 55, Калуський – 49, Коломийський – 61, Косівський – 49, Надвірнянський – 38, Рогатинський – 42, Рожнятівський – 33, Снятинський – 29, Тлумацький – 51, м. Івано-Франківськ – 9, м. Коломия – 7. Всього – 1656 [505, с. 71].

Із довідки «Про роботу товариських судів Коломийського району за 11 місяців 1966 року» можна почерпнути інформацію, що протягом року на території району працювало 75 товариських судів, з них на підприємствах – 3, радгоспах – 1, установах – 4, колгоспах – 4, сільрадах – 63. За 11 місяців народними суддями разом з прокурорами і адвокатами проведено перевірку роботи всіх товариських судів та надано практичну допомогу на місцях. При проведенні перевірок були виявлені недоліки в роботі, приймалися заходи щодо їх ліквідації. Чотири товариські суди були заслухані на засіданнях райвиконкому. Прийняті рішення направлялись у сільські Ради для покращення їх роботи на місцях. Після проведених заходів робота відповідних товариських судів значно покращилася. Протягом року проводилося три районні та два кущові одноденні семінари голів товариських судів і їх заступників. У товариські суди за 11 місяців поступило 419 справ, із них розглянуто 405. Справи поступали: від прокуратури і міліції – 74, нарсуду – 53, сільвиконкомів – 24, колгоспів і організацій – 68, приватних громадян – 178, по ініціативі товариських судів – 22. По категоріях правопорушень справи розподілялися наступним порядком: цивільні спори – 68, дрібні крадіжки – 42, дрібне хуліганство – 44, нанесення побоїв – 66, нанесення образи – 163, самогоноваріння – 36. Товариські суди приймали до свого переведення і розглядали лише справи передбачені статтею 5 Положення про товариські суди Української РСР. Більшість справ товариські суди розглянули в 15-денний строк, а саме 369 справ. З порушенням строків розглянуто 36 справ. Причини порушення строків розгляду різні: неявка сторін на

засідання, відкладення справ для вияснення обставин, виклики свідків, а то і просто без причин. Найбільше недоліків в роботі товариських судів було розгляд справ про лісо порушення. Деякі товариські суди звільняли лісо порушників від сплати збитків частково, або повністю. На загал накладали штрафи замість стягувати збитки. По розглянутих справах було прийнято такі заходи громадського впливу: оштрафовано – 181 особу, оголошено громадську догану – 120 осіб, попереджено – 35 осіб, закінчено справу за примиренням сторін – 37 справ. У деяких випадках правопорушникам виносилася «сувора догана» замість «громадської догани». Рішення товариських судів виконувалися в більшості випадків добровільно. Протягом 1966 р. народним судом було видано 188 виконавчих листів на стягнення штрафів і відшкодування збитків. Судвиконавцями виконано 88 виконавчих листів. Сума штрафів склала 538 крб. Сума відшкодувань за збитки 353 крб. 26 коп. [505, с. 72].

Проведений аналіз роботи товариських судів свідчив, що вони виносили вірні рішення, випадків перегляду рішень товариських судів майже не було. Голови товариських судів мали тісний зв'язок із судами і прокуратурою, часто зверталися до них за консультаціями, що спряло вирішенню справ. Із головами та секретарями товариських судів проводилися семінари і надавалася систематична допомога в їх роботі. До складу товариських судів обиралися представники з числа авторитетних колгоспників, робітників і службовців, які мали моральне право засуджувати інших. Усі голови товариських судів являлися слухачами університету правових знань. Виконкоми райрад роздруковували і розсилали товариським судам порядок ведення засідання та форми протоколів.

Рішенням Івано-Франківського облвиконкому № 821 від 30 грудня 1963 р. із доповненням, внесеним рішенням № 21 від 10 січня 1966 р. затверджено «Положення про вуличні і квартальні комітети в містах, селищах міського типу і сільські громадські комітети області». У «Загальних положеннях» пункт 1 вказано, що «вуличні і квартальні комітети та сільські громадські комітети були громадськими самоді- яльними організаціями населення. Вони мають своїм завданням надавати повсякденну допомогу місцевим Радам депутатів трудящих, їх виконкомам у виконанні директив Комуністичної партії і Радянського уряду, додержанні радянських законів, у проведенні заходів господарського та культурного будівництва. Вуличні і квар-

тальні та сільські громадські комітети сприяють місцевим Радам і їх виконкомам в широкому розвитку ініціативи і самодіяльності населення у справі благоустрою міст, селищ міського типу і сіл, культури утримання вулиць, дворів, скверів, збереження житлового фонду, додержання чистоти і порядку в будинках, дворах та місцях загального користування, у здійсненні санітарних та протипожежних заходів, підтриманні громадського порядку, в проведенні масово-політичної роботи серед населення. 2. Вуличні і квартальні комітети організовуються в містах, селищах міського типу, а сільські громадські комітети – в селах, які не являються адміністративними центрами сільських Рад, за рішенням виконкомів міських, селищних і сільських Рад депутатів трудящих. Територія діяльності комітетів визначається виконкомом відповідної Ради депутатів трудящих. 3. Вибори вуличних, квартальних і сільських громадських комітетів проводяться відкритим голосуванням на зборах громадян, що проживають в межах території, яку об'єднує відповідний комітет, в складі 5–11 чоловік, строком на 2 роки. Загальні збори громадян вулиці, кварталу або села скликаються і проводяться виконкомами міської, селищної та сільської Рад депутатів трудящих і вважаються правомочними при наявності на зборах не менше половини числа громадян, що проживають в межах території, яку об'єднує відповідний комітет» [505, с. 75–76].

Станом на 1 січня 1966 р. в Івано-Франківській області діяло 354 сільські комітети в розрізі районів: Богородчанський – 24, Галицький – 39, Городенківський – 33, Долинський – 23, Калуський – 26, Коломийський – 31, Косівський – 42, Надвірнянський – 21, Рогатинський – 46, Рожнятівський – 18, Снятинський – 21, Тлумацький – 30. Вуличні комітети – 152: Богородчанський – 3, Галицький – 12, Городенківський – 6, Долинський – 16, Калуський – 9, Коломийський – 5, Косівський – 3, Надвірнянський – 12, Рогатинський – 10, Рожнятівський – 17, Снятинський – 14, Тлумацький – 5, м. Івано-Франківськ – 16, м. Коломия – 24 [505, с. 77].

До складу вуличних, квартальних і сільських громадських комітетів обиралися найбільш ініціативні громадяни – робітники, інженерно-технічні працівники, колгоспники, службовці, представники інтелігенції, домашні господарки, пенсіонери, що користувалися повагою серед населення і проживали в межах території, яку об'єднував даний комітет.

Вуличні, квартальні і сільські громадські комітети застосовували в своїй діяльності різноманітні форми і методи роботи. Однією з важливих форм роботи вуличних комітетів було проведення загальних зборів громадян з різних питань, зв'язаних з виконанням завдань, які стояли перед ними. На зборах доводили до відома громадян найважливіші постанови партії і уряду, окремі рішення місцевих Рад і їх виконавчих комітетів, роз'яснювали радянське законодавство, плани благоустрою, організовували доповіді, лекції, бесіди на теми, які цікавили населення. Між вуличними, квартальними і сільськими громадськими комітетами організовувалися соціалістичні змагання з виконання завдань, які стояли перед ними. Взаємна перевірка виконання взятих соціалістичних зобов'язань проводилася не менше одного разу в півріччя. Населення залучалося на масові недільники, які організовувалися для проведення робіт з благоустрою, а в разі необхідності на ліквідацію наслідків стихійного лиха. Всю роботу вуличні, квартальні і сільські громадські комітети проводили за планом, який складався на кожний квартал на основі завдань, що стояли перед комітетом, поставлених виконкомом відповідної Ради депутатів трудящих. План роботи затверджувався на засіданні комітету.

Для кращої організації своєї роботи та залучення активу з населення вулиці комітети утворювали громадські комісії з числа громадян, що проживали на території вулиці, кварталу, села (з благоустрою, санітарії, культурно-освітній роботі, роботі серед дітей та інші). Роботу громадських комісій організовував і направляв вуличний, квартальний і сільський громадський комітет, а очолював кожну комісії член комітету. В своїй повсякденній роботі вуличні, квартальні і сільські громадські комітети підтримували тісні зв'язки з постійними комісіями й депутатами місцевих Рад депутатів трудящих, громадськими будинковими комітетами та іншими самодіяльними організаціями громадян. Ними проводилася значна робота з наведення санітарного стану в селах, селищах, містах. Кожної весни очищалися придорожні канави, ремонтувалися паркани, підсобні приміщення, житлові будинки. Комітети розробляли дієві заходи з благоустрою населених пунктів, посадці парків, впорядкуванні кладовищ. Ці самодіяльні організації виступали надійною опорою Рад депутатів трудящих з організації закупки сільськогосподарських продуктів у населення. Громадяни сіл часто перевиконували зобов'язання з продажу державі м'яса, молока, яєць. Комітети дбали, щоб на місці вирішувалися всі

скарги і заяви громадян. Члени комітету кожної неділі організовували прийом громадян з особистих питань. Передовий досвід роботи кращих комітетів пропагувався в пресі, на семінарах голів комітетів та голів і секретарів сільських та селищних Рад депутатів трудящих, а також у Книзі обліку передового досвіду в роботі місцевих Рад депутатів трудящих.

У кожному районі Івано-Франківської області були приклади відмінної роботи сільських громадських, вуличних і квартальних комітетів. Виконком обласної Ради депутатів трудящих організовував соціалістичне змагання комітетів. Його підсумки підводилися райвиконкомами і райкомами профспілки працівників державних установ за кожне півріччя. Кожному району виділялися грошові премії 100 крб., для преміювання сільських громадських, вуличних і квартальних комітетів за успішне виконання завдань.

У числі першочергових самодіяльних організацій знаходилися «Батьківські комітети при школах», які були покликані сприяти насадженню цінностей радянської педагогічної системи. Так, при школах Коломийського району у вересні 1966 р. працювало 76 батьківських комітети, які нараховували 692 члени. Вони проводили свою роботу згідно складених планів. У своїх планах батьківські комітети планували і розв'язували такі загальні питання: навчально-виховна робота; всеобуч, підвіз учнів, харчування; звільнення від оплати за навчання в школах-інтернатах; естетичне виховання; атеїстичне виховання; військово-патріотичне виховання; створення в школах кабінетів технічних засобів і їх обладнання; спортивна робота в школі. Батьківські комітети часто приймали активну участь у будівництві, добудові та ремонті шкіл. Батьківські комітети розглядали побутові питання: покращення відвідування учнями школи, допомога дітям-сиротам, підготовка до святкування «дат у календарі», впорядкування шкільних ділянок, чергування батьків у шкільній їдальні та на різноманітних заходах.

У довідці «Про участь громадськості в роботі установ культури Коломийського району станом на 25 листопада 1966 р.» вказано, що працювала 1 районна, 2 селищні, 62 сільські бібліотеки. З метою залучення до роботи бібліотек громадськості при кожній бібліотеці обрана бібліотечна рада. Всього в районі обрано 63 бібліотечні ради, в яких нараховувалося 443 особи. Вони надавали значну допомогу в пропаганді книги, проведенні масово-політичної роботи, вели велику

виховну роботу серед населення щодо насадження радянських суспільних цінностей та комуністичної ідеології.

Бібліотечні ради систематично проводили засідання, на які виносилися питання: 1. Робота бібліотеки з пропаганди матеріалів XXIII з'їзду КПРС – провести читацьку конференцію, зробити огляд літератури, книжкову виставку, випустити плакати та інше. 2. Про роботу бібліотеки в літній період – організувати пересувки, оформити агітпункт, наглядну агітацію, кімнату передового досвіду у сільськогосподарському виробництві та інше. 3. Доведення книги до кожного дорослого мешканця села. Планові завдання вимагали читача з кожної сільської сім'ї. Крім цього ставилося питання про роботу книгонош, очищення каталогів від застарілої літератури, про стан перереєстрації читачів та ліквідація заборгованості. Сільські бібліотеки нараховували в межах тисячі читачів та робили більше 10 тисяч книговидач на рік.

При районній бібліотеці з метою підвищення рівня методкерівництва в роботі була створена методична рада, яка складалася з 12 осіб. До її складу входили: інспектор райвідділу культури по бібліотеках, завідувачі районною та селищною бібліотек, методисти райбібліотеки та позаштатні методисти, завідуючі кращих опорних бібліотек. Протягом року було проведено 4 окремих засідання методради, а з другої половини року стали проводити спільні засідання методради райбібліотеки з радою райвідділу культури.

Методичною радою були взяті під контроль окремі бібліотеки, які мали бути школою передового досвіду для своїх підшефних бібліотек. Було зроблено фронтальне обстеження бібліотек сіл Торговиця, Перерів, Лісний Хлібичин, Виноград, Малий Ключів. Наслідки перевірки були обговорені на методраді, на яку були запрошені і зав. відділом культури та зав. відділом агітації та пропаганди. Методрада викрила ряд недоліків в роботі опорних бібліотек та прийняла рішення, в якому вказувалося на конкретні заходи в кожній бібліотеці щодо усунення упущень. Найкращим бібліотекам присвоювалося почесне звання «бібліотека відмінної роботи» та організовувалося змагання за його отримання.

При 68 клубах району були створені клубні ради, які об'єднували 536 ентузіастів культосвітньої роботи серед яких – колгоспна молодь, зоотехніки, ланкові, працівники сільських рад, вчителі. Від початку року всіма радами клубів було проведено 402 засідання. На своїх засіданнях ці ради клубів розглядали питання як упорядкувати клубні

присадиби, роботу під час весняно-польових робіт, наочну агітацію на території села, роботу червоних кутків на фермах та інше. Основними питаннями вважалися заходи клубів з організації гуртків художньої самодіяльності, участь у проведенні місцевих, кущових та районних фестивалів самодіяльного мистецтва, робота агітбригад під час польових робіт, обладнання агітпунктів на токах, стінна преса. Завдяки наполегливості членів клубної ради та активу, які творчо підходили до виконання обов'язків, такі установи отримували звання «клуб відмінної роботи». При районному Будинку культури була створена методична рада до складу якої входило 13 керівних осіб та представники від кращих закладів. У сферу діяльності методичної ради входили питання роботи театру народної творчості, перегляду та рецензування клубних вистав, концертних програм, методичної допомоги клубним закладам по жанрах гуртків художньої самодіяльності, впровадження в життя нових обрядів та звичаїв (урочисте реєстрування шлюбу, свято молоді, проводи до лав радянської армії, проведення молодіжних вечорів, вшанування кращих колгоспників, ветеранів війни).

Для здійснення щоденного контролю за роботою торгових підприємств та надання допомоги в роботі правлінню споживчих товариств і райспоживспілки були створені контрольно-ревізійні, крамничні та столові комісії. З інформації Коломийської райспоживспілки за 10 місяців 1966 р. можна довідатися, що було «обрано 10 контрольно-ревізійних комісій з кількістю членів – 60 осіб, 193 крамничні комісії – 579 осіб, 32 столових комісій – 96 осіб, а також 6 комісій кооперативного контролю при виробничих підприємствах – 18 осіб. Контрольревізійні комісії вели систематичний контроль за роботою працівників прилавку з дотримання правил радянської торгівлі, збереженню товарно-матеріальних цінностей та ціноутворення. Контрольно-ревізійні комісії споживчих товариств підтримували тісний зв'язок з крамничними і столовими комісіями та громадськістю, що сприяло покращенню їхньої роботи. Внаслідок такої роботи громадсько-масового контролю в системі зменшились розтрати, недостачі товарно-матеріальних цінностей та порушення правил радянської торгівлі» [505, с. 80].

Загальний («паралельний») контроль за всіма, як самодіяльними організаціями, так і органами радянської влади у межах адміністративного району здійснювали нештатні оргінструкторські відділи райвиконкомів. Нештатний оргінструкторський відділ райвиконкому

допомагав райвиконкому в керівництві та організації роботи сільських та селищних Рад депутатів трудящих, громадським самодіяльним організаціям на практиці дублюючи його роботу. Ця практика радянської адміністративної системи широко практикувалася в усіх сферах суспільно-політичного, соціально-економічного, освітньо-культурного життя в СРСР. За кожним нештатним інструктором закріплювалися 2–3 сільські Ради, де вони проводили відповідну роботу, свого роду «гласний» (узаконений) додатковий нагляд. Свою роботу вони проводили згідно квартальних планів, які затверджувалися секретарем райвиконкому.

Члени оргінструкторського відділу проводили комплексні перевірки сільських та селищних Рад депутатів трудящих, правлінь колгоспів з розгляду та вирішення питань наведених у листах, заявах, скаргах громадян, надавали допомогу у веденні діловодства, складанні звітів, проведенні виборів та організації роботи сільських громадських комітетів. Вони допомагали виконкомам у підготовці питань на сесії, засідання виконкомів, брали участь в їх проведенні. Нештатні інструктори залучалися до проведення семінарів на місцях з депутатами, постійними комісіями, громадськими організаціями, допомагали їм у роботі. Нештатний оргінструкторський відділ райвиконкому систематично слідкував за періодичністю проведення сесій, засідань виконкомів сільських та селищних Рад депутатів трудящих, за правильністю оформлення протоколів і законністю рішень.

У тогочасних партійних документах була акцентована увага на необхідності створення у кожному трудовому колективі, а також за місцем проживання громадян негативного ставлення до тих, хто ухиляється від суспільно-корисної праці. З цією метою мали широко використовуватися збори трудящих, товариські суди, добровільні народні дружини, сільські сходи, постійні комісії з соціалістичної законності. Формами громадського впливу вважалися будинкоуправління, житлово-експлуатаційні контори, вуличні, квартальні і домові комітети на ін. Влада розгортала широку пропаганду і роз’яснювала заходи, спрямовані на боротьбу з дармоїдством, пиятикою, жебрацтвом та іншими правопорушеннями, які скоювали особи, що не брали участі в суспільно-корисній праці. На сторінках преси і в засобах масової інформації висвітлювалися питання трудового виховання громадян і заходи боротьби з різного роду «проявами паразитизму».

У другій половині 1960-х років життя західних областей УРСР характеризувалося розширенням і вдосконаленням соціально-культурної інфраструктури, розбудовою мережі культурних закладів, що давало можливість охопити ідеологічним впливом ширші верстви населення. Члени відділень Товариства для поширення політичних і наукових знань щомісяця звітували про кількість прочитаних лекцій за матеріалами чергового пленуму, з'їду, виступу генерального секретаря партії: на атеїстичні теми, про дружбу народів і радянський патріотизм. В усіх установах, школах, медичних закладах раз на тиждень проводилися політінформації. Новою формою проведення агітмасової роботи в районах були створення комплексних агітаційно-пропагандистських груп, які складалися з 17 осіб. До їх складу входили партійні, радянські, профспілкові, комсомольські, працівники медичних установ, спеціалісти сільського господарства, художники й ін. У школах організовувалися учнівські культбригади, які виступали безпосередньо на фермах і полях. Ця робота організовувалася таким чином, що в більшості шкіл області були проведені збори учнів, де вирішувалося питання про культурне обслуговування колгоспників.

Хрущовська «відлига» тимчасово пожвавила громадську активність, що сприяло виникненню формальних і навіть неформальних товариств та об'єднань. Роки так званого «застою» виявилися застійними і для офіційних громадських товариств. Однак у 1970-х на перше місце щодо охоплення членством громадян в Івано-Франківській області, як і в західному регіоні республіки, виходить Українське товариство охорони природи. Важливою передумовою успішного виконання природоохоронних завдань являлася активна участь громадськості в природоохоронній роботі, широка і дієва пропаганда передового досвіду природокористування. Івано-Франківська обласна організація Українського товариства охорони природи на середину 80-х років XX століття нараховувала у своїх лавах майже 300 тис. осіб, що становило 25% населення області.

Таким чином, життя всіх громадян в СРСР перебувало під тотальним ідеологічним та правоохоронним контролем. Керівництво країни проявляло неабияку винахідливість у справі виховання громадян на радянських цінностях та залучення місцевого активу під керівництвом комуністичної партії, радянського уряду до сільської, селищної, міської, районної, обласної управлінської ланки. Право керувати на місцях надавалося виключно членам партії та перевіреним особам.

Розгалужена мережа самодіяльних громадських організацій охоплювала активістів за місцем проживання, навчання, у кожному трудовому колективі та дублювала і контролювала, як органи тогочасного низової управлінської ланки, так й повсякденне життя громадян. Ухилитися від нагляду й так званої «суспільно-корисної праці» було практично нереально. Самодіяльні громадські товариства створювалися й функціонували за принципом «демократичного централізму», тобто жорсткої підпорядкованості комуністичній партії і політиці в СРСР.

8.2. Форми протесту окупаційному радянському режиму

Брежнєвська доба характеризувалася суперечливістю та двоїстістю процесів, що відбувалися в країні. З одного боку, нарощування економічного потенціалу і зростання матеріального добробуту населення дещо нівелювало тоталітарну політику у всіх сферах життя. З другого – задекларовані в найвищих державних документах принципи прав та свобод громадян демонстрували свою фіктивність. Процеси лібералізації, що зародилися в «хрущовське десятиліття», сприяли зростанню громадянської активності. Громадськість прагнула подальшої демократизації суспільства, особливо зі зміною влади в 1964 р., і чекала на практичні заходи нового керівництва в політиці, економіці, соціальному та духовному житті.

Друга половина 60-х років минулого століття розгорнула нову сторінку в історії України – зародження та розвиток дисидентського руху. 1965–1966 рр. сколихнули масовими судовими арештами проти інакодумців і тих, хто підтримував засуджених. Не без відома Москви були арештовані С. Батурін, Я. Геврич, І. Гель, І. Герета, М. Гринь, М. Зваричевська, М. Косів, Є. Кузнецова, М. Масютко, Я. Менкуш, П. Моргун, В. Мороз, І. Русин, Г. Садовська, І. Світличний, М. Осадчий, М. Чубатий, брати Горині та десятки інших патріотів [440]. Частина тих, хто не потрапив за ґрати опинилися у скрутному становищі, багатьох виганяли з партії і влаштовували постійне цькування. Інакодумці були позбавлені можливості друкуватися в СРСР і перейшли на самвидав. Ініціаторами фонду допомоги репресованим були І. Світличний і В. Чорновіл. Траплялися і відкриті протести проти політики партійно-радянської влади [440, с. 202].

У листопаді 1967 р. відбувся суд над В. Чорноволом (ст. 187 ч. 1 – наклеп на радянську дійсність). Причиною розправи стала його книга «Лихо з розуму» про репресії середини 60-х років, яка вийшла друком

у Франції в жовтні 1966 р. і отримала міжнародний резонанс [427, с. 344].

Радянське суспільство постійно перебувало під контролем структур КДБ, зокрема його найбільш кількісного п'ятого управління (діяло з липня 1967 р.) на яке покладалася боротьба з так званою «ідеологічною диверсією противника». Саме цей підрозділ контролював дисидентський рух, опозиційні настрої, інакомислення, а в УРСР – прояви «українського буржуазного націоналізму». КДБ був найпотужнішою репресивною організацією і джерелом інформації для радянської партійно-державної верхівки про стан суспільства та його настрої. Особливий інтерес становили особи, засуджені до кримінальної відповідальності за статтями 62 (антирадянська агітація і пропаганда) і 187 (наклеп на радянський державний і суспільний устрій) Кримінального кодексу УРСР, а також всі ті особи, котрі повернулися з місць ув'язнення і спецпоселення.

Утопічні комуністичні ідеї і міфи в чергове розвіювали міжнародні події: 1968 р. «Празька весна», а в недалекому минулому – «1956 р. Угорщина». Починалась масштабна кампанія петицій, які підписувала велика кількість людей. Українські дисиденти брали у них участь на рівні з представниками інших дисидентських рухів різних республік СРСР. Основною формою боротьби шістдесятників з тоталітаризмом став самвидав, який складався з художніх творів, документів та публіцистики. З січня 1970 р. почав виходити у самвидаві «Український вісник», створений за ініціативи В. Чорновола.

Класична форма протесту – українські націоналістичні підпільні організації 1950–1970 рр. Дослідник Я. Секо характеризує 32 організації описані у науковій літературі. Більша частина їх діяла у Львівській (8), Тернопільській та Івано-Франківській областях (по 7). По дві організації – у Волинській та Донецькій областях, одна – в Дніпропетровській області. Лише 4 організації мали осередки у кількох областях – «Об'єднання» (Комі АРСР, Кіровоградська, Львівська та Рівненська області), «Український національний фронт» (Івано-Франківська, Львівська, Кіровоградська та Донецька області), «Група Маруняса» (Тернопільська і Житомирська області), «Український національний фронт–2» (Львівська та Івано-Франківська області, хоча окремі представники проживали в інших областях). Націоналістичні підпільні організації були вузько територіальним явищем, яке не набуло масовості в УРСР. Враховуючи те, що діяльність більшості з них не ви-

ходила за межі певного населеного пункту, то підстав говорити про них як про впливове явище немає. Наступний критерій – часовий вимір діяльності. Так, у 1950-х рр. діяло 11 організацій, у 1960-х – 15, у 1970-х – 5, а в 1980-х – 1. Вивчаючи соціальний зріз підпільних організацій, привертає увагу те, що попри їх не чисельність, у них не було осіб з досвідом участі в ОУН і УПА. Учасниками підпільних організацій були люди, не задіяні раніше в націоналістичному русі. Роль активних оунівців й упівців була майже непомітною. Але чому «другий ешелон» після звільнення чи амністії до підпільних організацій не йшов? Творцями підпільних організацій була молодь [540, с. 111–114].

Науковець Я. Секо розмірковує над тим, як пояснити факт пасивності «ветеранів» УПА стосовно послідовників? Що спонукало останніх до переосмислення попереднього етапу боротьби та пошуку нових організаційних форм протесту? Далі у своєму дослідженні науковець обґрунтовує думку про те, що «у першому випадку, напевно, варто говорити про успішність методів радянської системи. Мова не про ідейне перевиховання. Навіть наприкінці 1980-х років для влади не було секретом, що ці люди «ідейно не переозброїлися». Залякати їх після страхів воєнного часу було марною справою... Повертаючись додому, вони усвідомлювали «викинутість» із суспільства через «неблагонадійність». Вони залишалися невдоволеними, однак, влада добивалася їх пасивності й мовчання. Інший момент, ці люди виявилися неспроможними переглянути свої погляди на форми боротьби. Навіть перебуваючи в таборах, вони зі скепсисом дивилися на «боротьбу словом» шістдесятників. У молодих людей були інші мотиви...» [540, с. 115].

Тисячі краян навіки залишилися у сибірських болотах, за полярним колом у вічній мерзлоті. Лише незначній частині учасників національно-визвольних змагань вдалося дожити до проголошення незалежності України. Так, житель с. Павлівка Тисменицького району М. Боднар згадує: «У 1960 р. повернувся батько, а через два роки – я із сім'єю. Батька довго не хотіли прописувати, не давали роботу навіть у колгоспі. А скільки витерпів образ? Деякі односельці називали його бандерівцем, катом українського народу. Я зі своєю сім'єю зустрів таке ж ставлення». Жителька с. Олеша Тлумацького району К. Мельник свідчить: «Після повернення нас не хотіли прописувати. Якось правдами-неправдами (через знайомих) прописалися в рідному селі. Односельці ставилися до нас по-різному. Одні жаліли,

другі позаочі називали бандитами, а треті це казали в очі» і т. д. [504, с. 374]. Чимало учасників національно-визвольних змагань після довгоочікуваного повернення на рідну землю змушені були виїхати в інші регіони УРСР і СРСР.

Із середини 50-х років XX ст. у регіон поверталися, відбувши покарання, учасники національно-визвольного руху. Лише в Івано-Франківську область повернулося з місць ув'язнення і спец поселення понад 15 тис. осіб [368, с. 340]. Більшість із них не змінила своїх переконань; «оунівські нелегали», греко-католицькі священики і монахи, сектанти створювали відповідну атмосферу протесту проти політики комуністичної партії та радянського уряду. У період хрущовської «відлиги» і в брежнєвські часи рух за оновлення радянського суспільства в регіоні мав значно ширшу соціальну базу, ніж в інших частинах Української РСР [496, с. 160].

Станом на 1 квітня 1972 р. у Львівську область повернулося понад 50 тис. осіб, що свого часу були засуджені до ув'язнення, або виселені в райони спец поселення за участь у «бандах ОУН та пособництво їм». Ці особи отримали право на «прописку» і проживали в містах та районах області. Вони працювали у різних галузях народного господарства. У «прописці» було відмовлено 4 тис. осіб, які змушені були виїхати в інші області республіки. Відповідно до встановленого законом порядку питання дозволу на «прописку» громадян, які повернулися з місць спец поселення розглядалися на засіданні виконкому відповідної Ради депутатів трудящих або комісією в складі першого секретаря міськкому чи райкому партії, голови виконкому Ради депутатів трудящих і начальників органів КДБ та міліції. Найбільша кількість осіб повернулася з місць ув'язнення і спец поселення в період 1955–1965 рр. У 1970 р. і в 1971 р. та за чотири місяці 1972 р. у Львівську область повернулось всього 613 осіб, з них у Львів – 66, Червоноград – 53, Дрогобич – 23 особи, а в Миколаївський, Самбірський і Яворівський райони – 143 особи [14, арк. 108].

У більшості випадків особи, які відбули терміни покарання, або повернулися з місць спец поселення зверталися зі скаргами і заявами в різні органи (прокуратуру, виконкоми Рад депутатів трудящих, Верховну Раду УРСР) з проханням про реабілітацію. Прокуратура області такі заяви надсилала у перший спецвідділ обласного управління внутрішніх справ для перевірки усіх обставин, пов'язаних із засудженням чи виселенням. Якщо перевірка підтверджувала «банд пособ-

ництво», або безпосередню участь особи чи одного з членів сім'ї в «бандах ОУН», давалася відмова в реабілітації, затверджена начальником УВС і прокурором області.

«При наявності підстав для реабілітації», матеріал перевірки разом з обліково-архівною справою прокуратура області надсилала у перший спецвідділ МВС УРСР. Після «згоди» цієї інстанції справа надходила до республіканської прокуратури, яка виносила протест Верховному суду – органу, що приймав рішення про реабілітацію особи. Про це повідомлялося заявнику. Рішення Верховного суду республіки отримував перший спецвідділ УВС і доводив до відома відповідний виконком Ради депутатів трудящих та повідомляв про право особи на одержання конфіскованого майна. На підставі цього фінвідділи міськрайвиконкомів приймали рішення про повернення конфіскованого майна реабілітованому з державного бюджету. При відсутності актів та опису конфіскованого майна заявника, що претендував на відшкодування конфіскованої власності або на повернення її в натуральному вигляді, оформлялося «Заключення про поновлення акту опису». На його підставі комісія облвиконкому проводила оцінку майна і видавала рекомендацію відповідному фінвідділу про виплату його вартості [14, арк. 110].

Особи, що повернулися з місць ув'язнення і спец поселення у більшості випадків проявляли особливу наполегливість у питанні повернення конфіскованого майна, або відшкодування його вартості. На підставі таких домагань лише протягом двох років і чотирьох місяців (1971–1972 рр.) відповідно до рішень Львівського обласного фінвідділу виплачено за конфісковане майно 5656 крб 92 особам. За період 1965–1972 рр. у Нестерівському районі Львівської області за конфісковане майно було виплачено 34,2 тис. крб, у м. Трускавці – 12,5 тис. крб. Лише протягом 1970 р. у Кам'янсько-Бузькому районі 5 особам було відшкодовано майна на суму 5117 крб і т. д. [14, арк. 109].

Нова хвиля переслідувань і репресій почалася на початку 70-х років минулого століття. У січні 1972 р. було заарештовано всіх відомих дисидентів: у Києві – І. Світличного, Є. Сверстюка, В. Стуса, Л. Плюща, З. Антонюка, трохи пізніше – І. Дзюбу та інших; у Львові – повторно В. Чорновола, М. Осадчого, І. Геля та ін. Наступна хвиля арештів відбувалася у квітні-травні 1972 р. [440, с. 226]. Не довго довелося побути на волі і багатьом учасникам руху спротиву. Так,

М. Симчич, уродженець Гуцульщини (Нижнього Березова, сотенний Кривоніс), згадує: «Повторно заарештовують і привозять до Івано-Франківської в'язниці «щоб покаявся» і взяв на себе кільканадцять справ, які ніяк не могли розкрити, хоча Москва тиснула зі всіх боків. За цю «послугу» мене мали, начебто, звільнити із зали суду. Якщо не погоджуся – розстріляють» [384, с. 650].

У 1970-х роках знову розпочато масові репресії над інакодумцями і до шістдесятників, сімдесятників долучено «бандерівців». Радянські табори поповнили усі категорії українських політв'язнів. Вони не були мовчазними спостерігачами суспільно-політичних подій. Незважаючи на політичне і економічне підкорення, український народ зберігав національну пам'ять.

У архівних справах ЦДАГО України вдалося натрапити на матеріали, що органи КДБ в Івано-Франківській області в березні 1973 р. викрили молодіжну націоналістичну організацію «Спілка української молоді Галичини» в складі 9 осіб, яка діяла в Коломийському районі. До кримінальної відповідальності було притягнуто 5 осіб. Івано-Франківський обласний суд у закритому судовому засіданні 3–9 серпня 1973 р. за участю державного обвинувача – заступника прокурора області, розглянув кримінальну справу «Про антирадянську діяльність Гриньківа Д. Д., Мотрюка М. М., Шовкового І. В., Демидіва Д. І. та Чупрея Р. В.». У процесі слідства і суду встановлено, що названі особи на території Коломийського району впродовж 1972–1973 рр. проводили антирадянську націоналістичну діяльність. Вони з ініціативи Гриньківа Д., створили організацію, головною метою якої було від'єднання Української РСР від СРСР. Учасники цієї організації проводили «зборища», на яких виступали з антирадянськими промовами та читали книжки аналогічного змісту; приймали клятву на вірність організації; мали на меті виробити статут і програму організації; викрадали бойову вогнепальну зброю для можливого вчинення опору представникам органів влади у випадку їх розкриття; розробляли план пограбування ощадної каси та інше. Суд визнав вину підсудних доведеною і, з урахуванням всіх обставин та визнанням кожного своєї вини, засудив: Гриньківа Д. – до 7 років позбавлення волі і 3 років заслання; Демидіва Д. і Шовкового І. – до 5 років позбавлення волі кожного; Мотрюка М. і Чупрея Р. – до 4 років позбавлення волі кожного. «Судовий процес пройшов організовано» [18].

Розповсюдженими формами протесту у цей час стають різноманітні тексти та листівки антирадянського змісту. Їх надсилали «невідомі особи» в установи, на підприємства, навчальні заклади чи від імені різноманітних організацій (часто вигаданих). Листівки стосувалися національних, культурних питань, містили критику політики КПРС. Іншими методами висловлення протесту були виступи на захист інтелігенції, відкриті листи, створення ініціативних груп та громадських комітетів, страйки, мітинги, розвішування жовто-блакитних стягів і української націоналістичної символіки [427, с. 425]. Опозиція системі виявлялася у розповсюдженні забороненої літератури та поширенні антирадянських розмов.

5 листопада 1968 р. Василь Макух родом із Львівщини здійснив акт самоспалення на Хрещатику у Києві на знак протесту політики русифікації та агресії СРСР проти Чехословаччини. У ніч з 21 на 22 січня 1978 р. у 60-ту річницю утворення Української Народної Республіки непримиренний борець за незалежність Української держави – калушанин Олекса Гірник – здійснив акт-протест самоспалення у Каневі [386].

Офіційна радянська ідеологія трактувала всі події «лише на свою користь», демонструючи масову підтримку своїх дій від імені «всього населення». На підприємствах і в установах протягом досліджуваного періоду проходили офіційні мітинги, які засвідчували схвалення внутрішньої і зовнішньої політики комуністичної партії і радянського уряду. Пересічні громадяни ставилися до політики по-різному. Більшість не цікавилася політикою чи не виявляла цього відкрито. Обмежений доступ до інформації і боязнь відкрито висловлювати свої думки примушували людей приховувати свої справжні міркування. Вони могли відкрито спілкуватися лише потайки, у вузькому колі родини чи однодумців («на кухні»).

Поряд з активними формами протесту масового поширення набули пасивні: ігнорування вимог влади, замикання у вузькому колі власних інтересів, поширення антидержавних чуток, дотримання народних звичаїв і релігійних обрядів. Окреме місце у радянському суспільстві посіли політичні анекдоти, приказки, частівки, примовки, пісні, тости, прислів'я. У сатиричній формі вони відображали думку більшості населення і його ставлення як до окремих представників влади та її героїв, так і партії загалом. Радянський політичний анекдот (за який могли й посадити) можна вважати яскравим проявом реакції

громадян на дії влади. Весь масив радянських політичних анекдотів можна умовно розділити на дві групи: про радянські (нечисленні) і антирадянські, які можна вважати проявом масового пасивного спротиву.

Проголошена М. Горбачовим перебудова, відкривши шлюзи для демократії і гласності, обернулася проти самих її ініціаторів «засвітивши» тяжкі злочини проти власного народу, вчинені у попередні періоди існування «імперії зла». Тінь критики «керівної і спрямовуючої» партії падала і на порядних, авторитетних серед населення керівників. Ярослав Федорчук розмірковує: «Міськком партії, яким я керував, ніколи не мав ворожої нетерпимості до ідеології Руху. Більше того, я у своїх публічних виступах постійно підкреслював значення цієї організації в подоланні страху перед владою, відстоюванні національних інтересів. В опублікованому тоді зверненні членів бюро міськкому партії до івано-франківських комуністів ішлося про те, щоб вимагати від ЦК КПРС засудити репресії і геноцид українського народу, а від ЦК КПУ – обговорити питання масового голоду в 1932–1933 роках в Україні, знищення її національної культури, притягнути до відповідальності осіб, винних у цих злочинах, а також тих, хто приховав правду про аварію на Чорнобильській АЕС. На мітингу в Дем'яновому Лазі 2 вересня 1989 р., на якому і я виступив, було близько тисячі івано-франківців, яких організував саме міськком партії… На жаль, ті в її рядах, хто мислив по-новому, не змогли нічого змінити в комуністичній ідеології, домогтися істотного успіху в боротьбі з ортодоксами, апологетами партійних догм. Парадокс: марксистсько-ленінське вчення завжди проповідувало інтернаціоналізм, відмову людини від національних почуттів задля здійснення пролетаріатом світової революції. Однак, для комуністів-росіян ці почуття якраз і мали неабияку вагу, що засвідчили намагання ЦК КПРС русифікувати народи неозорого СРСР. Керівництво КПУ навіть після проголошення в серпні 1991 р. незалежності України проявило себе як затятий ворог української державності: змушене змиритися з тим, що наша молода держава стала незалежною від РФ де-юре. Воно всіляко намагалося не допустити, щоб це було і де-факто» (І. Гаврилович «Галичина» № 43 (5601) 22–28 жовтня 2021 р.).

Отже, наслідки уніфікації суспільного життя за радянським зразком у західному регіоні України були слабшими, ніж в інших областях республіки. Ментальність західних українців відрізнялася загостреним почуттям національної самосвідомості і консервативними релігійни-

ми світоглядними позиціями. Офіційна «ліквідація» в 1946 р. Греко-католицької церкви і придушення боротьби збройних відділів УПА та підпілля ОУН не означало припинення визвольних змагань і відмови від «батьківської віри», – змінювалися форми й методи боротьби з тоталітарною системою. Безпосередні учасники національно-визвольного руху, їх прихильники продовжували обстоювати державницьку концепцію, яка базувалася на національній ідеї й традиційних релігійних обрядах. Можна констатувати про перехід форм і методів боротьби із тоталітарною системою у інші фазу – ненасильницького опору. Естафету боротьби перейняли дисиденти і молодіжні націоналістичні організації, які проводили активний спротив системі, однак їхні дії мали розрізнений характер. Все ж, вони справляли певний резонанс на народні маси.

Генеральна лінія КПРС – творення нової радянської спільноти – не була реалізована в бажаному партією обсязі. Більшість українців не втратили національну гідність і боляче реагували на національне приниження. Найкоштовнішим скарбом виступала рідна мова, яку постійно витісняла російська. На західних українських землях до цього долучилося збереження історичної пам'яті народу та дотримання релігійних звичаїв і обрядів. «Притлумлені страхом» громадяни активізувалися й поступово вимагали проведення змін у суспільному житті. Використання різного роду комуністичних міфів досягло своєї критичної межі. Незважаючи на це, компартія і далі монопольно насаджувала суспільно-політичні і соціально-культурні схеми, принципи, ідеї.

8.3. Івано-Франківське культурно-наукове товариство «Рух»

Зміст політичного курсу, запропонованого керівництвом партії і держави на чолі з М. Горбачовим, на пленумі ЦК КПРС у березні 1985 р. висловлений формулою: через прискорення соціально-економічного розвитку країни – до нового якісного стану радянського суспільства. Паралельно з реформуванням економіки відбувався складний процес суспільно-політичних зрушень. На XXVII з'їзді КПРС (лютий 1986 р.) було висунуто гасло «широкої демократизації й гласності», яке «перетворилось на потужний каталізатор радянських суспільних змін». Уже влітку 1988 р. на XIX партійній конференції було порушено питання про необхідність реформування радянської політичної системи. Проте зміна гасел у союзному центрі

ще не означала зміни політики на місцях, зокрема в УРСР, де все залишалося по-старому. На противагу наростанню нових суспільно-політичних тенденцій, у республіці проводився жорсткий консервативний курс.

З приходом до керівництва в СРСР М. Горбачова ідеологічний тиск на суспільно-політичне життя почав слабнути. У центральній пресі з'являлися судження про реабілітацію відомих політичних діячів, які не погоджувалися з «генеральною лінією партії», інформація про перегини у сталінські часи – терор, голод, депортації. Політика гласності й демократизації суспільства додала сміливості громадянам і сприяла можливості підняти свій голос на захист українства. У Лондоні в суспільно-політичному і науково-літературному місячнику «Визвольний шлях» у статті С. Мечника «З'їзд компартії України і 28 з'їзд КПСС» влучно зазначалося, що «пєрєстройка» і «гласность» у всій імперії-СССР викликали «духовний землетрус», який розладив усі галузі державного та партійного життя і породив та відновив нові процеси національного й духовного життя. У національних республіках повною силою виринули національні та соціальні процеси» [504, с. 396].

Станом на листопад 1988 р. найбільш небезпечними для себе влада вважала діяльність активістів і прихильників Української Гельсінської спілки, Української асоціації незалежної творчої інтелігенції, Комітету захисту Української Католицької Церкви, Українського культурологічного клубу, Українського демократичного союзу та ін. Із перелічених організацій першим виник Український культурологічний клуб (УКК) у серпні 1987 р. у Києві. За його ініціативою проводилися публічні громадські вечори («Білі плями в українській історії»), обговорювалася тема голодомору в Україні 1932–1933 рр., відбувся перший вечір пам'яті Василя Стуса. Організаторами УКК стали Л. Мілявський, О. Матусевич, С. Набока, О. Шевченко [429, с. 7].

23 жовтня 1987 р. у Львові в клубі Львівського лісотехнічного інституту під час зібрання представників творчої інтелігенції і молоді міста виникло неформальне об'єднання культурницько-етнографічного характеру – «Товариство друзів Лева». Офіційними організаторами виступили Львівське відділення фонду культури УРСР, Товариство охорони пам'яток архітектури і культури, об'єднання молодіжних клубів при ЦК ЛКСМУ. Під час зібрання було схвалено пропозицію вважати «Товариство друзів Лева» філіалом київського

Українського культурологічного клубу. Невдовзі у Рівному та Луцьку почали діяти філії організації.

Як реакція суспільства на жахливий екологічний стан у республіці, спричинений Чорнобильською катастрофою, у 1987 р. зародилася організація «Зелений світ». У жовтні 1987 р. відбувся її перший установчий з'їзд, на якому було проголошено намір створити Партію зелених України. У січні 1988 р. при Будинку вчених АН УРСР створено українознавчий клуб «Спадщина», у якому об'єдналися здебільшого співробітники академічних установ. Березень 1988 р. позначився створенням товариства «Громада» – самодіяльного історико-культурного об'єднання студентської молоді Київського державного університету.

У 1988 р. відновила свою діяльність правозахисна організація Українська Гельсінська група до складу якої входили В. Барладяну, М. Горинь, Б. Горинь, І. Зісельс, З. Красівський, Я. Лесів, Л. Лук'яненко, Н. Матусевич, О. Матусевич, О. Мешко, Н. Муратов, П. Розумний, С. Сапеляк, П. Січко, В. Січко, П. Скочок, В. Стрильців, В. Чорновіл, В. Шевченко. Поступово філії УГС утворилися в Києві, Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Одесі, Донецьку, Чернівцях та інших містах України. На зібраннях творчої інтелігенції й студентської молоді обговорювалося питання відродження національної історії й символіки – тризуба, жовто-блакитного, а також повстанського (УПА) червоно-чорного прапорів. Під час масових заходів національні прапори, стрічки, значки, вишиванки стали постійним атрибутом мітингів і зібрань [427].

Під впливом Демократичного союзу (створений у Москві у травні 1988 р., проголосив себе першою політичною опозиційною партією) члени УКК Л. Мілявський, І. Запорожець та інші зробили практичні кроки на шляху створення Національної християнсько-демократичної фракції ДС. Її програма передбачала вільне обговорення ідеї виходу республік зі складу СРСР, забезпечення їм політичної та економічної незалежності, створення національного уряду й армії, звільнення і реабілітацію політв'язнів і т. д. Невдовзі виникла самостійна Українська демократична спілка, але через радикальність не отримала необхідної соціальної підтримки, проіснувала недовго [429, с. 9].

Однією з форм роботи самодіяльних об'єднань щодо піднесення соціальної активності громадян була підготовка і розповсюдження поза цензурної преси. Одними з перших були незалежні видання –

«Кафедра» та «Євшан-зілля» (Львів), «Скарби гір», «Крок» (Івано-Франківськ), «Вільна думка» (Волинь), «Шлях до волі» (Рівне), «Тернове поле» (Тернопіль), «Гомін Буковини» (Чернівці) та багато ін. У містах і селах західних областей України насипалися символічні могили «Борцям за волю України!», які були зруйновані радянською владою. На сходах сіл чи громадськості міст приймалися рішення про насипання таких могил. Як згадує один з перших активістів Я. Шпенюк: «Робили це вручну, глину носили відрами. А щоб кожен запам'ятав назавжди цю подію і відчув себе учасником цього урочистого дійства, то треба було принести скільки хто зможе глини зі свого городу й поля. За це проголосували одноголосно. Не можна передати словами, як піднесено працювали всі – навіть діти у маленьких відерках несли землю, намагаючись якомога вище висипати на могилу. Це були не окремі громадяни, а велика громадська спільнота, дивлячись на яку, думалось про волю» [504, с. 398].

В офіційній західноукраїнській пресі почали все частіше публікуватися замітки про різноманітні демократичні акції. Так, у газеті «Вільна Україна» від 22 червня 1988 р. була розміщена інформація про утворення у Львові товариства рідної мови ім. Т. Г. Шевченка. «Позавчора у Львові, в Будинку культури будівельників, відбулася установча конференція товариства рідної мови ім. Т. Г. Шевченка. Організаціями – засновниками його є обласні відділення Українського фонду культури, організація Спілки письменників України, відділення Товариства охорони пам'яток історії та культури і відділення товариства «Україна»… Установчі збори обрали раду товариства рідної мови. До її складу ввійшли представники творчих спілок, громадських організацій, трудових колективів. Головою ради обраний письменник Роман Іваничук» [377, с. 335–336].

У вересні 1988 р. у Львові було створено ініціативний комітет «народного фронту», який на основі досвіду Литовського руху за перебудову і Народного фронту Естонії прийняв рішення про проведення масової агітаційної роботи серед населення з перетворенням «фронту» на масову організацію. 1 листопада 1988 р. ідея створення «народного фронту» стала предметом обговорення на звітних виборчих партзборах Спілки письменників України. Саме ця організація відігравала основну роль у формуванні масової опозиційності населення УРСР. Подібна група, як зазначає В. Даниленко і М. Смольніцька, була створена в Інституті літератури

ім. Т. Шевченка АН УРСР. Згодом вони об'єдналися. 23 листопада в республіканському Будинку літераторів відбулися збори активу СПУ за участю представників УКК, «Громади», «Спадщини» та ін. Промовці запропонували кілька варіантів назв для створюваного об'єднання: «Національний рух», «Народний фронт» і «Народний рух». 31 січня 1989 р. загальні збори СПУ схвалили запропонований проект програми Народного руху України за перебудову. За рішенням пленуму СПУ, 16 лютого проект програми НРУ було опубліковано в «Літературній Україні». Відразу ж партійні і державні органи розгорнули широку кампанію протидії шляхом нищівної критики проекту на всіх рівнях [429, с. 13–14].

З пройденого історичного шляху необхідно зрозуміти, коли започатковане товариство, з яких справ розпочиналася його діяльність, як відбувалася еволюція від культурно-просвітницьких заходів до актів громадянської непокори, коли проведено перший політичний мітинг? Відповіді на ці запитання дають безпосередні засновники та організатори ініціативних груп «неформалів» та керівники – Маркіян Чучук, Зіновій Дума, Ярослав Шевчук, Микола Яковина, історики-краєзнавці.

Журналіст Роман Гладиш «Як усе починалося» у газеті «Галичина» 127–128 (1409–1410) від 23 серпня 2001 року занотував: «Ідею створення в Івано-Франківську неформального об'єднання на кшталт львівського «Товариства Лева» запропонував викладачеві місцевого мединституту Маркіянові Чучуку студент Сергій Бондаренко. Він же запросив на Прикарпаття восени (19 грудня – *Авт.* О. М.) 1987 року мистецький гурт «Не журись». Після концерту львів'ян, який відбувся у пединституті, молоді іванофранківці – Маркіян Чучук, Сергій Бондаренко, Ярослав Шевчук, Зіновій Дума, Леонід Прокоп'юк створили ініціативну групу, що започаткувала народження на теренах нашого краю неформального об'єднання». Олег Малярчук як студент-історик четвертого курсу стаціонарної форми навчання в пединституті імені Василя Стефаника мав нагоду бути присутнім в актовому залі на цьому концерті львівських бардів. У щоденнику зберігся відповідний запис, де характеризується виступ Андрія Панчишина, його пісні: «Свято злодія», «Слимачок», «Брехунець», «Спід». Завдяки особистому щоденнику можна встановити точну дату: не «восени», як вказує Роман Гладиш у своїй публікації, а 19 грудня 1987 року, що підтверджують інші джерела.

29 серпня 2020 року в сквері, біля пам'ятника «Руській трійці» у м. Івано-Франківську, відбулася зустріч Олега Малярчука із подружжям Маркіяном (призначений Надзвичайним і Повноважним послом України в Пакистан – приїздив на похорон батька Євгена Васильовича) і Тетяною Чучук. Маркіян Євгенович пригадував: «Товариство, яке ще не називалося «Рух», задумане було наприкінці 1986 року. Я тоді вів заняття для студентів-медиків і робив відступи про суспільне життя в країні. Студенти, серед яких виділявся Сергій Бондаренко, часто запитували: «Що робити, аби якось об'єднати людей довкола духовності в Україні?». Я не кажу про здобуття незалежності. Подібні процеси відбувалися у Львові, йшлося про Товариство Лева. Для того, аби щось створити, потрібно людей, бо кілька чоловік замало. Першим таким публічним заходом була організація нами концерту групи «Не журись!».

Вагомим історичним джерелом стала публікація Леоніда Бондара «Відгукніться ентузіасти!» в газеті «Комсомольський прапор» (друкованого органу Івано-Франківського обкому ЛКСМУ) від 5 травня 1988 року: «Ще в грудні минулого року у залі Івано-Франківського педінституту імені В. Стефаника відбувся добродійний (благодійний) концерт групи «Не журись» Львівського «Товариства Лева», але й досі не залишають мене думки не тільки про той «Вечір співаної поезії», але й про товариство, яке об'єднує навколо себе енергійних, талановитих і самовідданих молодих людей… Але не хотілося б думати, що Івано-Франківщина бідніша на таланти. І я впевнений, що іванофранківці незабаром таки проявлять подібним чином свої здібності». У цій же газеті розміщена кореспонденція письменника Василя Ганущака: «Їх окрилює творчий неспокій. Нотатки з Х зльоту творчої молоді» від 28 травня: «Доповідач, критикуючи пасивність молоді та консерватизм клубних працівників, зупинився на проблемах молодіжного дозвілля, порушив питання роботи з неформальними об'єднаннями в області, найновішим з яких стане, здається, недавно створене товариство «Рух» в Івано-Франківську». Громадський діяч Василь Ганущак чи не вперше закарбував таким чином слово «Рух» для історії? Від редакції газети в рубриці «Резонанс» від 31 травня 1988 року зазначено: «Річ в тому, що «Товариство Лева» не єдине – в Івано-Франківську з'явився на світ його близнюк – Товариство «Рух». Ідея його створення виникла ще наприкінці минулого року, а поштовхом для її здійснення став виступ групи «Не журись!». Тепер Товариство – це 16 людей, небайдужих до

минулого, сучасного й майбутнього, котрі мають свій статут, вироблений у скрупульозних та довгих суперечках, поки що скромні здобутки й значні проблеми».

Товариство у 1988 році заявило про себе і провело цілу низку заходів. У травні – відзначення шевченківських днів у міському будинку культури № 3 в Микитинцях. Збір коштів для матеріальної допомоги в будівництві гуртожитку для дітей української громади у Польщі. В м. Білий Бор існувала єдина українська початкова школа імені Т. Г. Шевченка. 27 серпня 1988 року вечір-концерт присвячений пам'яті Івана Франка, що відбувся в м. Івано-Франківську на вулиці імені Франка біля пам'ятника поетові. 3 вересня проведення робіт з консервації залишків бастіону у Фортечному провулку м. Івано-Франківськ. Протягом жовтня товариство провело збір підписів громадян проти розбудови нових промислових підприємств Калуського виробничого об'єднання «Хлорвініл» спільно з компанією «Оксідентал Петролеум». Лист, за який підписалося 4003 осіб, адресовано Президії Верховної Ради СРСР та Президії Верховної Ради УРСР. 23 жовтня збір підписів на вулиці Т. Шевченка щодо надання українській мові статусу державної та участь у звітно-виборній конференції «Товариства Лева», на яку були відряджені Маркіян Чучук, Зіновій Дума, Ігор Андрухів, Ярослав Шевчук, Роман Левицький, Віктор Кімакович. 19 листопада у міському будинку культури № 1 на вулиці Т. Шевченка вечір «Свято коломийки». Одночасно відбувався активний обмін газетами, літературою, листами та консультації. Так, 20 грудня було запрошено голову товариства «Оберіг» м. Чернівці поета Миколу Бучка до Івано-Франківська для обміну досвідом роботи.

Архівні матеріали (записи ведення зборів) вказують, що реалізація політичних вимог товариства датується 6 грудня 1988 року. Ініціативна група почала готувати перший масовий мітинг ще кілька місяців раніше. Після довгих перипетій двічі переносився. 29 січня 1989 року в Івано-Франківську відбувся мітинг пам'яті жертв сталінських репресій в парку культури імені Тараса Шевченка. Від проходив під лозунгами – «Злочини сталінізму – це злочини проти людства», «Ганьба сталінським катам» [573].

11–12 лютого 1989 року в Києві в Республіканському будинку кіно відбулася установча конференція, на якій було створено Товариство української мови імені Тараса Шевченка (ТУМ), а головою обрано поета Дмитра Павличка. Згодом це угрупування стало основою

Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Від Івано-Франківської області було відправлено дві делегації, створеної обкомом компартії і «рухівська». Оксана Ольшанська у своїх спогадах «Все це пишу на колінах» згадує: «Іван Драч не знав нашої адреси товариства, а в нас її й не було. Вислав для наших членів запрошення на конференцію на адресу Степана Пушика, а він віддав наші запрошення в обком партії. Влада прийняла рішення відіслати на конференцію «свою делегацію». Ну й нібито про нас не забули – одне запрошення на товариство «Рух». Зеник Дума відмовився їхати й вибрали мене». Марко Путько згадує: «До нашої рухівської делегації входили Ярослав Шевчук, Роман Гладиш, Ярослав Захарія, Антін і Марко Путько та інші. Під час перерви на конференції ми зайняли в залі місця обкомівської делегації…» [501, с. 26]. До речі, у запрошеннях вказано: «взяти участь у роботі Республіканської установчої конференції Товариства рідної мови ім. Т. Шевченка».

12 лютого 1989 р. Івано-Франківське обласне КНТ «Рух» надіслало Рішення № 2/9 до голови правління Товариства української мови імені Тараса Шевченка Дмитра Павличка. «На основі існуючого відділу української мови та літератури та існуючого фольклорно-етнографічного відділу культурно-наукового товариства «Рух» на підставі його Статуту і Статуту Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка створити первинний осередок Товариства української мови в Івано-Франківську» [573].

15 квітня 1989 р. у тодішньому Будинку політосвіти відбулася установча конференція Товариства української мови імені Т. Шевченка в Івано-Франківській області. Зал переповнений, прибули делегати з усіх районів області. На конференції був присутній тодішній перший секретар обкому КПУ Зіновій Куравський, якому слова не дали. Вів конференцію завідувач кафедри української мови Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника Микола Лесюк. Першим головою Товариства тоді було обрано письменника Степана Пушика, заступниками – Степана Шулепу та Миколу Лесюка, відповідальним секретарем – Антіна Путька. Тоді ж одностайно проголосовано за входження обласного товариства української мови імені Т. Шевченка колективним асоційованим членом Народного руху України за перебудову.

Перші осередки НРУ почали виникати в різних містах і селах УРСР навесні 1989 р. В Івано-Франківській області така, за визначен-

ням влади, «неформальна» організація, діяла офіційно майже рік та проводила активну роботу. Івано-Франківське обласне культурно-наукове товариство «Рух» один із засновників, як ТУМу імені Т. Шевченка, так і Народного руху України за перебудову в області. 23 лютого в записі зборів зазначено: «Йшло обговорення пропозицій щодо збирання підписів за підтримку Народного руху України за перебудову» [573].

Івано-Франківське КНТ «Рух» разом з іншими патріотичними структурами організовувало регулярні виїзди в східні й південні області України з агітаційною метою. З великим успіхом виступали в різних областях України створені КНТ «Рух» художні колективи: Галицький молодий театр-студія, гурт «Січ», а також хорова капела «Червона калина» Народного дому «Просвіта». Основне своє завдання колективи вбачали у відродженні та популяризації заборонених драматичних творів, духовної музики, козацьких, стрілецьких та повстанських пісень. Театр у його виступах супроводжував чоловічий хор «Червона калина» (керівник Андрій Ставничий – внук письменника Андрія Чайковського, потім Володимир Зварун). Також демонструвався відеофільм «Хроніка Дем'янового Лазу», «Голодомор на Україні».

14 травня 1989 року у селі Воскресінці Коломийського району під час відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку «вперше» в Івано-Франківській області замайорів національний синьо-жовтий стяг, який підняв член КНТ «Рух» Володимир Ковальчук. Микола Гук в інтерв'ю з Романом Гладишем (газета «Галичина» стаття «Ідеали, які не стали дороговказом» від 11–17 грудня 2020. С. 19) свідчить: «А буквально через місяць (7–8 березня 1989 – *Авт. О. М.*) запросили до Церківни наших однопартійців зі Львівщини та Тернопілля, з різних місцевостей нашого прикарпатського краю. Там, в урочищі «Боднарівна», Василь Січко та мій односелець Петро Торко підняли синьо-жовтий прапор. Люди, що були там, мовчки спостерігали за цим патріотичним дійством. Плакали та молилися…».

За рік Галицький молодий театр-студія здійснив 40 постановок сценічної композиції «Розрита могила» Тараса Шевченка. З гуртом «Січ» та капелою «Червона калина» театр виступав на сільських сходах, освяченні пам'ятників національним героям, символічних могил борцям за незалежність України, етнографічних фестивалях. Викликом тоталітарній системі було відзначення 18 червня 1989 року Дня пам'яті січових стрільців з панахидою-реквієм біля могили

Дениса Січинського на знесеному у 1970-х роках старому кладовищі в м. Івано-Франківську. Представники силових структур через гучномовці закликали присутніх розійтися, фотографували їх. За вказівкою влади сюди привели студентів і під музичний супровід влаштували спортивні змагання. Проте підпільний греко-католицький священик Микола Сімкайло, оточений багаточисленним людським натовпом, відправив богослужіння. «Зі сльозами на очах люди цілували синьо-жовті знамена» [573]. Партійні й державні органи розгорнули широку кампанію протидії шляхом нищівної критики на всіх рівнях.

12 серпня 1989 р., як зазначено у багатьох матеріалах і документах, а реально 13 серпня, відбулися установчі збори Івано-Франківської обласної організації Народного руху України за перебудову. Через смерть побратима рухівця Романа Левицького, на якого напередодні було вчинено напад і завдано смертельних травм, збори було перенесено на добу. Щодо створення ініціативної групи, то їх було дві. Володимир Шатохін у статті «Романтичний початок і бюрократичний фінал НРУ: спогади делегата установчого з'їзду НРУ в Києві» подає свої суб'єктивні міркування: «Десь через два тижні після знайомства з Яковиною п'ятеро людей зустрілися на вулиці Чапаєва у квартирі Маркіяна Чучука і створили ініціативну групу з організації Крайового руху. У батьків Маркіяна була старенька друкарська машинка, і я написав лист-повідомлення про нашу групу до Києва в Мінюст України. Лист підписали всі присутні: Говзман, Гладиш, Чучук, Шатохін, Яковина. Це був перший офіційний документ НРУ Прикарпаття – реєстрація в Мінюсті. Потім почалася організаційна робота в районах, визначення делегатів на обласну установчу конференцію». Голова обласної організації НРУ, художник Микола Яковина подає склад Івано-Франківської ініціативної групи (по суті другої – розширеної) зі створення НРУ за перебудову – 12 осіб: «Юрій Андрухович, Роман Гладиш, Леонід Говзман, Роман Левицький, Василь Ленюк, Степан Каспрук, Ярослав Семанюк, Антін Путько, Маркіян Чучук, Володимир Шатохін, Ярослав Шевчук, Микола Яковина» [573].

23 серпня 1989 року Зіновій Дума, Петро Арсенич, Ігор Андрухів, Роман Круцик – активісти КНТ «Рух» під тиском громадськості стали членами спеціальної комісії для розслідування сталінських злочинів, яку було створено при Івано-Франківському облвиконкомі та до складу

якої ввійшли два десятки партапаратників. Розкопки в урочищі Дем'янів Лаз розпочалися 21 вересня за ініціативи активістів КНТ «Рух» ще до створення обласної організації «Меморіал». Івано-Франківська обласна організація історико-просвітницького товариства «Меморіал» була заснована 14 жовтня 1989 року, головою якої обрано працівника Івано-Франківського краєзнавчого музею Зіновія Думу, заступниками – Романа Круцика, Петра Арсенича, Ігоря Андрухіва. 29 жовтня 1989 року відбулося перепоховання 524 останків людей жертв комуністичного режиму в урочищі Дем'янів Лаз, який став символом політичних репресій 1939–1941 рр. Мітинг вели заступник голови облвиконкому Михайло Капітанчук і голова КНТ «Рух» Маркіян Чучук. Після цього відбулася релігійна панахида, яку відправляли єпископи УГКЦ Софрон Дмитерко, Павло Василик і понад двадцять священників.

Товариство відіграло ключову роль в Івано-Франківській області у виборах до Верховної Ради УРСР та місцевих рад 4 березня 1990 року. Ситуація була такою, що за тодішнім законодавством громадські організації мали право висувати своїх кандидатів у депутати всіх рівнів. Але тільки Івано-Франківське обласне культурно-наукове товариство «Рух» і Товариство української мови імені Шевченка були офіційно зареєстровані тодішньою владою. Інших патріотичних громадських організацій, радянська влада свідомо не реєструвала. Таким чином, у результаті виборів 4 березня 1990 року два товариства Івано-Франківської області разом з іншими структурами національно-демократичного спрямування виконали свою історичну роль – усунули від влади комуністичний режим.

11 із 12 депутатів Верховної Ради УРСР від Івано-Франківщини були підтримані Івано-Франківським обласним культурно-науковим товариством «Рух» і Товариством української мови імені Тараса Шевченка. Голова КНТ «Рух» Маркіян Чучук, одні з перших та найактивніших членів товариства, а саме: Зіновій Дума та Володимир Шлемко, просвітяни Степан Пушик, Степан Волковецький, Дмитро Захарук стали народними депутатами Верховної Ради України від Івано-Франківської області першого демократичного скликання. Це дозволило сформувати у Верховній Раді УРСР потужну опозицію під назвою «Народна рада». Івано-Франківське обласне КНТ «Рух» провело сотні масових акцій на підтримку діяльності «Народної ради» – національно-демократичного блоку у Верховній Раді, зокрема такі, як

«Ні – Союзному договору», підтримка вимого голодуючих студентів на Хрещатику – «революція на граніті» та багато інших.

Товариство займалося організацією друкування масових тиражів різноманітної агітаційної літератури і розповсюдження її в багатьох регіонах України. Систематичні поїздки членів товариства на різні громадсько-політичні акції до Києва, святкування «500-ліття Козацької слави» у Дніпропетровську та інші патріотичні заходи сприяли консолідації народу, піднесенню його національної свідомості, подолання страху перед тоталітарним режимом.

КНТ «Рух» ініціювало процеси декомунізації – зміну назв населених пунктів та вулиць, знесення комуністичної символіки (літаків, танків, гармат), зокрема пам'ятника Леніну в м. Івано-Франківську (9 жовтня 1990 року). У більшості регіонів України ці процеси затягнулися на десятиліття. Члени товариства проводили пошукові роботи, пов'язані з відновленням та освяченням могил Січових стрільців, жертв сталінізму, бійців Української Галицької та Української Повстанської армій.

З початку своєї діяльності товариство тісно співпрацювало з церквами. Багато священників були активістами КНТ «Рух»: головний медичний капелан Івано-Франківської єпархії УГКЦ Антін Путько, дисидент Ярослав Лесів, капелан Івано-Франківської обласної клінічної лікарні Орест Путько. Зокрема, під керівництвом Антіна Путька було організоване перше у місті Івано-Франківську, а можливо і в області, справжнє вертепне дійство, що справляло неабиякий патріотичний і духовний вплив на глядачів. Учасники вертепу своєю діяльністю заклали підвалини для створеного невдовзі Галицького молодого театру. Антін Іванович – один із засновників в Івано-Франківську Товариства української мови імені Т. Шевченка (стало осередком відродження «Просвіти»), згодом – його перший відповідальний секретар, делегат першого, другого і третього з'їздів.

Згодом комсомольські ватажки зрозуміли, що помилялися у власних сподіваннях стосовно КНТ «Рух». Своїми одіозними постановами від 5 травня 1989 р. та 7 вересня 1989 р. вони двічі вимагали від товариства не виходити в межах діяльності «за рамки положень» та погрожували «розпуском», проте з цього нічого не вийшло.

Івано-Франківська Крайова організація Народного руху України станом на 1 квітня 1990 року нараховувала 416 осередків – майже 16 тисяч членів: м. Івано-Франківськ – 93 (4000 членів), Богородчансь-

кий район – 16 (350), Верховинський – 1 (90), Галицький – 39 (1300), Городенківський – 11 (284), Долинський – 30 (1000), Калуський – 46 (2000), Коломийський – 51 (2600), Косівський – 7 (1500), Надвірнянський – 16 (600), Рожнятівський – 10 (500), Рогатинський – 41 (600), Снятинський – 9 (200), Тлумацький – 8 (150), Тисменицький – 38 (950) (П – 1, Оп. – 1. Спр. 5596. Арк. 3, 50). Фактично НРУ на Івано-Франківщині, а також на Львівщині та Тернопільщині став «політичною партією». Після перемоги на виборах постало питання: «Що робити?», тобто знайти оптимальне рішення між владою і «Рухом». Ситуація вимагала вироблення нових підходів до співпраці, адже раніше була постійна конфронтація із комуністичною владою буквально в усьому. Цілі і тактика «Руху» у цих трьох областях суттєво відрізнялися. Перш за все, прихильність до радикальних методів вирішення релігійних проблем на користь Української Греко-Католицької Церкви, симпатії до новостворених партій та організацій, що діяли з позицій національної ідеї. 22 вересня 1990 року відбулася III конференція Івано-Франківської Крайової організації Народного Руху України. Ключовою проблемою конференції стали стосунки «Руху» і влади, було розглянуто питання економічного характеру. Особлива стурбованість проявлялася у виступах гостя, народного депутата України, голови Української Республіканської партії Левка Лук'яненка. Конференція прийняла низку документів: звернення «До громадян України!», в якому прозвучав заклик проти підписання союзного договору і проведення 1 жовтня Всеукраїнського політичного страйку; ухвала «Про націоналізацію майна КПРС» та ін. У даній ухвалі акцентувалося на тому, що майно комуністичних організацій області вважалося нажитим незаконним шляхом, і висловлювалася пропозиція до обласної Ради щодо його націоналізації. В ухвалі «Про декомунізацію Збройних Сил, правоохоронних органів та КДБ» проголошено: «Оскільки в своїй діяльності державні структури повинні керуватись тільки законом, – вимагати від органів влади вжити рішучих заходів щодо демократизації цих державно-правових структур, припинити діяльність партійних організацій КПРС в армії, органах держбезпеки та правоохоронних органах». Прийнято також декларацію «Про релігії в Україні», в якій було підтверджено: Рух «виступає за повну і беззастережну реабілітацію УАПЦ і УГКЦ з відновленням усіх їхніх юридичних та майнових прав» [573].

В історії України «Рух» (НРУ) втілює український патріотизм в часи розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежних держав. Завдяки йому маємо видатних політичних, державних діячів, очільників місцевих громад. Вихована НРУ молодь готувалася взяти до рук зброю для боротьби за незалежність України та супроти духовного, окупаційного поневолення зі сторони росії. Форми та методи роботи активістів «неформальних» організацій України, загартовані поколіннями патріотів, мусять розвиватися відповідно з викликами сьогодення, адаптуватися та модернізуватися новітніми технологіями. У час широкомасштабного вторгнення росії в Україну вони зі зброєю в руках воюють у лавах Збройних Сил України, займаються волонтерською діяльністю. До їх числа долучилося чимало українських патріотів, аби своїм прикладом та ініціативами залучити якомога більше громадян нашої держави будувати потужний український світ на противагу «русскому міру». Необхідно консолідувати українців навколо національної державницької ідеї, щоб вистояти у війні та побудувати міцну державу. А цьому сприятимуть знання з історії, друковане українське слово, послуговування українською державною мовою та, без сумніву, патріотичний дух народу. Фактично з початку свого створення Івано-Франківське обласне культурно-наукове товариство «Рух» було легальною політичної організацією. Основною історичною заслугою КНТ «Рух» було і залишається створення середовища виховання народу в національно-патріотичному дусі для усвідомлення себе українцями.

ВИСНОВКИ

Соціально-гуманітарна політика комуністичної партії і радянського уряду базувалася на марксистсько-ленінській ідеологічній доктрині й суворому виконанні всіх показників єдиного загальнодержавного плану. В умовах соціалізму необхідність централізації в плануванні і управлінні посилювалася у зв'язку з ускладненням єдиного народногосподарського комплексу, соціалістичної економічної інтеграції. Економічне співробітництво всіх республік СРСР – соціалістична інтернаціоналізація – це вирішення інтересів держави загалом. Потреби союзних республік, регіонів враховували через призму великодержавної політики Радянського Союзу. За роки радянської влади відбувалося освоєння природних багатств Сибіру, Далекого Сходу, Середньої Азії, а також західних областей України, в яких після другої радянізації-окупації високими темпами нарощувалася промисловість. Обсяг промислового виробництва у кінці досліджуваного періоду перевищив рівень 1939 р. у Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській і Тернопільській областях в декілька десятків разів.

З іншого боку, «вирівнювання економічного розвитку національних республік» відбувалося з «ущемленням інтересів України», нееквівалентністю і незбалансованістю її міжреспубліканських зв'язків. У міжреспубліканському розподілі праці Україна була однією з основних паливно-енергетичних, металургійних і машинобудівельних баз СРСР, а також резерву трудових ресурсів і сировини на заході республіки. Командно-адміністративна система брала до уваги не об'єктивні потреби регіону, а політику комуністичної партії.

Упродовж років радянської влади в західних областях України відбулися корінні зміни в політичному, економічному, соціальному, культурному, духовному житті та побуті населення. На базі глибоких суспільно-політичних і соціально-економічних трансформацій швидкими темпами проведено соціалістичну колективізацію сільського господарства та індустріалізацію промисловості.

Протягом півстоліття, західні області УРСР і в першу чергу Львівська та Івано-Франківська області, в промисловому нарощуванню зробили великий стрибок, чого не знала історія цих земель. Створено електроенергетичну базу, на основі якої реконструювали, модернізували та розвивали промисловість і сільське господарство західного регіону України. Виник Львівсько-Волинський вугільний басейн –

важлива паливно-енергетична база республіки. Розбудовано машинобудівну промисловість. Швидкими темпами розвивалися усталені галузі – деревообробна, нафтогазовидобувна, хімічно-гірнича, легка, харчова промисловість.

На «службу державі» поставлено природні багатства регіону, без врахування подальших наслідків екологічного і техногенного впливу. Величезні запаси вугілля, нафти, газу, сірки, калійних солей зазнали непоправної шкоди і призвели до техногенних катастроф та порушення екологічного балансу. Якщо комуністична історіографія наголошувала на тому, що в час панування панської Польщі, буржуазної Чехословаччини і боярської Румунії природні ресурси Західної України експлуатували по-хижацьки, то ще більшою мірою це стосувалося радянської епохи.

Індустріалізація західних областей Української РСР і становлення на її базі промислового потенціалу створила умови для урбанізаційного переходу. Електроенергетика в західному регіоні республіки розвивалася шляхом найповнішого використання місцевих енергетичних ресурсів зокрема природного газу, мазуту і дешевого вугілля. У районах, які не мали достатніх та дешевих паливних ресурсів, була гідроенергія, що створювало передумови для будівництва гідроелектростанцій. Основою енергетичних багатств Закарпаття, на відміну від Прикарпаття, стало «біле вугілля». Створення енергетичної бази було пов’язане з використанням гідроенергії. Всі великі гідро- і теплоелектростанції об’єднано в єдину західноукраїнську (республіканську) енергосистему, що дало змогу значно поліпшити енергопостачання економіки регіону і постачати її в сусідні країни.

Економіка Української РСР і західного регіону за більшістю показників продовжувала розвиватися на власній основі, розв’язуючи чергові суспільно-політичні та соціально-економічні завдання. У 70–80-х роках ХХ ст. поєднувалися два типи відтворення: екстенсивних джерел зростання (експлуатація нових природних багатств, трудових ресурсів) та інтенсивних, що удосконалювало структуру виробництва і систему управління. Західний регіон республіки розвивався прискореними темпами, зростало машинобудування та приладобудування, нафтогазовидобувна і хімічна промисловість. Проте низький рівень їх якості, недосконаліть технологій знижували позитивний вплив цих галузей на економічну ефективність. Крім того, постали й інші

проблеми, внаслідок чого виявилися невиконаними завдання з розвитку економіки, заплановані третьою Програмою КПРС. Не виконано навіть «більш низькі» завдання дев'ятої і десятої п'ятирічок, а ще більше – одинадцятої і дванадцятої. Незважаючи на деяке збільшення масштабів промислового зростання, темпи його знижувалися.

Серед причин, що зумовили такий стан справ, – виснаження природних ресурсів західного регіону УРСР. Але не це було вирішальним. На з'їздах КПРС зазначали, що вчасно не дано політичної оцінки зміні економічної ситуації і переведенню економіки на інтенсивні методи розвитку й активне використання досягнень науково-технічного прогресу. Його найважливіші напрями – освоєння передових технологій, автоматизація і механізація виробництва тощо.

Стрижневою проблемою становлення економіки було технічне переозброєння народного господарства. Інвестиційна політика держави «не сприяла» цьому – значну частину капітальних вкладень спрямовували на розширення масштабів виробництва завдяки новому будівництву. Саме це найбільшою мірою стосується західного регіону республіки. Інтенсифікація виробництва республіки вимагала перенесення центру ваги з використання капітальних вкладень на реконструкцію і модернізацію. У партійних документах постійно декларували про перехід до інтенсивного типу відтворення і прискорення соціально-економічного розвитку країни, а на практиці це відкладали на перспективу.

У промислово розвинених країнах світу почалася масштабна структурна перебудова економіки щодо ресурсозбереження, впровадження новітніх технологій. У СРСР науково-технічний прогрес загальмувався. Необхідно зазначити, що спроби змінити ситуацію на краще робили неодноразово, але вони знаходилися не стільки в економічній та науковій сфері, як у політичній.

Водночас аналіз процесу формування науково-технічного потенціалу західного регіону України засвідчує, що він стримувався через зниження ефективності роботи самих установ, які часто дублювали одна одну. Низка науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій, яких було майже три десятки і більше в Івано-Франківській області, були нечисленними та малоефективними, працювали безрезультатно. Оформлення великої кількості документації та традиційна радянська бюрократична тяганина (десятки «погоджень») створювали нераціональну систему затвердження технологічної документації.

Зважаючи на народногосподарське значення підвищення темпів зростання продуктивності праці, на підприємствах і будовах регіону науковці, інженерно-технічні працівники вивчали такі пов'язані з цим питання: прискорення впровадження у виробництво і будівництво досягнень науки і техніки, поліпшення організації праці, більш повне використання устаткування і машин завдяки підвищенню змінності роботи на підприємствах, забезпечення співвідношення між зростанням продуктивності праці і середньою заробітною платою, недопущення надмірностей і непродуктивних витрат.

У досліджуваний період поступово формувалися кваліфіковані робітничі кадри. Окрім широкомасштабного будівництва промислових підприємств, відбувалося масове залучення сільських мешканців областей у виробництво, тобто вони були головним джерелом поповнення «робітничого класу». У другій половині 60-х – на початку 70-х років XX ст. у нових галузях промисловості, насамперед у хімічній, машинобудуванні, верстатобудуванні, ще переважали недосвідчені робітники та управлінці.

У західному регіоні УРСР створено потужний хімічний комплекс республіки. Хімічна індустрія розвивалася досить інтенсивно: вводили нові потужності, освоєно надзвичайно широкий асортимент потрібної різним галузям промисловості та населенню продукції. Світовий досвід свідчить, що головним показником прогресивності хімічної індустрії того часу був рівень розвитку виробництва синтетичних смол і волокон, поліетилену, барвників. Ці виробництва були визначальними і для західного регіону, де ключову роль відводилося Івано-Франківській області. Традиційна нафтогазова галузь поступилася новій – хімічній. З початку 80-х років XX ст. темпи реконструкції і технічного переобладнання підприємств значно знизилися, що призвело до старіння основних фондів, використання неефективних технологій. Хімічні й нафтогазові підприємства найбільше забруднювали навколишнє середовище регіону. Проблеми створення установок з використання вторинних матеріальних ресурсів для одержання дефіцитної хімічної продукції, спорудження очисних споруд відкладали на подальшу перспективу.

Аналіз процесу втілення соціально-економічної політики партійно-радянської влади в західному регіоні Української РСР доводить, що влада завжди своїм найважливішим пріоритетом вважала прискорений розвиток промисловості. Зіставляючи рівень розвитку промислового й сільськогосподарського виробництва у 60-

ті та 80-ті рр. XX ст., необхідно визнати цілу низку позитивних зрушень за техніко-економічними показниками. Середньорічні показники виробництва промислової продукції, зокрема рослинництва і тваринництва, зростали. Однак темпи зростання виробництва продукції не відповідали великим обсягам капіталовкладень, особливо – в сільське господарство.

Промислові підприємства та будівельні організації західних областей УРСР надавали значну шефську допомогу колгоспам і радгоспам у будівництві виробничих приміщень, виділенні будматеріалів, встановленні обладнання, прокладанні доріг, виконанні сантехнічних робіт, електромонтажі, спорудженні об'єктів соцкультпобуту, збиранні урожаю.

Аналіз сільськогосподарського виробництва західного регіону Української РСР дозволяє стверджувати, що в цьому секторі економіки відбулися зміни, які відображали загальні тенденції еволюції державної аграрної політики. У сільському господарстві відбувалися прогресивні структурні перетворення – скорочувалися посівні площі під зерновими культурами, і збільшувалися посіви технічних і кормових культур, що ліквідовувало однобоку спеціалізацію сільського господарства. Рішення березневого (1965 р.) пленуму ЦК КПРС стали основою «нового курсу» аграрної політики, розрахованої на перспективу. Створили такі самостійні спеціалізовані галузі: водне господарство і меліорація, машинобудування для тваринництва і кормовиробництва, сільське будівництво, комбікормова промисловість. Комплексна програма нарощування сільського господарства по-новому порушила питання зростання виробництва, підвищення його ефективності, збільшення реальних прибутків колгоспників та удосконалення соціально-побутових умов життя в селі.

Збільшення капітальних вкладень, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, нових інтенсивних технологій, підвищення ефективності використання меліорованих земель, механізація та автоматизація виробничих процесів покращили ситуацію в сільському господарстві. Зросла продуктивність всіх сільськогосподарських культур, значно підвищилась інтенсивність використання молочного поголів'я та рівень омолодження стада. Однак ефективність сільськогосподарського виробництва регіону залишалася низькою. Постійне втручання в діяльність колгоспів та радгоспів представників державних і партійних структур, їхній диктат стосовно ідеологічної доктрини,

ініціювання частих кадрових змін та інші непопулярні кроки сповільнювали розвиток сільського господарства.

Зміцнення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва, електрифікація, хімізація, переведення на індустріальну основу, впровадження науково обґрунтованих систем землеробства, підготування кадрів для агропромислового комплексу сприяли досягненню певних успіхів. Значно збільшилась урожайність зернових культур в усіх категоріях господарств, зросли обсяги виробництва м'яса і молока, продукції тваринництва. Зростання виробництва досягнуто завдяки збільшенню виходу продукції з кожного гектара, тобто шляхом ефективності виробництва.

На початку 80-х років XX ст. зроблено чергову спробу прискорити розвиток сільського господарства. Напрямки розвитку визначала Продовольча програма – повсюдний перехід до інтенсивних методів господарювання. Перетворення кормо виробництва у спеціальну галузь мало стати головним джерелом збільшення ресурсів м'яса і продуктів тваринництва. Реалізація зіткнулася з недостатнім фінансуванням і суперечливими тенденціями в житті сільського господарства країни. До кінця 1980-х років залишалася невирішеною проблема поліпшення кормової бази тваринництва і пов'язаних із нею завдань. Складною була проблема вирощування парниково-тепличних культур, ранніх овочів, плодоягідної продукції та садівництва. Значні недоліки мала організація заготівель, зберігання, перероблення і торгівля плодоовочевою продукцією та картоплею.

Криза в промисловості і сільськогосподарському виробництві виходила за рамки суто виробничих проблем, набувала соціально-гуманітарного характеру й ставала загрозливою щодо забезпечення країни необхідними товарами і продовольством, створювала соціальну напругу. Наприкінці 1980-х років знизилося споживання продуктів харчування на душу населення, зріс дефіцит на промтовари. Майже припинялася інвестиційна діяльність села. Працівники села почали масово втрачати стабільні місця роботи й надійні джерела прибутку. Скорочення обсягів виробництва сільгосппродукції зумовлювало простій потужностей підприємств харчової галузі, зниження зайнятості. Негативне ставлення до трансформаційних процесів у селі демонстрували керівники господарств і державні службовці, побоюючись втратити владу над селянами. Як наслідок – в умовах невпинного погіршення економічних показників набувало

поширення порушення трудової дисципліни, розкрадання суспільного майна.

Принципи соціальної справедливості в державі захищала Конституція, яка гарантувала рівні умови для розвитку кожної особистості, можливості застосування своїх здібностей заради власної та суспільної користі. Держава покладала численні соціально-економічні обов'язки не тільки на себе, а й різноманітні суспільні інституції – створювали відповідні служби, які загалом формували систему соціального захисту громадян. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що були основним джерелом існування, забезпечували прожитковий мінімум. Проте соціальну політику держави здійснювали за залишковим принципом, що стало фактором дестабілізації у формуванні цілісного, комплексного підходу. За умов панування командно-адміністративних засад в економіці у країні домінував принцип другорядності щодо розв'язання соціально-побутових проблем. Відповідно, він різко відрізнявся і для жителів міста чи села, і працівників великих підприємств чи відсталих колгоспів.

Держава проголошувала, що соціалістична економіка працює для людини, задоволення її життєвих потреб та інтересів і підпорядкована їй. Особливості здійснення соціальної політики в зазначені роки полягали в тому, що в державі одночасно вирішували різні завдання, а саме: забезпечення мінімальних державних соціальних гарантій, регулювання оплати праці та грошових прибутків, зайнятість населення, державна підтримка найбільш соціально вразливих верств, житлове забезпечення громадян тощо. Основним показником ефективності соціальної політики держави є достатній рівень життя населення. Рівень переважної більшості громадян, особливо тих, котрі працювали у сільському господарстві, відзначався низькими розмірами оплати праці. Актуальною залишалася проблема розроблення економічних і правових заходів для посилення мотивації до праці та створення передумов для зупинення спаду реальних прибутків населення, нормалізації співвідношення між мінімальними розмірами заробітної плати, пенсій, стипендій та соціальних виплат за умов зростання споживчих цін.

У 60–80-х роках минулого століття створення соціально-побутового комплексу в селі вели на основі двох головних джерел фінансування: державного бюджету і відрахувань колгоспів. При цьому аналіз архівних і статистичних даних свідчить, що державні капітальні

вкладення не покривали потреб села, основний тягар будівництва об'єктів перекладали на колгоспи.

Водночас соціальна сфера західноукраїнського села докорінно змінювалася, покращувалася. Однак вона розвивалася недостатніми темпами, внаслідок чого не вдалося належним чином розв'язати проблеми суцільної радіофікації, газо- і водопостачання і навіть електрифікації віддалених гірських пунктів. Не всі села мали дитячі садки, будинки побуту, перукарні тощо. Відставання соціально-побутового комплексу негативно позначилося на привабливості села для молоді і спеціалістів. Утримати їх у селі не могла навіть чинна система державного розподілу.

Для соціальної сфери села найбільш сприятливим періодом була друга половина 60-х – 70-ті роки XX ст. У ці роки скасовано в колективних господарствах трудодні й здійснено перехід до гарантованої оплати праці, колгоспники стали отримувати пенсії й відпустки, тобто їхній соціальний статус прирівняли до інших категорій громадян радянського суспільства. У сільській місцевості, хоч і в недостатній кількості, споруджували житлові будинки для молодих спеціалістів, школи, пришкільні інтернати, дитячі дошкільні заклади, фельдшерсько-акушерські пункти, клуби, бібліотеки, побутові об'єкти, лазні, магазини, павільйони громадського харчування, адміністративні приміщення сільських Рад, відділень зв'язку, автостанції, проводили газифікацію, телефонізацію тощо.

Матеріально-побутові умови життя більшості населення зумовлювалися заробітною платнею, яка стала, як і присадибні ділянки, головним джерелом поповнення сімейного бюджету. При цьому тарифні ставки робітників, інженерно-технічних працівників і службовців суттєво різнилися від мізерних зарплат колгоспників. Мінімальні прибутки сільського населення, залученого в колгоспно-радгоспному виробництві, зумовлювали його низьку купівельну спроможність. Поступове підвищення оплати праці колгоспникам помітно впливало на добробут людей.

У досліджуваний період зміст соціальної політики в СРСР не змінився. В його основу закладено розподільчі відносини та централізоване адміністративне керування. Ріст економічного потенціалу країни дозволив посилити увагу до соціальних проблем. Найбільшими темпами вели житлове будівництво, зокрема у сільській місцевості. Масштабні зміни відбулися в будівництві села. Масово почали застосо-

вувати нові технології та матеріали. Сільські помешкання стали набагато більшими, просторішими і відповідати новим вимогам. Пожвавлення в будівництві дозволило вирішити, хоча й не повністю, одну зі серйозних проблем: багато селян почали проживати у власних будинках, що сприяло підвищенню добробуту сільського життя.

У цей період з'явився бюрократичний термін «неперспективне село», що негативно впливало на розвиток сільської місцевості. У таких селах «заморожували» соціально-побутове будівництво, вчасно не ремонтували, тобто занедбували й навіть закривали різні об'єкти. Така політика завдала непоправної шкоди. Чимало шкіл, клубів, бібліотек, дитячих садків відкривали у пристосованих приміщеннях або зводили за застарілими проектами. У деяких віддалених населених пунктах була ще гостріша проблема: цих установ взагалі не було або вони не діяли. Мережа закладів системи охорони здоров'я та ефективність медичного обслуговування значно поступалася міським стандартам. Загалом сільські працівники не мали належних умов побуту, дозвілля, а тому не могли повноцінно задовольняти свої культурно-освітні потреби.

Основною проблемою функціонування сільської школи був низький рівень матеріально-технічного забезпечення, традиційна зайнятість вчителів та учнів на сезонних сільськогосподарських роботах. Широке залучення учнів до суспільно корисної праці мало певні позитивні наслідки – «трудове виховання», але водночас негативно позначалося на успішності школярів. Особливість навчально-виховного процесу в сільських школах полягала у високому рівні трудового навчання одночасно з формуванням атеїстичного світогляду молоді. У мало комплектних школах бракувало посібників, наочного обладнання, роздаткового матеріалу та ін.

У багатьох селах клубна робота мала формальний характер. Культосвітні працівники займалися здебільшого домашнім господарством, не приділяючи належної уваги «державній роботі» та підвищенню професійної кваліфікації. Низький рівень матеріального забезпечення примушував значну частину часу приділяти присадибній ділянці та розведенню домашніх тварин і птиці. Діяльність сільських клубів зведено до демонстрації фільмів та танців (дискотек), зрідка тематичних вечорів, а гурткову роботу майже не проводили. Мешканці села не мали можливостей регулярно відвідувати театри, виставки, музеї, галереї, концерти. Діяльність деяких закладів

культури не відповідала вимогам, вони не стали місцем змістовного проведення дозвілля громадян.

Художня самодіяльність і народна творчість стали невід'ємною частиною культурного життя села. Найбільшу популярність мали різноманітні огляди, конкурси, фестивалі, які присвячено пам'ятним датам, як правило, роковинам політичних подій. Широкого розмаху набрали заідеологізовані підходи до цих заходів. Інертність у роботі закладів культури призводила до втрати їхнього авторитету, незадовільної організації дозвілля населення.

Монопольне панування комуністичної ідеології стало більш гнучким, не таким брутальним, як у попередні періоди (сталінщини). У поширенні релігійного світогляду і «націоналістичних поглядів» радянська влада вбачала достатньо серйозну загрозу. Органи влади здійснювали різноманітні форми дискредитації церкви і боролися з будь-якими виявами «українського націоналізму». Кампанію з вилучення у вірних культових споруд здійснювали з порушенням чинного законодавства. Храми пристосовували до клубів, спортивних залів, а також використовували як склади для зберігання зерна, паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив та ін.

Релігійна палітра західного регіону України була доволі різноманітною. Панівні позиції офіційно мала Російська православна церква, у підпіллі діяла Греко-католицька церква. Значного поширення набули «покутники» і протестантські об'єднання, насамперед громади євангельських християн-баптистів, п'ятидесятників, єговістів. Радянська влада трактувала їх як «сектантські», що підлягали більш жорсткому переслідуванню. Держава намагалася придушити «вияви клерикальних пережитків», ліквідувати чи локалізувати їх.

На думку партійно-радянських функціонерів, пропагандистська робота серед населення мала подолати «негативні явища минулої буржуазної формації» і виховувати «нову людину – будівника комунізму». Керівництву органів народної освіти, педагогічним колективам шкіл висували категоричну вимогу – не допускати учнів шкіл відвідувати церкви і молитовні будинки. У колгоспних клубах організовували лекції на атеїстичну і патріотичну тематику, активно поширювали нові радянські свята та обряди. Особливістю духовного життя села було збереження і плекання народних звичаїв, релігійних обрядів, традицій.

Зважаючи на специфіку західного регіону Української РСР, республіканське і місцеве керівництво звертало особливу увагу на

посилення ідейно-політичної роботи серед населення. Усі сфери суспільно-політичного життя були пронизані надмірною заідеологізованістю і контролем. Важливим напрямом державної політики залишалася русифікація, однак вона торкнулася насамперед міських жителів і найменше Гуцульщини. Радянська політика не досягла бажаних результатів. Консервативне за своєю природою село берегло українську мову й одвічні духовні цінності. Глибокі національно-культурні традиції місцевого населення активно виявилися під час розгортання демократичних процесів наприкінці 80-х років XX ст.

Однією з форм відкритого протесту залишалося дотримання свят церковного календаря і національних традицій. У дні релігійних свят, а також «в неділю» колгоспники, робітники, деякі службовці намагалися не працювати, а відвідувати церкви, костели, молитовні будинки. Складником «соціалістичних перетворень» була ідеологічна робота та атеїстичне виховання громадян. Серед населення проводили політичні інформації, спеціальні вечори передового досвіду, зустрічі з учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки у Москві та ін. Широкого розмаху набрала діяльність культурно-освітніх установ: будинків культури, хат-читалень, сільських клубів, бібліотек, червоних кутків.

Національно-культурне відродження в Україні відбувалося одночасно з докорінними змінами в економіці та суспільних відносинах. Перехід від тотально одержавленої економіки до ринкової виявили необхідність величезних фінансових витрат, нових підходів. Проголошені ідеї та гасла національно-культурного відродження не отримали достатнього матеріально-фінансового забезпечення. Сфери культури, освіти, науки, охорони здоров'я загалом стали фінансуватися гірше. Наслідком цього стало істотне скорочення мережі установ культури, передусім клубів і бібліотек, музеїв, розташованих у сільській місцевості. Надзвичайно актуальним стало питання збереження культурної спадщини. Позитивні й негативні тенденції в культурній сфері переплелися й утворили надзвичайно складну і суперечливу ситуацію. В її основі лежало протистояння національно-традиційних цінностей, творів радянської доби, на яких виховували не одне покоління, і західної анти культури з підміною справжніх цінностей шляхом насадження низьких стереотипів мислення. Окрім позитивних паростків, з'явилися вкрай несприятливі умови, один фактор стимулював появу полярних результатів.

Офіційна пропаганда акцентувала увагу на перевагах «радянського способу життя» й замовчувала гострі проблеми розвитку суспільства. Планово-директивна економіка не могла задовольняти високі потреби населення, що вело до тотального дефіциту на промислові й продовольчі товари. Становлення соціальної сфери і життєвого рівня населення виявляли певну специфіку – головну увагу надавали розвиткові важкої, хімічної, нафтогазової промисловості та сільського господарства. Соціальна сфера відставала у своєму розвитку. У вказані роки відбулися певні зрушення в розв'язанні житлової проблеми, розвитку освіти, охорони здоров'я, культури, спорту тощо. Однак, відповідно закладено великі суспільні протиріччя. У суспільстві назріло майнове розшарування, посилювалась напруженість, хоча радянська соціальна політика базувалася на основі принципів уніфікації і мінімальних потреб «простої» людини.

Серед національних пріоритетів розбудови Української незалежної держави постає охорона навколишнього природного середовища, регулювання еколого-економічної діяльності, гарантування права своїх громадян на екологічну безпеку. Економічні та соціальні труднощі не повинні бути загрозою для регіону, зважаючи на закладені в попередні десятиріччя екологічні проблеми.

Усвідомлення позитивних і негативних тенденцій у соціально-економічному житті західного регіону України досліджуваного періоду дає можливість сформувати програму економічного будівництва і деяких практичних рекомендацій:

– головна увага має акцентуватися на правовій базі реформ. Положення Конституції України, які реалізуються відповідно до Закону про непорушність права приватної власності, про право кожного на дозволену підприємницьку діяльність і передбачають рівні можливості різноманітних форм власності та господарювання;

– успішна реалізація реформ можлива у відповідній навчально-інформаційній мережі, за умови залучення кваліфікованих спеціалістів і менеджерів;

– реформи необхідно проводити послідовно з урахуванням досвіду сусідніх держав;

– важливим складником соціальної політики є управління ринком праці, реалізація активної політики зайнятості;

– зрушення, які відбулися в культурно-освітньому житті регіону, утвердженні плюралізму в творчому процесі, активізували суспільне життя;

– охорона та відтворення довкілля є життєво важливими як для регіону, так і України.

Оптимальне вирішення соціально-гуманітарних проблем залежить від державних органів, науково-дослідних установ, приватної ініціативи. Ринкова система передбачає «виробляти те, що продається». Структурна перебудова промисловості охоплює: закриття економічно неефективних та екологічно шкідливих виробництв, які неможливо перепрофілювати на випускання конкурентноздатної продукції чи перетворити на екологічно нешкідливі; подрібнення великих підприємств і їх подальше перепрофілювання на випускання рентабельної продукції, що має попит; створення приватних виробничих підприємств і розширення сфери послуг.

Селянські господарства загалом виконують функцію задоволення потреб їх власників. В умовах безробіття це дає зайнятість тим, хто втратив роботу. Проте наявність значної кількості дрібних натуральних господарств не можна оцінювати позитивно з погляду стратегії розвитку аграрного сектора економіки країни. Невід'ємним складником політики держави є управління ринком праці, реалізація перспективних програм.

Радянська кадрова політика підготовування і перепідготування спеціалістів із сільського господарства, працівників масових кваліфікацій напрацювала вагомий досвід. Безперечно, що фахове підготування фермерів, менеджерів вимагає нових підходів, урахування досвіду сусідніх країн. Економічний поступ сільського господарства залежить від розвитку соціальної інфраструктури села, вирішення невідкладних побутових проблем. Доцільно було б створити державний орган із реструктуризації і модернізації сільського господарства, який, окрім фінансової підтримки аграрного товаровиробника, спільно з навчальними закладами забезпечував би інтеграцію з передовим європейським досвідом та інноваціями.

Протягом 90-х років XX ст. колгоспно-радгоспна система, яка була сільськогосподарською основою централізованої радянської економіки, пережила останній драматичний період свого існування на території України. У роки незалежності України вживали певних заходів із реорганізації сільського господарства держави, але, зважаючи на невирішеність питань власності та перерозподілу колективних земель у приватне господарювання, ці спроби не привели до оформлення нових ефективних виробничих відносин в аграрному секторі. Для багатьох колишніх колгоспників розпад радянських форм

господарювання означав крах усталених норм і практик життя. Важливим наслідком розпаду колективного господарства у селі та його несистемної переорганізації стала нівеляція соціального статусу селянина, на якого раніше орієнтувалася радянська економіка. Покоління селян і спеціалістів сільського господарства, які присвятили колгоспній системі своє життя, опинилися за бортом пострадянського ринку праці. Фундаментального дослідження вимагає процес деколективізації, особистий селянський досвід у перехідний період та соціальні зміни у середовищі українського селянства на початку XXI ст.

Великі аграрні господарства можуть досягати високої ефективності завдяки впровадженню нової техніки, досягнень науки, передового досвіду і максимальному використанню землі; кращій можливості реалізації, перероблення і зберігання продукції та сировини. Однак переваги великих господарств необхідно розглядати в аспекті оптимальних розмірів, особливо – для низинних і передгірських зон. Радянська практика господарювання щодо гірських колгоспів і радгоспів засвідчила цілковиту їх нерентабельність. Програма концентрації та спеціалізації виробництва за оптимальних підходів може давати високі прибутки. За певними межами впливають фактори, що знижують ефективність виробництва, – ріст адміністративно-управлінського апарату, збільшення транспортних витрат тощо. Такі господарства ведуть заради прибутку, а коли немає компенсації витрат, без підтримки держави вони банкрутують. Проблеми невеликих господарств пом'якшуються завдяки їх кооперації, поглибленню спеціалізації, інтеграції з різними підприємствами. Великі господарства зацікавлені в дрібних селянських господарствах, які б постачали сезонну робочу силу за наймом. Саме дрібні селянські, фермерські господарства можуть існувати в умовах економічної кризи та фінансової скрути. Упродовж століть селяни могли працювати й обробляти землю навіть тоді, коли господарство було невигідне як товарне, залишаючись натуральним, збитковим. Економічна політика держави має передбачати рівні можливості для різноманітних форм власності та господарювання.

Трансформація економіки від одного до іншого типу найбільше позначається на соціальній сфері. Окрім відтворення національних форм світосприймання, відбувається проникнення нових систем цінностей, притаманних західній цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. Архівні матеріали

Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки

Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії України 1917–1991 рр.

Оп. 24

1. Спр. 6182. Стенограма республіканської наради працівників сільського господарства (виступ тов. Шелеста П. Ю.). 1–2 лютого 1966 р. 335 арк.

2. Спр. 6299. Копії вихідних листів у ЦК КПРС – про хід польових робіт, стан посівів у колгоспах і радгоспах республіки, рапорти про виконання планів сільськогосподарських робіт. 22 березня – 2 листопада 1967 р. 150 арк.

3. Спр. 6334. Копії вихідних листів в ЦК КПРС, Міністерство авіаційної промисловості СРСР, довідки відділу оборонної промисловості ЦК Компартії України, листи, інформації обкомів Компартії України, заводів і інших організацій з питань оборонної промисловості. 5 січня – 19 червня 1967 р. 173 арк.

4. Спр. 6335. Копії вихідних листів в ЦК КПРС, довідки відділу оборонної промисловості, листи, інформації обкомів Компартії України, заводів і інших організацій з питань оборонної промисловості. 3 липня 1967 р. – 14 лютого 1968 р. 148 арк.

Оп. 25

5. Спр. 54. Копії вихідних листів в ЦК КПРС, листи РМ СРСР, міністерств УРСР, інших організацій про продаж цукрових буряків державі, про порядок закупівель тваринництва, про заготівлю насіння соняшника, про розвиток меліорації земель, про колгоспне, радгоспне будівництво і інших питаннях. 10 січня – 28 грудня 1968 р. 129 арк.

6. Спр. 78. Довідка відділу важкої промисловості ЦК Компартії України і матеріали комбінату «Укрзахідвугілля» про розслідування причин аварії на шахті № 9 «Нововолинська». 20 травня – 3 червня 1968 р. 111 арк.

7. Спр. 201. Лист Ради Міністрів СРСР, копія вихідного листа в Раду Міністрів СРСР, довідка сільгоспвідділу ЦК Компартії України, листи РМ УРСР, Львівського обкому партії про підвищення матеріальної заінтересованості колгоспників і робітників радгоспів у підвищенні виробництва і заготівлі м'яса та інших продуктів тваринництва. 10 квітня – 30 травня 1969 р. 38 арк.

8. Спр. 227. Доповідь директора Львівського заводу ім. В. І. Леніна у відповідності з програмою наради ЦК КПРС по військовій техніці і військовій стандартизації. 26 лютого 1969 р. 61 арк.

9. Спр. 382. Вихідні листи в ЦК КПРС і РМ СРСР, обкоми партії, довідки сільгоспвідділу ЦК Компартії України, листи обкомів КПРС і інших організацій з питань механізації, забезпечення сільгосптехнікою і забезпечення колгоспів і радгоспів мінеральними добривами. 22 січня – 17 грудня. 1970 р. 119 арк.

10. Спр. 400. Вихідні листи в ЦК КПРС, РМ СРСР, листи, інформації Партійної комісії при ЦК Компартії України, міністерств і інших організацій – про дострокове виконання завдань восьмої п'ятирічки, про використання в народному господарстві досягнень науки і техніки, про закріплення і покращення використання кадрів на промислових підприємствах і будовах і інших питаннях промисловості. 11 лютого – 28 грудня 1970 р. 116 арк.

11. Спр. 550. Лист у ЦК КПРС, доповідні записки, довідки відділів ЦК Компартії України, міністерств УРСР і інших організацій про хід виконання постанов ЦК КПРС і РМ СРСР, ЦК Компартії України і РМ УРСР з питань торгівлі, поставок продукції на експорт, про ріст грошових доходів і розходів населення республіки, про використання трудових ресурсів в Українській РСР і інших питаннях. 20 січня 1971 р. – 28 січня 1972 р. 94 арк.

12. Спр. 663. Доповідь голови Ради по справах релігії при Раді Міністрів СРСР В. А. Куроєдова на Всесоюзній нараді уповноважених Ради в м. Москва; інформації

уповноваженого Ради по справах релігії при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР т. Гладаревського про виконання постанови ЦК КПРСР «Про посилення атеїстичного виховання населення», про вплив Ватикану на діяльність духовенства і віруючих католиків в Українській РСР і інших питаннях. 20 січня – 20 листопада 1972 р. 81 арк.

13. Спр. 664. Інформації в ЦК КПРС, обкомів партії про хід виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про серйозні недоліки в роботі з попередження гострих кишкових інфекційних захворювань і продуктових отруєнь»; інфекційні захворювання в республіці; довідки і інформації Ради Міністрів УРСР, Міністерства охорони здоров'я УРСР про основні демографічні показники в республіці; про зниження травматизму серед населення республіки; про стан медичного обслуговування працівників морського транспорту Чорноморсько-Азовського басейну. 13 березня – 25 жовтня 1972 р. 91 арк.

14. Спр. 698. Інформації Івано-Франківського і Херсонського обкомів партії про боротьбу проти буржуазної ідеології і пережитків минулого в свідомості людей; інформації в ЦК КПРС, Київського обкому партії про збір націоналістично налаштованих елементів у пам'ятника Т. Г. Шевченку 22 травня 1972 р.; доповідна записка Інституту історії Академії наук УРСР «Про окремі помилки в оцінці осіб, зв'язаних із злочинною діяльністю українського буржуазного націоналізму»; відділу інформації і закордонних зв'язків ЦК Компартії України, представництва Української РСР при ООН про антирадянські кампанії імперіалістичної пропаганди у зв'язку з арештом окремих осіб за антирадянську діяльність. 31 січня – 13 грудня 1972 р. 125 арк.

15. Спр. 705. Інформації і довідки Держплану УРСР, Інституту економіки Академії наук УРСР, Української республіканської контори Держбанку СРСР, ЦСУ УРСР про раціональне використання трудових ресурсів в республіці у відповідності з Директивами XXIV з'їзду КПРС, про соціально-демографічне значення введення допомоги на дітей, про стан грошового обігу в Українській РСР, про удільну вагу випуску промислової продукції України в СРСР за 1928–1975 роки; інформація Львівського обкому партії про виконання постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 23 вересня 1967 р. «Про заходи з дальшого розширення експорту товарів, що випускаються на машинобудівельних підприємствах Львівської області». 10 липня – 19 грудня 1972 р. 110 арк.

16. Спр. 819. Стенограми виступів, доповідей і промов першого секретаря ЦК Компартії України т. Шелеста П. Ю. 18 січня – 12 травня 1972 р. 119 арк.

17. Спр. 872. Звіт і записка уповноваженого Ради по справах релігії при Раді Міністрів СРСР і Українській РСР за 1973 р. «Про удосконалення контролю за дотриманням законності про релігіозні культи», про кількість проведених релігійних обрядів в Українській РСР за 1973 р., інформація Івано-Франківського обкому партії про виконання постанови ЦК Компартії України «Про заходи з посилення боротьби проти ворожої діяльності залишків уніатського духовенства на території Української РСР» і по інших питаннях. 22 березня 1973 р. – 16 квітня 1974 р. 89 арк.

18. Спр. 877. Листи в ЦК КПРС, інформації обкомів партії в ЦК Компартії України про активізацію ворожої діяльності націоналістичних елементів в республіці і судових процесах над ними; статті для опублікування в газеті «Радянська Україна» про ярого націоналіста Антоненко-Давидовича. 23 січня 1973 р. – 30 січня 1974 р. 104 арк.

19. Спр. 899. Довідки відділу важкої промисловості ЦК Компартії України, інформації обкомів партії про можливу наявність на території Івано-Франківської області уранополіметалічного басейну, про роботу колективу тресту «Чернігівнафтагазрозвідка» із забезпечення виконання планів і соціалістичних зобов'язань 1973 р. і по інших питаннях. 6 червня – 26 листопада 1973 р. 38 арк.

20. Спр. 903. Листи в ЦК КПРС, довідки відділу хімічної промисловості ЦК Компартії України з прискорення поставок обладнання на важливі будови хімічної, нафтохімічної, нафтопереробної і целюлозно-паперової промисловості республіки, про виконання постанови ЦК КПРС «Про незадовільний хід будівництва виробництва вінілхлориду, полівінілхлориду на

Калуському хіміко-металургійному комбінаті Міністерства хімічної промисловості і етиленпроводу «УНР – Калуш». 25 травня 1973–6 лютого 1974 р. 37 арк.

21. Спр. 910. Лист в ЦК КПРС про незадовільне будівництво Луцького електроапаратурного заводу; постанови бюро обкомів партії про хід будівництва підприємств і по інших питаннях. 5 лютого – 30 листопада 1973 р. 35 арк.

22. Спр. 1234. Інформації Центрального Статистичного Управління при Раді Міністрів СРСР про державні закупівлі зерна, про збір урожаю в колгоспах і радгоспах всіх союзних республік. 21 жовтня – 24 листопада 1975 р. 69 арк.

23. Спр. 1388. Інформація в ЦК КПРС і Раду Міністрів СРСР про хід виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про посилення заготівлі кормів для тваринництва і заходах по збереженню поголів'я худоби» і по інших питаннях розвитку тваринництва в республіці. 12 січня 1976 р. – 14 січня 1977 р. 44 арк.

24. Спр. 1545. Листи в ЦК КПРС про проведену в Українській РСР роботу з збільшення виробництва продукції тваринництва, довідки сільськогосподарського відділу ЦК Компартії України, інформації деяких обкомів партії з питань розвитку тваринництва, птахівництва, кролівництва і по інших питаннях сільськогосподарського виробництва. 5 січня 1977 р. – 29 березня 1978 р. 146 арк.

25. Спр. 1547. Доповідна записка Ради Міністрів Української РСР про розгляд питання про необхідні заходи по покращенню використання осушених земель у господарствах Волинської області; інформації Закарпатського обкому партії про стихійне лихо в області, Запорізького обкому партії про залучення студентів до сільськогосподарських робіт. 3 травня – 3 жовтня 1977 р. 20 арк.

26. Спр. 1737. Довідки відділу адміністративних органів ЦК Компартії України, Укррадпрофу, деяких обкомів про посилення боротьби з п'янством і алкоголізмом, і по інших питаннях. 17 січня 1978 р. – 28 березня 1979 р. 85 арк.

27. Спр. 1919. Доповідні записки відділів ЦК Компартії України про недоліки в роботі підсобних підприємств і промислів в сільському господарстві; про шефську допомогу областям Нечорноземної зони РРФСР; інформації обкомів партії про хід виконання завдань по продажу державі хліба і інших питаннях. 15 травня – 6 грудня 1979 р. 70 арк.

28. Спр. 2109. Доповідні записки секретаря ЦК, відділів ЦК і інших організацій з питань торгівлі і побутового обслуговування. 6 березня – 31 грудня 1980 р. 78 арк.

29. Спр. 2276. Записки секретаря ЦК, відділів ЦК, міністерств і пропозиція делегата XXVI з'їзду Компартії України, РМ УРСР про: заниження об'єднанням «Львівтрансгаз» фактичних об'ємів природного газу поставленого в ПНР; використання матеріальних і енергетичних ресурсів; план випуску важливих видів продукції підприємствами Мінколмету СРСР; переробка відходів і лому кольорових металів; відкриття кімберлітів на території України і по інших питаннях. 20 січня 1981 р. – 19 жовтня 1982 р. 63 арк.

30. Спр. 2428. Листи в ЦК КПРС, ЦК Компартії України з питань розвитку зернового господарства, садівництва, заготівлі технічних культур; застосування продуктів хімічної промисловості для збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. 16 січня – 31 грудня 1982 р. 155 арк.

31. Спр. 2550. Записки, довідки, інформації ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР, Мінвузу УРСР, інших органів, переписка з Радою Міністрів СРСР з питань народної освіти, політико-виховної роботи серед студентів, про неправильне використання коштів призначених на проведення госпдоговірних науково-дослідних робіт. 24 січня – 13 грудня 1983 р. 79 арк.

32. Спр. 2555. Записки економічного відділу ЦК Компартії УРСР і Ради Міністрів УРСР про економічний і соціальний розвиток республіки в першій половині XI-ї п'ятирічки і проект плану на 1984 р. 29 квітня – 23 грудня 1983 р. 80 арк.

33. Спр. 2556. Записки відділів організаційно-партійної роботи і сільгоспмашинобудування ЦК Компартії України про роботу Волинської, Львівської, Тернопільської обласних

партійних організацій по забезпеченню виконання завдань трьох років XI-ї п'ятирічки і інформація Харківського обкому партії про те ж. 21 травня – 8 грудня 1983 р. 30 арк.

34. Спр. 2572. Записки і довідки відділів ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР, КНК УРСР, Міністерства фінансів УРСР, Міністерства сільського господарства УРСР про удосконалення управління і скорочення персоналу в галузях агропромислового комплексу, стані фінансово-господарської діяльності колгоспів і радгоспів, розвитку підсобних підприємств і промислів. Інформації ЦСУ УРСР про хід виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по дальшому покращенню житлових, комунально-побутових і соціально-культурних умов життя сільського населення». 20 січня – 13 грудня 1983 р. 84 арк.

35. Спр. 2577. Пропозиція Української РСР в ЦК КПРС і Раду Міністрів СРСР до проекту довгострокової програми меліорації земель, інформація в ЦК ЦКПРС про заходи з усунення недоліків в роботі республіканських підприємств-самозаготовлювачів лісу на території РРФСР. Записка Івано-Франківського обкому партії про удосконалення структури лісового господарства, лісової і деревообробної промисловості. 20 січня – 30 листопада 1983 р. 53 арк.

36. Спр. 2969. Збірник «Комуністична партія України в цифрах на 1 січня 1986 р.», підготовлений відділом оргпартроботи ЦК Компартії України (ротаторний прим.). 1986 р. 200 арк.

37. Спр. 3008. Доповідні записки Держагропрому УРСР до ЦК Компартії України про діяльність партійних, державних і господарських органів по збільшенню виробництва зерна, підвищенню якості кормів, хід робіт по формуванню нових органів управління агропромисловими комплексами. Дані радіохімічного аналізу ґрунту, забрудненого стронцієм і цезієм. 4 січня – 26 листопада 1986 р. 72 арк.

38. Спр. 3175. Стенограма наради в ЦК КПРС про завдання парторганізацій, радянських і господарських органів по реалізації постанови ЦК КПРС «Про невідкладні заходи по підвищенню продуктивності праці в сільському господарстві на основі впровадження раціональних форм його організації і госпрозрахунку». 23 січня 1987 р. 124 арк.

39. Спр. 3352. Доповідні записки, інформації ЦК Компартії України, його відділів, обкомів партії, Держагропрому УРСР, Міністерства меліорації і водного господарства України про посилення організаційної роботи, направленої на виконання рішень XIX Всесоюзної партконференції в агропромисловому комплексі республіки, проблеми водопостачання, заходи по нарощуванню продовольчих ресурсів, зв'язки з зарубіжними країнами по обміну досвідом, іншим питанням сільського господарства. 29 лютого 1988 р. – 12 січня 1989 р. 121 арк.

Оп. 32

40. Спр. 121. Інформації обкомів партії, міністерств і відомств про хід виконання постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 2 грудня 1967 р. «Про стан і заходах з підвищення продуктивності праці на тваринницьких фермах в колгоспах і радгоспах Української РСР». 23 січня – 17 вересня 1970 р. 149 арк.

41. Спр. 312. Довідки відділів і працівників апарату ЦК Компартії України по листах партійних, радянських, господарських органів з питань реорганізації колгоспів в радгоспи, про підвищення сільськогосподарського виробництва колгоспів і радгоспів Івано-Франківської області і Поліської зони Київської області й інших питаннях сільського господарства з додатком цих листів. 4 січня – 14 жовтня 1975 р. 115 арк.

42. Спр. 313. Доповідна записка Міністерства сільського господарства УРСР і Міністерства радгоспів УРСР, проект постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР «Про заходи з збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в колгоспах і радгоспах поліських і гірських районів республіки». 25 червня 1971 р. 117 арк.

43. Спр. 485. Довідки відділів і працівників апарату ЦК Компартії України по листах партійних, радянських, господарських, громадських і інших організацій, установ, підприємств про роботу хімічної, нафтопереробної і нафтохімічної промисловості, з додатком цих листів. 3 січня – 30 листопада 1972 р. 150 арк.

44. Спр. 503. Довідка відділів і працівників апарату ЦК Компартії України по листах

партійних, радянських, господарських і інших організацій про механізацію сільськогосподарського виробництва, з додатком цих листів. 5 січня – 1 грудня 1972 р. 194 арк.

45. Спр. 1541. Соціалістичні зобов'язання працівників сільського господарства Української РСР на 1979 р. 23 січня 1979 р. 57 арк.

46. Спр. 1806. Довідки відділу сільськогосподарського машинобудування ЦК Компартії України про роботу за 1981 р. Лист Міністерства тракторного і сільськогосподарського машинобудування СРСР про внесення доповнень в план випуску сільськогосподарських машин на 1982 р. 7 квітня 1981 р. – 21 січня 1982 р. 64 арк.

47. Спр. 2236. Довідки і інформації Ради Міністрів УРСР, Львівського і Херсонського обкомів партії, ЦСУ УРСР з питань трудових ресурсів. 18 січня 1985 р. – 8 січня 1986 р. 44 арк.

48. Спр. 2488. Інформаційно-довідкові матеріали Центру обробки інформації ЦК КПРС про групування та основні показники діяльності колгоспів, радгоспів і міжгоспів України у 1985–1988 рр. 5 грудня 1989 р. 72 арк.

49. Спр. 2489. Інформаційно-довідкові матеріали Центру обробки інформації ЦК КПРС про основні показники розвитку сільського господарства СРСР і союзних республік у 1966–1988 рр. Частина 1. 6 грудня 1989 р. 112 арк.

50. Спр. 2490. Інформаційно-довідкові матеріали Центру обробки інформації ЦК КПРС про основні показники розвитку сільського господарства СРСР і союзних республік у 1966–1988 рр. Рослинництво. Частина 2. 6 грудня 1989 р. 160 арк.

51. Спр. 2491. Інформаційно-довідкові матеріали Центру обробки інформації ЦК КПРС про основні показники розвитку сільського господарства СРСР і союзних республік у 1966–1988 рр. Тваринництво. Частина 3. 6 грудня 1989 р. 143 арк.

Оп. 76

52. Спр. 1828. Інформації обкомів КП України про роботу промисловості області за семирічку 1958–1965 рр., про хід реалізації рішень XXIII з'їзду КПРС і КП України і вересневого (1965 р) Пленуму ЦК КПРС. 13 січня – 14 липня 1966 р. 52 арк.

53. Спр. 1927. Просьба про подання допомоги підприємству п/с А–7924 у виділені чисельності і фонду зарплати на пускові об'єкти, про розширення Надвірнянського нафтопереробного заводу, зведення про виконання рішень про будівництво 2-ї черги Дніпропетровського шинного заводу і довідка про діяльність науково-дослідного і проектного Інституту основної хімії за 1967 р. 16 червня – 29 грудня 1967 р. 44 арк.

Оп. 80

54. Спр. 1312. Інформації, довідки, листи обкомів партії, райкомів партії, Міністерства сільського господарства УРСР, Міністерства меліорації і водного господарства УРСР по питаннях придбання автомашин, проведення хлібозаготівель, про оплату праці, по питаннях водогосподарського будівництва, про нагородження, роботу науково-дослідних установ, пропозиції про створення органу по керівництву сільським господарством. 21 лютого – 2 серпня 1966 р. 45 арк.

55. Спр. 1313. Інформації, листи, довідки обкомів і райкомів партії, Міністерства сільського господарства УРСР, Держплану УРСР по питаннях підвищення культури землеробства, збирання цукрових буряків, розвитку ремонтної бази сільського господарства, підвищення продуктивності тваринництва, підготовки с. г. кадрів, ведення рибного господарства, виконання соціалістичних зобов'язань, реалізації критичних зауважень, які були висловлені учасниками республіканської наради працівників сільського господарства 14–15 лютого 1967 р. у м. Києві. 2 січня – 18 грудня 1967 р. 66 арк.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Ф. 1. Верховна Рада Української РСР 1917–1999 рр.

Оп. 16

56. Спр. 2108. Робочі матеріали шостої сесії Верховної Ради УРСР (порядок денний сесії, Держплан розвитку народного господарства, Держбюджет УРСР, доповідь про

Держбюджет УРСР на 1970 р. та про виконання Держбюджету за 1968 р., Держбюджет УРСР на 1970 р., співдоповідь, Держплан УРСР на 1970 р., Держбюджет на 1970 р., звіт про виконання Держбюджету УРСР за 1968 р., регламент, проекти постанов, указів, законів, телеграми та ін.). 25–26 грудня 1969 р. 585 арк.

57. Спр. 3547. Стенограма першого засідання п'ятої сесії Верховної Ради Української РСР десятого скликання (розшифрований примірник) та оригінали доповідей. 9 липня 1982 р. 113 арк.

58. Спр. 3974. Укази та Постанови Президії Верховної Ради Української РСР, прийняті на засіданні Президії 25 вересня 1985 р., протокол, довідки, доповідні записки. 25 вересня 1985 р. 173 арк.

Ф. Р – 2. Рада Міністрів Української РСР 1918–1995 рр.

Оп. 13

59. Спр. 309. Матеріали з питань загальних планів розвитку сільського господарства Української РСР. 24 листопада 1964 р. – 31 грудня 1965 р. 123 арк.

60. Спр. 1671. Матеріали з питань роботи середніх і вищих педагогічних навчальних закладів, науково-дослідних установ та перебудови системи народної освіти відповідно до Закону про школу по Українській РСР. 14 січня 1966 р. – 28 березня 1967 р. 141 арк.

61. Спр. 2136. Матеріали про розвиток нафтопереробної та нафтохімічної промисловості Української РСР у 1967–1975 рр. 14 квітня 1967 р. – 3 січня 1968 р. 235 арк.

62. Спр. 2994. Матеріали про постачання народного господарства Української РСР тракторами, сільськогосподарськими машинами, автотранспортними засобами і запасними частинами. 9 січня 1968 р. – 23 січня 1969 р. 146 арк.

63. Спр. 4244. Матеріали про роботу наукових установ в галузі хімічної, нафтохімічної і нафтопереробної промисловості Української РСР та наукових рад і комісій по найважливіших проблемах. 28 січня – 29 грудня 1969 р. 359 арк.

64. Спр. 5189. Матеріали з питань розвитку і роботи нафтової промисловості Української РСР, які розглядались Радою Міністрів Союзу РСР і іншими союзними установами. 4 січня – 7 грудня 1970 р. 138 арк.

Фонд Р–582. Центральне статистичне управління при Раді Міністрів УРСР

Оп. 9

65. Спр. 3998. Зведений річний звіт ЦСУ Української РСР про чисельність і фонд зарплати робітників і службовців з включенням відомостей централізованої розробки (дані річних звітів міністерств і відомств, звітність яких зосереджена в органах державної статистики) по галузях народного господарства, областях, економічним районах за 1968 р. 90 арк.

66. Спр. 4680. Зведений річний звіт ЦСУ Української РСР про чисельність і фонд зарплати робітників і службовців з включенням відомостей централізованої розробки (дані річних звітів міністерств і відомств, звітність яких зосереджена в органах державної статистики) по галузях народного господарства, областях, економічних районах за 1970 р. Том І. 69 арк.

Оп. 13

67. Спр. 654. Зведені таблиці перерахунку реальних прибутків населення по Українській РСР за 1970–1975 роки. 11 арк.

Оп. 24

68. Спр. 2. Аналітичні записки про наслідки обстеження бюджетів робітників і службовців Української РСР за І і ІІ квартали 1952 р. 279 арк.

69. Спр. 87. Аналітичні записки про наслідки обстеження бюджетів колгоспників Української РСР за І квартал 1952 р. 61 арк.

70. Спр. 88. Аналітичні записки про наслідки обстеження бюджетів колгоспників Української РСР за І і ІІІ квартали 1952 р. 336 арк.

71. Спр. 362. Річні зведення бюджетів ІТР, службовців, учителів, лікарів і медпрацівни-

ків Української РСР за роки п'ятирічки 1952–1955 рр. 46 арк.

72. Спр. 971. Дані Центрального статистичного управління при Раді Міністрів УРСР про сукупний прибуток сімей робітників, службовців промисловості, робітників радгоспів і колгоспників республіки за 1962 р. 77 арк.

73. Спр. 972. Доповідні аналітичні записки РМ УРСР, ЦК КПУ і ЦСУ СРСР про підсумки обстеження бюджетів робітників, службовців і колгоспників УРСР за 1962 р. 88 арк.

74. Спр. 1471. Підсумки розробки даних обстеження задоволення культурно-побутових запотребувань сімей робітників і службовців, у зв'язку з введенням п'ятиденного робочого тижня в Українській РСР за 1963 р. 32 арк.

Фонд 337. Міністерство економіки УРСР

Оп. 3

75. Спр. 6473. Звіти Центрального статистичного управління про рівень життя населення в 1971 р. 8 арк.

Фонд 5111. Українське національне інформаційне агенство (Укрінформ)

Оп. 1

76. Спр. 566. Вісники республіканської інформації. Том X за 1967 р. (22–30 квітня 1967 р.). 185 арк.

77. Спр. 570. Вісники республіканської інформації. Том IV за 1967 р. (13–20 червня 1967 р.). 198 арк.

78. Спр. 575. Вісники республіканської інформації. Том XXI за 1967 р. (22– 31 серпня 1967 р.). 227 арк.

79. Спр. 670. Вісники столичної інформації. Том III за 1968 р. (2 липня – 30 вересня 1968 р.). 180 арк.

80. Спр. 729. Вісники республіканської інформації. Том VIII за 1969 р. (12–20 березня 1969 р.). 277 арк.

81. Спр. 729. Вісники республіканської інформації. Том XI (листопад 1974 р.). 446 арк.

Фонд 26. Міністерство житлово-комунального господарства УРСР

Оп. 4

82. Спр. 422. Документи, довідки, доповідні записки, листування і інше з питань житлового господарства за 1966 р. 75 арк.

83. Спр. 754. Листування з ЦК КПУ, Верховною Радою УРСР, Радою Міністрів УРСР, Держпланом УРСР з покращення комунального господарства за 1970 р. (4 січня – 5 грудня 1970 р.). 53 арк.

Фонд 342. Міністерство охорони здоров'я УРСР

Оп. 17

84. Спр. 87. Документи (інформаційні листи, довідки, листування з МЗ СРСР) про організацію лікувально-профілактичної допомоги населенню Української РСР (24 лютого – грудень 1976 р.). 168 арк.

85. Спр. 807. Листування з Президією Верховної Ради УРСР, Радою Міністрів УРСР, МЗ СРСР з питань лікувально-профілактичної допомоги населенню Української РСР (5 січня – 24 червня 1977 р.). 154 арк.

86. Спр. 808. Листування з Президією Верховної Ради УРСР, Радою Міністрів УРСР, МЗ СРСР з питань лікувально-профілактичної допомоги населенню Української РСР (13 липня – 31 грудня 1977 р.). 179 арк.

87. Спр. 819. Довідки міністерства і облздороввідділів про надання медичної допомоги сільському населенню (10 лютого – 1 червня 1977 р.). 59 арк.

Фонд 5116. Міністерство культури УРСР

Оп. 8

88. Спр. 9. Звіт про роботу районних будинків культури за 1953 р. 120 арк.

89. Спр. 210. Звіти про роботу кращих сільських клубів за 1973 р. 99 арк.

90. Спр. 311. Звіти про роботу парків культури та відпочинку УРСР за 1983 р. 77 арк.

Державний архів Волинської області

Фонд П–1. Волинський обласний комітет Комуністичної партії України

Оп. 1

91. Спр. 817. Протокол і стенограма XII обласної партійної конференції. 15–16. 11. 1963 р. 310 арк.

92. Спр. 936. Стенограма наради обласного партійного активу. 16. 10. 1964 р. 38 арк.

93. Спр. 992. Інформації в ЦК КПРС, Раду Міністрів СРСР, ЦК Компартії України про організацію соціалістичного змагання за скорочення термінів будівництва та освоєння виробничих потужностей, будівництва житла, об'єктів соціально-культурного призначення, побутового обслуговування населення, організацію роботи з підготовки проекту нового Статуту сільгоспартілі, стан фінансово-господарської діяльності економічно відстаючих колгоспів, розвиток тваринництва, використання машинно-тракторного парку, звіти та вибори в колгоспах, дотримання соціалістичної законності за 1965 р. 136 арк.

94. Спр. 1015. Листування з республіканськими міністерствами, союзними та республіканськими організаціями про встановлення бюстів видатним діячам, святкування пам'ятних дат, роботу культурно-освітніх установ, профтехучилищ, розвиток охорони здоров'я, торгівлі. 6 січня – 27 грудня 1965 р. 105 арк.

95. Спр. 2568. Довідки промислово-транспортного відділу обкому, інформації міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії з питань раціонального використання матеріальних, паливно-енергетичних та трудових ресурсів. 10 лютого 1978 р. – 15 березня 1980 р. 168 арк.

Оп. 2

96. Спр. 494. Документи про розвиток сільського господарства в області (інформації, листи) за 1961 р. 70 арк.

97. Спр. 525. Інформації про розвиток сільського господарства в області за 1963 р. 76 арк.

98. Спр. 548. Документи (інформації, листи, довідки) про розвиток сільського господарства в області за 1964 р. 55 арк.

Фонд Р–32. Волинське обласне управління сільського господарства

Оп. 18

99. Спр. 437. Довідка в облвиконком про незадовільний стан зберігання та використання сільськогосподарської техніки на весняно-польових роботах у колгоспах області, складена представниками партійно-державного контролю 30 травня 1963 р. 6 арк.

100. Спр. 438. Аналіз нещасних випадків із смертельними наслідками, які мали місце в колгоспах області за 1963 р. 3 арк.

101. Спр. 486. Матеріали з підготовки і перепідготовки кадрів (накази, плани, інформації) за 1963 р. 134 арк.

102. Спр. 1076. Стенограма обласної наради передовиків сільського господарства про підсумки виконання планів та соціалістичних зобов'язань за 1966 рік та завдання працівників сільського господарства області на 1967 р. 30 грудня 1966 р. 137 арк.

103. Спр. 1693. Довідки сільськогосподарського відділу обкому, інформації міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії з питань підвищення суспільного виробництва та зміцнення економіки відстаючих колгоспів і радгоспів області. 22 березня 1977 р. – 14 травня 1981 р. 205 арк.

104. Спр. 2911. Листування з Держпланом СРСР, Держпланом УРСР, союзними, республіканськими міністерствами з питань розвитку сільського господарства. 6 січня 1983 р. – 26 грудня 1984 р. 32 арк.

Фонд Р–393. Відділ у справах релігії Волинської обласної державної адміністрації, м. Луцьк

Оп. 2

105. Спр. 126. Зведений річний статистичний звіт за 1966 р. 8 арк.

106. Спр. 184. Зведений річний статистичний звіт за 1976 р. 9 арк.

107. Спр. 238. Зведений річний звіт про релігійні об'єднання і служителів культу за 1982 р. 47 арк.

108. Спр. 264. Зведений річний звіт про релігійні об'єднання і служителів культу за 1985 р. 40 арк.

Фонд Р–480. Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олени Пчілки, м. Луцьк

Оп. 2

109. Спр. 409. Річний звіт про роботу обласної бібліотеки за 1974 р. 59 арк.

110. Спр. 558. Річний звіт про роботу обласної бібліотеки за 1979 р. 67 арк.

111. Спр. 745. Річний звіт про роботу обласної бібліотеки за 1985 р. 72 арк.

Державний архів Закарпатської області

Фонд П–1. Закарпатський обласний комітет Комуністичної партії України

Оп. 5

112. Спр. 184. Довідки, інформації, записки обласних господарських органів, голів колгоспів, радянських і адміністративних установ про стан сільського господарства. 1.01. – 23.02.1960 р. 110 арк.

113. Спр. 190. Статистичні розробки обласного статуправління з питань сільського господарства. 17.03.1960 р. – 31.03.1961 р. 110 арк.

114. Спр. 325. Інформації райкомів партії про виконання постанов обкому партії з питань розвитку тваринництва, створення довголітніх культурних пасовищ, заготівлю кормів. 2.01. – 27.12.1961 р. 107 арк.

115. Спр. 330. Інформації райкомів партії про проведення звітно-виборних зборів у господарствах, підбір, розстановку і виховання кадрів, посилення контролю за звітністю, ліквідацію недоліків в організації радгоспів на базі колгоспів. 27.02. – 31.12.1961 р. 149 арк.

116. Спр. 448. Довідки ЦК Компартії України, обласного управління про стан громадського тваринництва. 17.01. – 24.07.1961 р. 60 арк.

117. Спр. 491. Записки, довідки Держкомітету при Раді Міністрів УРСР із питань водного господарства, обкому партії про перспективи меліорації земель у колгоспах, роботу обласної сільськогосподарської і Гірсько-Карпатської дослідної станції. 7.02. – 18.12.1962 р. 51 арк.

118. Спр. 750. Записки, довідки відділів, обласних управлінь із питань виконання рішень грудневого пленуму ЦК КПРС, порушень фінансової дисципліни в господарствах області, розвиток рослинництва, навчання керівних кадрів і інше. 1.02. – 11.12.1964 р. 114 арк.

119. Спр. 752. Аналіз економічного і фінансового стану колгоспів Закарпатської області за 1963 р. 30.05.1964 р. 51 арк.

120. Спр. 1069. Інформація райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро та секретаріату обкому партії з питань розвитку промисловості, зв'язку та сільського господарства. 13 листопада 1964 р.– 15 грудня 1965 р. 12 арк.

121. Спр. 1074. Стенограма обласних нарад передовиків сільського господарства про

підсумки виконання планів, соціалістичних зобов'язань за 1964 р. та завдання передовиків сільського господарства області на 1965 р. Про підсумки виконання планів, соціалістичних зобов'язань за 1965 р. та завдання працівників сільського господарства області на 1966 р. 29 січня – 27 грудня 1965 р. 201 арк.

122. Спр. 1199. Листування з Держпланом СРСР, Держпланом УРСР, республіканськими міністерствами, союзними та республіканськими організаціями з питань будівництва, реконструкцій об'єктів промисловості, соціально-культурного та побутового призначення. 7 січня – 28 грудня 1965 р. 111 арк.

123. Спр. 1215. Листування з обкомами партії, міськкомами, райкомами партії, обласними організаціями з питань організаційно-партійної та ідеологічної роботи. 21 січня – 24 грудня 1965 р. 110 арк.

124. Спр. 1691. Директивні листи Міністерства соціального забезпечення УРСР та облвиконкому з питань соціального забезпечення за 1970 р. 16 квітня – 23 листопада 1970 р. 6 арк.

125. Спр. 2712. Листування з республіканськими організаціями з питань виробництва товарів народного споживання підприємствами області. 20 серпня 1979 р. – 31 січня 1980 р. 32 арк.

Фонд Р–179. Закарпатське обласне управління сільського господарства

Оп. 1

126. Спр. 1668. Накази Міністерства сільського господарства УРСР про розвиток в області садівництва і виноградарства за 1953 р. 29.05. – 7.10.1953 р. 54 арк.

127. Спр. 1817. Накази політсектора обласного управління сільського господарства за 1953 р. 3.01. – 30.12.1953 р. 233 арк.

128. Спр. 4023. Накази Міністерства сільського господарства СРСР і УРСР про розвиток зернових культур в області, передачу приміщень Ставенського лісгоспу курортторгу. 1959 р. 160 арк.

129. Спр. 4654. Листування з міськкомами, райкомами партії, виробничими колгоспно-радгоспними управліннями, обласними організаціями з питань сільського господарства. 3 січня – 11 грудня 1965 р. 144 арк.

130. Спр. 5220. Довідки, інформація сільськогосподарського відділу обкому партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії з питань сільського господарства. 20 січня 1971 р. – 24 жовтня 1975 р. 159 арк.

Державний архів Івано-Франківської області

Ф. П–1. Івано-Франківський обласний комітет Компартії України

Оп. 1

131. Спр. 2967. Стенограма зборів обласного партійного активу про підсумки роботи березневого пленуму ЦК КПРС та завдання партійних, радянських, сільськогосподарських органів про дальший розвиток сільського господарства. 13 жовтня 1965 р. 110 арк.

132. Спр. 2978. Стенограма економічної конференції по сільському господарству – ленінський принцип матеріальної зацікавленості, від 6 квітня 1965 р. 114 арк.

133. Спр. 3025. Стенограма XIII обласної партійної конференції. 8 лютого 1966 р. 267 арк.

134. Спр. 3070. Стенограма наради перших секретарів міськкомів, райкомів партії, голів райвиконкомів, начальників районних виробничих управлінь сільського господарства, обласних керівників, голів обкомів профспілок, редакторів районних газет та радіо про перспективні питання розвитку промисловості, транспорту, будівництва, сільського господарства та ідеологічної роботи. 21 лютого 1966 р. 230 арк.

135. Спр. 3073. Стенограма наради голів колгоспів, директорів радгоспів про вирішення проблемних питань розвитку сільського господарства області. 18 липня 1966 р. 181 арк.

136. Спр. 3075. Стенограма наради секретарів райкомів партії, голів райвиконкомів, начальників виробничих управлінь з питань сільського господарства від 19 листопада 1966 р. 301 арк.

137. Спр. 3093. Листування з ЦК КПРС, ЦК Компартії України, Радою Міністрів УРСР про розвиток нафтової, хімічної промисловості, будівництво Бурштинської ДРЕС, реконструкцію заводів, культуру землеробства, виконання планів заготівлі зерна. 19 січня – 30 грудня 1966 р. 95 арк.

138. Спр. 3195. Інформація в ЦК Компартії України, Верховну Раду УРСР, Раду Міністрів УРСР про посилення режиму економії в промисловості, будівництві, виховання дисципліни праці, організацію соціалістичного змагання за економію металу та матеріалів, збільшення виробництва товарів народного споживання, поліпшення будівництва об'єктів промисловості, охорону праці та техніку безпеки, розвиток рослинництва, меліорації, електрифікації, ремонтної бази в сільському господарстві 3 січня – 29 грудня 1967 р. 81 арк.

139. Спр. 3204. Листування з обкомами Компартії України, міськкомами, райкомами партії, обласними організаціями з питань організаційно-партійної та ідеологічної роботи. 11 січня – 16 грудня 1967 р. 113 арк.

140. Спр. 3483. Довідки відділів обкому партії, доповідна записка. Інформація Коломийського міськкому, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов секретаріату обкому партії з питань роботи промисловості, сільського господарства. 26 серпня 1968 р. – 31 грудня 1970 р. 109 арк.

141. Спр. 3503. Звіт, довідки. Інформація в ЦК КПРС, ЦК Компартії України про підбір, розстановку та виховання кадрів, виконання планів виробництва та капітального будівництва на підприємствах нафтопереробної промисловості, розвиток місцевої промисловості, транспорту, проведення роботи у зв'язку з підсумками третього з'їзду колгоспників, про звіти та вибори в колгоспах, зміцнення економіки відстаючих колгоспів, розвиток підсобних підприємств та промислів в колгоспах та радгоспах, збільшення виробництва та державних закупок продуктів тваринництва, розвиток садівництва, стан платіжної дисципліни та госпрозрахунку за 1970 р. 105 арк.

142. Спр. 3508. Листування з Держпланом СРСР, Держпланом УРСР, союзними і республіканськими міністерствами, організаціями, Академією наук УРСР про розвиток промисловості, транспорту, зв'язку та сільського господарства. 5 січня – 14 грудня 1970 р. 170 арк.

143. Спр. 3512. Листування з обкомами КПРС, ЦК Компартії України, союзними республіками, міськкомами, райкомами партії, обласними організаціями про розвиток промисловості, транспорту, зв'язку, будівництва, реконструкцію промислових підприємств, об'єктів сільського господарства, соціально-культурного та побутового призначення. 12 січня – 23 грудня 1970 р. 141 арк.

144. Спр. 3581. Довідки відділів обкому партії, інформація міськкомів, райкомів партії, Коломийського міськвиконкому про виконання постанов бюро обкому партії з питань роботи промисловості, транспорту. 14 березня 1969 р. – 18 листопада 1971 р. 169 арк.

145. Спр. 3583. Довідки, інформації відділів обкому партії, міськкомів, райкомів партії, інституту нафти і газу про виконання постанов бюро обкому партії з питань роботи промисловості, транспорту. 12 грудня 1969 р. – 27 грудня 1971 р. 161 арк.

146. Спр. 3584. Довідки, інформації відділу будівництва обкому партії, міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії з питань будівництва. 9 серпня 1968 р. – 29 грудня 1971 р. 141 арк.

147. Спр. 3586. Довідки, інформація сільськогосподарського відділу обкому партії, Коломийського міськкому, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії з питань сільського господарства. 20 січня – 30 грудня 1971 р. 197 арк.

148. Спр. 3611. Переписка з союзними і республіканськими міністерствами та організаціями з питань промисловості, зв'язку, транспорту, будівництва, сільського господарства, торгівлі. 5 січня 1971 р. – 17 лютого 1972 р. 243 арк.

149. Спр. 3676. Довідки, інформація відділів обкому, міськкомів, райкомів партії, парткомів Надвірнянського нафтопереробного заводу, Бурштинської ДРЕС, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому Компартії України з питань промисловості і будівництва. 17 травня 1968 р. – 28 грудня 1972 р. 176 арк.

150. Спр. 3677. Довідки, інформації відділів обкому партії, Коломийського міськкому, райкомів партії, парткому Коломийського заводу сільгоспмашин, обласних організацій про виконання постанов секретаріату обкому партії з питань промисловості, сільського господарства. 12 лютого 1971 р. – 30 серпня 1972 р. 122 арк.

151. Спр. 3683. Довідки, інформація сільськогосподарського відділу обкому партії, Коломийського міськкому, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії з питань сільського господарства. 12 вересня 1969 р. – 30 грудня 1972 р. 230 арк.

152. Спр. 3800. Інформація в ЦК КПРС, ЦК Компартії України про скорочення втрат робочого часу та усунення порушень законодавства про режим праці, відпочинку робітників, службовців, розвиток потужностей легкої, місцевої промисловості, розширення асортименту та поліпшення якості товарів народного споживання, капітальне будівництво об'єктів оборонних галузей промисловості, інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва, завершення осінніх польових робіт, механізацію тваринницьких ферм, використання отрутохімікатів, фінансово-господарську діяльність колгоспів за 1973 р. 26 січня – 29 грудня 1973 р. 48 арк.

153. Спр. 3802. Листування з комітетом партії Марамурешського повіту СРР, Тернопільським обкомом, міськкомами, Надвірнянським райкомом партії, обласними організаціями про непартійну поведінку окремих комуністів, встановлення штатних посад партійних працівників, відкриття та деякі особливості Стебниківського урано-поліметалічного басейну, створення оперативних пунктів міліції в м. Івано-Франківську, очищення книжкових фондів бібліотек, дотримання режиму секретності. 4 лютого 1973 р. – 28 лютого 1974 р. 43 арк.

154. Спр. 3814. Листування з союзними та республіканськими міністерствами, організаціями про розвиток промисловості, енергетики, транспорту, сільського господарства. 8 січня 1973 р. – 11 січня 1974 р. 100 арк.

155. Спр. 3815. Листування з союзними і республіканськими організаціями про будівництво об'єктів промисловості, сільського господарства, соціально-культурного, побутового призначення, житла. 8 січня 1973 р. – 5 квітня 1974 р. 152 арк.

156. Спр. 3825. Доповідна записка, довідки, інформація Івано-Франківського міськкому, райкомів партії, обласних організацій про роботу з роз'яснення матеріалів до 50-річчя створення СРСР, попередження незаконних дій єговістів, уніатів-покутників, набір молоді в профтехучилища, медичне обслуговування населення за 1973 р. 41 арк.

157. Спр. 3826. Доповідні записки, інформація обласних організацій про якість промислової продукції, роботу раціоналізаторів, виробничих об'єднань, виробництво та торгівлю товарами культурно-побутового призначення, продаж основних продуктів землеробства та тваринництва, чисельність, склад керівних працівників, спеціалістів, механізаторів, наявність та використання тракторного парку в народному господарстві за 1973 р. 25 лютого – 26 грудня 1973 р. 131 арк.

158. Спр. 3903. Стенограма наради секретарів міськкомів, райкомів партії, керівників обласних організацій та управлінь, секретарів первинних партійних організацій про підсумки роботи за два місяці про виконання планів та соціалістичних зобов'язань в промисловості, будівництві, сільському господарстві з питань економічної освіти від 6 березня 1974 р. 92 арк.

159. Спр. 3927. Листування із союзними та республіканськими міністерствами та організаціями про розвиток хімічної, нафтової, газової, деревообробної промисловості, торгівлі, дальшого поглиблення спеціалізації та концентрації тваринництва. 2 січня 1974 р. – 6 січня 1975 р. 173 арк.

160. Спр. 4019. Довідки, інформація відділів обкому партії, міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії з питань промисловості. 10 грудня 1971 р. – 6 листопада 1975 р. 191 арк.

161. Спр. 4048. Листування з Держпланом СРСР, союзними, республіканськими міністерствами та організаціями про розвиток газової, хімічної промисловості, постачання обладнання, забезпечення промисловими товарами, виділення мінеральних добрив, техніки для сільського господарства, створення агрохімічних центрів і ін. 8 січня 1975 р. – 12 січня 1976 р. 135 арк.

162. Спр. 4052. Листування з міськкомами, райкомами партії, обласними організаціями про механізацію та автоматизацію виробничих процесів на промислових підприємствах, освоєння виробництва навантажувачів на Коломийському заводі сільгоспмашин, будівництво виробничих приміщень, об'єктів культурно-побутового призначення, шкіл. 16 січня – 18 грудня 1975 р. 110 арк.

163. Спр. 4117. Довідки, інформація відділів обкому партії, міськкомів, райкомів партії, парткому Калуського хіміко-металургійного комбінату, обласних організацій, відділку залізничної дороги про виконання постанов бюро обкому партії з питань промисловості. 12 травня 1974 р. – 12 листопада 1976 р. 192 арк.

164. Спр. 4118. Довідки, доповідна записка, інформація відділу будівництва обкому партії, міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії щодо затвердження планів будівництва та введення житла, об'єктів соціально-культурного, побутового призначення та комунального господарства, стан дисципліни праці, забезпечення робітничими кадрами. 24 серпня 1971 р. – 14 травня 1976 р. 220 арк.

165. Спр. 4119. Довідки, інформації відділу легкої, харчової промисловості та торгівлі обкому партії, міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії з питань комплексного розвитку місцевої промисловості, поліпшення торговельного та побутового обслуговування населення, проведення огляду-конкурсу товарів народного споживання. 23 липня 1971 р. – 21 липня 1976 р. 194 арк.

166. Спр. 4158. Інформації міськкомів, райкомів партії про обговорення проекту ЦК КПРС до XXV з'їзду КПРС «Основні напрями розвитку народного господарства СРСР на 1976–1980 рр.». 7–26 січня 1976 р. 128 арк.

167. Спр. 4160. Звіти, інформації міськкомів, райкомів партії, парткому Калуського виробничого об'єднання «Хлорвініл» про роботу з членами партійних комітетів та роботу партійних комісій. 29 липня – 29 грудня 1976 р. 188 арк.

168. Спр. 4241. Довідки, доповідна записка, інформації відділів обкому партії, міськкомів, райкомів партії, парткому Надвірнянського нафтопереробного заводу, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії, про використання спеціалістів з вищою та середньою спеціальною освітою в народному господарстві, роботу Надвірнянського нафтопереробного заводу, про розвиток наставництва. 11 лютого 1972 р. – 7 квітня 1977 р. 157 арк.

169. Спр. 4331. Довідки, інформації відділів обкому партії, міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов секретаріату обкому партії, про роботу промисловості, транспорту, будівництва, сільського господарства. 30 вересня 1974 р. – 29 грудня 1978 р. 132 арк.

170. Спр. 4492. Листування з міськкомами, райкомами партії, парткомом Калуського виробничого об'єднання «Хлорвініл», обласними організаціями про кадри, розвиток промисловості, будівництва. 9 січня – 13 грудня 1979 р. 162 арк.

171. Спр. 4566. Довідки відділів обкому, інформації міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії з питань розвитку місцевої промисловості, потужностей Калуського виробничого об'єднання «Хлорвініл», розвитку наукових досягнень, впровадження досягнень науки та техніки в народне господарство області, поліпшення використання трудових ресурсів. 14 березня 1976 р. – 29 травня 1980 р. 189 арк.

172. Спр. 4608. Листування з Держпланом СРСР, Держпланом УРСР, союзними, республіканськими міністерствами та організаціями з питань будівництва та реконструкції об'єктів промисловості, транспорту, соціально-культурного, побутового та торговельного призначення. 17 січня 1980 р. – 4 січня 1981 р. 177 арк.

173. Спр. 4609. Листування з Держпланом СРСР, Держпланом УРСР, союзними, республіканськими міністерствами та організаціями про вдосконалення структури посівних площ, соціально-економічний розвиток гірських населених пунктів, виробництво ріпаку, розвиток птахівництва, виділення техніки, кормів. 3 січня 1980 р. – 4 січня 1981 р. 104 арк.

174. Спр. 4617. Листування з міськкомами, райкомами партії, обласними організаціями з питань організаційно-партійної, ідеологічної роботи, промисловості, будівництва об'єктів промислового й соціально-культурного призначення. 21 січня 1980 р. – 5 лютого 1981 р. 195 арк.

175. Спр. 4677. Довідки відділів обкому, інформації міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії, про критичні зауваження та пропозиції, висловлені на нараді 26 травня 1980 року, на зборах активу обласної парторганізації 30 серпня 1980 р. 29 травня 1980 р. – 23 травня 1981 р. 157 арк.

176. Спр. 4907. Листування з ЦК КПРС, ЦК Компартії України, Радою Міністрів СРСР, Радою Міністрів УРСР про розвиток промисловості, поліпшення капітального будівництва в області, впровадження механізації в сільськогосподарське виробництво. 14 січня – 26 грудня 1983 р. 126 арк.

177. Спр. 4909. Листування з союзними, республіканськими міністерствами та організаціями з питань розвитку хімічної, газової, лісової та деревообробної, легкої, м'ясної, молочної промисловості, транспорту, зв'язку, торгівлі. 5 січня 1983 р. – 14 лютого 1984 р. 204 арк.

178. Спр. 4910. Листування з Держпланом СРСР, Держпланом УРСР, союзними, республіканськими міністерствами, організаціями з питань будівництва об'єктів промислового та соціально-культурного призначення. 3 січня 1983 р. – 12 січня 1984 р. 198 арк.

179. Спр. 4912. Лист обкому партії міськкомам, райкомам партії про прийняті заходи, про виконання критичних зауважень, висловлених бригадою ЦК Компартії України в процесі перевірки області у зв'язку з наступним звітом обкому партії на Політбюро ЦК Компартії України, про організаторську та політичну роботу по виконанню рішень листопадового (1983 р.) Пленуму ЦК КПРС за 1983 р. 123 арк.

180. Спр. 4978. Записки відділів обкому, інформації обласних організацій, промислових підприємств про виконання постанов бюро обкому партії, про критичні зауваження та пропозиції, висловлені на зборах активу обласної парторганізації під час обговорення підсумків червневого (1983 р.) Пленуму ЦК КПРС, на зборах первинних парторганізацій під час обговорення підсумків листопадового (1982 р.) Пленуму ЦК КПРС. 15 лютого 1983 р. – 26 червня 1984 р. 147 арк.

181. Спр. 4985. Записки відділів обкому, інформації міськкомів, райкомів партії, міськрайвиконкомів, управлінь та об'єднань облвиконкому, промислових підприємств, про виконання постанов бюро обкому партії з питань прискорення науково-технічного прогресу, розвитку промисловості. 4 січня 1983 р. – 22 травня 1984 р. 200 арк.

182. Спр. 5002. Листування з Держпланом СРСР, Держпланом УРСР, союзними, республіканськими міністерствами та організаціями з питань розвитку лісової, деревообробної, легкої, харчової та місцевої промисловості, енергетики, транспорту, будівництва, сільського господарства. 5 січня 1984–18 січня 1985 р. 227 арк.

183. Спр. 5004. Листи, рекомендації обкому партії, ради сприяння науково-технічному прогресу при обкомі партії, міськкомам, райкомам партії про вдосконалення роботи кадрів середньої ланки на промислових підприємствах, рекомендації та технічне переозброєння підприємств хімічної промисловості, виконання комплексних цільових науково-виробничих програм «Праця» і «Ріпак» за 1984 р. 40 арк.

184. Спр. 5074. Записки промислово-транспортного відділу обкому, інформації міськкомів, райкомів партії, обласних управлінь та організацій про виконання постанов бюро обкому партії та облвиконкому, про заходи щодо прискорення науково-технічного прогресу. 9 червня 1981 р. – 20 березня 1985 р. 234 арк.

185. Спр. 5078. Записки відділу сільського господарства та харчової промисловості обкому, інформації управління сільського господарства облвиконкому про виконання постанов бюро обкому партії з питань збільшення виробництва та заготівлі зерна, насіння ріпаку та інших олійних культур, впровадження колективного підряду. 11 травня 1982 р. – 24 грудня 1985 р. 76 арк.

186. Спр. 5083. Записки відділів обкому, інформації міськкомів, райкомів партії, промислових підприємств про виконання постанов секретаріату обкому партії з питань промисловості, сільського господарства. 26 травня 1981 р. – 12 грудня 1985 р. 119 арк.

187. Спр. 5104. Листування з союзними, республіканськими міністерствами та організаціями з питань розвитку нафтової, газової, хімічної, лісової та деревообробної, місцевої промисловості, енергетики, транспорту. 1 лютого 1985 р. – 10 лютого 1986 р. 136 арк.

188. Спр. 5105. Листування з союзними, республіканськими міністерствами та організаціями з питань будівництва Загайпільського рудника, виробництва етилену та пропилену в Калуському об'єднанні «Хлорвініл», заводів, об'єктів енергетики, житла, соцкультпобуту. 19 лютого – 20 грудня 1985 р. 97 арк.

189. Спр. 5129. Записки відділу про перехід в області на службу єдиного замовника, про будівництво житла підрядними способом, забезпечення введення житла та об'єктів соцкультпобуту. Протоколи наради про темпи монтажних робіт на будівництві пускових потужностей заводу «Коломиясільмаш» та Загайпільського сірчаного рудника за 1985 р. 26 арк.

190. Спр. 5272. Записки відділів обкому, інформації міськкомів, райкомів партії, правоохоронних органів, громадських організацій області про виконання постанов бюро обкому партії з ідеологічних та соціальних питань. 14 січня 1986 р. – 23 грудня 1987 р. 83 арк.

191. Спр. 5290. Листування з Держпланом СРСР, союзними і республіканськими міністерствами і організаціями з питань розвитку енергетики, машинобудування, галузей хімічної, лісової, легкої, харчової промисловості, сільського господарства, діяльності закладів культури, медицини. 7 січня 1987 р. – 24 березня 1988 р. 203 арк.

192. Спр. 5365. Записки аграрного відділу обкому партії про виконання постанов бюро та секретаріату обкому партії з питань розвитку сільського господарства. 13 січня 1987 р. – 24 листопада 1988 р. 57 арк.

193. Спр. 5467. Записки відділів обкому, інформація міськкомів, райкомів партії, радянських органів, промислових підприємств про виконання постанов секретаріату обкому партії з питань розвитку підсобних сільських господарств, промислових підприємств, прискорення вирішення житлової проблеми. 30 червня 1987 р. – 29 серпня 1989 р. 77 арк.

194. Спр. 5550. Записки відділів, інформації міськкомів, райкомів, облвиконкому про виконання постанов бюро, про забезпечення потреб у рослинному маслі, про комісію з вивчення причин, що призвели до створення дефіциту товарів першої необхідності, про додаткові заходи щодо поліпшення забезпечення продуктами харчування. – 25 грудня 1985 р. – 27 грудня 1990 р. 148 арк.

Ф. Р – 3. Відділ народної освіти виконавчого комітету Івано-Франківської обласної Ради депутатів трудящих

Оп. 2

195. Спр. 648. План розгортання мережі початкових, восьмирічних, середніх шкіл та шкіл робітничої і сільської молоді на 1966–1967 рр. 24 арк.

196. Спр. 700. Народногосподарський план розвитку народної освіти області на 1969–1970 навчальний рік. 8 арк.

197. Спр. 779. Перспективний план охоплення навчанням працюючої молоді на 1971–1975 рр. 67 арк.

198. Спр. 1170. Зведені таблиці, відомості про розвиток народної освіти області на початок 1978–1979 навчального року. 385 арк.

Ф. Р–6. Управління сільського господарства виконавчого комітету Івано-Франківської обласної Ради депутатів трудящих

Оп. 2

199. Спр. 2178. Аналіз ефективності використання машинно-тракторного парку колгоспами області за 1968 р. 4 арк.

200. Спр. 2276. Аналіз ефективності використання машинно-тракторного парку колгоспами області за 1969 р. 3 арк.

201. Спр. 2278. Список збиткових колгоспів області за 1969 р. 2 арк.

202. Спр. 2287. Списки Героїв Соціалістичної Праці колгоспів області за 1969 р. 2 арк.

203. Спр. 2372. Звіт про роботу ветмережі Снятинського району за 1970 р. 87 арк.

204. Спр. 2377. План впровадження нової техніки і прогресивних технологічних прийомів в рослинництві й тваринництві на 1970 р. 21 арк.

205. Спр. 2447. Зведені звіти про механізацію сільськогосподарського виробництва в колгоспах області на 1971 р. 73 арк.

206. Спр. 2551. Зведений річний звіт про механізацію і автоматизацію сільськогосподарських робіт в колгоспах області за 1972 р. 81 арк.

207. Спр. 3061. Плани заходів, довідки, інформація та інші документи про роботу спеціалізованих господарств області за 1971–1975 рр. 195 арк.

208. Спр. 3268. Державний план розвитку сільського господарства області на 1976 р. 128 арк.

209. Спр. 3362. Основні показники виробничо-фінансового плану по колгоспах і господарських підприємствах області на 1977 р. 107 арк.

210. Спр. 3459. Звіт про впровадження досягнень науки і передового досвіду в сільськогосподарське виробництво області за 1978 р. 24 арк.

211. Спр. 3565. Звіт про впровадження досягнень науки і передового досвіду в сільськогосподарське виробництво області за 1979 р. 35 арк.

212. Спр. 3677. Основні показники виробничо-фінансового плану по колгоспах і міжгосподарських підприємствах області на 1980 р. 121 арк.

Ф. Р–7. Відділ охорони здоров'я виконавчого комітету Івано-Франківської обласної Ради депутатів трудящих

Оп. 2

213. Спр. 1160. Довідки та інформація про стан медичного обслуговування населення за 1966 р. 147 арк.

214. Спр. 1618. Доповідь завідувача облздороввідділу на обласному партійно-господарському активі 19 червня 1971 р. «Про підсумки роботи органів охорони здоров'я за 1970 р.». 42 арк.

215. Спр. 1765. Плани заходів щодо виконання постанови бюро Івано-Франківського обкому КП України від 26 січня 1973 р. «Про ріст захворювань і травматизму серед працівників промислових підприємств», інформація про їх виконання за 1973 р. 89 арк.

216. Спр. 1864. Огляд роботи лікувально-профілактичних закладів області за 1975 р. 96 арк.

Ф. Р–295. Виконавчий комітет Івано-Франківської обласної Ради депутатів трудящих

Оп. 5

217. Спр. 2775. Постанови, роз'яснення і накази Держкомітетів Ради Міністрів СРСР і Ради Міністрів УРСР. 7 січня 1966 р. – 6 січня 1967 р. 175 арк.

218. Спр. 2800. Матеріали з питань промислового будівництва в області. 12 лютого – 23 листопада 1966 р. 48 арк.

219. Спр. 2821. Матеріали (доповідні записки, інформація та листування) про реалізацію сільськогосподарської техніки та постачання сільського господарства. 3 січня – 21 грудня 1966 р. 92 арк.

220. Спр. 3230. Інформації, доповідні записки та листування з Радою Міністрів УРСР, Міністерством сільського господарства УРСР та рай(міськ)виконкомами з питань сільського господарства. 5 квітня – 23 грудня 1968 р. 117 арк.

221. Спр. 3340. Листування з Радою Міністрів УРСР, Держпланом УРСР за 1969 рік з питань складання і зміни планів розвитку народного господарства області на 1969–1975 рр. 17 січня – 3 грудня 1969 р. 58 арк.

222. Спр. 3352. Доповідні записки, довідки та листування з Міністерством промисловості будматеріалів УРСР, Міністерством легкої промисловості УРСР і обласними організаціями про роботу промислових підприємств області союзного і республіканського підпорядкування за 1969 р. 10 лютого – 21 листопада 1969 р. 72 арк.

223. Спр. 3654. Листування з республіканськими, обласними і районними організаціями з питань промислового, житлово-комунального, побутового та соціально-культурного будівництва в області за 1971 р. 40 арк.

224. Спр. 3777. Доповідні записки, довідки та листування з республіканськими організаціями з питань сільського будівництва за 1972 р. 22 травня – 19 жовтня 1972 р. 29 арк.

225. Спр. 3885. Довідки та листування з республіканськими, обласними і районними організаціями з питань сільського господарства за 1973 рік. 11 січня – 26 листопада 1973 р. – 175 арк.

226. Спр. 3998. Довідки та листування з Радою Міністрів УРСР з питань роботи промислових підприємств області союзного і республіканського підпорядкування за 1974 рік. 9 січня – 9 грудня 1974 р. 109 арк.

227. Спр. 4019. Довідки, інформація відділів обкому партії, міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії з питань промисловості. 10 грудня 1971 р. – 6 листопада 1975 р. 191 арк.

228. Спр. 4122. Листування з республіканськими і обласними організаціями з питань сільського господарства. 10 січня – 2 липня 1975 р. 100 арк.

229. Спр. 4160. Звіти, інформація міськкомів, райкомів партії, парткому Калуського виробничого об'єднання «Хлорвініл» про роботу з членами партійних комітетів та роботу партійних комісій. 29 липня – 29 грудня 1976 р. 188 арк.

230. Спр. 4254. Листування з Держпланом УРСР, різними міністерствами УРСР з питань роботи промислових підприємств союзного і республіканського підпорядкування. 20 лютого – 7 грудня 1976 р. 26 арк.

231. Спр. 4436. Листування з республіканськими і обласними організаціями з питань житлово-комунального будівництва. 6 квітня – 22 грудня 1977 р. 45 арк.

232. Спр. 4580. Листування з обласними і районними організаціями з питань промислового, житлово-комунального та соціально-культурного будівництва в області. 3 березня – 9 січня 1978 р. 45 арк.

233. Спр. 5042. Листування з Радою Міністрів УРСР, Мінсільгоспом УРСР та іншими організаціями з питань роботи сільського господарства області. 13 січня – 31 грудня 1981 р. 122 арк.

234. Спр. 5140. Листування з Радою Міністрів УРСР з питань промисловості, виробництва товарів народного споживання, транспорту і зв'язку. 11 лютого – 10 грудня 1982 р. 344 арк.

235. Спр. 5676. Листування з Радою Міністрів УРСР з питань водного господарства і меліорації, лісового господарства, охорони природи та навколишнього середовища. 2 січня – 16 липня 1986 р. 40 арк.

236. Спр. 5788. Листування з Радою Міністрів УРСР з питань сільського господарства, закупок сільськогосподарської продукції, підсобних господарств та сільськогосподарського постачання. 5 січня – 25 грудня 1987 р. 171 арк.

237. Спр. 5910. Листування з питань промисловості, виробництва товарів народного споживання, транспорту і зв'язку. 14 січня – 23 грудня 1988 р. 267 арк.

238. Спр. 5975. Листування з Радою Міністрів СРСР та УРСР з питань промисловості, виробництва товарів народного споживання, транспорту, зв'язку, шляхового господарства. 16 березня – 20 червня 1989 р. 154 арк.

239. Спр. 6048. Листування з Радою Міністрів УРСР з питань сільського господарства, закупівель сільськогосподарської продукції, підсобних господарств підприємств, організацій і громадян. 26 січня – 29 грудня 1990 р. 359 арк.

Оп. 6

240. Спр. 1982. Додатки до рішення облвиконкому від 23 грудня 1974 року № 427. 618 арк.

241. Спр. 2495. Додатки до рішення облвиконкому від 14 листопада 1980 р. № 408. 698 арк.

Ф. Р–296. сч Прикарпатське виробниче лісозаготівельне об'єднання «Прикарпатліс»

Оп. 2

242. Спр. 1464. Звіт про виконання важливих організаційно-технічних заходів, прийнятих на партактиві за І півріччя 1966 р. (по лісовому господарству). 9 арк.

243. Спр. 2395. Матеріали про виконання плану виробництва товарів народного споживання по додаткових завданнях за 1969 р. 170 арк.

244. Спр. 3181. Зведений статистичний звіт про впровадження наукової організації праці, виконання норм виробітку, стан нормування праці та ін. (ф. І–ПДСП), 4-т (завдання), 4-т (пром.), 19-т (НОП) за 1979 р. 112 арк.

245. Спр. 3719. Зведений статистичний звіт про роботу допоміжного сільського господарства (ф. І скп) за 1985 р. 1 арк.

246. Спр. 3949. Матеріали з інвентаризації лісових культур, розсадників, шкіл, плантацій і перевід лісових культур на покриту лісом площу (звіти, описи і ін.) за 1987 р. 168 арк.

Ф. Р–302. Івано-Франківське обласне управління статистики Державного комітету УРСР із статистики

Оп. 3

247. Спр. 550. Одночасні звіти про роботу народних університетів культури на 1 березня 1964 р. Форма НУ. 77 арк.

248. Спр. 553. Річні звіти театрів і філармонії за 1964 р. Ф. 9–НК і 12–НК. 12 арк.

249. Спр. 790. Зведені річні звіти по навчальних, восьмирічних, середніх школах (ф. 76–РІК, ОШ–1 і ін.) на початок 1974–1975 навчального року. 58 арк.

250. Спр. 815. Зведені звіти зі статистики культури за 1975 р. 28 арк.

251. Спр. 816. Зведені й первинні звіти про діяльність театрів і філармоній (ф. 9–НК, 12–НК) за 1975 р. 9 арк.

Ф. Р–2155 Івано-Франківське управління будівництва всесоюзного об'єднання «Союзінтербуд» Міністерства будівництва підприємств нафтової і газової промисловості СРСР

Оп. 1

252. Спр. 8. Річний звіт про підрядну діяльність Івано-Франківського будівельного виробничого об'єднання «Союзінтергазбуд» за 1975 р. 80 арк.

253. Спр. 9. Акт документальної ревізії фінансово-господарської діяльності управління з 1 червня 1975 р. по 1 серпня 1976 р. 25 арк.

254. Спр. 10. Статистичний звіт управління про чисельність і розподілення всіх працівників по займаних посадах на 15 вересня 1975 р. 4 арк.

Ф. Р–2260. Івано-Франківський завод автоматичних ліній «Автоливмаш» Міністерства верстатобудівної та інструментальної промисловості СРСР всесоюзного промислового об'єднання з виробництва ливарного обладнання м. Івано-Франківськ

Оп. 1

255. Спр. 5. Накази директора заводу з основної діяльності за 1975 р. (№№ 207–306, 308–320, 322–324, 326–334). 1 жовтня – 30 грудня 1975 р. 246 арк.

256. Спр. 31. Накази дирекції заводу з основної діяльності за 1978 р. № 611–722. 243 арк.

257. Спр. 64. Накази Міністерства верстатобудівної та інструментальної промисловості СРСР, начальника Всесоюзного промислового об'єднання «Союзливмаш» про діяльність заводу. 9 січня – 17 вересня 1981 р. 10 арк.

Державний архів Львівської області

Фонд П–3 Львівський обласний комітет Комуністичної партії України

Оп. 9

258. Спр. 218. Інформація міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії про ведення лісового господарства та лісозаготівлю, економію металів, сировини, матеріалів, стан техніки безпеки на промислових підприємствах в колгоспах, радгоспах, будівництво житла та об'єктів соціально-культурного призначення, добір, виховання кадрів на підприємствах побутового обслуговування населення. 30 січня 1965 р. – 16 січня 1966 р. 90 арк.

259. Спр. 229. Переписка обкому партії з Міністерствами радіо і приладобудівної промисловості, автомобільного транспорту, зв'язку про розвиток відповідних галузей промисловості. 14 січня – 20 грудня 1966 р. 69 арк.

260. Спр. 231. Довідки відділів обкому партії, доповідна записка, інформації Коломийського міськкому, райкомів партії про виконання постанов бюро обкому партії з питань масово-політичної роботи, промисловості, сільського господарства, побутового обслуговування населення. 13 січня – 29 грудня 1967 р. 131 арк.

261. Спр. 233. Спільні постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР про додатковий розвиток на промислових підприємствах запасних частин для сільського господарства, про підвищення економічної ефективності роботи підприємств хімічної промисловості, підготовка насіння ярових культур і ін. 25 січня – 30 червня 1966 р. 280 акр.

262. Спр. 240. Інформація райкомів, міськкомів партії в обком Компартії України про хід обговорення проекту Директив XXIII з'їзду КПРС про п'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР на 1966–1970 рр., зауваження і пропозиції, висловлені комуністами під час обговорення. 21 лютого – 13 травня 1966 р. 165 арк.

263. Спр. 248. Інформація райкомів, міськкомів партії в обком Компартії України про проведення звітів і виборів в колгоспах, критичні зауваження, висловлені комуністами, безпартійними на пленумах під час обговорення підсумків пленумів ЦК КПРС і ЦК Компартії України про дальшу меліорацію земель, про спеціалізацію ремонтних підприємств «Сільгосптехніка», про роботу підприємств промисловості при здійснені шефської допомоги над колгоспами, про покращення роботи транспорту. 21 лютого – 31 грудня 1966 р. 189 арк.

Оп. 10

264. Спр. 84. Інформація обкому партії в ЦК Компартії України про виконання постанов ЦК щодо максимального використання внутрішніх резервів для збільшення виробництва товарів народного споживання, про посилення роботи, партійних, профспілкових і господарських органів в справі охорони праці і техніки безпеки в промисловості, будівництві і на транспорті, заходах з виконання соціалістичних зобов'язань колективами вугільних підприємств республіки на честь 50-річчя Жовтня, з питань розвитку сільського господарства, торгівлі, посилення боротьби із злочинністю й ін. 3 січня – 29 грудня 1967 р. 65 арк.

265. Спр. 114. Довідки підприємств, організацій і установ про організацію роботи у зв'язку з переходом на п'ятиденний робочий тиждень, досвід роботи телевізійного заводу, нові умови планування і економічного стимулювання, перспективний план розвитку заводу. 23 січня – 19 серпня 1967 р. 112 арк.

266. Спр. 116. Переписка обкому партії з ЦК КПРС, ЦК Компартії України, Радою Міністрів СРСР, Радою Міністрів УРСР, міністерствами і відомствами з питань розвитку машинобудування, підприємств оборонної, нафтохімічної, легкої, харчової і м'ясо-молочної промисловості, транспорту. 2 січня – 21 грудня 1967 р. 167 арк.

267. Спр. 119. Листи райкомів, міськкомів партії в обком Компартії України з питань розвитку сільськогосподарського виробництва. 2 січня – 27 грудня 1967 р. 129 арк.

268. Спр. 123. Заяви, листи, скарги трудящих в партійні органи і матеріали їх розгляду з питань роботи вузів, середніх спеціальних навчальних закладів, шкіл, науково-дослідних закладів. 3 січня – 28 грудня 1967 р. 306 арк.

269. Спр. 167. Листування з республіканськими міністерствами, союзними та республіканськими організаціями з питань ідеологічної роботи. 2 січня – 13 грудня 1967 р. 34 арк.

270. Спр. 235. Інформації райкомів, міськкомів партії в обком Компартії України про виконання постанов бюро обкому від 27 січня 1967 р. «Про заходи по електрифікації сільського господарства», 14 і 22 травня 1967 р. «Про звернення трудящих сільського господарства Дрогобицького району» і «Про заходи з укріплення відстаючих колгоспів», від 29 вересня 1967 р. «Про заходи по покращенню економічної роботи в колгоспах», 25 січня «Про незадовільний стан тваринництва у колгоспах Самбірського району». 18 січня – 30 грудня 1968 р. 159 арк.

271. Спр. 242. Звіти, довідки обкому партії в ЦК Компартії України з питань роботи підприємств оборонної промисловості. 12 січня – 19 грудня 1968 р. 93 арк.

272. Спр. 295. Довідки, доповідні записки, інформації працівників відділу, управління сільського господарства, науково-дослідних інститутів у відділ з питань розвитку сільськогосподарського виробництва, впровадження спеціалізації у тваринництво, розвиток вівчарства, про деякі питання роботи партійних організацій апарату обласного об'єднання «Сільгосптехніка», планах осушення і корінного покращення земель і ін. 2 січня – 24 грудня 1968 р. 132 арк.

Оп. 13

273. Спр. 81. Інформації, довідки обкому партії в ЦК КПРС, ЦК Компартії України про підсумки роботи міжобласних курсів перепідготовки партійних і радянських працівників, республіканської наради семінару зав відділами міськкомів, райкомів партії, про роботу методичних кабінетів оргапарату при партійних органах, про стан технічного і якісного рівня продукції промислових підприємств області, підсумках проведення звітних і звітно-виборних зборів в колгоспах, про роботу з ліквідації збиткових колгоспів, збитках, нанесених народному господарству Львівщини у зв'язку з паводком і ін. 3 січня – 23 листопада 1969 р. 115 арк.

274. Спр. 108. Листи радянських органів, обласних організацій, промислових підприємств в обком Компартії України з питань промисловості і сільського господарства. 9 січня – 25 грудня 1969 р. 98 арк.

275. Спр. 388. Довідки сільськогосподарського відділу обкому партії, обласних організацій про виконання постанови бюро обкому партії з питань сільського господарства. 7 березня 1968 р. – 29 грудня 1971 р. 187 арк.

276. Спр. 409. Листування з ЦК КПРС, ЦК Компартії України, Радою Міністрів СРСР, Радою Міністрів УРСР, Міністерством енергетики та електрифікації СРСР, редакціями газет «Радянська Україна», «Сільські вісті», про розвиток промисловості, транспорту, будівництва, сільського господарства. 4 січня 1971 р. – 7 січня 1972 р. 157 арк.

277. Спр. 723. Листування з союзними, республіканськими міністерствами та організаціями про розвиток промисловості, сільського господарства, торгівлі. 4 січня 1972 р. – 5 січня 1973 р. 125 арк.

278. Спр. 802. Довідки, доповідні записки, інформація сільськогосподарського відділу обкому партії, міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії з питань сільського господарства. 1 вересня 1972 р. – 31 жовтня 1973 р. 212 арк.

279. Спр. 853. Листування з ЦК КПРС, Радою Міністрів СРСР, Президією Верховної Ради СРСР, ЦК Компартії України, Радою Міністрів УРСР, міністерствами союзного та республіканського значення, редакціями союзних та республіканських газет про розвиток машино- та приладобудування, металообробної промисловості, вдосконалення управління промисловістю, будівництво об'єктів хімічної промисловості, соціально-культурного та побутового призначення, тваринництва, про кормо виробництво, охорону та відновлення рибних запасів, добір та виховання кадрів радгоспного виробництва. 8 січня – 27 грудня 1973 р. 216 арк.

Фонд Р–165. Львівське обласне управління сільського господарства

Оп. 2

280. Спр. 1545. Матеріали (рішення виконкомів, плани, списки і листування) з ліквідації хутірського землекористування. 28. 06. 1962 р. 151 арк.

281. Спр. 2789. Інформація про наявність комплексно-механізованих тваринницьких і птахівницьких ферм колгоспів по районах області станом на 1 січня 1974 р. 32 арк.

282. Спр. 3038. Зведений річний звіт облсільгоспуправління про механізацію і автоматизацію сільськогосподарських робіт в колгоспах області за 1975 р. 115 арк.

283. Спр. 4115. Зведені плани колгоспів області про розвиток сільського господарства на 1984 р. 246 арк.

284. Спр. 4182. Зведені звіти радгоспів, облрайуправлінь за 1985 р. 279 арк.

Фонд Р–1338. Управління культури Львівського облвиконкому

Оп. 1

285. Спр. 1260. Статистичні звіти про роботу музеїв та парків культури і відпочинку за 1968 р. 60 арк.

286. Спр. 2106. Зведення про експлуатацію діючого репертуару театрами області за 1975 р. 38 арк.

287. Спр. 2706. Звіти про роботу музеїв за 1980 р. 127 арк.

288. Спр. 2709. Зведення про експлуатацію діючого репертуару театрів області за 1980–1982 рр. 224 арк.

Фонд Р–1693. Управління побутового обслуговування Львівського облвиконкому

Оп. 1

289. Спр. 1725. Довідки про роботу підприємств побутового обслуговування населення м. Львова за 1983–1984 роки. 35 арк.

Державний архів Рівненської області

Фонд П–400. Ровеньский обласний комітет Комуністичної партії України

Оп. 2

290. Спр. 571. Протокол X Ровенської обласної партійної конференції. 3–4. 02.1960 р. 220 арк.

291. Спр. 676. Протокол II пленуму Ровенського обласного комітету КПУ. 27.02.1962 р. 167 арк.

292. Спр. 1025. Стенограма наради партійно-господарського активу про підсумки лютневого пленуму ЦК КПРС і заходи з подолання відставання економічно слабких колгоспів області. 20.02–26.06.1964 р. 125 арк.

293. Спр. 1323. Стенограма зборів партійно-господарського активу з питань покращення контрольно-ревізійної, економічної роботи в господарствах області. 27.02. – 1967 р. 201 арк.

294. Спр. 1556. Звіти про підготовку і перепідготовку кадрів масових сільськогосподарських професій за 1970 р. 225 арк.

295. Спр. 1876. Зведені річні звіти про наявність, облік, плинність і розподіл кадрів у районах області за 1975 р. 154 арк.

296. Спр. 2014. Довідки, інформації райкомів партії про економічний стан області за 1980 р. 256 арк.

297. Спр. 2456. Директивні листи обкому партії з питань промисловості і сільського господарства. 12.01. – 23.12.1983 р. 157 арк.

298. Спр. 2878. Протокол і стенограма XII обласної партійної конференції 15–16. 12.1985 р. 356 арк.

299. Спр. 3011. Особові справи працівників звільнених у 1989 р. – Т. 3. 248 арк.

300. Спр. 3012. Особові справи працівників звільнених у 1989 р. – Т. 4. 167 арк.

Фонд П–177. Ровенський обласний комітет ЛКСМУ

Оп. 1

301. Спр. 744. Протокол обласного зльоту молодих колгоспників. 05.07.1956 р. 105 арк.

302. Спр. 1543. Інформації, довідки, звіти, рапорти в ЦК ЛКСМУ. 05.02.1969 р. – 15.01.1979 р. 175 арк.

Оп. 2

303. Спр. 103. Списки комсомольців і молоді, направлених за комсомольськими путівками на будови країни. 1964 р. 12 арк.

Фонд Р–189. Ровенське обласне управління сільського господарства

Оп. 3-а

304. Спр. 29. Листи Міністерства сільського господарства УРСР про реорганізацію колгоспів області в радгоспи. 14.09.1960 р. 21 арк.

305. Спр. 35. Довідки, інформації про порушення соціалістичної законності і Статуту сільськогосподарської артілі у колгоспах Ровенської області. 15.02. – 6.12.1960 р. 45 арк.

Оп. 20

306. Спр. 175. Матеріали про укомплектування колгоспів області спеціалістами сільського господарства. 1962 р. 41 арк.

307. Спр. 178. Розрахунки потреб у механізаторських кадрах для області. 1962 р. 21 арк.

Оп. 29

308. Спр. 29. Протоколи звітно-виборних профспілкових зборів. 23 жовтня 1979 р. 47 арк.

309. Спр. 30. Протоколи загальних профспілкових зборів. 28 грудня 1979 р. – 8 вересня 1980 р. 62 арк.

310. Протоколи засідань місцевого комітету профспілки. 23 жовтня 1979 р. – 13 жовтня 1980 р. 51 арк.

311. Відомості витрат і фінансовий звіт за 1979 р. 9 арк.

312. Фінансовий звіт за 1982 р. 15 арк.

Державний архів Тернопільської області

Фонд П–1. Тернопільський обласний комітет Комуністичної партії України

Оп. 1

313. Спр. 3439. Інформація, довідки, доповідні записки працівників сільськогосподарського відділу обкому партії, обласного управління сільського господарства, облконтори Держбанку в обком КПУ про підсумки звітів і виборів у колгоспах, хід підготовки керівних кадрів, надання шефської допомоги економічно слабким господарствам, розвиток птахівництва, садівництва, виноградарства. Підсумки господарсько-фінансової діяльності колгоспів. 05.04.1961 р. – 28.06. 1962 р. 82 арк.

314. Спр. 3630. Інформація, довідки, звіти, рапорти обкому партії в ЦК КПРС, ЦК КПУ про виконання постанов із питань розвитку сільськогосподарського виробництва, підготовку колгоспних кадрів та ін. 17. 01. – 25.12.1963 р. 142 арк.

315. Спр. 3775. Стенограми нарад секретарів міськкомів, райкомів партії, голів райвиконкомів, начальників виробничих управлінь сільського господарства, голів комітетів партійно-державного контролю з питань сільського господарства. 20 лютого – 29 жовтня 1965 р. 181 арк.

316. Спр. 3877. Стенограма нарад секретарів райкомів партії, голів райвиконкомів, начальників виробничих управлінь сільського господарства, керуючих відділеннями «Сільгосптехніка», голів колгоспів, агрономів з питань сільського господарства. 4 вересня 1965 р. 102 арк.

317. Спр. 3912. Інформація міськкомів, райкомів партії, обласного управління по пресі, про роботу позаштатних лекторських груп, загальноосвітніх шкіл, ворожу діяльність українських буржуазних націоналістів за 1969 р. 151 арк.

318. Спр. 4043. Довідки відділів обкому партії, інформації міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов бюро обкому партії, про хід виконання директив XXIV з'їзду КПРС, про прискорення науково-технічного прогресу в промисловості, будівництві, підвищення ефективності виробництва, сільського господарства. 15 жовтня 1974 р. – 5 квітня 1979 р. 145 арк.

319. Спр. 4192. Листування з Радами Міністрів СРСР та УРСР з питань матеріально-технічного постачання, паливно-енергетичних ресурсів, використання вторинної сировини. 5 січня – 1 грудня 1983 р. 141 арк.

320. Спр. 4243. Матеріали з питань складання і зміни планів соціального й економічного розвитку народного господарства області за 1985 р. 21 арк.

Фонд Р–2. Тернопільське обласне управління сільського господарства

Оп. 1

321. Спр. 143. Довідник про підсумки господарської діяльності колгоспів за 1956 р. 110 арк.

322. Спр. 178. Накази Міністерства сільського господарства УРСР і Міністерства фінансів УРСР за 1961 р. 121 арк.

323. Спр. 179. Накази Міністерства сільського господарства УРСР і Міністерства фінансів УРСР за 1961 р. 141 арк.

324. Спр. 195. Накази Міністерства виробництва і заготівлі сільськогосподарських продуктів УРСР і Міністерства сільського господарства УРСР за 1963 р. 2. 07. – 5. 09. 1963 р. 31 арк.

325. Спр. 374. Інформації міськкомів, райкомів партії про виконання постанов V пленуму обкому партії від 2 грудня 1968 р., бюро обкому партії з питань розвитку сільського господарства. 24 липня 1968 р. – 5 червня 1969 р. 105 арк.

326. Спр. 618. Листування з міськкомами, райкомами партії, обласними організаціями про розвиток рослинництва, тваринництва, виділення мінеральних добрив, меліорацію, будівництво житла, об'єктів соціально-культурного призначення на селі. 5 лютого 1980 р. – 26 січня 1981 р. 220 арк.

Державний архів Чернівецької області

Фонд П–1. Чернівецький обласний комітет Комуністичної партії України

Оп. 9

327. Спр. 361. Стенограма X конференції обласної партійної організації. 5–6.02.1960 р. 79 арк.

328. Спр. 379. Стенограма XI конференції обласної партійної організації. 15–16.09.1961 р. 119 арк.

329. Спр. 395. Протоколи № 37–40 засідань бюро обкому КПУ. 2.01. – 5.02.1962 р. 67 арк.

330. Спр. 404. Протоколи № 37–40 засідань бюро обкому КПУ. 7.01. – 4.02.1963 р. 83 арк.

331. Спр. 410. Протоколи № 18–21 засідань бюро обкому КПУ. 14.08. – 18.09.1964 р. 95 арк.

332. Спр. 440. Протоколи № 21–25 засідань бюро обкому КПУ. 12.06. – 13.07.1965 р. 65 арк.

333. Спр. 468. Протоколи № 45–48 засідань бюро обкому КПУ. 18.10. – 19.11.1967 р. 114 арк.

334. Спр. 502. Протоколи № 37–40 засідань бюро обкому КПУ. 13.11. – 14.12.1969 р. 92 арк.

335. Спр. 608. Протоколи № 24–27 засідань бюро обкому КПУ. 05.06. – 10.07.1971 р. 134 арк.

336. Спр. 758. Протоколи № 41–45 засідань бюро обкому КПУ. 12.10. – 14.11.1973 р. 123 арк.

337. Спр. 823. Протоколи № 28–31 засідань бюро обкому КПУ. 15.09. – 21.10.1975 р. 155 арк.

338. Спр. 868. Протоколи № 45–48 засідань бюро обкому КПУ. 18.10. – 19.11.1977 р. 94 арк.

339. Спр. 468. Протоколи № 15–19 засідань бюро обкому КПУ. 03.03. – 08.04.1979 р. 88 арк.

340. Спр. 468. Протоколи № 32–35 засідань бюро обкому КПУ. 05.07. – 08.08.1980 р. 78 арк.

ІІ. Опубліковані документи і матеріал

341. Відомості Верховної Ради УРСР. 1969. № 17. 394 с.

342. Відомості Верховної Ради УРСР. 1970. № 3. 378 с.

343. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50. 412 с.

344. Відомості Верховної Ради УРСР. 1972. № 26. 384 с.

345. Декларація про державний суверенітет України : Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. Київ : В-во «Україна», 1991. 8 с.

346. Збірник постанов і розпоряджень уряду УРСР. Київ : Політвидав України, 1967. № 3. 412 с.

347. Збірник постанов і розпоряджень уряду УРСР. Київ :Політвидав України, 1974. № 11. 388 с.

348. Збірник законів Української РСР і указів Президії Верховної Ради Української РСР : 1938–1973 рр. / За ред. Я. Я. Колотухи, Ф. Г. Барчука. Київ : Політвидав України, 1974. Т. 1. 739 с.

349. Збірник законів Української РСР і указів Президії Верховної Ради Української РСР : 1938–1973 рр. / За ред. Я. Я. Колотухи, Ф. Г. Барчука]. Київ : Політвидав України, 1974. Т. 2. 734 с.

350. Енерговелетень Прикарпаття. Документи і матеріали / Відп. ред. Д. І. Юхнович, Н. М. Владико, В. Г. Григорович, Л. А. Кирилюк, М. П. Корбутяк та ін. Ужгород : Карпати, 1974. 232 с.

351. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898–1971 / За заг. ред. П. М. Федосєєва, К. У. Черненка. Київ : Політвидав України, 1965. Т. 8. 540 с.

352. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1941–1976 : [в 2 т.]. Київ : Політвидав України, 1977. Т. 2. 1024 с.

353. Комуністична партія України : з’їзди і конференції / В. Ф. Солдатенко. Київ : Вид-во Україна, 1991. 478 с.

354. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Київ : Політвидав України, 1977. 62 с.

355. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Київ : Політвидав України, 1978. 48 с.

356. Культурне життя в Україні : західні землі / упоряд. Т. Галайчак, О. Луцький. Львів : Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. Т. ІІІ. 856 с.

357. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. Київ : Політвидав України, 1971. 360 с.

358. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ : Політвидав України, 1976. 320 с.

359. Народна освіта, наука і культура в Українській УРСР : статист. зб. Київ : Статистика, 1975. 850 с.

360. Народное хозяйство Украинской ССР : стат. ежегодник / Під ред. Б. А. Сивко. Київ : Техника, 1982. 383 с.

361. Народне господарство Івано-Франківської області. Статистичний збірник. Львів : Статистика, 1970. 182 с.

362. Народне господарство Львівської області в 1965 році. Статистичний збірник. Львів : Статистика, 1966. 282 с.

363. Народне господарство Тернопільської області. Статистичний збірник. Львів : Держстатвидав, 1962. 280 с.

364. Народне господарство Ровенської області. Статистичний збірник. Львів : Держстатвидав, 1968. 187 с.

365. Народне господарство Чернівецької області. Статистичний збірник. Львів : Статистика, 1967. 335 с.

366. Народное хозяйство Украинской ССР в 1978 году : Статистический ежегодник / отв. за вып. Б. Сивко, Е. Пенто. Київ : Техніка, 1979. 357 с.

367. Народне господарство Української РСР у 1985 р. : Статистичний щорічник. Київ : Техніка, 1986. 398 с.

368. Національні відносини в Україні у XX ст. : зб. док. і матеріалів / Упор. М. І. Панчук та ін. Київ : Наук. думка, 1994. 560 с.

369. Нефтедобывающая и газовая промышленность СССР. Статистический сборник, 1966. 666 с.

370. Тимів І., Андрійчук Л., Малярчук О. Національно-визвольна боротьба УПА та підпілля ОУН на Калущині в 1944–1946 рр. Збірник документів і матеріалів / За заг ред. С. Адамовича. Івано-Франківськ: Фоліант, 2022. 472 с.

371. Радянська Україна. Соціально-економічний довідник / упоряд. В. І. Сенченко ; за заг. ред. В. Ф. Возіанова. Київ: Політвидав України, 1980. 270 с.

372. Радянська Прикарпаття : зб. док. і матеріалів. 1939–1959 : [в 2 т.]. Ужгород : Карпати, 1964. Т. 1. 535 с.

373. Радянське Прикарпаття 1959–1975. Документи і матеріали : [в 2 т.] / Відп. ред. М. Хвостін. Ужгород : Карпати, 1983. Т. 2. 214 с.

374. Радянське Прикарпаття / О. Бакін, В. Баран, Г. Бурнашов та ін. Ужгород : Карпати, 1980. 254 с.

375. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР. 1939–1979. Збірник документів і матеріалів / Відп. ред. Д. Яремчук. Київ : Наук. думка, 1980. 548 с.

376. Статистика народного господарства і культури Української РСР. Бібліографічний покажчик / Д. С. Альохін, Н. М. Уманська. Київ, 1968. 292 с.

377. Суспільно-політичний розвиток західних областей УРСР. 1939–1989. Збірник документів і матеріалів / Відп. ред. Ю. Сливка. Київ : Наук. думка, 1989. 456 с.

378. Українська РСР у восьмій і дев'ятій п'ятирічці. Київ : Політвидав України, 1971. 228 с.

379. Українська РСР у цифрах в 1973 році. Короткий статистичний довідник / Упоряд. В. Самченко, Є. Пенто. Київ : Політвидав України, 1974. 220 с.

380. Українська РСР у цифрах у 1976 році. Короткий статистичний довідник / Упоряд. Б. Сівко, Є. Пенто. Київ : Техніка, 1977. 176 с.

ІІІ. Література

381. Абрам'юк Й. Не рубай смереку край гори... Галичина. 29 червня 1993 р.

382. Аграрна реформа в Україні / Гайдуцький П., Саблук П., Лупенко Ю. та ін. ; за ред. П. Гайдуцького. Київ : ННЦ ІАЕ, 2005. 424 с.

383. Алексієвець М. О. Екологічний рух в Україні. Тернопіль : Лілея, 1999. 276 с.

384. Андрусяк М. Брати грому. Художньо-документальна повість. Коломия : Вік, 2001. 800 с.

385. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть : історико-релігійний аспект. Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. 500 с.

386. Бабій В. І. Я хочу вмерти за Україну (документально художня повість, присвячена пам'яті подвигу Героя України Олекси Гірника). Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. 84 с.

387. Баланюк І. Науково-практичні аспекти розвитку аграрних відносин у регіоні Карпат. Київ : Ін-т аграрної економіки, 2000. 104 с.

388. Баран В. К. Україна : новітня історія (1945–1991 рр.). Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 670 с.

389. Барладяну В. Ситуація: політичне становище в Україні. Визвольний шлях. 1990. Кн. 12 (513). С. 1420–1432.

390. Бернацький М. П. Участь робітників у суспільно-політичному житті Української РСР у 70-ті роки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». Луганськ, 2003. 20 с.

391. Богородист І. П. Про деякі питання соціалістичного будівництва в західних областях УРСР. Український історичний журнал. 1964. № 6. С. 55–62.

392. Братичак М. М. Від газолінових заводів Прикарпаття до сучасної нафтопереробної промисловості України. Нафтогазова галузь України. 2013. № 2. С. 33–37.

393. Будеркевич М. Продукція агроконсорціуму. Прикарпатська правда. 10 липня 1990 р.

394. Васюта С. І. Радянський екоцид в Україні : історичні витоки та труднощі подолання. Тернопіль : СМП «Астон», 2000. 536 с.

395. Васюта О. А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку. Тернопіль : Галдрук, 2001. 600 с.

396. Вєдєнєєв Д. В., Биструхін Г. С. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки. Київ, 2007. 420 с.

397. Вєдєнєєв Д. В., Биструхін Г. С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945). Київ : Ґенеза. 2006. 408 с.

398. Вепрів Р. В. Сільське господарство західних областей України : провідні тенденції та особливості розвитку (1964–1991 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01. «Історія України». Переяслав-Хмельницький, 2014. 20 с.

399. Весна відродженого краю / Гранчак І., Загайний М., Корольов П., Кравець М., Міщенко С. та ін. Ужгород : Карпати, 1974. 216 с.

400. Винар Л. Економічний колоніалізм в Україні та інші праці / Українське історичне товариство, Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Європі, Національна академія наук України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника ; за ред. Л. Винара. – Нью-Йорк – Париж – Львів : [б. в.], 2005. 476 с.

401. Витрук Л. Д. Улучшение социально-бытовых условий жизни трудящих (60–80 гг.). Київ, 1984. 176 с.

402. Вишиванюк М. В. Новий етап розвитку аграрної реформи в області. Івано-Франківськ : Плай, 2001. 218 с.

403. Вівчарик М. Українське село : етнонаціональний вимір (70-ті – середина 90-х рр.) / М. Вівчарик. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1998. 199 с.

404. Вінценз С. На високій полонині. Т. 1. Правда старовіку перекл. з пол. Т. Прохаська.

Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 2018. 544 с.

405. Вовк В. М. Побут та дозвілля міського населення України в 50–80-х роках ХХ століття : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Київ, 2007. 23 с.

406. Войцехівський Ю. Інтелігенція українського села : 1960-ті – перша половина 1980-х років. Київ : Бердянськ, 2004. 124 с.

407. Гаврилів О. С. Обрії нового Калуша. Ужгород : Карпати, 1976. 71 с.

408. Гаврилюк О. Ю. Соціальний розвиток села в умовах перебудови : проблеми, пошуки. Український історичний журнал. 1990. № 3. С. 3–14.

409. Генсірук С. А. Ліси Західного регіону України / С. А. Генсірук, М. С. Нижник, Л. І. Копій. Львів : Атлас, 1998. 408 с.

410. Герушинський З. Ю. Типологія лісів Українських Карпат : навч. посіб. / З. Ю. Герушинський. Львів : Піраміда, 1996. 308 с.

411. Голодрига Ю. КДБ було проти 22 роки тому, 14 березня, уперше в Україні підняли синьо-жовтий прапор. Експрес. 2012. 15–22 березня.

412. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століть. Київ : Генеза, 2000. 360 с.

413. Григоренко І. Економічні знання у практиці виробництва. Прикарпатська правда. 10 січня 1975 р.

414. Григоренко О. П. З досвіду шефства робітничого класу УРСР над селом у 1971–1975 рр. Український історичний журнал. 1978. № 9. С. 81–85.

415. Григоренко О. П. Участь молоді в сільськогосподарському виробництві України : Проблеми. Уроки : дис. ... д-ра іст. наук. : 07.00.01. Київ, 1995. 435 с.

416. Губіна О. Як стати Україні нафтовою Оклахомою? Молодь України. 20 квітня 1993 р.

417. Гузійчук І. О., Темех І. Т. Становлення промислового видобування нафти на Прикарпатті як передумова створення Музею нафтопромислів Галичини. Нафтогазова галузь України. – 2013. № 6. С. 44–46.

418. Гумен Ю. Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр. : історичний аспект : автореф дис. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Чернівці, 2005. 18 с.

419. Гумен Ю. Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр. : історичний аспект. Тернопіль : Вектор, 2008. 264 с.

420. Гунда М. Клуби – наша турбота. Прикарпатська правда. 21 липня 1973 р.

421. Давидович С. Н. Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60–80-ті роки ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». Тернопіль, 2012. 19 с.

422. Давидович С. Соціально-економічний розвиток Івано-Франківщини (1965–1980-ті рр.) в історіографії. Схід. Донецьк : ТОВ «Східний видавничий дім», 2011. № 4 (111). С. 92–97.

423. Давидович С. Науково-технічний потенціал Прикарпаття : досягнення і проблеми (1965–1970-ті рр.). Схід. 2011. № 5 (112). С. 101–106.

424. Давидович С. Ретроспективний аналіз аграрних перетворень радянської влади на Станиславівщині. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. 2011. Вип. 1. С. 146–153.

425. Давидович С. Запровадження гарантованої оплати праці колгоспникам Івано-Франківщини в контексті господарсько-фінансової діяльності. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. 2011. Вип. 2. С. 89–95.

426. Давидович С. Нові підходи до вирішення економічних проблем Івано-Франківщини в другій половині 60-х років ХХ ст. : зб. матеріалів Всеукр. науково-практичної конф. [«Суспільно-політичні процеси на українських землях : історія, проблеми, перспективи»], (Суми, 20 травня 2011 р.). Суми : Вид-во СумДУ, 2011. Ч. 1. С. 67–69.

427. Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні : друга полоаина 50-х – 80-ті роки XX століття. Київ : Рідний край, 2000. 616 с.

428. Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.). Київ. : Альтернативи, 1999. 304 с.

429. Даниленко В. М., Смольніцька М. К. Шлях до незалежності : громадські рухи й суспільні настрої в УРСР другої половини 1980-х рр. Український історичний журна. 2011. № 4. С. 4–22.

430. Дзісяк Я. І. Соціально-економічні процеси в Україні наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX століття : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Тернопіль, 2006. 224 с.

431. Дзісяк Я. І. Соціально-економічні процеси в Україні наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX століття : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Чернівці, 2006. 18 с.

432. Дейвіс Н. Європа : Історія [пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко]. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 1464 с.

433. Долженков О. О. Тоталітаризм в Україні : проблеми формування та трансформації. Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. 195 с.

434. Дячков В. Ю. Міркування про шляхи перебудови економіки. Економіка Радянської України. 1991. № 1. С. 42–44.

435. Екологія і виробництво. Лісовий комплекс. 28 березня 1990.

436. Економічний потенціал регіону : пріоритети використання / [Школа І., Ореховська Т., Козменко І. та ін.]. Чернівці, 2003. 464 с.

437. Енциклопедія Українознавства / За ред. В. Кубійовича. Київ : Глобус, 1996. Т. 3. 1200 с.

438. Живора С. М. Аграрна реформа в Україні (1991–2001 роки) : автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». Запоріжжя, 2002. 16 с.

439. Жулканич Н. М. Аграрні перетворення в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. XX – початок XXI ст.) : автореф дис. д-ра іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Київ, 2009. 39 с.

440. Зайцев Ю. Д. Дисиденти : опозиційний рух 60–80-х років. Сторінки історії України XX століття. Київ : Освіта. 1992. С. 195–235.

441. За щастя оновленої землі : нариси історії колгоспного селянства західних областей УРСР. 1939–1979 / М. Івасюта, В. Масловський, А. Мартинюк, В. Нечитайло ; АН УРСР, Ін-т сусп. наук. Київ : Наук. думка, 1979. 210 с.

442. Звєрєв С. М. Діяльність Комуністичної партії України по зміцненню і розвитку громадського господарства колгоспів (1951–1958 рр.). Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1969. 169 с.

443. Зиза М. М. Зміни виробничих відносин в українському селі (друга половина XX – початок XXI століття) : історичний аспект : автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». Луганськ, 2005. 20 с.

444. З історії Долини : Зб. історико краєзнавчих статей / Долинська міська рада. Долинський краєзнавчий музей «Бойківщина» Тетяни і Омеляна Антоновичів : [ред. кол. М. М. Романюк та ін.]. Долина, 2010. Вип. 2. 222 с.

445. З історії Долини : зб. історико-краєзнавчих статей / Долинська міська рада. Долинський краєзнавчий музей «Бойківщина» Тетяни і Омеляна Антоновичів : [ред. кол. М. М. Романюк та ін.]. Долина, 2011. Вип. 3. 260 с.

446. З історії Долини : зб. історико-краєзнавчих статей / Долинська міська рада. Долинський краєзнавчий музей «Бойківщина» Тетяни і Омеляна Антоновичів : [ред. кол. М. М. Романюк та ін.]. Долина, 2012. Вип. 4. 234 с.

447. Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Імена славних сучасників / [Швидченко Л., Виноградова О., Сорока О. та ін.] ; голов. редкол. Крижанівський Є. І.

Київ : ТОВ «Світ Успіху», 2007. 328 с.

448. Івасюта М. К. Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1962. 316 с.

449. Івонін І. П. Львівський економічний адміністративний район. Т. 8. Київ : Вид-во УРЕ, 1962. 576 с.

450. Історія народного господарства Української РСР : [в 3 т., 4 кн.] / голов. редкол. І. І. Лукінов. Т. 3, Кн. 1. Київ : Наук. думка, 1985. 464 с.

451. Історія народного господарства Української РСР : [у 3-х т. 4 кн.] / голов. редкол. І. І. Лукінов. Т. 3, Кн. 2. Київ : Наук. думка, 1987. 440 с.

452. Історія Української РСР : [в 2 т.]. – Т. 2 / [Гуржій І. О., Дядиченко В. А., Касименко О. К. та ін.] ; за ред. К. К. Дубини. Київ : Наук. думка, 1967. 860 с.

453. Історія Української РСР : [в 8 т., 10 кн.]. Т. 8, Кн. 2. : Українська РСР в період розвинутого соціалізму і будівництва комунізму (кінець 50-х – 70-ті роки) / [Кім М. П., Ковалевський Б. П., Кульчицький С. В. та ін.] ; за ред. А. В. Лихолат. Київ : Наук. думка, 1979. 700 с.

454. Історія селянства Української РСР : [в 2 т.]. – Т. 2 / голова редкол. : Компанієць І. (відп. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1967. 536 с.

455. Історія українського селянства : нариси : [в 2 т.]. – Т. 2 / [О. Андрощук, В. Баран, О. Веселова та ін.]. Київ : Наук. думка, 2006. 652 с.

456. Історія міст і сіл Української РСР : Івано-Франківська обл. Київ : Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1971. 639 с.

457. Історія газової промисловості України у спогадах сучасників / [Я. С. Марчук, Б. О. Клюк, В. І. Жук]. Київ : Такі справи, 2008. 320 с.

458. Історія народного господарства та економічної думки Української РСР / відп. ред. Т. І. Дерев'янкін. Київ : Наук. думка, 1990. Вип. 24. 104 с.

459. Історія народного господарства та економічної думки Української РСР / відп. ред. Т. І. Дерев'янкін. Київ : Наук. думка, 1991. Вип. 25. 96 с.

460. Ільків М. За власними інтересами лісу не видно. Галичина. 20 липня 1993 р.

461. Іщенко М. Є. Спалився за Україну : худ.-біограф. повість. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2004. 128.

462. Капітан Л. І. Етнокультурний розвиток Закарпаття у контексті радянізації краю, 1944–1964 рр. Київ : Вид-во «Варта», 2013. 583 с.

463. Касьянов Г. В. Незгодні : українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. Київ : Либідь,1995. 224 с.

464. Калуш завис над прірвою. Західний Вісник. 6 травня 2011.

465. Карпатська цілина. Прикарпатська правда. 15 жовтня 1966.

466. Киридон П. В. Номенклатура : термінологічна інтерпретація в історіографії. Український історичний журнал. 2012. № 1. С. 171–182.

467. Кобута С. Прикарпаття в новітній українській національно-демократичній революції (1988–1991 рр.). Галичина. 2001. Вип. 7. С. 34–47.

468. Ковальчак Г. І. Розвиток соціалістичної промисловості в західних областях УРСР. Український історичний журнал. 1976. № 7. С. 31–40.

469. Копчак С. І. Населення українського Прикарпаття (історико-демографічний нарис). Докапіталістичний період. Львів : Вид-во при Львівському державному ун-ті, 1974. 186 с..

470. Копчак С. І., Мойсеєнко В. І., Романюк М. Д. Етнічна структура та міграції населення українського Прикарпаття (статистико-демографічне дослідження). Львів : Світ, 1996. 285 с.

471. Кочерган М. Загадкова Гуцульщина. Івано-Франківськ : Фоліант, 2010. 68 с.

472. Кошарний І. Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях УРСР (1939–1958 рр.). Львів : Вища школа, 1975. 239 с.

473. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX ст. Київ : Основи, 1997. 425 с.

474. Кравчук Л. М. Останні дні імперії… Перші роки надії. Київ : Довіра, 1994. 230 с.

475. Криворучко М. Об'єднання «Карпатнафтомаш» працює на Союз. А Союз працює на об'єднання «Карпатнафтомаш». Зоря Прикарпаття. 14 грудня 1990 р.

476. Криворучко М. Чи стане до ладу в цьому році новий завод? Зоря Прикарпаття. 21 листопада 1990 р.

477. Кривчик Г. Г. Українське село під владою номенклатури (60–80 рр. XX ст.). Дніпропетровськ, 2001. 192 с.

478. Кривчик Г. Г. Соціальний розвиток українського села в 60–80-ті рр. XX ст. : дис. … д-ра іст. наук. : 07.00.01. Дніпропетровськ, 2002. 414 с.

479. Кузнєцов О. А. Українське село : проблеми соціальних змін (70-і – перша половина 80-х років XX ст.) : дис. … канд. іст. наук : 07.00.01. Запоріжжя, 2003. 195 с.

480. Кульчицький С. В. Ціна «великого перелому». Київ : Україна, 1991. 432 с.

481. Кульчицький С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид : труднощі усвідомлення. Київ : Новий час, 2007. 424 с.

482. Купчинський Б., Федунків З. Івано-Франківський локомотиворемонтний завод. 140-річчю присвячується. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2006. 194 с.

483. Кугутяк М. Україна. Нація. Державність. Матеріали Всеукр. наук. конф., присвяченої 20-річчю створення НРУ (Івано-Франківськ, 29 жовтня 2009 р.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. 284 с.

484. Лановик Б. Д., Лазарович М. В. Економічна історія України і світу : [навч. посіб.]. Тернопіль : Джура, 2003. 316 с.

485. Литвин В. М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.). Київ : Альтернативи, 2000. 360 с.

486. Литвин В. М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956–1965). Київ : Видавничий дім «Лі-Терра», 2004. 272 с.

487. Литвин В. М. Історія України : [в 3 т.]. Т. 3. Кн. 2 : Новітній час (1914–2004). Київ : Альтернативи, 2005. 640 с.

488. Літопис державотворення на Прикарпатті / М. Кугутяк, Б. Гаврилів, С. Кобута. Івано-Франківськ : Плай, 2002. 94 с.

489. Літопис ВАТ «Прикарпаттяобленерго». Віхи історії. Події та люди / [О. Бубен, М. Головатий, К. Стоєвський, З. Федунків]. Київ : «Друкарня Діапринт», 2005. 292 с.

490. Лісовицький В. М. Історія економічних вчень : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 220 с.

491. Лендєл М. А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні : сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку. Ужгород : Карпати, 2006.216 с.

492. Лобода І. С. Удосконалення способу життя трудівників села. Київ, 1984. 154 с.

493. Луньков Ю. Н., Хабер Н. В. Производство концентрированных калийных удобрений из полиминеральных руд. Київ : Техніка, 1980. 158 с.

494. Мазур О. О. Продовольча програма 1982 року в Україні : плани та реалізація : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Черкаси, 2006. 20 с.

495. Маланчук В. Ю. Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія – організатор розв'язання національного питання в західних областях УРСР). Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1963. 696 с.

496. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 228 с.

497. Малярчук О. «Новий курс» в аграрному секторі економіки західного регіону Української РСР: досягнення і прорахунки. SCIENTIA. Chełm. 2019. Nr. 13. S. 312–328.

498. Малярчук О. М. Насадження соціалістичної моделі виробництва в сільському господарстві західноукраїнського регіону (1944–1953). Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. С. 75–110;

499. Малярчук О. М. Політико-ідеологічний терор радянської влади проти західноукраїнського селянства (1944–1953). Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. С. 80–113.

500. Малярчук О., Когут О. Перші «рухівці» Івано-Франківська: штрихи до політичного портрета Маркіяна Чучука, Ярослава Шевчука, Зіновія Думи // «Персоналістика українознавства як світоглядний феномен»: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (20–22 травня, Івано-Франківськ); до 25-річчя відкриття кафедри українознавства. Івано-Франківськ: Вид-во ІФНМУ, 2021. С. 204–213.

501. Малярчук О., Когут О., Івасів Р., Остап'як В. Івано-Франківське обласне культурно-наукове товариство «Рух» – провісник українського відродження 1988–1991 років. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2021. 128 с.

502. Малярчук О. Формування сільськогосподарського кадрового потенціалу радянської влади в західноукраїнських областях у 1944–1953 рр. Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять : колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. С. 202–226.

503. Малярчук О., Остап'як В. Індустріальні процеси в Західному регіоні Української РСР: успіхи та прорахунки. Український історичний журнал. 2022, Вип. 2. С. 91–107.

504. Малярчук О. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991) : монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2023. 552 с.

505. Малярчук, О., Гривнак, Б., Палагнюк, М. Самодіяльні громадські організації Івано-Франківської області Української РСР (1960–1970). Axis Europae. 2024. Вип. 4. С.68–85.

506. Малько О. О. Робітничий клас – трудівникам села. Київ : Наук. думка, 1978. 134 с.

507. Марусик Т. В. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція і реалії життя й діяльності (40–50-ті рр. XX ст.). Чернівці : Рута, 2002. 464 с.

508. Мисьович Р. Становлення нафтогазовидобувного управління «Долинанафтогаз». З історії Долини : зб. історико-краєзнавчих статей. Долина, 2012. Вип. V. С. 168–223.

509. Михайлюк В. П. Суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток українського села в 70-х – на початку 90-х років : дис. … д-ра іст. наук : 07.00.01. Київ, 1993. 417 с.

510. Місто і село : Подолання суттєвих відмінностей / К. Каковський, Л. Беренштейн, В. Горак та ін. Київ : Політвидав України, 1982. 228 с.

511. Нагірний М. Ворохта – перлина Карпат. Матеріали до історії. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. 128 с.

512. На Галичині сланцевий газ поки що не видобуватимуть. Дзвони Підгір'я. 20 травня 2011.

513. На землі Прикарпатській / За ред. Л. П. Зосіч. Ужгород : Карпати, 1967. 232 с.

514. Науково-технічний прогрес – стрижень економічної політики партії / О. Григор'єв. Прикарпатська правда. 6 грудня 1974.

515. Нечитайло В. Українське селянство : важкий шлях до волі. Кам'янець-Подільський : Апостроф, 1995. 192 с.

516. Нечитайло В. В. Становлення селянських господарств фермерського типу в Україні : історична ретроспектива і сучасний стан : автореф. дис. д-ра іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Львів, 2006. 33 с.

517. Нове традицією село / упоряд. Н. І. Здоровега, В. М. Віхоть. Львів : Видавництво «Каменяр», 1978. 128 с.

518. Овчаренко О. Нафтовидобування в Україні періоду кризи тоталітарної системи : історичний аспект промислової політики. ІІ Міжнародний конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку. Кам'янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р. Кам'янець-Подільський – Київ – Нью-Йорк – Острог : Вид-во НаУОА, 2007. Т. 4. С. 402–407.

519. Омельченко О. С. Поліпшення радянською державою умов праці жінок на виробництві, 1971–1980 рр. Український історичний журнал. 1982. № 3. С. 109–114.

520. Омельченко О. С. Піднесення суспільно-політичної активності трудівниць промисловості УРСР (1971–1980 рр.). Український історичний журнал. 1983. № 3. С. 57–68.

521. Онисько С. Ефективність сільського господарства Карпатського регіону. Львів : Українські технології, 2003. 296 с.

522. Осяйний день / редкол. П. Д. Сардачук та ін. ; упоряд. О. Г. Мілько. Ужгород : Карпати, 1979. 304 с.

523. Падалка С. С. Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60–80-ті роки ХХ ст.). Київ, 2003. 165 с.

524. Падалка С. С. Аграрна політика в Україні : формування, шляхи реалізації та соціально-економічні наслідки (друга половина 60-х – 80-ті роки ХХ ст.) : дис. … д-ра. іст. наук : 00.07.01. Донецьк, 2005. 420 с.

525. Панченко П. П., Талан Є. П. Світлий час колгоспного селянства. Київ : Політвидав України, 1980. 111 с.

526. Патріарх нафтогазової промисловості. До 75-річчя Івана Васильовича Діяка. Геолог України. 2004. № 3. С. 90–93.

527. Питання розвитку продуктивних сил Львівського і Станіславського економічних адміністративних районів. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. Вип. 1. 214 с.

528. Петренко В. С. Село на шляхах піднесення. Зміни в складі, умовах праці і житті колгоспного селянства Української РСР (І951–1969). Київ : Наук. думка, 1970. 348 с.

529. Петренко В. С. Піднесення колгоспного виробництва Української РСР в умовах розвинутого соціалістичного суспільства (1959–1970 рр.). Український історичний журнал. 1974. № 5. С. 31–42.

530. Повх В. Люди вогненної професії. Прикарпатська правда. 15 липня 1973 р.

531. Рибак І. В. Соціальна інфраструктура українського села : зміни, труднощі, проблеми (20-ті – початок 90-х рр. ХХ ст.). Київ : Рідний край, 1997. 166 с.

532. Розквіт економіки західних областей УРСР (1939–1964 рр.) / [відп. ред. М. І. Петровський; І. Ф. Гриновець, І. О. Луцик, В. І. Михайлов та ін.]. Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1964. 290 с.

533. Розквіт народної освіти в західних областях України / Д. Яремчук, Л. Баїк, В. Санивець та ін. Київ: Радян. шк., 1979. 192 с.

534. Романів Є. Скільки коштують ціни. За вільну Україну. 25 квітня 1991 р.

535. Романцов В. О. Робітничий клас Української РСР (1946– 1970 рр.). Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1972. 219 с.

536. Савицька І. С. Повсякденне життя населення України у 1964–1985 рр. : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01. «Історія України». Луцьк, 2015. 20 с.

537. Саржан А. О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга половина 40-х – кінець 80-х рр. ХХ ст. Донецьк : ООО «Лебедь», 2004. 412 с.

538. Сворак С. Д. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років ХХ століття : автореф дис. д-ра іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Київ, 1999. 34 с.

539. Секо Я. П. Національний рух середини 1980-х – початку 1990-х років у контексті відродження української державності : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Чернівці, 2005. 20 с.

540. Секо Я. Українські націоналістичні підпільні організації 1950–1970-х рр. : загальна характеристика. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія / [за заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Вип. 2. С. 107–116.

541. Сеньків М. В. Західноукраїнське село : насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. Львів : Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. 292 с.

542. Сергєєва М. Історичний портрет донецького інженера (1965 – 1980-ті рр.). Схід. № 3 (117). С. 115–119.

543. Стасів М. Ю. Нафта, газ і озокерит Прикарпаття. Київ : Державне видавництво технічної літератури УРСР, 1959. 68 с.

544. Стан, проблеми і перспективи розвитку нафтогазового комплексу Західного регіону України. Тези доповідей і повідомлень науково-практичної конференції (Львів, 28–30 березня 1995 р. Львів : УНГА, НТШ, Обласна організація товариства «Знання», 1995. 241 с.

545. Старовойтенко І. П. Народне господарство УРСР у десятій п'ятирічці. Київ : Знання, 1976. 242 с.

546. Субботіна І. В. Соціально-демографічні процеси в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. (за даними загальних переписів населення 1959–2001 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Чернігів, 2008. 16 с.

547. Сургай Г. Сільське господарство України : уроки минулого і сучасний аграрний курс. Київ : Либідь, 1991. 180 с.

548. Тарасов Б. Г., Гаркушин П. К., Глоба В, М. Комплексное освоение калийных месторождений Предкарпатья. Львов : Вища школа, 1987. 128 с.

549. Тепла зустріч на радянській землі. Дружні переговори у сердечній обстановці. Радянська Україна. 27 вересня 1974 р.

550. Торжество історичної справедливості : Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі / відп. ред. М. Олексюк. Львів : Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 1968. 803 с.

551. Українська нафтогазова наука. 1899–1999. / Г. Ю. Бойко, М. М. Братичак, Г. Д. Досин, В. В. Колодій, С. С. Круглов та ін. Львів : Вільна Україна, 1999. 80 с.

552. Україна : утвердження незалежної держави (1991–2001) / [Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін.] ; за ред. В. Л. Литвина. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 2001. 704 с.

553. Україна : 20 років незалежності / [за ред. М. Б. Бучка, В. І. Кафарського, І. О. Андрухіва, Й. М. Гаха]. Івано-Франківськ, Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2011. 276 с.

554. Федорчук Я. Вплив нової техніки на співвідношення трудомісткості, фондомісткості і матеріаломісткості промислової продукції. Економіка Радянської України. 1975. № 11. С. 57–62;

555. Федорчук Я. П. Економіка підвищення якості продукції. Економіка Радянської України. – 1977. – № 10. – С. 53–56;

556. Федорчук Я. П. Електроенергетика сьогодні і завтра. Наука і суспільство. 1992. № 1. С. 4–6.

557. Федорчук Я. П. По плану социально-экономического развития / Худож. оформл. И. В. Баранова, О. В. Барановой. Ужгород: Карпати, 1982. 144 с.

558. Федорчук Я. П. Перестройка и резервы экономики. Ужгород : Карпаты, 1989. 237 с.

559. Федорчук Я. П. Волинянин. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2007. Кн. 1.: Дитинство і юність. 176 с.

560. Федорчук Я. П. Волинянин. Київ: «Міленіум». 2011. Кн. 2.: Напередодні. 224 с.

561. Федорчук Я. П. Трагедія українсько-польського протиріччя на Волині 1938–1944 років: Волинська область. Підсумки. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. 196 с.

562. «Хлорвинил» вчера, сегодня и завтра / Н. П. Хвостин, И. М. Гах, М. И. Парило и др. : редкол. : О. Н. Романенко и др. Ужгород : Карпати, 1986. 86 с.

563. Чигур Р. Ю. Соціально-екологічні процеси в Західному регіоні України 70–80-х років ХХ ст. : автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». Львів, 2003. 22 с.

564. Шаповал Ю. І. Петро Шелест у контексті політичної історії України ХХ століття. Український історичний журнал. 2008. № 3. С. 134–149.

565. Шемаров В., Пухальський З. Хай не буде мінусів. Ще раз про недоліки в торгівлі. Прикарпатська правда. 4 жовтня 1967 р.

566. Ще один знак великої дружби. Прикарпатська правда. 27 жовтня 1974.

567. Юхименко П. І., Леоненко П. М. Історія економічних учень : [навч. посіб.]. Київ : Знання-Прес, 2001. 514 с.

568. Maliarchuk O. Comprehensive development and architectural and artistic desgn of Ivano-Frankivsk during «developed socialism». Галичина. Івано-Франківськ, 2020. Вип. 33. С. 126–136.

569. Maliarchuk O., Kogut O. Origins of the people's movement of Ukraine – Ivano-Frankivsk Regional Culture and Scientific Society «Rukh». East European Historical Bulletin / [chief editor Vasyl Ilnytsyi]. Drohobych: Publishing House «Helvetica», 2020. Issue 17. 2020. C. 197–211.

570. Maliarchuk O., Kogut O. Cooperation of non-governmental organizations with local self-government bodies and state authorities 1988 – 2021 (on the example of the western region of Ukraine). East European Historical Bulletin / [chief editor Vasyl Ilnytsyi]. Drohobych: Publishing House «Helvetica». 2021. Issue. 21 C. 198–207.

571. Maliarchuk O. Ideological and political terror of the soviet government in the Western regions of Ukraine. Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939 – 1953): social and personal dimensions, politics of memory : Collective Monograph / ed. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. P. 47–80.

572. Малярчук О., Петрецька Н. Природоохоронна діяльність у західному регіоні Української РСР: на прикладі Івано-Франківської області. East European Historical Bulletin / [chief editor Vasyl Ilnytsyi]. Drohobych: Publishing House «Helvetica». 2024. Issue. 31. С. 117–127.

573. Малярчук О., Палагнюк М. Створення та діяльність першого осередку «Руху» в Україні. East European Historical Bulletin / [chief editor Vasyl Ilnytsyi]. Drohobych: Publishing House «Helvetica». 2025. Issue. 36. С. 191–202.

ДОДАТКИ

Додаток А

Показник народжуваності в УРСР, СРСР і економічно розвинутих країн 1913–1970 рр.

Країни	1913 р.	1940 р.	1950 р.	1958 р.	1970 р.
УРСР	44,0	27,3	22,8	21,0	15,2
СРСР	45,5	31,2	26,7	25,3	17,4
Австрія	17,7*	21,8	15,6	17,1	15,2
Англія	21,8*	14,1	15,9	16,4	16,0
Бельгія	16,1*	13,3	16,9	17,1	14,7
Норвегія	23,5*	16,3	19,1	17,9	16,5
США	29,5*	17,9	23,5	24,3	18,2
Франція	11,8*	13,8	20,6	18,2	16,7
ФРН		-	16,2	17,0	13,2
Фінляндія	25,4*	17,8	24,5	18,5	13,7
Швейцарія	19,5*	15,2	18,1	17,6	15,9
Швеція	21,6	15,1	16,4	14,2	13,7

Примітка: цифра зі знаком (*) відповідає даним 1915 р.

За даними: **Центральний державний архів громадських об'єднань України,** Ф. 1 Центральний Комітет Комуністичної партії України 1917–1991 рр., оп. 25, спр. 705. Інформації і довідки Держплану УРСР, Інституту економіки Академії наук УРСР, Української республіканської контори Держбанку СРСР, ЦСУ УРСР про раціональне використання трудових ресурсів в республіці у відповідності з Директивами XXIV з'їзду КПРС, про соціально-демографічне значення введення допомоги на дітей, про стан грошового обігу в Українській РСР, про удільну вагу випуску промислової продукції України в СРСР за 1928–1975 роки; інформація Львівського обкому партії про виконання постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 23 вересня 1967 р. «Про заходи з дальшого розширення експорту товарів, що випускаються на машинобудівельних підприємствах Львівської області». 10 липня – 19 грудня 1972 р., 110 арк.

Додаток Б

Показник дитячої смертності в УРСР, СРСР і економічно розвинутих країн 1913–1970 рр.

Країни	1913 р.	1940 р.	1950 р.	1958 р.	1970 р.
УРСР	215,2	161,0	73,0	38,9	17,3
СРСР	269,0	182,0	81,0	40,6	24,7
Австрія	218,0*	74,0	66,1	40,7	25,9
Англія	111,0*	57,0	29,9	22,5	18,2
Бельгія	125,0*	93,0	53,4	31,3	20,5
США	99,9*	47,0	29,2	27,1	19,8
Франція	142,0*	92,0	52,0	31,5	18,1
ФРН		-	55,5	36,0	23,6
Фінляндія	110,0*	88,0	43,5	24,5	12,5
Швейцарія	92,0*	46,0	31,2	22,2	15,4
Швеція	75,0*	46,0	31,2	22,2	-

Примітка: цифра зі знаком (*) відповідає даним 1915 р.

За даними: **Центральний державний архів громадських об'єднань України,** Ф. 1 Центральний Комітет Комуністичної партії України 1917–1991 рр., оп. 25, спр. 705. Інформації і довідки Держплану УРСР, Інституту економіки Академії наук УРСР, Української республіканської контори Держбанку СРСР, ЦСУ УРСР про раціональне використання трудових ресурсів в республіці у відповідності з Директивами XXIV з'їзду КПРС, про соціально-демографічне значення введення допомоги на дітей, про стан грошового обігу в Українській РСР, про удільну вагу випуску промислової продукції України в СРСР за 1928–1975 роки; інформація Львівського обкому партії про виконання постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 23 вересня 1967 р. «Про заходи з дальшого розширення експорту товарів, що випускаються на машинобудівельних підприємствах Львівської області». 10 липня – 19 грудня 1972 р., 110 арк.

Додаток В

Перелік самодіяльних громадських організацій при Радах та їх виконкомах Коломийського району Івано-Франківської області станом на 1 квітня 1966 р.

№ п/п	Найменування організації	Кількість	Залучення до роботи громадян
1.	Добровільні народні дружини: в тому числі громадські уповноважені по паспортному режиму	50 3	1265 61
2.	Товариські суди	74	392
3.	Ради по керівництву товариськими судами	1	7
4.	Сільські громадські комітети	34	204
5.	Квартальні комітети	7	39
6.	Батьківські комітети при школах	73	619
7.	Жіночі ради	42	474
8.	Громадські ради при медичних закладах	3	24
9.	Санітарні пости	256	1033
10.	Санітарні дружини	30	690
11.	Громадські ради при клубах	69	430
12.	Громадські ради при бібліотеках	64	370
13.	Громадські ради при райміськвідділах	2	20
14.	Крамничні комісії	214	642
15.	Столові комісії	37	111
16.	Громадські комісії по контролю торгових організацій	10	60
17.	Добровільні пожежні дружини на промислових підприємствах і організаціях	39	599
18.	Юнацькі добровільні пожежні дружини при школах	23	394
19.	Комісії по боротьбі з тунеядцями	44	220
20.	Комісія громадського контролю за фінансово-господарською діяльністю	1	15
21.	Культурно-побутова комісії при сільських споживчих товариствах	8	40
22.	Комісія в справах неповнолітніх	1	9
23.	Громадські комісії сприяння по контролю за додержанням законодавства про культи, впровадження нових обрядів і народних свят	45	291
24.	Адміністративні комісії	1	7
25.	Спостережні комісії	1	9
26.	Товариства по охороні природи	1	59
27.	Ради громадських автоінспекторів	1	25
28.	Позаштатні автоінспектори	44	434
29.	Громадські ради на колгоспних ринках	2	14
30.	Позаштатні інспектори районних відділів	1	15
31.	Нештатні інструктори райвиконкому	1	15
	Всього:	1182	8560

Складено за матеріалами: Ф. Р – 295, Оп. 5, Спр. 2926. Арк. 82–85.

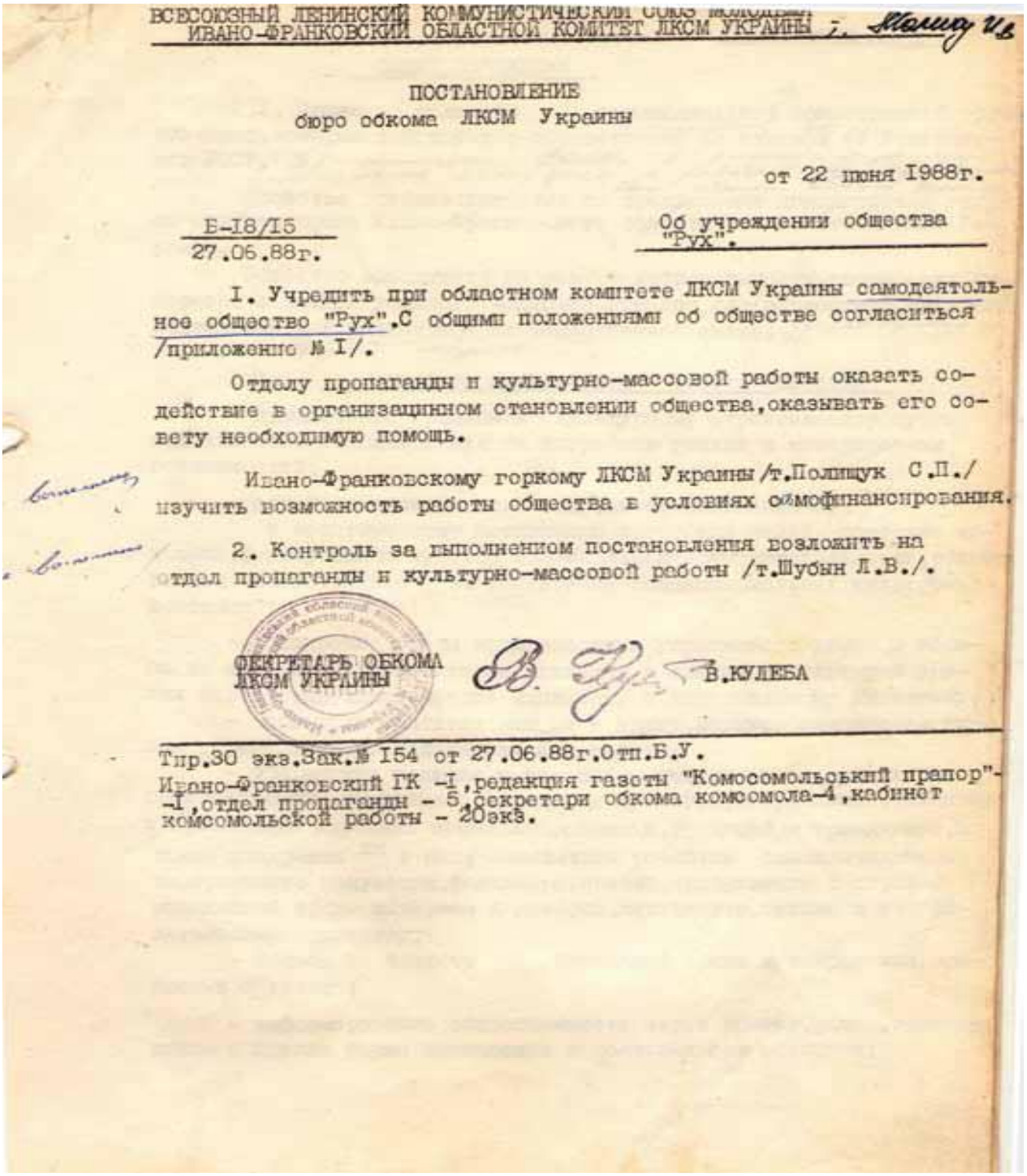

ВСЕСОЮЗНЫЙ ЛЕНИНСКИЙ КОММУНИСТИЧЕСКИЙ СОЮЗ МОЛОДЕЖИ
ИВАНО-ФРАНКОВСКИЙ ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕТ ЛКСМ УКРАИНЫ г. Калуш

ПОСТАНОВЛЕНИЕ
бюро обкома ЛКСМ Украины

от 22 июня 1988г.

Б-18/15
27.06.88г.

Об учреждении общества "Рух".

I. Учредить при областном комитете ЛКСМ Украины самодеятельное общество "Рух".С общими положениями об обществе согласиться /приложение № I/.

Отделу пропаганды и культурно-массовой работы оказать содействие в организационном становлении общества,оказывать его совету необходимую помощь.

Ивано-Франковскому горкому ЛКСМ Украины /т.Полищук С.П./ изучить возможность работы общества в условиях самофинансирования.

2. Контроль за выполнением постановления возложить на отдел пропаганды и культурно-массовой работы /т.Шубин Л.В./.

СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА
ЛКСМ УКРАИНЫ В.КУЛЕБА

Тир.30 экз.Зак.№ 154 от 27.06.88г.Отп.Б.У.
Ивано-Франковский ГК -I,редакция газеты "Комсомольський прапор"-I,отдел пропаганды - 5,секретари обкома комсомола-4,кабинет комсомольской работы - 20экз.

Архів Івано-Франківської крайової організації Народного Руху України.
Фонд 1. Справа 1 (Том 1). Арк. 15.

ПРОТОКОЛ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ КУЛЬТУРНО-НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА "РУХ".

Присутні на зборах: Леонід Бондар -- вчитель; Маркіян Чучук -- асистент; Роман Левицький -- вчитель; Володимир Гомза -- студент; Володимир Ковальчук -- інженер; Богдан Бринський -- студент; Ярослав Шевчук -- архітектор; Роман Багрій -- вчитель; Зиновій Дума -- історик; Олександр Семенюк -- військовослужбовець а також глядачі та гості. Приміщення обласного художнього музею.

ХІД ЗБОРІВ.

I. Інформація про збір коштів на будову школи-інтернату ім. Т.Г.Шевченка в ПНР. Повідомлення Я.ШЕВЧУКА, Р.ЛЕВИЦЬКОГО і М.ЧУЧУКА. Відповідно сказано про зібрану суму, перешкоди в процесі збору; погодження з ДЕРЖБАНКОМ, ощадними касами; розмова в КРУ області з ГУЛЬЧІЄМ М.В.

2. Повідомлення, затверджених на зборах обкому ЛКСМУ, "Положень про утворення..." М.ЧУЧУКА.

3. Вибори членів Товариства. Проголосовано одностайно за присутніх.

4. Вибори Ради Товариства. Пропоновано 5 кандидатур кожним членом Товариства. Результати таємного голосування:
М.ЧУЧУК-- 9голосів; З.ДУМА-- ІОголосів; Б.БРИНСЬКИЙ-- 2голоси; Я.ШЕВЧУК-- ІО голосів; Р.ЛЕВИЦЬКИЙ-- 5 голосів; Л.БОНДАР--7 голосів; О.СЕМЕНЮК-- 3 голоси; В.ГОМЗА-- 3 голоси.
Обрано: М.ЧУЧУК, З.ДУМА, Я.ШЕВЧУК, Р.ЛЕВИЦЬКИЙ, Л.БОНДАР.

5. Вибори Голови Товариства таємним голосуванням зборів:
Я.ШЕВЧУК -- 3 голоси; Р.ЛЕВИЦЬКИЙ -- 2 голоси; М.ЧУЧУК -- 5 голосів. Обрано М.ЧУЧУКА.

6. Вибори заступника Голови Товариства таємним голосуванням зборів: Л.БОНДАР -- І голос; Р.ЛЕВИЦЬКИЙ -- 2 голоси; З.ДУМА-- 2 голоси; Я.ШЕВЧУК -- 5 голосів.
Обрано Я.ШЕВЧУКА.

7. Вибори скарбника Товариства таємним голосуванням зборів:
Я.ШЕВЧУК -- І голос; В.ГОМЗА -- І голос; Р.БАГРІЙ -- І голос; Р.ЛЕВИЦЬКИЙ -- 3 голоси; З.ДУМА -- 4 голоси. Задоволено прохання З.ДУМИ про самовідхилення. Обрано Р. ЛЕВИЦЬКОГО.

8. Пропоновані та обговорені плани роботи Товариства на місяць липень поточного року. Збори закінчено.

30 червня 1989 року

м.Івано-Франківськ

ПЕЧАТЬ ТОВАРИСТВА

Архів Івано-Франківської крайової організації Народного Руху України. Фонд 1. Справа 1 (Том 1). Арк. 43.

Наукове видання

Малярчук Олег Михайлович
Санкович Марія Василівна
Палагнюк Михайло Михайлович
Бойда Андрій Васильович

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ (1964–1991)

Підп. до друку 28.11.2025. Формат 60х84/16.
Папір офс. Друк цифровий. Гарн. Times New Roman.
Умовн. др. арк. 23,48. Тираж 120.

Видавець – «Симфонія форте»
76008, м. Івано-Франківськ, вул. Глібова, 11
тел. (0342) 77-98-92
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців та виготівників видавничої продукції: серія ДК № 3312 від 12.11.2008 р.

Виготівник – ФОП Семко Я.Ю.
76008, м. Івано-Франківськ, вул. Глібова, 11
тел. +38-067-342-56-46